

Ketabton.com

حنفی کفایت دینی کتب خانہ

کفایت اللہ ابن صدیق

واٹس ایپ گروپ ٹیلی گرام چینل
اس گروپ میں کتابیں اہل السنۃ والجماعت، حنفی، شافعی، مالکی،
حنبلی، دیوبند، علماء حق کے عقائد کے مطابق ہوں گی مختلف
زبانوں میں اسلامی کتابیں پشتو عربی اردو فارسی جیسے تفسیریں،
فتاویٰ درسی کتب خارجی کتب وغیرہ۔

کفایت اللہ ابن صدیق
حنبلی
+923052488551
+923247442395

easypaisa
پیسے بکاتے

مالکی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْأَلْفُ الْمِائَةُ وَالْأَلْفُ الْمِائَةُ

د سرور كائنات صلی اللہ علیہ وسلم ژوند

د درېیم ټوک

اصلاح سوې نسخه

تأليف:

الحاج ملا عنایت الله "علمي" ابن مولانا محمد انور مَرَحْمَةً عَلَيْهِ

المكتبة الغفارية اربك بازار كندهار افغانستان

ټول حقوق د ليکوال سره خوندي دي

د کتاب پيژندنه:

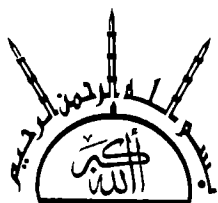
د کتاب نوم	::	د سرور کائنات <small>رضي الله عنه</small> ژوند
تأليف	::	الحاج ملا عنايت الله "علمي" ابن مولانا محمد انور <small>رحمته الله عليه</small>
خپروونکی	::	پخپله مؤلف.
کمپوزر	::	پخپله مؤلف.
اتم چاپ		۱۳۹۵

دغه کتاب او د ليکونکي نور کتابونه په پاکستان کي په لاندي ځايو کي تر لاسه کيږي:

- مکتبه رشيديه: سرکي روډ کوټه.
- مکتبه محمديه: شاپ نمبر ۱۴ کرو مندر بنوري ټاون کراچي.
- مکتبه القرآن والسنة: محله جنکي پشاور.

المکتبه الغفاريه اړک بازار کندهار افغانستان

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

د خیبر د دوهمي حصې فتحه کېدل

رسول الله ﷺ د مسلمانانو سره د خیبر هغه بلي دوهمي منطقي ته چې کتیبه ورته ویل کېده ورغلی ځکه د خیبر اوله حصه چې نطاة او شق وه ټوله فتحه سوه، اوس نودغه دوهمه منطقه رسول الله ﷺ او مسلمانانو محاصره کړه، رسول الله ﷺ و فرمایل: منجنيق هم راکش کړی ځکه منجنيق د قلاوو د نیولو دپاره ډیر اهمیت لري او ډیر کار ځني اخیستل کېږي، اوس نودغه ټوله مسافه منجنيق کښول کېږي.

مسلمان ورونو! دغه یوه شي ته ډیر متوجه سی په عربي کي مثل دی چې وايي: (الحكمة ضالة المؤمن) يعني: حکمت د مسلمان ورک سوی شی دی، هر چیري چې یې پیدا کړي منگولي پوري نیسي، هر چیري چې فن او حکمت پیدا سي، مسلمان هغه اول حقداره او د دې مستحق دی چې کار ځني واخلي او د خپل ځان په فایده یې استعمال کړي، مومن مسلمان د ساینس او تکنالوژي، تخنیک او حکمت، طب او ډاکتري په مقابله کي نه درېږي.

مسلمانانو منجنيق نه پېژندی خو کله چې په لاس ورغلی سمدستي یې د هغه په استعمالولو شروع وکړه، نو په هر شي کي چې د مسلمانانو گټه او فایده وي هغه باید ژر تر ژره زده او استعمال کړي حتی د هغه په استعمالولو کي ځنډ او تاخیر هم باید و نه سي، نن ورځ هم طب او تخنیک زده کړی، ساینس او تکنالوجي زده کړی، د اسلام او وطن د لوړوالي او ترقی دپاره یې استعمال کړی څو ترڅو به مو مشین آلات او دواوي د کفري ملکو څخه راځي؟ څو تر څو به د تعلیم او علاج دپاره کفري ملکو ته سفرونه کوو؟ الله ته وگورئ که د کفارو تقلید کوی په موډ او فېشن کي یې مه کوی، په بد اخلاقي او عیاشي کي یې تقلید مه کوی، د حجاب په غورځولو او په بې سترې کي یې تقلید مه کوی، په علم او تخنیک کي ځانونه پسي ورسوی، بلکه باید تر هغو د مخه

سی، لکه څرنګه چې د اسلام په اولو قرونو کې هم داسې وه، یهودو او نصاراوو اسلامي ملکو ته د زده کړې او تعلیم دپاره سفرونه کول، خو په کراره کراره یې زموږ د غفلت څخه ګټه اخیستل په موږ کې یې فسق او فساد نشر کړه، له خپله دینه یې لیرې کړو، په فحشاء یې مشغوله کړو، پوهه او تعلیم دوی را څخه یو وره، په نتیجه کې یې استعمار راباندي شروع کړي، اوس هم فرصه او موقع سته د غفلت له خوبه را وښی سی د خپلو نوو نسلو اصلاح کولو ته متوجه سی د تاریخ د بد نامیو او الهي عذابو څخه وډیرېږی.

بیرته قصې ته راسه!

مسلمانانو د خیبر و دوهمې حصې ته منجنیق وروستی او د یهودو قلا یې محاصره کړه، خو یهود یې د قلا څخه په غشو ولي او د قلا څخه نه را وزي.

رسول الله ﷺ په یوه فارغه وخت کې هغه غنیمتونه وپشل چې د نزار د قلا څخه مسلمانانو ته په لاس ورغلي وه، دغه د غنیمتو د وپشلو په وخت کې یو صحرايي عرب ورسول الله ﷺ ته راغلی او مسلمان سو، رسول الله ﷺ امر وکړی چې ده ته هم په دغه غنیمتو کې حصه ورکړی نو خود مسلمانانو څه مال ورکړی، صحرايي وویل: دا څه شي دي چې ما ته مو راکړه؟ رسول الله ﷺ ویل: دا ستا حصه ده، صحرايي وویل: ما د دغه مال دپاره ستا متابعت نه دی کړی، یعنی: زه د غنیمتو دپاره نه یم مسلمان سوی، بلکه ما د دې دپاره ستا متابعت کړی دی چې پر دغه ځای په غشي وويشل سم (په ګوته یې خپلي غاړې ته اشاره وکړه) او د دغې لازي جنت ته داخل سم، رسول الله ﷺ و فرمایل: که ته د الله ﷻ سره صادق وې هغه رب به ستا تصدیق وکړي، لږ وخت وروسته مسلمانانو د حملې اراده وکړه او دغه صحرايي هم ورسره ملګری دی، هلته بیا یهودو په غشو وويشل شروع کړه او دغه صحرايي پر هغه ځای په غشي وويشل سو کوم چې ده په ګوته اشاره ورته کړې وه، د الله ﷻ قدرت دی، د ده د مسلمانېدلو څو لحظې وروسته پر هغه ځای په غشي وويشل سو کوم چې ده اشاره ورته کړې وه او شهید و وژل سو، نو یې ورسول الله ﷺ ته راوړی رسول الله ﷺ و فرمایل: آیا هغه نفر دی دا په خپله هغه سرئ دی؟ ویل هو، رسول الله ﷺ د ده د غاړې و هغه ځای ته وکتل چې دغه صحرايي اشاره ورته کړې وه،

واقعا هم عیناً په هغه ځای کې غشی بند ؤ، رسول الله ﷺ و فرمایل: دى د الله ﷻ سره صادق ؤ نو الله ﷻ هم د ده تصدیق وکړی، بیا نور رسول الله ﷺ دعاء ورته وکړه ویل: الهی دا ستا بنده دى او ستا په لار کې مهاجر را ووتی او ستا په لار کې شهید و وژل سو او زه پر دغه شاهد یم.

د صحابه کرامو مشران چې دلته حاضر وه هغه وايي: زموږ د هر یوه دا تمنا او خواهش وو چې کښکې موږ د ده پر ځای وای، سبحان الله! څو لحظې عمر په اسلام کې او بیا شهادت او بیا رسول الله ﷺ پر ده شاهدي آداء کوي، دا څومره لوړه درجه او عظیم مقام دى چې یو څوک یې په څو لحظو کې تر لاسه کوي، جنت و هغه چاته آسانه دى چې الله ﷻ یې ورته آسانه کړي، خوزموږ په عقیده او عمل، صدق او اخلاص پوري هم تعلق لري، دا سي نه لکه د نن ورځي ځیني مسلمانان چې د ده خبري او د ده قیافه د ده د عمل او د ده د معاملې سره مخکه او آسمان فرق لري.

کله چې رسول الله ﷺ غنیمتونه وپشل د هغو مریضانو حصه یې هم کښېښوول کوم چې په حدیبیه کې یې گډون کړى ؤ او اوس خیبر ته د ناروغۍ په سبب نه دي حاضر سوي، هغه نفر یې هم پر حاضر و نفرو حساب کړه او د هغو کسانو حصه یې هم کښېښوول چې په حدیبیه کې حاضر سوي وه او بیا وفات سوي وه او هغو نفرو ته یې هم حصه ورکړه چې په دغه خیبر کې شهیدان سوي وه، د هغو د کورنیو دپاره یې حصه جلا کړه، مقصد دا چې رسول الله ﷺ د غنیمتو په وپشلو کې د ټولو کسانو مراعت وکړی.

دغه د غنیمتو د وپشلو په وخت کې د غطفان لښکر بیا را ورسېدی، عیینه (مطاع احمق) او پنځه زره نفره لښکر ور سره دى را ورسېدل، رسول الله ﷺ غنیمتونه وپشي، عیینه اجازه وغوښتل چې د رسول الله ﷺ سره وگوري اجازه ورکول سوه عیینه چې د غنیمتو وپش ولیدى پوه سو چې د خیبر خبره خلاصه سوه، نو یې رسول الله ﷺ ته وویل: یا محمد! ﷺ ما ته هم د دغه مکافات راکړه چې د یهودو ملگرتیا مي پرېښوول او زه ولاړم، یعنی: ما ته هم په دغه غنیمتو کې څه راکړه، رسول الله ﷺ و فرمایل: یا عیینه! تا یهود د هغې نارې په سبب پرېښوول هغه چې یوه نفر نارې کړه چې د خپل قوم ساتنه وکړی، عیینه پوه سو چې رسول الله ﷺ په قصه خبر دى،

د مخه د ده دا خیال نه و چې رسول الله ﷺ، دي زموږ د بیرته تللو په سبب خبر وي. بیا یې وویل: یا محمد! ﷺ خیر دی ته کریم یې سخي او جواد یې، بیا هم یو شی راکړه، رسول الله ﷺ و فرمایل: ذورقه یې ستا، عیینه ویل: مقصد دي څه دی؟ رسول الله ﷺ و فرمایل: یا عیینه! ته تېره شپه بیده وې او خوب دي لیدی چې زما څخه په غنیمتو کي حصه غواړې او ما درته و ویل: ذورقه یې ستا، عیینه ته یې هغه د ده خوب و وایه، عیینه په تعجب کي سو چې دا څه قصه ده؟ ویل: هو ما خوب ولیدی! ښه اوس ذورقه راکړه، رسول الله ﷺ و فرمایل: ذورقه یو خالي غر دی شی پکښي نسته ورسه وایې خله.

نو عیینه مطاع احمق ته هیڅ نه و ورسېدل، نه په غنیمتو کي حصه او نه هغه تر جنگ د مخه چې رسول الله ﷺ ورکول چې ویل: د خیبر د یوه کال مېوې واخله او بیرته ولاړسه، عیینه د خپلي بیعتلۍ په سبب خالي لاس پاته سو.

اوس چې عیینه ولیده چې د مسلمانانو څخه هیڅ په لاس نه ورغله نو بیا د یهودو قلا ته دننه ورغلی او هغه و جنگ ته تشویقوي، وایي: صبر وکړی ټینگ سی، مقاومت وکړی زه ستاسي سره یم زما سره لښکر را سره دی، یهودو ویل: ستا د لاسه موږ ته مصیبت پېښ دی، ته وې چې بني قریظه دي په حلال کړه، ته وې چې موږ دي پري ښوولو او ته ولاړې، دا ټوله ستا د لاسه را پېښ دي.

په دغه وخت کي د بني مُره د قبیلې مشر او سردار حارث بن عوف هم راغلی غواړي چې حالات و ویني، هغه هم عیینه ملامتاوه، ویل: که دي د خیبر د یوه کال مېوې اخیستي وای دا ستا دپاره ښه نه وه؟

اوس نو د خیبر د دوهمي حصې (کتیبه) محاصرې هم څوارلس ورځي دوام وکړی، یهود هیڅ د قلاوو څخه نه را وزی، په دغه څوارلسمه یا آخري ورځ رسول الله ﷺ د دې إزاده وکړه چې دوی ته هم منجنیق و دروي، هلته دننه په قلا کي د خیبر پاچا کنانه بن ابي الحقیق چې زړه یې د بیري ډک و، یوازې دی نه بلکه ټول یهود په بېره او وارخطایي کي وه، دوی دننه په قلاوو کي دي او قلاوي هم محکمه او مضبوطه قلاوي دي چې څوک نه سي ورتلای، بیا هم بېره او وارخطایي پر غالبه وه،

نودغه کنانه بن أبي الحقیق د خیبر پاچا د ده څخه یوه لښکری ورسره وه،

ورونو! غشی او لښکری درې شپه دي، لښکری هغه کور، نیم دائرې، لښکری دی چې دوه سره یې په یوه تناو تړلي دي، چې دا لښکری سوه او یو تناو دی چې د لښکری په دوو سرو پوري تړل کیږي او یو هم غشی دی چې په تناو کې ایښوول کیږي، اوس کنانه د یهودو پاچا غواړي چې دغه تناو په لښکری پوري وتړي، تناو یې د لښکری په یوه سر پوري تړلی دی او غواړي چې د تناو دغه بل سر په لښکری پوري وتړي، مگر د ډیرې بیړي څخه رپردي او تناو نه سي تړلای، دا یې د پاچا حال ؤ چې د بیړي او رپرېدلو په سبب په لښکری پوري تناو نه سي تړلای نو جنگ به څنگه کوي؟ نویې د دغه بیړي په سبب د تسلیمېدلو نیت او اړاده وکړه او د دغه کار دپاره یې د یهودو نور مشران را وغوښتل چې مشوره ور سره وکړي، مشران راغله کنانه ورته وویل: خوښه مونه ده چې د مسلمانانو سره صلحه وکړو؟ هغو هم صلحه خوښه او قبوله کړه.

کنانه بن أبي الحقیق و رسول الله ﷺ ته حال ولېږی چې زه د خبرو دپاره درکښته کېرم، رسول الله ﷺ د ده غوښتنه قبوله کړه او دئ ورغلی اوس پر صلحه خبري ور سره کوي، یهود غواړي چې د خپل تسلیمېدلو دپاره شرطونه کښېږدي د ځان دپاره امتیازات غواړي، رسول الله ﷺ نه شرطونه قبلي نه امتیازات ورکوي، بیا یې وویل: جزیه به درکوو، رسول الله ﷺ وفرمایل: اوس چې جنگ وسو د جزیې خبري نسته، جزیه تر جنگ د مخه وه اوس صلحه ده او پر هر شي چې اتفاق در سره کوم هغه زما اختیار دی، خبري ډیري وسوې خو په آخر کې اتفاق ته ورسېدل چې هغه اتفاق داسې ؤ:

۱ - هر هغه څوک چې په قلاوو کې دي هغه به نه وژل کیږي او د هغو اولادونه به هغو ته ورکول کیږي.

۲ - ټول یهود به د خپلو اولادو سره د خیبره څخه وزي.

۳ - خپله اسلحه او نقد مالونه به ټول پرېږدي، خاصاً سره او سپین زر.

دغه شرط چې سره او سپین زر به هیڅ نه وړي د یهودو دپاره تر ټولو شرمو سخت او مشکل ؤ، یعنی بېله اسلحې او زرو څخه کوم شی چې یهود ور سره وړلای سي هغه

دي یوسي، خوزر او اسلحه به نه وړي.

چي د شرطو خلاصه داسي ده: د خيبر ټول يهود به خيبر پرېږدي، حتی په جزیره العرب کي به نه اوسېږي بلکه شام ته به فراره کيږي، زر او اسلحه به نه وړي او د دې په مقابل کي به رسول الله ﷺ څوک نه وژني او اولادونه به يې ورايله کوي، خو پر يهودو يې يو بل شرط هم کښېناوه، چي د خپلو خزانو څخه به هيڅ شئ نه پټوي. يعني: داسي نه چي سپين او سره زر پټ کړي، بلکه مسلمانانو ته به يې بنکاره کوي او تسليموي او که بيا چيري د سرو يا سپينو زرو يوه ټوټه پيدا سي بيا نو هيڅ اتفاق نسته. يعني: ټول يهود وژل کيږي، پر يهودو دا تاکيد وسو چي نقد مال به نه پټوي.

رسول الله ﷺ دغه شديد شرط په دې سبب پر يهودو کښېنووې چي يهود سرد او سپين زر پټ نه کړي، ځکه ممکنه وه چي يهود زر پټ کړي او د رسول الله ﷺ دا اړاده وه چي يهود بايد خپل مالونه ټول تسليم کړي.

اوس نو يهودو قلاوي خلاصي کړې، اسلحې يې تسليم کړې، سره او سپين زريې تسليم کړه او ځانونه د فراره کېدلو دپاره تياروي، کومه اسلحه چي مسلمانانو ته په دغه آخرنیو قلاوو کي په لاس ورغله هغه داسي وه:

زر نېزې، څلور سوه توري، پنځه سوه لېندۍ او ټول هغه غشي چي موجود وه، دا بېله سرو او سپينو زرو او څلوېښت زره د خرما يا کجور وني، دغه ټول شيان يوازې د گټيبه څخه وه، دا بېله هغو شيانو څخه وه چي مسلمانانو په نطاۀ او شق کي اخيستي وه، دغه مالو ته فکر وکړه چي مسلمانانو ته په خيبر کي ور ورسېدل، پر دې ټولو سر بېره چي د خيبر په قلاوو کي مسلمانانو ته په لاس ورغلي وه يو هم د تورات ډيري پخوانۍ نسخې وې، مگر يهود رسول الله ﷺ ته ورغله او ويل: يا محمد! ﷺ دغه زموږ مقدس کتابونه دي دا بيرته موږ ته را کړه، که څه هم د رسول الله ﷺ په وسه پوره وه چي دغه کتابونه خيري کي يا يې و سوځي، ځکه دغه کتابونه تر صلحي د مخه د خيبر په اولو قلاوو کي په لاس ورغلي وه، مگر رسول الله ﷺ مهربانه او بخښونکی ؤ او مسلمانان د اقلياتو سره نرمه او پسته گذاره کوي، نو يې دغه کتابونه بيرته دوی ته ورکړه، بيا نو يهودو مشوره سره وکړه او رسول الله ﷺ ته ورغله ويل:

يا محمد! ﷺ تاسي ته د خيبر مخکه او زراعت داسي نه دي در معلوم لکه مور ته او په دغه کښتو هم تاسي داسي نه پوهېږي لکه مور.

واقعاً په خيبر کي دومره کښتونه او باغونه وه چي په ټوله جزيره العرب کي يې مثل نه و يوازي په کتيبه کي بېله شق او نطاة څخه د خرما څلورېست زره وني وې، نو ويل: يا محمد! ﷺ که چيري ستا خوبه وي او مور د نوکرانو او بزگرانو پر قسم په خيبر کي پرېږدي؟ ځکه يهود اوس په خيبر کي د هيڅ شي مالکان نه دي، نو ويل: فقط د نوکرانو او خدمت گارانو په شکل غواړو چي پاته سو، د اجرې او مزدورۍ په مقابل کي به دغه باغونه روزو او مور تر تاسي ښه په پوهېږو، رسول الله ﷺ هم موافقه ورسره وکړه چي يهود دي په خيبر کي د مسلمانانو په کورو کي فقط نوکران پاته سي، کورونه، مخکه او باغونه ټول د مسلمانانو دي او دوی د مسلمانانو نوکران دي کارونه به کوي او د دوی مزدوري د خيبر نيم حاصلات دي، هر کال به د خيبر د حاصلاتو څخه په سلو کي پنځوس خپله مزدوري اخلي، لکه زمور په وطن کي کښتگران.

او دا چي رسول الله ﷺ دوی پرېښوول د هغه اساسي علت دا و چي مسلمانانو د خيبر د روزني دپاره مريان او نوکران نه درلودل او په خپله مسلمانان په جهاد مشغول وه، نو که مسلمانان ځانونه د خيبر د زراعت په روزلو مشغول کړي جهاد پاته کيږي، نو ځکه رسول الله ﷺ دوی ته اجازه ورکړه چي په دغو کورو کي واوسېږي، کورونه د دوی ملک نه دی کورونه اصلاً د مسلمانو دي، خو چاره نه وه دوی هم بايد په يوه ځای کي اوسېدلي وای، نو ځکه دوی ته اجازه وسوه چي په دغو کورو کي واوسېږي او د خيبر د زراعت روزنه او مسؤليت پر غاړه واخلي، رسول الله ﷺ امر وکړي چي يهود پرېږدي خپل کارونه دي کوي او په دغو کورو کي دي اوسېږي.

د أبي الحقيق يهودي د دوو زامنو وژل

رسول الله د يهودو پاچا کنانه او د هغه ورور ربیع را وغوښتل چي د دوی سره د بني النضير د يهودو خزانه ور سره وه، رسول الله ﷺ د هغې خزاني پوښتنه ځني وکړه چي هغه مو څه کړه؟ کنانه انکار وکړي چي نه په هغه خبر يم او نه يې ځای

را معلوم دی، خو د يهودو څخه يو بل نفر چې د دغه کنانه د اکا زوی ؤ رسول الله ﷺ ته ورغلی او ویل: ما به کنانه لیدی چې هر سهار به پر دغه خرابه مگرځېدی. رسول الله ﷺ بیا وکنانه ته وویل: که مي خزانه ستا سره پیدا کړه و دي وژنم؟ کنانه ویل هو، رسول الله ﷺ امر وکړی چې دغه خرابه وکني، خرابه وکندل سوه او د هغه ځای څخه هغه د دوی د خزاني څه مال را وايستل سو، رسول الله ﷺ د هغه نور پاته مال پوښتنه ځني وکړه، کنانه بیا هم نه غواړي چې هغه مال ور تسليم کړي، نو يې کنانه د زبیر رضي الله عنه په لاس ورکړی چې عذاب ورکړه ترڅو چې هغه پاته مال راوړي خو کنانه د پاته مال اقرار نه کاوه، بیا نور رسول الله ﷺ محمد بن مسلمه رضي الله عنه امر کړی چې کنانه او د ده ورور و وژني، اصلاً د يهودو سره داسي اتفاق سوی ؤ: که چيري په يهودو کي د هر چا سره پټ سوی مال چې سره او سپين زر دي پیدا سود نو ټول يهود وژل کيږي، مگر رسول الله ﷺ د خپل رحم او مهرباني په سبب يوازي کنانه او د ده ورور ربیع د دغه خیانت او هغه اتفاق پر اساس و وژل، ځکه دوی دوو دغه خیانت کړی ؤ او نور يهود يې پرېښوول، پر دغه سربېره بیا هم يهودو نور زر پټ کړي وه، ځکه مال او پيسې د يهودو د زړه ټوټه ده او بیا په وروسته کي يې په هغو مالو سره تجارت کاوه، خو مسلمانانو په دغه وخت کي نور مال نه کړی ځني پیدا.

په زهر و لړل سوی پسه

اوس د خيبر جنگ خلاص سو او رسول الله ﷺ د خيبر پر شا وخوا خېمې درولي دي چې د يهودو څخه يوه بنځه و رسول الله ﷺ ته ورغله چې نوم يې زينب بنت الحارث ؤ او د سلام بن مشکم بنځه وه، هغه سلام چې د صعب بن زبیر په قلا کي و وژل سو او دغه زينب د مرحب په لوان ورېره وه، دغه بنځه راغله ويل: يا محمد! ﷺ تا کولای سواي چې د هغه عهد او اتفاق په اساس (چې که سره يا سپين زر پیدا سوه بیا نو ټول يهود وژل کيږي) موږ ټول يهود و وژنې ځکه موږ خیانت کړی ؤ خو تا موږ ته عفو وکړه، نو ما تا ته يوه هېلمستيا جوړه کړې ده چې دا د هغه شکر دی چې تا موږ نه و وژلو، نو يې رسول الله ﷺ ته خواږه راوړل چې هغه کباب سوی پسه ؤ او په

زهرو لړل سوی ؤ، بنځي د مخه پوښتنه کړې وه چې د رسول الله ﷺ په پسه کي د کوم ځای غوښي خوښي دي؟ په جواب کي ورته ويل سوي وه چې د رسول الله ﷺ د اوږې غوښي خوښي دي (چې موږ ووزر ورته وايو) نو دې د دغه پسه په ووزر کي ډير زهر اچولي وه دغه په زهرو لړل سوی پسه يې و رسول الله ﷺ ته را وړی، رسول الله ﷺ او اصحاب کرام کښېستل چې دغه پسه و خوري، رسول الله ﷺ يوه گوله يا لقمه واخيستل په خوله کي يې کښېښوول چې وې خوري صحابه کرامو هم په خوړلو شروع وکړه، اول هغه څوک چې گوله يا لقمه يې تېره کړه هغه بشر بن البراء بن معرور رضي الله عنه ؤ، هغه دغه گوله تېره کړل مگر نورو اصحاب کرامو هغه اوله گوله چې يې په خوله کي وه هغه يې ژوول، چې رسول الله ﷺ ښځه پر وکړی: خوړل بس کړی.

رسول الله ﷺ هغه خپله ژوولې گوله تو کړه، البته ډيره لږ ټوټه تېره سوې وه، نو ويل: خورک پرېږدی او د خولې خواړه مو تو کړی، صحابه کرامو و ويل: يا رسول الله! څه پېښه ده؟ رسول الله ﷺ و فرمايل: دغه پسه را ته وايي: ښه متوجه سی (حلال سوی او کباب سوی پسه خبري کوي) ويل: دغه پسه را ته وايي: ما مه خوره زه په زهرو لړل سوی يم.

دا د رسول الله ﷺ معجزه وه حلال سوی او کباب سوی پسه خبري ورته کوي او په حال يې خبروي چې ما مه خوره زه په زهرو لړل سوی يم، بيا يې هغه ښځه را وغوښتل ويل: ولي دي دا کار وکړی؟ هغې و ويل: ما د ځان سره و ويل: که دغه سړی پاچا ؤ موږ به ځني فارغه سواو که نبي ؤ الله جبرئيل به يې په حال خبر کړي.

په اول کي رسول الله ﷺ دغي بنځي ته عفوه وکړه، خو بشر رضي الله عنه د دغو زهرو د خوړلو په سبب په اول کي شل سو او بيا څه موده وروسته وفات سو، بيا نور رسول الله ﷺ دغه ښځه د بشر رضي الله عنه په قصاص کي ووژل او په خپله رسول الله ﷺ پاته ټول عمر د دغو زهرو څخه تکليف ليدی، همپشه به څه موده ترمنځ يا په کال کي يو وار د دغه زهرو په سبب درد ورته پېښېدی او رسول الله ﷺ به ويل: همپشه د هغه پسه د خوړلو څخه چې ما د خيبر په ورځ و خوړی درد حسوم.

او په هغه حديث شريف کي چې امام بخاري يې د حضرت عائشې رضي الله عنها څخه

روایتوي چې رسول الله ﷺ د رحلت یا وفات په ناروغي کې وفرمایل:

« مَا أَزَالُ أَجْدُ أَلَمَ الطَّعَامِ الَّذِي أَكَلْتُ بِخَيْرٍ فَهَذَا أَوَانُ وَجَدْتُ انْقِطَاعَ أَبْهَرِي مِنْ ذَلِكَ السُّمِّ » ارواه: البخاري

ژباړه: همېشه د هغو خوړو درد حسوم چې ما په خيبر کې وخوړل نو دا هغه وخت دی چې له هغو زهرو څخه ما ته زما د أبهر پرې کېدل پېښ سو. (أبهر مي پرې سو) أبهر هغه رگ یا شریان دی چې د زړه وینه پکښې تېرېږي، نو د رسول الله ﷺ د رحلت په وخت کې د ده ﷺ د زړه رگ د هغو زهرو د خوړلو په سبب پرې یا قطع سو چې په خيبر کې يې خوړلي وه.

ډير علماء کرام وايي: دا د رسول الله ﷺ شهادت دی، دى ﷺ دغه د خيبر د زهرو په واسطه شهيد وفات سو، رسول الله ﷺ لره ټول صفتونه پوره وه حتى شهيد هم دى.

اوس نو د خيبر جنگ او غزاه په پوره ډول د هره اړخه پای ته ورسېدل.

په خيبر کې د مسلمانانو د شهيدانو شمېر (۱۶) نفره دى، رضی الله تعالى عنهم اجمعين او د يهودو د وژل سوو کسانو شمېر (۹۳) نفره دى.

کله چې د خيبر ټول جنگ خلاص سو که گوري د سپرو يوه ډله را رهي ده چې دا د مسلمانانو هغه مهاجرين وه چې حبشې ته تللي وه او اوس بيرته راغله ځکه رسول الله ﷺ عمرو بن أمية الضمري رضي الله عنه ور لېږلى ؤ چې بيرته راسى، دوى هم د رسول الله ﷺ د امره سره سم د حبشې څخه را رهي سو او مدينې منورې ته ورسېدل، هلته يې وليدل چې رسول الله ﷺ د مدينې منورې څخه د خيبر د فتحه کولو دپاره تللى دى نو دوى هم پسي ور رهي سو چې د خيبر په فتحه کولو کې گډون وکړي، مگر خيبر ته په داسې وخت کې ور ورسېدل چې خيبر فتحه سوى ؤ او اوس چې يې د رسول الله ﷺ سره وليدل هغه ﷺ ډير په خوشاله سو او وې فرمایل:

« ما أدرى بأيهما أنا أفرح ؟ بقدم جعفر أو بفتح خير ؟ »

يعني: نه پوهېږم چې په کوم يوه خوشالي وکړم يا په کوم يوه خوشاله سم؟

آيا د جعفر رضي الله عنه په را تگ سره ؟ که د خيبر په فتحه سره ؟

او تاسي ته معلومه ده چې د حبشي د مهاجرو مشر جعفر بن أبي طالب رضي الله عنه د حضرت علي رضي الله عنه وروړ او د رسول الله ﷺ د اكا زوی ؤ، بيا نور رسول الله ﷺ امر وكړی چې د غنيمتو څخه دي د حبشي و مهاجرو ته هم حصه وركول سي، ځكه دوی په دغه نيت خيبر ته راغله چې د رسول الله ﷺ سره په جهاد كې حصه واخلي خو دوی په داسي وخت كې خيبر ته ورورسېدل چې خيبر فتحه سوی ؤ.

د فدك د يهودو سره صلحه

تاسي پوهېږئ چې په ټوله جزیره العرب كې يهود په څو ځايو كې اوسېدل؟

په جزیره العرب كې د يهودو د استوگني ځايونه پنځه وه چې هغه په داسي ډول سره وه:

۱ - مدينه منوره، چې هلته د يهودو هغه درې عمده قبيلې: بني نظير، بني قينقاع، بني قريظه د نورو عربو تر څنگ اوسېدلې.

۲ - خيبر، چې دا د يهودو لوی او اساسي مركز ؤ او بېله يهودو بل څوك هلته نه وه موجود.

۳ - فدك، چې دلته هم يوازي يهود اوسېدل.

۴ - وادي القری، چې دلته هم يهود اوسېدل خو يو څه لږ مشرك عرب هم ور سره اوسېدل.

۵ - تيماء، چې دلته هم خالص يهود اوسېدل.

نور نو په ټوله جزیره العرب كې يا بُت پرستان اوسېدل، يا په ځينو ځايو كې نصارا اوسېدل، لكه نجران او ځيني نور ځايونه.

څرنگه چې د مدينې منورې څخه يهود وايستل سوه، خيبر فتحه سو، اوس د فدك نوبت دی، د خيبر تر فتحه كېدلو د مخه كله چې رسول الله ﷺ د مدينې منورې څخه خيبر ته ورسېدی په دغه وخت كې يې مُحَيِّصه بن مسعود رضي الله عنه د فدك و يهودو ته وړ ولېږی چې اسلام ته يې دعوت كړي، خو هغو دغه دعوت نه كړی قبول او اوس چې رسول الله ﷺ خيبر فتحه كړی الله ﷻ د فدك د يهودو په زړو كې بېره وړ واچول، نو يې رسول الله ﷺ ته حال ولېږی چې موږ هم داسي صلحه در سره كوو

لکه د خیبر یهودو چې در سره وکړه، رسول الله ﷺ هم صلحه قبوله کړه او فدک د مسلمانانو سو، یهود فقط د نوکرانو په شکل هلته په فدک کې اوسېږي.

د وادي القری فتحه کېدل

اوس چې رسول الله ﷺ د خیبر د فتحه کولو څخه فارغه سو او فدک په خپله صلحه قبوله کړه نو د وادي القری پر طرف رهي سو چې هلته هم یهود اوسېدل او څه لږو عربو هم ژوند ور سره کاوه، د وادي القری یهودو د جنگ دپاره پوره آماده کې او تیاري نیولې وه، د مسلمانانو لښکر لا هلته نه وه اړولې چې د یهودو له طرفه د غشو ویشتل شروع سوه، چې په دغه غشي ویشتلو کې د رسول الله ﷺ یو مریې چې (مُدْعِم) نومېدی په غشي و ویشتل سو او ووژل سو، صحابه کرامو وویل: ده ته دي د جنت مبارکې وي، رسول الله ﷺ و فرمایل: هیڅکله داسې نه ده زما دي قسم په هغه ذات وي چې زما د نفس اختیار د هغه په قدرت کې دی هغه کالی چې ده د خیبر په ورځ د غنیمتو څخه واخیستی او د تقسیم یا وېشلو دپاره یې را نه وړی هغه به پرده باندي اور بلوي، خلکو چې د رسول الله ﷺ دغه قول واورېدی نو یوه سړي ورسول الله ﷺ ته د چوتي يوه یا دوې تسمې را وړې، چې دا یې هم تر وېش د مخه د غنیمت د مالو څخه اخیستي وې او اوس یې د اور له بيري ورسول الله ﷺ ته ور تسلیم کړې، رسول الله ﷺ و فرمایل: د چوتي يوه یا دوې تسمې د اور، يعني: هر هغه څوک چې د غنیمت هر شئ تر تقسیم د مخه واخلي هغه شئ به د قیامت په ورځ د ده دپاره له اوره څخه جوړ سي او عذاب به په ورکول کېږي.

د مجاهدينو د پام وړ مسئله: هر هغه شئ چې د دښمن څخه په غنیمت اخیستل کېږي هغه باید خپل آمر ته تسلیم سي او آمر یې باید په شرعي طريقه پر مجاهدينو ووېشي، که داسې و نه سي هغه شئ به د قیامت په ورځ د هغه د اخیستونکي دپاره د اور سي او ده ته به عذاب په ورکول کېږي او دا هم فرق نه لري چې دغه شئ آمر د ځان دپاره واخلي یا یې افراد واخلي دواړو ته یو قسم جزاء ورکول کېږي.

او بیا رسول الله ﷺ خپل اصحاب د جنگ دپاره تیار او آماده کړه، د لښکر

عمومي بيرغ يې سعد بن عباده رضي الله عنه ته ورکړی، يو بيرغ يې حباب بن منذر رضي الله عنه ته ورکړی، يو بيرغ يې سهل بن حنيف رضي الله عنه ته ورکړی او يو بيرغ يې عباده بن بشر رضي الله عنه ته ورکړی، بيا يې د وادي القري يهود و اسلام ته دعوت کړل، خو هغو اسلام نه قبلوله بلکه د هغو له طرفه يو پهلوان د مبارزې دپاره را ووتی و ده ته زبير بن العوام رضي الله عنه ور ووتی او يهودي يې ووژی.

بيا د يهودو بل پهلوان را ووتی دا هم زبير رضي الله عنه ووژی، د يهودو له طرفه بل پهلوان را ووتی، د هغه د مبارزې دپاره حضرت علي رضي الله عنه ور ووتی او يهودي يې ووژی، ترڅو چي د يهودو له طرفه په دغه مبارزه کي (۱۱) نفره پهلوانان و وژل سوه او د هر پهلوان تر وژلو وروسته به مسلمانانو يهود و اسلام ته دعوتول او هغو به د اسلام د قبلولو څخه انکار کاوه، په دغه ورځ مسلمانانو خپل لمنځونه پر وخت او په جماعت سره آداء کول، هر وخت چي به رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم لمونځ آداء کړی بيا به يې يهود و اسلام، الله او رسول الله ته دعوت کړه او د هغو تر انکار وروسته به بيا جنگ شروع سو، په دغه ورځ تر ماښامه پوري جنگ وسو، په دا سبا سهار تر لمانځه وروسته بيا جنگ شروع سو خو د لمر د را ختلو سره يهود تسليم سوه او وادي القري په جنگ سره فتحه سوه، الله تعالى مسلمانانو ته د يهودو ډير مالونه او سامانونه په غنيمت ور کړه.

د تيماء د يهودو سره پر جزیه صلحه

تيماء چي د يهودو بله منطقه وه کله چي د هغه ځای يهودو ته د خيبر د فتحه کېدلو خبر ور رسېدی او بيا يې د فدک د يهودو اخبار واورېدل او بيا د وادي القري د يهودو په تسليمېدلو خبر سوه يوازي دا نه چي د مسلمانانو پر ضد يې هيڅ مقاومت و نه کړی بلکه په خپله دوی و رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم ته حال ولېږی چي موږ نه جنگ غواړو نه صلحه بلکه مسلمانانو ته جزیه ور کوو، رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم هم د دوی دغه غوښتنه قبوله کړه او پر جزیه يې فيصله ور سره وکړه، رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم دوی ته د امان ليک ور وليکی چي د دغه ليک نوشته کوونکی خالد بن سعيد رضي الله عنه ؤ او ليک داسي ليکل سوی ؤ:

دا د محمد رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم له طرفه و بني عاديآ ته ليک دی چي د دوی ساتنه

د مسلمانانو پر ذمه ده او دوی به مسلمانانو ته جزیه ورکوي. پر دوی نه تجاوز کېږي او نه د خپله خایه څخه ایستل کېږي، شپه یې د راحت ده او ورځ یې د کار کولو ده.

د جزیره العرب څخه د یهودو ایستل

د یهودو ټولې منطقي فتحه سوې او یهود بیا هم د رسول الله ﷺ په وخت او زمانه کې په جزیره العرب کې پاته وه، د حضرت ابوبکر الصديق ؓ د خلافت په دوره کې هم یهود موجود وه خو د حضرت عمر فاروق ؓ د خلافت په وختو کې په خیبر کې یو مسلمان سړی د یهودو له طرفه ووژل سو.

دغې قصې ته ښه متوجه سی چې د یوه مسلمان سړي وینه یوازې د هغه وخت و حاکمانو او آمرانو ته نه بلکه په هر وخت کې یې د مسلمانانو و آمرانو ته څومره اهمیت درلودی، د یوه مسلمان د وژلو په سبب و کفارو ته په کومه اندازه جزاء ورکول کېده؟ خو تاسې یې د نن ورځې د حاکمانو او آمرانو د حالاتو سره مقایسه کړی! دغه د عدل ترازو او حکم به تاسې ته پرېږدم، آیا د مسلمان تر وینې بل ارزانه شی سته؟

حضرت عمر ؓ په دغه باره کې تحقیقات شروع کړه خو یهود هیڅ حال نه وایې او نه اقرار کوي، یو مسلمان نفر په خیبر کې د یهودو له طرفه ووژل سوی دی خو یهود حال نه وایې چې چا ووژلی دی، حضرت عمر ؓ ورته وویل: که قاتل په لاس را نه کړی تاسې ټول فراره کوم، خو یهود پر خپل انکار ټینګ وه او قاتل یې نه ورنښاوه، نو حضرت عمر ؓ ټول یهود فراره کړه، د خیبر یهود، د فدک یهود، د وادي القری یهود د یوه مسلمان سړي د وژلو په سبب ټول فراره کړل سوه، بالکل د جزیره العرب څخه وایستل سوه، په ټوله جزیره کې نور یهود نه سوه پاته بېله د تیماء د یهودو څخه، دا ولي پاته سوه؟ ځکه د تیماء یهود په جزیه اوسېدل مال او ملک د دوی ؤ او دوی مسلمانانو ته جزیه ورکول، خو د هغه نورو یهودو سره اول جنگ وسو او بیا په صلحه پاته سوه، د هیڅ مخکي او جايداد مالکان نه وه فقط نوکران او خدمتکاران وه او د هغو اختیار د مسلمانانو په لاس ؤ هر وخت چې یې ایستل کولای یې سواى مگر د جزېې یهودو ته امان ؤ.

نو ځکه حضرت عمر فاروق رضي الله عنه د يوه مسلمان د وژل کېدلو په سبب هغه نور يهود ټول و شړل او يوازي د تيماء يهود په جزیره العرب کي پاته سوه. دا د جزیره العرب څخه د يهودو د ايستلو سر او سبب ؤ.

پسله هغه چي رسول الله ﷺ او مسلمانانو د يهودو ټولي منطقي فتحه کړې نو د يهودو د منطقيو څخه بيرته د مدينې منورې پر طرف رهي سوه، که گوري په لار کي د غطفان قبيله هغه چي عيينه بن حصن يې رئيس ؤ ولاړه ده، د دوی لا تر اوسه و مسلمانانو ته اميد سته او غواړي چي پر مسلمانانو حمله وکړي، رسول الله ﷺ وليدل چي عيينه اوس هم مور نه پرېږدي او لا را پسې دی نو يې لښکر امر کړی چي د عيينه پر طرف درځی، د مسلمانانو لښکر د عيينه پر طرف ور رهي سو، د الله ﷻ کارونه دي عيينه چي د مسلمانانو د لښکر حرکت د ده پر طرف وليدی په زړه يې بېرته ننوتل او په تېښته يې شروع وکړه، ځکه دی پوهېدی چي د مسلمانانو دغه کوچنی لښکر په خيبر کي پر لسو زرو نفرو غالبه سو حال دا چي هغه په قلاوو کي هم وه، نو عيينه د ځان دپاره فرار تر فرار بهتر وليدی او د لښکره سره وتېښېدی، دا هم هغه الهي نصرت دی چي د رسول الله ﷺ سره وعده سوی ؤ.

اوس به هغه حالات درته بيان سي چي د مکې مکرمې مشرکانوته

د خيبر د فتحي حالات څنگه ورسېدل؟

يو نفر چي نوم يې حجاج او مشرک ؤ د خيبر د فتحي په وخت کي د دغې منطقي په شا وخوا کي موجود ؤ، کله چي يې د خيبر د فتحه کېدلو واورېدل او د اسلام کاميابی ورسکاره سوې نو يې د اسلام سره علاقه پيدا سوه او رسول الله ﷺ ته ورغلی مسلمان سو، خو په دغه وخت کي يې مکې مکرمې ته د تللو اراده هم وه، نو يې رسول الله ﷺ ته وويل: يا رسول الله! زما ډير مالونه په مکه مکرمه کي د خلکو سره پاته دي غواړم چي ولاړ سم او هغه خپل مالونه را ټول کړم، رسول الله ﷺ ويل: ولاړسه او خپل مالونه دي د خلکو څخه واخله، حجاج ويل: بېله درواغ ويلو مالونه نه سم را ټولولای، ويل: وې وايه، نو دغه حجاج هغه اول نفر دی چي د خيبر د منطقي څخه مکې مکرمې ته ځي او قریش هم د خبرو په انتظار دي چي محمد ﷺ ته به په

خيبر کي څه پېښه سوې وي، ځکه د دوی خيال نه بلکه يقين ؤ چې يهود پر مسلمانانو غالبه کيږي، ځکه يهود لس زره د جنگ نفر لري او بيا په قلاوو کي دي، نو څوک پر غالبه کېدلای سي؟ خير حجاج رهي سواو مکې مکرمې ته ورسېدی او هلته قريش پر را ټول سوه ويل: ها! ژر وايه د خيبر څخه دي څه خبر را وړی دی؟

حجاج ويل: محمد ﷺ د خپله لښکره سره ماته وخوره او دى بڼدي ونيول سو، زړده چې تاسي ته به يې راوړي، قريش ډير خوشاله سوه، مهمانى او مبارکي شروع سوې، عباس بن عبدالمطلب د رسول الله ﷺ اکا چې دلته حاضر ؤ او د حجاج خبري يې واورېدې د ډيري خوابدۍ څخه غځار او بهوشه سو، زړه يې د رسول الله ﷺ سره ؤ چې هغه څنگه بڼدي نيول کيږي نو غځار سو خلکو چې را پورته کړی د تگ يا تللو نه ؤ، خلکو واخيستی او خپل کور ته يې ورساوه.

حجاج و قريشو ته و ويل: د دغه زيري په مقابل کي هغه زما مالونه چې ستاسي سره دي هغه را کړی، څرنگه چې د حجاج مالونه د تجارانو او نورو خلکو سره پاشلي وه، ويل مالونه مي را کړی چې ولاړ سم په خيبر کي بڼدي مسلمانان را نيسم او بيا يې په عربو کي خرڅ کړم، قريشو ويل: هو د دغه زيري په مقابل کي په هر څه ارزې.

حجاج وايي: زما ټول مالونه يې په درو ورځو کي را ټول کړه، زما خيال نه ؤ چې په مياشت يې سره يو ځای کړم مگر د هغه زيري په بدل کي زما مالونه په درې ورځي را ټول سوه او د دغو ورځو په شروع کي عباس رضي الله عنه ته شديد ناروغي پېښه سوه، تر داسي اندازې چې د ولاړو نه دی او ډير غمجن دی، اوس غواړي چې د دغه خبر ښه تاکيد وکړي نو ويل: تاسي يو وار بيا دغه حجاج راته راوړی، حجاج ورغلی او عباس رضي الله عنه ورته وايي: ته دغه قصه يو وار بيا په ښه تفصيل سره راته بيان کړه، حجاج ويل: دغه ناست نفر دباندي وباسه، نفر وايستل سوه حجاج و ويل: يا عباس! والله محمد ﷺ په خير دی يهودو ته يې ماته ورکړه د هغو قلاوي يې فتحه کړې او د يهودو د پاچا لور يې په نکاح کړه ټوله قصه يې په تفصيل سره ورته وکړه، د عباس ناروغي ورکه سوه، يو دم جوړ سو ځکه عصبي ناروغي وه د پخوا په شان جوړ روغ سړی سو، غواړي چې دباندي ور ووزي مگر حجاج ورته و ويل: يا عباس! غوښتنه او

خواهش کوم چي دباندي مه وزه ڪهه قريش اوس زما مالونه را ٽولوي، ڪله چي دي وليدل چي زه د مکي مکرمي ڇخه ولاڙم بيا ور ووزه او قريش خبر ڪره، عباس رضي الله عنه ويل: هو دا دي حق دی فقط دري ورڃي انتظار ڊرته کوم او بيا قريش خبروم، حجاج ويل صحي ده، حجاج خپل مالونه په درو ورڃو کي سره را ٽول ڪره او بيرته و رسول الله ﷺ ته ورغلي، پسله درو ورڃو عباس رضي الله عنه هغه خپل ښه کالي واغوستل خان يي ښه پاک او خوشبويه ڪري او قريشو ته ور ووتی، په دغه پاک او سپڃلي شکل پر ڪعبه شريفه طواف کوي، څرنگه چي بېله حجاجه تر اوسه بل څوک مکي مکرمي ته نه دی راغلي نو د خيبر صحي او واقعي خبرونه هم نه دی را رسېدلي، قريش په هغه خپله خوشالي کي دي، اوس چي يي عباس په دغه فېشن او ښه لباس کي وليدی ويل: ايه يا عباس! دا د مصيبت سره مقابله ده؟ يعني: د غم په وخت کي داسي خان تيارول، دا خپل خان ته دلاساينه او تسلي ورکوي؟

عباس رضي الله عنه و ويل: يا واللّه داسي نه ده، قريشو ويل: نو دا دري ورڃي چيري وي؟ عباس رضي الله عنه ويل: حجاج تاسي خطا يستلاست اصلاً قصه داسي او داسي ده، د قريشو زړه ته نه لوږي نو انتظار کوي چي يو څوک راسي، پسله پنځه ورڃي هغه واقعي خبرونه را ورسېدل او قريش وارخطا سوه، پوه سوه چي اسلام ورځ په ورځ کاميابه ڪيري او د اسلام دين لوږي. (دا د خيبر قصه وه).

رسول الله ﷺ او مسلمانانو ته مديني منوري ته د بيرته تگ په وخت کي دغه يوه کوچني واقعہ پېښه سوه چي اوس به ڊرته بيان سي، هغه داسي: ڪله چي رسول الله ﷺ او مسلمانان بيرته مديني منوري ته تله، پر لاري يي ٽوله شپه تگ وکري او د شپي په آخره کي د لاري په يوه حصه کي بيده سوه، تر بيدېدلو د مخه رسول الله ﷺ و بلال رضي الله عنه ته وويل: يا بلال! ته بيداره اوسه چي د سهار لمانځه ته موراوښن ڪري، بلال رضي الله عنه ويل: ښه دی يا رسول الله! بلال رضي الله عنه ناست دی او خپل اوښ ته يي تڪيه ڪري ده، د الله ﷻ ڪارونه دي د بلال رضي الله عنه هم په ناستي سترگي پتي سوې او بيده سو، د لمر تر راختلو پوري هيڅوک نه سوه را وښن څو د لمر حرارت را وښن ڪره، اول هغه څوک چي را وښن سو هغه رسول الله ﷺ و نو ويل: يا بلال! څه ڊرته

پېښه سوه؟ بلال رضي الله عنه وويل: يا رسول الله! هغه را ته پېښه سوه چې تا ته پېښه سوې وه. بيا نو رسول الله ﷺ د مسلمانانو سره له دغې شېلې څخه و وتی لږ مخ ته ولاړی او هلته يې په خلکو د سهار لمونځ آداء کړی او رسول الله ﷺ بيرته مدينې منورې ته کاميابه او فاتح ورسېدی.

د هجرت په اوم کال کې د عينو ټوليو لېرل

کله چې رسول الله ﷺ د مثلث د دوو قوي اضلاعو د ماتولو څخه فارغه سو اوس د درېيمې ضلعي د ماتولو وخت را ورسېدی، لکه دمخه چې مو درته وويل: د اسلام او مسلمانانو عمده دښمنان درې ډلې وه، اول قریش، دوهم يهود، درېيم هغه صحرايي عرب چې په نجد او شا وخوا کې اوسېدل، د هغو دوو عمده دښمنانو لکه قریش او يهودو د ماتولو او د منځه وړلو حالات خو په تفصيل سره درته بيان سوه، مگر هغه په زړه سخت صحرايي او قبيلوي عرب تر اوسه پوري څه وخت تر منځ د چور او چپاول حملې کوي، څرنگه چې دغه صحرايي عرب په يوه ښار يا يوه منطقه کې نه وه سره يو ځای، په کښتو او قلاوو پوري نه وه تړلي، کله دلته او کله هلته، نو پر دوی پوره تسلط او سيطره را وستل او د دوی له شره په پوره ډول ځان ساتل نسبت د مکې مکرمې و مشرکانو او نسبت د خيبر و يهودو ته ډير سخت او مشکل وه، نو ځکه بېله دې څخه چې پر دوی تاديبي او بېروونکي حملې وسي بله چاره نه وه او مسلمانانو هم پر اعرابو دغه تاديبي حملې په پرله پسې شکل کولې، چې دغه حملې ډيري او په تکرار سره سوي دي چې اوس به د مسلمانانو څه درته بيان سي. (البته د ترتيب مراعت پکښې نسته)

لکه څرنگه چې مخ کې مو درته وويل: رسول الله ﷺ هغو قبيلو يا اعرابو ته جزاء ورکول کوم چې د مسلمانانو پر ضد يې د خندق په غزاء کې گډون او اشتراک کړی و، يا يې د مسلمانانو سره دښمني کړې وه يا يې کول، نو رسول الله ﷺ دغو قبيلو ته د مجاهدينو ډلې يوه په بله پسې وړلې، چې د دغو ډلو يا سړيو څخه يوه هم د کُربه سره نه ده.

۱ - د هجرت په اووم کال د شعبان په مياشت کې رسول الله ﷺ يوه دېرش

نفریزه ټولې د حضرت عمر فاروق رضي الله عنه په مشرۍ د هوازن و يوې قبيلې ته ور ولېږل چې هوازن هم د هغو قبيلو څخه يوه قبيله ده چې د خندق په جنگ کي يې د مسلمانانو پر ضد اشتراک کړی ؤ، دغه سړي به د شپې تگ کاوه او د ورځي به پېښدل خو پر دغه سربېره د هوازن قبيلې ته د مسلمانانو د ورتگ خبر ورسېدی او د خپلي منطقي څخه و تېښتېدل، عمر فاروق رضي الله عنه د دوی کورو ته ورغلی خو هلته هيڅوک نه وه نو بيرته د مدينې منورې طرف ته رهي سو، مسلمانان د بيرته را گرځېدلو په وخت کي د خُثَم د قبيلې پر يوه ډله پېښ سوه، يوه د مسلمانانو و حضرت عمر فاروق رضي الله عنه ته وويل: که دي خوښه وي پر دغه ډله به حمله وکړو، مگر حضرت عمر فاروق رضي الله عنه و ويل: يا! هيڅکله داسي نه کوم ځکه رسول الله صلى الله عليه وسلم د خُثَم پر قبيله د حملې امر نه دی را ته کړی، فقط هوازن يې را ته ويلي دي، سره د دې چې مسلمانانو د خُثَم پر خلکو حمله کولای سواي چې دا هم کفار وه، مگر يا، په مسلمانانو کي پوره اطاعت او پوره انضباط موجود ؤ، کوم څوک چې ورته ويل سوي وه هغه يې په کار وه نه يې غوښتل چې د آمر تر امر تجاوز وکړي، د مسلمانانو مقصد ځايو نيول يا د غنيمتو جمعه کول نه وه بلکه هر هغه مصلحت چې رسول الله صلى الله عليه وسلم ليدى او دوی يې د هغه مصلحت دپاره لېږل، اصحاب کرامو هغه امر په پوره اطاعت او کامل انضباط عملي کاوه.

۲ - همدارنگه د هجرت د اوم کال د شعبان په مياشت کي يوه بله سړيه د ابوبکر الصديق رضي الله عنه په مشرۍ و بني فزاره او بني کلاب ته ولېږل سوه چې دغو قبيلو هم د خندق په جنگ کي گډون او اشتراک کړی ؤ، ابوبکر الصديق رضي الله عنه وکولای سواي چې پر هغو حمله وکړي، هم يې شرکان و وژل، هم يې بنديان ځني ونيول، هم يې غنيمتونه ځني راوړل.

۳ - دغه رنگه په دغه مياشت کي رسول الله صلى الله عليه وسلم يوه بله سړيه د فدک منطقي ته ولېږل. تاسي متوجه ياست؟ تاسي دغه پرله پسې جهاد ته وگورئ: مسلمانان هيڅکله په راحت او آرامه نه کېښستل بلکه د کلمه الله د لوړ والي او د اسلام د نشرولو دپاره همپشه ستري او ستومانه، په وړي نس حټي په لڅو پښو په سفر او جهاد کي وه.

نور رسول الله ﷺ دغه د شعبان په سياشت کي يوه دېرش نفریزه سر په د فدک و منطقي ته ولېږل چي بني مره ته جزاء ورکړي، بني مره د غطفان د قبيلو څخه دي او په نسب کي سره نژدې دي، د بني مره رئيس حارث بن عوف ؤ، حارث بن عوف هغه څوک دی چي د خيبر په غزاء کي يې عيينه د مسلمانانو له جنگه منع کاوه، ځکه اوس يې عقل سر ته ورغلی ؤ او احتياط يې کاوه، مگر بيا هم دئ او د ده قبيله هغه څوک وه چي د خندق په غزاء کي يې د مسلمانانو پر ضد گډون کړی ؤ، نو خامخا بايد جزاء ورکول سي، د همدغه مقصد دپاره رسول الله ﷺ بشير بن سعد ؓ د دېرشو نفرو اصحاب کرامو سره ولېږی چي بني مره ته جزاء ورکړي، مگر څرنکه چي دغو قبيلو ډير احتياط کاوه او همپشه به يې په لارو کي کمين نيوی او پټ به وه ځکه دوی هم د مسلمانانو د حملو څخه په بېره کي وه، دغه د کمين نفرو وکولای سواي چي د مسلمانانو ډله د مخه تر دې چي بني مره ته ورسي محاصره کړي، مسلمانان محاصره سوه او د دوی په منځ کي جنگ شروع سو ترڅو چي د مسلمانانو سره ور سره ټول غشي خلاص سوه او د کفارو له طرفه غشي پر اورېدل، مسلمانان يو په بل پسي شهيدېدل، بشير بن سعد ؓ د زمري غوندي جنگ وکړی خو په آخر کي دئ ؓ هم زخمي سو، څرنکه چي د ده ملگري مسلمانان ټول شهيدان سوي وه او ده يوازي د شپې تر تاريخې پوري جنگ وکړی نو په شپه کي د فدک کلي ته ورغلی، په فدک کي يهود اوسېدل، د دغو يهودو او مسلمانانو په منځ کي هغه صلحه وه چي د مخه يې بيان درته وسو، نو بشير بن سعد ؓ دوی ته ورغلی او هغو هم ځای ورکړی، بشير بن سعد ؓ د دغي سړيې امر په دغه طريقه سره له مرگه خلاص سو.

دغه د مسلمانانو شهادت بيا په کفارو کي جرئت پيدا کړی او اعرابو به ويل: په والله کېدلای سي چي دغه خلک مات سي او شکست وخوري، مخ کې چي کفارو د مسلمانانو پرله پسي کاميابي ليدلې خاصتاً چي په خيبر کي يې د دوی کاميابي وليدل نو يې دا فکر کاوه چي د مسلمانانو قوم هيڅ ماته او شکست نه خوري.

او اوس چي دغه غمجنه او زړه دردوونکې حمله پر مسلمانانو وسوه او د رسول الله ﷺ د اصحاب کرامو څخه دېرش نفره پکښي شهيدان سوه، نو بيا د کفارو د قبيلو

امید پیداسو او بیا یې په سر او دماغ کې د مدینې منورې د حملې خیالونه ورگرځېدل .
 ۴ - د دغه کال د روژې په میاشت کې رسول الله ﷺ یوه ټولې چې شمیر یې (۱۳۰) نفره ؤ د غالب الليثي رضي الله عنه په مشرۍ د بني عوايل او بني ثعلبه قبیلو ته د جزاء ورکولو دپاره ولېږل، د غالب الليثي رضي الله عنه ټولې وکولای سواي چې کفارو ته جزاء ورکړي او مدینې منورې ته بندیان او حیوانات په غنیمت ځني را ولي، څرنگه چې غالب رضي الله عنه ډیر احتیاط کاوه خاصاً پسله هغې واقعې چې بشیر بن سعد رضي الله عنه او د ده ملگرو ته په تېره میاشت کې پېښه سوه او دېرش نفره مسلمانان پکښې شهیدان سوه، نو یې ترخپلې ټولې تر ورتگ د مخه و هرځای ته د معلوماتو دپاره نفر لېږل چې د دغه معلوماتو دپاره یو وار په خپله غالب رضي الله عنه د بني عوايل د قبیلې و منطقي ته ورغلی، څرنگه چې بني عوايل هم د مسلمانانو د حملې څخه په بېره کې وه او احتیاط یې کاوه نو هېڅ به یې په لارو کې د معلوماتو دپاره نفر کښنول .

غالب رضي الله عنه وايي: د ماښام وخت ؤ او تاریکه شروع کېدل په دغه وخت کې د معلوماتو دپاره یوې غونډۍ ته وختم چې شا وخوا وگورم او لوړ پر غونډۍ مې څنگ واچاوه، و مې لیدل چې بني عوايل هم د مدینې منورې د حملې دپاره ځانونه تیاروي، زه پر دغه غونډۍ وم چې د دوی پیره دار را ته متوجه سو خود تاریکې په سبب دا فرق نه سي کولای چې دغه سیاھي انسان دی که بل شی، مگر پیره دار چې ولیدم نویې خپلې ښځې ته وویل: (غالب رضي الله عنه وايي: زه د دوی خبري اورم چې پیره دار و خپلې ښځې ته وايي) ښځې! پرون دغه سیاھي پر دغه غونډۍ نه وه، نو ښه راته متوجه سو، خوزه هیڅ حرکت نه کوم، ځکه که حرکت وکړم پوهیږي چې انسان دی او پوه به سي چې موږ د دوی د حملې دپاره راغلي یو، نوزه بې حرکت ناست یم او دئ بیا د دغې سیاھي څخه په شک کې دی نویې خپلې ښځې ته وویل: ته هغه زما لېندۍ او دوه غشي را کره، ما ویل: (لا حول ولا قوة الا باللہ) اوس پوهیږم چې دغه نفر مې وُلې اوزه بیا په دې سبب حرکت نه سم کولای چې زموږ په حال به خبر سي، نویې غشۍ واخیستی اوزه یې په وویستم، غشۍ زما پر اوږه ومبستی اوزه پر هغه خپل ځای مېخ یم هیڅ حرکت نه کوم بلکه صبر او تحمل کوم، سړي خپلې ښځې ته

وويل: والله واری مي نه دی خطا سوی مگر ته دغه بل غشی هم را کړه، بل غشی یې هم واخیستی اوزه یې په وویستم، دامي هم پر اوږه ومنتی اوزه حرکت نه کوم، سړي وويل: که چیري ژوندی شئ وای بنورېدلی به وای، زه پر دغه خپل خای لکه مېخ ثابت ورته ناست يم، خو ښه توره تاریکه سوه نو خپلو ملگرو ته ورغلم او ورته ومي ويل: خلک زموږ په راتگ نه دي خبر، نو مو حمله پر وکړه، غالب اللیثي رضی اللہ عنہ هم د هغه خپله زخمه سره سره په دغه جنگ او حمله کي اشتراک وکړی ځکه زخم یې ډیر شدید نه ؤ.

غالب رضی اللہ عنہ په دغه حمله کي خپل افراد امر کړه چې هر دوه نفره به یو خای سره ځی جلا کېږی به نه، بیا داسي نه وي چې یو نفر راسي او وایي: په هغه خپل ملگري نه يم خبر، دا امر په دې سبب ؤ چې دغه حمله پر یوه پوره او کامله قبيله وه او د شپې په تاریکه کي وه، نو پر دې بېرېدی چې نږیې ورک نه سي، خیر حمله یې شروع کړه او په خپل مقصد کي کامیابه سو، د دغي قبیلې څخه یې ښه پوره غنیمتونه را وړل.

مگر دلته یوه کوچنی واقعه پېښه سوه، هغه دا چې: د بني عوایل د قبیلې څخه یو نفر چې مرداس بن نهیک نومېدی په اسامه بن زید رضی اللہ عنہ پسخندونه وهل، اسلام او رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ته یې بد ويل، د اسامه رضی اللہ عنہ د طاقتو ووتل او پر دغه سړي یې حمله وکړه، سړي ځني وځغستل، اسامه بیرته را وگرځېدی، سړی بیا پسي راغلی بیا هم اسلام او رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ته بد الفاظ وایي، اسامه بیا مجبوره سو پر سړي یې حمله وکړه پسي ځغلي، څرنګه چې د دغي ټولۍ امر امر کړی ؤ چې دوه نفره به سره یو خای وي نو د اسامه رضی اللہ عنہ ملگری یو انصاري ؤ، دغه انصاري و اسامه ته وويل: یا اسامه! پرې یې ږده درځه چې ځني ځو، اسامه ويل: دی رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ته بد وایي هیڅکله یې نه پرېږدم، هغه کافر ځغلي او بد وایي اسامه پسي ځغلي، څو اسامه پسي ور ورسېدی او انصاري په پسي دی، ځکه د غالب رضی اللہ عنہ امر دغسي ؤ چې ملگری به نه پرېږدی، مقصد دا چې دغه دوه نفره مسلمانان په دغه کافر پسي ځغلي څو د یوې ونې سره اسامه او ملگری یې په کافر پسي ور ورسېدل، اسامه او انصاري دواړو توري پر پورته کړې غواړي چې وې وژني، په دغه وخت کي هغه کافر چې اسلام او رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ته یې بد ويل اوس چې توري پر پورته سوې ويل (أشهد أن لا إله إلا الله

و أشهد أن محمداً رسول الله) انصاري توره ځني را وگرځول نه يې وواهه، مگر اسامه خپله توره پر ور ايله کړه او مرداس يې و وژي، انصاري ورته وويل: يا اسامه! تا داسي سرئ و وژي چي هغه و ويل (لا إله إلا الله محمد رسول الله) اسامه ويل: ده دغه کلمه د توري د بيري و ويل، تا نه ليدى چي اسلام او رسول الله ﷺ ته يې بد ويل؟ تا د ده بد ويل نه واورېدل؟ مگر کله چي يې توره پر خپل سر وليده نو يې کلمه وويل.

خير د مرداس تر وژلو وروسته دواړه بيرته راغله، خو انصاري دغه قصه و غالب ﷺ ته وکړه، غالب ﷺ اسامه ته ور پغ کړه: يا اسامه! تا څنگه هغه سرئ وژي چي هغه ويل (لا إله إلا الله محمد رسول الله) اسامه ويل: هغه دغه کلمه د توري د بيري و ويل، خبره ښکاره او معلومه ده څو لحظې مخ کي يې اسلام او رسول الله ﷺ ته بد ويل، مگر کله چي يې پر خپل سر توره وليدل د دې دپاره چي ځان له مرگه خلاص کړي نو يې کلمه وويل، څرنگه چي غالب ﷺ په دې مسئله زيات نه پوهېدى نو چپ سو او دغه ټولې بيرته مدينې منورې ته ولاړه هلته يې رسول الله ﷺ ته حالات وويل.

اول يې د سر يې دکاميابۍ حالات ورته بيان کړه او بيا يې د اسامه ﷺ په قصه خبر کړى، رسول الله ﷺ اسامه ور وغوښتى او ويل: يا اسامه! څنگه دي هغه څوک وژي؟ چي هغه ويل (لا إله إلا الله محمد رسول الله) اسامه ويل: يا رسول الله! هغه د توري د بيري څخه کلمه وويل، رسول الله ﷺ وفرمايل: آيا تا د هغه زړه ور څيري کړى او پوه سوې چي هغه صادق دى که کاذب؟ يعني: ته څه په خبر يې چي د توري له بيري يې کلمه و ويل؟ بنايي په دغه وخت کي يې ايمان زړه ته ننوتلى وي، رسول الله ﷺ وفرمايل: د قيامت په ورځ به د (لا إله إلا الله) له حقه چيري ځي؟ اسامه ويل: والله د توري د بيري څخه يې کلمه و ويل، رسول الله ﷺ وفرمايل: د قيامت په ورځ به د (لا إله إلا الله) د حقه چيري ځي؟ د قيامت په ورځ به د (لا إله إلا الله) د حقه چيري ځي؟ اسامه وايي: رسول الله ﷺ دغه جمله څو واړه په تکرار راته و ويل، تر داسي اندازې چي ما د ځان سره وويل کشکي زه په دغه نن ورځ مسلمان سوې واى.

اسامه ولي غوښته چي په دغه نن ورځ مسلمان سوې واى؟ ځکه اسلام هغه د مخني ټول گنهونه محوه کوي او پاکوي، نوکه په دغه ورځ مسلمان سوې واى دغه

ګناه به يې هم د عفوې په جمله کې راغلې وای او الله ﷻ د سورة النساء په (۹۴) نمبر آیات کې دغسې موضوعاتو ته اشاره کوي او فرمایي:

﴿يَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا تَقُولُوا لِمَن ءَلْفَىٰ إِلَيْكُمُ
الْسَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللَّهِ مَغَانِمٌ كَثِيرَةٌ ۙ﴾

يعني: اې مومنانو! کله چې تاسې د الله ﷻ په لار کې سفر کوي يعنې: جهاد ته
ځي نو ښه تحقيق کوي او هغه چا ته چې سلام درته ووايي مه وايست چې ته مومن
نه يې (او د اسلام کلمه دي د بيري و ويل) آيا تاسې د دې دنيا دنياوي اسباب
غواړي؟ د الله ﷻ سره ډير غنيمتونه سته.

پسله دغې ورځې بيا اسامه په هيڅ داسې جنګ کې ګډون او اشتراک نه دی
کړی چې د مسلمانانو په منځ کې پېښ سوی دی، حتی کله چې د مسلمانانو په منځ
کې هغه فتنه پېښه سوه اسامه رضي الله عنه به ويل: زه پوهېږم چې علي رضي الله عنه پر حق دی، مګر
پسله هغې واقعې چې زما او د مرداس په منځ کې پېښه سوه، زه بيا هيڅ وخت پر
مسلمان توره نه پورته کوم.

ورونو! دغه واقعه او مسئله زموږ دپاره درس دی موږ د خلکو د ظاهره سره کار لرو
د خلکو سره مو بايد معامله د دوی پر ظاهري شکل وي مګر زړونه د الله ﷻ په قدرت،
اختيار او علم کې دي، د زړو مالګ الله ﷻ دی او ده رضي الله عنه ته يې حال معلوم دی
رب رضي الله عنه د زړو پر حال حکم کوي، هو، که موږ د يو چا څخه داسې حرکت ووينو چې
هغه کار د ده کفر او نفاق ثابتوي دا بيا بله خبره ده او که د يو چا آخري جمله لا اله الا
الله محمد رسول الله وي نو موږ د ظاهري حالت سره موافق په عمل کولو مکلف يو او
دا هم د اسلام حکم دی چې د اشخاصو سره زموږ معامله بايد د دوی د ظاهري حاله
سره موافقه او برابره وي، فقط الله رضي الله عنه د زړو په حال خبر دی او حکم پر کوي نه موږ،
د زړو عالم او حاکم يوازي الله رضي الله عنه دی.

۵ - اوس خود مسلمانانو ټوليو او حملو دوام درلودی، خود دغه د هجرت د اوم
کال د شوال په مياشت کې رسول الله ﷺ بشير بن سعد رضي الله عنه د دوهم وار دپاره د بني

مړه و قبيلې ته ولېږي چې جزاء ورکړي، د بشير بن سعد رضي الله عنه د اول وار لېږل خو به مو په ياد وي چې د بني مړه د قبيلې د کمين له طرفه حمله پر وسوه او د ده دېرش نفره ملګري ټول شهيدان سوه او دى رضي الله عنه پسله زخمي کېدلو د فدک و يهودو ته ورغلى.

نو اوس د دوهم وار دپاره بيا رسول الله ﷺ دغه بشير بن سعد رضي الله عنه د هغه بني مړه قبيلې ته ور ولېږي چې جزاء ورکړي مګر دا وار يې (۳۰۰) نفره مسلمانان ور سره ملګري کړه، بشير بن سعد رضي الله عنه د بني مړه پر طرف رهي سو او دا وار يې زړه هم ورته ډک دى ځکه په هغه اول وار کي يې د ده ملګري شهيدان کړي وه، نو يې هغه انتقام او بدله هم پاته وه، اوس فقط دوې مياشتي وروسته د درو سوو نفرو سره د بني مړه پر طرف ور رهي سو او هلته ور ورسېدى، د هغو په پېڅبري کي يې حمله پر وکړه د هغو څخه ځيني وتبتهدل او ځيني و وژل سوه او ده رضي الله عنه پسونه، اوبنان او نور مالونه په غنيمت ځني واخيستل او بيرته مدينې منورې ته په داسي حال کي راغلى چې د هغه اول وار د خپلو ملګرو بدله او انتقام يې اخيستي وه.

دلته نو د بني مړه رئيس حارث بن عوف فکر وکړى او ويل: والله د محمد ﷺ دين لوړ او ورځ په ورځ غالبه کيږي، قريشو صلحه ورسره وکړه، خيبر يې فتحه کړى او هغو قبيلو ته چې د ده ﷺ سره مخالفت کوي جزاء ورکوي، موږ دوې مياشتي د مخه پر دوى کاميابه سوو او دېرش نفره مو ورو و وژل، مګر اوس يې په موږ داسي کارونه وکړه چې تر اوسه چا نه وه را سره کړي، پسله ډيره فکړه دې نتيجه ته ورسېدى چې بايد اسلام ته داخل سي، نو عيينه بن حصن هغه د غطفان مشر او رئيس ته ورغلى د هغه سره يې خبري وکړې د اسلام او مسلمانانو په باره کي يې دلايل ورسره وويل او ويل: زما په فکر زموږ دپاره دا ښه او بهتره ده چې د محمد ﷺ ملګري سو، د دې پر ځاى چې مسلمانان زموږ څخه غنيمتونه وړي موږ به د مسلمانانو په ملګرتيا د نورو قبيلو څخه غنيمتونه اخلو، نور يې هم دلايل ورسره وويل خو عيينه بن حصن يې په دې قانع کړى چې مسلمان سي، نو دوى په دواړو دا اتفاق وکړي چې دواړه به مدينې منورې ته ځو او هلته به د خپل اسلام يا مسلمانېدلو اعلان کوو.

اوس نو د غطفان او د بني مړه رئيسان چې دواړي د عربو لويي او قوي قبيلې

دي د مدينې منورې طرف ته رهي سوه چي اسلام ته داخل سي خو سبحان الله! د الله ﷻ تقدير او اراده بيا بل شئ وه، دغه دوو نفرو ته په لار کي د عربو يو بل مشر په مخه ورغلی چي فروه بن هبیره نومېدی چي هغه بيا عمرې ته رهي و، اوس چي فروه د حارث بن عوف او عيينه بن حصن سره په لار کي يو ځای سو فروه ورته و ويل: د خيره چيري څی؟ دوی ويل: مدينې منورې ته څو چي اسلام ته داخل سو، فروه ويل: تاسي څه صبر وکړی تلوار مه کوی زه دا دی عمرې ته رهي يم، پرېږدی چي زه وگورم چي اهل مکه د محمد ﷺ په باره کي څه فکر او اراده لري؟ که داسي و چي اهل مکه د محمد ﷺ سره د جنگ اراده درلودل نو دا نه ده صحي چي تاسي اوس مسلمانان سی صبر وکړی او هغه جنگ چي د قريشو او محمد ﷺ په منځ کي پېښېږي هغه به و ويني، بيا تر هغه وروسته فيصله وکړی او که چيري د مکې خلکو جنگ نه کاوه او تسليم وه بيا مسلمانان سی، دوی ويل: دا ښه خبره ده، نو دغه دوه نفره بيرته د مدينې منورې څخه را وگرځېدل او اوس د فروه د بيرته راتگ انتظار کوي چي هغه به د مکې مکرمي څخه څه حال او خبر را وړي؟

فروه مکې مکرمي ته ولاړی او عمره يې وکړه، فروه مشرک و او دا خو هم درته معلومه ده چي مشرکانو هم هغه د دوی پر قسم حج او عمره کول، فروه د عمرې تر آداء کولو وروسته د قريشو د مشرانو سره وليدل او پوښتنه يې ځني وکړه چي تاسي د هغي صلحي په باره کي چي د محمد ﷺ سره مو کړې ده څه اراده لری؟ قريشو ويل: د دغي صلحي په موده کي موږ د محمد ﷺ د جنگ دپاره خپل ځانونه آماده کوو، غواړو چي په دغه موده کي د هغه د جنگ دپاره پوره تياري ونيسو، اصلاً زموږ صلحه نه ده مقصد بلکه په دغه موده کي خپلي قواوي سره يو ځای کوو چي وکولای سو د محمد خطر بالکل له منځه يو سو.

اوس نو د فروه په فکر خبره بل ډول سوه، له بله طرفه د بنو بکر د قبيلې رئيس نوفل بن معاويه هم په دغه وخت کي مکې مکرمي ته راغلی و او دئ هم د قريشو د مشرانو سره خبري کوي غواړي چي د قريشو مشران دې ته تشويق کړي چي د خزاعه د قبيلې پر ضد د بنو بکر سره مرسته وکړي، يعني: بنو بکر غواړي چي د خزاعه سره جنگ

وکړې او قریش د خزاعه په وژلو او جنگ کولو کې د بنو بکر سره مرسته وکړې.

هغه خو ستاسې په یاد دي چې خزاعه هغه قبيله ده چې د حدیبیې په صلحه کې د رسول الله ﷺ په طرف کې داخله سوه او د هغه وخته څخه د خزاعه قبيله د رسول الله ﷺ حلفاء او متعاهدین بلل کېږي، د خزاعه پر قبيله هر تېری او تجاوز پر رسول الله ﷺ او مسلمانانو تجاوز بلل کېږي او بنو بکر بیا د حدیبیې د صلحي په وخت کې د قریشو په طرف کې داخل سوه، چې بنو بکر بیا د قریشو حلفاء او متعاهدین بلل کېږي او د بنو بکر هر تجاوز که پر مسلمانانو وي که پر خزاعه، د قریشو تجاوز بلل کېږي، مگر دا هم باید در معلومه وي چې د پخوا څخه د بنو بکر او خزاعه د قبیلو په منځ کې ډیرې لویې دښمنۍ پرتې وې.

اوس قروه بن هبیره ورته گوري چې د بنو بکر رئیس نوفل بن معاویه قریش و دې ته را بولي چې د خزاعه د قبیلې پر ضد ده او د بنو بکر مرسته وکړې او قریش هم دغه د ده خبرې نه و ردوي او نه ورته وایي چې زموږ او د هغو په منځ کې صلحه ده، بلکه د ردولو پر ځای د دغو خبرو سره علاقه هم لري او په شوق غوږ ورته نیسي، نو قروه بن هبیره پوه سو چې دغه ټوله د دې علامې دي چې د قریشو او مسلمانانو په منځ کې به ژر جنگ پېښ سي او دغه د دوی په منځ کې چې د صلحي په نامه سره یادېږي صلحه نه ده بلکه اصلاً د بل جنگ دپاره هوسايي او آمادگي ده، نو کله چې قروه د مکې مکرمې څخه ولاړی هلته عیینه بن حصن او حارث بن عوف ته ورغلی او دا بیان یې ورته وکړ چې ډیر ژر به د قریشو او مسلمانانو په منځ کې جنگ پېښ سي، هغو وویل: څرنگه چې خبره داسې ده موږ به خپل مسلمانېدل اوس وځنډوو او د دې جنگ نتیجې ته به معطله سو، مقصد دا چې دغه دوه نفره چې د لویو قبیلو مشران وه اسلام ته داخلېدل خو دغه د قروه اخبار د دې سبب سوه چې د هغه خپله فکره څخه واوښتل، په دغه موده کې رسول الله ﷺ نوري ټولیانې هم شا وخوا لېږلې.

خو د دغه وخت هغه مهمه واقعه دا ده چې دغه د هجرت د اووم کال د شوال په میاشت کې رسول الله ﷺ مسلمانان دې ته را بلل چې د ده ﷺ سره د عمره القضاء د آداء کولو دپاره ولاړ سي، ځکه اوس د حدیبیې پر صلحه یو کال تېر سو او اتفاق هم

داسي ؤ چې په را تلوکي کال کي به مسلمانان عمرې ته ورځي، اوس نو مسلمانانو ته پوره اجازه ده چې مکې مکرمې ته د عمرې د آداء کولو دپاره داخل سي، د دغه مقصد دپاره رسول الله ﷺ په مسلمانانو کي د عمرې کولو اعلان وکړی.

عمره القضاء

د هجرت د اووم کال د ذوالقعدې په مياشت کي ټول هغه کسان چې د حديبيې په صلحه کي حاضر وه، بېله هغو کسانو چې شهيدان سوي يا وفات سوي وه ټول د رسول الله ﷺ سره يوځای سوه، دغه د حديبيې پر نفروزيات نور هم شپږ سوه نفره د رسول الله ﷺ سره د مدينې منورې څخه د عمرې د آداء کولو دپاره را ووتل.

چې دانو بېله بنځو او کوچنيانو ټول دوه زره نفره سوه چې په دغه عمره القضاء کي د رسول الله ﷺ سره ملگري دي، رسول الله ﷺ امر وکړي چې پر اوسانو اسلحه در سره واخلي، ابو بکر الصديق رضي الله عنه وويل: يا رسول الله! زموږ او د قریشو عهد داسي نه ؤ چې د اسلحې سره به مکې مکرمې ته نه داخلېږو؟ رسول الله ﷺ فرمايل: هو! عهد دغسي ؤ، ابو بکر الصديق رضي الله عنه وويل: اوس نو موږ دغه اسلحه څه په کوو؟ او تا امر وکړي چې اسلحه در سره واخلي، رسول الله ﷺ و فرمايل: يا ابا بکر! زه د قریشو د غدر او خيانتته مطمئن نه يم، ابو بکر الصديق رضي الله عنه وويل: نو هغه وعده؟ رسول الله ﷺ و فرمايل: موږ پر خپل عهد ولاړ يو د اسلحې سره و حرم ته نه داخلېږو، اسلحه تر حرم دباندي پرېږدو مگر زموږ سره بايد اسلحه موجوده وي، که مو ضرورت ورته پيدا سو اسلحه به لرو.

دا د خير البشر او اکمل البشر رسول الله ﷺ پوهي او حکمت ؤ چې ويل موږ څنگه خپل ځانونه و خپلو دښمنانو ته بېله اسلحې تسليم کړو؟ مسلمان بايد پوه، زيرک او هوبنيار وي، کارونه بايد سطحې او سر سري و نه نيول سي، مسلمان بايد همېشه په حذر او احتياط کي وي خپل ځان بايد د دښمن په مقابل کي بې اسلحې نه کړي، خپله اسلحه بايد دښمن ته تسليم نه کړي، نو ځکه رسول الله ﷺ و فرمايل: اسلحه در سره واخلي. رسول الله ﷺ او مسلمانانو د ذوالحليفه څخه احرام وتړی او تلبیه يې و ويل،

په داسې حال کې چې مخ پر مکه مکرمه حرکت وکړی چې اسلحه ور سره وه او د جنگ دپاره تیار او آماده وه، دا هم د دې دپاره چې د قریشو د غدر مخه یې نیولې وي.

کله چې مسلمانان و مکې مکرمې ته نژدې سوه هلته قریش تر مکې مکرمې د باندې ورته را وتلي دي او ورته گوري، خو وې لیده چې د مسلمانانو سره اسلحه ور سره ده، قریشو ورسول الله ﷺ ته حال ولېږی چې اسلحه مو د څه دپاره راوړې ده؟ زموږ او ستاسې په منځ کې داسې وعده نه وه چې تاسې به د اسلحې سره نه راځئ؟ رسول الله ﷺ و فرمایل: موږ پر هغه خپله وعده ولاړ يو او اسلحه تر مکې مکرمې د باندې پاته کېږي، واقعاً هم رسول الله ﷺ خپله اسلحه لکه سپرونه، غشي، نېزې، زغري او داسې نور تر مکې مکرمې د باندې پرېښوول او دوه سوه نفره یې د اوس بن خولي الأنصاري په مشرۍ د اسلحې د ساتنې دپاره مؤظف پرېښوول او بیا یې دغه دوه سوه نفره په هغو کسانو بدل کړه چې عمره یې کړې وه، او هغه اول پاته دوه سوه نفره عمرې ته ولاړل، مگر دوه سوه نفره په هر وخت کې د اسلحې سره موجود وه، دې ته تیار او آماده وه چې د ضرورت په وخت کې دغه اسلحه د مکې مکرمې و داخل ته ورسوي او پر مسلمانانو یې و وېشي، که چیرې د قریشو له طرفه کوم غدر او خیانت وسي اسلحه موجوده او د استعمال دپاره تیاره ده.

اوس چې رسول الله ﷺ او مسلمانان مکې مکرمې ته د داخلېدلو دپاره تیار سوه په دغه وخت کې قریشو نه غوښتل چې د مسلمانانو سره یې کوم مشکل او شخړه پېښه سي، ځکه قریش غواړي چې دغه د عمرې مناسک ډیر ژر پای ته ورسېږي او مسلمانان ولاړ سي او قریش دا هم نه غواړي چې مسلمانان د اهل مکې سره په تماس کې سي، نو ابوسفیان د مکې مکرمې ټول اهل په دې سره مکلف کړه چې د مکې مکرمې څخه ووږي او څوک دي په مکه مکرمه کې نه پاته کېږي، د مکې مکرمې خلکو هم د مکې مکرمې څخه په وتلو شروع وکړه او وزي خو هلته نژدې په هغو غرو کې کښیني چې د کعبې شریفې پر شا وخوا دي، بیا نو د قریشو مشرانو د دغه امر د ښه عملي کولو دپاره یوه آوازه هم واچول هغه دا چې ویل: دغه مسلمانان چې د مدینې منورې څخه راغلي دي په یوه داسې مرض اخته دي چې هغه مرض ساري مرض دی یعنې له یوه

څخه بل ته نقل کېږي چې په هغه وخت کې ژړه تبه ورته ويل کېده، نو ځکه بايد ټول خلک د مکې مکرې څخه ووزي، اوس د دغې آوازې سره هغه پاته کسان چې تر اوسه نه وه وتلي هغو هم د مرض له بيري پر وتلو تلوار کاوه چې په دغه مرض اخته نه سي. نو په مکه مکره کې بېله د قریشو د ځينو مشرانو لکه صفوان بن امیه، عکرمه بن ابې جهل او داسې نور، بل څوک نه سوه پاته نور ټول مشران د مکې مکرې څخه ووتل.

مسلمانان چې مکې مکرې ته داخل سوه د الله اکبر تکبيرونه وايي، د لا اله الا الله تهليل وايي، د اسلام تبليغ وايي، مسلمانان په ډير شوق کې دي ځکه پسله ډيرو کلو څخه د اول وار دپاره مکې مکرې او خپلې قبلې ته داخلېږي.

او رسول الله ﷺ پسله اوو کلو څخه د اول وار دپاره خپل اصلي وطن او خپلې قبلې مکې مکرې ته داخلېږي، نو ټول تر اندازه زيات خوشاله وه، طواف، تبليغ، سعيه او عمره ټول عبادتونه په شوق او خوشالي سره آداء کوي.

مکر رسول الله ﷺ په هغه آوازه خبر سو چې ويل: په مسلمانانو کې ژړه تبه سته نو د دغې آوازې په مقابل کې رسول الله ﷺ داسې قصد او اراده وکړه چې دا ثابته او معلومه کړي چې په مسلمانانو کې هيڅ ناروغي نسته، کله چې مسلمانانو په طواف شروع کول رسول الله ﷺ وفرمايل: الله ﷻ دي پر هغه چا ورحمېږي چې نن ورځ کفارو ته د خپل ځان صحت او قوت وړ بنسکاره کړي.

بيا نور رسول الله ﷺ خپل د احرام پټو په داسې ډول تر راسته اوږه لاندې کړی چې راسته اوږه يې بنسکاره سوه، چې دغه ته په عربي کې (اضطباع) وايي او بيا يې په طواف شروع وکړه په دغه طواف کې يې چابک چابک تگ کاوه، چې دغه چابک تگ ته په عربي کې (رمل) وايي، رمل او هر وگه هغه چابک تگ دی چې کوچني کوچني گامونه اخلي او داسې تېز تېز ځي چې وځنستا ته نژدې وي، خو گامونه يې کوچني وي او اوږې هم وړ سره بنوروي، چې دغه قسم تگ مريض، ناجوره او ضعيغه سړی نه سي کولای، قوي او صحتمن نفر دغسي تگ کولای سي، رسول الله ﷺ د طواف درې شوطه دغه تېز تگ کاوه او اصحاب کرامو هم دغه قسم تگ وړ سره کاوه، په دغه تگ يې دا ثابته کړه چې مسلمانان روغ رمټ دي.

قریشو د غرو څخه ورته کتل او ویل یې: په والله که د مسلمانانو سره یا تبه ورسره وي یا بل مرض، مریض سړی دغسي تگ نه سي کولای، نو دغه د اوږې لڅېدل او دغه قسم تېز تگ زموږ دپاره سنت سو، نو هر هغه څوک چي د حج دپاره طواف قدوم کوي یا د عمرې دپاره طواف کوي، یا هر هغه طواف چي تر هغه وروسته د صفا او مروا په منځ کي تگ او راتگ وي په اولو درو شوطو کي باید رمل او هروله وکړي چي تېز تېز به ځي، خو راسته اوږه به په ټوله طواف کي لڅه وي او دغه کار فقط د نارینه وو دپاره سنت دی، پر ښځو نه تېز تگ سته نه د اوږو لڅېدل او بېله طواف قدوم یا د عمرې له طوافه په نورو طوافو کي هم دا کار نسته، او هغه کسان چي تر طواف د مخه یا وروسته یې اوږه لڅه کړې وي هغه هم صحي کار نه دی، اوږه فقط د طواف په وخت کي لڅیږي، هغه هم په هغه طواف کي چي تر هغه وروسته سعی یا د صفا او مروا تگ وي. (دا یوه فقهی مسئله وه)

د طواف په منځ کي عبدالله بن رواحه رضی الله عنه چي شاعر ؤ او توره په لاس د رسول الله ﷺ مخ ته تلی دغه بیتونه یې په لوړ آواز ویل:

خَلُّوا بَنِي الْكُفَّارِ عَنْ سَبِيلِهِ	خَلُّوا فَكُلَّ الْخَيْرِ فِي رَسُولِهِ
قَدْ أَنْزَلَ الرَّحْمَنُ فِي تَرْيَلِهِ	فِي صُحُفٍ تُتْلَى عَلَى رَسُولِهِ
يَا رَبِّ إِنِّي مَوْمِنٌ بِقَوْلِهِ	إِنِّي رَأَيْتُ الْحَقَّ فِي قَوْلِهِ
بِأَنَّ خَيْرَ الْقَتْلِ فِي سَبِيلِهِ	الْيَوْمَ نَضْرِبُكُمْ عَلَى تَرْيَلِهِ
ضَرْبًا يَزِيلُ الْهَامَ عَنْ مَقِيلِهِ	وَيُذْهِلُ خَلِيلًا عَنْ خَلِيلِهِ

دا داسي بیتونه دي چي په هغو کي پر کفارو تېرئ او تجاوز ؤ.

يعني: کفارو! د رسول الله ﷺ له لاري ایسته سی، موږ مو وهو، موږ مو وژنو، موږ موسرونه در پرې کوو، دلته حضرت عمر رضی الله عنه ته قهر ورغلی او ویل: یا بن رواحه! ته څه وایي؟ د رسول الله ﷺ په حضور او د الله جبار په حرم کي شعر وایي؟ رسول الله ﷺ ورته وویل: یا عمر! دی پرېږده، دغه دده اشعار پر کفارو تر غشوزیات تاثیر کوي.

حضرت عمر فاروق رضی الله عنه ته ولي قهر ورغلی؟ د هغه دوه سببه وه، یو دا چي عبدالله بن رواحه رضی الله عنه په طواف کي شعر وایه حال دا چي طواف عبادت دی لکه لمونځ،

انسان باید شعر پکښي و نه وایي، بل دا چي اوس د مسلمانانو سره اسلحه نسته په خالي لاس دي او دغه اشعار کفارو جنگ ته رابولي، نو عمر رضي الله عنه وويل:

«لا إله إلا الله وحده، صدق وعده، ونصر عبده، وأعز جنده، وهزم الأحزاب وحده»

او دغه تهليل يې په زوره وايه، نو دا هم زموږ دپاره سنت سوه، هر هغه څوک چي عمره کوي خاصاً په صفا او مروا کي دغه تهليل ويل د هغه دپاره سنت دي.

کله چي رسول الله ﷺ د عمرې د آداء کولو څخه فارغه سو هدي يې حلاله کړه، د هدي حلالول په عمره کي سنت کار دی، واجب او لازمي نه ده چي خامخا يې بايد څوک حلاله کړي مگر ثواب يې ډير زيات دی، رسول الله ﷺ او اصحاب کرامو هدي حلاله کړې، بيا نور رسول الله ﷺ قريشو ته حال ولېږي چي د کعبې شريفې کلی را وړي او اجازه را کړي چي کعبې شريفې ته دننه ورسم.

خو قريشو جواب را ولېږي چي يا! زموږ او ستاسي په عقد او اتفاق کي دا نه دي ليکل سوي چي ته به کعبې شريفې ته دننه داخلېږي.

که څه هم دا نوی او مشکل کار نه ؤ، د عربو مشرانو ته به يې همپشه کعبه شريفه ور خلاصول، مگر قريشو بيا هم دلته د ضد او عناده کار واخيستی او دروازه يې نه کړه ور خلاصه، رسول الله ﷺ چي دغه د دوی عناد وليدی نو يې بلال رضي الله عنه ته وويل: يا بلال! لوړ د کعبې شريفې بام ته وخېژه او آذان وکړه، بلال رضي الله عنه هم د کعبې شريفې بام ته وختی او آذان کوي، قريش ورته گوري د اسلام آذان اوري:

«الله اکبر الله اکبر، الله اکبر الله اکبر، أشهد أن لا إله إلا الله، أشهد أن محمداً رسول الله»

بلال رضي الله عنه سر بېره پر کعبه شريفه په خپل رنگين او خواږه آواز سره د:

«أشهد أن محمداً رسول الله»

شاهدي آداء کوي او قريش ورته گوري، عکرمه بن أبي جهل چي تر دغه وخته پر هغه خپل شرک ؤ وويل: الله د ابو الحکم سره ډير ښه وکړه (چي مقصد يې خپل پلار ابو جهل ؤ) چي دغه مريی يې نه وليدی چي لوړ پر کعبه آذان کوي، يعني: دا د هغه سره د الله ﷻ نيکي وه چي تر دغه د مخه و وژل سو، دغه ورځ او دغه حال يې نه وليدل. دا د کفارو غرور ؤ، مگر د بلال رضي الله عنه آذان د مکې مکرمې مشرکانو ته ډير

زبات آزار او تکلیف ورکړی، دا چې بلال رضی اللہ عنہ د اسلام آذان لوړ پر کعبه شریفه کوي دا کار وقریشو ته د کعبې شریفې تر ننوتلو سخت تمام سو.

اوس نو د مسلمانانو درې ورځې پوره سوې او اتفاق هم داسې و چې مسلمانان به درې ورځې په مکه مکرمه کې تېروي او بیا به ځي، په دغو درو ورځو کې مسلمانانو طوافونه کول، لمنځونه یې کول د الله جبار عبادت یې کاوه.

مگر کله چې درې ورځې پوره سوې د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم زړه غوښته چې څه نور هم په مکه مکرمه کې پاته سي خو د قریشو له طرفه عکرمه د ابوجهل زوی او حویطب بن عبد العزی د څو نورو نفوسره ورته راغله چې ورته و وایي: ستاسې وخت پوره سو نور نو ولاړ سی، کله چې دغه نفر ورته راغله رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ورته و ویل: یا عکرمه! نه غواړې چې زما سره ډوډۍ وخورې؟ یعنی: زما مېلمانه سی ځکه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم غوښتل چې نور هم په مکه مکرمه کې پاته سي خو عکرمه ورته و ویل: زه ستا ډوډۍ ته ضرورت نه لرم زموږ د مخکې څخه ووزه، د سعد بن عباده رضی اللہ عنہ د روانه و وتل او ویل: دا ستاسې مخکه نه ده بلکه دا د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ښار دی او عکرمه ته یې په بد ویلو شروع وکړه، خو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم سعد بن عباده رضی اللہ عنہ منعه کړی ویل: یا سعد! زموږ په اطاق یا زموږ په خېمو کې باید چا ته بد و نه ویل سي که څه هم هغه زموږ دښمن وي، دا عیب دی چې هغه زموږ پر کمبله ناست وي او موږ بد ورته وایو.

بیا نو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم امر وکړی چې ځانونه د بارېدلو دپاره تیار کړی، دلته بیا هغه د قریشو بېباکه خلکو، لچکانو او اوباشانو چې د هغو په مسلک کې عهد او اتفاق، وعده او امانت هیڅ اهمیت نه لري غوښته چې د موقع څخه استفاده وکړي او مسلمانانو ته آزار او تکلیف ورکړي، ویل: اوس خو نو عمره خلاصه سوه او زموږ اتفاق داسې و چې مسلمانان به عمره کوي او اوس یې عمره وکړه نو عهد خلاص او پوره سو ځانونه یې تیارول چې پر مسلمانانو حمله وکړي.

مگر تاسې ته معلومه ده چې اتفاق یوازې د عمرې دپاره نه و بلکه اتفاق داسې و چې لس کاله به یو پر بل تجاوز نه کوي مگر دغو اوباشانو غوښتل چې مسلمانان په قهر کړي او جنگ شروع سي، رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم چې دغه د دوی حرکتونه ولیدل نفر یې

ور ولېږل او ويل: که تاسي جنگ غواړي موږ به هغه خپله اسلحه چي تر مکې مکرمې دباندي پرته ده راوړو او بيا به جنگ در سره وکړو، د دغو کفارو دا خيال ؤ چي د مسلمانانو سره اسلحه نسته دوی نه وه خبر چي مسلمانانو خپله اسلحه تر مکې مکرمې دباندي اېنې ده، خو کله چي پوه سوه چي د مسلمانانو سره اسلحه نسته وېرېدل او شا وخوا سره وپاشل سوه.

اوس چي رسول الله ﷺ او مسلمانان د مکې مکرمې څخه و وتل او تر مکې مکرمې دباندي يې خېمې ودرولې دلته يوه کوچنۍ حادثه پېښه سوه، هغه دا چي هلته رسول الله ﷺ يو نفر وليدی چي څوک وايي دغه نفر وليد بن وليد بن مغیره ؤ، مگر صحي خبره دا ده چي دغه نفر أبان بن وليد بن مغیره ؤ، رسول الله ﷺ ورته و ويل: يا ابان! خالد چيري دی؟ (چي مقصد يې خالد بن وليد ؤ) ويل: خالد چيري دی؟ خالد خوداسي عقل لري چي سمې لاري ته يې را بولي، دئ عاقل او هوشيار سړئ دی د ده عقل څنگه دی تر اوسه و اسلام ته نه دی رابللی؟ آیا د اسلام ښه والی پټ دی؟ چا ته نه ور معلومېږي؟ خالد چي ذکي او هوشيار سړئ دی ده ته ولي تر اوسه د اسلام ښه والی نه دی ور معلوم سوی، که چيري د ده شوکت او تېزي زموږ سره سي موږ به د ده اکرام او عزت وکړو تر نورو به يې د مخه او مقدم کړو، دغه خبري تر مکې مکرمې دباندي پېښي سوې.

أبان چي په دې خبرو خوشاله ؤ نو خالد بن وليد ته يې يو ليک وليکی او مکې مکرمې ته يې ور ولېږي چي په هغه ليک کي يې ليکلي وه: يا خالد! ته داسي عقل لري چي هغه تا ته سمه لار درښوولای سي او د اسلام ښه والی د هيڅ عاقل او هوشيار څخه پټ نه دی پاته، نوراسه او مسلمان سه، ځکه رسول الله ﷺ ته په خير ياد کړې او وې فرمايل: که خالد موږ ته راغلی موږ به يې عزت وکړو او تر نورو به يې د مخه کړو، د أبان ليک و خالد ته ورسېدی او وې وايه، د خالد و اسلام ته شوق پيدا سو خو مسلمان نه سو، بيا هم د اسلام په باره کي فکر کوي.

رسول الله ﷺ مدينې منورې ته ورسېدی، په دغه وختو کي بيا عمرو بن العاص د حبشې څخه مکې مکرمې ته راغلی او خپل ځان و هجرت ته تياروي غواړي چي

مدینې منورې ته هجرت وکړې، د عمرو بن العاص رضی الله عنه د اسلام قصه خو مو د مخه درته بیان کړه چې دې په حبشه کې د نجاشي پر لاس مسلمان سو او مکې مکرمني ته مسلمان راغلی اوس غواړي چې هجرت وکړي، خالد بن ولید ولیدی ویل چیري څې؟ عمرو بن العاص ویل مدینې منورې ته ځم، خالد ویل آیا له دینه واوښتي؟ عمرو ویل: یا! بلکه مسلمان سوم او خالد ته یې وویل چې نجاشي مسلمان سوی دی، خالد په تعجب کې سو، نو یې د اسلام او د اسلام د احکامو په باره کې نور معلومات هم ځني وکړه، څو نور یې هم اسلام و زړه ته لار پيدا کړه او اسلام یې په زړه کې ثابت او قائم سو، خالد بن ولید رضی الله عنه هم مسلمان سو، هلته یو بل درېیم نفر هم د دوی سره اسلام ته داخل سو چې هغه هم د قریشو د سردارانو څخه ؤ، دغه نفر عثمان بن طلحه رضی الله عنه ؤ چې دغه عثمان بن طلحه هم په قریشو کې د خالد بن ولید او عمرو بن العاص په درجه کې ؤ.

دغو درو نفرو چې د قریشو د سردارانو څخه وه د هجرت نیت او اراده وکړه او د هجرت د اتم کال په شروع کې یې مدینې منورې ته هجرت وکړې، کله چې رسول الله ﷺ دغه درې نفره ولیدل چې مدینې منورې ته مهاجر ورغله تکبیر یې ووايه او وې فرمایل: مکې د خپلي اینې ټوټې درته را وغورځولې، د مکې مکرمني هغه ښه ځوانان درته راغله، خالد بن ولید، عمرو بن العاص، عثمان بن طلحه، دغه کسان چې د مسلمانانو ملګري سي تر دې به لویه کامیابي څه شي وي.

د هجرت د اتم کال د جمادي الأول په میاشت کې د خزاعه د قبیلې یوه ډله و رسول الله ﷺ ته ورغله چې د خزاعه د قبیلې اسلام یې اعلان کړی، خزاعه هغه قبيله ده چې د حدیبیې په صلحه کې د رسول الله ﷺ په طرف کې شامله سوه او د رسول الله ﷺ متحالفین او متعاهدین سوه او اوس یې اسلام هم قبول کړی، یعنی: اکثریت یې په اسلام کې داخل سوه چې اوس نو یوه بله قبيله د مسلمانانو سره یو ځای او په اسلام مشرفه سوه، دې کار نور هم د اسلام د بده او شوکت وریزات کړه.

پاچهانو او آمرانو ته در رسول الله ﷺ رسالې يا ليکونه

اوس چي په جزیره العرب کي تر ډیره حده د مسلمانانو تسلط او سيطره زیات سوه او د اسلام شان او شوکت لوړ سو، رسول الله ﷺ دې ته فارغه سو چي خپل دعوت تر جزیره العرب دباندې وباسي ځکه دغه دین یوازي د عربو یا د جزیره العرب دپاره نه دی بلکه د ټول عالم دپاره دی، نو رسول الله ﷺ د شا وخوا پاچهانو او آمرانو ته د لیک او رسالو د لېرلو اړاده وکړه، کله چي رسول الله ﷺ د رسالو د لېرلو او لیکلو اړاده وکړه ځینو اصحاب کرامو ورته و ویل چي پاچهان هغه لیک او رساله نه قبلوي چي هغه مېر سوې نه وي، نو رسول الله ﷺ هم د خپل ځان دپاره د سپینو زرو څخه مېر یا انګشتری جوړه کړه چي پر هغه لیکل سوي وه (محمد رسول الله) چي دغه لیکنه په درو لیکو کي وه تر ټولو کښته لیکه (محمد) او د منځ لیکه (رسول) او لوړه لیکه (الله) وه.

البته رسول الله ﷺ د دغو رسالو د لېرلو دپاره داسي قاصدان اختیار کړه چي هغو هغه د دوی د ورتګ د ملکو په باره کي معلومات او پخواني معرفت درلودی او د هغو ژبه یې څه نا څه زده وه، اوس نو د دغو رسالو د لېرلو په وخت او تاریخ کي لږ اختلاف سته څوک وايي د دغو رسالو د لېرلو شروع د حدیبیې تر صلحي وروسته د هجرت د شپږم کال په آخر کي وه، څوک وايي د هجرت د اووم کال په شروع کي ولېرل سوې، چي د دغو دوو قولونو په منځ کي فقط یوه میاشت یا تر هغه هم لږ فرق راځي. او څوک وايي چي د دغو رسالو لېرل تر عمره القضاء وروسته یعنی: د هجرت د اووم کال په آخر کي وه، خو په حقیقت کي دغه لیکونه په یوه ورځ یا یوه میاشت کي نه وه بلکه په مختلفو تاریخو لېرل سوي دي چي ځیني یې د هجرت په اووم کال کي وه او ځیني یې د هجرت په اتم کال کي وه چي په دې حساب ټول قولونه صحي دي، په هر صورت زه به د دغو رسالو یا لیکونو عبارت او مضمون، حالات او واقعات درته بیان کړم.

(البته د رسالو د لېرلو ترتیب د تاریخ په حساب نه دی مراعت سوی).

د روم پاچا يا قيصر ته ليک

د روم پاچا چې نوم يې هرقل او لقب يې قيصر ؤ، پايتهخت يې (قُسطنطينيه) ؤ چې اوس استنبول ورته ويل كېږي، ټوله اروپا، تركيه، مصر، شام او نوري ډيري منطقي د ده تر حكم لاندي او د ده تابع وې، رسول الله ﷺ دغه قيصر ته رساله وړ ولېږل چې په هغه رساله كې يې اسلام ته را بلي او رسول الله ﷺ دغه رساله د دحيه الكلبې ﷺ په لاس د روم پاچا قيصر ته ورو لېږل، په دغه وخت كې چې د حيه بن خليفه الكلبې قيصر ته وررهي دى هلته په شام كې څه واقعي پيښي سوې چې هغه داسي وې:

په دغه وختو كې قيصر د روم پاچا په خپله په شام كې موجود ؤ او شام ته د ده در ا تگ سبب دا ؤ: چې په تېرو كلو كې د روم او فارس په منځ كې ډير لوى جنگ پېښ سوى ؤ او په دې جنگ كې روم پر فارس غالبه سو، فارس ته يې ماته او شكست ور كړه چې دغه واقعه يعنې: پر فارس د روم كاميابي الله ﷻ د هغه تر پېښېدلو څو كاله دمخه په قرآن مجيد كې ذكر كړې او بيان كړې وه، الله ﷻ د سورة الروم په شروع كې فرمايي:

﴿الْمَغْلَبَةُ﴾ غَلِبَتِ الرُّومُ ﴿١﴾ فِي أَدْنَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَلَيْهِمْ سَيَغْلِبُونَ ﴿٢﴾ فِي بَضْعِ سِنِينَ ﴿٣﴾

يعنې: و عربو ته په نژدې مخكې كې (يا په كښته مخكې كې) روم مغلوبه سو او دغه روميان به د دوى تر دغه مغلوبيت وروسته په څو كلو كې بيرته پر فارسيانو غالبه سي.

د آيات شريف د ترجمې د پوره پوهېدلو دپاره به اول هغه قصه درته بيان كړم كوم چې دغه آياتونه د هغې په باره كې نازل سوي دي نو بيا د آياتو په ترجمه په ډيره آساني سره پوهېدلای سو، په دغو آياتو كې قرآن عظيم الشان يوه عجبه پېش گووي كړې ده چې د قرآن مجيد پر صداقت او حقانيت لوى دليل دى، قصه داسي وه:

د هغې زمانې د مخكې د منځ دوى لويي پاچهۍ چې فارس او روم وې د ډيرو كلو راهيسي په خپل منځ كې په شديدو جنگو سره اخته او مشغوله وې د (۶۰۲) عيسوي كال څخه بيا د (۶۱۴) عيسوي كال تر آخره د دوى د سختو جنگو سلسله جاري وه،

په (۵۷۰) عيسوي کال کې د محمد مصطفیٰ ﷺ مبارک ولادت واقع سو او په (۶۱۰) عيسوي کال کې په نبوت مبعوث کړل سو، په پخوا کې به هم اهل مکې يا شرکانو ته د فارس او روم د جنگو خبرونه رسېدل، خود نبوت او د اسلام د دعوت په وخت کې دغه د جنگو خبرو د اهل مکې په زړو کې يو بل شکل او خاصه علاقه پيدا کړې وه، د فارس آتش پرستانو د مکې مکرمې بُت پرستان د ځان ډله بلل، د دين د نژدې والي په سبب يې بُت پرستان خپل بلل او بالمقابل د روم نصاراوو بيا مسلمانان خپل بلل، ځکه چې دواړه اهل کتاب وه او د دواړو دين آسماني دين ؤ، نو کله چې به د فارسيانو د غالبه کېدلو خبر را ورسېدی د مکې مکرمې مشرکانو به خوشالي کول او ويل به يې: موږ هم دغه رنگه پر تاسي غالبه کېږو، مسلمانان به هم په دغو خبرو او واقعو زهيرېدل او ويل به يې: نصارا چې اهل کتاب دي ولي د آتش پرستو مجوسيانو په مقابل کې شکست خوري؟ چې مورته دغه مشرکان پېغورونه را کوي خو په (۶۱۴) عيسوي کال کې چې د رسول الله ﷺ د بعثت پنځه کاله تېر سوي وه فارسيانو و روميانو ته ډيره سخته ماته ورکړه او د روم د قيصر څخه يې ډير ځايونه ونيول حتی په خپله هرقل يا قيصر هم په قسطنطينيه کې محاصره او قلا بند سو، د روميانو پايتخت تر خطر لاندي سو، ډير لوی لوی اَسْفَاقان يا و وژل سوه يا بندي ونيول سوه، د بيت المقدس څخه ډير لوی او مقدس صليب د ايراني فاتحانو لاس ته ورغلی، د روم د قيصر عزت او اقتدار بالکل ختم او له منځه ولاړ، په ظاهره خو داسي هيڅ دليل او علامه نه وه موجود چې روميان دي بيا دومره قوت او طاقت پيدا کړي چې د فارسيانو په مقابل کې دي سر را پورته کړي، نو د دغو حالاتو او اخبارو په ليدلو او اورېدلو سره به د مکې مکرمې مشرکان ډير خوشاله کېدل، مسلمانانو ته به يې پېغورونه ورکول او زهېرول به يې تر داسي اندازې چې د مکې مکرمې د مشرکانو څخه يوه نفر ابوبکر الصديق رضي الله عنه ته و ويل: نن زموږ فارسي وروڼه ستاسي پر رومي وروڼو غالبه سوه او شکست يې ورکړی، محوه او نابود يې کړه، سبا به موږ هم تاسي ته دغسي ماته درکړو او له منځه به مويو سو، په دغه وخت کې قرآن مجيد د ظاهري اسبابو څخه مخالف يو داسي اعلان او بيان وکړی چې د منکرو مشرکانو هيڅ زړه ته نه لوېدی چې

هنه دغه آیات شریف دی چې مور مخکي تلاوت کړی:

﴿الْمَرْءُ غَلِبَتِ الرُّومُ ﴿۱﴾ فِي أَدْنَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَلَيْهِمْ سَيَغْلِبُونَ ﴿۲﴾
فِي بَضْعِ سِنِينَ ﴿۳﴾﴾

یعني: عربو ته په نژدې مخکه کي (یا په کښته مخکه کي) روم مغلوبه سو او دغه رومیان به د دوی تر دغه مغلوبیت وروسته په څو کلو کي بیرته پر فارسیانو غالبه سي. په عربي کي د درو څخه نیولې بیا تر نهو پوري، بضع ورته ویل کیږي، چې دا د (بضع) د لفظ ترجمه سوه، نو الله ﷻ و فرمایل: چې نن ورځ خو رومیان د فارسیانو له طرفه مغلوبه کړل سوه، مگر د نهو کلو په موده کي به بیرته رومیان پر فارسیانو غالبه او کامیابه سي، د دغه پېشکويي په اساس حضرت ابوبکر الصديق ﷺ د ځینو مشرکانو سره شرط وتری (البته په دغه وخت کي شرط تړل نه وه حرام سوي) داسي شرط یې ورسره وتری چې ویل: که تر دومره کلو پوري رومیان پر فارسیانو نه سوه کامیابه زه به تاسي ته سل اوبنان درکوم او که په دغه موده کي رومیان کامیابه سوه تاسي به ما ته سل اوبنان را کوی، که څه هم ابوبکر الصديق ﷺ په اول کي د بضع سنین ترجمه د خپله فکړه سره برابر په لږو کلو کړې وه، نویې خود د کفارو سره شرط هم په لږو کلو اېښی ؤ، مگر بیا د رسول الله ﷺ په لار ښوونه سره یې د بضع سنین ترجمه په نهو کلو سره وکړه او شرط یې هم په دغو نهو کلو وتری او په دغو کلو کي د روم پاچا هرقل د جنگ دپاره ترتیبات نیول چې هغه د لاسه وتلی عزت او اقتدار بیرته را وگرځوي او په عین حال کي یې دا نذر هم پر ځان اېښی ؤ، ویل: که الله ﷻ مور رومیان پر فارسیانو کامیابه کړو نو د حمص یا قسطنطینې څخه به تر ایلیا پوري چې بیت المقدس دی د حج او زیارت دپاره پیاده او پرېښو ځم.

خو تاسي د الله ﷻ شان او قدرت ته وگورئ چې د قرآن مجید د دغي پېشکويي سره برابر د نهو کلو په موده کي یعني: تر هجرت یو کال وروسته عیناً د بدر په ورځ هغه چې الله ﷻ مسلمانانو ته پر مشرکانو ښکاره فتحه او بری ورکړی، مسلمانان د بدر د فتحې په خوشالي کي وه چې دا خبر هم را ورسېدی چې الله ﷻ کتابي نصارا پر

فارسي مجوسيانو او آتش پرستانو بريالي او کاميابه کړه، چي د دغه خبر په اورېدلو سره د مکې مکرمې مشرکان نور هم سپک او ذليله سوه او د قرآن کریم دغه عجب او حيرانوونکې پېشگويي د دې سبب سوه چي ډير نفر اسلام ته داخل سوه، ابو بکر الصديق رضي الله عنه هغه د شرط سل اوشان د مکې مکرمې د مشرکانو څخه واخيستل او د رسول الله ﷺ په امر سره يې ټول خيرات کړه. (بیرته قصې ته راسه)

هغه دا چي رسول الله ﷺ د دحيه الكلبې رضي الله عنه په واسطه د روم پاچا هرقل ته رساله ولېږل او په دغه وختو کي په خپله هرقل په شام کي و او دئ هم په دې سبب شام ته راغلی و چي په تېرو کلو کي د روم او فارس په منځ کي هغه لوی جنگ پېښ سوی و چي قصه مو درته بيان کړه او روم پر فارسيانو غالبه سوی و، اوس چي هرقل په جنگ کي کاميابه سو نو غواړي چي په هغه خپل نذر وفاء وکړي، نو د قسطنطيني څخه بيت المقدس ته پياده راغلی، خو قيصر په لار کي يو خوب وليدی هغه دا چي د ده پاچهي د داسي قوم او داسي خلکو په واسطه د ده د لاسه وزي چي هغه قوم سنت سوی دی.

تاسي ته معلومه ده چي نصارا ځانونه او خپل اولادونه نه سنتوي، نو ده دغه خوب وليدی چي د ده پاچهي د داسي خلکو په واسطه د ده د لاسه وزي چي هغه قوم سنت سوي وي، کله چي قيصر شام ته ورسېدی د علماوو، احبارو، وزيرانو څخه يې پوښتنه وکړه چي په دې وطنو کي څوک ځانونه سنتوي؟ هغو ورته و ويل: بېله يهودو بل څوک ستېدل نه کوي، نو قيصر د ټولو يهودو د وژلو قصد او اراده وکړه (که يې دا کار کړي وای دنيا به يې د يهودو له شره خلاصه کړي وای مگر د الله جبار اراده بيا بله وه) اوس قيصر د يهودو د وژلو دپاره ترتيبات نيسي، خپلي قواوي آماده کوي چي په شام کي ټول موجود يهود حلال کړي ځکه ده غوښتل چي هغه د ده خوب رشتيا نه سي، په دغه وخت کي چي ده د يهودو د وژلو دپاره ځان جوړاوه په شام کي يو غل ونيول سو چي هغه غل د عربو څخه و، عرب و او په شام کي يې غلا کول نو خلکو د هغه غله عرب په تلاشي شروع وکړه تر داسي اندازې چي کالي يې ځني وکښل، کله چي عرب لڅ سو نصاراوو و لیده چي دئ هم سنت سوی دی، نو يې عرب ته و ويل: ته يهودي يې؟ سړي ويل يا! ويل: د کوم ځای يې؟ ويل:

د جزیره العرب یم، ویل: تاسي عرب هم ځانونه سنتوی؟ ویل: هو، دغه خبر يې و
 قیصر ته ورساوه چې صبر وکړه يهود به وژنه ځکه بېله يهودو بل قوم هم سته چې
 ځانونه سنتوي، ویل: هغه څوک دي؟ ویل: عرب دي او د غله حال يې ورته ووايه.
 قیصر ویل: غل ما ته راوړی، اوس قیصر ته د غلا تر موضوع هغه بله د خوب موضوع
 مهمه ده، خیر غل و هرقل ته وروستل سو (د الله ﷺ کارونه دي په دغه وختو کي
 ابوسفیان او د قریشو څو نفره نور هم په شام کي دي چې د تجارت دپاره تللي وه) هلته
 هرقل په خپله د دغه عرب څخه تحقیقات او پوښتني کوي، ویل تاسي څوک یاست؟
 څنگه ژوند مودی؟ دین مو څه شي دی؟ عرب ویل: موږ د جزیره العرب اوسېدونکي یو،
 مشهوره قومونه او قبیلې یو، ټول خلک مو پیژني چې موږ عرب یو، د هرقل چې په
 اوږو کي شکه وه ویل: آیا په تاسي کي یو نوی شی، نوی دین، نوی تحول پېښ
 سوی دی؟ عرب ویل: هو! په موږ کي یو نفر پیدا سوی دی چې نوم يې محمد دی او
 وايي: زه نبي یم، د رسول الله ﷺ د ژوند او دعوت څه حالات يې ورته وویل،
 څرنګه چې هرقل عالم ؤ په تورات او انجيل کي يې معلومات درلودل او پوهېدی
 چې اوس د هغه وعده سوي نبي د را تګ وخت دی نو شک ورته پیدا سو، د ښه
 تحقیق دپاره يې د دغه نبي په باره کي پوښتني او معلومات ځني کول خو علامې
 ټولي داسي دي چې دا هغه نبي دی چې د دوی سره په کتابو کي ذکر سوی دی،
 هرقل امر وکړی چې داسي عرب را ته راوړی چې د دغه محمد ﷺ د قوم څخه وي،
 د هرقل قوم او عمله ګرځي او پوښتنه کوي چې په شام کي داسي عرب پیدا کړي
 چې د محمد ﷺ له قومه څخه وي.

د هرقل عمله دلې پرېږده چې په شام کي د مکې مکرمې په قریشو پسي

ګرځي او غواړي چې هرقل ته يې وروړي.

په دغه وخت کي د رسول الله ﷺ هغه لیک چې د دحیه الکلبی رضی الله عنه په واسطه
 يې قیصر ته ور لېږلی ؤ دحیه الکلبی و قیصر ته ورساوه (د رسول الله ﷺ لیک قیصر ته
 ورسېدی، د دغه لیک د رسېدلو واقعات به وروسته درته بیان کړم خو اوس به بیرته د
 قصې هغه ځای ته ورسم چې د هرقل عمله د رسول الله ﷺ په قوم پسي ګرځي)

خو د قیصر عملې ابوسفیان د نورو قریشو سره پیدا کړې، نو د قیصر عملې ابوسفیان او د قریشو هغه نور مشران ونيول او د روم پاچا قیصر ته یې وروستل.

اوس نو قیصر د ابوسفیان څخه پوښتنې کوي او ابوسفیان د هغه د پوښتنو جوابونه ورته وایي، چې دغه د دوی د سوال او جواب موضوع په بخاري شریف کې په یوه اوږده حدیث کې بیان سوې او ذکر سوې ده چې زه به اوس هغه حدیث شریف درته را نقل کړم، خو دا به هم درته و وایم: چې په دغه وختو کې ابوسفیان د رسول الله ﷺ هغه اشد یا تر ټولو خلکو شدید دښمن دی خو تاسې د هرقل د پوښتنو په مقابل کې د ده جوابونه په دقت سره واورئ.

د عبدالله بن عباس رضی الله عنه څخه روایت دی چې ابوسفیان بن حرب راته و ویل: هرقل ما او د قریشو یوې ډلې ته چې شام ته د تجارت دپاره تللي وو نفر را ولېږل او دا هغه وخت وو چې رسول الله ﷺ زما او د قریشو د کفارو سره د حدیبې صلحه کړې وه. هرقل په دغه وخت کې په بیت المقدس کې ؤ، هرقل مور خپل مجلس ته ور وغوښتلو چې د ده په مجلس کې د ده پر شا وخوا د روم ډیر لوی خلک هم ناست وه او بیا یې ترجمان را وغوښتی، زموږ څخه یې د ترجمان په واسطه پوښتنه وکړه چې په تاسې کې کوم یو په نسب کې و هغه سړي ته ډیر نژدې دی چې وایي زه نبی یم؟ ابوسفیان وایي: ما ورته و ویل: زه تر دغه نورو نفرو ورنژدې یم.

(ځکه ابوسفیان په پنځم نیکه کې د رسول الله ﷺ سره یوځای کېدی)

هرقل وویل: دئ زما مخ ته کېښوی او د ده ملګري دي د ده شاته کېښي او بیا هرقل خپل ترجمان ته و ویل: دغه نورو خلکو ته و وایه: زه د دغه سړي څخه پوښتنې کوم که یې په جواب کې درواغ را ته و ویل تاسې د ده خبره وړدوی، خو ابوسفیان بیا وایي: که ما ته د دې څخه شرم او حیاء نه درېدلای چې بیا به درواغجن معرفي سم، یعنی: خلک به مې درواغجن بولي ما به درواغ ورته ویلي وای.

هرقل په پوښتنو شروع وکړه او اوله پوښتنه یې دا وه:

د دغه سړي نسب په تاسې کې څنگه دی؟

ما ورته و ویل: هغه په مور کې د ښه نسب خاوند دی.

هرقل ویل: آیا په تاسي کي دغه د نبوت دعوه او خبري تر ده د مخه یو بل چا هم کړي دي؟ چي ویلي یې وي زه نبي یم.

ما ویل یا، په مور کي تر اوسه چا د نبوت دعوه نه ده کړې.

هرقل ویل: آیا د محمد ﷺ په نیکه گانو کي یو پاچا تېر سوی دی؟
ما ویل: یا.

هرقل ویل: آیا د شرف او عزت خاوندان یې متابعت کوي که ضعیفه خلک؟
ما ویل: یا، هغه ضعیفه خلک یې متابعت کوي.

هرقل ویل: آیا دغه د ده متابعتین زیاتیري که کمیري؟
ما ویل: زیاتیري.

هرقل ویل: یو څوک چي د ده دین ته داخل سي بیا بیرته ځني اورې؟

ما ویل: یا، داسي څوک نه دی را معلوم چي د ده دین ته دي داخل سوی وي او بیرته دي ځني اوبستی وي.

هرقل ویل: آیا تر دغه د مخه چي د نبوت خبري وکړي تاسي په ده کي درواغ لیدلي وه؟

ما ویل: یا.

هرقل ویل: آیا غدر، وعده خلافي او خیانت کوي؟

ما ویل: یا، مگر اوس زموږ او د ده په منځ کي د یو څه مو دې دپاره پر صلحه عهد او اتفاق سوی دی خو په دې نه یم خبر چي په دغه صلحه او وعده کي به څه را سره وکړي (د ابوسفیان مقصد هغه د حدیبیې صلحه وه چي اوس هم جاري او برحاله وه).

ابوسفیان وایي: په دغه ټول سوال او جواب کي مي داسي خبره نه کړه پیدا چي زه یې پر زیاته کړم بېله دغه خبري څخه.

هرقل ویل: ستاسي او د ده په منځ کي جنگ پېښ سوی دی؟

ما ویل: هو.

هرقل ویل: د دغه جنگ نتیجه به څنګه وه؟

ما ویل: جنگ زموږ او د ده په منځ کي سلواغه وه کله زموږ و طرف ته او کله د ده

و طرف ته وي، يعني: کله مور کاميا به يو کله دی.

هرقل وبل: په څه شي مو امر کوي؟

ما وبل: وايي يوازي د الله ﷻ عبادت کوي، هيڅ شئ مه ور سره شريکوي او هغه ستاسي پلرو چي وبل او کول هغه پر پردي او مور په لمانځه، صداقت، پاکي او صلۀ رحمي امر کوي.

هرقل و ترجمان ته وويل: ده ته ووايه:

ما يې د نسب پوښتنه درڅخه وکړه: او تا وبل: هغه د شريف نسب څخه دی، رسولان هم دغه رنگه وي د خپل قوم په نسب کي رالېږل کيږي.

او پوښتنه مي درڅخه وکړه: چي تر ده د مخه په تاسي کي يوبل چا هم دغه خبري کړي دي؟ تا وبل: يا، نو که چيري په تاسي کي يوبل چا هم دغه د نبوت دعوه کړي وای، ما به ويلي وای: چي دی هم د هغه نفر تقليد کوي او هغه خبري کوي.

او پوښتنه مي درڅخه وکړه: چي آيا په نيکه گانو کي يې پاچا تېر سوی دی؟ تا وبل: يا، ما وبل: که يې په کورنۍ کي پاچا تېر سوی وای نو به مي ويلي وای چي سرئ د خپلو پلرو او نيکه گانو پاچهي غواړي.

او پوښتنه مي درڅخه وکړه: چي دغه د نبوت تر خبرو د مخه تاسي دی په درواغو متهماوه؟ يعني: کومه د درواغو خبره ځني سوې ده.

تا وبل: يا. نوزه پوه سوم: هغه څوک چي د خلکو سره درواغ نه وايي دا امکان نه لري چي هغه دي پر الله ﷻ درواغ ووايي، دا ممکنه نه ده چي يو څوک دي په خپل عادي او معمولي ژوند کي د خلکو سره درواغ نه وي ويلي، او بيا دي په يوه وار پر الله ﷻ درواغ ووايي، دا هيڅ عقل نه مني.

او پوښتنه مي درڅخه وکړه: أشراف او با عزته خلک يې متابعت کوي که ضيفه خلک؟ تا وبل: ضيفه خلک يې متابعت کوي او دا معمول دی چي د انبياوو متابعت همېشه د ضيفه طبقې څخه وي، هغه چي په ابتداء او شروع کي د رسولانو متابعت کوي هغه أشراف او سرداران نه وي بلکه ضيفه خلک وي.

او پوښتنه مي درڅخه وکړه: چي د ده متابعت زياتيږي که کميږي؟

تا وېل: زياتېږي. د ايمان کار هم داسي دی ترڅو چې پوره کېږي. خلک په کراره کراره سره مسلمانېږي څو بالکل ايمان او اسلام عام سي. او پوښتنه مي درڅخه وکړه: آيا يو څوک پسله هغه چې د ده دين ته داخل سي بيرته د ده له دينه اوږي؟ تا وېل يا، ايمان هم داسي دی چې زړه ته ننوزي زړه په روښانه کېږي او په زړه کي ځای نيسي.

بيا مي پوښتنه درڅخه وکړه: آيا غدر او خيانت کوي؟ تا وېل يا.

انبياء هم داسي وي چې هيڅ غدر نه کوي.

او پوښتنه مي درڅخه وکړه: په څه شي مو امر کوي؟ تا وېل د يوه الله په عبادت او وايي هيڅ شئ مه ور سره شريکوي او د بتانو له عبادته مو منعه کوي، په لمانځه، صداقت او پاکي مو امر کوي.

دلته نوقيصر يوه لويه او د معنی ډکه جمله وويل، وېل: که دغه ستا خبري حق او رشتيا وي، نو به دئ د دغه ځای چې دغه زما پښې پر پرتې دي آمر او مالک سي، يعني: حکم به يې تر دغه ځايه را ورسېږي.

قيصر و وېل: زه پوهېدم چې دغه نبي را تلونکی دی خو دا ځمان مي نه کاوه چې هغه دي په تاسي عربو کي وي، که زه پوه سم چې زه ده ته ور رسېدلای سم ما به د ده د ملاقات په لار کي ډير تکليف تحمل کړی وای او که زه د ده سره وای: متوجه سي دا د قيصر خبري دي (د روم پاچا) په دنيا کي د هغو دوو لويو مملکتو څخه د يوه مملکت پاچا خبري کوي او وايي: که زه د ده سره وای ما به يې پښې ور پر بوللای او بيا يې د رسول الله ﷺ هغه ليک را وغوښتی چې د حية الکلبی ﷺ ور ته راوړی و او هغه يې دغه حاضر مجلس ته و وایه، کله چې د ليک د ويلو څخه فارغه سو په مجلس کي آوازونه پورته سوه غالمغال جوړ سو، قيصر مور امر کړو چې تاسي ولاړ سي.

ابوسفیان چې بيا په وروسته کي مسلمان سو هغه وايي: کله چې مور قریش د هرقل له درباره را ووتلو او زه د خپلو ملگرو سره تنها سوم نو مي ورته و وېل: په والله د محمد دين لوړ او غالبه سو، د هغه څخه د روم پاچا قيصر هم بيرېږي.

ابوسفیان وايي: له دغه وخته مي دا يقين سو چې د رسول الله ﷺ دين غالبه

کېږي ترڅو چې الله ﷻ زما په زړه کې اسلام را واچاوه.

اوس به هغه واقعات درته بيان سي چې قيصرته د رسول الله ﷺ د ليک

د رسېدلو په وخت کې او د ليک په سبب پېښ سوه.

لکه څرنګه چې د مخه مو درته وويل: د حيه الكلبی ﷺ د رسول الله ﷺ ليک و

قيصرد روم پاچا ته ورساوه او هغه ليک داسې ليکل سوی ؤ:

اول به هغه ليک په عربي او هغه ډول چې ليکل سوی ؤ درته وړاندي کړم ځکه دا تاريخي اثر او د رسول الله ﷺ هغه رساله يا مکتوب دی چې قيصرت ته يې لېږلی ؤ، په خپله هغه رساله په هغه الفاظو تر اوسه هم ساتل سوې ده او د تاريخي آثارو څخه ده، د لندن موزيم دا ثابته کړې ده چې دغه رساله د هجرت په اوم کال کې ليکل سوې ده او هغه رساله داسې ده:

﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، مِنْ مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ إِلَى هِرَقْلَ عَظِيمِ الرُّومِ، سَلَامٌ عَلَيَّ مِنْ اتِّبَعِ الْهُدَى، أَمَا بَعْدُ:

فَلَمَّا نِيَّ أَدْعُوكَ بِدِعَايَةِ الْإِسْلَامِ، أَسْلِمَ تَسْلَمًا، وَأَسْلِمَ يُوتِكَ اللَّهُ أَجْرَكَ مَرَّتَيْنِ، فَإِنْ تَوَلَّيْتَ فَإِنَّ عَلَيْكَ إِثْمَ الْأَرِيسِيِّينَ، وَقُلْ يَا هَلْ أَلِكْتَسِبَ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿١٩﴾

د ليک ترجمه داسې ده:

بسم الله الرحمن الرحيم،

د محمد رسول الله ﷺ له طرفه د روم مشر هرقل ته: سلامتيا دي پر هغه چا وي چې د حق او سمي لاري متابعت کوي، اما بعد: زه تا په بلنه د اسلام، و اسلام ته دعوتوم او را بولم، مسلمان سه چې سالم پاته سي، مسلمان سه چې الله ﷻ به دوه واره اجر او ثواب درکړي او که دي له اسلامه مخ واراوه (انکار دي وکړي) نو د بزګرانو او باغوانانو ګناه هم ستا پر غاړه ده. (ځکه په هغه وخت کې د روم ټول خلک دکښت او زراعت په کار مشغول وه) تقريباً ټول خلک بزګران او باغوانان وه.

نو ویل: که دي انکار وکړي د هغو ګناه هم ستا پر غاړه ده، يا اهل الكتاب! (څرنګه چې د روم پاچا او ملت ټول نصارا وه نو يې يا اهل الكتاب ورته وويل) اوله دغه ځايه هغه نور پاته ليک د سورة آل عمران (۶۴) نمبر آيات دی، يعنې: اي کتابيانو! راسی رجوع وکړي وهنې کلمې ته چې زموږ او ستاسې په منځ کې يوه او يوشی ده، هغه دا چې بېله الله ﷻ به بل د هيچا عبادت نه کوو او الله ﷻ ته به هيڅ شی نه شريکوو او نه به ګرځوي ځيني زموږ ځيني نور خدايان (بېله الله ﷻ به بل څوک د خپلو ځانو دپاره مالک او معبود نه ګرځوو) او که چيري دوی مخ واړاوه (توحيد او اسلامي احکامو ته يې شا ور وګرځول) نو اي مسلمانانو! تاسې دغو کتابيانو ته وواياست چې تاسې پر دې خبره شاهدان اوسې چې موږ مسلمانان يو.

کله چې هرقل ته د رسول الله دغه ليک او رساله وويل سوه او ترجمه سوه هرقل ورپرېدې، ځکه د مخه يې د ابوسفیان سره ملاقات، سوال او جواب کړي وه او هغه سوالونه او جوابونه يې په دماغ کې پاته وه او دلته دغه رساله ورته و ويل سوه، په چرت او فکر کې ډوب سو فکر وهي، بيا يې انجيل را واخيستی او د راتلونکي نبي علامې يې پکښې وکتلې، هغه ټولې علامې پر محمد ﷺ جوړې او موافقې وې، نو يې د حيه الکلبی ﷺ ور وغوښتی او ويل: يا دحیه! دغه د رسول الله ﷺ ليک و سفاطر ته ور وره، سفاطر د نصاراوو د عالمانو رئيس ؤ او په هغه زمانه کې په مسيحيت کې تر ټولو احبارو لوی او لوړ عالم ؤ او د هرقل سره دغه د شام په سفر کې ملګری ؤ، يوازي دئ نه بلکه نور هم د مسيحيت لوی لوی علماء ور سره ملګري وه چې ټوله د بيت المقدس د حج دپاره د قيصر سره راغلي وه.

د حيه الکلبی ﷺ هم دغه ليک سفاطر هغه د نصاراوو لوی عالم ته ور وړی، سفاطر چې دغه ليک و وایه ورپرېدې او د حيه ﷺ څخه يې د رسول الله ﷺ د حالاتو او علامو پوښتنې شروع کړې، د حيه الکلبی ﷺ هم جوابونه ورته وايي، سفاطر ډيري پوښتنې کوي او د هري پوښتنې جواب هم مفصل غواړي، د حيه الکلبی ﷺ هم د رسول الله ﷺ ټول حالات په تفصيل سره ورته بيانوي، سفاطر نور هم سوالونه کوي خو ډيري پوښتنې يې وکړې او د ټولو جوابونه يې په غور او دقت سره واورېدل،

کله چې يې پوښتني خلاصې سوې نو يې وويل: زه پوهېدم چې دا وخت د هغه وعده سوي نبي د راتگ وخت دی، مگر دا گمان مي نه کاوه چې هغه دي په تاسي کي پيدا سي يا معشر العرب! او زه شاهدي آداء کوم: (لا إله إلا الله وأن محمداً رسول الله) د مسيحيانو لوی عالم سفاطر رضي الله عنه مسلمان سو.

بيا نو سفاطر د نصاراوو هغه نور علماء سره را ټول کړه او دى هم ور سره کښېنستی د رسول الله ﷺ هغه رساله يې ورته وويل کوم چې د حيه الكلبې رضي الله عنه را وړې وه او د را تلونکي نبي ټولي علامې يې ورته بيان کړې او بيا يې د دوی د انجيل څخه هغه دلايل ورته وويل چې د محمد ﷺ پر نبوت يې دلالت کاوه او دا يې ثابتول چې محمد ﷺ هغه موعود او را تلونکی نبي دی، کله چې سفاطر خپل ټول دلائل وويل او د رسول الله ﷺ علامې يې هم بيان کړې نو يې وويل: زه اوس تاسي اسلام ته را بولم او مسلمانان سي، زه په خپله دا شاهدي آداء کوم چې (لا إله إلا الله وأن محمداً رسول الله) دلته د نصاراوو دغه نور علماء و بهرېدل ويل: که خلک خبر سوه چې سفاطر مسلمان سو د مسيح عليه السلام دين پرېږدي، نو يې د سفاطر رضي الله عنه د وژلو اراده وکړه او سفاطر رضي الله عنه يې په شهادت ورساوه.

اوس په نصاراوو کي يوه واقعه پېښه ده چې ټول په فکر کي دي او نه پوهيږي چې څه وکړي؟ په خپله هرقل په حيرت کي دی چې څنگه وکړي؟ د حيه الكلبې رضي الله عنه هم د سفاطر په وژلو خبر سو او هرقل ته ورغلی چې اوس څه وايې؟ هرقل ويل: والله په دوی کي سفاطر تر ما عزتمن ؤ، و علماوو ته د ده درجه او مقام زما تر مقام لوړ وه. دا چې دوی د ده اطاعت و نه کړی او وې وژی نو زما اطاعت به څنگه وکړي؟ مگر بيا هم ته صبر وکړه، هرقل امر وکړ چې د نصاراوو ټول علماء، اشراف او مشران دي را ټول سي، هغه يې ټوله په يوه قصر کي سره يو ځای کړه، هرقل امر وکړ چې د قصر دروازې بندي او وتړی او د قصر پر شا وخوا يې مسلح فوج و دراوه چې چا ته د وتلو اجازه ور نه کړي، اوس نو علماء، اشراف او مشران ټول په دغه قصر کي ناست دي او د قيصر د راتلو په انتظار دي، په دغه وخت کي قيصر د دغه قصر د لوړ منزل په يوه برنډه کي ورته را ووتی او هلته لوړ داسي و درېدی چې حاضر

خلک ده ته نه سي ور رسېدلای، قیصر له هغه ځایه د رسول الله ﷺ لیک ورته ولوست او بیا یې هغه علامې ورته بیان کړې کوسې چې په انجیل کې د را تلونکي نبي په باره کې راغلي وې او بیا یې داسې دلایل ورته وویل چې په هغه سره یې دا ثابتول چې محمد ﷺ هغه نبي دی کوم چې د راتگ وعده یې سوې ده، پسله دغې مقدمې قیصر وویل: زه په خپله شاهدي آداء کوم چې (لا إله إلا الله وأن محمداً رسول الله) او غواړم چې تاسې هم مسلمانان سې، یو وار په دغه راتول سوو خلکو کې نارې جوړې سوې، غالمغال سو او د قصر د دروازو پر طرف ځغلي غواړي چې ووزي او نارې وهي قیصر مسلمان سو، قیصر مسلمان سو، خو د قصر دروازې تړلي وې او مسلح فوج ولاړ دی خلک له مجبوره بیرته را وگرځېدل او سره یو ځای سوه، قیصر ولاړ دی او ورته گوري. دغو نفرو قیصر ته وویل: په والله که ته موږ ټوله و وژنې بیا به هم موږ د مسیح دین پرې نږدو، اوس د قیصر په مخ کې دوه کاره دي چې د هغو څخه به یو قبولي او عملي کوي او تر هغه بل به تېرېږي، چې هغه دوه: اسلام، یا پاچهي ده، که دئ مسلمان پاته سي دغه را ټول سوي نفر او د هغو قبیلې او متابعین د ده پر ضد درېږي چې په دې صورت کې ده ته پاچهي نه پاته کیږي، یا دا چې تر اسلام به تیرېږي خو پاچهي به ور پاته وي. متوجه سه! دا الهي امتحانونه دي چې نن ورځ هم ډیر خلک په مبتلاء دي.

قیصر په دې فکر کې دی چې کوم یو اختیار کړي؟ خو په آخر کې قیصر ورته وویل: یا قوم! زه نه مسلمان سوی یم او نه مسلمان یم، فقط ما تاسې تجربه کولاست، کله چې ما ولیدل چې د محمد ﷺ دین نشرېږي زه پر تاسې و بېرېدم، نو مي غوښته چې دا ځان ته معلومه کړم چې تاسې پر خپل دین څومره ټینګ یاست او څومره علاقه ور سره لری؟ ما ولیدل چې تاسې پر خپل دین ټینګ ولاړ یاست او نه یې پرېږدی زه هم په دې کار ډیر خوشاله سوم او ستاسې سره پر دغه دین یم، بیا یې امر وکړ چې دروازې دي خلاصې سي.

دغه علماء او د قومو مشران د قیصر په خبرو خوشاله سوه، خو قیصر پسله هغه چې اسلام ته داخل سو بیرته مرتد سو، رسول الله ﷺ فرمایي: «اسلام د قیصر زړه ته ننوتی او بیرته مرتد سو پر دنیا او پاچهي و بېرېدی» وروسته قیصر د حیه الکلبی ؓ

ور وغوښتی کُحْفې او د سرو زرو دینارونه یې ورکړه ویل: دغه زما له طرفه و رسول الله ﷺ ته هدیه او تحفه ده او زما له طرفه ورته و وایه: زه شاهدي آداء کوم چې (لا إله إلا الله وأن محمداً رسول الله) او دا چې ما دغو خلکو ته و ویل چې زه ستاسي سرد پر دغه مسیحیت یم د هغه سبب دا و چې پاچهي مي ولاړه نه سي مگر ايمان زما په زړه کي دی، د حیه الکلبی رضی الله عنه بیرته د مدینې منورې پر طرف رهي سو.

اوس چې د حیه الکلبی رضی الله عنه د مدینې منورې پر لار د (حسمي) منطقي ته ورسېدی هلته په لار کي د جذام د قبیلې خلک پر پېښ سوه او هغه د ده سره ورسره ټول شيان یې په زور ځني واخیستل دده سره یې هیڅ شئ نه پرېښاوه، کله چې د حیه الکلبی رضی الله عنه مدینې منورې ته ورسېدی د مخه تر دې چې خپل کور ته ولاړ سي رسول الله ﷺ ته ورغلی او په قصه یې خبر کړی، اول یې د قیصر پیغام ورته و وایه چې قیصر ایي: زه په زړه کي مسلمان یم مگر په ظاهره د دې دپاره کفر ښکاره کوم چې پاچهي مي ولاړه نه سي خور رسول الله ﷺ و فرمایل: دغه د الله د بښمن درواغ وایي دی مسلمان نه دی بلکه دنیا پر غالبه سوه.

دا د قیصر د زړه پټ حال او حقیقت و چې رسول الله ﷺ ښکاره کړی، دی د نجاشي په مثل نه و بلکه دنیا ورکش کړی د پاچهي او د دنیا حُب پر غالبه سو. پاته سوه د جذام د قبیلې د خلکو موضوع! رسول الله ﷺ هغو ته د جزاء ورکولو دپاره زید بن الحارثه رضی الله عنه حسمي ته د (۵۰۰) نفرو سره ولېږی، حسمي یوه منطقه ده چې د وادي القریٰ شا ته ده، زید رضی الله عنه هم د جذام پر قبيله حمله وکړه کوم کسان چې وژل کېده و وژل سوه او نور و تښتېدل، زید بن الحارثه رضی الله عنه د دوی څخه ډیر غنیمتونه مدینې منورې ته راوړل چې د غنیمتو په جمله کي زر اوبنان، پنځه زره پسونه او سل ښځي او ماشومان وه.

خو هلته بیا د رسول الله ﷺ او د جذام د قبیلې په منځ کي د نه تعارض وعده موجوده وه، نو زید بن رفاعه الجذامي چې د جذام د قبیلې د مشرانو څخه و، دی او د ده د قوم څو نفره مسلمانان سوي هم وه او په هغه وخت کي چې پر حیه الکلبی رضی الله عنه حمله کېدل دوی د ده رضی الله عنه مرسته هم کړې وه، نو دغه زید بن رفاعه و رسول الله ﷺ

ته عرض او شکایت وکړی چې زموږ سره داسې وسوه، رسول الله ﷺ هم د ده شکایت قبول کړی د دوی بندیان یې ورايله کړه او غنیمتونه یې بیرته ورکړه.

دا د رسول الله ﷺ یوه رساله او یو لیک و خو تاسې وگورئ چې د هغه وخت د مخکې د مخ پر هغه لوی پاچا یې څومره اثر او تاثیر و؟ ټوله مملکت یې ورورپرداوه.

نن ورځ هم ټول کفار د اسلام څخه بېرېږي او د هغه د ختمولو دپاره کوبښونه کوي خو هیهات! دا دین به د قیامت تر ورځې پورې موجود وي، الله ﷻ د سوره التوبه په (۳۲، ۳۳) نمبر آیاتو کې فرمایي:

﴿يُرِيدُونَ أَن يُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَيَأْبَى اللَّهُ إِلَّأ أَن يُتِمَّ نُورَهُ، وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ﴾ [التوبه: ۳۲]

یعني: کتابي کفار غواړي چې د الله ﷻ د دین او شریعت رڼا په خپلو خولو سره وژني، یا الهي نور په پوکلو سره ورک کړي، مگر الله ﷻ دغه کار تر هغو پورې منعه کوي تر څو چې خپل نور یعني: توحید او محمدي شریعت پوره کيږي، که څه هم کفار د دغه شریعت په نشرولو ناراضه وي.

د اسلام د ورکولو دپاره د کفارو هلي ځلي داسې مثال لري لکه یو بیعتل او ناپوه انسان چې په پوکلو سره د لمر یا سپوږمۍ شعاع یا روښنایي وژني.

﴿هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ، وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ﴾ [التوبه: ۳۳]

الله ﷻ هغه ذات دی چې خپل رسول محمد ﷺ یې په هدایت سره (چې قرآن مجید دی) او په حق دین سره (چې اسلام دی) د دې دپاره رالېږلی دی، چې دغه دین پر نورو ادیانو که څه هم آسماني ادیان وي لوړ کړي، که څه هم مشرکان په دې کار سره ناراضه وي.

الحمد لله په هر وخت او هره زمانه کې د حجت، معقولیت او دلائلو په لحاظ د اسلام دین پر نورو ټولو ادیانو که څه هم آسماني ادیان وي په ښکاره ډول سره غالبه او کامیابه دی، خو د سلطنت او حکومت په اعتبار هم تر هغه وخته پورې پر نورو

اديانو غالبه و چې مسلمانانو اسلامي اصول او قوانين مراعتول، د ايمان او تقوى پر لار سم رهي وه، په جهاد في سبيل الله كې ثابت قدمه وه او كه تر دې وروسته هم مسلمانان پر ايمان او اسلام، تقوى او جهاد ثابت و درېږي بيا به هم كاميابي او سلطنت، حكومت او حاكميت د دوى وي او د حق دين داسې كامله غلبه چې نور اديان د مخكې له مخه په كلي ډول سره محوه او نابود كړي هغه وخت به وي چې قيامت ته نژدې مسيح عليه السلام له آسمانه را كېته سي.

د دمشق آمر حارث بن ابي شمر الغساني ته ليك

دغه رنگه رسول الله ﷺ د شجاع بن وهب الأسدي رضي الله عنه په لاس يوليک و حارث بن ابي شمر الغساني ته چې د دمشق آمر و ولېږي او دا ليک داسې ليکل سوی و:

«بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، مِنْ مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ إِلَى الْحَارِثِ بْنِ أَبِي شَمْرَةَ! سَلَامٌ عَلَيَّ مِنْ إِبْنِ عَبْدِ اللَّهِ وَمِنْ إِبْنِ أَبِي سَهْلٍ، وَإِنِّي أَدْعُوكَ أَنْ تُوْمِنَ بِاللَّهِ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، فَيَبْقَى لَكَ مَلِكُكَ».

يعني: پر هغه چا دي سلامتيا وي چې د حق او سمې لاري متابعت کوي او پر الله يې ايمان را وړي وي او د هغه تصديق کوي او زه تا دې ته را بولم چې يوازي پر يوه الله هغه چې شريك نه لري ايمان را وړه، نو ستا پاچهي به تا ته درپاته سي.

حارث چې دغه ليک ووايه ډير په قهر سواو د رسول الله ﷺ رساله يې پر مخکې وغورځول، ويل: ما زما په خپله پاچهي بېروي څوک زما څخه زما پاچهي اخيستلای سي؟ حال دا چې زه سل زره جنگي فوج لرم، دغه د دمشق آمر د غسانه پر قبيلو حاکم و چې دغه قبيلې د جزیره العرب په شمال کي اوسېدې، د حارث دغه شديد جواب د دې سبب سو چې بيا په وروسته کي يې د (مؤته) جنگ په وجود را وړي او له دغه وخته حارث د لښکر په تيارولو او آماده کولو شروع وکړه، هغه خپل سل زره نفریزه لښکر يې تياراوه چې پر مدينه منوره او مسلمانانو حمله وکړي.

حارث نو دلې د خپل لښکر د تيارولو په حال کي پرېږده.

د بصرې امر ته در رسول الله ﷺ لیک

رسول الله ﷺ یو بل لیک د حارث بن عمیر الأزدي رضی الله عنه په لاس د بصرې و امر ته ولېږي چې د هغه خط مضمون او معنی هم داسې وه لکه د دمشق امر حارث بن ابي شمر ته چې یې لېږلی و او د بصرې امر یې اسلام ته دعوت و، حارث رضی الله عنه د لیکه سره د بصرې د امر پر طرف رهي سو، په لار کې شرحبیل بن عمرو الغساني پر پېښ سو چې دغه شرحبیل کافر او د غسان د قبیلې د آمرانو څخه و، شرحبیل دغه د رسول الله ﷺ قاصد ولیدی چې د بصرې امر ته د لیک د ور وړلو دپاره رهي دی نو یې دغه د رسول الله ﷺ قاصد حارث بن عمیر الأزدي رضی الله عنه ونيوی او شهید یې کړی چې دا د غسان د قبیلې له طرفه د اسلام پر ضد دوهم مخالفت او دښمني وه چې پېښېږي، د دغې واقعي په سبب د مسلمانانو او غسانه په منځ کې حالات او مناسبات نور هم خراب سوه.

رسول الله ﷺ هم د لښکر په جوړولو شروع وکړه چې پر غسانه یا د غسان پر قبیلو د مخه تر دې حمله وکړي چې هغه پر مسلمانانو حمله کوي، دغه د رسول الله ﷺ د قاصد شهید بدل د (مؤته) د جنگ دپاره دوهم سبب وگرځېدی، چې د غسان د قبیلې له طرفه د رسول الله ﷺ د دوو رسالو سره نا وړه حرکتونه وسوه، اوله رساله یې وغورځول سوه او د دوهمې رسالې قاصد شهید کړل سو چې د دغو حرکتو په نتیجه کې د مؤته جنگ په وجود راغلی چې د هغه جنگ قصه به ان شاء الله تعالی پر خپل وخت او ځای درته بیان سي.

د مصر پاچا مقوقس ته در رسول الله ﷺ لیک

رسول الله ﷺ یوه بله رساله د حاطب بن ابي بلتعنه رضی الله عنه په لاس د مصر او اسکندریې و پاچا مقوقس ته ور ولېږل چې د دغه پاچا نوم جرّیح بن متي و او مقوقس یې لقب و، دغه رساله تر اوسه پوري ساتل سوې ده او دا لیک داسې لیکل سوی و:

﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، مِنْ مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ إِلَى الْعَمَقِ عَظِيمِ الْقَبْطِ، سَلَامٌ عَلَيَّ مِنْ اتِّبَاعِ الْهُدَى، أَمَا بَعْدُ: فَإِنِّي أَدْعُوكَ بِدَعَايَةِ الْإِسْلَامِ، أَسْلِمَ تَسْلَمَ،

وَأَسْلِمَ يَوْمَئِذٍ لِأَمْرِ اللَّهِ أَجْرًا مَرَّتَيْنِ، فَإِنْ تَوَلَّيْتَ فَإِنَّ عَلَيْكَ إِثْمَ أَهْلِ الْقَيْطِ،
 ﴿قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا
 نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا
 اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ﴾ ﴿۱۰﴾

دا ليک عیناً هغسي ليک دی لکه قیصر ته چي ليکل سوی و نو حکه يې ترجمه کولو ته ضرورت نسته، حاطب رضي الله عنه چي ډير هوښيار او ذکي سړی و کله چي د مقوقس دربار ته ور ننوتی نو يې ورته وويل: تر تا دمخه پر دغه پاچهي يو سړی و چي هغه داسي گمان کاوه چي دئ رب اعلی دی، چي مقصد يې فرعون و او هغه به ويل: «أَنَا رَبِّكُمْ الْأَعْلَى» زه ستاسي لوی او لوړ رب يم، نو الله جبار هغه د دنیا او آخرت په عذاب اخته کړی، د حینو خخه يې په ده سره انتقام واخيستی او بيا يې له ده خخه انتقام واخيستی، نو ته په نورو سره عبرت واخله داسي مه کېږه چي نور په تا سره عبرت واخلي، بيا يې د رسول الله صلی الله علیه و آله رساله ورکړه، د رسالي تر ويلو وروسته د مقوقس او حاطب رضي الله عنه په منځ کي سوال او جواب شروع سو، تاسي ښه ورته متوجه سی خومره خوږې خبري دي، مقوقس چي نصراني و وويل: موږ يو دين لرو چي هغه نه پرېږدو مگر خوبيا يې و هغه دين ته پرېږدو چي زموږ تر دين ښه وي.

حاطب رضي الله عنه و ويل: موږ دي و دين اسلام ته رابولو، هغه دين چي د الله جبار له طرفه راغلی دی او په هغه دين سره نور اديان باطل سوه، بېشکه دغه نبي خلک و اسلام ته دعوت کړه خو په خلکو کي هغه تر ټولو شديد خلک قريش وه او تر ټولو ډير دښمنان يې يهود وه او هغه چي ده ته تر ټولو نژدې دي هغه نصارا دي او زما دي قسم وي چي د موسی زېری په عیسی سره نه دی مگر داسي دی لکه د عیسی زېری په محمد سره، يعني: لکه تاسي چي خلکو ته تر موسی وروسته په عیسی سره زېری ور کوی موږ تاسي ته تر عیسی وروسته په محمد صلی الله علیه و آله سره زېری در کوو او زموږ له طرفه و قرآن ته ستا دعوتول داسي دي لکه ته چي د تورات خلک و انجيل ته دعوتوي، هر نبي چي په يو قوم کي پيدا سي هغه ټول قوم د ده امت دی او پر هغه ټول قوم

دا لازمه ده چې د ده متابعت وکړي او ته د هغو کسانو څخه يې چې د دغه نبي وخت دي ونيوی، نو بايد متابعت يې وکړې او مورې تا د مسيح عليه السلام له دينه نه منعه کوو بلکه په هغه سره دي امر کوو ځکه د هغه په دين او کتاب کي دا راغلي دي چې اتر ما وروسته يو نبي راځي چې نوم يې محمد دی او تاسي يې متابعت وکړی | نوزه دي اوس په هغه دين سره امر کوم.

د پوښتنو په جمله کي مقوقس داهم وويل: د رسول الله ﷺ او قريشو په منځ کي څه پېښه سوه؟ حاطب رضي الله عنه وويل: هغو جنگونه ورسره وکړه، مقوقس ويل: نو ولي يې و هغو ته بېرته نه کول؟ څرنګه چې دى نبي دى دعاء او بېرته يې قبلېږي نو يې ولي د جنگ پر ځای خپل قوم ته بېرته نه کول؟ چې د هغه قوم انسانان يې مات کړي او خراب کړي وای؟ حاطب رضي الله عنه وويل: عيسی عليه السلام ولي خپل قوم ته بېرته نه کول؟ مقوقس چې نصراني او عيسايي ؤ چې او بې جوابه سو، ځکه محمد ﷺ او عيسی عليه السلام دواړه نبیان او رسولان وه دوى دواړو خپل قوم ته د رحمت او شفقت په سبب بېرته نه کول بلکه د قوم هدايت يې د الله ﷻ څخه غوښتی.

بيا مقوقس وويل: ما د دغه نبي په باره کي فکر وکړی په داسي شي سره امر نه کوي چې هغه دي د پرېښوولو وړ وي او د داسي شي څخه منعه نه کوي چې هغه دي د کولو وړ وي، يعنې: په هر هغه شي سره چې خلک امر کوي واقعاً هغه داسي شئ دی چې بايد وسي او له هر هغه شي څخه چې خلک منعه کوي هغه داسي شئ دی چې حقيقتاً بايد پرېښوول سي، دى نه گمراه ساحر دی او نه درواغجن کاهن دی بلکه په ده کي مي د نبوت علامې وليدلې او زه به نور هم فکر وکړم، بيا يې د رسول الله ﷺ رساله د عاج په يوه قطی کي کښېښوول هغه يې لاک او مهر کړه او د ساتلو دپاره يې يوې مينځي ته ورکړه چې دا وساته.

وروسته يې داسي ليکونکی را وغوښتی چې په عربي يې ليکنه کول او د رسول الله ﷺ د ليک په جواب کي يې دغه ليک وليکی:

بسم الله الرحمن الرحيم، و محمد بن عبدالله ته د مقوقس عظيم القبط له طرفه، سلام عليك اما بعد: ستا ليک مي ووايه هغه څه چې تا ليکلي وه او په هغه څه پوه

سوم چي خلک ور بولې او په دې پوهېدم چي يونبي پاته دی ما دا سي فکر کاوه چي هغه به په شام کي پيدا سي، ستا د قاصد عزت مي وکړی او تا ته مي دوې جارېې در ولېرې چي دغه دواړي په قبط کي د لوړ مقام خاونداني دي (قبط يوه لويه قبيله او قوم دی چي په مصر کي اوسېدی او قبطيان ورته ويل کيږي) او يوه غاطره مي ستا د سپر تيا دپاره په هديه کي در ولېرل. والسلام عليك.

تر دغه زيات يې څه نه وه ليکلي او مسلمان هم نه سو، هغه دوې جارېې چي يې را لېرلي وې: يوه ماريه رضي الله عنها او بله سيرين وه او هغه غاطره چي دلدل ورته ويل کېده د معاويه رضي الله عنه تر وخته پاته وه، رسول الله ﷺ هم د مقوقس هديه قبوله کړه، ماريه القبطي رضي الله عنها چي د اهل مصر څخه وه با عزته او با شرفه بنځه وه د جمال او کمال خاونده وه، رسول الله ﷺ په تکاح کړه او د دې څخه د رسول الله ﷺ هغه زوی پيدا سو چي ابراهيم نومېدی او هغه بله جارېه چي سيرين نومېدل رسول الله ﷺ و حسان بن ثابت الأنصاري رضي الله عنه ته ورکړه.

رسول الله ﷺ د مقوقس په باره کي فرمايي: ده ايمان را نه وړی ځکه دئ بېرېدی که دئ مسلمان سي روم به له ده څخه پاچهي واخلي، نو که د مقوقس سره دغه د پاچهی بېره نه وای ور سره مسلمان سوی به وای، ځکه دئ پوه سو چي محمد ﷺ نبي دی مگر څرنګه چي د مصر پاچا مقوقس د روم د پاچا قيصر چي نصراني ؤ د حکم تابع او د هغه تر اثر لاندې ؤ، نو ويل: که زه مسلمان سم روم به پاچهي را څخه واخلي.

د حبشي پاچا نجاشي رضي الله عنه ته ليک

دغه رنگه رسول الله ﷺ د حبشي پاچا نجاشي ته ليک وليکی چي د دغه نجاشي نوم أصحمة بن الأجرؤ او دغه ليک يې د عمرو بن أمية الضمري رضي الله عنه په لاس د هجرت د شپږم کال په آخري مياشت يا د هجرت د اووم کال په اوله مياشت کي ور ولېرې، خود دغه ليک په لفظ او عبارت کي د علماء کرامو څخه مختلف قولونه را نقل سوي دي، امام طبري رحمه الله د دغه ليک لفظ او عبارت ذکر کړی دی مګر که د هغه ليک په الفاظو او عبارت کي په دقيق شکل سره وکتل سي داسي ځني معلومېږي چي

دغه لیک هغه لیک نه دی چې د حدیبیې تر صلحي وروسته نجاشي ته لېږل سوی دی بلکه بنایي دا د هغه لیک الفاظ یا عبارت وي چې د مکې مکرمې په وختو کې و جعفر رضی الله عنه او د ده ملگرو ته هغه وخت ورکول سو چې دوی حبشې ته هجرت کاوه، ځکه دغه لیک چې امام طبري ذکر کړی دی د هغه په آخر کې د دغو مهاجرینو ذکر په داسې ډول سره راغلی دی چې رسول الله ﷺ نجاشي ته لیکلي دي:

ما و تاسي ته زما د اکا زوی جعفر او د ده سره څو نفره مسلمانان در ولېږل، کله چې دوی تا ته درسي عزت یې وکړه او جبروت پرېږده.
او امام بیهقي د ابن اسحاق څخه د دغه لیک چې رسول الله ﷺ نجاشي ته لیکلی و عبارت داسې روایتوي:

« هذا كتاب من محمد النبي الى النجاشي الاصحم عظيم الحبشه: سلام على من اتبع الهدى وامن بالله ورسوله، وأشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له لم يتخذ صاحبة ولا ولداً، وأن محمداً عبده ورسوله، وأدعوك بدعاية الإسلام، فإني أنا رسوله فأسلم تسلم،
﴿ قُلْ يَتَاهَلِ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ أَلَّا نَعْبُدُ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴾ ﴿ ١٦١ ﴾ » فإن آيت فإن عليك إثم النصارى من قومك».

دا د رسول الله ﷺ د لیک هغه لفظ او عبارت و چې امام بیهقي رحمته الله د ابن اسحاق رحمته الله څخه را نقل کړی و.

مگر هغه لوی محقق او دانشمن: ډاکټر حميدالله د دغه لیک لفظ او عبارت چې په دغه نزدو وختو کې یې لاس ته را وړی دی او د دغه لیک په لاس ته را وړلو کې یې ډیر تکلیف او زحمت کالی دی او د هغه د حاصلولو دپاره یې د نوي عصر د اکتشافاتو او وسایلو څخه کار اخیستی دی او په خپل هغه کتاب کې چې په اردو ژبه سره دی او د (رسول اکرم کې سياسي زندگي) په نامه سره یادېږي د دغه لیک عکس یا تصویر هم را وړی دی، په هغه کې دغه لیک داسې لیکل سوی دی:

﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ « من محمد رسول الله الى النجاشي عظيم الحبشه، سلام على

من إتبع الهدى، أما بعد: فَإِنِّي أَحْمَدُ إِلَيْكَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيَّمُنُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ عَيْسَىٰ بْنِ مَرْيَمَ رُوحَ اللَّهِ وَكَلِمَتَهُ أَلْقَاهَا إِلَىٰ مَرْيَمَ الْبَتُولِ الطَّيْبَةِ الْحَصِينَةِ، فَحَمَلَتْ بَعِيسَىٰ مِنْ رُوحِهِ وَنَفَخَهُ كَمَا خَلَقَ آدَمَ بِيَدِهِ، وَإِنِّي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَالْمَوَالَاةَ عَلَى طَاعَتِهِ، وَأَنْ تَسْبِعَنِي، وَتُؤْمِنَ بِالَّذِي جِئْتُ بِهِ، فَإِنِّي رَسُولُ اللَّهِ وَإِنِّي أَدْعُوكَ وَجُودَكَ إِلَى اللَّهِ ﷻ، وَقَدْ بَلَغْتُ وَنَصَحْتُ فَأَقْبِلْ نَصِيحَتِي، وَالسَّلَامُ عَلَيَّ مِنْ إِتْبَاعِ الْهُدَىٰ».

اوس نو محترم ډاکټر حميدالله پر دې تاکيد کوي چي دغه د هغه ليکن لفظ او عبارت دی چي رسول الله ﷺ پسله حديبيې و نجاشي ته ليکلی دی، خوکه پسله کتلو د هغو دلايلو چي محترم ډاکټر ذکر کړي دي په دې کي هيڅ شک نه پاته کيږي چي هو! دغه هغه لفظ او عبارت دی چي رسول الله ﷺ نجاشي ته ليکلی دی مگر دا چي دا هغه ليک دی چي پسله حديبيې ليکل سوی دی د دغه د اثبات دپاره کوم دليل نسته او هغه لفظ يا عبارت چي امام بيهقي د ابن اسحاق څخه را نقل کړی دی هغه! د هغو ليکونو سره مشابه دی کوم چي رسول الله ﷺ تر حديبيې وروسته د نصار او و پاجهانو او آمرانو ته لېږل، ځکه په هغه کي هغه آیات شريف سته چي د دغه وخت په ليکونو کي د رسول الله ﷺ د دغه آیات شريف ليکل عادت و، چي هغه دغه آیات شريف دی:

﴿قُلْ يَا هَلْ أَكْتَسِبَ تَعَالَوْا إِلَىٰ كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٦﴾﴾.

او په هغه ليک کي د اصحمه نوم هم په صراحت سره ذکر سوی دی.

مگر دغه لفظ او عبارت چي ډاکټر حميدالله ذکر کړی دی ممکن دا د هغه ليک لفظ او عبارت وي چي رسول الله ﷺ د اصحمه تر مرگ وروسته د هغه و خليفه ته ور لېږلی وي، نو ځکه يې په دغه ليک کي د اصحمه نوم هم نه دی ذکر کړی، خو بيا هم د دغه دعا د اثبات دپاره کوم قطعي دليل نسته بېله دې څخه چي د دغو رسالو د لفظ او عبارت څخه ځيني داخلي دلايل په لاس را تلای سي.

معافي غواړم! تاسي پوهېږي چې ما ولي د دغه ليک د لفظ او عبارت د تعينولو او معلومولو دپاره د علماوو دغه مختلف قولونه را نقل کړه؟ کېدلای سواي چې دغه موضوع مي په مختصر ډول سره بيان کړې وای، مگر څرنگه چې ما مخکي هم ويلي دي چې دغه کتاب د مختلفو استعدادو خلک مطالعه کوي او هلته داسي طالب علمان سته چې د يوې موضوع پوره څېړنه غواړي، نو ځکه د دغه ليک د لفظ د تعينولو دپاره دغه ټول قولونه را نقل سوه چې د هر چا د ذوق مراعت سوی وي.

د رسول الله ﷺ ليک د عمرو بن أميه الضمري په واسطه نجاشي ته ورسېدی، نجاشي د رسول الله ﷺ ليک واخيستی او پر سترگو يې کښېناوه له خپله تخته را کېښته سو او پر مخکې کښېښتی او د جعفر بن أبي طالب رضي الله عنه پر لاس يې ايمان راوړی. نجاشي د رسول الله ﷺ د ليک په جواب کي بل ليک وليکي چې هغه په داسي ډول سره و:

بسم الله الرحمن الرحيم، و محمد رسول الله ته د نجاشي اصحمه له طرفه: سلام عليك يا نبي الله! من الله و رحمة الله و بركاته، الله الذي لا إله إلا هو، أما بعد: يا رسول الله! ستا هغه ليک ما ته را ورسېدی چې په هغه کي دي د عيسى عليه السلام حال ذکر کړی و، د آسمانو او مخکي په رب مي دي قسم وي چې عيسى عليه السلام تر هغه هيڅ زيات نه دی چې تا ذکر کړی و، هغه هم واقعاً داسي دی لکه تا چې فرمايلي وه او موږ په هغه شي پوه سوو چې تا موږ ته را لېږلي وه، يا موږ په هغه شي وپوهېدلو چې ته د هغه دپاره موږ ته را لېږل سوی يې، ما ستا د اکا د زوی او ستا د اصحابو عزت وکړی اوزه دا شاهدي آداء کوم چې ته د الله رسول يې، صادق او مصدوق يې او ما ستا سره بيعت کړی دی او ستا د اکا د زوی سره مي بيعت وکړی او د ده پر لاس و الله رب العالمين ته تسليم سوم.

همدارنگه رسول الله ﷺ د نجاشي څخه دا غوښتي وه چې جعفر رضي الله عنه او د ده سره په حبشه کي مهاجر مسلمانان ورته را وليږي، نو نجاشي دغه نفر په دوو کښتيو کي د عمرو بن أميه الضمري رضي الله عنه سره ورته را ولېږل، کله چې رسول الله ﷺ په خيبر کي و دی ورورسېدل، نجاشي د هجرت د نهم کال د رجب په مياشت کي د تبوک تر غزاء وروسته وفات سو او رسول الله ﷺ د غائب د جنازې لمونځ پر آداء کړی، کله چې

نجاشي ﷺ وفات سو د ده پر خای بل پاچا کښېنستی او رسول الله ﷺ هغه ته هم یو بل لیک ور ولېږی خو دا نه ده معلومه چې هغه مسلمان سو که یا؟ دا هغه نجاشي ﷺ و چې د اسلام قصه یې مخ کي هم درته بیان سوې وه مگر رسول الله ﷺ دوهم وار بیا قاصد ور ولېږی چې د ده پر اسلام تائید او تاکید وسي.

د فارس پاچا کسری ته لیک

همدارنگه رسول الله ﷺ د فارس پاچا کسری ته لیک ولېږی، د دغه لیک د رسولو دپاره یې عبدالله بن خذافه السهمي ﷺ خوښ او انتخاب کړی، دغه لیک هم ساتل سوی دی مگر په خپله هغه لیک نه دی موجود ځکه هغه لیک کسری څیري کړی خو د لیک مضمون یې موجود دی، د دغه وخت د فارس د پاچا نوم پرویز و چې لقب یې کسری و، نو دغه لیک عبدالله بن خذافه السهمي یو وړی او هلته یې په خپله وکسری ته ووايه چې د ترجمان له طرفه ترجمه کېدی او لیک داسي لیکل سوی و:

﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾

« من محمد رسول الله الی کسری عظیم فارس: سلام علی من اتبع الهدی، وامن بالله ورسوله، وشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شریک له، وأن محمداً عبده ورسوله، وأدعوك بدعاية الله، فلآتي أنا رسول الله الی الناس كافة، لیتذر من كان حياً ويحق القول على الكافرين، فأسلم تسلم، فإن آتيت المجوس عليك.»

کله چې کسری ته دغه لیک فقط دومره و ویل سو « من محمد رسول الله الی کسری عظیم فارس» کسری سندستي په قهر سو لیک لا پوره نه دی ویل سوی کسری په غضب سو په تکبر او غرور سره یې و ویل: زما د رعیت څخه یو خوار مریئ خپل نوم زما تر نامه د مخه لیکي؟ او وايي: من محمد الی کسری، ده باید لیکلي وای: الی کسری من محمد، دا غرور او تکبر و، لیک پوره نه دی ویل سوی چې د قاصد د لاسه یې واخیستی څیري او توک توک یې کړی، کله چې دغه خبر و رسول الله ﷺ ته ورسېدی نویې وفرمایل: الله ﷻ دي د ده پاچهي ورتوک توک کړي.

الله ﷺ ورته وويل: باذان ته وواياست: نن شپه چي د شپې اووه ساعته تېر سوي وه زما رب ستا رب کسرای وواژه.

ابن سعد رضي الله عنه وايي: "دغه شپه دسه شنبې شپه وه او د هجرت د اوم کال د جمادي الأول يوولسم تاريخ و او په دغه شپه الله ﷺ د کسرای زوی چي شپروبه نومېدی پر کسرای مسلط کړی او خپل پلاريې و وژی".

هغو دوو نفرو وويل: ته پوهېږې چې ته څه وايې؟

رسول الله ﷺ وفرمايل: هو زما له طرفه باذان ته وواياست چي نن شپه ستا رب پرويز زما د رب په إراده د هغه د زوی شپروبه له طرفه و وژل سو.

د باذان نفرو وويل: چي هغه نن شپه وژل سوی وي نو تا ته خبر څنگه راغلی؟ د فارس څخه تر دغه ځايه په يوه مياشت خبر را رسېږي.

رسول الله ﷺ وفرمايل: زه الله ﷺ خبر کړم.

هغو وويل: ستا دغه جواب دی؟ آیا دغه شی و پاچا ته وليکو؟

رسول الله ﷺ وفرمايل: هو ا زما جواب دغه دی او باذان ته دغه خبر ور وړی او ورته وواياست چي زما دين او سلطه به تر هغه ځايه ورسېږي چي د کسرای پاچهي رسېدلې ده او ورته وواياست: که مسلمان سوې دغه چي ستا تر لاس لاندي دي دغه به در کړم او پر خپل قوم به دي پاچا پرېږدم.

نفر هم بيرته يمن ته ولاړل او باذان ته يې دغه خبر ووايه، باذان په تعجب کي سو چي دا څنگه جواب دی؟ او تر دغه وخته يمن ته د پروېز د وژل کېدلو خبر نه ورا رسېدلی، باذان وويل: دغه خبر يې په کومه شپه تاسي ته ووايه؟ دوی هغه شپه ور وښوول، باذان وويل: تر هغو به انتظار وکړو چي موږ ته څه خبر را رسېږي.

خو واقعاً هم د هغه وخته څخه چي د کسرای لښکرو د قيصر په مقابل کي بده ماته خوړلې وه هلته په فارس کي د کسرای پر ضد د خپلي کورنۍ له طرفه يو لوی انقلاب شروع سوی و څو په دغه شپه چي د سه شنبې شپه وه او د هجرت د اووم کال د جمادي الأول يوولسمه وه د کسرای زوی شپروبه خپل پلار و واژه او پاچهي يې پر خپل نامه اعلان کړه، پسله لږو شپو و يمن ته د شپروبه له طرفه ليک را ورسېدی چي

باذان ته يې د خپل پلار د وژلو سبب او تاريخ ليکلی ؤ او دا يې هم ورته ليکلي وه چې هغه څوک کوم چې د هغه په باره کې زما پلار ليک در لېرلی ؤ په هغه اوس کار مه لری ترڅو زما امر در سپړي، (يعني د رسول الله ﷺ موضوع تر امر ثاني پوري معطله کړه) او دا هغه شپه وه چې رسول الله ﷺ ورته ويلي وه چې نن شپه، دلته نو باذان و ويل (أشهد أن لا إله إلا الله وأن محمداً رسول الله) باذان مسلمان سو او هغه فارسيان چې په يمن کې د باذان سره وه هغه هم مسلمانان سوه، په دغه ورځ باذان اعلان وکړی چې موږ د فارس په عوض او پر ځای د مدينې منورې د حکم تابع يو، نو يمن د مسلمانانو د امر تابع سو، دا هغه معلومات وه چې اسلام څنگه ويمن ته داخل سو.

د بحرين پاچا منذر بن ساوي ته ليک

همدارنگه رسول الله ﷺ د علاء بن الحضرمي رضي الله عنه په لاس منذر بن ساوي ته چې د بحرين آمر او پاچا ؤ ليک ولېرې چې په هغه ليک کې يې اسلام ته دعوتاه. هغه وخت بحرين يوازي دغه اوسنی بحرين نه ؤ بلکه موجوده بحرين او د احساء ټوله منطقه پکښې داخله وه، دغې ټولې منطقي ته بحرين ويل کېده او دغه ليک هم د تاريخ په کتابو کې موجود دی، د دغه ليک لفظ او عبارت هغه د کسري د ليک سره يو شئ دی، څرنگه چې منذر بن ساوي عاقل او هوښيار سړی ؤ نو يې د علاء بن الحضرمي رضي الله عنه څخه د رسول الله ﷺ په باره کې ډيري پوښتنې وکړې او علاء رضي الله عنه پوره جوابونه ورته وويل او د نجاشي په اسلام يې هم خبر کړی، د باذان د اسلام حال يې ورته ووايه او هغه نوري لويې لويې قبيلې چې اسلام ته داخلي سوي وې لکه خزاعه او داسي نوري د هغو په اسلام يې خبر کړی او ويل: اسلام په ټوله جزیره العرب کې نشر سوی دی.

دلته نو د منذر بن ساوي زړه ته اسلام داخل سو او د بحرين پاچا هم مسلمان سو، وروسته يې خپل قوم هم اسلام ته دعوت کړی چې ځيني يې مسلمانان سوه او ځينو يې اسلام رد کړی، يعني: قبول يې نه کړی، بيا نو د بحرين پاچا منذر رضي الله عنه ورسول الله ﷺ ته وليکل: اَمَّا بَعْدُ: يا رسول الله! ما ستا ليک د بحرين اهل يا اوسېدونکو ته

و وايه، ځينو يې اسلام خوښ کړی او پکښي داخل سوه او ځينو رد کړی، څرنگه چې زما په مخکه کې يهود او مجوس هم سته د هغو په باره کې ستا امر را ته بيان کړه چې هغسي ورسره وکړم.

رسول الله ﷺ ورته وليکل:

«بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» من محمد رسول الله إلى منذر بن ساوى: سلام عليك!
فإني أحمد إليك الله الذي لا إله إلا هو، وأشهد أن محمداً عبده ورسوله، أما بعد:

«زه الله ﷻ در په يادوم او هر هغه څوک چې نصيحت کوي په حقيقت کې هغه خپل ځان ته نصيحت کوي (يعني: گټه يې ده ته رسېږي) او هر هغه څوک چې زما د قاصد اطاعت کوي او د دوى د امر متابعت کوي هغه زما اطاعت او متابعت کوي، که چا دوى ته نصيحت وکړي هغه ما ته نصيحت وکړي او زما قاصدانو، ته په خير سره يادولې، زه تا ته ستا د قوم شفاعت کوم، مسلمانو ته هغه څه ور پرېږده چې دوى پر هغه اسلام راوړي دى، که گنهکاران د گنهو څخه توبه وکاري توبه يې قبوله کړه، تر کومه وخته چې ته د اصلاح کارونه کوي مور. تاله خپله کاره څخه نه معزوله کوو او هر هغه څوک چې پر يهوديت او مجوسيت پاته وي پر هغو جزیه کښېږده.»

اوس نو د بحرين هغه کسان چې اسلام ته نه سوه داخل پر خپل يهوديت او مجوسيت پاته سوه د بحرين پاچا د رسول الله ﷺ په امر پر هغو جزیه کښېښوول، په دې ډول سره بحرين او د هغه شا وخوا د اسلام د امر تابع سوه، دغه د حديبيې د صلحي په موده کې رسول الله ﷺ شا وخوا ته پرله پسې ليکونه لېږل او خلک يې د يوه الله ﷻ عبادت او د اسلام دين ته دعوتول.

د يمن پاچا حارث الحميري ته ليک

همدارنگه رسول الله ﷺ د مهاجر بن أميه المخزومي رضي الله عنه په لاس د يمن پاچا حارث الحميري ته ليک ولېږی، چې دغه حارث د يمن د يوې حصې پاچا و ځکه يمن په هغه وخت کې هم پر دوې حصې وېشل سوی و، يوه حصه يې د فارسيانو په لاس کې وه چې باذان يې آمر او پاچا و او بيا مسلمان سو او يوه حصه يې د دغه حارث

تر امر لاندي وه، خو حارث ته د ليک په رسېدلو سره ډير قهر او غضب ورغلی او د رسول الله ﷺ دعوت يې نه کړی قبول.

د یمامې رئیس هُوَذه بن علي ته ليک

دغه رنگه رسول الله ﷺ د سُلَيْط بن عمرو العُمري رضي الله عنه په لاس يو ليک و هُوَذه بن علي ته ولېږی چې د یمامې مشر او پاچا ؤ، یمامه د جزیره العرب په منځ کي ده او دلته د بنو حنیفه قبيله اوسېدل چې دغه قبيله په جزیره العرب کي هغه ډیره لویه قبيله وه او د دغې قبیلې مشر او رئیس هُوَذه بن علي ؤ، ویل کیږي چې هُوَذه سل زره جنګي نفر درلودل، رسول الله ﷺ دغه هُوَذه ته ليک ور ولېږی چې داسي يې ورته ليکلي وه:

﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾

« من محمد رسول الله الی هُوَذه بن علي، سلام علی من اتبع الهدی، واعلم أن دیني سیظهر الی منتهی الخف والحافر، فأسلم تسلم، وأجعل لك ما تحت یدیک.»

سُلَيْط رضي الله عنه چې دغه ليک هُوَذه ته ور وړی، هُوَذه ته معلومه وه چې اسلام ورځ په ورځ غالبه کیږي، نشريږي او ډېرېږي نو يې د رسول الله ﷺ د قاصد سُلَيْط بن عمرو رضي الله عنه ښه هر کلي وکړی او د رسول الله ﷺ د ليک په جواب کي يې ليک وليکی چې داسي يې ليکلي وه:

دا څومره ښه او ښايسته دین دی چې ته خلک ور بولي او عربو ته هم زما مقام او درجه ور معلوم دي نو ته ما ته په امر کي يوه حصه را کړه چې زه دي متابعت وکړم. او سُلَيْط رضي الله عنه ته يې هم ښه لباس او هډیې ور کړې، سُلَيْط رضي الله عنه ټول شيان ورسول الله ﷺ ته ور وړه او د خپل سفر په حال يې خبر کړی، رسول الله ﷺ چې د هُوَذه ليک و وایه نو يې وفرمایل: چې د مخکي يوه ټوټه را څخه وغواړي ور به يې نه کړم، دی او هر څه چې د ده په لاس کي دي نيست او نابود دي سي.

کله چې رسول الله ﷺ د مکې مکرمې د فتحي څخه راغلی جبریل عليه السلام خبر ور ته راوړی چې هُوَذه مړ سو، رسول الله ﷺ و فرمایل: مگر یمامه! په هغه کي به يو کذاب پیدا سي چې د نبوت دعوه به کوي او تر ما وروسته وژل کیږي.

یوه د اصحاب کرامو څخه وویل: یا رسول الله! څوک به یې وژني؟
رسول الله ﷺ و فرمایل: ته او ستا ملګري، چې داسې هم وسوه، په یمامه کې
مسيلمۀ الکذاب پیدا سو چې د نبوت دعوه یې وکړه او د ابوبکر الصديق رضي الله عنه په
خلافت کې د مسلمانانو په لاس ووژل سو.

نوهوډه د یمامې پاچا د دنیا او آمریت طمعه وکړه، ده د اسلام قبلول د صدق او
ایمان په سبب نه وه بلکه طمعه پکښې پیدا سوه، ده لیدل چې اسلام ورځ په ورځ
کامیابه کیږي او په ټوله جزیره العرب کې نشرېږي، نو یې دا امید پیدا سو چې تر رسول
الله ﷺ وروسته پر مسلمانانو خلیفه وي خو نتیجه یې هغه سوه چې پر کفر مړ سو.

د عمان پاچاهه لیک

دغه رنگه رسول الله ﷺ د عمان پاچاهه د عمرو بن العاص رضي الله عنه په لاس لیک
ولېږي، د عمان دوه پاچهان وه چې دواړه وروڼه وه، یو جیفر او بل عبد نومېدی چې د
جُلندي زامن وه، دواړه وروڼه په شراکت د عمان پاچهان او رئیسان وه.
هغه لیک چې د عمان پاچهانو ته ولېږل سو داسې لیکل سوی و:
﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾

« من محمد بن عبدالله الی جیفر و عبد ابنتی الجُلندي، سلامٌ علی من اتبع الهدی، اما
بعد: فَإِنِّي أَدْعُو كَمَا بَدَعَايَةَ الْإِسْلَامِ، أَسْلَمْتُ تَسْلَمًا، فَإِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَى النَّاسِ كَأَفْئِدَةِ لَأَنْدَرَمَنْ
كَانَ حَيًّا وَيَحِقُّ الْقَوْلُ عَلَى الْكَافِرِينَ . فَإِنَّا كُنَّا إِذْ أَمَرْنَا بِالْإِسْلَامِ وَكَلِمَتِكُمْ، وَإِنَّا آيْتَمَانُ
تَقَرَّا بِالْإِسْلَامِ فَإِنَّا مُلْكُكُمْ زَائِلٌ، وَخَيْلٌ تَحِلُّ بِسَاحَتِكُمْ، وَتَظْهَرُ نُبُوتِي عَلَى مُلْكِكُمْ» .
یعني: زه تاسې دواړه اسلام ته را بولم مسلمانان سې چې سالم پاته سې، زه ټولو
خلکو ته رسول الله یم چې ژوندي انسانان د الله ﷻ څخه وېروم او پر کافرانو به
د عذاب قول حق او صادق سې، که تاسې په اسلام سره اقرار وکړی تاسې به پر خپله
پاچهي پرېږدم او که مو د اسلام څخه انکار وکړی ستاسې پاچهي زائېدونکې ده، آسان
به ستاسې مخکۀ تر پښو لاندې کړي او زما نبوت به ستاسې پر ملک ښکاره او غالبه سې.
لکه څرنگه چې د مخه مو درته وویل: رسول الله ﷺ د دغه لیک د رسولو دپاره

عمرو بن العاص رضي الله عنه اختيار كړی، اوس نو د مدينې منورې څخه تر عمان پورې ډيره زياته لار ده خاصتاً چې په لار كې هغه ربع خالي هم سته چې وچ دښت دی نو عمرو بن العاص رضي الله عنه مستقيم عمان ته نه ولاړی، اول احساء ته ولاړی چې بحرين دی او بيا له هغه ځايه څخه پر خليج وړ رهي سو څو عمان ته ورسېدی، نورو قاصدانو چې به د رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم لیک واخيستی مستقيم به و هغه پاچا ته ورغله، مگر عمرو بن العاص رضي الله عنه چې ډير هوښيار او ذكي سړی ؤ داسي يې و نه كړه، بلكه څو ورځي يې په عمان كې تيري كړې او پاچا ته نه ورغلی، د دغو دوو پاچهانو د حالاتو او خوږو پوښتنه كوي، د طبيعت او اخلاقو پوښتنه يې كوي چې څه شي يې خوښ څه شي يې ناخوښ دي؟ د څه شي څخه بهرېږي او په څه شي خوشاله كيږي؟ څو په پوره تفصيل سره يې د دوی معلومات ځان ته حاصل كړه او دا يې هم و سنجول چې په كومه طريقه سره به دوی اسلام ته دعوتوم، دا معلومات يې هم و كړه چې په دوی دوو وروڼو كې كوم يو حلیم او نرم دی چې ژر نه په قهر كيږي، په نتيجه كې دا و معلومه سوه چې كشر ورور چې عبد نومېږي تر جيفر پوست او حلیم سړی دی، نو يې د عبد د ملاقات غوښتنه وكړه، اوس به قصه په خپله عمرو بن العاص رضي الله عنه ته پرېږدو.

عمرو رضي الله عنه وايي: د مدينې منورې څخه و وتم څو عمان ته ورسېدم هلته مي د عبد د ملاقات اړاده وكړه ځكه په دوی دوو وروڼو كې دى حلیم او د پاسته طبيعت خاوند ؤ، نو عبد ته ورغلم او ورته و مي ويل: زه تا او ستا ورور ته د رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم له طرفه قاصد يم، عبد ويل: زما ورور په عمر تر ما ډير او په پاچهي كې تر ما د مخه دی، زه به دي هغه ته ورولم چې دغه ستا را وړی ليك و وايي او بيا يې را ته و ويل: ته موږ څه شي ته دعوتوی؟

ما ويل زما دعوت: هغه الله جبار القهار لره دی چې وحده لا شريك له دی، بېله الله به بل د هر شي عبادت پرېږدی او دا شاهدي به آداء كوی چې محمد صلی الله علیه و آله و سلم د الله بنده او رسول دی.

عبد و ويل: يا عمرو! ته د خپل قوم د يوه سردار زوی يې ستا پلار څه وكړه؟ موږ د هغه متابعت كوو، ما ويل: هغه مړ سو او پر محمد صلی الله علیه و آله و سلم يې ايمان نه راوړی او زما

دا خوبه وه چي کشکي مسلمان سوی وای او د محمد ﷺ تصدیق یې کړی وای او زه هم تر ډیره وخته د ده پر رایه وم خوا الله ﷻ اسلام ته هدایت کړم.

عبد ویل: له کومه وخته دي د محمد ﷺ متابعت اختیار کړی دی؟
ما ویل: د دغه نژدې وختو څخه.

عبد ویل: څنگه او چیري مسلمان سوې؟

ما ویل: د نجاشي سره او د نجاشي د اسلام قصه مي ورته وکړه چي هغه هم مسلمان سوی دی.

عبد ویل: نو د هغه قوم څه ورسره وکړه او د ده پاچهي څنگه سوه؟

ما ویل: هغو قبول کړی او د ده متابعت یې وکړی.

عبد ویل: رهبان او اساقفه هم د نجاشي متابعت وکړی؟

ما ویل: هو.

عبد ویل: یا عمرو! پر خپلو خبرو دي پام کوه په سړي کي بل داسي بد او رسوا کوونکی خوی نسته لکه درواغ، ما ویل: نه ما درواغ ويلي دي او نه زموږ په دين کي درواغ حلال دی.

بيا عبد و ویل: زما په خیال چي هرقل د نجاشي په اسلام نه دی خبر سوی.

ما ویل: یا! بلکه هرقل د نجاشي په اسلام خبر سو.

عبد ویل: ته څه پوه او خبر سوې چي هرقل د نجاشي په اسلام خبر سو؟

ما ویل: نجاشي و هرقل ته د کاله څه مال ورکاوه خو کله چي نجاشي مسلمان سو او د محمد ﷺ تصدیق یې وکړی نو یې وویل: یا والله! که هرقل د کاله یو درهم را څخه و غواړي هم به یې ورنه کړم، و هرقل ته دغه د نجاشي خبره ورسپنده او د هرقل ورور نیاق و هرقل ته و ویل: آیا ته هغه ستا مریئ پر پردې چي اوس تا ته هغه کلنی مصرف نه درکوي؟ او بېله ستا له دینه یې بل نوی دین اختیار کړی دی؟

هرقل ورته و ویل: یو سړی و یو دین یې خوښ سو او هغه یې د ځان دپاره اختیار

کړی نوزه څه په وکړم؟ او په والله که زه پر خپله پاچهي نه بېرېدلای ما به هم داسي کړي وای لکه ده چي وکړه.

عبد وېل: پام دي سته چې ته څه وايي؟

ما وېل: په والله رشتيا وایم.

عبد وېل: ښه دا راته و وایه چې محمد ﷺ خلک په څه شي امر کوي او د څه شي څخه یې منعه کوي؟

ما وېل: د الله ﷻ په إطاعت او بندگي یې امر کوي او د هغه د معصیت او نافرمانۍ څخه یې منعه کوي، په نېکي او صلۀ رحمي یې امر کوي، د ظلم او تجاوز، د زنا او شرابو، د بتانو او د صلیب د عبادت څخه یې منعه کوي.

عبد و وېل: دغه د ده دعوت څومره ښه دعوت دی که زما ورور زما سره موافقه وکړي موږ به دواړه ده ته ور سو پر ده به ایمان راوړو او تصدیق به یې وکړو، مگر زما ورور پر خپله پاچهي بهر پرې وایي پاچهي به مي د لاسه ووزي او زه به دغسي پاته سم. ما ورته و وېل: که دي ورور اسلام قبول کړی رسول الله ﷺ یې پر خپل قوم پاچا پرېږدي چې د اغنياوو څخه به زکات او صدقه اخلي او پر فقيرانو به یې ویشي.

عبد وېل: دا خو ډیر ښه کار دی مگر صدقه څه شي ده؟

ما په مالو کي د اسلام په هغه فرض سوي زکات خبر کړی تر څو چې د اوبسانو زکات ته را ورسېدم.

عبد وېل: یا عمرو! آیا زموږ څخه هغه حیوانات هم اخیستل کېږي چې دښتي وني خوري او اوبه چښي؟
ما وېل: هو.

ده وېل: والله زه فکر نه کوم چې زموږ قوم دي د دغه کار اطاعت وکړي.

عمرو ؓ وایي: زه څو ورځي دالته ورته پاته سوم او عبد زما ټولي خبري خپل ورور ته ورسولې څو د ده ورور جیفر یوه ورځ زه ور وغوښتم او زه هم ورغلم، په دروازه کي دروازه وانانو تر اوږو ونيولم وېل: چیري څي؟ جیفر وېل: پرې یې ږدی، هغو پرېښوولم زه د ده مجلس ته ورغلم غواړم چې کښینم حاضر باشانو ناستي ته نه پرېښوولم، ما جیفر ته وکتل، ده وېل: خپل حاجت دي و وایه، ما هغه د رسول الله ﷺ مهر سوی لیک ورکړی، جیفر یې مهر خلاص کړی او لیک یې تر آخره و وایه.

بيا يې ليک خپل ورور عبد ته ورکړی هغه هم ليک و وايه، مگر ما وليدل چې ورور يې ترده نرم او پوست ؤ، نو جيفر پوښتنه را څخه وکړه چې قريشو څه وکړه؟
 ما ويل: د محمد ﷺ متابعت يې وکړی، يا دا چې دغه دين يې خوښ ؤ په خپله يې اختيار کړی يا د توري په زور تابع سوه؟

ده ويل: د محمد ﷺ سره نور څوک ملگري دي؟

ما ويل: هغه خلک چې اسلام يې خوښ سو او تر نورو اديانو يې ښه وباله، اسلام يې په خپلو عقلو سره و پېژندی، سره د هغه هدايته چې الله ﷻ دوی پوه کړه چې دوی په ضلالت او گمراهي کي وه، يعني: الله ﷻ دغه توفيق ورکړی چې حق او باطل يې سره و پېژندل او د حق متابعت يې وکړی، او ما ته په دغه منطقه کي بېله تا بل څوک نه دی را معلوم چې پر خپل دين دي پاته وي او که ته نن ورځ مسلمان نه سې او د محمد ﷺ متابعت و نه کړې ستا مخکه به د مسلمانانو د آسانو تر پښو لاندي سي او ستا کښتونه به ټول نېست او نابود سي نو مسلمان سه چې سالم پاته سې او رسول الله ﷺ به دي پر خپل قوم آمر پر پردي ستا منطقي ته به نه انسانان او نه آسان راځي (يعني: لښکر به نه درته راځي) جيفر وويل: نن ورځ مهلت را کړه او سبا راسه.

د ده څخه ولاړم او بيا د ده ورور عبد ته ورغلم، عبد راته وويل: يا عمرو! زه گمان کوم چې ورور به مي مسلمان سي که پر پاچهي و نه بېرېدی، خير دغه ورځ تېره سوه او سبا جيفر ته ورغلم خو دروازه و انانو اجازه را نه کړه چې ورسم، بېرته د ده ورور عبد ته ورغلم او ورته ومي ويل: زه يې ستا ورور ته نه ورپرې شوولم.

عبد و جيفر ته ورستم او جيفر راته وويل: ما په هغه شي کي فکر وکړی چې تا ور ته دعوت کړم ستا د دعوت معنی دا سوه چې زه تر ټولو عربو ضعيفه يم که مي دغه سړي ته (مقصد يې رسول الله ﷺ ؤ) که مي دغه سړي ته ټول هغه شيان ورکړه چې زه يې مالک يم نو د ده آسان دلته نه راځي مگر هو، دا دي هم درته معلومه وي: که د ده لښکر دلته راغلی داسي جنگ او مقابله به وويني چې د هغه نورو جنگو په مثل به نه وي چې ده کړي دي.

ما ويل: ما خپله وظيفه پای ته ورسول او زه سبا له دې ځايه ځم، کله چې يې زما

د تلو يقين سو نو هغه ورور يې چي عبد نومېدی د ده سره گوبنه سو او ورته ويې ويل : مور بايد د هغو کسانو څخه نه سو چي د محمد ﷺ مقابله يې کړې ده او هر چا ته چي يې قاصد ور لېږلی دی هغو يې دعوت قبول کړی دی .

کله چي سهار سو ما ته يې نفر را ولېږی او دواړو وروڼو اسلام قبول کړی او د رسول الله ﷺ تصديق يې وکړی ، ما ته يې هلته د اسلامي احکامو په عملي کولو کي اختيار را کړی او د هغه چا په مقابل کي چي زما مخالفت به يې کاوه دوی زما ښه کومکيان وه .

د دغي قصې څخه دا معلومېږي چي دغه ليک د نورو پاچهانو تر رسالو ډير وروسته لېږل سوی دی او ښايي د دغه ليک لېږل د مکې مکرمې تر فتحي وروسته وه .

اوس نو د دغو رسالو په لېږلو سره رسول الله ﷺ خپل دعوت د مخکي و ډيرو پاچهانو ته ورساوه چي چا ايمان راوړی او چا انکار وکړی ، په هر حال د کافرانو فکر په دغه موضوع مشغوله سو او دوی د رسول الله ﷺ د نامه او دينه سره آشنا او باخبره سوه . دا د رسول الله ﷺ د رسالو او ليکونو په باره کي معلومات وه چي د هغو په نتيجه کي دا را معلومه سوه چي د جزيره العرب د شا وخوا پاچهان څنگه اسلام ته داخل سوه .

د ځينو سړيو لېږل

په دغه موده کي د رسول الله ﷺ له طرفه د شا وخوا وځينو سرکښو قبيلو ته سړي يا ټولې هم لېږل کېدلې چي د هغې جملې څخه دغه د هجرت د اتم کال د ربيع الأول په مياشت کي رسول الله ﷺ شجاع بن وهب رضي الله عنه هوازن ته ولېږی چي هغو ته يې جزاء هم ورکړه او غنيمتونه يې هم ځني راوړل .

دغه رنکه رسول الله ﷺ يوه لس نفریزه ټولې د غالب بن عبدالله رضي الله عنه په مشرۍ و قديد او د بني مَلُوح قبيلې ته ولېږل چي غالب رضي الله عنه د هغو څخه ډير غنيمتونه راوړل ، حال دا چي دغه قبيله ډيره لويه او قوي قبيله وه د مسلمانانو څخه وتښتېدل او مسلمانانو يې حيوانات په غنيمت را وستل ، سره د دې چي د مسلمانانو شمير فقط لس نفره و خود دغي کاميابۍ سبب دا و : چي د دغه بنو مَلُوح د قبيلې مشر حارث بن مالک

خپل منظم لښکر د یو بل ځای د حملې او چورولو دپاره لېږلی ؤ، په دغه وخت کې چې د هغو لښکر د حملې دپاره بل ځای ته تللی ؤ غالب بن عبدالله رضی الله عنه حمله پر وکړه او غنیمتونه یې ځنې را رهي کړه، کله چې د مسلمانانو دغه کوچنۍ ډله د بنو مَلُوح څخه را و وتل د هغو لښکر را ورسېدی او قوم حال ورته و وایه چې مسلمانانو حمله راباندې وکړه زموږ مالونه یې واخیستل او حیوانات یې بوتله، هغه لښکر په مسلمانانو پسې رارهي سو، اوس نو د بني مَلُوح پوره لښکر په لسو نفرو مسلمانانو پسې دی.

غالب رضی الله عنه وایي: د دوی لښکر دومره رانژدې سو چې موږ یې وینو، هغه پوره او کامل لښکر دی او موږ څو نفره یو، دا مو یقین سو چې اوس مونږ یې او وژل کېږو موږ په دغه فکر کې یو، غالب رضی الله عنه وایي: و الله آسمان صاف ؤ هیڅ اوربځ نه وه چې په یوه وار پر آسمان اوربځي پیدا سوې څو باران شروع سو، هغه لښکر را پسې دی او قریبه ده چې په موږ پسې را ورسېږي، خو باران دومره شدید ؤ چې سېلونه وبهېدل (د سېل قدرت خو در معلوم دی چې مو تر د باره سره وړي) په دښتو کې چې سېل راسي لکه یوه ډیره لویه واله یا رود چې بهیږي او څوک نه سي تر اوبستلای یا پوري وتلای، غالب رضی الله عنه وایي: دغه لوی سېل زموږ مسلمانانو او د بني مَلُوح د کفارو په منځ کې وبهېدی او بهیږي، کفار نه سي کولای چې تر دغه سېل را تېر سي او موږ الله جبار القهار د دغه سېل په واسطه د کفارو له شره خلاص کړو.

بیانود مؤته تر جنگ د مخه آخرنۍ ټولۍ چې رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم ولېږل هغه د عمرو بن کعب رضی الله عنه ټولۍ وه، دغه ټولۍ د هجرت د اتم کال د ربیع الأول په میاشت کې ولېږل سوه، رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم څوارلس نفره ذات الأطلاع ته د دعوت او تبلیغ دپاره ولېږل، ذات الأطلاع د وادی القریٰ و شمال ته واقع دی چې شام ته ډیر نژدې دی، دغه ټولۍ د جنگ او حملې دپاره نه وه بلکه د دعوت او د اسلام د تبلیغ دپاره وه، د دوی سره د جنگ دپاره اسلحه هم نه وه ور سره، دغه ډله (۶۰۰) کیلو متره لیري د دین دعوت دپاره ولاړل.

د اصحاب کرامو همت او صداقت ته متوجه یاست؟ (۶۰۰) کیلو متره د کفارو په مخکې کې پیاده ځي چې هلته د الله جبار القهار عبادت ته خلک را وبولي، خوزه او ته هم

باید خپلو ځانو ته متوجه سو او په خپله د خپل ځان څخه دا پوښتنه وکړو چې آیا مور هم په خپل کور او خپل کلي کې د اسلام د نشرولو دپاره د خپل ځان په سترې کولو یا د مال په مصرفولو څه کړي دي او که فقط په دغه خوشاله یو چې په خوله سره وایو: مور مسلمانان یو، لمنځونه کوو او روژې نیسو، نور مو نو ټوله ژوند د پیسو د گټلو دپاره دی.

خیر! دغه ډله نژدې و شام ته ورسېدل، هلته د غسانه قبيله په خبره سوه او حمله یې پر وکړه بيله یوه نفره نور یې ټول شهیدان کړه، هغه یو نفر چې هغه هم زخمي سوی و خوشهید نه سو ورسول الله ﷺ ته یې حال او خبر ور وړی.

اوس نو د غسان له طرفه پر مسلمانانو څو واړه تېرې او تجاوز وسو، دا درېیم وار دی چې د دوی له طرفه پر مسلمانانو تجاوز کېږي، دلته نورسول الله ﷺ اړاده وکړه چې د غسان قبيلې ته جزاء ورکړي او د دغه مقصد دپاره یې مسلمانان راټول کړه، مگر د غسان قبيله تر اندازې زیاته لویه قبيله ده او په عین حال کې د روم سره عهد او اتفاق هم لري چې د ضرورت په وخت کې به روم د دوی مرسته کوي او همدارنگه به دوی د ضرورت په وخت کې د روم څخه دفاع کوي (لکه امریکا او اسرائیل) نو د غسان د قبيلې سره جنگ آسانه کار نه دی، خو رسول الله ﷺ د غسانه وو پر ضد د جهاد اعلان وکړی او وې فرمایل: هر مسلمان چې دغه جنگ ته وتلای سي باید ووږي.

رسول الله ﷺ ته ټول درې زره نفره راټول سوه چې تر دغه وخته پوري د مسلمانانو هغه لوی لښکر دغه دی چې سره یو ځای کېږي، دا اول وار دی چې د مسلمانانو د لښکر شمېر درو زرو نفرو ته رسیږي، مقصد دا چې د غسان د قبيلې د جنگ دپاره درې زره نفره مسلمانان سره یو ځای سوه.

د مټه جنگ

دغه جنگ هغه لوی او سخت جنگ دی چې مسلمانانو د رسول الله ﷺ په حیات کې کړی دی، دغه جنگ د نصاراوو د بنارو د فتحه کولو دپاره شروع او مقدمه بلل کېږي، دغه جنگ د هجرت د اتم کال د جمادي الأول په میاشت کې پېښ سو چې د ۶۲۹ عیسوي کال د اگست یا سپتمبر میاشت وه.

مؤته يو کلی دی چې په شام کي د بقاء بنار ته نژدې دی او د بيت المقدس څخه دوه منزله ليري دی او د دې جنگ اساسي سبب دا دی: لکه د مخه چې مو درته و ويل: رسول الله ﷺ د حارث بن عمير رضي الله عنه په لاس د بصرې و پاچا ته ليک ولېږي، په لار کي شرحبيل بن عمرو الغساني پر پېښ سو چې دغه شرحبيل د شام د مخکي پر بقاء حاکم ؤ او د رسول الله ﷺ قاصد حارث بن عمير رضي الله عنه يې ونيوی او بيا يې شهيد کړی، د سفير يا قاصد وژل دومره لويه گناه ده چې د جنگ تر اعلان لاهم لوړه ده، دغه کار پر رسول الله ﷺ ډير سخت او شديد تاثير وکړی نو ځکه يې دغه لښکر چې شمير يې درې زره نفره ؤ د غسان د جنگ دپاره آماده کړی.

رسول الله ﷺ د دغه لښکر دپاره آمران يا قومندانان وټاکل او وې فرمايل: د لښکر آمر زيد بن الحارثه دی که چيري زيد و وژل سو بيا نو جعفر بن أبي طالب قومندان دی او که بيا جعفر هم و وژل سو نو عبدالله بن رواحه قومندان دی او که هغه هم و وژل سو بيا دي مسلمانان له خپله منځه يو نفر خوښ او انتخاب کړي.

رسول الله ﷺ دوی امر کړه چې د حارث بن عمير رضي الله عنه د وژلو ځای ته به ورسې او له هغه ځايه به د اسلام په دعوت شروع وکړی که خلکو اسلام قبول کړی خو ډير ښه او که يې اسلام نه قبلوه نو د الله جبار څخه پر دوی مدد وغواړی او جنگ ورسره شروع کړی او وې فرمايل: د هغو کسانو سره چې پر الله کافران سوي دي په بسم الله او د الله په لار کي جهاد شروع کړی، مگر هو، غدر او خيانت به نه کوی، کوچنی او ښځه به نه وژنی او نه به شيخ فاني سپين ږيري وژنی، نه به هغه څوک وژنی چې تنهايي يې اختيار کړې وي او په صومعه يا عبادت خانه کي ناست وي، نه به د خرما يا نوري ونې پرې کوی او نه به کوم تعمير نړوی.

سبحان الله! د رسول الله ﷺ په امر د اسلامي جنگ قوانين دغه او دغسي دي، خو تاسي يې د نن ورځي د هغو کسانو د جنگ د قوانينو سره قياس کړی چې د بشر د حقوقو بيرغ يې په لاس کي نيولی دی، ځانونه د تهذيب او تمدن پروفيسران بولي، د ښځو او ماشومانو د حقوقو په نارو خو يې د غاړو رگونه وشکېدل، آيا دوی په خپلو جنگو کي د ښځو او ماشومانو، د سپين ږيرو او بېطرفه انسانانو، د بشریت او انسانيت

کوم مراعت کړی دی؟ او که زهر آلوده بمان پر کورو او بناړو غورځوي چې د وژلو پرته د ناروغیو او خرابیو آثار یې تر ډیرو کلو او نوو نسلو پوري پاته کیږي، پردې موضوع ډیرې خبرې کېدلای سي خو فقط تاسي وگورئ چې دغه بشر دوستان د بشر د حقوقو څومره مراعت کوي؟ او اسلام یې څومره مراعت کړی دی؟

تبصرې به تاسي ته پرېږدم مگر د حق او عدالت په ترازو سره حکم وکړی.

دغه لښکر رسول الله ﷺ د جمعې په ورځ په حرکت امر کړی او لښکر هم د جمعې د ورځې په سهار کې حرکت وکړی، په دغه وتلو کې دې ته اشاره ده چې د جمعې په ورځ سفر جائز او روا دی، که څه هم ځیني خلک په دې کې شک لري چې آیا د جمعې په ورځ سفر جائز دی که یا؟ خو دغه لښکر د جمعې د ورځې په سهار کې حرکت وکړی، هو، د جمعې په ورځ سفر منعه دی خو هغه وخت چې د جمعې د لمانځه وخت داخل سي او لمونځ پر خلکو واجب سي بیا نو سفر منعه دی.

خیر لښکر د غسان و طرف ته حرکت وکړی، مگر عبدالله بن رواحه رضی الله عنه د لښکر څخه پاته سو ځکه ده د ځان سره فکر وکړی چې لښکر د حرکت او وتلو په وخت کې کرار کرار ځي، خلک ځانونه سره یو ځای کوي او خپل ضروریات پوره کوي، نو دی رضی الله عنه د لښکر سره نه ووتی ویل: د جمعې لمونځ به د رسول الله ﷺ سره آداء کړم او بیا به په لښکر پسې ور رهي سم او ور رسېدلای سم، د جمعې تر لمانځه وروسته رسول الله ﷺ ولیده چې عبدالله بن رواحه دې دی نو ویل: ولي پاته سوی یې؟ عبدالله بن رواحه رضی الله عنه و ویل: یا رسول الله! زه په لښکر پسې ور رسېدلای سم دا مي خوښه وبلل چې د جمعې لمونځ ستاسره آداء کړم او بیا په لښکر پسې رهي سم.

یوازې د ده په فکر نه بلکه مور ټول داسې فکر کوو چې د جمعې لمونځ او هغه هم

د رسول الله ﷺ سره دا ډیر لوی ثواب دی.

مگر رسول الله ﷺ ده ته یوه ډیره لویه خبره وکړه چې زموږ ټولو دپاره درس او عبرت دی، بلکه داسې معلومات دي چې په دیني اعمالو کې مو د هر شي په درجه او مقام خبروي، رسول الله ﷺ وفرمایل: قسم په الله که د مخکي د مخ ټول شيان خیرات کړي، هغه د دوی د سهار په حرکت کې چې کوم اجر او ثواب و هغه ته به نه ورسېږي.

بڼه متوجه سی: هغه ثوابونه چې د مجاهدينو دغه د سهار په تگ کي موجود و. ويل: که ته د مخکي د مخ ټول موجود شيان خيرات کړي خو ثواب يې د هغه ثوابه سره نه برابري چې دغه مجاهدينو فقط دغه د سهار په تگ کي گټلی دی، هغه نور جنگ او ستريا، لوړي او زحمتونه، وژني او زخموڼه چې دوی ته ور رسيږي د هغو د اجر او ثواب پوښتنه مه کوه، نو عبدالله بن رواحه رضي الله عنه وژړل.

د دغه حديث شريف روايت امام ترمذي رحمه الله عليه کوي، عبدالله بن رواحه رضي الله عنه وژړل، خلکو ورته وويل: څه شي دي ژړوي؟ عبدالله بن رواحه رضي الله عنه وويل: والله زما سره د دنيا محبت نسته او نه مي تاسي يا ستاسي ملاقات ته ډير شوق دی، خو ما د رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم څخه د قرآن مجيد يوآيات واورېدی چې په هغه کي اور ذکر سوی ؤ:

﴿وَأَنْ مِّنكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَىٰ رَبِّكَ حَتْمًا مَّقْضِيًّا﴾ [مریم: ۷۱]

يعني: ستاسي څخه هيڅوک نسته مگر و دغه اور ته د دوږخ واردېدونکی يا ورتلونکی دی (چې مومنان پر پل صراط تېرېږي او ترهغه لاندې اور دی او کافران ور لوېږي) او دغه د اور پر تېرېدلو ستا رب يقيني حکم کړی دی.

نو عبدالله بن رواحه رضي الله عنه ويل: زما ژړا د دغه اور له بيړي څخه ده.

ورونو! دی خو د ثواب دپاره پاته سوی ؤ او د جمعي لمانځه ته راغلی مگر ثوابونه هلته د مجاهدينو په ملگرتيا کي وه، نو ځکه يې وويل: د اور د بيړي ژاړم او بيا يې وويل: الهي ستا په لار کي شهادت درڅخه غواړم.

خير د مسلمانانو لښکر حرکت وکړی او د لښکر د حرکت خبر شا وخوا نشر سو، د مدينې منورې د يهودو څخه يوه نفر ورسول الله صلی الله علیه و آله وسلم ته وويل: يا محمد! صلی الله علیه و آله وسلم مور ته په تورات کي ويل سوي دي: که يو نبي د خلکو نومونه په داسي طريقه سره ياد کړي: که فلانی و وژل سو بيا فلانی او که فلانی و وژل سو بيا فلانی، هغه نفر ټول وژل کېږي حتی که يې د سلو نفرو نومونه هم ياد کړي وي هغه ټول وژل کېږي، يعني: تا اوس د خپلو درو قومندانانو نومونه ياد کړه، رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم و فرمايل: دا داسي کار دی چې د الله تعالى اراده داسي وه.

د دغه لښکر سره خالد بن وليد رضي الله عنه چې نوی مسلمان سوی ؤ هم ملگري دی،

لښکر د غسان پر طرف رهي سو هلته بيا روميانو ته د مسلمانانو د حرکت خبر ورسېدی ځکه د غسان رئيس او حاکم چي حارث نومېدی د روم پاچا هرقل ته حال ولېږی چي يا قيصر! د محمد ﷺ لښکر را رهي دی څرنگه چي زموږ او ستاسي په منځ کي داسي عهد او پيمان موجود دی: که چا پر موږ حمله کول تاسي به مو مرسته کوی او که پر تاسي چا حمله وکړه موږ مو مرسته کوو نو اوس هغه دی محمد ﷺ پر موږ حمله کوي.

دلته د هرقل کفر او اسلام معلومېږي چي اوس د رسول الله ﷺ پر ضد د غسان د قبيلو مرسته او کومک کوي که يا؟ مگر پر هرقل د نيا غالبه سوې وه هغه مرتد او کافر و غسان ته يې حال ولېږی چي هو، زه ستاسي سره يم او سل زره نفره جنگي لښکريې ورته را ولېږی نو د غسان قبيلې ته دوه لکه نفره سره يو ځای سوه، يو لک نفر يې خپل درلودل او يو لک نفره د روم قيصر ورته را ولېږل، اوس نو د کفارو په دغه دوه لکه نفریزه لښکر کي پنځوس زره د آس سپاره وه او دا هم درته معلومه ده چي په جنگو کي پر آس هغه قوي او مشهوره پهلوانان سپرېدل، نو و غسان ته دومره لښکر سره يو ځای سو چي مسلمانانو يوازي دا نه چي هيڅ وخت يې د دومره لښکره سره جنگ نه دی کړی بلکه دومره انسانان يې ليدلي هم نه دي، اوس خو د مسلمانانو لښکر د دښمن په شمېر هيڅ نه دی خبر او د هغو پر طرف ور رهي دی.

هلته بيا روميانو او غسان د معلوماتو دپاره مخته جاسوسان را لېږلي دي چي په دغو جاسوسانو کي يو نفر د (سدوس) په نامه سره موجود و او د هغه شرحبيل بن عمرو ورور دی چي د غسان د رئيسانو څخه و او د رسول الله ﷺ قاصد حارث بن عمير ؓ يې شهيد کړی و، نو سدوس او د هغه ملگري د جاسوسۍ دپاره را رهي دی مگر دلته د مسلمانانو د لښکر قومندان زيد بن الحارثه ؓ هم د کشف او معلوماتو دپاره نفر لېږل او هلته به په مخ کي ناست وه او کمين به يې نيولی و، نو د مسلمانانو دغه د کشف ټولۍ دغه سدوس او د هغه ملگري ونيول او وې وژل.

دا د رسول الله ﷺ د قاصد انتقام او بدله سوه چي تر جنگ د مخه واخيستل سوه او د غسان د قبيلې د يوه رئيس ورور و وژل سو چي دې کار نور هم د روميانو او غسان د قبيلې قهر او غضب ورزيات کړل.

د مسلمانانو لښکر بيا هم د شمال پر طرف رهي دی څو په (معان) کي يې واپول. معان د شام په مځکه کي د يوه ښار نوم دی چي د حجاز و شمال ته نژدې دی. په دغه وخت کي د مسلمانانو استخباراتو زید بن الحارثه رضي الله عنه ته دا خبر راوړی چي هرقل د يو لک نفرو سره د بلقاء په مځکه کي اړولي دی او هلته د ده د لښکره سره د غسان د قبيلو يو لک نفره نور هم يو ځای سوي دي چي په دې حساب د دښمن د لښکر شمېر دوه لکه نفره کيږي.

اوس چي مسلمانان په معان کي دي او دوی ته دا خبر ورسېدی چي د دښمن لښکر دوه لکه نفره دی، مسلمانو هيڅ دا فکر نه کاوه چي دوی به د دوه لکه نفریزه دښمن سره مخامخ کيږي خو ناڅاپه په دغه مځکه کي چي د خپل مرکز څخه هم ډيره ليري وه دغه خبر ورته راغلی، نو زید بن الحارثه رضي الله عنه د صحابه کرامو مشران سره راټول کړه، د مهاجرينو مشران، د انصارو مشران، د لښکر مشران ټول سره يو ځای سوه او مشوره کوي چي موږ بايد څه وکړو؟ موږ درې زره نفره يو او دښمن دوه لکه نفره دی لکه يو درياب چي را بهيږي ستاسي څه فکر او نظر دی؟ مسلمانان په حيرت کي دي، په معان کي يې دوې شپې تيري کړې او په دغه باره کي مشورې سره کوي، خو دغه مشورې فقط پر دوو نظريو وې، يو نظر دا ؤ چي ويل جنگ ورسره کوو او بله نظريه دا وه چي رسول الله ﷺ ته به حال ولېږو بيايي نور مدد او مرسته را ولېږي، يا به مو په جنگ کولو امر کړي نو به جنگ کوو، د دوی په منځ کي هيڅ داسي څوک نه ؤ چي ودي وايي: دښمن ډېر دی د جنگ طاقت يې نه لرو موږ به بيرته پر شا ولاړ سو.

دغه همت او جرئت، شجاعت او شهامت ته وگورئ: درې زره نفره د دوو لکو نفرو په مقابل کي جنگيږي، او په زړو کي يې بېرته هم نسته.

صحابه کرامو دوې ورځي د دغو دوو نظريو په باره کي مشوره وکړه چي يا جنگ، يا به رسول الله ﷺ ته حال ولېږو، خو عبدالله بن رواحه رضي الله عنه ولاړ سو او ويل: يا قوم! موږ او تاسي ولي مسلمانان سوي يو؟ تاسي جنت نه غواړئ؟ زموږ اسلام او مسلمانېدل اصلاً د جنت دپاره دی او اوس دغه دی جنت ستاسي مخته دی آیا تاسي شهادت نه غوښتي؟ نو ولي په تشويش کي ياست او ولي انتظار کوئ؟ موږ د خلکو په

شمېر يا د اسلحې په قوت او کثرت نه جنگيږو، موږ له دوه سره د بل شي په قوت نه جنگيږو بېله دغه دينه چې الله ﷻ موږ په مکرم کړي يو، پر دښمن درځي د دوو کاميابيو څخه يوه لاس ته را وړي، يا کاميابي يا شهادت، خو د ټولو رايه دا سوه چې جنگ کوو د مرستي او مدد انتظار نه کوو.

پسله هغه چې اسلامي لښکر دوی شپې په معان کي تيري کړې نو يې د دښمن مخکي ته حرکت وکړی ترڅو چې د هرقل د لښکرو يوه حصه يې د بلقاء د کلو څخه په يوه کلي کي چې مشارف ورته ويل کېده وليدل، نو مسلمانانو د (مؤته) پر طرف حرکت وکړی، مؤته په خپله يو کوچنی کلی دی او مسلمانانو خيمي تر کلي دباندې و درولې، مگر وروسته زيد بن الحارثه ؓ دا بهتره وليدل چې د کلي په داخل کي واړوي ځکه که چيري محاصره هم سي بيا هم جنگ کولای سي او دا معلومه خبره ده چې دوه لکه نفره په ډيره آساني سره کولای سي چې پر دروزو نفرو را وگرځي او له هره طرفه يې محاصره کړي، نو ويل: که موږ دننه په مؤته کي محاصره هم سو بيا هم جنگ کولای سو ځکه د دښمن دپاره د يوه کلي يا بناړ په منځ کي جنگ کول د صحرا تر جنگ ډير سخت دي او که مسلمانان په دښت کي محاصره سي هلته بيا هيڅ نه سي کولای او که د ننه په کلي کي وي بيا هم خپل جنگ ته دوام ورکولای سي، نو مسلمانانو د ننه په مؤته کي واړول او د جنگ دپاره به دباندې را وتل، اوس مسلمانان د کفارو د لښکر انتظار کوي.

دا دی د کفارو لښکر را ورسېدی دوی يې ويني د لښکر سر او شروع معلومېږي خو د پای او آخريې درک نسته، لښکر را رهي دی خو آخريې نه معلومېږي، د کفارو لښکر دوه لکه نفره دی د اول وار دپاره مسلمانان په دغه ډير والي انسانان ويني، ځيني مسلمانان په بېره کي سوه چې دا څه حال دی؟ دومره لښکر را رهي دی چې پای او انتها نه لري نو خود و بېرېدل، په دغه وخت کي ثابت بن اقرم ؓ و درېدی او په مسلمانانو کي يې تقرير شروع کړی او ويل: زه د هغو کسانو څخه يم چې په بدر کي مي گډون او اشتراک کړی دی، حال دا چې موږ لږ وو او کفار ډير، مگر الله ﷻ موږ کاميابه کړو، خبره د ډير او لږ نه ده بلکه خبره د الله ﷻ سره د صدق او اخلاص ده،

نوري يې هم داسې خبرې وکړې چې د مسلمانانو د زړو څخه يې بهره وايستل.

بيا نو زيد بن الحارثه رضي الله عنه خپل لښکر وپنځو حصو ته و وېشي چې مقدمه، قلب، مؤخره، ميمنه او ميسره ورته ويل کيږي او د جنگ دپاره آماده وي او هلته د روم لښکر سره يوځای سو، د مسلمانانو لښکر د جنگ دپاره تيار او آماده دی او سبا جنگ شروع کيږي.

په سبا سهار د لمانځه تر آداء کولو وروسته سمدستي زيد رضي الله عنه د هجوم او حملې امر وکړی، د روم او غسان د لښکرو هيڅ دا خيال نه ؤ چې دغه درې زره نفره دي پر دوی حمله وکړي ځکه دا داسې مثال لري لکه درې نفره چې پر دوو سوو نفرو حمله کوي نو روم او غسان هيڅ دا فکر نه کاوه چې حمله دي د مسلمانانو له طرفه شروع سي او ځانونه يې هم د جنگ دپاره نه وه تيار کړي ځکه سهار وختي د لمانځه وخت دی مگر مسلمانان تيار وه په روم او غسان کي يې قتل او وژنه شروع کړه، د سهار څخه تر ماښامه يې کفار و وژل، روميانو او غسانيانو مرگ وليدی حتی و بېرېدل چې ماته او شکست خورو مگر د کفارو شمېر دومره ډير دی چې خلاصېدل نه لري.

په دغه ورځ د کفارو څخه په سوو نفرو و وژل سوه او مسلمانان ماښام بيرته خپل ځای ته صحي او سالم راغله، نه شهيد او نه زخمي پکښي موجود ؤ، روميان په تعجب کي دي چې دا څنگه خلک دي؟ دا بشر دی که جن؟ دا انسانان دي که پېراناڼ؟ درې زره نفره پر دوو لکو نفرو حمله کوي او دغه حال يې پر جوړ کړی، روميان او غسانيان پوه سوه چې د يوه عادي لښکره سره نه دي مخامخ، دا شپه تېره سوه په دوهمه ورځ بيا مسلمانانو د سهار د لمانځه سره حمله پر وکړه او د روم په لښکر کي بيا نفر وژل کيږي په لساوو نفر پر مخکه لويېږي او مري، د دغې ورځي تر ماښامه بيا دغه حال دی ماښام بيرته مسلمانان خپل ځای ته ولاړل، د کفارو لښکر ټوک ټوک دی او په حيرت کي دي چې څنگه دغو لږو نفرو پر موږ دغه حال جوړ کړی؟ پنځه ورځي پرله پسې دغه حال ؤ چې مسلمانان د سهار د لمانځه پر وخت حمله شروع کړي او تر ماښامه کفار وژني، مگر د کفارو شمېر دومره ډير دی چې خلاصېدل يې امکان نه لري. دوه لکه نفره نه خلاصېږي نه څه په کولای سي.

روميانو چي دا حال وليدی په شپږمه شپه کي هغو د حملې دپاره ځانونه تيار کړه او د سهار د لمانځه سره روميانو حمله وکړه، ويل: هره ورځ حمله د دوی له طرفه شروع کېږي نن به موږ حمله پر وکړو نو د مټه په شپږمه ورځ ډير لوی او شديد جنگ شروع سو، ډير زورور جنگ دی.

هلته په مدينه منوره کي رسول الله ﷺ رغ کړه: الصلوة جامعته. چي دغه ناره د مسلمانانو د راټولېدلو دپاره رغ او خبرتيا وه، ټول مسلمانان په مسجد نبوي کي سره راټول سو او ويل: خير يا رسول الله! څه پېښه ده؟ رسول الله ﷺ و فرمايل: اوس د روم او مسلمانانو په منځ کي جنگ ډير شديد سو، رسول الله ﷺ هلته په مدينه منوره او مسجد نبوي کي پر منبر ناست دی اصحاب کرام پر را گرځېدلي دي او د مټه د جنگ حالات ورته بيانوي، لکه دى ﷺ چي ورته گوري او دوی ته حالات بيانوي (د جبهې مستقيم خبرونه ورته وايي) لکه دى ﷺ چي د تلوزيون پر دې ته گوري او دوی ته د هغه جنگ حالات بيانوي، رسول الله ﷺ و فرمايل: د مسلمانانو بيرغ زید واخيستی او د کفارو منځ ته ور داخل سو، زید بيرغ په لاس کفارو ژني.

ورونو! زید رضي الله عنه په همت او شجاعت په مړانه او دلاوري سره داسي شديد جنگ کاوه چي بېله هغو قهرمانانو څخه د اسلام بل څوک يې مثل او سيال نه و، رسول الله ﷺ و فرمايل: اوس کفار پر ده راټول سو او زید په تورو او نېزو وهي، مسلمانان د ده پر شا وخوا د ده څخه دفاع کوي او کفاري د ليري څخه په نېزو ولي ترڅو چي رسول الله ﷺ و فرمايل: زید په نېزو ټوک ټوک او زخمي سو، زید و لوېدی غځار او شهيد سو. دا هغه زید رضي الله عنه دی چي رسول الله ﷺ تر اسلام د مخه په زوی واله نيولی و او زید بن محمد ورته ويل کېده، دا هغه زید دی چي د رسول الله ﷺ په کور کي لوی سو او پر رسول الله ﷺ تر اندازې زيات گران و، دا هغه زید دی چي تر نورو ټولو خلکو د مخه په اسلام مشرف سوی دی، د زید رضي الله عنه د ژوند څه حالات مي د بحث په شروع کي درته بيان کړي دي او نن د زید رضي الله عنه د شهادت ورځ وه چي د مټه په جنگ کي شهيد و وژل سو.

رسول الله ﷺ نور هم اصحاب کرامو ته د جنگ د ميدان مستقيم حالات

بيانيوي، كله چې رسول الله ﷺ و فرمايل: چې زید شهيد سو نو ويل: اوس د مسلمانانو بيرغ جعفر بن أبي طالب واخيستی (چې د رسول الله ﷺ د اكا زوی او د حضرت علي عليه السلام ورور ؤ) او د روم په لښکر ورتوتی، د روم د لښکر ډير نفر پر را گرځېدلي دي، د دغه حديث شريف روايت ابو رافع عليه السلام کوي او وايي: رسول الله ﷺ و فرمايل: د نفرو د ډير والي په سبب جعفر عليه السلام نه سي کولای چې يو قدم هم مخ ته ولاړ سي (تاسي د دغه جنگ فکر او تصور وکړی چې د کفارو ازدحام، را ټولېدل او حملې پر جعفر عليه السلام دومره ډيري وې چې يو هم مخ ته نه سي تلای) رسول الله ﷺ و فرمايل: جعفر له خپله آسه را کښته سو آس يې په توره و واوه او وې وژی (دا هغه اول آس دی چې په اسلامي جنگو کي وژل کيږي) او جعفر عليه السلام په جنگ شروع وکړه پر پښو ولاړ دی او پياده جنگ کوي تر څو روميانو په توره حمله پر وکړه او راسته لاس يې ور پرې کړی، جعفر عليه السلام بيرغ په چپه لاس ونيوی، کفارو پر چپه لاس و واوه چپه لاس يې هم پرې سو، جعفر عليه السلام بيرغ د لاسو په هغه پاته حصه نيولی دی پر دغه حال يې هم بيرغ لوړ ساتلی دی خو جنگ نه سي کولای ځکه دواړه لاسونه يې پرې دي، په دغه وخت کي د روميانو څخه يوه نفر حمله پر وکړه او په توره يې داسي و واوه چې پر دوي حصې يې تقسيم کړی او جعفر عليه السلام دوي ټوتي پر محکه ولوېدی.

ورونو! مور ته اسلام په مفته او آسانه نه دی راغلی او نه تر مور پوري په خپله را رسېدلی دی بلکه په هر وخت او هره زمانه کي د صحابه کرامو څخه رانيولې بيا تر دغه اوسه پوري خلکو د اسلام د نشرولو او ساتلو دپاره مالي او ځاني قرباني ورکړي دي، د دغو قربانيو يو مثال او نمونه دغه اوسنی قصه ده.

خوکه زه اوس ستا څخه پوښتنه وکړم چې تا د اسلام د نشرولو دپاره کومه قرباني ورکړې ده؟ د اسلام د لوړ والي او کاميابۍ دپاره دي څومره مال مصرف کړی دی؟ آيا دومره پيسې چې د يوه زوی په واده کي يې مصرفوي يو وخت دي د اسلام د ترقي دپاره هم مصرف کړي دي؟ د دغو پوښتنو په باره کي به ستا جواب څه وي؟ ما ته يې جواب مه وايه خو د ځان سره فکر وکړه چې آيا د اسلام د ترقي دپاره دي ځاني او مالي قرباني ورکړي دي؟ او که دي بالمقابل د اسلام په نړولو کي حصه

اخيستې ده؟ د اسلام نړول دا نه دي چې کلنگ دي په لاس کعبې شريفې يا يوه مسجد ته ولاړې او نړوې يې، يا قرآن مجيد سوځې، بلکه په اوله درجه کې د اسلام نړول دا دي چې ته د اسلام د آبادولو څخه آرام او بېغمه کېنې، که زه او ته د اسلام د ترقۍ او آبادۍ، د اسلام د نشرولو او خپرولو دپاره کارونه کړو او يا کفار به راسي زموږ د دين د نشرولو او قائمولو دپاره به کار وکړي؟

د اسلام دوهم نړول دا دي چې په خپل ژوند، په خپل او د خپلې کورنۍ په لباس او کړو وړو کې د کفارو تقليد او متابعت اختيار کړې، اسلامي او امر هېر او تر شا کړې. د اسلام درېيم نړول دا دي: چې يو څوک دي ښه کار ته ور وېولي ته د هغه ضد او مقابل و درېږې، پر هغه نفر حق او ناحقه عیبونه او تورونه وايې، داسې نوري ډيري خبرې سته چې دغه ځای يې د بيانولو دپاره مناسب نه بولم، فقط دومره واييم چې ډير د افسوس ځای دی چې دغه الهي دين کوم چې تر موره په وينورا رسول سوی دی، خو موږ دغه ډکه پيال په خپله چپه کوو، د اسلام احکام پرېږدو او کفري اصطلاحات يا نښانې او شهواني غوښتنې په خپل ژوند کې رواجوو، په خوله اسلام اسلام وايو خو عملونه او لباسونه مو د بل چا دي، په ښکاره د اسلام نارې وهو خو زړونه مو په هغو شيانو پوري تړلي دي چې هغه ضد د اسلام دي، په هغه ورځ چې د الله ﷻ په حضور کې و درېږو څه جواب به ورته وايو؟ او هغه ورځ هم ډيره را نژدې ده، فقط چې سترگې دي پټې سوې دغه الهي محکمې ته ولاړې.

هو کفار به د اسلام پر ضد او د مسلمانانو د سپکولو دپاره قرآن مجيد سوځي، خو بد بختانه مسلمانانو د قرآن مجيد تر سوځولو د مخه په قرآن مجيد عمل کول پرې ايښي دي، قرآن مجيد د پوښو او مچولو دپاره نه دی را لېږل سوی، د قرآن مجيد آياتونه د دېوالو د بنايسته کولو دپاره نه دي نازل سوي، بلکه قرآن مجيد د مسلمانانو د ژوند طريقه او قانون دی، قرآن مجيد عمل غواړي او د هغه په احکامو سره د عمل کولو پوښتنه راڅخه کېږي. بېرته به خپلې قصې ته ولاړسو:

راوي د حديث ابو رافع رضي الله عنه وايي: پسله جنگه څخه چې د شهيدانو بدنونه را ټولېدل د جعفر رضي الله عنه د بدن په نيمه حصه کې څو دېرش زخمونه وليدل سوه او په ټول

بدن کي يې د تورو، نيزو او غشو څو نيوي زخمه موجود وه.

په بل روايت کي عبدالله بن عمر رضي الله عنه وايي: زه د مَوْتَه په جنگ کي موجود وم مور په جعفر بن ابي طالب رضي الله عنه پسي گرځېدو چي په شهيدانو کي مو پيدا کړی او د ده په بدن کي مو څو نيوي زخمه وليدل چي د تورو او نيزو يا د غشو واري وه او دغه ټوله هم د ده د مخ په حصه يا طرف کي وه، د دغو احاديثو روايت امام بخاري رحمه الله عليه کړی دی. او هلته رسول الله صلی الله علیه و آله په مدينه منوره کي اصحاب کرامو ته وويل: جعفر پسله هغه چي دواړه لاسونه يې پرې سوه شهيد و وژل سو، الله جباراً ده ته د دغو لاسو په عوض کي د ياقوتو وزرونه ورکړه او دى به د قيامت تر ورځي په جنت کي په دغو وزرو سره هر چيري چي د ده خوښه وي الوزي.

نو ځکه ده رضي الله عنه ته (جعفر طيار) ويل کيږي، يعني: الوتونکی.

دا يې تر قيامت د مخه اجر او بدله ده خو هغه درجي او نعمتونه چي الله جباراً يې د قيامت په ورځ ده او نورو في سبيل الله شهيدانو ته ورکوي، هغه تر دې ډيري لوړي دي چي مور يې بيان کړو بلکه مور يې هيڅ تصور او خيال هم نه سو کولای. اوس نو د جعفر رضي الله عنه په شهادت د دوهم وار دپاره بيا د مسلمانانو بيرغ و لوېدی، خو عبدالله بن رواحه رضي الله عنه ورغلی او بيرغ يې پورته کړی، دلته رسول الله صلی الله علیه و آله و فرمايل: بيرغ عبدالله بن رواحه پورته کړی، بيا نور رسول الله صلی الله علیه و آله چپ او ساکت سو، په خبرو کي يې سکته وکړه، څرنگه چي عبدالله بن رواحه رضي الله عنه د انصارو څخه و د رسول الله صلی الله علیه و آله په سکته کولو يا چپېدلو سره انصار په تشوېش کي سوه، وارخطا سوه چي څه پېښه سوه؟

رسول الله صلی الله علیه و آله ولي ساکت سو؟ ځکه هلته عبدالله بن رواحه رضي الله عنه په شک او تردد کي سو چي بيرغ واخلم که يا؟ ده وليدل: هغه دوه نفره چي بيرغ يې اخيستی و د ده په حضور د جنگ په دغه شديد او خطرناکه حالت کي يو په بل پسي شهيدان سوه، نو دى رضي الله عنه د لږ وخت دپاره په فکر او تردد کي سو او هلته رسول الله صلی الله علیه و آله ساکت او چپه خوله سو، په هغه نورو دوو نفرو کي به رسول الله صلی الله علیه و آله وويل: فلاني بيرغ واخيستی او ور د مخه سو او د عبدالله بن رواحه رضي الله عنه په وار رسول الله صلی الله علیه و آله و فرمايل: عبدالله بيرغ

واخيستی او بيا ساکت سو، نو خود د انصارو چهرو او رنگو د دې بيړي څخه تغير وکړی چي عبدالله داسي کار نه وي کړی چي د دوی نه وي خوښ، خو عبدالله عليه السلام دلږ وخت دپاره په شک او تردد کي ؤ او بيرته ژر متوجه سو او دا شعرونه يې وويل:

أَقْسَمْتُ يَا نَفْسِ لَتَرْتَلِيهِ كَارِهَةٌ أَوْ لِنَطَأِ وَعْتَهُ
قَدْ أَقْبَلَ النَّاسُ وَ شَدُّوا الرِّنَةَ مَالِي أَرَاكَ تَكْرَهِينَ الْجَنَّةَ

يعني: اي زما نفس او ځانه! ما قسم کړی دی که خوښ يې که نا خوښ چي ته به دې ميدان ته ور دا خلبړې، خلک ور د مخه سوه خپلي کماني او لېندی يې ټينگي کړې، زه ولي تا ونم چي جنت نه خوښوي؟ نور شعرونه يې هم وويل: چي په هغو کي يې د زيد او جعفر عليهما السلام همت او شجاعت، مړانه او قرباني بيانول او ستايل او وې ويل:

إِنْ تَفَعَّلَ فِعْلَاهُمَا هُدَيْتَ وَمَا تَمَّتْ فَقَدْ أَعْطَيْتَ

يعني: که ته د هغو دوو د زيد او جعفر کارونه وکړې نو هدايت درته وسو او هغه شئ چي تا غوښتی هغه درکول سو، چي مقصد يې في سبيل الله شهادت او جنت ؤ، نور بيتونه يې هم وويل: او ور د مخه سو پر کفارو يې حمله وکړه، دغه د ده د حملې او هجوم په وخت کي يو د اصحاب کرامو څخه چي د ده د اکا زوی ؤ ده ته ورغلی.

دا خو درته معلومه ده چي جنگ به د سهار څخه تر ماښامه پوري دوام درلودی په جنگ کي د تفریح، هوسايي او ډوډی، خوړلو وخت نه ؤ، سهار چي به جنگ شروع سو تر ماښامه به پرله پسې جنگ کېدی نو خود مسلمانان به ډير وړي وه، په دغه وخت کي چي عبدالله بن رواحه رضي الله عنه شعر وايي او غواړي چي د کفارو په لښکر ورننوزي هغه د اکا زوی يې راغلی او يو څه غوښي ورسره وې چي هغه د پسه د ورانه هد ؤ او غوښي پوري منښتي وې، ويل: سترې او وړې يې دغه وخوره ځان قوي او تکړه کړه، عبدالله بن رواحه رضي الله عنه په دغه هد غاښ ولکاوه او څه غوښي يې په خوله کړې خو هلته په لښکر کي د تورو شرنګی او نارې دي نو يې ځان ته وويل: ته لا په دنيا کي يې؟ غوښو ته يې وکتل او ويل: چي دغه غوښي خورم دا ډير اوږد ژوند دی، غوښي يې و غورځولې او توري ته يې ور حمله کړه د روم په لښکر ورننوتی د روم په لښکر کي د نصراني عربو يوه

ډله وه چې د غسان د قبيلې څخه وه او د هغو مشر او قومندان مالک بن رافله نومېدی پر دغه ډله يې حمله وکړه او هغه مالک د دوی مشر يې و وژي، نور يې هم شديد جنگ وکړی خو هغه نصارا عرب پر دۀ ﷺ را ټول سوه او دى ﷺ يې شهيد و وژي.

هلته رسول الله ﷺ په مدينه منوره کي خپلو اصحابو ته د دغه جنگ حالات وايي او وې فرمايل: عبدالله د کفارو سره جنگ وکړی تر څو چې شهيد و وژل سو، او بيا رسول الله ﷺ و فرمايل: دوی درې سره د سرو زرو پر چپرکتو جنت ته يو وړل سو او زه د دوی تختونه په جنت کي وينم، مگر د ابن رواحه تخت د هغه نورو دوو د تختو څخه لږ ليري يا وروسته دی، صحابه کرامو و ويل: ولي؟ يا رسول الله! رسول الله ﷺ و فرمايل: کله چې عبدالله بيرغ واخيستی لږ څه په تردد کي سو، دغه لږ تردد او تاخير د ده درجه د هغو نورو دوو ملگرو تر درجې لږ ورکمه کړه.

اوس د عبدالله بن رواحه ﷺ په شهادت د مسلمانانو بيرغ بيا و لوېدی او کبته سو، رسول الله ﷺ هم پسله ده څخه بل څوک د بيرغ په اخيستلو نه و مکلف کړی، نو خود د مسلمانانو لښکر سره وپاشل سو، ځکه مشر، آمر او قومندان نه لري او بيرغ هم ولوېدی او تاسي ته معلومه ده چې د فوج او لښکر دپاره مهم شئ بيرغ و، د لښکر افراد به پر بيرغ سره را ټولېدل، د لښکر شکست او ثبات هم په بيرغ معلومېدل، اوس چې بيرغ ولوېدی او نسته په مسلمانانو کي ماته او تېبته شروع سو ه هر يو پر خپل سر يوې او بلي خوا ته ځغلي، د حديث شريف راوي ابو رافع ﷺ وايي: مسلمانانو داسي شکست وخورى چې د دغه په مثل يې هيڅ شکست نه و ليدلی او قسم په الله د مسلمانانو دوه نفره يو ځای نه سره ليدل کېدل، هر يو جلا جلا دی مسلمانان ځغلي او ميدان جنگ پرېږدي، په دغه وخت کي د مسلمانانو د پهلوانانو څخه يو قهرمان پهلوان چې ثابت بن ارقم ﷺ و او دى د هغو کسانو څخه دی چې بدر ته حاضر سوې و، ور د مخه سو او ځان يې بيرغ ته ورساوه د مسلمانانو بيرغ يې پورته کړی.

تاسي فکر وکړی په دغسي حالت کي څوک بيرغ پورته کوي يا يې پورته کولای سي؟ په هغه وخت کي چې لښکر منظم و د کوم چا څخه چې به بيرغ ور سره و د هغه پر شا وخوا به ډير شديد امنيت نيول سوې و، صحابه کرام به پر را گرځېدلي وه

او د هغه څخه به يې دفاع کول مگر اوس چې ثابت ﷺ بېرغ پورته کړی نه څوک ور سره دي او نه د ده څخه څوک دفاع کوي، لکه د مخه چې مو درته وويل: مسلمانان دوه نفره هم نه دي سره يو ځای خو بيا هم ثابت ﷺ بېرغ پورته کړی، هغه مسلمانان چې په دغه منطقه کې وه او وې ليدل چې بېرغ پورته سو په کراره کراره خپل بېرغ ته ور نژدې کېدل، خو اول هغه څوک چې ثابت ﷺ ته ور ورسېدی هغه خالد بن وليد ﷺ و، په دغه وخت کې ثابت ﷺ بېرغ و خالد ته ونيوی ويل واخله يا خالد! خالد ﷺ ويل: يا ثابت! ته تر ما مشر يې او د اهل بنر څخه يې، ثابت ﷺ و ويل: واخله يا خالد! په والله ما نه کړی را پورته مگر ستا دپاره دا د جنگ ميدان دی دا د بحث او نقاش وخت نه دی، دا کار يو تجربه کاره سرې غواړي او ته د تجربې خاوند يې، خالد ﷺ هم نور دلايل و نه ويل او بېرغ يې واخيستی.

هلته په مدينه منوره کې رسول الله ﷺ و فرمايل: « اوس يوه سيف من سيوف الله خالد بن وليد بېرغ واخيستی » او د دغې ورځې څخه خالد ﷺ په سيف الله سره مسمی سو يعني: د الله ﷻ توره چې پر کفارو يې مسلطه کړی دی.

اوس چې خالد ﷺ بېرغ واخيستی بېرغ بنوروي او په لوړ آواز نارې وهي: را ټول سې، را ټول سې، مسلمانانو بېرغ وليدی چې بيا پورته سو نو سره را ټولېدل او يو ځای کېدل، هغه تېنېدلو نفرو هم مراجعه وکړه او سره يو ځای کېږي، خالد ﷺ هم ډير ژر او سمدستي امرونه صادرول او اوامر يې په لښکر کې نشرېږي، په څو لحظو کې يې هغه تېنېدلی لښکر بيرته منظم کړی حتی روميانو هيڅ فکر نه کاوه چې مات سوی لښکر دي بيرته سره يو ځای سي، په څو لحظو کې دي هغه مات سوی او تېنېدلی لښکر بيرته سره را ټول سي دا د هيچا زړه ته نه لوېدل، کله چې لښکر سره يو ځای او منظم سو خالد ﷺ امر وکړی چې د روميانو پر لښکر يو ځايي حمله وکړی، مسلمانانو هم پر روميانو حمله وکړه هغه په تعجب کې سوه يوازي دا نه چې مات سوی لښکر سره را ټول سو بلکه په نوې حمله يې هم لاس پوري کړی، مسلمانانو په کفارو کې قتل او وژنه شروع کړه.

امام بخاري د خالد بن وليد ﷺ څخه روايت کوي چې وايي: د مټه په ورځ زما په

لاس کي (۹) توري ماتي سوې، په لاس کي مي بېله يوې يمنی توري بله نه سوه پاته. لکه څرنګه چې د مخه مو درته و ويل: رسول الله ﷺ هلته په مدينه منوره کي خپلو اصحابو کراموته د جنگ حالات بيانول او کله چې عبدالله بن رواحه رضي الله عنه شهيد سو او د مسلمانانو بيرغ و لوېدی رسول الله ﷺ و فرمايل: عبدالله شهيد سو او بيرغ و لوېدی، بيا نور رسول الله ﷺ د څه وخت دپاره چپ او ساکت سو، يقيناً صحابه کرام وارخطاء او غمجن دي، رسول الله ﷺ ته گوري او هغه هم څه نه وايي تر سترگو يې اوبسکي بهيري، خو کله چې خالد بن وليد رضي الله عنه بيرغ واخيستی دلته رسول الله ﷺ و فرمايل: اوس بيرغ سيف من سيوف الله واخيستی او جنگ شروع سو، واقعاً هم په مؤته کي د مسلمانانو او روميانو تر منځ ډير شديد جنگ جاري ؤ، دې جنگ تر مابنمه دوام وکړی او په روميانو کي يې ډير قتل او وژنه وکړه، مسلمانان په ډير شجاعت او مړانه، په صبر او تحمل د دغه لوی لښکر په مقابل کي ودرېدل، روميان په تعجب کي وه چې دغه کوچنی لښکر څنګه د دغه لوی او بې پايانه لښکر د داسي حملو مخ ته لکه د درياب څپې چې را رواني وي طاقت کوي؟ کله چې مابنم سو او دوه لښکره سره جلا سوه د روميانو هيڅ زړه ته نه لوېدل، په حيرت کي دي چې دا په دوی څه وسوه؟ پسله هغه چې روم کاميابه سو خبره بيرته د دوی وماتي او شکست ته واوبتل.

د مؤته د جنگ انتها

بيا نو په دغه شپه کي چې د مؤته د جنگ اوومه شپه ده خالد رضي الله عنه خپل عسکري او حربي نبوغ ښکاره کړی، د ځان سره فکر کوي چې مسلمانان څنګه او په کومه طريقه سره د دغه دام او جال څخه چې دوی پکښي لوېدلي دي خلاص کړي، دا يې حسول چې اوس يو جنگي چم او حيله په کار ده چې د دښمن په زړه کي هم بېره ور واچوي او هم مسلمانان په داسي قسم د جنگ له ميدانه وباسي چې د روم لښکر د دوی په شړلو او تعقيبولو پسې نه سي، خالد رضي الله عنه په دې ښه پوهېدی که موږ بېله حيلې پر شا ولاړ سو د روم لښکر په موږ پسې کيږي او په هغه وخت کي يو مسلمان هم ژوندي نه پاته کيږي، نو يې په دغه شپه ډيره لويه، عظيمه او با تدبيره نقشه جوړه کړه چې

مور باید بېله ځاني او روحي تلفاتو پر شا ولاړسو او نور جنگ ته دوام ورنه کړو. چي په عربي کي انسحاب ورته وايي او دا هغه کامياب ترين انسحاب يا پر شا تگ دی چي په ټول تاريخ کي يې مثل نسته، خالد رضي الله عنه په دغه شپه څه وکړه؟ ډير کارونه يې وکړه.

ټوله شپه يې تر سهاره پر دغه خپله نقشه کار وکړی او ښه فکر يې پکښي وواهه. مور پخوا هم درته ويلي وه چي د هغه وخت په جنگو کي لښکر پر پنځه حصې وېشل کېدی چي يوه حصه يې مقدمه وه چي دا به تر لښکر د مخه وه، بله حصه يې مؤخره وه چي د لښکر تر شا به وه او بله حصه يې ميمنه وه چي راسته طرف ته به وه، بله حصه ميسره وه چي چپه طرف ته به وه او يوې حصې ته قلب ويل کېده چي دغه حصه به د ټولو حصو يا ټول لښکر په منځ او مرکزي منطقه کي وه.

د خالد بن وليد رضي الله عنه د دغې شپې د کارو څخه يو دا ؤ چي ميمنه يې د ميسره پر ځای و درول او ميسره يې د ميمنه پر ځای، دغه رنگه قلب، مقدمه او مؤخره يې ټول د خپلو ځايو څخه سره واړول او بل يې امر وکړی چي ټولو بيرغو ته تغير ورکړی هغه بيرغونه چي د مخه په لښکر کي موجود وه او خلک پر را ټولېدل د ټولو بيرغو شکل او رنگ ته يې تغير ورکړی، بيا يې د مسلمانانو څخه د سپرو يوه ډله امر کړه چي تاسي به په دغه شپه کي د مدينې منورې طرف ته ولاړ سئ، کله چي ډير ښه ليري ولاړ است تر داسي اندازې چي مور تاسي نه وينو او تاسي مور نه وينئ، نو شپه به هلته تېره کړی، سبا چي ورځ سوه تاسي به څه کوی؟ د هغه په باره کي يې هم پوره تعليمات ورکړه، هغه داسي: تاسي به پر څو حصو تقسيم سئ، يوه يوه حصه يا ډله به پسله نيم نيم ساعته پر آسانو سپاره د مسلمانانو لښکر ته راځئ، خو دغه را تگ به مو پر داسي ليارو وي چي خاورني او متني وي او ډېري دورې کوي.

خالد رضي الله عنه دلته د پاته خلکو سره د جنگ د اوومي ورځي په سهار کي د جنگ دپاره آمادگي ونيول، کله چي سهار سو او اوس جنگ شروع کېږي روميان او کفار چي ورته گوري نور نوي خلک دي او نوي بيرغونه دي، نوي خلک خو په دې ورته معلوم سوه چي د هر طرف خلک بل طرف ته تللي وه نو نوي ورته معلومېدل، کفارو سره و ويل: نوي خلک او نوي بيرغونه! مور پر هغه درو زرو نفرو نه سواي کاميابه کېدلای

او اوس دوی ته د شپې نور کومک هم راغلی دی. کفار په دغه بېره او خوف کې وه چې د سپرو هغه اوله ډله را رهي ده او پر داسې لار راځي چې ټوله خاوره ده او یوه لویه دوره را رهي ده، که څه هم دوي پر نفرو خو د ليري او د دورو په منځ کې داسې معلومېږي لکه بل لښکر چې را رهي وي، خالد رضي الله عنه دا هم ورته ويلي وه چې را نژدې سې د الله اکبر تکبیرونه په لوړ آواز وایاست، دغه ډله هم په لوړ آواز تکبیرونه وايي. دلته د مسلمانانو لښکر هم تکبیرونه ور سره شروع کړه، رومیان او کفار وارخطا سوه وبل: دا خو هغه دي نور هم پسي را رهي دي، پر وخت وروسته بله ډله پر دغه ترتیب را رهي ده، پر وخت وروسته بله ډله پر دغه قسم را رهي ده او بیا بله ډله، د کفارو زړونه لوږي او وارخطا کېږي چې دا څه حال دی لښکر په لښکر پسي را رهي دی، مور په هغه اولو نفرو څه نه سواي کولای او اوس دغه دومره لښکري نوري هم را رهي دي، اصلاً دغه راتلونکي نفر پر نفرو خو په دورو کې نه معلومېدل او د کفارو په خیال ډیر زیات نفر ورتله، دلته رومیان وارخطا دي او هلته خالد رضي الله عنه د هجوم او حملې امر وکړی، اوس نود مؤته د اوومي ورځې جنگ شروع سو.

ابو رافع رضي الله عنه وايي: قسم په الله چې نه مي تردغه ورځې د مخه او نه مي تر دغه ورځې وروسته دغسې شدید جنگ لیدلی دی په ټول عمر بیا ما داسې جنگ نه ولیدی، تاسې فکر وکړی چې دا به څومره شدید جنگ و؟ په دغه ورځ هم د خالد رضي الله عنه په لاس کې څو توري ماتې سوې، د اوسپني توري د انسانانو پر سرو ماتېږي دا به څنگه او څومره شدید جنگ و؟!

د دې دپاره چې د خالد بن ولید رضي الله عنه په جنگ او قوت پوه سو، خالد رضي الله عنه په جنگ کې ډیر ماهر او په قوت دومره قوي پهلوان و چې مثل یې نه لیدل کېږي، دى رضي الله عنه ډیر جگ او لوی سړی و پر آس چې به سپور وپښې به یې محکي ته رسېدلې، په ټولو مسلمانانو کې نه بلکه په ټولو خلکو کې که مسلمانان وه که کفار فقط دغه دوه نفره وه چې په دوو تورو یې جنگ کاوه، یو خالد بن ولید رضي الله عنه او بل زبیر بن العوام رضي الله عنه چې په یوه وخت کې یې په راسته او چپه لاس جنگ او وهل کول، نور ټول خلک په یوه لاس جنگ کوي خو دوی په دواړو لاسو جنگ کاوه، کله چې به خالد رضي الله عنه په

جنگ کي پر آس سپور وٺڻي به ٻي مڻڪي ته رسيدلئ نو آس به ٻي ٻي او بلي خوا ته په پنبو شري، خالد رضي الله عنه زمور او ستاسي تر فڪر لور جنگ کاوه چي نه ٻي هغه وخت مثل و او نه ٻي اوس مثل سته.

دلته چي د مؤته په اوومه ورځ پر كفارو دغه شديد حمله شروع سوه په كفارو کي ڊير قتل او وژنه وسوه، ابورافع رضي الله عنه وايي: و مي ليدل چي روميان او غساسنه خعلي، تبتي ماته ٻي وخورل، د جنگ ميدان پر ڀردي يوه او بل طرف ته خعلي خانونه باسي او مسلمانان ور د مخه کيري خو د غسان و پاچا ته ورسيدل چي نوم ٻي فهدور و او د هرقل ورور و، دغه فهدور په دغه جنگ کي د كفارو عمومي قومندان هم و، په دغه وخت کي خالد رضي الله عنه امر وکري چي ٽول مسلمانان دي د جنگ له ميدانه را ووزي د دغه امره سره د مسلمانانو لښکر ٽول پر شا ٿي، روميان بيا په تعجب کي سوه چي دا څه قصه ده؟ کاميابه لښکر ولي پر شا ٿي؟ كفارو ويل: کمين ٻي راته نيولي دي دا چم دي مور خطا باسي پام کوي چي حمله پر و نه کري او پسي ور نه سي پر ٻي ٻي ردي، خالد رضي الله عنه په ڪراره ڪراره د خپله لښکره سره پر شا ٿي.

تاسي پوهڀري چي د لښکر د مرگ او ژوبلي دپاره خطرناڪه حالت دغه د انسحاب يا پرشا تلو وخت دي، په دغه وخت کي لښکر ڊير تاوانونه او تلفات ويني ڇڪه هغه لښکر چي شا ته ٿي پر هغه د ڊيرو شديدو حملو امڪانات سته، لڪه څرنگه چي دغسي واقعي په تاريخ کي ڊيري پيڻي سوي دي، د انسحاب او پرشا تلو په وخت کي بشري خساره او تاوان ڊير زيات وي، مگر خالد رضي الله عنه غوڻسته چي ٻيله خساري څخه پر شا ولاڙ سي نو خالد رضي الله عنه په ڪراره ڪراره پر شا ٿي او داسي معلوم ٿي لڪه دي چي د روم د حملي انتظار کوي، مگر هلته د روم قومندان فهدور امر وکري: پر ٻي ٻي ردي، پر ٻي ٻي ردي او خالد رضي الله عنه نور هم د خپله لښکره سره پر شا ٿي خو دغه انسحاب او رجوع ٻي تر مديني منوري پوري وه، يعني: بيرته مديني منوري ته ورسيدل او په دغه انسحاب کي د مسلمانانو څخه يو نفر هم و نه وژل سو.

د جنگو په ٽول تاريخ کي دغه انسحاب اول او آخر انسحاب دي چي پوره لښکر دي پر شا ولاڙ سي او يو نفر دي ڇني و نه وژل سي، دا د خالد رضي الله عنه لوي فڪر او عظيمه

نقشه وه، روميان هلته په انتظار کي وه چي مسلمانان به بيا راسي او حمله به راباندي وکړي خو هغه هيڅ نه سوه پېښي، بيا يې د معلوماتو دپاره جاسوسان ولېږل خو هغه وخت مسلمانان مدينې منورې ته رسېدلي وه، وروسته نو د روم او غسان لښکري هم ولاړې.

کله چي د مسلمانانو لښکر بيرته مدينې منورې ته ورسېدی، تر دوی د مخه د مدينې منورې خلکو ته خبر رسېدلی ؤ چي د مسلمانانو لښکر د مؤته له جنګه بېله کومي قطعي نتيجې ځانونه خلاص کړه او بيرته را رهي سوي دي، د مدينې منورې ښځي او ماشومان مخ ته ورته را وتلي وه او د دغه لښکر استقبال او ښه راغلي يې د ډبرو په ويشتلو کاوه، يعني: دغه خپل لښکر يې په ډبرو ويشتی او ويل: دا د مسلمانانو اول لښکر دی چي تبتني، يا به کاميابه کېدلای يا به وژل کېدلای، نو يې دغه خپل لښکر په ډبرو ويشتی، ويل: د في سيل الله جهاده څخه را وتبتېدلاست؟ او ناري يې پر وهلي يا فرار، يا فرار، د مسلمانانو لښکر په دې کار ډير زهير ؤ، يو صحابي چي د مؤته په جنګ کي يې گډون کړی ؤ وايي: زه په مدينه منوره کي خپل کور ته ورغلم خو ښځي مي دروازه نه را خلاصول کور ته يې نه پرېښوولم، خپلي ښځي مي راته ويل: ته د الله ﷻ په لار کي د جهاد څخه وتبتېدي؟ والله که زما کور ته را ننوزې.

دا هغه مسلماني ښځي وې چي خپل نارينه يې په دغه طريقه سره جهاد ته تشويقول، رسول الله ﷺ ته چي دغه خبر ورسېدی نو يې امر وکړی چي خلک دي را ټول سي، کله چي خلک را ټول سوه رسول الله ﷺ و فرمايل «لَيْسُوا بِالْفُرَارِ وَلَكِنَّهُمْ الْكِرَارَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ، أَنَا قَتَلْتُ كُلَّ مُؤْمِنٍ» يعني: دوی تبتېدلي نه دي بلکه دوی بيا حمله کوونکي دي إِنْ شَاءَ اللَّهُ اوزه د هر مومن ډله يم، د رسول الله ﷺ په دغه قول کي چي زه د هر مومن ډله يم د سورة الأنفال و (۱۵، ۱۶) نمبر آياتو ته اشاره ده چي الله ﷻ فرمايي:

﴿يَتَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحَفًا فَلَا تُولُوهُمُ الْآدْبَارَ ۝﴾

يعني: اي مومنانو! کله چي په جنګ کي د هغو کسانو سره ملاقي او مخامخ سي چي کافران سوي دي، په داسي حال کي چي دوی ډير او زيات وي نو تاسي دوی ته خپلي شادي مه ورکړځوی چي تبتني، يا د تبتني په نيت شادي مه ورکړځوی.

تر دغه حايه پوري د دغه آيات شريف په اسر او حکم د کفارو څخه تبتېدل نه دي روا، که څه هم کفار ډير او زيات وي او په وروستني آيات شريف کي الله ﷻ فرمايي: که چا په ميدان جنگ کي کفارو ته شا ور وگرځول يعني وتبتېدی، هغه د الله ﷻ په قهر او غضب اخته او گرفتاره سو او د هغه تبتېدلي ځای جهنم دی.

مگر هو، هغه کسان په دغه حکم کي نه دي شامل کوم چي د بلي حملې دپاره ځانونه آماده کوي، يا هلته د مسلمانانو ډلي ته ځان ور رسوي لکه څرنګه چي الله ﷻ په وروستني آيات شريف کي فرمايي:

﴿ وَمَنْ يُؤَلِّمُ يَوْمَئِذٍ ذُبُرَهُ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّرًا إِلَىٰ فِتْنَةٍ فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِّنَ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ وَبئسَ الْمَصِيرُ ﴾

ژباړه: هر هغه څوک چي کفارو ته د جنگ په ورځ شا ور وگرځوي، بېله هغو کسانو څخه چي بيرته راگرځېدونکي وي (يعني: د بلي حملې دپاره ځان تياروي يا دښمن ته چم کوي) يا دا چي د مجاهدينو بلي ډلي ته ځان رسوي، بېله دغو کسانو څخه کوم نور کسان چي تبتېي هغه د الله ﷻ په غضب اخته او مبتلا سوه او د هغو د اوسېدلو ځای دوېځ دی او دغه دوېځ د ورتلو بد ځای دی.

مقصد دا چي که په جنگ کي يو څوک د مسلمانانو د يوې ډلي و طرف ته ورسې، يا د خپلي قومندې مرکز ته ورسې دلته هم دښمن ته شا گرځول کيږي مگر دغه شا گرځول جائز او روا دي، نور رسول الله ﷺ و فرمايل: «أَنَا فِتْنَةٌ كُلُّ مُؤْمِنٍ» زه د هر مسلمان ډله او مرسته کوونکی يم، هغه څوک چي ما ته رجوع وکړي هغه نه دی تبتېدلی بلکه زه د دوی ډله او کومک کوونکی يم، چي ما ته راسي لکه خپل د قومندې مرکز ته چي ورسې، رسول الله ﷺ دا ښکاره او معلومه کړه چي دغه د دوی انسحاب او پر شا تګ د دوی اجر او ثواب نه ورلږوي، د دغه جنگ قدر او عظمت نه په کميږي.

دغه د مؤته جنگ ته غزا نه ويل کيږي، ځکه رسول الله ﷺ اشتراک نه دی پکښي کړی نو ځکه د مؤته جنگ يا د مؤته سريه ور ته ويل کيږي او د دغه جنگ په نتيجه کي د کفارو وژل سوي کسان په سوو وه خو دقيق حساب يې نه دی معلوم او

د مسلمانانو شهیدان هم ډیر دي چې صحي عدد يې نه دی معلوم، مگر هغه کسان چې نومونه يې یاد سوي دي چې وايي دغه کسان د مټه په جنگ کې شهیدان سوي دي هغه دوولس نفره دي، خو حقیقتاً د مسلمانانو شهیدان تر دغه ډیر وه.

د مټه د جنگ اثر او نتیجه

د دغه جنگ په نتیجه کې که څه هم مسلمانانو د غسان د قبیلې څخه خپل هغه انتقام او بدله نه کړه حاصله کوم چې دوی د هغه دپاره دغه زحمتونه او تکالیف و زغمل مگر د دغه جنگ اثر د مسلمانانو د شهرت او عزت دپاره ډیر زیات ؤ، د مسلمانانو دغه جنگ عرب په حیرت او دهشت کې واچول، ځکه په هغه وخت کې روم د مځکې پر مخ هغه لوی دولت او عظیم قوت ؤ او عربو داسې خیال کاوه چې د روم سره جنگ کول د خپل ځان بربادي او تباهي ده او اوس د مسلمانانو دغه کوچنی لښکر چې ټول شمیر يې درې زره نفره ؤ د رومیانو د هغه لوی لښکره سره جنگ کوي چې شمېر يې دوه لکه نفره ؤ او په لیدلو کې داسې معلومېدی لکه یو درباب! چې شروع يې معلومیږي خود آخر او انتهاء يې هیڅ درک نه وي معلوم او بیا هم مسلمانان له دغه جنگه په داسې ډول سره بیرته راغله چې د یادولو وړ تاوان نه ؤ ورته پېښ سوی، دا جنگ د زمانې او تاریخ د عجائبو څخه ؤ او د دې تاکید يې کاوه چې مسلمانان بل قسم انسانان دي، دا د هغې جملې خلکو څخه نه دي چې عربو عادت ورسره درلودی یا يې پېژندل، دغه د مسلمانانو د ډلې مرسته او تائید د الله ﷻ له طرفه څخه کېږي او د دوی لارښوونکی په حقه سره د الله ﷻ رسول دی.

نو ځکه موږ وینو چې د عربو هغه سرسخته او شریري قبیلې چې تر اوسه يې پر مسلمانانو حملې کولې پسله دغه جنگه يې اسلام ته مخ ورواړاوه، د بنو سلیم، أشجع، غطفان، ذبیان، فزاره او نوري عربي قبیلې په اسلام کې داخلي سوي.

دغه جنگ د روم سره د خونړيو جگړو شروع وه، دغه جنگ د روم د ښارو د فتحه کولو دپاره مقدمه او تمهید ؤ، دغه جنگ ؤ چې په وروسته کې يې مسلمانان پر دې قادره کړه چې ډیري لیري مځکې تر خپل تسلط لاندې راولي.

هغه وخت چې رسول الله ﷺ په مسجد نبوي کي مسلمانانو ته د جنگ حالات بيانول، پسله هغه چې له دغه مجلسه څخه ولاړ سو نو د جعفر رضي الله عنه کور ته ورغلی، تر دغه وخته د مسلمانانو لښکر په مؤته کي ؤ او مدينې سنورې ته حال نه دی راغلی خو رسول الله ﷺ د جعفر رضي الله عنه کور ته ورغلی، د دغه حديث شريف روايت په خپله عبدالله بن جعفر رضي الله عنه کوي چې دغه عبدالله په دغه وخت کي کوچنی ؤ او بيا په وروسته کي د مسلمانانو د لويو علماوو څخه سو، نو دغه عبدالله بن جعفر رضي الله عنه روايت کوي چې د مؤته د جنگ په وخت کي رسول الله ﷺ زموږ کور ته راغلی او موږ د جعفر رضي الله عنه اولادونه پر راتول سوو، موږ يې په غيږ کي ونيولو او په خپله رسول الله ﷺ ډير شديد ژړل، کله چې د جعفر رضي الله عنه ښځي وليده چې رسول الله ﷺ د دې اولادونه په غيږ کي نيولي دي او ژاړي ويل: يا رسول الله! آيا د جعفر له طرفه کوم حال او خبر راغلی دی؟ رسول الله ﷺ و فرمايل: هو، جعفر د الله تعالى په لار کي شهيد و وژل سو، د ښځي څخه لويه چغه وسوه، رسول الله ﷺ و فرمايل: نه به کالي څيرې او نه به ځان او ځيگر په چپلاخو وهې فقط وژاړه.

دا د رسول الله ﷺ له طرفه موږ او تاسي ټولو ته لار ښوونه ده چې د غم او مصيبت په وخت کي په پټه خوله ژړا جائزه او روا ده، مگر د کالو څيرل، د ځان وهل، د وربښتانو شکول، چغني او بغاري، بېځايه خبري يا په لوړ آواز سره ژړا نه دي روا.

په دغه وخت کي چې رسول الله ﷺ په خپله هم ژړل وې فرمايل: هر هغه څوک چې غواړي چې وژاړي پر مثل د جعفر دي وژاړي، يعني جعفر غوندي خلک په ژړا ارزي، جعفر رضي الله عنه د بنو او بهترينو مسلمانانو څخه ؤ، جعفر رضي الله عنه د هغو اولو مهاجرينو څخه ؤ چې حبشې ته يې هجرت کړی ؤ جعفر رضي الله عنه د هغو مسلمانانو څخه ؤ چې د اسلام دپاره يې ډيره قرباني ورکړې ده، اسلام يې پر خپل ځان تطبيق کړی او عملي کړی ؤ.

وروسته رسول الله ﷺ انصارو ته وويل: د جعفر د اهل او کورنۍ څخه مه بېخبره کېږی، يعني: حال يې نيسي او وې فرمايل: د جعفر کورنۍ ته خواږه ور جوړ کړی ځکه دوی په خپل غم مشغوله دي، يعني: د خوږو و جوړولو او خوړلو ته يې پام او فکر نسته نو تاسي خواږه ور ته راوړی.

ورونو او خوندو! دا د رسول الله ﷺ له طرفه و ټول امت مسلمه ته لار ښوونه ده او دغه د اسلام امر دی، کوم کور ته چې د یوه قریب په وفات سره غم او مصیبت پېښ سي خواړه او د ژوند ضروریات یې تاسي وروړی، واقعي غم شریکي او همدردی ور سره وکړی، دغه اوسني رواجونه او عادات نه صحي دي او نه شرعي دي، د هغه وفات سوي شخص کورنۍ په خپل غم مشغوله وي، دوی ته د هغه دوست په وفات سره د څومره مشکلاتو دروازې را خلاصي سوې او د بلي خوا نور نه را بلل سوي مېلمانه هم ور سي او پر واروي، بیا نو ښه عزت، ښه خواړه او مناسبات هم غواړي، د هغې کورنۍ پر غم یو بل تکلیف او زحمت هم ور زیات کړي چې د دغه نه بلل سوو میلمنو په خدمت او د خواهشاتو په پوره کولو مشغوله سي، خاصتاً چې بیا دغه درد رسېدلې کورنۍ غریبه او ناداره هم وي، نو د دغه اجباري مېلمنو د مصارفو د پوره کولو دپاره د پیسو وپورولو ته اړ او مجبوره سي، په زیاته بیا د ښځو فاتحه، چې دوه مڼه د چلم خواړه تنباکو پکښي کارېږي، کشکي مور او تاسي د دغسي غیر معقول او غیر شرعي رواجو او عادتو مخه ونیسو او د غمزده سره په واقعي او اسلامي ډول غم شریکه او همدرده سو، داسي نه چې د هغه پر غم نور تکالیف هم ور زیات کړو.

مور خو په ودو او بناديو کي اسراف، فسادونه او نا روا کارونه رواج کړي دي، سيالی او رقابتونه سره کوو خو بد بختانه نن ورځ موفاتحې او د غم ورځي هم د فساد او سياليو څخه نه دي خالي، د فاتحو مصرفونه مو هم د سياليو او حرامو رواجو په سبب په لکو کالداري او افغاني کيږي او هغه هم فقط د نامه او رياء دپاره.

دغه بېخايه فخرونه او سيالی پرېږدی که سيالي کوی د دين او آخرت په کارو کي يې وکړی، په علم او تقوی کي يې وکړی، خپلو کړو وړو ته لږ متوجه سی! خپل خیر او شرو سنجوی، د ښه او بد کار فرق وکړی! په فاتحو او ودو کي سيالی مه سره کوی. دا د جعفر رضي الله عنه د شهادت واقعوه وه او هغه د سيد البشر رحمه للعالمين لار ښوونې وې.

ذات السلاسل سریه یا ٲولی

(ذاتُ السلاسل) د یوه ځای نوم دی چي د وادي الثرلی شاه ته پروت دی خو ابن اسحاق وايي: د مسلمانانو دغه ٲولی یا سريې د جذام د قبيلې په مخکه کي پر یو اوبو وارول چي دغو اوبو ته سلسل ويل کېده، نو ځکه دغي سريې ته د (ذاتُ السلاسل سریه) وويل سوه، د ذاتُ السلاسل سریه د مؤته د جنگ د نتائجو څخه ده، د مؤته جنگ د هجرت د اتم کال د جمادي الأول په میاشت کي و خود دغه کال د جمادي الاخری په میاشت کي يعني: د مؤته تر جنگ یوه میاشت وروسته دغه سریه و هني منطقي ته ولېږل سوه چي و مؤته ته نژدې وه.

د دغي سريې د لېږلو دپاره علماء کرام دوه سببه بیانوي څوک وايي: کله چي رسول الله ﷺ ته د هغو عربي قبيلو کومي چي د شام پر حدودو اوسېدلې موقوف او دريز د مؤته په جنگ کي ور معلوم سو چي دغه قبيلې د مسلمانانو پر ضد د روم سره یو ځای سوې، نو رسول الله ﷺ د دې دپاره یو اشد ضرورت حس کړی چي د یوه داسي حکمته څخه کارواخلي چي په هغه حکمت سره د دغو قبيلو او د روم په منځ کي تفرقه او جلا والی را ولي چي د بل وار دپاره د مسلمانانو پر ضد دومره لوی لښکر نه سي سره یو ځای او د دې پر ځای چي دغه قبيلې د روم سره اتحاد ولري باید د مسلمانانو سره یې ولري، نو ځکه یې د دغي نقشي د عملي کولو دپاره عمرو بن العاص ؓ اختیار کړی، ځکه د عمرو بن العاص ؓ د پلار مور په دغو قبيلو کي د بلی د قبيلې څخه وه، نو یې عمرو بن العاص ؓ د مؤته تر جنگ یوه میاشت وروسته د هجرت د اتم کال د جمادي الاخری په میاشت کي دغي منطقي ته ولېږی.

او ځيني علماء وايي: د مدینې منورې استخباراتو و رسول الله ﷺ ته خبر را وړی چي د قضاغه قبيلې خلک راټول کړي دي غواړي چي پر مدینه منوره حمله وکړي خو په حقیقت کي ښايي دغه دواړه سببه موجود وه، هغه اول سبب خو مو درته بیان کړی او اوس به دغه دوهم سبب په تفصیل سره درته بیان سي:

هلته یوه قبيله وه چي د قضاغه قبيله ورته ويل کېده، دغي قبيلې شام او د غسان

و قبیلو ته نژدې ژوند کاوه، کله چې دغې قبیلې د مؤته په جنگ کې د مسلمانانو پر شا تلل ولیدل د دوی هم امید پیدا سو چې د مسلمانانو څخه غنیمتونه یوسي، نو یې د دې دپاره چې پر مدینه منوره حمله وکړي تیاري او آمادګي نیول او اوس په دغه کوبښ کې وه چې رومیان او غسان هم د دغې حملې دپاره د ځان ملګري کړي، و هغو ته یې وویل: مسلمانانو په مؤته کې ستاسې څخه ماته وخوړل او ولاړل، راسې چې اوس موږ د دوی پر مرکز یعنی مدینه منوره حمله وکړو.

او اول هغه څوک چې په دغه کاریې شروع وکړه هغه د قضاغه قبیله وه.

ورونو! یوه فرق ته متوجه سی: د عربو یوه بله قبیله سته چې د خزاعه په نامه سره

یادېږي چې هغه اکثره مسلمانان او د رسول الله ﷺ متعاهدین دي او د مکې مکرمې پر شا وخوا اوسېږي، خودغه بیا بله قبیله ده چې قضاغه ورته ویل کېږي چې ټوله قبیله کفار وه او د شام پر حدودو اوسېدل، نو دغه د قضاغه قبیلې د مدینې منورې د حملې دپاره ځانونه تیارول او په عین وخت کې یې دا کوبښ هم کاوه چې روم او غسان دواړه د مدینې منورې د حملې دپاره را وپاروي او د ځان ملګري یې کړي.

رسول الله ﷺ د کفارو له دغه حرکت په تشویش کې سو او ویل: که دغه موضوع

دغسې پاته سي او کفار ځانونه آماده کړي نو به د مسلمانانو دپاره لوی خطر وي ځکه هغه دوه لکه نفریزه لښکر چې په مؤته کې یې مسلمانانو ته شکست ور نه کړی ښايي اوس پر مدینه منوره راسي، نو رسول الله ﷺ غوښته چې د مخه تر دې چې دغه موضوع لویه سي باید هلته په خپله ځانګو کې مړه او فیصله سي او قضاغه په خپل ه مقصد کې کامیابه نه سي، د دغه مقصد دپاره رسول الله ﷺ یو لښکر جوړ کړ چې پر قضاغه حمله وکړي، هغه قضاغه چې دغه اوس د دغې لویې حملې دپاره ترتیبات نیسي، رسول الله ﷺ د دغه لښکر مشر او قومندان عمرو بن العاص رضی الله عنه وټاکي.

خالد بن ولید رضی الله عنه د مؤته په جنگ کې د مسلمانانو د لښکر امیر او قومندان سو حال

دا چې د ده د اسلام فقط څلور میاشتې کېدې او اوس عمرو بن العاص رضی الله عنه د مسلمانانو د لښکر امیر او قومندان مقرره کېږي حال دا چې د ده د اسلام فقط پنځه میاشتې کېږي.

نو دا معلومه سوه چې د جنگ په آمريت کې دا خبره نه ده لازمه چې دغه نفر په

اسلام کي مقدم او د مخه دی یا یې په اسلام کي ډیر وخت تیر کړی دی بلکه خبره د لیاقت او استعداد ده خو دغه خبره یوازې په جنگ پوري هم تعلق نه لري بلکه هر څوک چي په هر کار کي پوهه او استعداد ولري هغه باید د هغه کار امر وگرځول سي او اداره وده ته پرېښوول سي، یعنی: کار واهل کار ته باید وسپارل سي.

د دغې سربې د جوړولو په وخت کي رسول الله ﷺ عمرو بن العاص رضي الله عنه ته وویل: یا عمرو! زه غواړم چي د یوې سربې یا ټولې قومندان دي وټاکم چي هم به غنیمتونه واخلي او هم به د الله ﷻ څخه اجر او ثواب واخلي، مگر عمرو رضي الله عنه وویل: یا رسول الله! قسم په الله ما د مال او غنیمتو دپاره ایمان نه دی راوړی. رسول الله ﷺ وفرمایل:

« نِعْمَ الْمَالُ الصَّالِحِ لِرَجُلٍ الصَّالِحِ »

ژباړه: پاک او حلال مال د صالح سړي دپاره ښه دی.

هو، که مال د ښه او صالح سړي سره وي ضرر نه لري ځکه هغه به یې د الله ﷻ په لار کي مصرف کړي، ښه او صالح انسان خپل مال د جهاد، مدرسو، کتابو، علماوو، مسجدو، څاهانو، پلانو، شفاخانو، بلکه د عامو مسلمانانو د مصلحت دپاره مصرفوي، خو که د فاسد او فاجر انسان سره مال موجود وي یا خو به بخپل وي چي د ده له ماله به کومه فايده او مصلحت نه سي حاصلېدلای، یا به یې دغه مال مُضر او تاواني وي، ځکه د فاجر او فاسد سړي سره د مال د مصرفولو لاري معنومي دي، پر سینماوو، پر شراب خانو، زنا خانو، ظلم او استبداد، تکبر او خود نمایي، فخر او سیالیو به مصرفیږي، یا به د حق د منعه کولو په لار کي استعمالیږي، نو ځکه رسول الله ﷺ فرمایي: پاک او حلال مال د صالح سړي دپاره ښه دی.

بیا نور رسول الله ﷺ یو کوچنی لښکر جوړ کړی چي ټوله درې سوه نفره وه او د دغه لښکر قومندان یې عمرو بن العاص رضي الله عنه وټاکي، خو په دغه لښکر کي د صحابه کرامو مشران هم موجود وه، که څه هم د عمرو بن العاص رضي الله عنه د اسلام پنځه میاشتي کېدې خو په دغه لښکر کي د ده تر امر لاندي لوی او مشرفه اصحاب کرام موجود وه، چي د هغې جملې څخه ابوبکر الصديق، سعد بن أبي وقاص، أسيد بن حُضير، سعد بن عباده رضي الله عنه او داسي نور

موجود وه، عمرو بن العاص رضي الله عنه د دغه لښکر سره د مقصد پر طرف حرکت وکړی د شپې تگ کوي او د ورځي پټيږي، ترڅو د قضاة قبيلې ته ور نژدې سوه، خو دلته عمرو رضي الله عنه ته خبر راغلی چې قضاة ډير لوی او مجهز لښکر جوړ کړی دی.

عمرو بن العاص رضي الله عنه د قضاة پر قبيله حمله و نه کړه بلکه رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم ته يې نفر ولېږل چې په حال يې خبر کړي او مرسته ځني وغواړي، رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم هم نور نفر د مرستي او کومک په شکل ورته را ولېږل چې د دغه کومکي لښکر مشر او آمر ابو عبیده عامر بن جراح رضي الله عنه ؤ او په دغه کومکي لښکر کي عمر بن الخطاب رضي الله عنه هم موجود ؤ، اوس نو د اصحاب کرامو ټول مشران په دغه لښکر کي موجود دي، کله چې دغه کومکي لښکر رهي کېدی رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم ابو عبیده رضي الله عنه ته وويل: د عمرو سره اختلاف مه کوه.

دغه د مرستي ډله و عمرو بن العاص رضي الله عنه ته ور ورسېدل، کله چې د لمانځه وخت سو ابو عبیده رضي الله عنه غوښته چې د مخه سي يعني: د لمانځه امام سي ځکه دی امير دی او دا هم معلومه خبره وه چې د خلکو امامت به د هغو امير کاوه، دې ته نه کتل کېده چې هغه حافظ دی که نه دی دا بيا بله خبره ده خواصلاً امامت د امير حق ؤ، څرنگه چې ابو عبیده رضي الله عنه د دغي کومکي ډلي امير ؤ غوښتل يې چې د مخه سي مگر عمرو بن العاص رضي الله عنه ورته و ويل: يا ابا عبیده! ته زما کومک يې امير نه يې، امير زه يم او خلکو ته زه لمونځ ورکوم، ابو عبیده رضي الله عنه و ويل: رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم امر کړی يم چې ستا سره بايد اختلاف و نه کړم. (د مخه سه)

نو د لښکر عمومي قومندان عمرو بن العاص رضي الله عنه ؤ او د اصحاب کرامو لوی لوی مشران د ده تر امر لاندې وه حال دا چې دی نوي مسلمان دی او د اول وار دپاره د لښکر امير مقررېږي، فقط پنځه مياشتي د مخه د کفارو د رئيسانو څخه ؤ او اوس د مسلمانانو آمر دی، خير لښکر د قضاة پر طرف ور رهي دی د شپې تگ، کوي او د ورځي پټيږي څو بالکل د قضاة و قبيلې ته ور نژدې سوه.

اوس چې د دوی او قضاة په منځ کي ډيره لږ فاصله پاته ده شپه ده او ډير شديد يخ دی، دا هغه شپه ده چې سبا حمله کېږي خو په دغه شپه عمرو رضي الله عنه ټول لښکر د اور بلولو څخه منعه کړی، خلک د يخه څخه ډير په عذاب سوه، تاسي پوهېږی چې په

د نبت کي یخ ډیر شدید وي خاستا دغه منلقه چي د شام حدود دي ډیره یخه ده او بیا اور هم نه وي، نو خود ټول لښکر د یخه څخه په عذاب او تکلیف ؤ. د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه له طاقته و وتل او عمرو رضی الله عنه ته ورغلی ویل: یا عمرو! خلک دي په تکلیف کړه پر پرده چي اور بل کړی، عمرو رضی الله عنه ویل: یا، قسم په الله یو نفر به هم اور نه کړي بل، عمر فاروق رضی الله عنه په قهر او غصه بیرته ځني راغلی، خیر شپه تېره سوه سهار سو، په شپه کي پر عمرو بن العاص رضی الله عنه د جنابت غسل لازم سوی ؤ پسله استنجاء څخه یې تیمم و واهه، حضرت عمر فاروق رضی الله عنه ولیدی چي عمرو تیمم وهي، ویل ولي تیمم وهي؟ عمرو رضی الله عنه ویل: پر ما د جنابت غسل لازم سوی دی، عمرو رضی الله عنه ویل: اوبه موجودي دي، عمرو ویل: یا په اوبو غسل نه کوم، ویل: څنگه غسل نه کوې؟ اوبه چي موجودي وي تیمم نه دی روا، عمرو رضی الله عنه ویل: ډیر زورور یخ دی غسل نه سم کولای، خیر تیمم یې و واهه او خلکو ته یې هم په دغه تیمامه لمونځ ورکړی، اوس نو پر مسلمانانو دغه د ده کارونه نور هم درانه سوه، عمر بن الخطاب رضی الله عنه ته قهر ورغلی مگر بیا هم غواړي چي د ابو بکر الصديق رضی الله عنه سره مشوره وکړي، ویل: یا ابا بکر! ته نه وني چي عمرو څه کارونه کوي؟ ځکه عمرو رضی الله عنه نسبت و دوی ته نوی مسلمان ؤ د دین په کارو او مسئلو دومره نه ؤ خبر لکه دوی او پر هغه سربېره په دین کي او د دین په کارو کي پر دوی آمریت کوي او داسي مخالف کارونه کوي، نو ځکه مسلمانان دغه د ده په تصرفاتو نه وه راضي، مگر ابو بکر الصديق رضی الله عنه چي په ټول عمر کي صديق ؤ و ویل: یا عمر! په والله که عمرو د دغه کار دپاره تر تا بهتر نه وای رسول الله صلی الله علیه و آله به پر تا نه وای آمر کړی.

دغه د صديق اکبر ژوند، عقیده او حالت ؤ، د رسول الله صلی الله علیه و آله پر دغه اختیار بلکه د هغه صلی الله علیه و آله پر هر تصرف یې پوره اطمینان درلودی، نو عمر رضی الله عنه د ابو بکر الصديق رضی الله عنه په دغه جواب چپ او ساکت سو څه یې و نه ویل.

کله چي مسلمانان د سهار د لمانځه څخه فارغه سوه، مسلمانانو د عمرو بن العاص رضی الله عنه په امر د قضاغه پر قبيله په یوه وار حمله وکړه، حمله ډیره شدیدې او یو ځایي وه د قضاغه د قبيلې هیڅ دا خیال او ګمان نه ؤ چي مسلمانان دي پر دوی حمله وکړي، جاسوسانو یې هم خبر نه ؤ ورته را وړی دا حمله ناڅاپه وه، د قضاغه

د قبيلې خلكو په تېښته شروع وكړه بالكل د خپلي منطقي څخه ووتل، خپله مخكه او قبيله يې پرېښوول، مسلمانان په پسي دي وژني يې بنديان ځني نيسي، په دغه وخت كې عمرو بن العاص رضي الله عنه امر وكړي چې پرې يې ږدي او ځني را وگرځي.

دلته بيا مسلمانان ناراضه سوه وايي مور اوس پر كاميا به سوو پرېږده چې بنديان ځني ونيسو، وې وژنو، هغه دي دوى تښتي، عمرو رضي الله عنه ويل: يا، پرې يې ږدي او ځني را وگرځي، مسلمانان نور هم د ده په دغه امر سره ناراضه سوه، ويل: ممكن ټوله قبيله بنديان ونيسو، خوده رضي الله عنه امر وكړي چې ځني را وگرځي، مسلمانان كه څه هم ناراضه وه خود خپل امير اطاعت يې وكړي او را وگرځېدل، هغه شيان چې د قضاغه په قبيله كې موجود وه لكه پسونه، اوبان او نور سامانونه چې دوى را وړلاى سواى هغه يې په غنيمت واخيستل او د غنيمتو سره بيرته مدينې منورې ته راغله.

كله چې لښكر مدينې منورې ته ورسېدى مسلمانانو ورسول الله صلوات الله عليه وسلم ته د عمرو بن العاص رضي الله عنه د اعمالو او تصرفاتو څخه شكايت وكړي چې د دوى سره يې داسي او داسي كول، رسول الله صلوات الله عليه وسلم عمرو رضي الله عنه راوغوښتي او ويل: يا عمرو! ولي دي خلك په تكليف كړه چې د اور بلولو ته دي نه پرېښوول؟ عمرو رضي الله عنه وويل: يا رسول الله! زموږ شمېر او عدد لږ ؤ، قضاغه او هغه كسان چې د دوى ترشا ولاړ وه كه په مور خبر سوي واى والله مور ټول به يې وژلي واى، نو كه مور اور بل كړي واى يقيناً او بېله شكه هغه په مور خبرېدل او قسم په الله چې بيا به مونجات نه واى پيدا كړي، رسول الله صلوات الله عليه وسلم فرمايل: صدقت، رشتيا او صحي دي وويل.

رسول الله صلوات الله عليه وسلم بيا ورته وويل: ولي دي د خلكو امامت وكړي او تا تيمم وهلى ؤ؟ حال دا چې اوبه هم درسره وې، عمرو رضي الله عنه وويل: يا رسول الله! دومره زورور او شديد يخ ؤ كه مي غسل كړي واى هلاكېدم، مړ كېدم او الله جل جلاله فرمايي:

﴿وَلَا تَلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ﴾. (البقره: ۱۹۵)

يعني: خپل ځانونه په خپل لاس په هلاك كې مه اچوى، رسول الله صلوات الله عليه وسلم و فرمايل: صدقت، رشتيا او صحي دي وويل.

رسول الله صلوات الله عليه وسلم بيا و فرمايل: ولي دي خلك د بنديانو د نيولو څخه منعه كړه؟

عمر و ﷺ و وبل: يا رسول الله! که دوی په هغو پسي تللي وای سره پاشل کېدل او که پاشل سوي وای بيا د بنمن را باندې غالبه کېدی، دا نه ده سحي چي موږ په داسي مځکه کي چي هلته زموږ د بنمنان ډير وي يو يو او سره وپاشل سو، په داسي ځای کي چي د بنمن شمېر زيات وي لښکر بايد سره يو ځای وي او ما هم دغه امر ورته کړی دی چي را ټول سی مه سره پاشل کېږی، بيا هم رسول الله ﷺ ورته و فرمايل: صدقت، رسول الله ﷺ د عمرو بن العاص رضی الله عنه ټول تصرفات او اوامر سحي او پر ځای و بلل او هغه يې ورتائيد کړه.

دغه لښکر د قضاغه د قبيلې څخه په لساوو نفر و وژل او ډير غنيمتونه يې ځني راوړل، دغه جنگ د خپل لوی والي سره سره او هغه ډيره وژنه چي يې په قضاغه کي وکړه بيا هم د مسلمانانو څخه يو نفر نه شهيد سوی و او نه زخمي سوی و، بېله يوه نفره چي زخمي و او د هغه زخم هم ډير سپک او عادي و.

هغه چي وايي: (زموږ قواوي خپل مرکز ته سالمې را وگرځېدې) دلته په دغه جنگ کي دغه خبره حقيقت او پر ځای وه، هيڅ خلاف او درواغ پکښي نه و.

دا د عمرو بن العاص رضی الله عنه عسکري پوهه او قدرت و چي د اول وار دپاره په سریه ذات السلاسل کي ښکاره سو او په وروسته کي بيا د ده عسکري عظمت د مصر په فتحه کولو کي ښکاره او روښانه سو چي د مصر هغه لويه او کاميابه فتحه هم د عمرو بن العاص رضی الله عنه پر لاس وسوده.

دغه د مصر د فتحه کېدلو واقعات به په هغه سلسله کي واورى کومه چي زما له طرفه د (خلفاء الراشدين) په نامه سره نشر سوې ده.

دا ټوله هغه مهم واقعات وه کوم چي د حديبيې د صلحي او د مکې مکرهې د فتحي په منځ کي پېښ سوي دي، خيبر فتحه سو، شا وخوا ټوليانې ولېږل سوې، پاچهانو ته ليکونه او رسالې ولېږل سوې او بيا د مکې مکرهې تر فتحي د مخه يوه کوچنۍ واقعه پېښه سوه چي هغه د خېط سره ده او دغه د خېط سره به موږ ته هغه فرق را وښوي کوم چي د مسلمانانو په ژوند کي د مکې مکرهې په فتحه سره راغلی چي د مکې مکرهې تر فتحي د مخه او بيا تر فتحي وروسته د مسلمانانو ژوند څومره

فرق وکړی، که څه هم د مکې مکرمې تر فتحې د مخه ډیرې قبیلې اسلام ته داخلي سوي وې او ډیر خلک د اسلام تابع سوي وه، مسلمانانو ډیرې فتحې کړې وې، خو بیا هم په مسلمانانو کې اقتصادي ضعف موجود ؤ، غریبي او مسکنت پکښې زیات وه او رسول الله ﷺ تر اوسه د هغو قبیلو په مقابل کې مقاومت کاوه چې تر اوسه اسلام او مسلمانانو ته په کمین کې ناستي وې او په موقع پسي گرځېدې، مثلاً ټولې هغه قبیلې چې د خندق په غزاه کې د مسلمانانو پر ضد سره یو ځای سوي وې، هغه ټولې د اسلام دښمني وې او همپشه به یې په موقع پسي کتل چې کله به پر مدینه منوره حمله وکړو، اسلام او مسلمانان له منځه یوسو، یا لږ تر لږه یو ضرر او تاوان ورورسو.

د خَبَط سريه

د سیرت په عامو کتابو کې ویل کېږي چې دغه سريه د هجرت په اتم کال د رجب په میاشت کې لېږل سوې ده، خو هلته داسې یو قول هم سته چې وايي: دغه د خبط سريه د حدیبیې تر صلحي د مخه وه او د هغه قول ویونکي خپل ځان ته دلائل لري، خو ما د عامو کتابو په متابعت دغه سريه د هجرت په اتم کال کې ذکر او بیان کړه.

د هجرت د اتم کال د رجب په میاشت کې رسول الله ﷺ یوه سريه د ابو عبیده عامر بن الجراح رضي الله عنه په مشرۍ د جُهینة قبیلې ته د جزاء ورکولو دپاره ولېږل چې په دغه سريه کې درې سوه نفره وه او په دغو نفرو کې یو هم حضرت عمر فاروق رضي الله عنه ؤ، دغه د جُهینة قبیلې د بحر احمر ساحل ته نژدې پرته وه، د دغې سريې حرکت د رجب په میاشت کې ؤ او د رجب میاشت د هغو میاشتو څخه ده چې جنگ پکښې حرام ؤ نو نقشه داسې وه چې جنگ به په شعبان کې کېږي ځکه شعبان بیا د هغو میاشتو څخه دی چې جنگ پکښې جائز او روا دی.

مسلمانانو د خپل مقصد پر طرف حرکت وکړی خو د دوی د خوړلو دپاره فقط یوه کڅوړه یا یوه گونۍ خرما ورسره وه چې د دوی آمر به د خوړلو پر وخت پر نفر یوه یوه خرما ورکول، د دغه سريې د افرادو څخه یو نفر وايي: ما د ځان سره و ویل: په دغه یوه دانه خرما به زموږ څه ښه وسي؟ خو د دغې یوې دانې خرما په قدر هغه وخت

پوه سوم چي هغه زموږ خرما خلاصه سوه، اوس مسلمانان پر لار دي تر مقصده لا نه دي رسېدلي چي هغه د دوی خورا که خلاصه سوه، دا د مسلمانانو هغه د مسکنت او غریبۍ حال را ښکاره کوي چي خورا که يې که څه هم يوه دانه خرما وه پر لاري خلاصه سوه، په هغه وخت کي ټوله جزیره العرب په صورت عموم سره غریبان او مسکینان وه، کله چي د مسلمانانو خواړه بالکل ختم سوه او د خوړلو دپاره هيڅ شی نه لري نو د لوږي او مجبورۍ څخه يې د درختو بلگونه يا د ونو پاني خوړلې.

او د ونې و هغو پانو ته چي ښاخ راکش کړې او پاني يې پرې کړې په عربي کي خَبَط ويل کيږي، نو دغه سريه چي په دغه طريقه سره يې د ونو پاني يا د درختو بلگونه خوړل په دغه نامه سره ويلل سوه او سريه الخَبَط ورته ويل سوه، چي مسلمانانو د لوږي په سبب د ونو پاني خوړلې.

په دغه سريه کي د مسلمانانو سره د سپرلۍ دپاره اوبن يا بل حيوان هم نه وور سره، پياده او پر پښو تله، د دغو دروسو و نفرو سره فقط دوه اوبنه وور سره وه چي پر هغو يې خواړه او اوبه بارولې، خواړه خويې پر لاري خلاص سوه.

د دغي سريې سره قيس بن سعد بن عباده رضي الله عنه هم ملگری و چي د عربو د اشرافو څخه و او سخي سړی و، ده چي د مسلمانانو دغه بد حال وليدی چي له لوږي پاني خوري نو يې داسي نيت وکړی چي د مسلمانانو د لوږي د ليري کولو دپاره بايد يو څه وکړي، بيا يې ډير ليري صحرايي عرب وليدل چي د هغو سره اوبنان وور سره وه، قيس رضي الله عنه هلته و عربو ته ورغلی او ورته وې ويل: د دغو اوبنانو څخه يو څه پر ما نه خرڅوی؟ هغو ويل: خرڅوو يې، قيس رضي الله عنه ويل: مگر اوس زما سره مال او پيسې نسته خو کله چي موږ بيرته مدينې منورې ته ولاړ سو بيا به تاسي ته د دغو اوبنانو په قيمت کي د مدينې منورې خرما درکړم، عربو ويل: د دې سودا ضامن به څوک وي؟ زموږ اوبنان اوس را څخه اخلي او خرما بيا په مدينه منوره کي را کوې، قيس ويل: زه قيس بن سعد بن عباده يم، عرب ويل: هو والله، نسب دي اصل دی پر تا يې په پور هم خرڅوم، نو قيس له دغه صحرايي عرب څخه پنځه اوبنه رانيول، اوس نو دی او هغه عرب د مسلمانانو لښکر ته راغله غواړي چي د دغي معاملي دپاره شاهدان و دروي

چې دغه بیعه په پور ده، اوبنان اوس تسلیموي او قیمت یې بیا وروسته په مدینه منوره کې راکوي، د شاهدانو په جمله کې یې د عمر بن الخطاب رضی الله عنه څخه هم شاهدي وغوښتل، مگر عمر رضی الله عنه و صحراييې عرب ته وویل: پر ده یې مه خرڅوه دئ غریب سړی دی، دئ مال نه لري مال یې ټول د پلار دی او دئ اوس د پلار په مال سودا کوي دا نه صحي کیږي، خو صحراييې وویل: گمان نه کوم چې پلار دي خپل زوی و شرموي، سعد بن عباده داسې سړی نه دی چې زوی دي یې یوشی را نیسي او پلار دي یې د هغه قیمت ور نه کړي، نو یې قیس رضی الله عنه ته وویل: راځه اوبنان دي راوله، قیس رضی الله عنه هم اوبنان لښکر ته را وستل، کله چې مسلمانانو ته راغلی د هغو اوبنانو څخه یې یو ور حلال کړی او په وې خدری، سبا یې بل اوبن حلال کړی دا بله ورځ یې بل حلال کړی، خو عمر رضی الله عنه په دغه کار نه وراضی چې قیس د پلار بې اجازې د هغه مال مصرفوي، نو عمر رضی الله عنه و ابو عبیده رضی الله عنه ته ورغلی او ویل: یا ابا عبیده! قیس د پلار په بېخبري او د هغه بې اجازې د هغه مال په نورو خوري، ابو عبیده رضی الله عنه قیس له دغه کاره څخه منعه کړی او مسلمانان بیا وږي پاته سوه.

خیر د جهینه د قبیلې سره هم جنگ و نه سو او مسلمانان پر دغه ساحلي منطقو گرځي غواړي چې د دریاب د غاړې منطقي تسخیر کړي، خو وږي دي او د خوړلو دپاره شی نه لري چې یوه عجبه پښه وسوه، هغه دا چې الله جبار مکریم دوی ته دریاب مسخره کړی، کله چې دوی بحر احمر ته نژدې رهي وه (بحر احمر د جدې سمندریا دریاب دی) پر بحر احمر یې لکه یوه توره غونډی داسې شی ولیدی، مسلمانان په تعجب کې سوه پر دریاب غونډی؟ عجبه ده! نو ور نژدې سوه که گوري یو تور ماهی دی چې الله جبار مکریم له دریابه د دریاب غاړې ته را غورځولی دی، څرنکه چې مسلمانان وږي وه نو یې د دغه ماهي په خوړلو شروع وکړه، دغه ماهی د دوی د خوړلو ذخیره سوه، دالت یې خوري او په دغه منطقه کې چې د جهادي گزمو دپاره یوې او بلي خواته ځي خواړه د دغه ماهي د غوښو څخه ور سره اخلي، مسلمانان تقریباً یوه میاشت په دغه منطقه کې پاته سوه، په دغه منطقه کې پر هغه شا وخوا قبیلو گرځي منطقه تر خپل تسلط لاندې کوي خو غذا او خواړه یې له دغه ماهي څخه دي،

د دغه ماهي لوی والی په حدیث شریف کې بیانېږي او وایي:

ابو عبیده رضی الله عنه غوښتل چې د دغه ماهي لوی والی معلوم کړي نو یې نفر امر کړه چې د دغه ماهي د سترګې په کاسه کې کښیښي، پنځه نفره د ماهي د سترګې په کاسه کې کښېښتل، دا د دغه ماهي یوه سترګه وه، بیا یې د دغه ماهي د پوښتی دوه هډوکي د کمان یا ششک پر ډول و درول، نو یې په دغه درو سوو نفرو کې وکتل چې کوم یو ډیر جگ دی خو په ټولو کې قیس بن سعد بن عباده رضی الله عنه جگ ؤ، قیس ته یې وویل: پر اوښ په ولاړي و درېږه او اوښ رهي کړه تر دغه کمان لاندې تېر سه، قیس رضی الله عنه هم په ولاړي پر اوښ و درېدی او تر دغه کمان یا ششک لاندې تېر سو او سر یې هم نه کړي کښته ځکه هغه کمان یا د ماهي د پښتیو څخه جوړ سوی قوس د ده تر سر لوړ ؤ، دا د دغه ماهي لوی والی ؤ.

کله چې دغه سر په بیرته مدینې منورې ته تله د دغه ماهي غوښي او غوړي یې ور سره واخیستل پر لاري یې د هغه څخه خورک کاوه تر څو مدینې منورې ته ورسېدل، په مدینه منوره کې یې د سرې ټول واقعات و رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم ته بیان کړه چې د واقعاتو په جمله کې دغه د ماهي قصه هم وه.

بیا نور رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم و فرمایل: د هغه ماهي څخه یو شی اوس هم درسره سته؟ اصحاب کرام وویل: هو، نو یې و رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم ته هغه پاته ماهی را وړی او رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم هم د هغه ماهي له غوښو څخه څه و خوړي، چې دا هم د صحابه کرامو د زړه د ښه کولو دپاره ؤ، د دغې سرې لېږل هم د هغو واقعاتو څخه دي چې د مکې مکرمې تر فتحې د مخه پېښې سوي دي.

د مکې مکرمې د فتحې غزاه

اوس به د مکې مکرمې د فتحې واقعات درته بیان سي، هغه فتحه: کوم چې الله تعالی په دغه فتحه سره اسلام معززه کړی، په دغه فتحه سره قریش د اسلامي حکومت تابع سوه، په دغه فتحه سره ټوله جزیره العرب فتحه سوه، دا هغه لویه فتحه ده چې الله تعالی په هغه سره خپل دین، خپل رسول، خپل لښکر او خپله ډله معزز کړه،

په دغه فتحه سره الله ﷻ خپل ښار او خپل کور هغه چي د عالم دپاره يې هدايت او قبله گرځولی و د کفارو او مشرکانو د لاسه وايستی، دا هغه فتحه ده چي په هغه سره به اهلُ السماء يا ملائکو يو و بل ته زيري ورکول، د دغي فتحي په واسطه خلک د الله ﷻ دين ته په ډلو ډلو داخلېدل، د دغي فتحي په واسطه د مخکي مخ په الهي نور سره روښانه سو، په دغه فتحه سره د اسلام شان او شوکت پر نورو ټولو اديانو لوړ او قوي سو، اسلام معزز او منل سوی دين وگرځېدی، مکه مکرمه چي د عربو د مجد او عزت مرکز و د اسلام د امر تابع سوه.

لکه څرنګه چي د حديبيې د صلحي په وخت کي مو درته و ويل: چي د دغي صلحي د مادو څخه د يوې مادې مضمون او مفهوم داسي و: هره قبيله چي و غواړي چي په دغه صلحه کي د محمد ﷺ په طرف او عهد کي شامله سي کولای سي او هره قبيله چي و غواړي چي په دغه صلحه کي د قریشو په عهد او طرف کي شامله سي کولای سي او هره قبيله چي په هر طرف کي داخله او شامله سوه هغه قبيله د هغه طرف جزء بلل کيږي او پر دغه قبيله هر تجاوز يا تعارض پر هغه اصلي طرف تجاوز او تعارض بلل کيږي. نو د دغي مادې په اساس د خزاعه قبيله د رسول الله ﷺ او مسلمانانو په طرف کي شامله سوه او د بنو بکر قبيله د قریشو په طرف کي داخله سوه، که څه هم دغو دوو قبيلو په خپل منځ کي د جاهليت د وختو راهيسي پخواني عداوتونه درلودل، خو اوس د دغي صلحي په سبب يو د بل څخه په امن او امان کي سوې.

(دا خود حديبيې د صلحي ماده او نتيجه وه)

مګر د مکې مکرمې د فتحه کولو سبب هم هغه پخوانۍ دښمني سوه چي د بنو بکر او خزاعه د قبيلو په منځ کي موجوده او پرته وه چي دغه د دوی دښمني د جاهليت د وختو څخه پيدا او موجوده وه او د هجرت تر وروسته پوري يې دوام درلودی او دغه دواړي قبيلې کافري وې، مګر د خزاعه قبيله لکه د مخه چي مو درته و ويل: د حديبيې تر صلحي وروسته د دوی ډير نفر اسلام ته داخل سوه خو په عمومي ډول د حديبيې د صلحي په واسطه د خزاعه ټوله قبيله که مسلمانان وه که کفار د مسلمانانو متعاهدین او متحالفین وه او د بنو بکر قبيله چي د خزاعه د قبيلې دښمنان

وه د قريشو په طرف کي شامل سوه چي د هغو حلفاء او متعاهدین بلل کېدل.

څرنګه چي د بنو بکر او خزاعه د قبيلو په منځ کي د پخوا څخه جنګونه او دېمني موجود وه خو هر وخت چي به د دوی په منځ کي جنګ پېښ سو بنو بکر به ماته وخوړل، هم به يې نفر و وژل سوه هم به يې جنګ بايلاوه، څو واره بنو بکر پر خزاعه حمله کړې وه چي خپله بدله او انتقام واخلي خو بيا به هم ماته او شکست د دوی په نصيب سوه هم به يې نفر و وژل سوه هم به پر شا ولاړل، چي دغه شکست او وژني به نور هم د دوی زړونه د حسد او عناده ور ډک کړه او همېشه په دې انتظار کي وه چي کله به پر خزاعه د هغو په بېخبري کي حمله وکړي چي خپله بدله او انتقام واخلي، مګر خزاعه بيا همېشه په احتياط او مسلح ګرځېدل، بنو بکر ته يې هيڅ داسي موقع نه ورکول چي هغه دي په خپل مقصد کي کاميابه سي، خپل پوره احتياط يې کاوه.

(دا د بنو بکر او خزاعه قبيلو زور تاريخ و)

کله چي د حديبيې صلحه وسوه او بنو بکر ځان په قريشو کي داخل کړی او خزاعه بيا د مسلمانانو په طرف کي داخل سوه، اوس چي صلحه جاري او روانه ده نو زړې دېمني هم آرامي سوې، هغه خزاعه چي پخوا به يې احتياط کاوه اوس مطمئن او بېغمه سوه چي صلحه وسوه او جنګونه آرام سوه، پردې سر بېره دوی د رسول الله ﷺ متعاهدین او حلفاء هم دي، د حديبيې د صلحي د شرطو يا مادو څخه د يوې مادې مضمون داسي و: هر تجاوز او تېری چي پر خزاعه وسي هغه پر مسلمانانو تېری او تجاوز بلل کيږي نو د خزاعه قبيلې ته پوره اطمینان حاصل و چي بنو بکر اوس پر دوی حمله نه کوي ځکه چي دوی اوس په اور بند کي دي او د دغه اور بند موده هم لس کاله ده نو ځکه دوی په فارغه زړه ګرځېدل، بېله بيري او تشويشه به مکې مکرمې ته تلل طوافونه او عبادتونه به يې کول، پخوا خو همېشه په بېره کي وه مسلح او په احتياط به ګرځېدل، خو اوس يې د دغي صلحي او اتفاق په سبب هغه پخوانئ احتياط پرېښاوه.

دلته بيا د بنو بکر قبيلې وليدل چي د خزاعه د قبيلې خلک مطمئن او بېغمه دي د پخوا په شان نه احتياط کوي او نه اسلحه ور سره ګرځوي نو د بنو بکر قبيلې د غدر

او خیانت کولو د پاره وخت او موقع مناسب ولیدل.

د دغه غدر د عملي کولو د پاره د بنو بکر د قبیلې رئیس نوفل بن معاویه الدیلی و قریشو ته ورغلی او ویل: تاسي خو وینی چي خزاعه اوس مطمئن او بېغمه دي نو زما نیت دی چي غدر ور سره وکړم او غواړم چي تاسي مې مرسته وکړی، د مکې مکرمې او قریشو د ډیرو مشرانو سره یې په دې باره کي مشورې وکړې خو د قریشو ډیرو مشرانو له دې کاره څخه منعه کړی، مگر د قریشو ځیني مشران لکه صفوان بن أمیه، عکرمه بن أبي جهل، سهیل بن عمرو او ځینو نورو موافقه ور سره وکړه.

دلته بنو بکر او قریشو پر غدر او خیانت اتفاق سره وکړی، هلته بیا د خزاعه د قبیلې نفر د عمرې د پاره مکې مکرمې ته را رهي سوي دي او هلته د باندي تر حرم یې په یوه منطقه کي د یو اوبو سره واړول چي دغه اوبو ته (الْوَتِير) ویل کېده، دغه منطقه تر هغه لوی حرم چي مخ کي مو در بنوولې دی د باندي وه، دوی ویل: نن شپه به دلته راحت وکړو سبا به حرم ته داخل سو او بیا به د کعبې شریفې سره خپل عبادتونه کوو. دغه د خزاعه په خلکو کي مسلمانان هم سته او کفار هم سته، مسلمانانو یې د شپې لمونځ او عبادت کاوه او مشرکان یې بیده وه، د بنو بکر قبيله چي د خزاعه په دغه ډله خبر سوه چي دلته شپه تېروي او د هرڅه څخه یې خبره دي نو یې د حملې د پاره خپل ځانونه آماده کړه او په نیمه شپه کي یې د خزاعه پر دغه ډله حمله وکړه، هغه خلک چي د خوبه سره را پورته کېدل بنو بکر بیا په دغه اوله حمله کي د خزاعه درې نفره وژلي وه، خزاعه چي دغه حال ولیدی ټول د حرم شریف و طرف ته ځغلي، تبتي او د حرم شریف منطقي ته داخل سوه، په حرم شریف کي خو جنگ او وژل نه دي روا، دلته نو د بنو بکر څو نفره هغه خپل رئیس ته ورناري کړه ویل:

يا نوفل! الحرم الحرم، إلهک إلهک.

يعني: موږ او خلک حرم ته داخل سوو د الله څخه دي وېرېږه.

د دوی مشر نوفل د ډیر لوی فسق او فساد خبره وکړه ویل:

(لَا إِلَهَ لَكُمْ الْيَوْمَ، أَصِيُوا نَارَكُمْ، فَلَعَمْرِي إِنَّكُمْ لَتَسْرُقُونَ فِي الْحَرَمِ أَفَلَا تَأْخُذُونَ نَارَكُمْ فِيهِ؟)

ژباړه: نن تاسي لږه رب او إله نسته خپله بدله مو اخلی، تاسي په حرم کي

غلاوي کوی او اوس په حرم کي خپله بدله او انتقام نه اخلي؟

اوس نو بنو بکر د حرم شریف په داخل کي جنگ کوي او په حرم کي د خزاعه د قبیلې په خلکو پسي ځغلي، د مخه خو هغو کوښښ کاوه چي حرم ته ننوزي او ځان خلاص کړي، مگر اوس دغه فاجران توري په لاس په حرم کي هم په پسي دي اوس چيري ولاړ سي؟ نو د بدیل بن ورقاء کور ته ورغله.

بدیل د خزاعه د قبیلې د مشرانو څخه ؤ او په مکه مکرمه کي یې هم کور درلودی، کله چي به مکې مکرمې ته راغلی په دغه خپل کور کي به اوسېدی، بیا چي به یې عمره، زیارت او کارونه خلاص سوه بیرته به خپلي قبیلې ته ولاړی.

دغه د خزاعه د قبیلې خلک د بدیل کور ته ورغله چي هلته به خلاص سي خو نیمه شپه ده د بدیل د کور دروازه هم تړلې وه، دلته بنو بکر پسي را ورسېدل او د بدیل بن ورقاء د کوره سره یې حملې او د تورو وارونه پر شروع کړه، د خزاعه خلکو قریش هم ولیدل چي د بنو بکر په ملګرتیا جنگ کوي، صفوان بن أمیه، عکرمه بن أبي جهل او ځیني نور کسان دا هم د بنو بکر سره د خزاعه په وژلو کي ملګري دي او مرسته یې کوي، دلته د بدیل بن ورقاء د کور مخ ته یا د کور د دروازې سره د خزاعه شل نفره نور ووژل سوه، که څه هم د خزاعه نفر کوښښ کوي چي د خپلو ځانو څخه دفاع وکړي مگر دفاع چيري ده؟ بنو بکر پوره لښکر دی او مسلح دي، د قریشو اشراف او مشران هم د دوی مرسته کوي، تر څو چي د سهار روښنایي ښکاره کېدل دوی لا په دغه جنگ مشغوله وه.

خو په دغه وخت کي د قریشو مشرانو ځانونه ګوښه کړه او خپلو کورو ته ولاړل، ویل: که روښنایي سوه پېژندل کېږو او پر هغه نورو یې هم ږغ وکړی چي راځی ځکه موږ نه غواړو چي د دغه غدر او خیانت حال ښکاره سي، د خزاعه نفر یې پرېښوول او دوی په داسي حال کي ولاړل چي د خزاعه د قبیلې څخه یې دروېشت نفره په غدر او خیانت سره وژلي وه هغه هم په حرم کي او د قریشو په حضور، حتی ځینو قریشو هم په دې جنگ کي حصه واخیستل چي دغه نو په ښکاره سره د هغه لیکل سوي عهد څخه تېری او تجاوز ؤ او د حدیبیې د صلحي ماتېدل وه.

د خزاعه د قبيلې مشران ډير ژر سره يو ځای سوه ويل: موږ بايد څه وکړو؟ پر دې يې اتفاق سو چې تر هر څه د مخه بايد ورسول الله ﷺ ته نفر و لېږو چې هغه په دغه مسئله خبر کړي بيا چې موږ هر څه کول د هغه دپاره به تيار او آماده سو، د خزاعه د قبيلې مشرانو عمرو بن سالم چې شاعر هم ؤ د څو نفرو سره مدينې منورې ته و لېږي ويل: ته خو ډير ژر ورسول الله ﷺ ته دغه خبر ورسوه او موږ هم پسي دررهي يو، عمرو بن سالم هم په ډير تلوار او چابکي مخ پر مدينه منوره رهي سو حتی پر لاري د آرام او راحت دپاره هم نه معطله کېدی، د شپې او ورځي تگ کوي هيڅ راحت نه کوي، تر څو مدينې منورې ته ورسېدی او مسجد نبوي ته ورغلی، رسول الله ﷺ په مسجد کي د څو نفرو اصحاب کرامو سره ناست ؤ چې عمرو بن سالم مسجد ته ور ننوتی څرنگه چې دئ شاعر ؤ (يو ازي دئ نه بلکه ټولو عربو شعر وايه) نو يې دغه موضوع ورسول الله ﷺ ته په اشعارو سره وويل چې هغه شعرونه داسي وه:

اللَّهُمَّ إِنِّي نَاشِدُ مُحَمَّدًا   حَلْفُنَا وَحَلْفُ أَبِيهِ الْأَتْلَدَا
قَدْ كُنْتُمْ وِلْدًا وَكُنَّا وَالِدًا   ثَمَّةَ أَسْلَمْنَا وَكَمْ نَزَعَ يَدًا

يعني: الهي زه و محمد ﷺ ته ورناري کوم او هغه حلف وريادوم چې زموږ او د ده په منځ کي دی او هغه پخوانی حلف وريادوم چې زموږ او د ده د پلار په منځ کي ؤ. | په دې کي و هغه پخواني حلف ته اشاره ده چې د خزاعه او د بني هاشم په منځ کي د عبدالمطلب د وخته څخه موجود ؤ |.

او وايي: تاسي زموږ اولاد ياست او موږ ستاسي پلرونه يو، په دې کي بيا هني پخوانی دوستی ته اشاره ده (کومه چې د عبدمناف مور د خزاعه د قبيلې څخه وه) نو خزاعه د رسول الله ﷺ ماماگان بلل کيږي، نو ځکه يې و ويل: تاسي زموږ د اولادو څخه ياست او موږ ستاسي نيکه گان يو، او بيا موږ مسلمانان سوو او له دغه بيعته څخه هيڅکله لاس نه کارو.

إِنَّ قَرِيضًا أَخْلَفُوكَ الْمَوْعِدًا   وَتَقَضُوا مِيثَاقَكَ الْمُؤَكَّدَا
فَأَنْصُرُ هَذَاكَ اللَّهُ نَصْرًا إِعْتَدَا   وَادْعُ عِبَادَ اللَّهِ يَأْتُوا مَدَدَا

بېشکه قريشو ستا سره د هغې وعدې مخالفت وکړی (چې د حديبيې صلحه يې مقصد وه) او هغه ستاسره ټينکه وعده يې ماته کړه، يعني: پر موږ يې تېرئ او تجاوز وکړی، نو زموږ مرسته وکړه الله هدايت درته کړی دی، کومک مو وکړه ځکه دوی تجاوز وکړی او د الله بنديگان را وېوله چې هغه هم زموږ په مرسته راسي.

فِيهِمْ رَسُولُ اللَّهِ قَدْ تَجَرَّدًا   فِي طَيْبِ كَالْبَحْرِ يَجْرِي مُزْبِدًا
هُمْ بَيْتُونَا بِالْوَتِيرِ هُجَّادًا   تَلُّوا الْقُرْآنَ رُكْعًا وَسُجَّدًا

په هغو کې به رسول الله ﷺ وي او توري به يې لڅي کړي وي يعني: د جنگ دپاره تيار او آماده راسی په ايله سوو آسانو کې راسی چې داسي را بهېرې لکه ځک کوونکی درياب، اوس عمرو بن سالم ټوله قصه په شعر ورته وايي، وايي: موږ د وتير په منطقه کې ؤ چې هلته يې د شپې په داسي حال کې حمله را باندي وکړه چې موږ قرآن وايه رکوع او سجدې مو کولې، يعني: موږ لمنځونه او عبادتونه کول د بنو بکر د قبيلې خلکو حمله را باندي وکړه.

وَجَعَلُوا لِي فِي كِدَاءٍ رَصَدًا   وَزَعَمُوا أَن لَسْتُ أَدْعُوا أَحَدًا
وَهُمْ أَذَلَّ وَأَقْلَّ عَدَدًا

او دوی په کدء کې (چې ديوه ځای نوم دی) راته پټ سوي وه او دوی دا خيال کاوه چې زه به دخپل کومک دپاره څوک نه را وېولم او د دوی شمير لږ او دوی خوار دي. رسول الله ﷺ د دغو اشعارو څخه په ټوله قصه پوه سو او هغه خپل مشهوره ربغ يې وکړی او وې فرمايل:

« نُصْرُكَ يَا عَمْرُو بْنَ سَالِمٍ! نُصْرُكَ يَا عَمْرُو بْنَ سَالِمٍ! »

ژباړه: مرسته دي کوو يا عمرو بن سالم! مرسته دي کوو يا عمرو بن سالم!

هغه اصحاب کرام چې دلته موجود او ناست وه هغه وايي: رسول الله ﷺ ته ډير شديد قهر ورغلی چې څنگه د ده ﷺ د حلفاوو او متعهدينو سره دننه په حرم کې غدر او خيانت کېږي د هغو سره څنگه دغه ظالمانه او وحشيانه عمل کېږي؟ نو وايي: رسول الله ﷺ له ډيره قهره ولاړ سو او خپل مبارک ورون يې په خپله واهه،

د دغې وژني او واقعي په سبب د رسول الله ﷺ قهر او غضب هغې درجې او اندازې ته رسېدلی ؤ چې ولاړ سو او خپل مبارک ورون يې په خپل لاس په خپله واهه. هلته بيا د خزاعه مشرانو د دوهم وار دپاره يوه ډله جوړه کړه چې مشري بديل بن ورقاء ؤ او دې ډلې هم د مدينې منورې پر طرف حرکت وکړی او تر عمرو بن سالم دوې ورځې وروسته مدينې منورې ته ورسېدل، رسول الله ﷺ ته ورغله او هغه يې په ټوله قصه مفصل خبر کړی، وژل سوي کسان يې ور وښوول او دا يې هم ورته وويل: چې قريشو په دغه حمله کې د بنو بکر مرسته کول.

بېله شکه او ترديدۀ د قريشو او د هغو د خلفاوو دغه عمل يو ښکاره غدر او معلوم خيانت ؤ، په صريح او ښکاره ډول سره د حديبيې د صلحي او اتفاق داسي ماتېدل وه چې قريشو د هغه دپاره هيڅ عذر نه سواي پيدا کولای، قريش ډير ژر په خپل غدر او خيانت پوه سوه، نو خود د هغه خيانت د عواقبو او نتيجه څخه په بېره او تشويش کې سوه نويې څه وکړه؟ د قريشو مشران ډير ژر په دارالندوه کې سره راټول سوه او يو مشورتي مجلس يې جوړ کړی چې موږ بايد څه وکړو؟

په دې اجتماع کې عبدالله بن سعد بن ابي سرح هم موجود ؤ، دغه عبدالله بن سعد هغه څوک دی چې څه موده مخ کې مسلمان سوی ؤ او هلته په مدينه منوره کې د رسول الله ﷺ سره ؤ، څرنگه چې د ده د خط ليکل زده وه نو د هغو کسانو څخه ؤ چې قرآن مجيد يې ليکی، رسول الله ﷺ چې به وحی او قرآن مجيد وايه ده هم ليکل او بيا مرتد سوي يعني: د مخه د وحيو ليکونکی ؤ او بيا مرتد سو نو مکې مکرمې ته راغلی او داسي آوازې يې هم نشولې: چې کله به ما قرآن ليکی ځيني ځايو ته مي تغير ورکاوه، مگر رسول الله ﷺ د ده د دغې خبرې په مقابل کې و فرمايل: په والله درواغ وايي په قرآن کې تغير نه دی راغلی او نه ده اړولی دی، هو ليکی يې مگر تغير يې نه دی پکښي راوستلی، خو عبدالله په دغه خبره سره غوښته چې په مسلمانانو کې تشويش، شک او شبهه پيدا کړي.

خير دغه عبدالله د قريشو په دغه ټولنه او مشورتي اجتماع کې موجود ؤ، ده و ويل: تر تاسي ټولو زه د محمد ﷺ په خوی او اخلاقو خبر يم ځکه ما ژوند ورسره

کړی دی او په مدینه منوره کې مې وخت ورسره تېر کړی دی، محمد ﷺ ترڅو چې وپوه ته د دغو درو کارو تاسې ورو نه بولي جنگ نه در سره کوي، تاسې ته اختیار درکوي په دغه درو کارو کې چې مو هر یو خوښ و هغه در سره کوي، نو ستاسې څه رايه او فکر دی؟ قريشو ويل: هغه درې کاره څه شي دي؟

عبدالله و ويل: دغه درويشت نږه چې و وژل سوه د خزاعه قبيلې ته به د هغو ديت ورکوي، ديت ورکړی خبره خلاصه ده هغه هم که خزاعه په ديت راضي سوه، قريشو و ويل: په والله که مور خپل ټول مالونه خزاعه ته ورکړو هغه نه راضي کېږي مالونه به هم را څخه واخلي خوراضي کېږي نه، نو مور مال نه ورکوو.

قريشو ويل: دا خو و نه سوه، هغه دوهم به څه شي وي؟ عبدالله و ويل: دوهمه خبره دا ده: محمد ﷺ او بنو بکر سره پرېږدی ځکه بنو بکر هغه خلک دي چې غدر او خيانت يې کړی دی، نو هغه خائنان او خپل عمل سره پرېږدی تاسې خپل ځانونه گوبښه کړی او محمد ﷺ ته ووايست چې مور په دغه جنگ نه راضي و او نه مور په دغه جنگ کې حصه او مداخله درلودل حتی د دغه جنگ په سبب مور د بنو بکر حلفاء او متعهدين هم نه يو او که تاسې مسلمانان غواړی چې د بنو بکره څخه بدله او انتقام واخلي وايې خلی مور هيڅ مداخله نه کوو، ځکه دوی وه چې غدر او خيانت يې وکړی. عبدالله دا هم ورته و ويل: چې دغه کار ستاسې دپاره عدل او انصاف هم دی، قريشو ويل: که مور خپل حلفاء او متعهدين يوازي پرېږدو په راتلونکي وخت کې بيا هيڅوک زموږ سره عهد او تحالف نه کوي او بيا مور يوازي پاته کېږو نو ځکه خپل حلفاء هم نه سو پرېښوولای او درېيم نظر دي څه و؟

عبدالله ويل: درېيم نو توره ده ديت نه ورکوي، قاتلان يوازي نه پرېږدی چې دوی خپله بدله ځني واخلي د دې معنی دا ده چې تاسې د مجرمانو دفاع کوي او د هغو پر طرف ولاړ ياست، نو بېله جنگ او توري بله لار نسته.

قريش له جنگه هم بېرېږي ځکه دوی ويني چې مسلمانان اوس ډير قوي دي نو يې په مشورو شروع وکړه چې بايد څه وکړو؟ ابوسفیان و ويل: زما سره يو فکر سته، هغه دا چې محمد ﷺ ته به ورسو او هغه زور عقد به بيا ورسره نوی کړو او موده به

نوره هم پکښې زياته کړو، يعني: د حديبيې صلحه به نوې او تازه کړو او د صلحي موده به هم زياته کړو نو دغه د عهد تجديد يا نوې والی او د مودې زيات والی به پسله دغې حادثې يا واقعې څخه وي، بيا نومحمد ﷺ نه سي کولای چې تر دغه نوي عهد تېر سي. يعني: که مور دغه عهد پسله دغې حادثې څخه نوې کړو بيا نومحمد ﷺ د نوي عقد څخه ځان نه سي خلاصولای، ځکه حادثه خو د پخواني عقد يا عهد په وخت کې پېښه سوې وه او دغه نوې عهد تر حادثې وروسته وسو.

نورو قريشو و ويل: آيا مور کولای سو چې دغه عهد تر هغه د مخه نوې کړو چې دى ﷺ په دغه حادثه خبرېږي؟ ځکه که محمد ﷺ په دغه حادثه خبر سو بيا عهد نه نوې کوي، ابوسفیان و ويل: تلوار به وکړو چې ژر ورسو، قريشو ويل: بس نو ته دغه اوس ور رهي سه، ابوسفیان هم مخ پر مدينه منوره حرکت وکړی چې ژر ورسول الله ﷺ ته ځان ورسوي.

دا معلومه خبره ده چې عمرو بن سالم رضي الله عنه تر دغه وخت د مخه ورسول الله ﷺ ته ورغلی ؤ او په حال يې خبر کړی ؤ بلکه بديل بن ورقاء هم ورسول الله ﷺ ته ورغلی دی او اوس بيرته د مدينې منورې څخه را رهي کيږي، هلته رسول الله ﷺ خپل اصحاب کرام په هغه څه خبر کړه چې اوس يې قريش د دغه غدر د پټولو دپاره کوي او وې فرمايل: لکه ابوسفیان چې اوس را رهي سوی وي او تاسي ته راځي چې دغه عهد نوې او موده يې زياته کړي، دا د رسول الله ﷺ د نبوت د علامو څخه يوه علامه وه.

ابوسفیان له دې طرفه مدينې منورې ته ور رهي دی او بديل بن ورقاء د هغه ځايه را رهي سو، کله چې د خزاعه د قبيلې مشر بديل بن ورقاء او ملگري يې د مدينې منورې څخه را و وتل نو بديل خپلو ملگرو ته و ويل: سره جلا سی چې څوک مو پر لاري يو ځای و نه ويني ځکه بيا قريش پوهيږي چې مور ورسول الله ﷺ ته ورغلي وو او بيا دوی هم د جنگ دپاره خپل ترتيبات او آمادگي نيسي، د بديل ملگري هم سره جلا سوه هر يو پر جلا جلا لار رهي سو خو بديل بن ورقاء د دوو درو نفرو سره د مدينې منورې پر هغه عمومي لار رهي سو، د عسفان په منطقه کې بديل بن ورقاء او ابوسفیان سره مخامخ سوه، د ابوسفیان دا خيال سو چې بديل رسول الله ﷺ ته

ورغلی و نو یې ورته و ویل: له کومه ځایه راغلي؟ یا بدیل! بدیل ویل: په دغه شېله کې د خزاغه خلکو ته ورغلی وم.

ابوسفیان ویل: محمد ﷺ ته نه وې ورغلی؟

بدیل ویل: یا.

ابوسفیان ویل: د مدینې خرما در سره سته؟

بدیل ویل: یا! خرما یې هم را سره نسته.

خیر دوی سره جلا سوه هر یو پر خپله لار ولاړی، بدیل مخ پر مکه مکرمه او

ابوسفیان مخ پر مدینه منوره رهي سوه.

کله چې بدیل تر سترگو نهام سو ابوسفیان هغه ځای ته ورغلی چې بدیل ﷺ

اوبن چوک کړی و او د هغه د اوبن پچي یې وکتلې وې لیده چې د بدیل د اوبن په

پچو کې د خرما منډکي سته او اوبنانو ته بېله مدینې منورې د خلکو بل چا د خوړلو

دپاره خرما نه ورکول، ځکه په مدینه منوره کې خرما ډیره وه او اوس د بدیل د اوبن

په پچو کې د خرما منډکي پیدا سوې نو ابوسفیان پوه سو چې والله خلک مدینې

منورې ته تللي وه او رسول الله ﷺ یې په حال خبر کړی دی.

خیر ابوسفیان هم مدینې منورې ته ورسېدی نو یې فکر وکړی چې اول باید

چیري ولاړ سي؟ په مدینه منوره کې و ده ته هغه تر ټولو نژدې نفر څوک دی؟

هغه ام حبیبه رضی الله عنها وه چې د ده لور او د رسول الله ﷺ زوجه ده، نو ویل: اول د هغې

کره ورځم (لور یې ده) او بل ویل: ښايي ځیني معلومات هم ور سره وي او ممکن په

دغه موضوع کې مي مرسته هم وکړي، ابوسفیان د خپلي لور ام حبیبه رضی الله عنها کور ته

ورغلی، هغې هم دروازه ور خلاصه کړه او دى کور ته ورننوتی، هلته پر مخکې یو زور

فرش آوار و چې هغه د رسول الله ﷺ د ناستي فرش و، دا د رسول الله ﷺ د عجز او

تواضع، فقر او مسکنت ژوند و چې پر زاره فرش کېښستی.

کله چې ابوسفیان ځان جوړ کړی چې پر دغه فرش کېښي، ام حبیبه رضی الله عنها په تلوار

راغله او دغه فرش یې ځني ټول کړی، ابوسفیان په تعجب کې سو او ویل: ای لوري!

زه د دغه فرش لائق نه وم چې را څخه ټول دي کړی؟ او که فرش زما لائق نه و؟

يعني: تا ويل: دا د قريشو سردار دی او زما پلار دی څنگه پر دغه زاړه فرش کبيني؟ يا دا چي دغه فرش ترما بڼه او تر ما معتبره دی زه د دې لائق نه وم چي پر کبېنم نورا څخه ټول دي کړي؟ ام حبيبه رضي الله عنها ورته وويل:

« يَا أَبَتَا! هَذَا فَرَاشُ رَسُولِ اللَّهِ وَأَنْتَ مُشْرِكٌ نَجَسٌ.»

اې پلاره! دا د رسول الله ﷺ فرش دی ته مشرک او نجس يې ته د دغه فرش وړ نه يې. پلارته يې دغسي سخت او شديد جواب ورکړي، ابوسفیان په تعجب کي سو او ويل: والله چي زما څخه جلا سوې يې شر درته پېښ سوی دی.

(پلارته څوک داسي جواب ورکوي؟)

تاسي د ازواجو مطهراتو احترام ته وگورئ چي د رسول الله ﷺ فرش يې پر خپل پلار هم نه و پېرزو چي پر کبيني ځکه چي هغه کافر او مشرک ؤ، ابوسفیان پوه سو چي د لور څخه مي فايده نه را رسپري او مرسته هم نه راسره کوي، نو په خپله د رسول الله ﷺ پر طرف و مسجد نبوي ته وررهي سو، رسول الله ﷺ د اصحاب کرامو سره ناست ؤ او هغو ته يې وفرمايل: گمان کوم چي اوس به ابوسفیان دلته راسي غواړي چي عهد نوی او د صلحي موده زياته کړي.

دا ځکه چي قريشو ته بله لار نه وه پاته، په ديت نه وه راضي، خپل حلفاء او معاهدین يې يوازي نه پرېښوول او جنگ هم نه غواړي، نو دوی ته بله لار او حيله نه وه پاته بېله دې څخه چي صلحه نوې او د عهد موده زياته کړي، رسول الله ﷺ خپله خبره نه وه پوره کړې چي ابوسفیان ورغلی، رسول الله ﷺ وفرمايل:

يا ابا سفیان! څنگه او د څه شي دپاره راغلی يې؟

هغه ويل: يا محمد! دغه صلحه چي زموږ او ستاسي په منځ کي ده دا د خير صلحه ده د دغي صلحي فايدي مو وليدلې، تجارت مو په اطمینان سره چلېږي، قافلې مو په امان تيرېږي، له جنگه فارغه يو نو غواړو چي دغه عهد او عقد نوی کړو او د صلحي موده هم زياته کړو.

رسول الله ﷺ وفرمايل: آیا نوی شی پېښ سوی دی؟ داسي يو کار مو کړی دی چي د هغه په سبب غواړې چي عقد نوی کړې؟ او موده يې هم زياته کړې؟

ابوسفیان وبل: یا! بلکه زموږ دغه صلحه خوبه سوه.

رسول الله ﷺ و فرمایل: موږ پر هغه عقد یو نه غدر کوو نه خیانت.

په دې جمله کې اشاره وه چې تاسې یاست چې غدر او خیانت کوی نه موږ.

نور رسول الله ﷺ و فرمایل: صلحه پر خپل حال باقی ده.

ابوسفیان ولیده چې عقد نه سي نوی کولای، پسله هغه چې له ځانه سره یې فکر وکړی دې نتیجې ته ورسېدی که د رسول الله ﷺ د اصحاب کرامو څخه یو څوک د خلکو په منځ کې جوار او امان را وېلي نو جنگ نه پېښېږي.

یعني: که د اصحاب کرامو څخه یو نفر و وایي: ما د خلکو په منځ کې جوار او امان راوستلی دی او دغه جوار رسول الله ﷺ قبول کړي بیا نو جنگ نه پېښېږي.

دغه د جوار او امان جملې د هغه وخت د قبیلو یا قبیلوي ژوند اصطلاحات دي، که یې د لفظ په مفهوم ښه نه پوهېږی خو معنی یې واضحه او ښکاره ده او لږ څه تفصیل یې د مخه هم تېر سوی دی.

ابوسفیان له مسجده په دې امید را ووتی چې ښایي دغه جوار یا امان د صحابه کرامو د یوه مشر په واسطه منځ ته راوړم او زما مقصد به حاصل سي، یعنی: جنگ به نه کیږي، نو ابوبکر الصديق رضی الله عنه ته ورغلی او ورته ویل یې: ته د رسول الله ﷺ تر ټولو نژدې ملگری یې دغه عقد را نوی کړه او د صلحي موده را زیاته کړه، که رسول الله ﷺ په دې کار نه دی راضي نو بیا ته د خلکو په منځ کې جوار او امان را وله، دا به ستا دپاره ابدی فخر او عزت وي، ابوبکر الصديق رضی الله عنه ورته وویل: موږ پر هغه صلحه یواو موږ هیڅکله چا ته پر رسول الله ﷺ جوار نه سوور کولای.

یعني: داسې څوک نسته چې رسول الله ﷺ دي موجود وي او هغه څوک دي په یوه موضوع یا یوه کار کې د خپله ځانه تصرف وکړي.

ابوسفیان پوه سو چې د ده څخه مي لاس ته شی نه راځي نو یې فکر و واهه چې پسله ابوبکره څوک د رسول الله ﷺ په حضور قدر او عزت لري؟ دا نفر حضرت عمر رضی الله عنه و، ابوسفیان و عمر رضی الله عنه ته ورغلی او ویل: یا عمر! د خلکو په منځ کې امان راوله د ټول عمر شرف او عزت به وگټي، حضرت عمر فاروق رضی الله عنه ورته وویل: زه تاسې ته امان

در کرم؟! زه و رسول الله ﷺ ته ستاسي شفاعت و کرم؟! والله که ستاسي د مقابلې دپاره بل څوک نه کرم پيدا بېله سُرکي مېرېانو بيا به هم زه په هغو مېرېانو ستاسي سره جنګېږم، ابوسفیان ويل: جزاک الله دا د شر په صلهٔ رحمي، ابوسفیان راغلی و چې په ده سره له جنګه پناه او امان وغواړي او ده ﷺ ورته وويل: که بل څوک نه کرم پيدا په مېرېانو به ستاسي سره جنګېږم، دا د حضرت عمر فاروق ﷺ پر کفارو شدت و.

بيا نو ابوسفیان و حضرت علي ﷺ ته په داسي حال کي ورغلی چې هغه د حضرت فاطمې ﷺ سره ناست و او د دوی کوچني زوی حضرت حسن ﷺ چې هلک و دالته لوبي کولې، ابوسفیان په خبرو شروع وکړه ويل: يا علي! ته مور ته په قرابت او صلهٔ رحمي کي هغه تر ټولو نژدې نغري، رسول الله ﷺ ته خبري وکړه او راضي يې کړه، د خلکو په منځ کي جوار او امان راوله، علي ﷺ ورته وويل: د رسول الله ﷺ په کارو کي هيڅوک خبري او مداخله نه سي کولای، دغه د صلحي کار يوازي د ده ﷺ کار دی هيڅوک په هغه کي څه نه سي ويلای، اوس ابوسفیان عاجزه او حيران پاته سوځکه ټول نه دي راضي چې په دې کار کي مداخله يا د ده مرسته وکړي.

ابوسفیان و حضرت فاطمې ﷺ ته وکتل او ويل: يا فاطمه! ته د محمد ﷺ لور يې ته د خلکو په منځ کي جوار او امان راوله، هغې ويل: زه ښځه يم د دې کارو سره زما اړه او تعلق نسته ابوسفیان ويل: دغه زوی دي امر کړه چې رغ وکړي يا ووايي ماد خلکو په منځ کي امان را وستلی دی، بيا نو نور هم راضي کيږي.

تاسي وگورئ! د مسلمانانو څخه د مشرکانو بېره دغي اندازې ته رسېدلې وه چې په يوه کوچني هلک يې ځان خلاصوه، وايي (ابو اخیستی څنگ ته لاس اچوي) خو فاطمې ﷺ وويل: زما زوی تر دغه کم دی چې د خلکو په منځ کي امان را ولي ځکه يو خو کوچنی دی او بل د رسول الله ﷺ په مقابل کي هيڅوک امان نه سي ورکولای.

ابوسفیان په فکر کي دی چې څه وکړي؟ بيا حضرت عثمان بن عفان ﷺ ته ورغلی چې هغه هم د بني أمیه څخه دی او ابوسفیان هم د بني أمیه څخه دی، حضرت عثمان ﷺ ته يې وويل: يا عثمان! ته زموږ څخه يې و مور ته هغه تر ټولو نژدې نفر ته يې، ته او مور له يوه قومه يو د خلکو په منځ کي جوار او امان راوله،

حضرت عثمان رضي الله عنه ورته و ويل: زما جوار د رسول الله ﷺ په جوار کې دی، يعني: که رسول الله ﷺ چا ته جوار ورکړی ما هم ورکړی دی او که يې هغه ﷺ د بښمن و زه يې هم د بښمن يم، هيڅوک نه وه راضي چې د ابوسفیان سره په دغه موضوع کې مرسته وکړي، ټول دغه موضوع ردوي چې د خلکو په منځ کې جوار را ولي، اوس ابوسفیان په فکر کې دی چې د چا سره مشوره وکړي؟

دوهم وار بيا حضرت علي رضي الله عنه ته ورغلی او ويل: يا علي! مشوره راکړه زه څه وکم؟ حضرت علي رضي الله عنه و ويل: دا موضوع تر ما لوړه ده زه په دغه موضوع کې هيڅ رايه او نظر نه لرم، مگر ته په خپله د مکې رئيس او د عربو د مشرانو څخه يې، ته په خپله ودرېږه او د خلکو په منځ کې جوار را وله، ابوسفیان ويل: آيا زما وينا! يعني: که زه د جوار بڼه وکړم کومه فايده لري؟ حضرت علي رضي الله عنه ويل: يا، ته حل غواړې دا بې حل مگر فايده نه لري.

ابوسفیان فکر وکړی چې څه وکړي؟ رشتيا هم بل حل نه و موجود، نو مسجد نبوي ته ورغلی هلته رسول الله ﷺ د اصحاب کرامو په منځ کې ناست دی ابوسفیان ودرېدی او په لوړ آواز يې بڼه کړه: زه ابوسفیان د مکې رئيس يم ما د خلکو په منځ کې جوار او امان راوستلی دی، د رسول الله ﷺ طرف ته گوري او وايي: زه گمان نه کوم چې څوک دي دغه زما جوار را رد کړي، رسول الله ﷺ دغه د ده خبره واورېدل او يو عجبېه جواب يې ورکړی وې فرمايل: دا خبره ته کوې يا ابا سفیان! يعني: دا چې ته وايې: څوک زما جوار نه را ماتوي دا ستا وينا ده مور داسې نه وايو.

رسول الله ﷺ د ابوسفیان د خبرې په مقابل کې ساکت او پټه خوله نه سو بلکه دغه د ده خبره يې ور رد کړه، که چيرې رسول الله ﷺ جواب نه وای ورکړی او ساکت پاته سوی وای نو دغه سکوت د ابوسفیان پر خبره اقرار و، چې هو ستا جوار څوک نه در ماتوي، دا د رسول الله ﷺ حکمت او پوهې وه، داسې يې هم نه ورته و ويل: يا مور ستا جوار نه منو بلکه خامخا يې در ماتوو، داسې يې هم و نه ويل چې يا، مور جنگ در سره کوو، فقط دوې جملې يې د هغه په جواب کې وويلې (دا ته وايي مور نه وايو) ابوسفیان عاجزه او حيران پاته سو.

خیر ابوسفیان بیرته سکې مکرې ته ولاړې او هلته د قریشو د مشرانو سره یو ځای سو، خپل فعالیت او د سفر حالات یې ورته و ویل او هغه خپل ټول کوښښونه یې ورته بیان کړه او بیا یې په آخر کې ورته و ویل: نور څه خو و نه سوه نوزه د علي بن ابي طالب په مشوره و درېدم او د خلکو په منځ کې مې جوار او امان را وستی، هغو ورته و ویل: والله علي ستا په عقل لویې کړې دي، ته د مسلمانانو له طرفه خلکو ته امان ورکوې؟! مسلمانان ستا خبره هیڅکله نه مني، ته د هغو دښمن یې او اوس بیا هغه ستا د خبرې تابع سي او قبوله یې کړې، قریش پوه سوه چې دوی هیڅ و نه کړه او په وسه یې هم نه ده بوره چې څه وکړي، آخر یې دا فیصله وکړه چې معلومات به کوو او د حالاتو څخه به خبرداره یو، چې آیا رسول الله ﷺ د دوی د جنگ اراده لري او که خبره بېله جنگه خلاصه سوه؟ فقط یوه موضوع وه تېره سوه.

دا خود قریشو فکرونه وه مگر هلته رسول الله ﷺ حضرت عائشې ؓ ته ويلي وه چې د ده ﷺ د جنگ او سفر سامان ور برابر او مجهز کړي ځکه پر مکه مکرمه د حملې اراده لرم او دغه حال هم چا ته مه وایه، دغه سر (راز) پټ در سره وساته، په دغه وخت کې چې حضرت عائشه ؓ د سامان په برابرولو مشغوله وه ابوبکر الصديق ؓ د دې کورته ورغلی او وې لیده چې دا د جنگ او سفر د سامان په ټولولو مشغوله ده، اوږه خورا کې مواد او اسلحه سره یو ځای کوي، ابوبکر الصديق ؓ ورته و ویل: یا عائشه! آیا رسول الله ﷺ امر کړې یې چې د سفر سامان ور برابرې؟ ځکه رسول الله ﷺ دغه خبر اول عائشې ؓ ته ويلي و چې سامان برابر کړه، تر اوسه یې مسلمانان نه وه امر کړې چې ځانونه د سفر او جنگ دپاره آماده کړي.

نو ځکه ابوبکر الصديق ؓ په حال نه و خبر، عائشې ؓ ويل هو، ابوبکر الصديق ؓ و ویل: دکوم ځای قصد او اراده لري؟ څرنگه چې رسول الله ﷺ حضرت عائشې ؓ ته ويلي وه چې چا ته حال مه وایه او دغه سر پټ وساته، اوس د عائشې ؓ پلار او د رسول الله ﷺ نژدې ملگری پوښتنه کوي چې دکوم ځای نیت یې دی؟ دې ﷺ جواب ور نه کړی.

دغه ته د راز ساتل وایي، داسې ډیر خلک سته چې حال او سر پټ نه سي

ساتلای، خو بنځي بيا د راز د نه ساتلو په خصلت کي ډيري مشهوره دي. مگر دغه صالحې بنځي ته وگوري چي يوازي خپل پلار نه بلکه د رسول الله ﷺ نژدې ملگري ته هم حال نه وايي، ځکه دا پوهېده چي د راز پتول ډير لوی صفت دی او رسول الله ﷺ هم دغه د راز پتول د دې پر ذمه وړ اچولي وه چي ويل: چا ته حال مه وايه، اوس دا ﷺ دغه راز خپل پلار ته هم نه وايي.

نو دې ﷺ جواب ور نه کړی، ابوبکر الصديق ﷺ د ځانه سره و ويل: بنايي د مؤته نيت يې وي ځکه هغه مسئله پای ته نه ده رسېدلې (لور يې جواب نه ورکوي) بيا يې و ويل: بنايي هوازن يې مقصد وي، بيا هم دا جواب نه ورکوي، ابوبکر الصديق ﷺ بيا د ځان سره و ويل: ممکن د قریشو اړاده يې وي، خو حضرت عائشه ﷺ جواب نه ورکوي پته خوله او ساکته ده څه نه وايي.

دا د حضرت عائشې ﷺ د رسول الله ﷺ د راز پر پټ ساتلو حرص او کوبښن و. وروڼو او خوندو! ښه متوجه سئ! دغه اخلاق دي موږ يې بايد د أم المؤمنین حضرت عائشې ﷺ او د رسول الله ﷺ د اصحاب کرامو څخه زده کړو، داسي نه چي يو څوک پټ حال راته و وايي او دا تاکيد هم را باندي وکړي چي چا ته مه وايه مگر موږ په خپله په داسي چا پسي گرځو چي ډير ژر دغه حال ورته ووايو.

(دغه کار د امانت ضائع کول او يو قسم خيانت دی)

په دغه وخت کي رسول الله ﷺ هم کور ته راغلی، ابوبکر الصديق ﷺ پوښتنه ځني وکړه ويل: يا رسول الله! آیا د جنگ دپاره آماده کي نيسي؟ رسول الله ﷺ و فرمايل: هو، ابوبکر الصديق ﷺ ويل: نوزه به هم ستا د ملگرتيا دپاره ځان تيار کړم؟ رسول الله ﷺ ويل: هو ځان آماده کړه، ابوبکر الصديق ﷺ و ويل: د روم نيت دي دی؟ رسول الله ﷺ ويل: يا. ويل: بنايي د هوازن اړاده دي وي؟ رسول الله ﷺ ويل يا، ويل نو د قریشو نيت دي کړی دی؟ رسول الله ﷺ و فرمايل: هو.

ابوبکر الصديق ﷺ و ويل: يا رسول الله! زموږ او د قریشو په منځ کي خو عهد دی، رسول الله ﷺ و فرمايل: يا ابا بکر! هغو عقد او عهد مات کړی غدر او خيانت يې وکړی او رسول الله ﷺ ابوبکر الصديق ﷺ امر کړی چي د سفر دپاره ځان آماده

کړي، همدارنگه يې د اصحاب کرامو نور مشران امر کړه چې د جنگ او سفر دپاره خانونه آماده کړي خو دا يې هم ورته وويل: چې حال به پټ ساتی او چا ته مه وايست چې موږ چيري خو فقط خلک د خانوپه برابرولو او آماده کولو امر کړی.

اوس نو د رسول الله ﷺ دغه امر په مدينه منوره کې نشرېږي چې د جنگ دپاره خانونه تيار او آماده کړی، رسول الله ﷺ نور هم د مدينې منورې پر شا وخوا هغو نژدو قبيلو ته حال ولېږي چې خانونه تيار کړی چې زما سره ووزی، خلک هم را ټولېږي او يو ځای کېږي خو د مدينې منورې ښار د خلکو ډک سو، رسول الله ﷺ امر وکړی چې د مدينې منورې تر ښار د باندې خېمې ودروی او د خلکو شمېر نور هم زياتېدی.

په عين وخت کې رسول الله ﷺ څو نفره مؤظف کړه چې د مدينې منورې ټولې عمومي لارې تر نظر لاندې ونیسی، کومې لارې چې د مدينې منورې څخه وزي يا ورته راځي پر هغو ټولو لارو يې مؤظف نفر کېښول، ويل: کوم څوک چې مدينې منورې ته راځي اجازه ورکوی چې راسي مگر هغه خلک چې د مدينې منورې څخه وزي مه يې پرېږدی چې ووزي، اوس نو پر مدينه منوره داسې حال دی لکه محاصره چې سوه او دا محاصره د دې دپاره وه چې قريشو ته د مسلمانانو د تيارۍ او آمادگۍ خبر ونه رسېږي، ټوله لارې بندي سوې، صحابه کرام بېخبره او په حيرت کې دي چې رسول الله ﷺ د کوم ځای نيت او اراده لري هيچا ته هيڅ معلومات نسته.

صحابه کرامو سعد بن مالک رضي الله عنه چې د انصارو څخه ؤ او شاعر هم ؤ (دا هغه سعد بن مالک دی چې قصه مو د مخه درته کړې ده چې تر هجرت د مخه په مکه مکرمه کې و رسول الله ﷺ ته ورغلی او هغه ﷺ ورته وويل: الشاعر! او رسول الله ﷺ د ده په اسلام ډير خوشاله سو) صحابه کرامو دغه سعد و رسول الله ﷺ ته د دې دپاره ورو لېږی که يې کوم معلومات ځني حاصل کړه، سعد رضي الله عنه و رسول الله ﷺ ته ورغلی او شعر وايي، په دغه شعر کې يې داسې بيتونه وه چې په هغو کې يې د رسول الله ﷺ څخه پوښتنه کول چې د کوم ځای نيت او اراده دي ده؟ اوله دې سفره مقصد څه او څوک دی؟ خو رسول الله ﷺ د ده په جواب کې فقط تبسم وکړی او نور حال يې نه ورته ووايه، نو خلک په هغه بې خبري کې پاته سوه.

د مدينې منورې د ښار او اطرافو څخه (۷۵۰۰) نفر ورسول الله ﷺ ته را ټول سوه چې تر دغه وخته پورې په مسلمانانو کې دغه هغه تر ټولو لويه اجتماع او ټولنه وه، د اول وار دپاره (۷۵۰۰) مسلمانان د غزاء دپاره سره يوځای کېږي.

په دغه وخت کې هلته په غطفان کې هغه د غطفان رئيس عيينه بن حصن ته د اسلام حال لوړ او قوي ښکاره سو د ځان سره يې فکر وکړی ويل: که نور هم خپل اسلام او مسلمانېدل وځنډوم غنيمتونه مې د لاسه وزي نو را رهي سو چې مدينې منورې ته ولاړسي او مسلمان سي، الهي تقدير دی دغه د مسلمانانو د تيارېدلو او آماده کېدلو په وخت کې مدينې منورې ته را ورسېدی، عيينه بن حصن د غطفان رئيس او سردار راغلی دی چې مسلمان سي او رسول الله ﷺ ته يې دا زېری هم ور سره را وړی دی چې د غطفان قبيله هم ټوله د ده سره مسلمانان سو، رسول الله ﷺ د دوی په اسلام خوشاله سو.

په دغه وخت کې د بنو تميم د قبيلې يوه ډله هم مدينې منورې ته راغله چې د دغي ډلې مشر اقرع بن حابس ؤ، اقرع بن حابس هم د عربو د مشرانو او سردارانو څخه يو مشر او سردار ؤ، دا ډله هم راغله چې رسول الله ﷺ ته د بنو تميم د اسلام او مسلمانېدلو خبر و وايي او دا زېری پر وکړي چې بنو تميم هم ټول په اسلام مشرف سو، رسول الله ﷺ په دوی هم ډير خوشاله سو مگر دغه راغلي نفر ټول سرداران او د قومو مشران دي اوس کوم لښکر نه دی ور سره چې په دغه اوسني وخت او د جنگ په حالت کې د مسلمانانو د مسلمانانو ملگرتيا وکړي بلکه راغلي کسان فقط د قبيلو مشران دي نور قوم يې نه دی ور سره.

په دغه وخت کې يوه بله واقعه پېښه سو، هغه دا چې (حاطب بن بلتعنه رضي الله عنه) چې د رسول الله ﷺ د اصحابو او د اهل بدر څخه هم ويوه ښځه يې د يو څه مال په بدل کې مزدوره يا اجيره کړه او د دې په لاس يې يو ليک ورکړی چې دغه ليک به وقریشو ته رسوې، چې د هغه ليک په واسطه يې قریشو ته خبر ورکاوه چې رسول الله ﷺ غواړي چې پر تاسې حمله وکړي چې دغه کار ته په اوسني اصطلاح عسکري خيانت ويل کېږي او ښځې ته يې دا هم و ويل: چې پر عمومي لار نه بلکه پر کچه لار

به ولاړه سې چې څوک نه سي در خبر، بنځي دغه ليک په خپلو کوڅيو يا د سر په وړبښتانو کي کښېناوه او د مکې مکرمې پر طرف رهي سوه، بنځي وکولای سواي چې پر کچه لار د مدينې منورې څخه ووزي او تر هغو پيره دارانو چې پر عمومي لارو ناست وه تېره سي او د مکې مکرمې پر طرف په بېغمه زړه سره رهي سوه.

مگر رسول الله ﷺ ته د آسمانو د خالق له طرفه خبر راغلی چې حاطب رضي الله عنه دغسي کړي دي، رسول الله ﷺ د خپلو اصحاب کرامو څخه دوه يا درې نفره را وغوښتل (چې په دغه عدد کي اختلاف دی) دغه نفر علي بن ابي طالب، زبير بن العوام او مقداد رضي الله عنه وه او ورته وې فرمايل: جبريل عليه السلام خبر را کړی چې حاطب بن بلتعنه د يوې بنځي په لاس پر فلاني لار قريشو ته ليک لېږلی دی، لاريې هم وروښوول چې يوه کچه لار وه، نو ويل (روضه خاخ) ته چې د يو ځای نوم دی ژر رهي سي، دغه نفر هم په ډيره چابکي لکه غشي پر هغه لار وررهي سوه واقعاً بنځه يې پر هغه لار پيدا کړه او پسي ورورسېدل، دوی ورته ويل: ستا سره د قريشو دپاره يو ليک در سره دی هغه را کړه، بنځي ويل: زما سره ليک نسته، د بنځي غوټه يې وشنل شئ يې نه کړی پيدا، بيا يې ورته و ويل: ستا سره يو ليک دی هغه را وباسه، بنځه مطلق انکار کوي وايي: زما سره ليک نسته، علي رضي الله عنه ورته و ويل: په والله رسول الله ﷺ ته د جبريل عليه السلام له طرفه خلاف نه دي ويل سوي او هغه موږ ته خلاف نه دي ويلې په والله يا به ليک را باسې يا دي لڅه وو (يعني: د بدن تلاشي دي کوو) بنځه پوه سوه چې خبره ښکاره سوې ده او نه مي پرېږدي نو ويل: مخان وړوی او مه را ته گوري، دوی هم مخان وړول، بنځي د سر وړبښتان خلاص کړه دننه په وړبښتانو کي يې دغه ليک اېښی و ځکه د هغه په ساتلو او پټولو کي يې ډير کوښښ کاوه او ليک يې و علي رضي الله عنه ته ورکړی، حضرت علي رضي الله عنه او ملگرو يې هغه ليک ورسول الله ﷺ ته راوړی، ليک چې وکتل سو د حاطب بن بلتعنه له طرفه و قريشو ته ليکل سوی و چې د رسول الله ﷺ د جنگ په اړاده يې خبرول، رسول الله ﷺ حاطب بن بلتعنه رضي الله عنه را وغوښتی، هغه راوستل سو، رسول الله ﷺ هغه ليک ور ښکاره کړی او ويل: يا حاطب دغه څه شي دی؟

دغه ليک د مسلمانانو سره ښکاره او واضحه حربي خيانت و مگر حاطب رضي الله عنه

و ویل: یا رسول الله! ته پرما تلوار مه کوه په و الله زه پر الله او رسول الله ایمان لرم، نه مرتد سوی یم او نه منافق یم زه یو سړی وم چي په قريشو پوري مبتی وم (یعني: قريش نه یم بلکه د دوی حلیف یا همسایه وم) د مدینې منورې مهاجر مسلمانان هلته په مکه مکرمه کي اهل او اقرباء لري خو هغه په خپل قوم کي دي او په هغو ساتل کيږي، مگر زما کورنۍ چي په مکه کي ده د ساتني او حفاظت دپاره قوم او اقرباء نه لري، نو ما دا خوبنه و بلل چي د قريشو سره داسي یو احسان وکرم چي زما د دغي نېکۍ په سبب هغه زما کورنۍ را وساتي، نو ځکه مي دغه لیک و قريشو ته ولېږي.

مگر د حاطب رضي الله عنه دغه فکر او دلیل صحي نه و دی غواړي چي خپل اهل او کورنۍ وساتي، نو قريشو ته خبر ورکوي چي هغه د جنگ دپاره تیار او آماده سي؟ او په مسلمانانو کي مرگ او وژنه وکړي، خپل اهل خلاصوي او په مقابل کي یې مسلمانان په قتل رسوي؟ دا ډیره لویه خطا او غلطه سودا ده، نو حضرت عمر فاروق رضي الله عنه توره پورته کړه ویل: یا رسول الله! اجازه راکړه چي غاړه یې ورپرې کړم دا منافق سوی دی، د خپلي کورنۍ د ساتني دپاره مسلمانان قرباني کوي، رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم و فرمایل: پرې یې ږده یا عمر!

« فَلَعَلَّ اللَّهُ اطَّلَعَ عَلَى أَهْلِ بَدْرٍ فَقَالَ اَعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ فَقَدْ غَفَرْتُ لَكُمْ » [اداري] يعني: الله جبار و اهل بدر ته بخشنه کړې ده او دوی ته یې فرمایلي دي: هر څه چي مو زړه غواړي هغه کوی ما تاسي ته بخشنه کړې ده. د حضرت عمر فاروق رضي الله عنه تر سترگو اوبسکي راتوی سوې او ویل: الله او رسول الله بڼه پوهیږي.

ورونو! دغه د حاطب رضي الله عنه د دغي کوچنۍ قصې څخه ډیر شيان فهمول کېدلای سي او ډیر احکام په معلومېږي، که زه د هغو په تفصیل مشغوله سم اصلي مقصد پاته کيږي نو به په مختصر ډول څولړو شيانو ته اشاره وکړم.

لومړی: دا چي د رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم تائید په الهي وحيو سره کېدی چي خپل رب عز وجل په دغه موضوع خبر کړی او ده صلی الله علیه و آله و سلم خپل اصحاب ولېږل چي ورسې په فلانۍ منطقه کي بنځه ده او لیک ور سره دی، دا څوک و چي رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم یې

د حاطب رضي الله عنه او د دغې بڼځې په موضوع خبر کړی؟ دا وحی وې، نو دا معلومه سوه چې د رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم ټول کارونه تر پوهې او عبقریت د مخه د نبوت کارونه وه چې د الله جل جلاله له طرفه یې تائید او تاکید کېدی.

دوهم: و حاطب رضي الله عنه ته د رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم دغه عتاب او سرزنش، او بیا د سوره الممتحنه اولني آیاتونه د دغې موضوع په متعلق نازل سوه، دا ټول پر دې دلالت کوي چې یوه مسلمان ته که څه هم په هر حالت کې چې وي دا نه ده روا چې د الله جل جلاله د دښمنانو سره دوستي او محبت وکړي، یا دا چې هغو ته د ورور گلوی او مرستي لاس ور وغځوي، سره د دې چې حاطب رضي الله عنه خپل عذرو وایه چې زه قریش نه یم او په مکه مکرمه کې داسې څوک هم نه لرم چې زما اهل او کورنۍ هلته را وساتي خو بیا هم دغه د ده پر دلیل سربېره حضرت عمر رضي الله عنه د رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم څخه د ده د وژلو اجازه وغوښتل او ویل: دا منافق سوی دی، یعنی دغسې دلایل د قبلولو وړ نه دي.

ورونو! قرآن مجید یوازې په سوره الممتحنه کې نه بلکه په نورو ډیرو صریحو آیاتو سره ټول مسلمانان امر کړي دي چې ستاسې دوستي باید یوازې د الله جل جلاله دپاره وي، د مسلمانانو ټول علاقات په هر حال کې باید د اسلام د دین سره د اخلاص پر اساس قائم او ولاړ وي، که د یوه مسلمان ټول کارونه د الله او اسلام دپاره نه وي نو ته څنګه د هغه مسلمان څخه دا امید او توقع کولای سې چې دی د الله جل جلاله په لار کې خپل ځان او مال، خپل خواهشات او غوښتنې قرباني کړي، حال دا چې هر مسلمان د اسلام دپاره د دغو ټولو شیانو په قرباني کولو سره مکلف دی، خو بد بختانه نن ورځ او په اوسني عصر کې موږ په ډیرو انسانانو کې دغه حالت وینو چې خپل ځانونه مسلمانان بولي، د لمنځو دپاره مسجدو ته ځي، چې ورته گورې خوله یې د اذکارو او اورادو د ویلو څخه یوه لحظه نه فارغه کیږي، د تسبیح د انویې پکهارۍ وي، په مجلسو کې یې د انبیاء علیهم السلام او اصحاب کرامو یا د اولیاء الله او پیرانو قصې یوه په بله پسې وي، مگر پر دغو ټولو سربېره د خلکو سره د ده علاقات د قومیت او وطندارۍ، د ژبې او د شخصي گټو، د شهواتو او خواهشاتو پر اساس ولاړ وي او په دې یې هیڅ پروا نه کیږي چې د دغو علاقاتو په لار کې حق په باطل سره خرڅ کړي،

یا دا چې الهي دین یې د خپلو د نیوي خوارو خواهشاتو دپاره یو پوښ گرځولی وي. دغه کسان هغه منافقان دي چې د دوی په سبب مسلمانان په قسم قسم تفرقو او ضعف اخته او مبتلا سوي دي، او دغه هغه کسان دي چې په هر وخت او هر زمان کې د دوی په مرسته او کومک د اسلام د بنمنان، د اسلام او مسلمانانو پر ضد را پورته کېږي او د مسلمانانو د تباهی او بربادۍ سبب گرځي.

درېم: دا د اهل بدر درجه ده چې دغه صحابي یې د هغه وژلو څخه خلاص کړی چې د منافق په نامه سره به وژل کېدلای، که د دغه صحابي سره هغه د بدر د اشتراک او گډون درجه نه وای ورسره، د دغه عسکري خیانت په سبب به اعدام سوی وای، مگر څرنګه چې د اهل بدر څخه د فضیلت او درجې خاوند و معاف کړل سو.

په دغه موضوع کې موږ ته دغه لار ښوونه هم وسوه: که د یوه صاحب الفضل یا یوه عالم څخه یو وخت یوه خطا پېښه سي د هغه سره باید داسي معامله و نه سي لکه د نورو عامو خلکو سره چې کېږي، د هغه صاحب الفضل، فضیلت، درجه او مقام باید هېر نه سي، دغه درس او ښوونه رسول الله ﷺ موږ ته را کوي او رایې کړه: که یو شریف، یو محترم، یو عالم، یو کریم سړی په یوه غلطي کې ولوېږي، باید د نورو خلکو پر قسم معامله ورسره و نه سي لکه رسول الله ﷺ چې د دغه حاطب رضی الله عنه خطا یا گناه د هغه فضیلت په سبب چې ده په بدر کې حاصل کړی و ور معاف کړه.

په دغه قسم سره الله تعالی قریش په بخبري کې پرېښوول، د مسلمانانو د تیاری او آمادګۍ خبر پټ وساتل سو او قریشو ته هیڅ حال و نه رسېدی.

اسلامي لښکر

د مکې مکرې طرف ته حرکت کوي

د هجرت د اتم کال د روژې د میاشتي لس ورځي تیري سوي وې چې رسول الله ﷺ د مدینې منورې څخه د مکې مکرې پر طرف حرکت وکړی او پر مدینه منوره یې ابو ذر الغفاري رضی الله عنه آمر پرېښاوه، اسلامي لښکر ډیر لږ لار تللی و وې لیدل چې د ها خوا یو لښکر را رهي دی، پسله معلوماتو دا معلومه سوه چې هغه د بنو سلیم

قبيله ده چې مسلمانان سوي دي او د مدينې منورې پر طرف ور رهي دي چې ټوله زر نفره او پر آسانو سپاره وه، يو نفر هم پياده پکښي نسته بلکه د اوبښ سپور لا نه دی ور سره، زر نفره د آس سپاره دي چې په عربي کي (فارس) ورته وايي او جمعه يې فرسان ده، ټوله هم په زغرو او اسلحه پټ دي دغه لښکر راغلی او مسلمانان سوي دي، رسول الله ﷺ ډير په خوشاله سو ځکه د مسلمانانو ټول لښکر چې (۷۵۰۰) نفره دي زر نفره د آس سپاره نه لري او دغه نوي مسلمانان چې را رهي دي زر نفره دي او ټول د آس سپاره دی نو خود رسول الله ﷺ ډير زيات په خوشاله سو، کله چې دوی را ورسېدل او د خپل اسلام اعلان يې وکړی عيينه بن حصن هغه د غطفان رئيس خو هم د مسلمانانو د لښکره سره ملگری و هغه خواشینی سو ځکه قدر او عزت بنو سليم ځني يووړل، ده د ځان سره فکر کاوه که ما د غطفان نفر را سره راوستلي وای دغه شرف او عزت به زما وای، نو يې په بې معنی خبرو شروع وکړه وايي: دا هم فرسان دي؟ دا خلک په جنگ نه پوهيږي، د بني سليم مشر او رئيس پر را بغ کړه ويل: که دي خوبه وي سره معلومه به يې کړو، تر دښمن د مخه به اول ستا سره جنگ وکړو، سبحان الله! دا هم مسلمانان هغه نور هم مسلمانان! راغلي دي چې اسلام اعلان کړي او اوس په خپل منځ کي سيالي او لويي سره کوي؟

څرنگه چې دوی نوي مسلمانان سوي وه هغه واقعي اسلام تر اوسه د دوی په زړو کي ځای نه و نيولی، زړونه يې تر اوسه هغه د جاهليت په ناروغۍ اخته وه نو د دوی په منځ کي بد ويل سره شروع سوه، دا خبر و رسول الله ﷺ ته ورسېدی، هغه ﷺ راغلی او دوی يې د بد ويلو څخه منعه کړه وې فرمايل: دغه خلک دي چپه خوله سي، مگر عيينه بن حصن بيا هم خواشینی دی چې دا څنگه کار پېښ سو؟

څه وخت وروسته بله قبيله را رهي ده او د مسلمانانو سره يو ځای س، اوس نو د دغو قبيلو په يو ځای کېدلو سره د مسلمانانو د لښکر شمېر او عدد لس زره نفره سو، خو عيينه ډير خواشینی دی چې د ده قوم نسته او شرف يې د لاسه و وتی نو رسول الله ﷺ ته ورغلی او ويل: يا رسول الله! والله موږ نه وو خبر چې تا د جنگ دپاره د وتلو اراده درلودل قسم په الله که موږ خبر وای موږ به هم د لښکره سره راغلي وای،

رسول الله ﷺ و فرمايل: صحي ده خير دي وي څه نه ده پېښه، مگر د عيينه څخه شرف او عزت بل چا يو وړی، اوس نو عيينه د مسلمانانو سره په مات زړه رهي دی چي بيا به د ده کارونه د حنين يا د طائف په جنگ کي ووينو.

رسول الله ﷺ خپل لښکر پر پنځه حصي تقسيم کړی، مقدمه، قلب، مؤخره، ميمنه او ميسره، چي د لښکر مقدمه دوه سوه نفره د آس سپاره وه او تر ټول لښکر د مخه رهي وه چي د لښکر دپاره يې معلومات، رهنمايي او لار ښوونه کول، د دغي مقدمي مشر او قومندان خالد بن وليد ؓ و.

د مسلمانانو په لښکر کي بېله مشرانو څخه د اصحاب کرامو بل څوک نه دي خبر چي د رسول الله ﷺ قصد او اراده د کوم ځای ده، رسول الله ﷺ امر وکړی چي د هوازن پر طرف حرکت وکړی، اوس نو ټول لښکر وايي: چي موږ هوازن ته ځو، خير لښکر د هوازن پر طرف رهي دی څو نژدې و طائف ته ورسېدل.

مسلمانانو به د معلوماتو او استخباراتو دپاره مخ ته نفر لېږل هغو نفرو دا حال معلوم کړی چي د هوازن قبيله ځانونه آماده کوي چي پر مسلمانانو حمله وکړي، خو په خپله د هوازن قبيلې بيا هم شا وخوا نفر لېږل چي د مسلمانانو د حال معلومات ولري.

د مسلمانانو د لښکر د مقدمي نفرو چي قومندان يې خالد بن وليد ؓ و د ليري يو نفر وليدی چي رهي دی، خالد ؓ نفر پسي ولېږل چي ور سي دغه نفر راوړی، نفر پسي رهي سوه هغه سرئ يې ونيوی او را يې وستی، خالد ؓ په خپله تحقیقات او پوښتني ځني کوي ويل: سر په د کوم ځای يې؟ هغه ويل: د بني غفار یم، حال دا چي سرئ د هوازن دی درواغ يې وويل، ويل: د بني غفار یم، خالد ؓ ته بيا د بني غفار ټول ښاخونه ور معلوم وه، نو ويل: په بني غفار کي د کومه ښاخه يا پښې څخه يې؟ سرئ نور نه پوهېدی چي جواب ورکړي، خالد ؓ ورته و ويل: د بني غفار په کوم ځای کي اوسېږي؟ سرئ بيا هم نه پوهېږي چي څه و وايي، خالد ؓ توره پر پورته کړه ويل: درواغ خو دي معلوم سوه يا رشتيا و وايه يا دې وژنم د کوم ځای يې؟ سري ويل: د هوازن یم، خالد ؓ چي د سري پر سر يې توره نيولې وه ويل: د څه شي دپاره دلته راغلی وي؟ سري ويل: د هوازن جاسوس یم وهغو ته مي خبرونه ور وړل.

خالد رضي الله عنه دغه نفر و رسول الله ﷺ ته ور وستی او ویل: یا رسول الله! د هوازن جاسوس مو نیولی دی، اوس نور رسول الله ﷺ نور تحقیقات په خپله ځني کوي ویل هوازن څه کول؟ سړي ویل: ستا د جنگ دپاره یې ځانونه تیارول او آماده کول. رسول الله ﷺ و فرمایل: د دغه کار دپاره چا تشویق کړ؟ او د دې کار مشر څوک دی؟ سړي ویل مالک بن عوف.

دغه مالک بن عوف د حنین په غزاه کې مهم شخص اوسړی دی په یاد یې ولری. رسول الله ﷺ د دغه جنگ دپاره د دوی د آماده کې او ترتیباتو مفصل معلومات ځني کوي او بیا یې و فرمایل: چې سعد او هلال څه کول؟ چې دغه دوه نفره هم د هوازن د مشرانو څخه وه، جاسوس وویل: هغو د مالک بن عوف غوښتنه نه کړه قبوله. رسول الله ﷺ امر وکړی چې دغه جاسوس بندي کړی، کله چې مسلمانان په دغه حال خبر سوه چې د هوازن جاسوس یې نیولی دی او رسول الله ﷺ تحقیقات ځني وکړه او بیا یې بندي کړی د مسلمانانو بڼه یقین سو چې زموږ جنگ د هوازن د قبیلې سره دی ځکه که د هوازن سره جنگ نه وای دغه جاسوس به یې ايله کړی وای، دغه جاسوس ته یې امان هم ورکړی او بندي یې هم کړی نو یقیناً زموږ جنگ د هوازن د قبیلې سره دی.

مگر رسول الله ﷺ د دې دپاره د دغه جاسوس په بندي کولو امر وکړی چې دغه مسئله بڼه نا معلومه سي چې د مسلمانانو جنگ د چا سره دی، کله چې د مسلمانانو لښکر د هوازن و طرف ته بڼه ور نژدې سور رسول الله ﷺ امر وکړی چې مخ پر مکه مکرمه را وگرځی، اوس خلک په حیرت کې سوه چې د رسول الله ﷺ نظر ولي تغیر وکړی؟ خلک نه پوهیږي چې زموږ د لښکر مقصد څه او کوم ځای دی؟ دا د رسول الله ﷺ هغه کوښښ و چې حال پټ وساتل سي او قریش په بې خبري کې پاته سي.

مخ کې خور رسول الله ﷺ لښکر پر پنځو حصو وپشلی و اوس چې مخ پر مکه مکرمه رهي سوه دلته یې بیا هره حصه و قبیلو ته و وپشل، د لښکر په هره حصه کې یې هغه خپله قبيله سره یو ځای کړه، د دې تقسیم څخه بیا مقصد دا و چې د هري قبیلې خلک یو د بله سره پېژني نو په جنگ کې یو د بل له شرمه نه تښتي ځکه هره قبيله چې

سره یو ځای وي د شرم او بد نامۍ د بيري نه تېنني او که وتېنني و منځي قبيلې ته پېغور ورکول کيږي، دا نو د لښکر دوهم تقسيم ؤ. کله چي د مسلمانانو لښکر مکې مکرمې ته نژدې سو رسول الله ﷺ بل درېيم تقسيم وکړی، هغه مقدمه چي دوه سوه نفره وه هغه يې زر نفره کړه چي ټول د آس سپاره او د بني سلیم قبيله وه، دا هغه قبيله وه چي د مدينې منورې پر لار زر نفره د آسانو سپاره د رسول الله ﷺ سره یو ځای سوي وه دغه قبيله يې د لښکر مقدمه وگرځول او قومندان يې خالد بن وليد ؓ ؤ.

د لښکر د نورو حصو قومندانان زبير بن العوام، ابو عبیده عامر بن الجراح، سعد بن عباده ؓ، وه چي د سعد بن عباده ؓ ډله مهاجرین او انصار وه، اوس د مسلمانانو لښکر و مکې مکرمې ته نژدې سو، خود مکې مکرمې اوسېدونکي او قریش په هيڅ نه دي خبر حال دا چي د مسلمانانو د لښکر او د مکې مکرمې په منځ کي ډيره لږ لار پاته ده. د مسلمانانو لښکر دلته پرېږده اوس مکې مکرمې ته راسه.

په دغه وخت کي د مکې مکرمې څخه يو سړی د خپلي کورنيه سره د هجرت په نيت را و وتی غواړي چي مدينې منورې ته مهاجر ولاړ سي او په هيڅ حال نه دی خبر چي د مسلمانانو لښکر دلته نژدې راغلی دی، دغه مهاجر سړی څوک ؤ؟

دا عباس بن عبدالمطلب ؓ د رسول الله ﷺ اکا ؤ، مسلمان سوی دی او په زړه کي يې اسلام ځای نيولی دی (پا دا چي دغه اوس يې خپل اسلام اظهار او ښکاره کړی) نو اوس غواړي چي هجرت وکړي يو څه لار چي ولاړی که گوري د مسلمانانو لښکر په مخه ورغلی، لښکر ته ور داخل سو او رسول الله ﷺ ته ورغلی په شهادتینو يې اقرار وکړی، رسول الله ﷺ ډير زيات په خوشاله سو، عباس ؓ هغه آخرنی مهاجر دی پسله عباس ؓ څخه بيا بل چا د مکې مکرمې څخه هجرت نه دی کړی ځکه د ده تر هجرت وروسته مکه مکر مه فتحه سوه او د مکې مکرمې تر فتحې وروسته بيا د مکې مکرمې څخه هجرت نسته، رسول الله ﷺ فرمايي: «لَا هِجْرَةَ بَعْدَ الْفَتْحِ» يعنې: د مکې مکرمې تر فتحې وروسته بيا د مکې مکرمې څخه هجرت نسته، ځکه مکه مکر مه هم د اسلام ښار سو، البته د نورو کفري ملکو څخه د اسلام و ملک ته د خپلو شرايطو سره برابر هجرت سته، اجر او ثواب هم لري، بلکه په ځينو حالاتو کي هجرت کول لازم دي.

نو عباس رضي الله عنه هغه آخري نڦر دی چي هجرت يې وکړې او د الله جل جلاله اراده داسي وه چي دى صلى الله عليه وسلم هم د هجرت په صفت مکرم او مشرف کړي، بيا چي رسول الله صلى الله عليه وسلم څه نور هم مکې مکرمې ته نژدې سو د رسول الله صلى الله عليه وسلم د اکا زوی ابوسفیان بن الحارث او د عمه زوی عبدالله بن ابي أميه و لښکر ته ورغله خو رسول الله صلى الله عليه وسلم له دويه څخه مخ واړاوه ځکه دغه دوو نفرو و رسول الله صلى الله عليه وسلم ته ډير آزار ورکړى ؤ او په اشعارو کي يې د ده صلى الله عليه وسلم ډير ذم ويلي ؤ چي دغه بيا په خپله ډيره اوږده قصه ده.

د حیات الصحابه د نشر سوي سلسلې په شپږمه فيته کي يې واورى .

رسول الله صلى الله عليه وسلم نور هم د لښکره سره مخ پر مکه مکرمه رهي دی او دا خو درته معلومه ده چي مياشت د روژې ده نو د رسول الله صلى الله عليه وسلم او د لښکر روژه هم ده خو (کديد) ته ورسېدل کديد يو اوبه وې چي د عسافان او قديد په منځ کي وې، دلته رسول الله صلى الله عليه وسلم او خلکو روژې ماتي کړې او له دغه ځايه څخه يې بيا حرکت وکړى څو د شپې يې په وادي فاطمه کي واړول چي هغه وخت (مر الظهران) ورته ويل کېده، دلته رسول الله صلى الله عليه وسلم ټول لښکر امر کړى چي اورونه بل کړى، لس زره نڦره لښکر دی او ټولو اورونه بل کړه چي تقريباً لس زره ځايه اورونه بل سوه، په دغه شپه د پيره دارانو مشرتوب د حضرت عمر رضي الله عنه پرغاړه ؤ.

(د مسلمانانو لښکر دلته پرېږده چي اورونه بلوي)

حضرت عباس رضي الله عنه چي د مسلمانانو په لښکر کي دی فکر وهي او د ځانه سره وايي: که دغه لښکر په زور او جنگ مکې مکرمې ته داخل سي ټول قريش تباه کېږي، د قريشو يو نڦر هم ژوندئ نه پاته کېږي ځکه د قريشو شمېر اصلاً هم لږ دی، هو، دوى د عربو اشراف او مشران وه خو شمېر يې لږ ؤ او که اوس دغه لښکر په جنگ او وژنه مکې مکرمې ته ننوزي نو د قريشو قبيله ختمېږي او څوک يې نه پاته کېږي، عباس رضي الله عنه دا ښه وبلل چي د قريشو څخه وغواړي چي بېله جنگه تسليم سي او داسي کار ونه کړي چي دغه لښکر په زور او جنگ مکې مکرمې داخل سي.

عباس رضي الله عنه په دغه شپه د رسول الله صلى الله عليه وسلم پر غاړه سپور سو او د لښکره څخه د مکې مکرمې پر طرف ور ووتى غواړي چي په دغه منطقه کي يو څوک وويني او ابوسفیان

ته يې ور وليږي چي بيله جنگه تسليم سه په والله د دغه لښکر په مقابل کي هيڅ قوت او طاقت نه لري، دا خو دلته حضرت عباس عليه السلام د لښکره څخه ورووتی.

هلته په مکه مکرمه کي ابوسفیان او د قريشو نور مشران سره ناست دي خبري او مشورې سره کوي، هغه نور ورته وايي: يا اباسفيان! په دغه اوس ورځو کي د مدينې منورې له طرفه هيڅ حال نه لرو او څوک هم له هغه طرفه نه راځي چي پوښتنه ځني وکړو، خبرونه او معلومات قطع دي او دا عجب ده پخوا به همپشه له هغه ځايه نفر راتله او حال به يې راوړی خو اوس ببخبره پاته يو او دا بېرته سته چي مسلمانانو زموږ د حملې نيت کړی وي او زموږ په بېخبري کي حمله را باندي وکړي، نو ته مدينې منورې ته ولاړ سه او د محمد صلی اللہ علیہ وسلم سره خبري وکړه، خو ستا اصلي مقصد به دا وي چي هلته معلومات وکړه که محمد صلی اللہ علیہ وسلم ته لوی او قوي لښکر را ټول سوی و نو مکه ور تسليم کړه ځکه موږ نه غواړو چي مسلمانان په جنگ او زور مکې ته را داخل سي، که بيا چيري کوچنی او ضيفه لښکر ورته را ټول سوی و بېرته راسه او جنگ ورسره کوو.

سبحان الله! کافر قريش تر اوسه پر جنگ تينگ دي او د جنگ خبري کوي.

ابوسفیان ته د نورو مشرانو له طرفه دغه وظيفه ورکول سوه مگر ابوسفیان غواړي چي د دغه سفره څخه ځان خلاص کړي ځکه يو وار د مخه تللی و او يې فايدې بېرته راغلی اوس نه غواړي چي بيا ولاړ سي، نو په دغه شپه د مکې مکرمې څخه را ووتی، حکيم بن حزام چي د قريشو بل مشر دی دا هم ورسره ملگری دی د مدينې منورې پر لار گوري چي ممکن له هغه طرفه يو څوک راسي او دی معلومات ځني وکړي چي په مدينه منوره کي څه حال و؟ ابوسفیان د مدينې منورې پر لار يو څه نور هم مخ ته ولاړي چي بنابي يو څوک راهي وي، که گوري اورونه بل دي، دومره اورونه بل وه چي مځکه يې ټوله نيولې وه ځکه د مسلمانانو د هري خېمې مخ ته اور بل و، ده چي ورته وکتل پوه سو چي دا ډير لوی لښکر دی، خپل ملگري حکيم بن حزام ته يې وويل: دا څوک دي؟ دا د چا لښکر دی؟ په والله د دې لښکر د جنگ طاقت هيڅوک نه لري، واقعاً هم په هغه وختو او په جزیره العرب کي لس زره نفریزه لښکر لوی لښکر و، ابوسفیان د حکيم بن حزام سره د دغه لښکر د ډېروالي په باره کي خبري کوي.

په دغه وخت کې یو بل درېیم نفر هم د مکې مکرمې څخه را وتلی دی، چې هغه بُدیل بن ورقاء د خزاعه د قبیلې مشر او رئیس ؤ، هغه خزاعه چې د بنو بکر قبیلې د قریشو په ملګرتیا دروېشت نفره ور وژلي وه او هغه جنگ د حدیبیې د صلحي د ماتېدلو او د مکې مکرمې د فتحې سبب وګرځېدی، دغه بُدیل هم را وتلی دی، دى بیا ولي را وتلی دی؟ ځکه دى پوهېدی چې رسول الله ﷺ د لښکره سره راځي نو دى به همېشه په انتظار ؤ او تر مکې مکرمې د باندې به د معلوماتو دپاره ور وتی چې آیا د رسول الله ﷺ او مسلمانانو لښکر را رسېدلى دی که یا؟

نو بدیل بن ورقاء د مسلمانانو د لښکر د راتګ د معلوماتو دپاره را وتلی دی، ابوسفیان او حکیم بن حزام را وتلي دي ګوري چې د مدینې منورې له طرفه یر څوک راسي او دوى د حالاتو معلومات او پوښتنې ځني وکړي او عباس بن عبدالمطلب ﷺ بیا د مسلمانانو د لښکره څخه را وتلی دی په یو چا پسي ګرځي چې ابوسفیان ته یې ور ولیږي چې بېله جنگه تسلیم سه، دغه څلور نفره په دغه شپه کې تر مکې مکرمې د باندې راوتلي دي چې هر یو یې جلا جلا مقصد لري.

اول بُدیل بن ورقاء د ابوسفیان سره مخامخ او یو ځای سو، ابوسفیان پوښتنه ځني وکړه چې دا څوک دي؟ بُدیل ویل نه یم خبر، بدیل پوهیږي چې دا د مسلمانانو لښکر دی مګر ابوسفیان ته منکره سو غواړي چې قریش نه سي پوه او بېخبره پاته وي او د دې دپاره چې د ابوسفیان فکر واړوي ویل: بنایي دا خزاعه زما قبيله وي او ستا سره یې د جنگ إراده وي ځکه تاسي د دوى نفر ورو وژل، ابوسفیان هوښیار ؤ ویل: یا بُدیل! خزاعه تر دغه لږ دي، خزاعه دومره لښکر نه لري، بُدیل ﷺ و ویل: بنایي هوازن وي، ابوسفیان ویل: یا، هوازن هم نه دي هغه هم دومره لښکر نه لري، دوى په دغه خبرو کې وه چې عباس ﷺ د دوى خبري واورېدې.

عباس ﷺ وایي: زه د رسول الله ﷺ پر غاټره سپور وم چې د ابوسفیان خبري مي واورېدې چې ویل: ما هیڅکله دومره اورونه او دومره لښکر نه دی لیدلى او بُدیل ورته ویل: دا خزاعه دي ستا د جنگ دپاره راغلي دي، ابوسفیان ویل: خزاعه تر دې لږ دي، عباس ﷺ وایي: ما د ابوسفیان آواز وپېژندى نو مي ورته و ویل: یا ابا حنظله!

هغه ویل: څوک یې؟ ابا الفضل یې؟ ما ویل هو، ویل دا څه خبر دی او دا څوک دی؟ عباس رضی الله عنه ویل: دا رسول الله صلی الله علیه و آله دی ټول عرب یې ستا د جنگ دپاره را وستلي دي تسليم سه، که مکې مکرې ته په زور داخل سو والله دا به د ابد دپاره د قريشو هلاک وي، قريش نېست او نا بود کيږي، رشتيا هم ابوسفیان چي دا حال او لښکر وليدی پوه سو چي هيڅ مي په وسه نه ده پوره.

ابوسفیان ویل: اوس حل او چاره څه ده ستا په فکر او نظر زه باید څه وکړم؟ عباس رضی الله عنه ورته وویل: په والله که د مسلمانانو لاس ته ورغلي سر دي درپرې کوي نو زما سره پر دغه غاټره سپور سه چي رسول الله صلی الله علیه و آله ته دي ور ولم او د هغه څخه ستا دپاره امان وغواړم او مکه بيله جنگه ور تسليم کړه چي مسلمانان مکې مکرې ته بېله جنگه داخل سي او څوک و نه وژل سي، ابوسفیان چي بيړي اخیستی و ویل: اوس زما سر د دوی په کار دی او دوی د جنگ دپاره راغلي دي که ما و ويني وژني مي زه څنگه در سره ولاړ سم؟ ابوسفیان بيړي وايي: اوس خو صلحه پای ته ورسېده او دا لښکر د جنگ دپاره راغلی دی که زه هلته ورسم او هر چا وليدم وژني مي، خو عباس رضی الله عنه ورته وویل: ته مه بېرېره زه امان درکوم زما سره راځه.

ابوسفیان یې د رسول الله صلی الله علیه و آله پر غاټره یا قچره تر شا ور سره سپور کړی او د مسلمانانو د لښکر پر طرف ور رهي سوه غواړي چي رسول الله صلی الله علیه و آله ته ورسې او هغه دوه نفره (يعني: بدیل بن ورقاء او حکيم بن حزام) مکې مکرې ته ولاړل، اوس عباس رضی الله عنه او ابوسفیان لښکر ته را ورسېدل، لکه مخ کي چي مو درته ويلي وه د لښکر د پیره دارانو او امنیت مشر او قومندان حضرت عمر فاروق رضی الله عنه و، کله چي عباس رضی الله عنه او ابوسفیان لښکر ته را ورسېدل هر پیره دار چي به دوی وليدل و به یې ویل: د رسول الله صلی الله علیه و آله اکا او د رسول الله صلی الله علیه و آله پر غاټره! پرې یې ږدی اجازه ورکړی، پیره داران د شا و نفر ته نه گوري او نه ورته متوجه کيږي چي دغه بل نفر څوک دی، خو حضرت عمر بن الخطاب رضی الله عنه ته ور ورسېدل هغه ویل: دا څوک دي او ورته را ولاړسو، کله چي یې ابوسفیان وليدی په لوړ آواز یې وویل: ابوسفیان د الله دشمن؟ الله لره دي حمد وي چي بېله عهده او امانه یې په لاس را کړې، يعني: اوس صلحه نسته او ته په لاس

راغلي، عمر ﷺ، توره پورته کړه غواړي چې ابوسفيان و وژني، مگر عباس ﷺ پر رخ کړه ويل: يا عمر! دئ زما په جوار کي دی، حضرت عمر ﷺ وويل: دا د کفارو مشردی ده لره جوار نسته، حضرت عباس ﷺ بيا و ويل: دئ زما په جوار کي دی. عمر ﷺ غواړي چې وې وژني مگر عباس ﷺ جوار ورکړی دی نه پوهيږي چې اوس څه وکړي، نو حضرت عمر ﷺ د رسول الله ﷺ د خېمې پر طرف په چابکي وررهي سواو ځغلي، دلته عباس ﷺ پوه سو: که عمر ﷺ ورسول الله ﷺ ته ورغلی او د ابوسفيان د وژلو اجازه يې ځني واخيستل نو يې وژني، ځکه ورته و به وايي: يا رسول الله! ابوسفيان مو ونيوی د وژلو اجازه يې راکوې؟ او که ورغلی بيا يې اجازه هم ځني واخلي، عباس ﷺ وايي: ما هم د رسول الله ﷺ د خېمې طرف ته غاڼره ور چابکه کړه.

هغه يو پر پښو ورځغلي او بل بيا غاڼره پسي ځغلي، مگر عمر ﷺ اول د رسول الله ﷺ خېمې ته ور ننوتی او ويل: يا رسول الله! الله ﷻ ابوسفيان بېله عهده او ذمې په لاس را کړی، عباس ﷺ وايي زه هم د غاڼري څخه ور وغورځېدم او خېمې ته ورننوتم او ما ويل: يا رسول الله! ما جوار ورکړی دی، عباس ﷺ وايي: ما د رسول الله ﷺ تر زنه لاس وړلاندې کړی (لکه څوک چې چا ته زاری کوي) او ورته ومي ويل: نن شپه به د ابوسفيان سره بېله ما بل څوک خبري نه کوي.

رسول الله ﷺ و فرمايل: يا عباس! ابوسفيان ستا خېمې ته در سره بوزه او سهار يې ما ته راوله، عباس ﷺ وايي: ابوسفيان ما را سره بوتلی او په سهار کي مي رسول الله ﷺ ته ور وستی، کله چې رسول الله ﷺ وليدی نو يې ورته و ويل: يا اباسفيان! آيا د دې وخت نه دی راغلی چې دا شاهدي آداء کړې: لا إله إلا الله؟ ابوسفيان ويل: څومره حلیم او کریم يې او څومره د صلۀ رحمي خاوند يې! که چيري بېله يوه الله نور آلهه وای مور ته به يې نن فايده را رسولې وای، نو بېله دغه يوه الله نور آلهه نسته، رسول الله ﷺ ورته و ويل: آيا د دې وخت نه دی راغلی چې شاهدي آداء کړې چې زه رسول الله يم؟ ابوسفيان ويل: په دغه باره کي مي تر اوسه په زړه کي يو شئ سته، يعني: تر اوسه په دې کي شکمن يم چې ته رسول الله يې.

دلته عباس ﷺ ورته و ويل: يا اباسفيان! مسلمان سه او د مخه تردې چې سر دي

پرې سي شاهدي آداء كړه چې { لا إله إلا الله وأن محمداً رسول الله } او په والله كه مسلمانان په زور مكې مكرمې ته داخل سوه دا به تر ابده د قريشو ذلت وي، اسلام غالبه او بنكاره سو او ته تر اوسه په شك كي يې، نو ابوسفيان مسلمان سو مگر په خوله او ويې ويل: { أشهد أن لا إله إلا الله وأشهد أن محمداً رسول الله }.

دا خو يې په خوله وويل، مگر په زړه كي يې تصديق نه ؤ، چې په دې به بيا په وروسته كي پوه سو.

ابوسفيان و رسول الله ﷺ ته و ويل: يا رسول الله! آيا د مكې مكرمې خلكو ته امان وركوي؟ دلته بيا عباس ؓ مداخله وكړه او ويل: يا رسول الله! ابوسفيان داسي سرئ دى چې فخر يې خوښ دى داسي يو امتياز وركړه چې دئ په هغه سره فخر وكړي، رسول الله ﷺ وفرمايل: هو، هر څوك چې د ابوسفيان كورته ننوزي هغه په امان دى، ابوسفيان په دې امتياز خوشاله سو مگر ويل: يا رسول الله! زما كور كوچنئ دى دومره نفر نه ځايوي، رسول الله ﷺ وفرمايل: كه څوك مسجد الحرام ته داخل سو هغه هم په امان دى، ابوسفيان ويل: دا هم كفايت نه كوي، رسول الله ﷺ وفرمايل: هر څوك چې په خپل كور كي كښيني او په ځان پسي دروازه وتړي هغه هم په امان دى، ابوسفيان ويل: هو دا عام او پراخه امان دى، اوس نو په مكه مكرمه كي لكه بنديز چې ولگېدى، ځكه د دې خبرو معنئ دا ده: كله چې موږ مسلمانان مكې مكرمې ته داخل سو او هر څوك مو دباندې پر لارو وليدل هغه لره امان نسته، امان چيري دى؟ د ابوسفيان په كور كي، په مسجد الحرام كي او هر څوك چې په خپل كور كي كښيني او دروازه په ځان پسي بنده كړي هغه په امان دى، مگر هر هغه څوك چې پر لارو او كوڅو وليدل سي هغه وژل كيږي.

ابوسفيان په دې امان خوشاله سو او غواړي چې ولاړسي قريش خبر كړي، ابوسفيان مخ پر مكه مكرمه رهي سو عباس ؓ هم ورسره دى، خو رسول الله ﷺ و عباس ؓ ته ور بڼ كړه هغه بيرته را وگرځېدى او ابوسفيان يوازي رهي سو، دلته رسول الله ﷺ عباس ؓ ته ځيني امرونه او لارښوونې وكړې، بيا نو عباس ؓ هم په ابوسفيان پسي رهي سو او هلته مكې مكرمې ته نژدې چې د دوو غرو په منځ كي

مکې مکرمې ته د ننوتلو لار تېره سوې وه (چې مور تنگې ورته وايو) دلته عباس رضي الله عنه په ابوسفیان پسي ځان ور ورساوه او ږغ يې پر وکړی ويل: يا اباسفیان! ودرېره، ابوسفیان چې په خپل چرت کې ډوب ؤ او حواس يې بايللي وه تر شا يې وکتل او وېرېدی. ويل: غدرکوی يا بني هاشم؟ عباس رضي الله عنه ويل: يا غواړم چې خبرې درسره وکړم.

ابوسفیان ويل: نژدې ؤ چې زړه مي درېدلی وای ودي بېرولم خو يو څه په آرامه به دي را ته ويلي وای چې صبر وکه يو څه درته وایم، داسي په يوه وار دي ږغ را باندي وکړی چې ودرېره، زه دي و بېرولم، عباس رضي الله عنه ويل: والله ما ګمان نه کاوه چې ستا بېره دي دغي اندازې ته رسېدلې وي چې له ږغه هم بېرېرې، ابوسفیان ويل: ښه څه وايي؟ عباس رضي الله عنه ويل: نه يم خبر فقط رسول الله ﷺ امر کړم چې د دغه دوو غرو په منځ کې دي پر دغه ځای ودروم.

دوی دالته ودرېدل او هلته رسول الله ﷺ لښکر امر کړی چې حرکت وکړی، مګر هو د ابوسفیان مخ ته پر داسي قسم تېرسې چې خپل جنګي او عسکري قدرت ښکاره کړی، رسول الله ﷺ غواړي چې خپل لښکر او قواوي ابوسفیان ته وربښکاره کړي، اوس چې د سه شنبې د ورځې سهار دی او د هجرت د اتم کال د روژې د مياشتې اووه لسمه ورځ ده رسول الله ﷺ او اسلامي لښکر د وادي فاطمې څخه چې مر الظهران ورته ويل کېده د مکې مکرمې طرف ته حرکت وکړی، د لښکر اوله ډله چې مقدمه وه هغه د بني سلیم قبيله ده چې زر نفره د آس سپاره او ټوله په اسلحه پټ دي د خالد بن وليد رضي الله عنه په قومندانې دغه ځای ته چې عباس رضي الله عنه او ابوسفیان دواړه په غره کې ناست دي را ورسېدل ابوسفیان دغه قبيله و نه پېژندل ويل يا عباس! دا څوک دي؟ عباس رضي الله عنه ويل: دا بني سلیم دي، ابوسفیان ويل: زموږ او د بني سلیم يې سره څه زموږ او د هغو په منځ کې خو هيڅ اختلاف او مشکل نسته دوی ولي راغلي دي؟ بيا بله قبيله تېره سوه بيا بله قبيله خو هره قبيله چې تيرېږي ابوسفیان د عباس رضي الله عنه څخه پوښتنه کوي چې دا څوک دي او هغه يې وربښي، ابوسفیان د هري قبيلې سره وايي: زموږ او د دوی يې سره څه؟ رسول الله ﷺ ټولي قبيلې امر کړي وې کله چې د ابو سفیان پر برابري ورسې په لوړ آواز به درې تکبیره واياست، الله اکبر، الله اکبر، الله اکبر.

د دغو قبائلو په لیدلو سره د ابوسفیان زړه نور هم ولوېدی او پوښتنه به یې کول دا څوک دي؟ دا څوک دي؟ د عربو ډیري قبیلې سره یو ځای سوي وې چې هغه قبیلې: جُهیننه، غفار، مُزیننه، سُلیم، تمیم، اَسَد او قیس څخه عبارت وې او بیا په آخر کې یوه مجموعه یا د لښکر یوه حصه تېرېدل چې دغه مجموعه تر ټوله لښکر منظمه او قوي وه، ټول په اسلحه داسې پټ وه چې بېله سترگو یې بل ځای نه معلومېدی (زرغونه ټولې) چې دا ټولې د مهاجرینو او انصارو څخه جوړه سوې وه او د دې ټولې قومندان په خپله رسول الله ﷺ ؤ، په دغه ځای کې په خپله رسول الله ﷺ د دغې ټولې مشرتوب کاوه، ابوسفیان چې دغه ټولې ولیدل نو یې په تعجب سره وویل: سبحان الله! یا عباس! دغه څوک دي؟ عباس رضی الله عنه وویل: تا نه وپېژندل؟ ویل: یا والله! نه یې پیژنم دا څوک دي؟

کله چې ابوسفیان د دغې ټولې حرکت او انضباط، عسکري او حربی قدرت ولیدی چې په نورو ټولو قبائلو کې یې داسې انتظام، قوت او حرکت نه ولیدلی، نو خود په ډیر تعجب سره یې وویل: یا عباس! دغه څوک دي؟ په والله هیڅوک د دغې ټولې مخ ته نه سي درېدلای او هیڅوک یې د جنگ او مقابلې طاقت نه لري. عباس رضی الله عنه وویل: دا رسول الله ﷺ دی په مهاجرینو او انصارو کې. ابوسفیان د دغه لښکرو په لیدلو سره عباس رضی الله عنه ته وویل: په والله ستا د وراړه پاچهي ډیره لویه سوې ده، عباس رضی الله عنه وویل: یا اباسفیان! دا پاچهي نه ده بلکه نبوت دی، ابوسفیان وویل: هو نبوت دی.

بیا نو رسول الله ﷺ و ابوسفیان ته د تللو اجازه ورکړه، ویل اوس نو مکې مکرمې ته ولاړ سه، د رسول الله ﷺ له دغه کاره مقصد دا ؤ چې ابوسفیان ټول لښکر د اسلحې او جنگي طاقت سره و ویني ځکه که ابوسفیان دغه لښکر و نه ویني اسلحه او استعداد یې و نه ویني او مکې مکرمې ته ولاړ سي ممکن خپلې رایې او نظر ته تغیر ورکړي او بیا د جنگ إرادده وکړي، حال دا چې رسول الله ﷺ جنگ او وژنه نه غوښتل دا یې خوښه وه چې مکه مکرمه بېله جنگه تسلیم سي نو ځکه یې خپلې قواوي په ابوسفیان ولیدلې او کله چې ابوسفیان دغه قوي لښکر ولیدی هغه هم پوه

سو چي جنگ فايده نه لري مکه مکرمه بايد بېله ځنډه او بېله عذره تسليم کړم.

ابوسفیان مکې مکرمې ته داخل سو او هلته يې په لوړ آواز سره ناري کړه: يا معشر القریش! دغه محمد ﷺ دی د دومره لښکره سره درته راغلی دی چي ناسي هيڅ مقاومت نه سی ور سره کولای، د قريشو مشران چي په هيڅ نه دي خبر پر را ټول سوه، ويل څه خبر دي را وړی دی؟ ابوسفیان ويل لښکر دی، ټوليانې دي، قبيلې دي، تسليم سی چي سالم پاته سی.

هند بنت عتبه چي د ابوسفیان بڼه وه هغه وېرېدل چي ابوسفیان مکه مکرمه مسلمانانو ته تسليموي او دا کله راضي وه چي مکه مکرمه دي مسلمانانو ته تسليم سي ځکه دا هغه مسلمانان دي چي په بدر کي يې د دې ورور، پلار او اکا ورو وژل او اوس مکه ور تسليم سي، دا کار يې هيڅ نه و خوښ او په قهر سوه، ابوسفیان يې تر ږيره ونيوی او پر نورو مشرانو يې ناري کړه: مکه مه ور تسليموی، خو ابوسفیان وايي: يا ور تسليم يې کړی والله تاسي ټوله وژني، هند چي ږيره په قهر او غضب کي وه ويل: ابوسفیان و وژنی دغه احمق، چاغ او پنډه وايي تسليم سی، دی و وژنی دا ږير بد مشر دی، د دې پر ځای چي پر جنگ مو دلاوره کړي دی مو په تسليمېدلو امر کوي؟

ابوسفیان و ويل: هوښيار اوسې چي د دې په خبرو مغروره نه سی والله ټول قريش وژني، ما په خپلو سترگو وليدل بني سليم، تميم، خزاعه، فلانې او فلانې قبيلې مي ټوله وليدې چي را رهي دي، والله که يې يوازي انصار او مهاجرين را وستل هيڅوک د هغو قوت او طاقت نه لري، قريشو ويل: چاره څه ده؟ ويل تسليم سی، ويل ځنکه تسليم سو؟ ابوسفیان ويل: که څوک د ابوسفیان کور ته ننوتل په امان دي، قريشو ويل: خدای دي خوار که مور ستا په کور کي ځايېږو؟ چي ستا په کور ننوزو، ابوسفیان ويل: که څوک مسجد الحرام ته ننوتل هغه هم په امان دي.

قريشو ويل: يا اباسفیان! په مسجد کي هم نه ځايېږو، ابوسفیان ويل: که چا د خپل کور دروازه په ځان پسي وتړل هغه هم په امان دي، قريشو ويل: هو دا عامه عفو ده، نو ټوله مخ پر خپلو کورورهي سوه، خپل اهل او اولادونه سره را ټولوي او په کورو ننوزي دروازې په ځانوپسي تړي، ويل: چي څوک مو دباندي او پر لارو نه ليدل سي ځکه

وژل کېږي، اوس نو د مکې مکرې اهل او اوسېدونکو د تسليمېدلو نيت وکړي.

خو هلته د قریشو او مکې مکرې ځينو بېباکه او مغروره خلکو دا اړاده وکړه چې موږ د مسلمانانو سره جنگيږو، نو ځيني اوباش او کچک خلک د عکر مه بن ابي جهل، صفوان بن امیه، سهیل بن عمرو، حارث بن عبید الله، حارث بن هشام، عبدالله بن ربیع او نورو مشرانو سره یو ځای سوه ویل: که قریش کامیابه سوه خو موږ د دوی سره یو او که قریش مغلوبه سوه هر څه چې بیا مسلمانانو غوښتل هغسي به ور سره وکړو، دغه خلک په خندمه کې سره یو ځای سوه او د مسلمانانو سره د جنگ کولو اړاده لري، په دغه ډله کې د بنو بکر د قبیلې یو سړی هم ؤ چې حماس بن قیس نومېدی، دغه سړي په خپل کور کې اسلحه سره برابرول او یو ځای کول، بنځي یې ورته وویل: دغه اسلحه د څه شي دپاره یو ځای کوې؟ ده ویل: د محمد او د هغه د اصحابو د جنگ دپاره، بنځي یې ورته ویل: په والله د محمد او د هغه د اصحابو مخ ته هیڅوک او هیڅ شی نه سي درېدلای، ده ویل: والله زما دا امید دی چې زه به د هغو څخه ځيني ستا نوکران کړم (يعني: بنديان به یې ونیسو او زموږ مريان به وي) دغه سړی هم په هغه کسانو کې ؤ چې د مسلمانانو د جنگ دپاره د قریشو سره یو ځای سوي وه.

(په یاد یې ولری د دغه سړي چې نوم یې حماس دی پاته قصه به لږ وروسته درته بیان سي)

د دغه سر کېنو قریشو د دغه کوچني لښکر غړي سره را ټول سوه او په هغه حصه کې ولاړ دي چې له هغه طرفه د خالد بن ولید رضي الله عنه لښکر راځي، هلته بیا رسول الله صلی الله علیه و آله د مکې مکرې پر څلورو اطرافو لښکر را رهي کړی، يعني: لښکر یې پر څلورو حصو ووېشي چې مکې مکرې ته د څلورو لارو څخه ور داخل سي، په هغه اول تقسیم کې چې لښکر پر پنځو حصو وېشل سوی ؤ هلته لښکر د جنگ دپاره تیار ؤ، که قریشو جنگ کولای لښکر د جنگ آمادگي درلودل، مگر اوس مکې مکرې ته داخلېدل و هغه تقسیم ته ضرورت نه لري نو یې لښکر و څلورو حصو ته و ووېشي چې د لښکر د هري حصې مشران او قومندانان دغه نفر وه: خالد بن ولید، زبیر بن العوام، ابو عبیده عامر بن الجراح او سعد بن عباده رضي الله عنه اجمعین، خو سعد بن عباده رضي الله عنه په هغه وخت کې چې د ابوسفیان مخ ته تېرېدی هغه ته یې ويلي وه: نن ورځ د قصابي ورځ ده،

نن ورځ د مکې مکرمې څرست حلالپرې، نن ورځ الله ﷻ قریش ذليله کړه.

(يعني دا چې په مکه مکرمه کې جنګ او وژنه حرام دي خونن ورځ جائز او روا گرځي) دغه خبر و رسول الله ﷺ ته ورسېدی، عثمان بن عفان او عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنهما و رسول الله ﷺ ته وويل: يا رسول الله! موږ بهرېرو چې سعد بن عبادة رضي الله عنه به په قریشو کې قتل او وژنه وکړي، رسول الله ﷺ وفرمايل: داسې نه ده لکه دې چې وايي بلکه نن ورځ د رحمت او مهربانۍ ورځ ده، نن ورځ داسې ورځ ده چې کعبه شريفه پکښې معظمه کېږي (حکۀ د بتانو څخه خالي کېدل) په نن ورځ کې الله ﷻ قریش معززه کوي (حکۀ دا د قریشو عزت دی چې اسلام ته داخل سي) بيا نو رسول الله ﷺ امر وکړ چې د سعد بن عبادة رضي الله عنه څخه دي بيرغ واخيستل سي، سعد رضي الله عنه له قومندانیه ايسته او معزول کړل سو.

مګر د دې دپاره چې په خپله سعد رضي الله عنه او انصار دغه د ده په ايسته کولو ناراضه نه سي نو يې بيرغ وقيس بن سعد بن سعد بن عبادة رضي الله عنه ته ورکړې چې د دغه سعد رضي الله عنه زوی و، يعني: د پلار څخه واخيستل سو او زوی ته ورکول سو (دا د رسول الله ﷺ حکمت، پوهې او ښه تصرف و چې د خپلو اصحاب کرامو سره يې څنگه معامله کول).

لښکر د څلورو طرفو څخه حرکت وکړی او ورته ويل سوي وه چې د خيف په منطقه کې به د جبل هند سره يو ځای کېږی چې دغه منطقه و مکې مکرمې ته نژدې وه. او دا چې رسول الله ﷺ ولي دغه خيف د مسلمانانو د لښکر د يو ځای کېدلو دپاره انتخاب کړی؟ په دې کې يو حکمت و ځکه دا هغه ځای دی چې په پخوا کې د قریشو مشران په دغه ځای کې سره راټول سوي وه او پر دې يې عهد او قسم کړی و چې د هېښ دپاره به د رسول الله ﷺ سره جنګېږو هيڅ وخت به نه تسليمېږو او نه به صلحه ورسره کوو، خامخا به محمد رضي الله عنه وژنو، د قریشو دغه وعدي او قسمونه او هغه د مقاطعې او بنديز اتفاق په دغه خيف کې سوي وه او رسول الله ﷺ د دې دپاره په خيف کې و اړول چې قریش هغه خپل عهد او قسمونه په هغه ځای کې مات کړي کوم چې دوی هلته دغه عهد او قسمونه سره کړي وه، رسول الله ﷺ د لښکر څلور سره حسي امر کړې چې ټولې د خيف په منطقه کې سره يو ځای سي.

اولنکر ته یو بل امر دا هم ؤ: چي نه به د چا سره جنگ کوی او نه به څوک وژنی بېله هغو کسانو چي جنگ در سره کوي ځکه چي مور جنگ او وژنه نه غواړو، بېله لسو نفرو څخه، دغه لس نفره چي مو هر چيري پيدا کړه وژنی يې که څه هم د کعبې شريفې په پوښو څرېږي، په هر حال کي دغه لس نفره ووژنی، په دغولسو نفرو کي شپږ يې نارينه او څلور يې ښځي وې، چي نومونه يې په داسي ډول سره دي:

۱- عکرمه بن ابي جهل، ۲- هبار بن الاسود، ۳- عبدالله بن سعد بن ابي سرح، ۴- مقيس بن صبابه الليثي، ۵- حويرث بن نقيد، ۶- عبدالله بن هلال. دغه نفر نارينه وه او د نارينه وو په نومو کي هلته د سيرت په کتابو کي لږ اختلاف سته.

او ښځي يې: ۱- هند بنت عتبه چي د ابوسفیان ښځه وه، دا هم د اسلام ډيره سرسخته دښمنه وه او دا هغه څوک ده چي د اُحد په ورځ يې د سيد الشهداء سيدنا حمزه رضي الله عنه سره هغه ظالمانه او ناوړه وضعت وکړی.

۲- ساره، چي د عمرو بن هشام آزاده سوې مينځه وه او دا هغه څوک ده چي د حاطب رضي الله عنه ليک يې وقریشو ته ور وړی او ونيول سوه.

۳، ۴- قرنتي او قرينه، چي دغه دوې مينځي وې او غزلي به يې ويلې (لکه زموږ د وطن مسلياني) خو په غزلو کي به يې همېشه د رسول الله صلى الله عليه وسلم او مسلمانانو دم وېل. عکرمه، په دې سبب په دغولسو کسانو کي شامل ؤ چي دى او د ده پلار د اسلام شديد او سرسخته دښمنان وه.

عبدالله بن سعد بن ابي سرح، هغه څوک دى چي مسلمان ؤ او د مسلمانانو سره په مدينه منوره کي اوسېدى او وحي يې ليکلې، بيا مرتد سو او مکې مکرمې ته راغلی.

د مقيس بن صبابه، جرم دا ؤ چي دى کافر ؤ او ورور يې چي قيس بن صبابه نومېدى مسلمان ؤ، دغه مسلمان قيس د اُحد په ورځ په هغه بد حال کي چي په مسلمانانو کي گډ وډي پيښه سوه او يوله بله يې نه سره پيژندل د يوه بل مسلمان له طرفه په خطا کي و وژل سو، نو دغه کافر ورور يې مقيس بن صبابه مدينې منورې ته ورغلی او ويل: زه مسلمان يم بيا يې د ورور ديت وغوښتی، ديت هم ورکول سو ځکه هغه مسلمان ورور يې د بل مسلمان له طرفه په خطا کي وژل سوې ؤ، پسله هغه چي

د ورور دیت يې واخيستی بيا په يوه فارغه وخت کي هغه د ورور قاتل ته ورغلی او هغه يې و وژی، يعني: دیت يې واخيستی او بيا يې غدر وکړی، تر هغه وروسته مرتد سواو مکې مکرمې ته ولاړی، نو ځکه رسول الله ﷺ و فرمايل: دغه مقيس هم بايد ووژل سي، که څه هم د کعبې شريفې په پوښو څرپرې.

هبار بن الاسود هغه څوک دی چي د رسول الله ﷺ لور زینب رضي الله عنها ته د دې د هجرت په ورځ په مخ کي و درېدی اوله اوبنه څخه يې لاندي وغورځول او دا پر يوه ډبره و لوېده چي د دغه لوېدلو په سبب يې هغه د نس کوچنی و لوېدی.

مقصد دا چي دغولسو نفرو هر يوه داسي يو خاص او لوی جرم درلودی چي د بخښني وړ او لائق نه وه. د دغو اوامرو تر اورېدلو وروسته د مسلمانانو د لښکر څلورو حصود مکې مکرمې د ښار پر طرف حرکت وکړی.

د ابو قحافه رضي الله عنه مسلمانېدل

هلته په مکه مکرمه کي د ابوبکر الصديق رضي الله عنه پلار ابو قحافه رضي الله عنه چي په سترگو هم معذوره ؤ څه يې نه ليدل دکوره ليري را وتلی دی او پر يوه غره د خپلي کوچني لمسی سره ولاړ دی چي حالات و ويني، څرنکه چي ابو قحافه رضي الله عنه په خپله په سترگو څه نه ليدل نو به يې د دغي نجلۍ څخه پوښتني کولې چي څه شي ويني؟ هغې ويل: يوه لويه سياهي معلومېږي، ابو قحافه رضي الله عنه ويل دا لښکر دی، پسله لږه وخته يې وويل: اوس څه شي ويني؟ نجلۍ ويل: هغه سياهي سره وېشل کيږي، ده ويل: ټولۍ ځني جوړېږي، بيا يې ويل: اوس څه شي ويني؟ نجلۍ ويل: هغه سياهي زموږ پر طرف را رهي سوه، ابو قحافه وويل: اوس نو کور ته درځه بايد کور ته ځان ورسوو، مگر څرنکه چي ابو قحافه رضي الله عنه ډير سپين ږيري او ضعيفه ؤ پرېه يې داسي سپنه وه لکه سپين پنبه او په عين وخت کي په سترگو هم معذوره ؤ نو پر لاري ډير کرار تلی، کور ته نه ؤ رسېدلی چي لښکر پسي را ورسېدی او ابو قحافه رضي الله عنه يې بندي ونيوی، اول يې ابوبکر الصديق رضي الله عنه ته وروستی، هغه د اسلام په دين قناعت ورکړی او بيا يې د بيعت دپاره ورسول الله ﷺ ته وروستی، ويل: يا رسول الله! دا زما پلار دی بندي يې نيولی دی

او دى غواړي چې مسلمان سي، رسول الله ﷺ و فرمايل: شيخ ته مو تکليف ور کړى دى که دي ما ته ويلي وای زه به ورغلى وای چې بيعت يې را سره کړى وای.

تاسي در رسول الله ﷺ دغه رحمت او شفقت ته وگورئ چې د خپلو اصحابو سره يې درلودى.

ابوبکر الصديق رضي الله عنه و ويل: يا رسول الله! ته د دې حقداره يې چې دى تا ته راسي، نو ابو قحافه رضي الله عنه مسلمان سو او دا د عجائبو څخه ده چې ابو قحافه رضي الله عنه صحابي دى، زوى يې ابوبکر الصديق رضي الله عنه صحابي دى او د ابوبکر الصديق رضي الله عنه زامن او لوني د رسول الله ﷺ اصحاب دي، حتى د ابوبکر الصديق رضي الله عنه لمسيان د رسول الله ﷺ اصحاب دي، چې مشهوره لمسى يې عبدالله بن زبير رضي الله عنه دى، څلور نسله ټول د رسول الله ﷺ اصحاب دي او بېله ابوبکر الصديق رضي الله عنه څخه بل داسي څوک نسته چې څلور نسله دي يې اصحاب وي، دا چې د يو چا څلور نسله د رسول الله ﷺ اصحاب وي دا ابدي شرف او عزت دى چې يوازي د ابوبکر الصديق رضي الله عنه په نصيب سوئ دى.

اوس نور رسول الله ﷺ د لښکره سره مکې مکرمې ته په داسي ډول سره داخل سو چې سر يې په عجز او تواضع سره تر داسي اندازې کښته ځړولى و چې د مبارکي بېرې ورښتان يې د هغه خپل بوده ځين ته رسېدل، دا د رسول الله ﷺ عجز او تواضع وه چې د خپل رب ﷻ په مقابل کې يې کول، که نه په حقيقت کې دا داسي وخت وو چې په هغه کې عزت او کرامت، نصرت او کاميابي وه، مگر رسول الله ﷺ په دغسې ځاى کې عجز او تواضع کول، او دغه فتحه يې د الله ﷻ له طرفه بلل اصلاً دا زموږ د پېشوا او لار ښوونکي له طرفه موږ ته درس او لار ښوونه ده چې د نصرت او کاميابي په وخت کې خپل رب ﷻ هېر نه کړو، فخر او لويي، غرور او تکبر را څخه ونه سي، بلکه تواضع وکړو او د دغه نعمت په مقابل کې د الله ﷻ شکر آداء کړو.

رسول الله ﷺ مکې مکرمې ته ورهې دى او په داسي لوړ آواز سره چې خلک يې اوري سورة الفتح وايي، د لښکر اوله حصه چې خيف ته ورسېدل هغه د زبير بن العوام رضي الله عنه ډله وه منطقه يې تر تسلط لاندي راوستل خپل افراد او قوه يې شا وخوا نشر کړه او د رسول الله ﷺ دپاره يې خېمه ودرول، بيانو سرور کائنات رسول الله ﷺ خيف ته را ورسېدى.

هله د کافر قريشو هغه کوچنی لښکر چې مخکي يې بيان درته وسو او د څو تنو څخه جوړ سوی و کله يې دا قدرت درلودی چې د مسلمانانو په مقابل کي و درېږي، خو بيا هم کله چې خالد رضي الله عنه د خپله لښکره سره مکې مکرمې ته داخلېدی دغه د قريشو کوچنی لښکر يې مخ ته و درېدی، خالد رضي الله عنه ورته وويل: يا عکرمه دا د الله جبار رسول دی او الله جبار مکه مکرمه ورفتحه کړه تاسي هم ايمان راوړی او مسلمانان سی دا ستاسي دپاره خیر دی خو هغو له اسلامه انکار وکړی، خالد رضي الله عنه بيا ورته وويل: خپلو کورو ته ننوزی بيا هم په امان یاست موږ کار نه در لرو، هغو د کورو ننوتل هم نه کړه قبول، خالد رضي الله عنه ورته وويل: رسول الله ﷺ موږ د جنگ کولو او د وژنو څخه منعه کړي یو موږ جنگ نه غواړو د لاري څخه ایسته سی پرېږدی چې موږ تېر سو، دا يې هم و نه منل، ويل: والله مکې ته به نه سی را څخه داخل مگر په توره.

خالد رضي الله عنه وليده چې لار بنده ده په مخ کي لښکر ورته ولاړ دی او په خبرو هم نه قانع کيږي نو خالد رضي الله عنه پر خپل لښکر امر وکړی چې پر درځی، د مسلمانانو لښکر ور رهي سو او کفار په لار کي ولاړ دي نه ایسته کيږي نو خود جنگ شروع سو، ډیر شدید جنگ چې د دغه جنگ په نتیجه کي اته ويشت نفره کفار و وژل سو خلیرویشته نفره د قريشو څخه وه او څلور نفره د هذیل د قبیلې هغه کسان وه چې د قريشو ملگري وه (خود وژل سوو کسانو په شمېر کي اختلاف دی څوک يې ۱۳ یا ۱۴ نفره بولي) او د مسلمانانو څخه یو نفر هم و نه وژل سو مگر بيا هم د خالد رضي الله عنه په لښکر کي دوه نفره په داسي ډول و وژل سو چې هغه د لښکره څخه جلا سوي وه او پر بله لار رهي وه، چې هغه دوه نفره: کرز بن جابر الفهري او خنیس بن خالد بن ربیع وه.

کله چې کفارو دغه حال وليدی چې قتل او وژنه په دوی کي شروع ده او د مسلمانانو څخه يې یو نفر هم نه دی وژلی نو ټول وتښتېدل، عکرمه بن أبي جهل او صفوان بن أمیه، تر مکې مکرمې دباندې وتښتېدل د مکې مکرمې ښار يې پرېښاوه، خالد بن وليد رضي الله عنه په تښتېدلو نفرو پسي نفر ولېږل.

اول به د هغه حماس بن قیس قصه درته پوره کړم کوم چې د مسلمانانو د جنگ دپاره يې اسلحه سره یو ځای کول، دغه سرې چې په دغه جنگ کي د مشرکانو سره و

او اوس یې ماته وخورل دا هم په تېښته خپل کورته ولاړی او خپلي ښځي ته یې په تلوار سره و ویل: دروازه وټره، ښځي یې ورته ویل: هغه ستا خبرې څه سوې چې تا ویل: په والله زما امید دی چې ځیني مسلمانان به ستا نوکران کړم؟ حماس د خپلي ښځي جواب په شعر سره ووايه او ویل:

اِنَّكَ لَوْ شَهِدْتَ يَوْمَ الْخُدْمَةِ   اِذْ فَرَّ صَفْوَانٌ وَ فَرَّ عِكْرَمَةُ
وَأَسْتَقْبَلَنَا بِسَيْوفِ الْمُسْلِمَةِ   يَقْطَعْنَ كُلَّ سَاعِدٍ وَجُمُحُمُهُ
ضَرْبًا فَلَا يَسْمَعُ إِلَّا غَمْغَمَهُ   لَمْ نَهَيْتْ خَلْفَانَا وَ هَمَّهُمُهُ

لم تُنْطِقِي فِي اللَّوْمِ ادْنَى كَلِمَةٍ

خندمه د هغه ځای نوم دی چې د خالد بن ولید رضی اللہ عنہ او د مشرکانو جنگ پکښې وسو، اوس دغه حماس د خپلي ښځي په جواب کي وايي: که تا د خندمې ورځ لیدلې وای چې صفوان او عکرمه تښتېدل او زموږ په مخه د مسلمانانو داسې توري راغلې چې بازوگان او سرونه یې پرې کول، داسي وهل یې کول چې بېله غمغمې بل شئ نه اورېدل کېدی (غمغمه) هغه آواز ته ویل کېږي چې جنګي قهرمانانو به د جنګ په وخت کي د تورو د وهلو سره کاوه، (لکه زموږ په وطن کي چې به خلکو د ټپو یا لږکو د ماتولو سره کاوه) نو حماس وايي: مسلمانانو داسي وهل کول چې بېله دغه آواز بل شئ نه اورېدل کېدی، موږ ځغستل او زموږ تر شا د دوی را پسي هئ هئ او غږمبئ و، نو پام کوه چې د ملامتې یوه کوچنۍ کلمه هم راته و نه وايې.

دا د هغه حماس د جنګ نتیجه وه چې خپلي ښځي ته یې ویل: زما دا ټینګ امید دی چې ځیني مسلمانان به ستا نوکران کړم.

خیر مشرکان و تښتېدل او خالد بن ولید رضی اللہ عنہ په دغو تښتېدلو خلکو پسي نفر ولېږل، علي بن ابي طالب رضی اللہ عنہ هم په دغه تښتېدلو نفرو پسي دی او د هغو څخه یې دوه نفره تعقیب کړي دي چې یو یې عبدالله بن ابي ربیع و او بل یې حارث بن هشام و، دغه دوه تښتي او علي رضی اللہ عنہ تر شا توره په لاس په پسي دی، هغه دوه ځغلي نه پوهیږي چې چیري ولاړ سي؟ خو هغو ته هغه نژدې کور د ام هاني رضی اللہ عنہ کور و، ام هاني رضی اللہ عنہ هم د ابوطالب لور او د علي رضی اللہ عنہ خور ده، دغه دوه نفره د ام هاني رضی اللہ عنہ په کور ننوتل او

ویل: یا ام هاني! امان را کره، هني ويل: امان مي در کړی دی او دا دکور دروازي ته ورو وتل، که کوري یو سپور فارس چي په زغره او اسلحه کي پټ دی په دوی پسي راهي دی، ام هاني رضی الله عنه نه، وپېژندی چي دغه سپور څوک دی، فارس ته یې وویل: ما دوی ته امان ور کړی دی، علي رضی الله عنه له خپله سره خول ایسته کړی، بنځي وپېژندی چي ورور مي دی، نو ويل: یا علي! ما دوی ته امان ور کړی دی، حضرت علي رضی الله عنه ورته وویل: یا ام هاني! دوی زموږ سره جنگ کاوه، هني ويل: بیا هم زما په جوار کي دي، علي رضی الله عنه وویل: والله تر هغو به د دغه کور تر دروازي را څخه ونه وزي ترڅو چي د دوی په باره کي د رسول الله ﷺ څه اراده ده؟ دا هغه کسان دي چي د صليحي ټولي لاري یې پرېښوولې او یوازي د جنگ لاريې خوښه او اختیار کړه، آیا اوس د دوی په باره کي د ام هاني جوار یا امان قبلېږي که یا؟ ام هاني رضی الله عنه وویل: زه په خپله رسول الله ﷺ ته ورځم او پوښتنه ځني کوم.

ام هاني رضی الله عنه معلومات وکړی چي رسول الله ﷺ چيري دی؟

ورته وویل سوه چي په خيف کي دی، دا خيف ته پسي ورغله، په دغه وخت کي رسول الله ﷺ په خېمه کي ؤ او غسل یې کاوه چي د فتحي يا شکر لمونځ آداء کړي، رسول الله ﷺ غسل کوي او حضرت فاطمي رضی الله عنها د رسول الله ﷺ لور پرده ورته نيولې وه پټاوه یې، ام هاني رضی الله عنه اجازه وغوښتل اجازه ورکول سوه، رسول الله ﷺ د پردې د شا څخه خبري ورسره کولې، ام هاني رضی الله عنه وویل: یا رسول الله! حارث بن هشام او عبدالله بن أبي ربيعه ته مي امان ور کړی دی، رؤف او مهربانه رسول الله ﷺ و فرمایل: یا ام هاني! هر هغه چا ته چي تا امان ور کړی دی مور هم امان ور کړی دی، نو هغه دوه نفره د ام هاني رضی الله عنه په جوار او امان له مرگه خلاص سوه.

دا د رسول الله ﷺ او اسلام له طرفه بنځي ته عزت او اکرام دی، تاسي وگورئ د یوې بنځي په شفاعت داسي دوه نفره چي د اسلام دښمنان او د کفارو مشران وه او د مسلمانانو سره یې بېله جنگه بله هیڅ لار نه قبلول، خو بیا هم د یوې مسلماني بنځي په امان او جوار د مرگه خلاص سوه، دا هغه درجه او عزت دی چي الله جبار مکریم په

اسلام کي بنځو ته ورکړی دی.

(د نن ورځي د بنځو د حقوقو د دعوه کوونکو غرض او مقصد يوازې او يوازې د بنځي جسم او خپلي شهواني غريزې دي، دوی بنځه نه مکرمه کړې ده او نه يې مکرمه کوي بلکه دوی د بنځو د عزت او شرف لوټماران دي، بنځي يې د بنځو د حریت او د بنځو د حقوقو په نامه سره دباندي را وايستلې چي دوی په خپله خوښه او په آساني سره چن پکښي وکړي او خپلي شهواني غريزې مړې کړي)

خير د مکې مکرمې پر ښار د مسلمانانو پوره تسلط راغلی هيڅ داسي قوت او طاقت نسته چي د مسلمانانو سره دي وجنگيږي، خالد بن وليد رضي الله عنه د هغه خپله لښکره سره خيف ته ورسېدی، رسول الله ﷺ ورځ کړه ويل: يا خالد! آيا ما نه وې امر کړی چي جنگ مه کوه؟ خالد رضي الله عنه وويل: يا رسول الله! والله نه يې پرېښوولو لاريې نه را کول ترڅو چي جنگ ته مجبوره سوو، رسول الله ﷺ د ده عذر قبول کړی او کومه ملامتي يې نه ورته وويل.

د هغو لسو نفرو څخه چي په مرگ محکوم سوي وه عکرمه بن ابي جهل او صفوان بن أميه خو تر مکې مکرمې دباندي وتښتېدل، عبدالله بن سعد بن ابي سرح او هبار بن الاسود دننه په مکه مکرمه کي پټ سوه، هند بنت عتبه هم پټه سوه، نو د هغو لسو نفرو څخه ځيني و وژل سوه، ځيني وتښتېدل او ځيني يې پټ سوه، هغه چي پټ سوه د هغو قصه به لږ وروسته درته بيان کړم.

رسول الله ﷺ مسجد الحرام ته داخلېږي

کله چي حالات آرام سوه او د مکې مکرمې د فتحي ټول کارونه سرته ورسېدل، رسول الله ﷺ مسلمانان سره را ټول کړه او د کعبې شريفې پر طرف رهي سو، مهاجرين او انصار د رسول الله ﷺ پر شا وخوا ور سره رهي دي، رسول الله ﷺ مسلمانان په تکبير ويلو امر کړه رسول الله ﷺ تکبير وايي او مسلمانان هم د ده ﷺ سره تکبيرونه وايي، د مسلمانانو لښکر لس زره نفره د کعبې شريفې و طرف ته ور رهي دي، ځيني قريش د خپلو کورو څخه ورته گوري او د ځينو څخه بېره تللي ده دباندي

را وتلي دي ځکه وې لیده چې مسلمانانو پر ټوله مکه مکرمه تسلط او سیطره پیدا کړه او خبره د خطر یا جنگ پېښېدلو د حالته څخه و وتل، حتی د مکې مکرمې ځینو مشرانو ولیده چې نور نو امن او امان دی نوراً وتلي دي او ناست دي دغه منظر او حالت ته گوري چې په دې جمله کې حارث بن هشام، هغه چې ام هانې رضی اللہ عنہا امان ورکړی هم ناست دی، ابوسفیان او څو نفره نور هم ناست دي، مسلمانانو ته گوري، رسول الله ﷺ پر اوبن سپور دی و مسجد الحرام ته ور داخل سو، اول حجر اسود ته ورغلی هغه یې مسحه کړی او په طواف یې شروع وکړه (البته دغه طواف بېله احرامه او په کالو کې ؤ) رسول الله ﷺ پر اوبن سپور دی طواف کوي ځکه غواړي چې خلک یې و ویني او په ده ﷺ پسي اقتداء او متابعت یې وکړی، رسول الله ﷺ بیت الله طواف کوي او سورة الفتح په طواف کې تلاوتوي:

﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا﴾ ﴿١﴾ خو تر دغه آیات شریف پوري ورسېدی:

﴿مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ﴾. تر آخره.

د رسول الله ﷺ سره یوه کوچنۍ لکړه ورسره وه په دغه طواف کې چې به هر وخت د حجر اسود و محاذاة یا برابري ته ورسېدی حجر اسود به یې په دغه لکړه مسحه کړی او بیا به یې د لکړي سر مچ کړی، پسله طوافه د زمزم شاه ته ورغلی غواړي چې له دغه شاه څخه اوبه وچنې، رسول الله ﷺ و فرمایل: که زه د دې څخه نه بېرېدلای چې خلک به بیا د بني هاشم سره پر دغه اوبو منازعه کوي نو ما به په خپله سلواغه اخیستې وای، یعنی: که زما بېره او خوف پر دې نه وای چې سقایه به د بني هاشم د لاسه ووزي ما به په خپله اوبه را کښلي وای (او که رسول الله ﷺ په خپله اوبه را کښلي وای نو دا به زموږ دپاره سنت گرځېدلي وای چې هر چا به په خپله اوبه را کښلای) چې په دغه صورت کې سقایه د بني هاشم د تصرف او لاسه وتل.

رسول الله ﷺ ښه وېل: عباس چیري دی؟ ځکه عباس رضی اللہ عنہ د سقایې یا حاجیانو ته د اوبو ورکولو او رسولو مسؤل ؤ، نو یې هغه ته و وېل: یا عباس! موږ ته اوبه

را وکاره، عباس رضي الله عنه د زمزم د شاه خڅه د خښلو دپاره اوبه را وکښې.

بيا عباس رضي الله عنه د رسول الله ﷺ خڅه پوښتنه وکړه ويل: يا رسول الله! ستا هغه کورته څې چې په مکه مکرمه کې دی؟ (مقصد يې هغه کور و چې رسول الله ﷺ تر هجرت د مخه ژوند پکښې کاوه، د خديجې رضي الله عنها کور) رسول الله ﷺ و فرمايل: آيا عقيل مور ته کور را پرې اېښی دی؟ عقيل د ابوطالب زوی و کله چې رسول الله ﷺ د مکې مکرمې خڅه هجرت وکړی او بيا د ده ﷺ لونه هجرت وکړی کور خالي پاته سو څوک نه پکښې اوسېدل، څو کاله پر دغه حال پاته و بيا نو عقيل هغه د رسول الله ﷺ کور خرڅ کړی او قیمت يې هم ده واخيستی، نو د رسول الله ﷺ مقصد دا و چې کور خرڅ سوی دی او د ده ﷺ د کورنۍ خڅه يو چا خرڅ کړی دی چې هغه عقيل او د رسول الله ﷺ د اکا زوی و، نو ويل اوس نه سم کولای چې سړي ته ورسم او و وایم دا زما کور دی، رسول الله ﷺ نولس ورځې په مکه مکرمه کې پاته سو او په خېمه کې اوسېدی ځکه کور يې نه درلودی چې پکښې واوسېږي.

بيا نور رسول الله ﷺ امر وکړی چې قریش دي را ووزي او را دي سي، قریش را و وتل او د کعبې شريفې سره ور ته را ټول سوه، رسول الله ﷺ د صفا غونډۍ ته وختی او د پیره عظيمه خطبه يې و ويل، د الله ﷻ حمد، مجد او عظمت يې و وایه، د الله ﷻ ثناء او صفت يې وکړی، پر خپل ځان يې درورد و وایه بيا يې د اسلام د احکامو په بيانولو شروع وکړه، هغه د جاهليت عادات او کارونه لکه شرک، قتل او قتال، د وينو تويول يې لغوه کړه، په دغه ځای کې يې سود او ربا حرام کړه او وې فرمايل: د جاهليت ټول کارونه زما تر پښو لاندي دي (يعني: عبث او بېهوده کارونه دي) تر دې وروسته نه اعتبار لري او نه عمل په کېږي، اوس اسلام او د هغه احکام د اعتبار وړ او د عمل قابل دي، اسلام او د هغه احکام پر خلکو آمر دي، د جاهليت ټول عادات او رسومات، رواجونه او کارونه لغوه دي بېله سدانې، سقاېې، او رفاډې، يعني: د بيت الله الحرام اهتمام او غم خوردي، چې دغه ته سدانه ويل کېده او د حاجيانو د اوبو او خوړو خدمت چې دغه ته سقايه او رفاډه ويل کېده، دغه کارونه پر خپل ځای پاته دي، د دغو دوو کارو فخر او شرف پر خپل ځای محفوظ او باقي

دی ځکه دغه لوی او مهم کار و، خدمت او سخا پکښې وه مگر د جاهلیت نور ټول کارونه او په هغو سره فخر کول رسول الله ﷺ لغوه کړه.

بیا یې قریشو ته هغه خپله مشهوره جمله وویل او ویې فرمایل:
«یا معشر القریش! مَا تَرَوْنَ اَنی فَاعِلٌ بِکُمْ؟»

اې قریشو! څه فکر کوی چې زه به ستاسي سره څه وکړم؟ هغو وویل: د خیر امید مودی مهربانه ورور او مهربانه وراره یې، رسول الله ﷺ و فرمایل: زه تاسي ته داسي وایم لکه یوسف علیهم السلام چې خپلو وروڼو ته وویل: «لَا تَرِيبَ عَلَیْکُمْ الْیَوْمَ» زما له طرفه نن پر تاسي هیڅ ملامتي نسته ورځی تاسي آزاد یاست، یعنی: زما د جزاء څخه عفوہ یاست، رسول الله ﷺ ټول اهل مکې ته عفوہ وکړه او ټول یې معاف کړه.

ستاسي خود قریشو هغه بد عملونه، بندیز، جنگونه، آزارونه، ټول په یاد دي چې د رسول الله ﷺ او مسلمانانو په مقابل کې یې کړي وه، مگر نن ورځ د بدلې او انتقام پر ځای رؤف او رحیم رسول الله ﷺ د مکې مکرمې ټولو اوسېدونکو ته عامه عفوہ کوي.

اوس چې رسول الله ﷺ دلته په مکه مکرمه کې دی په مکه مکرمه کې پوره امن او امان دی د مسلمانانو لښکر موجود دی، رسول الله ﷺ دلې دی او د خلکو په منځ کې گړځي څوک د دین او اسلام پوښتني ځني کوي څوک سترې مسې ورسره کوي څوک یې د حال او احوال پوښتنه کوي، اسلام پر مکه مکرمه پوره مسلط دی په دغه وخت کې یوه واقعه پېښه سوه، هغه دا چې یو نفر چې فضاله بن عمیر الليثي نومېدی، دغه سړي د رسول الله ﷺ د وژلو اراده درلودل، یو خنجر یې د ځان سره پټ کړی دی او غواړي چې رسول الله ﷺ په ووهي، په دغه وخت کې رسول الله ﷺ پر کعبه شریفه طواف کاوه او فضاله په ډیره آرامي سره د رسول الله ﷺ پر طرف ورهې دی، کله چې رسول الله ﷺ ته ور نژدې سو رسول الله ﷺ ورته وویل: فضاله یې؟ ده وویل: هو یا رسول الله! فضاله یم، رسول الله ﷺ و فرمایل: د ځان سره دي څه خبري کولې؟ هغه وویل: یا رسول الله! د الله ذکر مي کاوه، رسول الله ﷺ ورته وخنډل (د ده په نیت خبر و) او وویل: یا فضاله! د الله څخه مغفرت و غواړه، هغه وویل: استغفر الله، رسول الله ﷺ خپل مبارک لاس د فضاله پر ځیگر کښېناوه او وویل:

د الله څخه مغفرت وغواړه، فضاله ويل: استغفر الله، رسول الله ﷺ خپل مبارک لاس ځني را پورته کړی، فضاله وايي: د مخه تردې چې رسول الله ﷺ لاس راباندې کښېږدي د مځکي پر مخ مي د هيچا سره دومره عداوت نه درلودی لکه د ده ﷺ سره، خو لاس يې لانه وړا څخه پورته کړی چې د الله ﷻ په ټولو مخلوقاتو کې داسې شئ نه و چې تر ده ﷺ دي ما ته خوښ او گران وي، يعنې: په دغه يوه لحظه کې رسول الله ﷺ تر ټولو مخلوقاتو او موجوداتو ما ته گران او محبوب وگرځېدی.

دا هم د رسول الله ﷺ يوه معجزه ده چې دلته ښکاره سوه.

کله چې فضاله د دې ځای څخه رهي سو او خپل کور ته ځي هلته په لار کې يوه ښځه وه چې فضاله د هغې سره ناوړه تعلقات درلودل او کله کله به د هغې ملاقات ته ورتلی، هغې ښځې وليدی او ويل: راسه چې خبرې اترې سره وکړو، فضاله د هغې ښځې غوښتنه په بيتو يا اشعارو سره وړد کړه، څرنګه چې هغه بيتونه په عربي دي زه به يې ترجمه درته را نقل کړم، فضاله وايي: دې ماته وويل: راسه چې مجلس او خبرې سره وکړو، ما ويل: يا! دغه کار الله او اسلام پر ما منعه کړی دی، که ما محمد ﷺ او د ده ډله د فتحي په ورځ نه وای ليدلې چې بتان يې ماتول زه به درغلی وای، مګر د الله دين مي د ورځي په مثل روښانه و ليدی او شرک دومره تاريخ دی چې تاريخي پتوي، يعنې: تر تاريخيولا تاريخ دی، نو فضاله د هغې ښځې غوښتنه نه کړه قبوله.

اوس نو ځيني خلک لمنځونه کوي ځيني طوافونه کوي رسول الله ﷺ ناست دی او اصحاب کرام شا وخوا پر را گرځېدلي دي، داسې معلومېږي لکه د څوارلسم سپوږمۍ چې په شپول يا هاله کې وي او بيا رسول الله ﷺ ولاړ سو د خلکو په منځ کې گرځي، هلته ابوسفیان يو ځای ناست دی په فکر او چرت کې ډوب دی په دغه حالاتو کې فکر وهي او د ځان سره وايي: اوس چې مکه مکرمه تسليم سوه زه بايد څه وکړم؟ اوس څنګه کولای سم چې اهل مکه او قریش سره را ټول کړم او د ځينو عربو څخه مرسته وغواړم بيا يو لښکر جوړ کړم او د مسلمانانو سره و جنگېږم.

ابوسفیان په دغه فکر کې غمجن ناست دی د ځان سره نقشې جوړوي چې څنګه به په دې کار کې کاميابه او موفق شم؟ په خپل فکر کې ډوب دی چې پر اوږه يې

يو لاس کنبڻوول سو، ده چي مخ ورو واپاوه او ورته ويڀي ڪتل رسول الله ﷺ ورته ولاڙ دي او ورته ويڀي ويل: يا اباسفيان! هغه وخت به دي نوانه ﷺ وڻيووي.

يعني: ڪه ته لڻڪر سره راتول ڪڙي نو به دي الله ﷺ ذليله ڪڙي، ابوسفيان وايي دلته مي نو اسلام زڙه ته داخل سو، ڏوڪ دي چي دزڙه په حال خبر پڙي؟ دي ﷺ ڇنگه پوه سو چي زه د ڏه شي په باره ڪي فڪر ڪوم؟

حضرت بلال رضي الله عنه پر ڪعبه شريفه آذان ڪوي

وروسته عتاب بن اسيد، ابوسفيان او حارث بن هشام د قريشو دغه دري نفره سرداران سره ناست دي او مسلمانانو ته ڪوري چي ڇنگه پر مڪه مڪرمه غالبه او فاتح سوه؟ هلته د لمانڄه وخت سو رسول الله ﷺ بلال رضي الله عنه امر ڪڙي چي لوڙ ڪعبي شريفي ته وڃڙه او آذان وڪڙه، بلال رضي الله عنه لوڙ وختي او په آذان ڪولو يڀي شروع وڪڙه، عتاب بن اسيد وويل: الله د اسيد سره ڻه وڪڙه چي دغه مريئي يڀي نه وليدي چي لوڙ پر ڪعبه آذان ڪوي او هغه ڄه واور ي چي دي يڀي په قهر ڪاوه، حارث بن هشام وويل: مڪر زه په والله ڪه پوه سم چي دغه دين حق دي متابعت به يڀي وڪڙم، ابوسفيان چپه خوله ناست دي ڄه نه وايي، ڄڪه ده ته لڙ وخت د مخه د رسول الله ﷺ سره هغه قصه پڻبه سوه چي د ده د زڙه حال يڀي ورته و وايه، خو وروسته يڀي وويل: زه والله هيڃ نه وائيم ڪه ما يو ڄه وويل په والله دغه شڪه به ده ﷺ ته هغه حال و وايي (يوه ڪوچني ڊبره يڀي په لاس ڪي وه وهڻي ته يڀي اشاره وڪڙه) ويل دغه شڪه به حال ورته و وايي، پسله لڙه وخته رسول الله ﷺ دغه د دوي په منطقه ڪي تڙپدي نو دوي ته ور وگڙ ڄپدي او وڀي فرمايل: زه په هغه شي خبر سوم چي تاسي سره ويل، يا عتاب! الله د اسيد سره ڻه وڪڙه چي دغه مريئي يڀي نه وليدي چي سر بڙه پر ڪعبه آذان ڪوي، يا حارث! ڪه ته پوه سڀي چي دغه دين حق دي متابعت به يڀي وڪڙي، يا اباسفيان ڪه تايو ڄه وويل هغه خبره به دغه شڪه ما ته وڪڙي، ابوسفيان وايي: دلته مي نو اسلام پوره وڙه ته ننوتي اوزما په زڙه ڪي يڀي ڄاي ونيوي دا مي يقين سو چي محمد ﷺ رسول الله دي، ڄڪه د زڙه حال هم نه ڄني پتڙي، عتاب او حارث وويل: مور شاهدي آء

ڪو وڃي ته رسول الله ﷺ، واللہ، ٻه دغو خبرو هيڻوڪ نه ۽ خبر او نه ڇوڪ زمور سره وه
چي مورو و وايو هغه نفر ته خبر ڪري، يا هغه نفر دغه حال تا ته در ورساوه، نو بيشڪه ته
رسول الله ﷺ او هغه الله ﷻ ٻه دغه حال خبر ڪري.

د بتانو ماتول

وروسته رسول الله ﷺ ٻه داسي حال کي چي قريش او نور خلڪ سره را تول وه
پر اوبنه سپور سواو خلڪ يي امر ڪرڻ چي د کعبې شريفي ڇڻه ليري سي، خلڪ ليري
سوه او ورته گوري چي اوس رسول الله ﷺ ڇه کوي، رسول الله ﷺ يوازي پر کعبه
شريفه طواف کوي او يوه ڪوچني لڪرڻ يي ٻه لاس کي ده.

د کعبې شريفي پر شا وخوا دري سوه او شپهه بتان پرا ته وه چي تر دغه وخته
پوري موجود وه، رسول الله ﷺ ٻه لور آواز د سورة الإسراء (۸۱) نمبر آيات وايي:

﴿ وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا ۝۸۱ ﴾

دغه آيات شريف وايي او د هغو موجودو بتانو ڇڻه و يوه يوه بت ته اشاره کوي،
د دغه وخت او حال حاضر خلڪ وايي: ٻهله دي چي رسول الله ﷺ دغه بت لمس
ڪري (يعني: لاس يا لڪرڻ ڇني و منبليوي) فقط چي ٻه لڪرڻ سره به يي اشاره ورته و ڪرڻ
هغه بت به چپه سو، ڪه به يي بت ته د شاه له طرفه اشاره و ڪرڻ هغه بت به پرمخي د مخ
پر طرف و لوپدي او ڪه به يي د مخ له طرفه اشاره ورته و ڪرڻ بت به پر شاه ستوني ستخ
غڙار سو، فقط د رسول الله ﷺ ٻه يوه اشاره ٻهله لمسه يا لاس ور ورتو بتان چپه
ڪهدل، خلڪ او قريش ورته گوري چي د دوي آلهه يا خدايان دغسي يو ٻه بل پسي
چپه ڪيري او ماتيري، رسول الله ﷺ دغه آيات شريف ٻه تڪرار سره وايي:

﴿ وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا ۝۸۱ ﴾ . [الإسراء: ۸۱]

او د سورة سبأ (۴۹) نمبر آيات شريف هم ور سره وايي:

﴿ قُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَمَا يُبَدِيْ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيدُ ۝۴۹ ﴾ . [سبأ: ۴۹]

رسول الله ﷺ يوه يوه بت ته اشاره کوي او هغه لوپري، دا د مشر کانو هغه باطل

آلهه يا خدايان وه چي په سوو کلو يې عبادت سوی ؤ او اوس يو په بل پسي لوبړي او ماتېږي، حاضرین وايي: عجبه خو دا وه: هر بت چي به غځار سو توتنه توتنه به سو. کوچنی کوچنی ډېري به سو هيڅ ځای يا هيڅ شئ يې روغ نه پاته کېدی حتی لويه ډبره لا نه پکښي پاته کېدل، ښه مثال يې د اوس ناشکن لوبښي يا ګلاسونه دي چي مات سي توک توک او رېزه رېزه سي، د دغو بتانو هم دغه حال ؤ.

رسول الله ﷺ ټول بتان مات کړه بېله هبله څخه چي هغه يې آخر ته پرېښاوه، هبل هغه تر ټولو لوی بت، د بتانو معظم او د مشرکانو د آلهه يا خدايانو رئيس ؤ، دغه هبل ډير لوی بت ؤ چي لوړ په ځنځيرانو تړل سوی ؤ او لاندي بيا پر مخکه په اوسپنه ټينګ او ثابت سوی ؤ چي له ځايه څخه يې حرکت نه کاوه، رسول الله ﷺ ورغلی او دغه هبل يې په سترگو کي واوه او ويل يې:

﴿وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا﴾

دلته نو هبل په ښورېدو سو په حرکت کي سو لکه زلزله چي پر کيږي، رسول الله ﷺ يې په سترگو کي وهي او آیات شريف وايي، هبل ښوري، څرنګه چي پر مخکه په اوسپنه ټينګ سوی ؤ په يوه وار نه سو غځار خو په دغه حرکتو کي لکه يو څوک چي يې ښوروي آخر غځار سو او پر مخکه ولوېدی.

هبل، څرنګه چي ډير لوی او غټ بت ؤ مات خو سو مگر لويي لويي ډېري سو، داسي نه سو لکه هغه نور چي کوچنی کوچنی توتې به سوه، رسول الله ﷺ اصحاب کرام امر کړه چي نور يې هم مات کړی، هغه هم ور ولاړ سوه او هبل يې توتنه توتنه کړی، دغه بت د هغو خلکو په لاسو مات سو چي يو وخت يې د دغه بت عبادت کاوه او إله يې باله، قریش خپلو آلهه او خدايانو ته ګوري چي توتنه توتنه سوه نو يې اسلام زړو ته داخل سو ځکه هغه باطل آلهه يا خدايان خو يې ټول تباہ او برباد سوه او د هغو يې وسي هم ور معلومه سوه.

د بتانو اوله او شروع هغه وه چي د عمرو بن لحي په واسطه و جزیره العرب ته راوړل سوه او دا يې د خير البشر سرور کائنات محمد مصطفی ﷺ پر لاس آخر او انتها وه، نو د بتانو عبادت چي د عمرو بن لحي په واسطه سره شروع سوی ؤ

د رسول الله ﷺ په واسطه په دغه قسم سره پای ته ورسېدی.

بیا نور رسول الله ﷺ اراده وکړه چې دننه کعبې شریفې ته ورسي، عثمان بن طلحه رضي الله عنه ته یې نفر ور ولېږي، د عثمان بن طلحه رضي الله عنه د مسلمانېدلو قصه مخ کې درته بیان سوې ده چې د عمرو بن العاص او خالد بن ولید رضي الله عنه سره مسلمان سو او د هغو سره یې یو ځای هجرت وکړې او د کعبې شریفې تصرف او کلی. د دغه عثمان رضي الله عنه د کورنیه سره وې، نور رسول الله ﷺ د دغه عثمان ته نفر ور ولېږي چې یا عثمان! د بني شیبه څخه کلی را وړه، بني شیبه د عبدالدار اولاده ده او د دغه عثمان بن طلحه رضي الله عنه کورنۍ او خاندان دی، څرنګه چې د کعبې شریفې کلی. د دوی سره وې نو د دوی بې اجازې وکعبې شریفې ته څوک نه سوای داخلېدلای.

عثمان بن طلحه رضي الله عنه ولاړې چې کلی را وړي، څرنګه چې کلی. د ده د مور سلافه بنت سعد بن سمیه سره وې نو خپلې مور ته ورغلی او کلی یې ځنې وغوښتې مور یې ورته وویل: یا عثمان! ستا هغه قصه نه ده په یاد چې ستا تر مسلمانېدلو د مخه ستا او د محمد ﷺ په منځ کې پېښه سوه؟

هغه قصه مخ کې بیان سوې ده چې د رسول الله ﷺ تر هجرت د مخه یوه ورځ رسول الله ﷺ د عثمان بن طلحه څخه وغوښتل چې کعبې شریفې ته مې داخل کړه، څرنګه چې هغه وخت عثمان پر کفر او شرک ؤ نو ویل: والله کعبې ته به نه سې را څخه داخل، رسول الله ﷺ بیا ورته وویل: یا عثمان! کعبې ته مې داخل کړه عثمان ویل: والله هیڅکله به نه سې داخل، رسول الله ﷺ ورته وویل: یا عثمان! کعبې ته مې د مخه ترهغه داخل کړه چې بیا کلی. زما په لاس کې وي او هغه چاته یې ورکړم چې زما خوښه وي (یعنې: کلی. ستا د لاسه څخه وزي او زما لاس ته راځي) عثمان ویل: والله که د کعبې کلی. ستا په لاس کې سوې هغه وخت نو زما دپاره د مځکې تر مخ د مځکې نس ښه او بهتر دی. (یعنې: هغه وخت نو زما دپاره مرګ تر ژوند ښه دی) خو سبحان الله! دغه ده هغه ورځ راغله مګر عثمان رضي الله عنه مسلمان سوې دی او مور یې دغه قصه ور په یاد کړه، ویل: که زه کلی درکړم ته یې محمد ﷺ ته ورکوې او هغه درته ویلي وه چې کلی. د ده رضي الله عنه لاس ته ورځي او هغه چاته به یې ورکړي چې

د ده خوبه وي، عثمان و ويل: که څه هم داسي وي دا رسول الله دی او خاستا يې بايد د امر اطاعت وسي کلي. را کره، مور يې کلي. واخيستي او په خپلو اغوستو کالو کي يې پټي کړې، ويل: والله نه کلي. درکوم او نه به يې درکرم، دغه کلي. ستا! ستا د پلار او بني عبدالدار شرف دی هيڅکله يې نه درکوم، عثمان بن طلحه رضي الله عنه کوبښن کوي چي مور قانع کړي وايي: کلي. را کره چي رسول الله ﷺ ته يې وروړم.

هلته رسول الله ﷺ په انتظار دی او عثمان وځنډېدی ځکه مور يې نه راضي کيږي چي کلي ورکړي، دلته نور رسول الله ﷺ ابوبکر الصديق او عمر فاروق رضي الله عنهما پسي ورو لېږل چي ورسې کلي را وړي، دوی هم د عثمان رضي الله عنه کورته پسي ورغله حضرت عمر رضي الله عنه په ډير قوت سره دروازه وټکول او ناري يې کړه: يا عثمان! کلي دي څه کره؟ رسول الله ﷺ په انتظار دی او ته وځنډېدی، د عثمان بن طلحه رضي الله عنه مور د ډيري بيړي څخه رېږدېدل کلي يې دکالو څخه را وايستل او عثمان رضي الله عنه ته يې ورکړه ويل: چي په زور يې اخلي تر هغه دا ښه ده چي په رضاء يې درکرم، عثمان رضي الله عنه کلي واخيسته او رسول الله ﷺ ته يې وروړه، ټول قريش ورته گوري! د عبدالدار د اولادې شرف او عزت په دغه کلي کي دی او اوس يې دغه خپل شرف د رسول الله ﷺ په لاس کي کښېناوه، رسول الله ﷺ پوهيږي چي د عثمان رضي الله عنه هغه پخوانۍ قصه په یاد ده او هغه قصه په خلکو کي مشهوره هم وه، خير رسول الله ﷺ د کعبې شريفي دروازه خلاصه کړه وې لیده چي مشرکانو دننه په کعبه شريفه کي بتان رسم کړي دي چي په هغه جمله کي يې د ابراهيم عليه السلام او اسماعيل عليه السلام عکسونه هم رسم کړي وه او پر داسي شکل يې رسم کړي وه چي غشي يا ازلام يې تقسيمول، رسول الله ﷺ وفرمايل:

«قَاتَلَهُمُ اللَّهُ فَعَلُوا بِشَيْخِنَا هَذَا، وَاللَّهِ مَا اسْتَقْسَمَ بِالْآزْلَامِ قَطُّ»

ژباړه: الله دي دغه رسم کوونکي ووژني، زموږ د شيخ سره يې داسي عمل کړی دی، په والله هغو هيڅکله ازلام (غشي) نه دي تقسيم کړي.

رسول الله ﷺ په کعبه شريفه کي د کوتري يوه مجسمه وليدل چي د لرگي څخه جوړه سوې وه، هغه مجسمه يې په خپل مبارک لاس ماته کړه، نور نور رسول الله ﷺ کعبې شريفي ته نه ورننوتی بلکه ځيني اصحاب کرام يې امر کړه چي کعبې شريفي ته

ور ننوزي او هغه رسمونه چي په کعبه شريفه کي دي پاک او زایل کړي، هغه رسمونه پاک کړل سوه بيا نو رسول الله ﷺ کعبې شريفې ته دننه ورغلی خو بيا هم د ابراهيم عليه السلام د رسم څه آثار او علامې پاته وې، رسول الله ﷺ هغه د رسمو پاته علامې په خپل مبارک کالي په خپله د دې دپاره منلې چي پوره پاکي سي.

اوس چي دننه کعبه شريفه د بتانود د رسمو څخه پوره پاکه سوه رسول الله ﷺ ور ننوتی او دروازه يې په ځان پسي وتړل، په دغه وخت کي د رسول الله ﷺ سره دننه په کعبه شريفه کي بېله بلال او اسامه رضي الله عنهما څخه بل څوک نه وه ور سره، رسول الله ﷺ دننه په کعبه شريفه کي په دغه مبارک ځای او مبارک وخت کي دوه رکعته لمونځ آداء کړی، د لمانځه د آداء کولو په وخت کي يې مخ هغه دېواله ته وچي پر دروازه مخامخ دی او د دېواله څخه يونيم متر ليري ولاړ و، په هغه وخت کي د کعبې شريفې چت پر شپږو عمودو يا پایو ولاړ و (يعني: دننه په کعبه شريفه کي شپږ عموده وه) او رسول الله ﷺ په داسي ځای کي لمونځ آداء کړی چي يو عمود يې راسته طرف ته و او دوه عموده يې چپه طرف ته وه او درې عموده يې تر شا وه، د لمانځه تر آداء کولو وروسته رسول الله ﷺ دننه په کعبه شريفه کي شا وخوا وگرځېدی تکبير او تهليل يې ووايه او بيا يې دروازه خلاصه کړه، قریش ټول دباندي په انتظار ولاړ دي چي اوس رسول الله ﷺ څه کوي او څه به وکړي؟ رسول الله ﷺ د کعبې شريفې د دروازې پر دوو چارچوبو لاسونه کښېنيول او وې فرمايل:

﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، صَدَقَ وَعْدُهُ، وَنَصَرَ عَبْدَهُ، وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ﴾.

يا معشر القریش! الله جَلَّ جَلَالُهُ ستاسي د جاهليت فخرونه او په پلرو سره ځانونه لوی بلل ايسته کړه، ټول انسانان د آدم عليه السلام څخه دي او آدم عليه السلام د خاورو څخه دی او بيا يې د سورة الحُجُرَات (۱۳) نمبر آیات تلاوت کړی چي الله جَلَّ جَلَالُهُ فرمايي:

﴿يَتَأَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا

إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتَقَىٰكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿١٣﴾﴾.

ژباړه: اې خلکو! بشکه چي موږ، تاسي ټوله د يوه سري او يوې بڼې څخه

پيدا کړي ياست (چې آدم ﷺ او حواء دي) او مور تاسي د دې دپاره فرقې او قبيلې گرځولي ياست چې يو د بله سره وپېژنی، بېشکه چې په نېز د الله ﷻ معزز او مکرم هغه څوک دی چې په تاسي کې ډير متقي او د بنو اخلاقو خاوند وي.

ورونو! د نن ورځې د حالاتو او د هغو بېخايه فخر و چې په قوم يا وطن سره فخر کېږي د حقيقت د ښکاره کولو دپاره به د دغه آیات شريف لږ تفسير بيان کړل سي:

نن ورځ چې يو څوک د يو چا غيبت کوي يا يې بد وايي او د نورو خلکو په عيبو پسي گرځي او بيا د هغو عیبونه بيانوي، د دې ټولو منشأ او اساس کبر او غرور دی. هغه انسان چې خپل ځان تر نورو لوړ بولي او نورو ته د حقارت په سترگه گوري هغه دغه کارونه کوي، مگر الله ﷻ مور ته دا را وښوول چې يوه انسان لره نه بنايي چې په خپل اصل او نسب، عزت او لويي، مال او دارايي مغروره سي او فخر په وکړي، بلکه انسان بايد پوه سي چې د انسان دپاره اصلي او اساسي عزت او محترم والی په دې کې دی چې ښه عمل او ښه اخلاق ولري او همېشه د الله ﷻ څخه وېرېږي.

په بنو اخلاقو او تقوی سره يو انسان د الله ﷻ په دربار کې معزز، محترم او مکرم کېدلای سي، د نسب او قوميت اصلي حقيقت دا دی چې ټول انسانان د آدم او حواء څخه پيدا سوي دي، سيادت او حضرتوالي، صاحبزاده او آخندزاده، عثماني او فاروقي، صديقي او انصاري، هاشمي او قرشي، شيخي او خاني او نور ټول دغسي د تعريف او ستاينې الفاظ لکه دُرانی او فلانی زی، دغه ټول د ښه علم او ښه عمل، د بنو اخلاقو او ښې معاملې، د تقوی او پرهېزگاری په مقابل کې هيڅ هم نه دي.

دغه خانداني صفتونه او ستاينې فقط د دې دپاره دي چې خلک په وپېژندل سي، بېله دغه پېژندگلوی بل قدر او قېمت نه لري، د انسان اصلي قدر او قېمت په دې کې دی: چې متقي او پرهېزگار، عالم او د پوهې خاوند وي، هو، هلته داسي کسان سته چې الله ﷻ په يوه شريفه او معززه کورنۍ کې پيدا کړي وي، دا يو داسي شرف دی چې د الله ﷻ له طرفه و انسان ته ورکول کېږي، د دې مثال داسي دی لکه ځينې کسان چې الله ﷻ خوبصورت او ښايسته جوړ کړي وي، خو يوازې هغه ښايست د فخر او ناز وړ نه دی او نه د يوه انسان د کمال دپاره دغه ښايست معيار ايښوول

کېدلای سي او نه دغه بڼایسته انسان دا حق لري چي د خپل بڼایست په سبب دي نورو ته په سپکه سترگه وگوري، هو، د دغه نعمت که بڼایست دی او که په ښه کورنۍ کي پیدا سوی دی شکر دي آداء کړي، چي الله ﷻ دغه نعمت ده ته بېله د ده د اختیاره او بېله د ده د تصرفه څخه ورکړی دی، خود شکر یو اساسي شرط دا دی چي په دغه نعمت سره پر نورو فخر او غرور و نه کړي او دغه نعمت باید په بد اخلاقيو او بدو خوږو سره خراب نه کړي، مقصد دا چي د مجد او شرف، د عزت او فضیلت اصلي معیار نسب نه دی بلکه علم او تقوی، ښه اخلاق او پاک ژوند د عزت او فضیلت معیار بلل کیږي او متقي سرئ هیڅکله نورو انسانانو ته په سپکه سترگه نه گوري.

(دا هم د رسول الله ﷺ یوه خطبه وه چي په دغه ځای کي یې وفرمایل)

پسله هغه چي رسول الله ﷺ د کعبې شریفې څخه راووتی راغلی په مسجد الحرام کي کښنستی او د کعبې شریفې کلي یې په لاس کي ده، عباس بن عبدالمطلب ﷺ ډیر ژر ورغلی او ویل: یا رسول الله! سقایه او رفاده او د کعبې شریفې کلی دا ټوله شرف ما ته را کړه سقایه او رفاده خود عباس ﷺ په لاس کي وه، که اوس د کعبې شریفې کلی هم ورکول سي نو د کعبې شریفې ټول شرف د ده سو، ځکه یې د رسول الله ﷺ څخه کلی هم وغوښتي، رسول الله ﷺ وفرمایل: عثمان بن طلحه چيري دی؟ عثمان ﷺ حاضر سو، رسول الله ﷺ وفرمایل: یا عثمان! دغه دي کلی دي «الیوم یوم برّ و فاء. الیوم یوم برّ و فاء» واخلی د عبدالدار اولادې! د شیبه اولادې! او تر ابدې یې واخلی د قیامت تر ورځي دغه کلی ستاسي دي، ستاسي څخه به یې څوک وا نه خلي مگر ظالم، الله ﷻ تاسي د ده پر بیته امینان کړي یاست کوم شی چي د دغي بیتې څخه تاسي ته در رسېږي په ښه طریقه سره یې خوری.

نو ځکه د کعبې شریفې کلی تر نن ورځي پوري د بني شیبه څخه دي، دوی دي چي د کعبې شریفې دروازه خلاصوي، بېله اجازې څخه د بني شیبه نه پاچا او نه رئیس او نه بل د عزت خاوند کعبې شریفې ته ننوتلای سي، دغه ټولگی د رسول الله ﷺ په امر سره د دوی ده او که چا ځني واخیستل هغه څوک د رسول الله ﷺ په شاهدي سره ظالم دی.

مگر کله چې رسول الله ﷺ په کعبه شریفه کې لمونځ آداء کړی او بیا را ووتی، سمدستي عبدالله بن عمر بن الخطاب رضی الله عنه کعبې شریفې ته ورننوتی او د بلال رضی الله عنه څخه یې پوښتنه وکړه چې رسول الله ﷺ پر کوم ځای لمونځ آداء کړی؟ ځکه عبدالله بن عمر رضی الله عنه د رسول الله ﷺ پر متابعت ډیر حریص و هره کار چې به رسول الله ﷺ کاوه یا به یې کړی و عبدالله بن عمر رضی الله عنه د هغه کار د کولو ډیر کوښښ کاوه نو ځکه سمدستي کعبې شریفې ته ورننوتی او د بلال رضی الله عنه څخه یې پوښتنه وکړه چې رسول الله ﷺ پر کوم ځای لمونځ آداء کړی؟ حضرت بلال رضی الله عنه هغه ځای ور وښاوه او عبدالله بن عمر رضی الله عنه پر هغه ځای لمونځ آداء کړی او وایي: دا مې هېر سوه چې د بلال رضی الله عنه څخه پوښتنه وکړم چې رسول الله ﷺ څو رکعاته لمونځ آداء کړی؟

د بیعت اخیستل

کله چې الله تعالی ورسول الله ﷺ او مسلمانانو ته مکه مکرمه ور فتحه کړه، نو اهل مکې ته حق وربښکاره سو او په حق پوه سوه، دا ور معلومه سوه چې کامیایې ته بله لار نسته بېله اسلامه، نو ټول اهل مکې د مسلمانېدلو إراده وکړه او د رسول الله ﷺ سره د بیعت دپاره بنځي او نارینه سره یو ځای سوه، رسول الله ﷺ د صفا پر غونډۍ کښېښتی او حضرت عمر رضی الله عنه تر ده رضی الله عنه کښته ناست و د خلکو څخه یې بیعت اخیستی، ټولو خلکو پر دې بیعت ور سره وکړی چې د ده رضی الله عنه او امر به اوري او تر کومه ځایه چې یې په وسه پوره وي اطاعت به یې کوي، د رسول الله ﷺ سره چې به نارینه بیعت کاوه، د بیعت کولو په وخت کې به رسول الله ﷺ لاس ورکړی.

کله چې رسول الله ﷺ د نارینه وو د بیعت څخه فارغه سو نو یې د ښځو څخه په بیعت اخیستلو شروع وکړه او د ښځو څخه یې بیعت فقط د خولې په خبرو سره اخیستی، ښځو ته یې لاس نه ورکاوه، امام بخاري د حضرت عائشې رضی الله عنها څخه روایت کوي چې وایي: رسول الله ﷺ د ښځو سره د خولې په خبرو بیعت کاوه او هیڅکله د رسول الله ﷺ لاس د ښځې د لاسه څخه نه دی مښتی بېله هغو ښځو چې الله تعالی د ده رضی الله عنه ته حلالې کړې وې.

نو رسول الله ﷺ د صفا پر غونډۍ لوړ ناست ؤ او حضرت عمر رضي الله عنه تر دده ﷺ کښته ناست دی د بنځو سره يې د رسول الله ﷺ په امر بيعت کاوه، يعنې: د رسول الله ﷺ خبرې يې دوی ته ور رسولې، د بنځو په جمله کې هند بنت عتبه د ابوسفیان بنځه هم راغلې وه، دا هغه بنځه ده چې د اُحد په ورځ يې د سيد الشهداء سيدنا حمزه رضي الله عنه تر شهادت وروسته د هغه پزه او غوړونه ور پرې کړه او ځيگر يې ور څيري کړی او د هغه اینه يې را وکښل، دا هغه هند ده چې رسول الله ﷺ په هغو لسو نورو کې ياده کړې وه چې ويل: که د کعبې شريفې په پوښو هم څرپرې وېې وژنی، اوس دغه هند د بنځو په منځ کې راغلې ده مخ يې پټ دی نه پيژندل کېږي، دا غواړي چې مسلمانان سې او په مسلمانېدلو سره امان پيدا کړي، اوس چې رسول الله ﷺ د بنځو څخه د بيعت په اخیستلو شروع وکړه وېې فرمايل: تاسې به زما سره بيعت کوی چې الله تعالى لره به هيڅ شئ نه شريکوی، هند وويل: يا رسول الله! هغه چې نن مات کړل سوه که هغه آلهه يا خدايان وای نن به يې زموږ سره يوڅه مرسته کړې وای.

رسول الله ﷺ بيا و فرمايل: او غلا به نه کوی، هند و ويل: يا رسول الله! ابوسفیان يو بخيل سړی دی ما د ده د ماله څخه څه اخیستي دي او نه يم خبره چې هغه ما ته حلال وه که حرام، ابوسفیان چې دالته ولاړ ؤ هغه و ويل: هغه چې پخوا دي اخیستي دي هغه مي دربخښلی دی.

رسول الله ﷺ و فرمايل: ته هند بنت عتبه يې؟ دې ويل: هو زه هند يم يا نبی الله! پر هغه تېرو سوو عفوه را ته وکړه الله دي تا ته عفوه وکړي.

رسول الله ﷺ و فرمايل: زنا او فاحش کارونه به نه کوی، هند و ويل: آيا حُرّه بنځه زنا کوي؟ ځکه د جهالت او کفر په وخت کې هم عربو زنا بد کار باله، حُر و بنځو هيڅکله زنا نه کول، فقط هغه مينځي وي چې خپلو مالکانو به د پيسو د گټلو دپاره دغه کارونه په کول، په حرو بنځو کې زنا شاذ او نادره پېښېدل، نو هند په تعجب کې سوه چې زموږ څخه څنگه د نه زنا کولو بيعت اخیستل کېږي؟

خوندو! رسول الله ﷺ د ټولو مسلمانو بنځو څخه په دغه لفظ بيعت اخیستی دی: چې زنا او فاحش کارونه به نه کوی، په جاهليت کې هم د مشرکانو بنځو زنا

نه کول، د بنځي دپاره غفت او ځان پاک ساتل شرف او عزت دی، هغه کسان چي نن ورځ په غیر شرعي ډول د بنځو د حقوقو نارې وهي: په والله هغه ستاسي غمخوره نه دي او نه ستاسي حقوق درکوي، بلکه هغه غواړي چي خپل شهواني غوښتني او خواهشات په آسانه سره لاس ته ور وړي، د خپل شیطاني هوس د پوره کولو دپاره ستا عزت او شرف درڅخه واخلي، دوی غواړي چي په لارو او کوڅو کي مو بېله ستره او حجاب و ويني، دوی غواړي چي په بازارو او دفترو کي مو و ويني، دوی غواړي چي په دکانو او موسسو کي مو و ويني او دوی په خپله خوبنه په تاسي کي چن او خوبنول وکړي او په آساني سره خپلي شهواني غوښتني پوره کړي، په دغسي حالت کي نو تا ته کوم شرف او عزت يا کوم قدر او قېمت پاته کيږي؟ آیا ستا د عزت او شرف لوټول ستا حقوق دي چي تا ته درکول کيږي؟

خوري! که پيسې يا مال ولري پټ يې ساتي، که يو امېل او لاکټ ولري پټ يې ساتي چي څوک يې درڅخه غلا نه کړي، خود عزت او شرف مرغلره تر دغو شيانو لوړه او مهمه ده، د شرف قېمت په هيڅ شي کي نسته د هغه په ساتلو کي ډير کوښښ کوه، نن ورځ ستا د شرف او عزت لوټماران او ځاننان ډير دي، د دوی د خولې په خوړو خبرو مه خطاوزه دا ټوله د صياد او بنکاري لومکي او دامونه دي.

او بيا رسول الله ﷺ و فرمايل: او خپل اولادونه به نه وژني، ځکه مشرکانو ژوندي اولادونه بنځول، هند وويل: مور کوچني لوی کره او تاسي په بدر کي په لوی واله و وژل تاسي او هغه ښه پوهېږي، دا يې ځکه وويل: چي د دې پلار او ورور او اکا په بدر کي و وژل سوه او په يوه روايت کي راغلي دي چي د دې زوی حنظله هم په بدر کي وژل سوی و. حضرت عمر رضي الله عنه دغه د دې پر خبرو ډير وخنډل او رسول الله ﷺ هم تبسم وکړی، رسول الله ﷺ چي هره خبره کوي هند په مقابل کي يو څه وايي.

بيا رسول الله ﷺ و فرمايل: تاسي به بهتان نه وياست (هغه چي يو څوک په بل چا پوري د عيب خبري تړي)

هند وويل: والله بهتان ډير بد کار دی او ته مور نه امر کوي مگر په ښو او معقولو اخلاقو. بيا رسول الله ﷺ و فرمايل: په ښو کارو کي به زما نا فرماني نه کوی.

هند و ويل: په والله مور په دې مجلس کې داسې نه يو کښېنستلي چې زموږ په زړوکي دي دا وي چې مور به ستا نا فرماني کوو، يعنې: مور دلته په صدق او اخلاص راغلي يو او دا مو اړاده ده چې ستا او امر به منو او عملي کوو.

کله چې هند کور ته ولاړه هغه بت چې دوی په خپل کور کې درلودی هغه يې مات کړی او د ماتولو په وخت کې يې ورته ويل: مور په تا خطا وتلي وو.
دا د رسول الله ﷺ سره د بنحو بيعت ؤ او رسول الله ﷺ ټولو بنحو ته د مغفرت دعاء وکړه.

د عبدالله بن سعد بن أبي سرح اسلام

مور مخ کې وويل: چې رسول الله ﷺ د لسو نفرو د وژلو امر کړی ؤ چې په هغه جمله کې عبدالله بن سعد بن أبي سرح هم ؤ او دى هغه څوک دی چې وحی يې ليکلې او بيا مرتد سو، دى هم په مکه مکرمه کې پټ ؤ څرنګه چې عبدالله بن أبي سرح د حضرت عثمان بن عفان ؓ د خاله زوی اورضي ورور ؤ، نو يې و عثمان ؓ ته نفور و لېږی چې زه په فلاني ځای کې پټ يم، عثمان ؓ هلته ورغلی عبدالله ورته وويل: زه بايد څه وکړم؟ عثمان ؓ ورته وويل: رسول الله ﷺ ستا د وژلو امر کړی دی په والله که مسلمانانو د کعبې شريفې پر پوښو پيدا کړې هم دي وژني.
عبدالله ويل: چاره څه ده؟

ويل: چاره دا ده چې مسلمان سې بېله اسلامه بله د خلاصون لار نه لري.
عبدالله ويل: اسلام مي قبول دی او مسلمانېرم خو تر رسول الله ﷺ پورې

څنګه ورسم؟

عثمان ؓ وويل: ځان وپېچه مول ووهه او درځه زه به دي ورولم.

ده هم مخ پټ کړی او د عثمان ؓ سره رهي سو، دا خو معلومه خبره ده کوم څوک چې د عثمان ؓ سره ملګری او رهي وي څوک کار نه په لري، خو د رسول الله ﷺ خېمې ته ورسېدل، هلته د رسول الله ﷺ سره د اصحاب کرامو يوه ډله ناسته وه چې د هغو په جمله کې يو انصاري هم موجود ؤ، دغه انصاري پر خپل ځان دا نذر ايښی ؤ: که عبدالله بن سعد بن أبي سرح په لاس راغلی که څه هم د کعبې

شرقي تړپوښو لاندې وي په والله زه يې وژنم، يعني: د دغه عبدالله بن سعد وژنه يې پر ځان نذر کړې وه، اوس دغه انصاري صحابي هم د رسول الله ﷺ په مجلس کې ناست دی دا دی عثمان بن عفان رضي الله عنه چې عبدالله بن سعد بن أبي سرح ورسره ملګری دی د رسول الله ﷺ خېمې ته ورغله، اول عثمان رضي الله عنه خېمې ته ورننوتی او ويل: يا رسول الله! زما سره عبدالله بن أبي سرح را سره دی راغلی دی چې مسلمان سي بيعت ورسره وکړه، په دغه وخت کې عبدالله هم خېمې ته ورننوتی اوس هغه څوک چې وينه او مرګ يې د رسول الله ﷺ له طرفه مباح ګرځول سوي دي غواړي چې په مسلمانېدلو سره خپل ځان له مرګه خلاص کي او غواړي چې بيعت وکړي، عبدالله بن سعد د بيعت دپاره خپل لاس ورسول الله ﷺ ته ور اوږد کړی، مګر رسول الله ﷺ لاس نه ورته راوغځاوه، رسول الله ﷺ خپل لاس ټول نيولی دی او ساکت دی څه نه وايي، خلک ورته ګوري عبدالله لاس ور غځولی دی او رسول الله ﷺ لاس نه ور کوي، څو لحظې سکوت او خاموشي وه څو عبدالله هم خپل لاس ور ټول کړی، رسول الله ﷺ د ده د بيعته څخه ممانعت او خود داري وکړه ځکه دا هغه سړی دی چې يو وار مسلمان او بيا مرتد سو او دا آوازې يې هم اچولې چې قرآن مجيد مشوه او اړول سوی دی، شخصاً ما تغير پکښي راوستلی دی تر دې لويه ګناه چيري ده چې پر الله جبار درواغ و وايي؟ نو ځکه رسول الله ﷺ د ده له بيعته ځان وژغوري يا منعه کړی.

عثمان رضي الله عنه بيا و ويل: يا رسول الله! پر اسلام بيعت ورسره وکړه، دوهم وار بيا عبدالله د بيعت دپاره لاس ور اوږد کړی خو رسول الله ﷺ دوهم وار هم لاس نه ور وغځاوه خلک ورته ګوري دا اول وار دی چې رسول الله ﷺ د بيعت دپاره چا ته لاس نه ورکوي، يو نفر راغلی دی غواړي چې مسلمان سي او رسول الله ﷺ يې نه قبلوي لاس يې ټول نيولی دی، په مجلس کې سکوت او خاموشي ده هيڅوک څه نه وايي.

درېيم وار بيا عثمان رضي الله عنه و ويل: يا رسول الله! بيعت ورسره وکړه په والله غواړي چې مسلمان سي، درېيم وار بيا عبدالله لاس ور وغځاوه بيا هم رسول الله ﷺ د څه وخت دپاره لاس ټول نيولی ؤ او بيا وروسته يې مبارک لاس ور وغځاوه او پر اسلام يې

بيعت ورسره وکړی.

عبدالله بن سعد مسلمان سو او په دغه طريقه د وژلو څخه خلاص سو، اوس په امن او امان کي سو او د رسول الله ﷺ د خپمي څخه ووتی، رسول الله ﷺ ناستو خلکو ته وکتل او وې فرمايل: «أَلَيْسَ فَيْكُمْ رَجُلٌ رَشِيدٌ؟» آيا په تاسي کي يو پوه او عاقل سړی نسته؟ کله چي ما د ده له بيعته لاس راټول کړی چي ور ولاړ سوی وای او وژلی يې وای.

بيا رسول الله ﷺ هغه انصاري ته وکتل چي د دغه عبدالله وژل يې پر ځان نذر کړي وه او ويل: ما د ده له بيعته ممانعت نه کاوه (ځان نه ژغوری) مگر د دې دپاره چي ستا نذر پر ځای سوی وای، تا د ده وژل پر ځان نه وه نذر کړي؟ اوس هغه ستا په حضور او مخ ته ؤ او بېله امانه ؤ تا وليدم چي ما د ده له بيعته امتناع وکړه او ته نه ور ولاړېدلې چي وې وژني، هغه انصاري وويل: يا رسول الله! والله نه سوم پوه، که تا ما ته په سترگو اشاره کړي وای ما به وژلی وای، رسول الله ﷺ وفرمايل:

«مَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يَقْتُلَ بِخَاتِنَتِهِ الْأَعْيُنِ»

ژباړه: نبي لره دا نه بنايي، يا نبي داسي کار نه کوي چي څوک دي د سترگو په اشاره و وژني، انبياء ﷺ څوک د سترگو په اشاره نه وژني، د انبياوو وژل په صريح امر سره وي.

نو عبدالله بن سعد بن أبي سرح په دغه طريقه سره له مرگه خلاص سو.

د عكرمه بن أبي جهل مسلمانېدل

عكرمه د ابو جهل زوی چي دی هم يو د هغو لسو نفرو څخه ؤ چي رسول الله ﷺ يې د وژلو امر کړی ؤ بالکل د مکې مکرمي څخه د باندي تېنېدلی ؤ او جدي ته ولاړ څرنگه چي اوس د جزیره العرب ډيره حصه د اسلام تر حکم او تسلط لاندې ده نو عكرمه د پېدلو ځای نه درلودی هلته په جده کي په يوه کبتي کي سپور سو غواړي چي تر جزیره العرب د باندي و تېنې، په دغه وخت کي چي عكرمه و تېنېدی د عكرمه بنخي ايمان را وړی او مسلمانه سوه، نور رسول الله ﷺ ته ورغله او ويل: يا رسول الله!

که مي عکرمه مسلمان درته را وستى امان ورکوي؟ رسول الله ﷺ وفرمايل: هو، که عکرمه مسلمان راغلی په امان دی او امان ورکوم، د عکرمه بنځي و ويل: يا رسول الله! زه يې مسلمان راولم.

بيا نو بنځي د عکرمه معلومات وکړي ورته معلومه سوه چي هغه جدې ته تللي دی، بنځه يې جدې ته پسي ولاړه هلته چي يې معلومات وکړي خلکو ويل: هغه په کبنتی کي سپور سو او ولاړی، خو په هغه وخت کي چي عکرمه په کبنتی کي سپور دی درباب طوفاني سو څپې يې وهلي، هغه خلک چي په کبنتی کي سپاره وه خپل مرگ يې په سترگو وليدی او ټولو په دعاء شروع وکړه، که څه هم د کبنتی سپاره خلک ټول کفار او مشرکان وه خو رجوع او دعاء يې ټوله ويوه الله ته وه، د يوه بت نوم هم نه يادوي، عکرمه ورته گوري چي دغه خلک ټول بت پرستان دي خو مرسته او مدد بېله الله ﷻ بل د هيچا څخه نه غواړي هغه د دوی آلهه او خدايان هغه چي دوی يې عبادت کوي هغه يې ټول پرېښوول او مرسته نه ځني غواړي.

اوس هم ټول کفار او نصارا دغسي دي، کله چي زلزله يا بل لوی آفت پر راسي دوی نه وايي: يا عیسی! بلکه وايي: يا الله!

عموماً ټول انسانان د واقعي آفت او مصيبت په وخت کي فطرتاً بېله الله ﷻ څخه بل څوک نه يادوي او نه د بل چا څخه مرسته غواړي.

اوس هم عکرمه ويني او ورته گوري دغه خلک ټول هغه خلک دي چي د بتانو عبادت کوي د بتانو پر نامه حيوانات حلالوي، مگر اوس د يوه بت نوم هم نه يادوي بلکه ټول ويوه الله ﷻ ته نارې وهي، نو عکرمه د ځان سره وويل: هغه چي په سمندر او درياب کي رب دی او مخلوق ته نجات ورکوي په وچه کي هم هغه ذات، رب او نجات ورکوونکی دی، په دغه وخت کي يې اسلام زړه ته لار وکړه، کله چي درياب آرام سو عکرمه و ويل: ما بيرته ساحل ته بوزی او کښته مي کړی.

عکرمه يې بيرته جدې ته را وستی او کښته يې کړی په جده کي يې خپله بنځه وليدل ويل: څنگه راغلي يې؟ بنځي يې ورته و ويل: که رسول الله ﷺ ته مسلمان ورسې هغه امان درکوي، ده ويل: والله زما زړه ته هم ايمان ننوتلی دی، عکرمه بيرته

مکې مکرمې ته راغلی او مسلمان سو، رسول الله ﷺ هم د ده په ایمان ډیر خوشاله سو، ځکه د دې امت د فرعون زوی، د مکې مکرمې د مشرک قريشو یو مشر. د رسول الله ﷺ او مسلمانانو لوی دښمن مسلمان سو.

د صفوان بن امیه مسلمانېدل

که څه هم صفوان بن امیه د هغو کسانو څخه نه و چې رسول الله ﷺ د ده د وژلو امر کړی وي خو بیا هم دې په دې صفت چې د قريشو د مشرانو څخه یو مشر و پر خپل ځان و بېرېدی او د مکې مکرمې څخه وتښتېدی، کله چې د صفوان بن امیه چې مسلمان نه سوې وه ولیدل چې عکرمه په امان سو نو عمیر بن وهب الجُمحي رضی الله عنه ته ورغله او د صفوان د امان په باره کي یې خبري ورسره وکړې، عمیر بن وهب رضی الله عنه د صفوان د بنځي په ملګرتیا ورسول الله ﷺ ته ورغلی او د صفوان د پاره یې امان ځني وغوښتی، رسول الله ﷺ و فرمایل: هو، که صفوان مسلمان سو امان ورکوم، دوی ویل: یا رسول الله! صفوان د ضد او عناد خاوند دی که مسلمان نه سي امان ورکوي؟ ویل هو، را دي سي څلور میاشتي امان ورکوم، عمیر بن وهب وویل: یا رسول الله! د صفوان د امان د پاره یوه علامه راکړه چې دې په قانع کړم، رسول الله ﷺ خپله مبارکه لنگوټه یا پټکۍ هغه چې د مکې مکرمې د فتحې په ورځ یې ترلې وه ورکړه، ویل: دغه زما د امان علامه ده، عمیر بن وهب رضی الله عنه پسي ولاړی صفوان یې هم په جده کي پیدا کړی، صفوان غوښته چې په کښتۍ کي سپور سي او یمن ته ولاړ سي، خو عمیر بن وهب رضی الله عنه ورته و ویل: راځه که څه هم پر هغه خپل کفر او شرک پاته یې رسول الله ﷺ څلور میاشتي امان درکوي مگر بڼه خبره دا ده چې اوس مسلمان سي، صفوان ویل: یا، د مسلمانېدلو اراده مي نسته خو دغه امان مي قبول دی، نو صفوان پر هغه خپل شرک و او د رسول الله ﷺ د امان په سبب مکې مکرمې ته راغلی او رسول الله ﷺ ته یې وویل: ما ته دوې میاشتي وخت راکړه چې د اسلام په باره کي فکر وکړم، رسول الله ﷺ و فرمایل: څلور میاشتي اختیار لرې، بیا یې د ځین په غزاء کي که څه هم مشرک و اشتراک وکړی چې دغه غزاء د مکې مکرمې تر فتحې

لږ وروسته پېښه سوه، چې بيان به يې وروسته درته وسي.

مگر صفوان د امان د مودې تر ختمېدلو د مخه مسلمان سو.

دا د قريشو سرداران وه او دا يې و اسلام ته د داخلېدلو حالات وه.

اوس چې رسول الله ﷺ ته مکه مکرمه چې د ده ښار، وطن او د زېږېدلو ځای و فتحه او تسليم سوه، په انصارو کې دا بېرې پيدا سوه چې رسول الله ﷺ دې دلې پاته سي، نو انصارو په خپل منځ کې سره و ويل: آيا پسله دغه چې الله ﷻ خپل رسول ﷺ ته د ده وطن او ښار وړ فتحه کړی دا فکر نه کوی چې رسول الله ﷺ دې د اوسېدلو دپاره دلې پاته سي؟

په دغه وخت کې رسول الله ﷺ د صفا پر غونډۍ ولاړ و او دعاء يې کول، کله چې د دعاء څخه فارغه سو ويل: تاسي څه سره ويل؟ دوی ويل: څه مو نه ويل يا رسول الله! بيا هم رسول الله ﷺ ورته و ويل: په کومه موضوع کې چې مو خبرې کولې را ته و وایاست، انصارو هغه خپل حال ورته و وایه، رسول الله ﷺ و فرمايل: معاذ الله ژوند مي هم ستاسي سره دی او مرگ مي هم ستاسي سره دی.

رسول الله ﷺ نولس ورځې په مکه مکرمه کې پاته سو چې په دغه موده کې يې خلکو ته د هدايت او تقوی، ديني او اسلامي لار ښوونې کولې او د دغه ځايه څخه يې د اسلامي دعوت او د شا و خوا د بتانو د ماتولو دپاره ډلې يا سړې لېږلې چې د مکې مکرمې د شا و خوا په قبيلو کې يې ټول موجود بتان مات کړه او په مکه مکرمه کې داسې اعلان وسو: هر څوک چې پر الله او د آخرت پر ورځ ايمان لري په خپل کور کې دې هيڅ بت بېله ماتولو نه پرېږدي او په دغه نولس ورځو کې رسول الله ﷺ لمونځ سفر بانه کاوه چې په عربي کې قصر ورته وايي (يعني: څلور رکعتيزه فرضي لمونځ يې دوه رکعاته کاوه) خو لمنځونه يې نه سره يو ځای کول چې جمعه ورته ويل کېږي، هغه دا چې د ماښين او ماڅيگر، يا د ماښام او ماخستن لمونځ سره يو ځای کړي، رسول الله ﷺ لمونځ قصر کاوه خو جمعه يې نه ده کړې.

د مکې مکرمي څخه د سړيو يا ټوليانو لېرل

کله چې رسول الله ﷺ د دغو نولسو ورځو په جريان کي د مکې مکرمي د پوره او کالمي فتحي څخه فارغه او مطمئن سو نو يې له دغه ځايه څخه د مکې مکرمي د شا وخوا قبيلو ته سړي يا ټولياني لېرلې چې د دغو قبيلو بتان ورمات يا ونړوي او خلک يې اسلام ته دعوت کړي چې اوس به د دغو سړيو حالات په ترتيب سره درته بيان سي:

۱ - د هجرت د اتم کال د روژې د مياشتي پر پنځه ويشتمه رسول الله ﷺ خالد بن وليد ؓ د دير شو نفرو سپرو په ملکر تيا د هغه بت د ماتولو او نړولو دپاره ولېږي چې د (عزای) په نامه سره يادېدی او په هغه ځای کي و چې نخله ورته ويل کېده، چې دغه بت د مشرکانو د هغه عظيمو بتانو څخه و، دغه بت د قريشو او د بني کنانه د ټولي قبيلې دپاره و، خالد ؓ هلته ولاړی او بېله مقاومت د هغو خلکو يې عزای مات او ونړاوه.

کله چې خالد ؓ بيرته راغلی رسول الله ﷺ پوښتنه ځني وکړه چې آيا يو شئ دي وليدی؟ خالد ؓ ويل: يا، رسول الله ﷺ وفرمايل: نو نه دي دی نړولی بيرته ورسه او وې نړوه، خالد ؓ هم په ډير قهر سره بيرته ور رهي سو هلته چې ورغلی توره يې د پوښه کښلې وه او د هغه بت ځای ته ور ننوتی له هغه ځايه يوه توره لڅه ښځه ورته را ووتل چې د سر ورېښتان يې ايله او پاشلي وه، هغه د بت خدمتگار (چې مورې ملنگ ورته وايو) پر ښځه نارې وهلې، خو خالد ؓ توره ور سره کړه او ښځه يې دوه ځايه کړه، بيا ورسول الله ﷺ ته راغلی او دغه قصه يې ورته وکړه، رسول الله ﷺ وفرمايل: هو دغه عزای و او د دې څخه نا اميده سو چې بيا دي يې ستاسي په ملک کي عبادت وسي.

۲ - دغه د روژې په مياشت کي رسول الله ﷺ عمرو بن العاص ؓ هغه بت ته ور ولېږي چې د (سواع) په نامه سره يادېدی چې دا د هزبل د قبيلې بت و او د مکې مکرمي څخه درې ميله ليري د رهاط په منطقه کي پروت و، کله چې عمرو بن العاص ؓ هلته ورغلی د بت خدمتگار يا ملنگ ورته و ويل: د څه شي دپاره راغلی يې؟ عمرو ؓ ويل: رسول الله ﷺ امر کړی يم چې دغه بت ونړوم، ملنگ و ويل:

دا کار نه سې کولای، عمرو رضي الله عنه ويل: ولي؟ ملنگ ويل: نه دي پرېږدي، عمرو رضي الله عنه وويل: ويحک ته تراوسه پر هغه باطل دين يې؟ آیا دغه بت شئ اوري که يې ونښي؟ نو عمرو رضي الله عنه ورتېر سو او بت يې مات کړی بيا يې خپلو ملگرو ته وويل: چي دغه خونه شا وخوا ټوله ونړوی، خونه ونړول سوه خوشئ يې نه کړی پکښي پيدا، بيا يې هغه ملنگ ته وويل: څنگه سو؟ ملنگ ويل: ما هم د الله دپاره د اسلام دين قبول کړی دی.

۳ - دغه د روژې په مياشت کي رسول الله صلوات الله عليه وسلم سعد بن زيد الأشهلي رضي الله عنه د شلو نفرو ملگرو سره د هغه بت د ماتولو دپاره ولېږی چي د (مناة) په نامه سره يادېدی چي دغه بت په مُسَلِّ کي د قديد سره ؤ، دغه بت د اوس، خزرج، غسان او ځينو نورو قبيلو دپاره ؤ، کله چي سعد رضي الله عنه هلته ورغلی د هغه بت خادم يا ملنگ ورته وويل: د څه شي دپاره راغلی يې؟ سعد رضي الله عنه ويل: د مناة د نړولو او ماتولو دپاره، ملنگ ويل: ته او هغه ښه سره پوهېږی، سعد د بت پر طرف ورهي سو، د بت له طرفه يوه لڅه توره ښځه چي د سر ورېښتان يې شکېدلي او پاشلي وه په چغو او نارو ورته را ووتل او خپل ځيگر يې په چپلاخو يا څيږو واهه، هغه ملنگ ورته ويل: يا مناة ځيني نافرمانه خلک راغلي دي ځان ځني ساته، خو سعد رضي الله عنه په توره ووهل او ښځه يې ووژل، بيا هغه بت ته ورتېر سو هغه يې هم ونړاوه.

۴ - کله چي خالد بن وليد رضي الله عنه د عزی د ماتولو او نړولو څخه راغلی رسول الله صلوات الله عليه وسلم د بني جذيمه قبيلې ته د دعوت دپاره ولېږی نه د جنگ کولو دپاره، د خالد رضي الله عنه سره درې سوه او پنځوس نفره د مهاجرينو، انصارو او د بني سليم د قبيلې خلک ملگري دي، خالد رضي الله عنه چي هلته ورغلی هغه ټول قوم د ده د استقبال دپاره د اسلحې سره د ده مخ ته را ووتل، د هغو د جنگ اراده نه ده مگر په هغه وختو کي د عربو دا قانون ؤ چي د يوه لوی او معتبره سړي استقبال او ښه راغلي ته به د اسلحې سره ور وتل، اوس دغه قوم هم د خالد بن وليد رضي الله عنه مخي ته مسلح را ووتل، د خالد رضي الله عنه بيا دا خيال سو چي دوی د جنگ دپاره را وتلي دي، خالد رضي الله عنه ورېغ کړه اَسَلْمُو! مسلمانان سی، هغو ويل: صَبَّأْنَا صَبَّأْنَا، يعني: د دينه وتلي یو، هغو په خپله اصطلاح و ويل: د دينه وتلي یو يعني: هغه پخوانی دين مو پرې ايښی دی،

داسي يې نه وويل: اَسْلَمْنَا، چې مسلمانان سوي يو. مگر د مسلمانانو او نورو عربو په اصطلاح صَابِيٌّ يعنې: کافر، نو د مسلمانانو په اصطلاح د دوی د خبرې معنی دا سوه: چې کافران سوي يو، خالد رضي الله عنه د حملې امر وکړی چې جنگ شروع کړی ځکه دوی کفار دي، دغه د خبرو په غلط فهمي سره جنگ شروع سو. په هغه قبيله کي هم نفر و وژل سوه هم يې بنديان ځني ونيول او دغه بنديان يې د خپل لښکر پر افرادو تقسيم کړه، وروسته هغو وويل: اَسْلَمْنَا، خالد رضي الله عنه وويل: د توري د بيري مسلمانان سواست.

خالد رضي الله عنه په شپه کي امر وکړی چې دغه در سره بنديان هم و وژنی ځکه د ده په خيال کفار دي، مگر عبدالله بن عمر رضي الله عنه او ځينو نورو اصحاب کرامو يعنې: مهاجرينو او انصارو دغه کار و نه کړی، خپل ور سره بنديان يې نه و وژل، ويل: اوس چې دوی اسلام قبول کړی موږ يې څنگه و وژنو؟ خو يوازي د بني سليم قبيلې چې نوي مسلمانان سوي وه خپل بنديان و وژل، مقصد دا چې دلته يو د بل د خبرو د نه پوهېدلوي د يوه سوء تفاهم په سبب د بني جذيمه ډير نفر و وژل سوه.

کله چې خالد رضي الله عنه بيرته مکې مکرمې ته راغلی او رسول الله صلی الله علیه و آله ته دغه خبر و ويل سو، رسول الله صلی الله علیه و آله ډير په قهر سولاس يې پورته کړی او وې فرمايل:

«اللَّهُمَّ إِنِّي أBRَأ إِلَيْكَ مِمَّا صَنَعَ خَالِدٌ»

ژباړه: الهي زه له هغه کاره بري او بېزاره يم چې خالد کړی دی، دغه د ده په کار ناخوښه يم (دوه واره يې دغه جمله تکرار کړه) او بيا يې وفرمايل:

«إِنَّ فِي سَيْفِ خَالِدٍ كَرْهَقًا» بېشکه چې د خالد په توره کي وينه بهول سته. يعنې: دئ پر قتل او وژنه د لاوري لري.

خو څرنگه چې په دغه مسئله کي هغه د الفاظو او اصطلاحاتو د اختلاف او نه پوهېدلو په سبب شېبه او خطاء موجود وه، بيا هم رسول الله صلی الله علیه و آله خالد رضي الله عنه ته عفو وکړه جزا يې ور نه کړه، ځکه په دغه حال کي د دواړو خبرو احتمال موجود و، يا دا چې مسلمانان سوه يا دا چې د جنگ دپاره را وتلي وه، خو په وروسته کي بيا د دغه موضوع په باره کي د خالد بن وليد رضي الله عنه او عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه په منع کي د شر خبري سره رد او بدل سوې، دا حال و رسول الله صلی الله علیه و آله ته ورسېدی، رسول الله صلی الله علیه و آله

و خالد بن ولید ته و فرمایل: یا خالد! احتیاط کوه، زما په اصحابو کار مه لره، په والله که د اُحد غرد سرو زروسي او ستا وي او ته یې بیا د الله ﷻ په لار کي مصرف کړې زما د اصحابو هغه یو د سهار د تگ یا د شپې د تگ درجه او ثواب به نه کړې حاصل.

یعني: دوی چي هغه د ضعف او مسکنت په حال کي د جهاد دپاره په سهار یا ماښام کي یو تگ کړی دی د هغه ثواب نه سي حاصلولای، هغه نور کارونه خو یې پرېږده.

ورونو! دغه خبره زموږ او ستاسي ټولو دپاره لوی درس او تعلیم دی موږ او تاسي د صحابه کرامو سره باید څومره ادب او احترام ولرو، که څه هم خالد بن ولید رضی الله عنه په خپله صحابي دی (سیف من سیوف الله) دی جهاد او غزاوي یې تاسي ته در معلومي دي مگر د هغه سابقون الأولون درجې ته نه سي رسېدلای، نو موږ او تاسي باید څه وکړو؟

دا د مکې مکرې د فتحي غزاء وه، دغه هغه فیصله کوونکی جنگ و چې په جزیره العرب کي د کفر رئیسانو او رهبرانو ماته وخورل، قریش هغه قوم و چې همېشه به یې د رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم سره عناد او دښمني کول، دوی هغه څوک وه چې د عربو نوري قبیلې یې د اسلام د قبلولو څخه منعه کولې، رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم په داسي ډول سره مکه مکره فتحه کړه چې قریشو د هغې د فتحه کولو هیڅ فکر نه کاوه، دا هم د الله صلی الله علیه و آله و سلم فضل او کرم و چې دغه فتحه بېله وژني او بېله ویني ټولولو سر ته ورسېدل.

رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم په امن او سلامتیا مکې مکرې ته داخل سو دا هغه عظیمه فتحه ده چې په جزیره العرب کي یې د بت پرستی. اساس او رېښې ورو کښې او د هغه باطل دین د پاته کېدلو دپاره هیڅ امید نه سو پاته، د جزیره العرب ټولو مشرکو قبیلو د دې انتظار کاوه چې له دغه جنگه څخه چې د مسلمانانو او بت پرستانو په منځ کي له ډیره وخته راهیسي شروع سوی دی څه نتیجه راوړي؟ او څوک کامیابه کيږي؟

د دغو قبیلو دا یقین او عقیده وه چې پر بیت الله الحرام هغه څوک کامیابه کېدلای سي چې پر حق وي او دغه عقیده بیا ډیره هغو واقعاتو وړ تائید او تاکید کړې وه چې نیم قرن د مخه د اصحاب الفیل او د دغه حرم په منځ کي پښي سوي وې.

نو د حدیبیې صلحه د دغې لوی فتحي دپاره مقدمه او توطئه وه، په هغه صلحه سره خلک خاصاً مسلمانان په امان سوه، ځینو د ځینو نورو سره خبري کولای سواي

او دلائل یې ورسره ویلای سواي، هغه مسلمانان چي په مکه مکرمه کي وه او خپل دین یې پټاوه هغو وکولای سوه چي خپل دین بشکاره کړي او خلک ورته را دعوت کړي او پر خپل دین دلائل ووايي، د حدیبیې د صلحي په واسطه ډیر انسانان اسلام ته داخل سوه، تاسي ولیدل چي په تیرو ټولو غزاوو کي د مسلمانانو شمېر تر درې زره نفره نه دی زیات سوی مگر په دغه غزاه کي لس زره نفره مسلمانان سره یوځای سوه او دغه فیصله کوونکي غزاه د خلکو سترگي وړ خلاصی کړې، په دغه غزاه سره د خلکو د سترگو څخه هغه آخرنی پردې چي د دوی او د اسلام په منځ کي وې ایسته سوې، په دغه غزاه سره مسلمانانو په ټوله جزیره العرب کي سیاسي او دیني سیطره حاصله کړه، دیني صدارت او دنیوي ریاست دواړه و مسلمانانو ته ور تسلیم سوه، هغه مرحله چي د حدیبیې په صلحه سره شروع سوې وه په دغه فتحه سره پوره او کامله سوه او تر دې وروسته یوه بله مرحله شروع سوه چي هغه مرحله په تمامه معنی د مسلمانانو په گټه او مصلحت وه، د عربي قبیلو دپاره بل څه نه وه پاته بله دې څخه چي په ډلو ډلو ورسول الله ﷺ ته ورته له او اسلام ته داخلیدل او بیا یې له دغه ځایه څخه و عالم ته دعوت ورسره وړی او دغه کار په دوو راتلونکو کلو کي په پوره ډول سره پای ته ورسېدی.

که موږ د مکې مکرمې د فتحي و حالاتو او واقعاتو ته په غور او دقت سره متوجه سو د هغه څخه خورا ډیر دیني او سیاسي، اخلاقي او اجتماعي احکام او تجربې، حتی نبوي حکمتونه را ایستلای سو، خو څرنگه چي زموږ بحث د دغسي موضوعاتو د بیانولو دپاره نه دی، نو که د دیني احکامو په را ایستلو او بیانولو شروع وسي زموږ بحث ډیر اوږدېږي، په دې سبب چي بحث مو اوږد نه سي د ډیرو موضوعاتو تر بیانولو به تېر سم خو فقط دغه څو موضوعاتو ته باید ښه متوجه سو او دابه زموږ دپاره درس وي چي د رسول الله ﷺ د سیرت د ویلو او اورېدلو څخه څنگه او په کومه طریقه سره حکمتونه او عبرتونه را ایستلای سو.

۱ - تاسي خو اوس د دغی لویي فتحي واقعات و لوستل یا واورېدل چي الله ﷻ

خپل رسول ﷺ او د هغه اصحاب رضی الله عندهم په دغه فتحه سره مکرم او معززه کړه.

اوس تاسي کولای سې چې د هغه پخواني دعوت او د هغه دعوت د ترخو واقعاتو او تکالیفو، د هغو عذابو او زحمتو د هغو لوږو او تندو چې پر رسول الله ﷺ او اصحاب کرامو تېرېدل نتیجه او ثمره په خپلو سترگو ویني.

اوس چې دي د مکې مکرمې د فتحې قصه واورېدل ته کولای سې چې د هغه هجرت چې څو کاله د مخه د دغه مکې مکرمې څخه سوی و ارزښت او اهمیت و سنجوې، ته باید په دې پوه سې چې د الله او اسلام په لار کې د محکې او وطن، د مال او کورنۍ، د قوم او اقرباوو قرباني کول قرباني نه ده، که اسلام پاته وي دغه شیان دي ټول بیرته لاس ته درځي او که اسلام نه وي دغه ټول شیان تا ته فایده نه سي دررسولای.

اوس ته د دغې لويې فتحې په واقعو کې ښه غور وکړه! تا ته به در معلومه سي چې تر دغه فتحې د مخه هغه جهاد او شهادتونه، هغه لوږې او تندي، هغه زحمتونه او تکلیفونه، عبث او بیهوده نه وه، د یوه مسلمان یو څاڅکی وینه هم بې فایدې نه وه توی سوې، مسلمانانو چې په هغه خپلو سفرو او جنگو کې کوم تکالیف زغملې وه هغه ټول د دوی دپاره د دوی په بانکي حساب کې جمعه کېدل، هغه ټوله تکلیفونه د دغه فتحې او نصرت قیمت و چې دوی په کښتویا اقساطو سره په پخوا کې جمعه کړی و او دا هم د الله ﷻ په خپلو بندګانو کې قانون او طریقه ده، بېله صحي اسلامه څخه نصرت نسته او اسلام بېله عبودیته څخه نسته او عبودیت بېله تضحیې او قربانیه نسته.

د الله ﷻ په لار کې به جهاد کوې، تر هر څه به تېرېږې، نو ته واقعي د الله ﷻ بنده او عبدالله یې او د الله ﷻ نصرت دي ملګری کېږي، ستا هغه ورځ په یاد ده چې رسول الله ﷺ د خپل وطن مکې مکرمې څخه ووتی؟ او څنگه ووتی؟ د غرو او شېلو په منځ کې د شپې په تاریکیو کې په پټه و مدینې منورې ته مهاجر ووتی، چې ځیني اصحاب یې تر ده ﷺ د مخه مهاجر سوي وه او ځیني تر ده ﷺ وروسته پسي ورغله، هغه وخت د اصحاب کرامو شمېر لږ او هم د ضعف په حالت کې وه، هغو ټولو مال او کورنۍ، مخکه او وطن د دې دپاره پرېښوول چې دین ورپاته سي.

دغه دي: هغه ټوله اصحاب کرام نن ورځ خپلو مالو او خپلو کورنیو، خپل وطن

او خپلو اقرباوو ته راغله، کله چې تله لږ وه او اوس ډير دي، کله چې تله ضعيفه وه او اوس قوي دي او هغه کسان چې پرون يې دوی په جبر او ستم سره ايستلي وه نن په خشوع او خضوع سره د دوی استقبال کوي، په ذلّت او کينتو سترگو سره دوی ته گوري، د مکې مکرمې هغه اهل چې د قرآن مجيد اورېدل يې منعه کړي وه، اوس په ډلو ډلو د الله ﷻ دين ته داخليږي.

هغه حبشي بلال رضي الله عنه چې همېشه به د مکې مکرمې په سرو او تودو ريگو کي د مشرکانو پر لاس عذابونه ورکول کېدل اوس د کعبې شريفې بام ته خيژي او په لوړ آواز سره د الله اکبر، الله اکبر تکبېرونه وايي، دا هغه آواز دی چې يوه ورځ يې د عذاب تر چلاخواوو هلو لاندې په زگېروي سره ويل: احدٌ احد، احدٌ احد.

دغه دی نن ورځ لوړ پر کعبه شريفه ولاړ دی په لوړ او خواږه آواز سره وايي (أشهد أن لا إله إلا الله، وأشهد أن محمداً رسول الله) او ټول قریش چې او هم يې غوږ ورته نيولی دی، دا ټوله هغه يو حقيقت دی چې دوهم نه لري، چې هغه اسلام دی، نو هر هغه انسان څومره احمق او جاهل دی چې بېله اسلامه د بل شي دپاره جنگ او جهاد کوي.

ځينې جاهل انسانان فقط د هغو خيالاتو او اوهامو دپاره کوښښ کوي چې هيڅ حقيقت نه لري، مور او تاسي څومره ډير سره بيرغونه وليدل او څومره ډيري د هورا نارې مو واورېدې چې د دوی د ساتني دپاره د دوی تر شا څومره سرې لښکري ولاړې وې، هغه ټوله څه سوه؟ څرنګه چې د هغو خلکو جنگ او جهاد فقط د باطلو اوهامو دپاره ؤ په هغه خپله ځانګو کي نېست او نابود سوه او اسلام چې يو حقيقي او الهي دين دی که څه هم په ظاهره نه لښکري لري او نه فوجونه خو بيا هم د (۱۴۴۴) کلورا هيسي پر خلکو او د خلکو پر عقيدو مسلط او قائم دی.

۲ - تاسي د فتحي په ورځ د ابوسفیان و عمل او کار ته نه ياست په تعجب کي، دئ هغه اول سرئ دی چې خپل قوم ته ورغلی او د رسول الله ﷺ د جنگ او د هغه د اصحابو څخه يې بېرول او په تسليمېدلو سره يې امر کول.

ابوسفیان له خپله قومه څخه هغه اول سرئ دی چې په دغه ورځ اسلام ته داخل

سو، حال دا چې دى هغه څوك و چې د مكې مكرمې څخه د رسول الله ﷺ د جنگ دپاره هيڅ داسې لښکر نه دى وتلى چې د ابوسفیان په امر او لارښوونه سره دي نه وي. ښايي د الهي حكمت دا خوبه وه چې مکه مكرمه دي بېله جنگه څخه فتحه سي او د مكې مكرمې اهل دي ورسول الله ﷺ ته بېله جنگه تسليم او تابع سي، كه نه خو دوى هغه كسان وه چې دى ﷺ يې آزاراوه، دوى وه چې دى ﷺ يې د مكې مكرمې له ښاره وايستى، دوى وه چې جنگونه يې ورسره كول او نن ورځ بېله هيڅ كوښښه د مسلمانانو د ابوسفیان د مسلمانېدلو اسباب په خپله برابر سوه، دا د دې دپاره چې دى خپل قوم ته ورسې او د هغو له دماغه څخه د جنگ فكرونه وباسي، د مكې مكرمې هوا د صلحي دپاره مناسبه كړي چې په نتيجه كي د شرك او جاهليت ژوند او تاريخ ښخ سي، د توحيد او اسلام لمر وځلېږي او د دغه كار دپاره تمهيد او مقدمه د رسول الله ﷺ هغه اعلان و چې وې فرمايل: كه څوك د ابوسفیان كورته ننوتى هغه په امان دى.

تاسي د دغي خبري په حكمت او قهمت پوهېږي؟ په والله يو ساعت د دغي خبري پر حكمت خبري كېدلای سي، بيان او تبصرې پر كېدلای سي، كه څه هم هلته په انصارو كي ځيني داسي كسان پيدا سوه چې د دغي خبري حكمت نه ور معلومېدى. كله چې رسول الله ﷺ و فرمايل: كه څوك د ابوسفیان كور ته ننوتى هغه په امان دى، ځينو انصارو وځينو نورو ته و ويل: په والله د رسول الله ﷺ خپل ښار او خپل وطن ته ميل پيدا سو او پر خپل قوم مهربانه سو، ابو هريره رضي الله عنه وايي: په دغه وخت كي وحي نازلې سوې او په هغه وخت چې په هغه كي به وحي نازلېدې موږ پوهېدلو (يعني: علامې يې را معلومي وې) نو دغه د وحيو د نزول په وخت كي به د وحيو د نزول تر آخره وخته، هيچا ورسول الله ﷺ ته سترگي هم نه وړاړولې، كله چې د وحيو د نزول پاى ته ورسېدى رسول الله ﷺ و فرمايل: يا معشر الانصار! هغو ويل: لبيك يا رسول الله! رسول الله ﷺ و ويل: تاسي سره و ويل چې د رسول الله ﷺ خپل ښار ته ميل پيدا سو؟ هغو ويل: هو داسي پېښه سوه.

رسول الله ﷺ و فرمايل: هيڅكله داسي نه ده، زه د الله بنده او د الله عز وجل

رسول یم ما والله او تاسي ته هجرت درکړی دی، ژوند به مي هم ستاسي سره وي او مرگ به مي هم ستاسي سره وي، انصارو په ژړا ژړا ورسول الله ﷺ ته وويل: په والله موږ دغه خبره نه ده کړې مگر د دې دپاره چې الله او رسول الله مو خوښ دي او دا مو خوښه ده چې رسول الله زموږ سره زموږ په وطن کي واوسېږي.

ورونو! دغه د ايمان او اسلام فرق دی، اسلام هغه دی چې په ظاهره مسلمان وي لکه اوس چې ابوسفیان مسلمان سو او ايمان دغه دی چې د انصارو په زړو کي ښخ و چې د رسول الله ﷺ پر ملگرتيا او همسايه توب حريص وه او په مکه مکرمه کي يې د ده ﷺ پاته کېدل نه غوښته.

۳ - د رسول الله ﷺ د حکمتو څخه يو دا و: بسله هغه چې ابوسفیان خپل اسلام اعلان کړی رسول الله ﷺ عباس ؑ امر کړی چې د هغه تنکي په خوله کي يې ودروي چې هلته د رسول الله ﷺ لښکري، تېرېږي، دا د دې دپاره چې ابوسفیان يې په خپلو سترگو وويني چې د اسلام قوت کومي درجې ته رسېدلی دی او د هغو لږو، پاشلو او ضعیفه مهاجرو حال وکوم حالت ته اوښتی دی، نو اولاً خو به دغه ليدنه د ابوسفیان د دين او عقیدې دپاره ثابتوونکې او قائموونکې سي او دوهم: د ابوسفیان له دماغه به د جنگ خبري په گلي ډول سره ووزي.

اوس چې دغه اسلامي لښکري يوه بسله بلي د ابوسفیان مخ ته تيرېږي او دې په تعجب سره ورته گوري په حيرت کي پاته دی نو يې عباس ؑ ته وکتل او ورته وېي ويل: په والله ستا د وراره پاچهي نن ورځ ډيره لويه سوې ده، مگر عباس ؑ د هغه پخواني غفلته څخه را وښ کړی او ورته وېي ويل: يا اباسفیان! دا نبوت دی، دغه چې ته يې وینې دا پاچهي نه ده بلکه دا نبوت دی.

رسول الله ﷺ پاچهي او مشرتوب، مال او دولت ټول په هغه ورځ تر پښو لاندې کړه چې تاسي په مکه مکرمه کي پر عرض کړه او ورکول مو او هغه هم په هغه وخت او حالت کي وه چې ده ﷺ ستاسي آزارونه او عذابونه زغمل او تحملول او په آخر کي تاسي له خپله وطنه و هجرت ته مجبوره کړی، دا ټوله په دې سبب وه چې ده ﷺ نه غوښته چې خپل نبوت هغه چې تاسي يې ايمان بالله ته د: وتولاست ستاسي په

پاچهي بدل کړي، نو ځکه يې ورته وويل: "يا اباسفيان دا پاچهي نه ده بلکه نبوت دی" مال او دولت، مشرتوب او پاچهي، خوتاسي د دعوت د پرېښوولو په مقابل کې ورکول او دده ﷺ نه قبلول، نو دا پاچهي نه ده بلکه نبوت دی.

دغه د عباس رضي الله عنه جمله داسي جمله ده چي الهي حکمت د عباس رضي الله عنه پر ژبه جاري کړه، دپاره د دې چي دغه جمله د قيامت تر ورځي د هغو کسانو دپاره جواب وگرځي چي دوی دا فکر کوي چي د نبوت دعوه د دې دپاره وه چي پاچهي او زعامت، مشرتوب او حاکميت لاس ته راوړي، يا قوميت او عصبيت په را ژوندی کړي، خودغه د عباس رضي الله عنه جمله داسي جمله ده چي د رسول الله ﷺ د ټول حيات دپاره اول تر آخره عنوان گرځېدلای سي، په حقيقت کې د ده ﷺ د عمر او ژوند ټولي لحظې او ساعتونه، مرحلې او دورې د دې دليل دي چي دى ﷺ خلکو ته د رسالت د رسولو او تبليغولو دپاره مبعوث کړه سوي دی نه د خپل ځان د آمریت او پاچهي دپاره.

۴ - د رسول الله ﷺ يو حکيمانه تدبير دا ؤ چي خپل اصحاب يې امر کړه چي مکې مکرمې ته د څلورو مختلفو لارو څخه ور داخل سي او وې فرمايل: د يوې لاري څخه مه ور داخلېږي، دا کار د دې دپاره ؤ چي د مکې مکرمې خلکو ته د جنگ کولو موقع ور نه کړي، ځکه که اهل مکه د جنگ اړاده هم وکړي نو مجبوره دي چي خپلي قواوي به د مکې مکرمې و ټولو لارو ته سره وېشي، چي په دغه ډول سره د قريشو د مقاومت اسباب ضيفه کيږي او د جنگ امکانات يې لږيږي او رسول الله ﷺ دا کار د دې دپاره وکړی چي تر کومه حده ممکنه وي په بلد الحرام کې جنگ و نه سي او ويني و نه بهول سي، نو ځکه يې مسلمانانو ته هم داسي امر وکړی: ويل: تر څو پوري چي چا جنگ نه وي در سره کړی تاسي به جنگ نه کوی او دا اعلان يې هم ور سره وکړی: "هر هغه څوک چي په خپل کور کې وي او د کور دروازه په ځان پسي بنده کړي هغه په امان دی" دغه ټوله حکمتونه او احتياطونه د څه شي دپاره وه؟ د خلکو د سلامتيا او امان دپاره وه، رسول الله ﷺ نه غوښته چي د چا ويني توی سي.

۵ - د بنځود بيعت څخه مور دغه احکام او عبرتونه را ايستلای سو:

اول: په ټولو هغو مسؤليټو کې چې مسلمانانو او اسلامي ټولني ته ترقي ورکوي نارینه او بنځي سره يو شئ دي، يعنې د مسلمانانو او اسلامي ټولني د ترقي د پاره نارينه او بنځي يو قسم مسؤليت لري نو ځکه پر يوه مسلمان پاچا او رئيس دا لازمه ده چې د بنځو څخه هم داسې عهد او بيعت واخلي چې د اسلامي ټولني د جوړولو د پاره به په ممکنه مشروع وسايلو سره عمل کوي او کار به ځني اخلي، لکه څرنګه چې دغه عهد او بيعت د نارينه څخه اخيستل کېږي، د نارينه او بنځي په منځ کې فرق او تميز نسته، له دغه ځايه څخه دا معلومه سوه لکه پر نارينه، دغه قسم پر هري مسلماني بنځي دا لازمه ده چې د خپل دين احکام زده کړي او ټوله هغه ممکني او مشروعي لاري د دې د پاره عملي کړي چې د علومو په اسلحه سره مسلحه سي او د دغو علومو په واسطه د اسلام د دښمنانو په کمين او جېلو ځان پوه کړي.

بنځه بايد پوه سي چې د اسلام دښمنان د کومو لارو څخه غواړي چې پر موږ غالبه او کاميابه سي، د دغو علومو په واسطه دا کولای سي چې هغه عهد چې د دې پر ذمه دی او هغه بيعت چې د دې په غاړه کې دی په صحي ډول سره آداء کړي، دا واضحه او بنکاره خبره ده کومه بنځه چې د خپل دين په حقيقت نه وي خبره، د اسلام د دښمنانو په چم او حيله نه وي پوه، دا ځنګه کولای سي چې د دغه عهد او بيعت حقوق آداء کړي؟

دوهم: موږ وليدل چې رسول الله ﷺ د بنځو سره ځنګه بيعت کاوه، د بنځو سره يې بيعت فقط د خولې په خبرو سره و بېله دې څخه چې لاس يې ونيسي، حال دا چې د نارينه سره بيعت داسې نه و، نو دا پردې دلالت کوي چې د يوه نارينه د پاره و پردې بنځي ته لاس وروړل نه دي روا او پر دغه مسئله د مسلمانانو د علماوو اختلاف هم نه دی را معلوم، بلکه ټول علماء کرام دغه کار ناروا بولي، بېله هغه د ضرورت د وختو څخه لکه د ډاکټر معاينه يا د غاښ کښل او داسې نور شرعي ضرورتونه او دا چې د بنځو سره مصافحه يا په لاس سترې مسې کېږي دا هيڅ ضرورت نه دی، عرف او اصطلاح، رواج او عادت د شرعي و هغو احکامو ته چې په کتاب الله او سنه رسول الله ﷺ سره ثابت وي هيڅ تغير نه سي ورکولای.

دغه نن ورځ چې د وړېندارې مخ د عُرف او اصطلاح، يا درواج او اتفاق په نامه سره و لېوره يا د مېړه ونورو اقرباوو ته لڅ دی حرام او ناروا کار دی، آیا رسول الله ﷺ نه فرمایي: « أَلَحْمُ الْمَوْتِ » ارواه: البخاري يعني: د مېړه اقرباء لکه د مېړه ورور، د مېړه اکا او ماما، د اکا زامن، د ماما زامن او داسې نور، د ښځې دپاره مرگ دی، يعني: نسبت و نورو پرديو خلکو ته د دغو اقرباوو څخه په آساني سره د شر د پېښېدلو امکانات سته، آیا موږ د رسول الله ﷺ دغه امر تر خپل عُرف او اصطلاح پورې هيڅ نه بولو؟ حال دا چې ځانونه نه مسلمانان هم بولو.

آیا دا د افسوس ځای نه دی؟ چې د مسلمانانو په کورنيو کې پېغله خور، د ځوان ورور په حضور، يا ځوانه وړېنداره د ځوان لېوره په حضور پتلون يا چسپ او نيم لڅ غوندي لباس او کالي اغوندي، ځان جوړوي، د سر وړېښتان قسم قسم جوړوي، عطر استعمالوي او دغه کورنۍ بيا هم د فتنې او فساد نه بېرېږي؟ آیا دوی خپل ځانونه تر اسلامي شريعت پوه بولي؟ زه به نوره تبصره نه کوم خودغه يوه قصه واورئ:

يوه عالم چې د دغسې موضوعاتو په باره کې يې خبرې کولې د خپل وعظ او نصيحت په منځ کې دغه قصه بيان کړل: عالم وويل زه د خپلو نورو ملگرو سره په رېل گاډۍ کې په سفر تلم چې يو سپين پوسته سړی چې سپين قميص، پتلون او ښکتيایي يې اغوستي وه را وختی او زما د کُرسۍ پر مقابل په هغه بله کُرسۍ کې کښېښتی زه د خپل کتاب په مطالعه مشغول وم او ده پرله پسې ما ته کتل، کله چې ما ده ته وکتل داسې معلومېدی لکه دئ چې زما د کتلو په انتظار کې ؤ او را ته ويې ويل: يا شيخ داسې ښکاري لکه ته چې عالم او د اهل دين څخه يې او زه يوه پوښتنه لرم آیا اجازه را کوې چې هغه پوښتنه در څخه وکړم؟ ما ويل: هو، په دلاوري سره خپله پوښتنه کوه ده و ويل: آیا دا صحي دد چې اسلام ښځې ته دا اجازه نه ورکوي چې د نارينه سره دي په تعليم او نورو وظيفو کې بېله ستره يا حجابه گډون او اشتراک وکړي؟

ما ويل هو.

ده ويل: ولي؟

ما ويل: دا کار په اسلام کې په آيات او حديث سره منعه دی او بيا مي د دغه

موضوع په باره کې نور شرعي دلايل ورته بيان کړل. په دغه باره کې زما او د ده خبرې ډيرې اوږدې سوې خو په آخر کې ده راته وويل: اسلک د نارينه او بنڅو په ګډ ژوند کې پر هر انسان د خپل ځان کنټرولول لازم دي او کله چې صبر او کنټرول موجود سي بيا نو د نارينه او بنڅې د ګډون څخه کوم ممانعت نسته، دا چې يو انسان خپل ځان کنټرول کړي بيا نو اختلاط يا ګډ ژوند څه پروا لري؟

ده په خپلو خبرو کې دغه د ځان د کنټرولولو جمله څو وارو تکرار کړل ما د خپله ځانه سره وويل: دغه نفر د هغو کسانو څخه دی چې الله ﷻ د هغو په باره کې فرمايي: ﴿فَلْيَنْهَا لَا تَعْمَىٰ الْأَبْصَرُ وَلٰكِن تَعْمَىٰ الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ﴾ (الحج: ۱۴۶) ژباړه: د دوی ظاهري سترګې نه دي ړندې مګر د دوی هغه زړونه چې په سينو کې دي ړانده دي.

دغسې کسان په شرعي نصوصو او دلايلو سره پر لار نه برابرېږي، نو مي د ده د قانع کولو دپاره يوه بله لار، يا بله حيله اختيار کړه، هغه دا چې د خپل بکس څخه مي يوه دانه ليمورا وايستی او په چاره مي دوه درې ځايه کړی او بيا مي ده ته وويل: په صدق او وجدان سره قسم درکوم چې بېله حقه به بل څه نه وايې او حق د دې حقداره دی چې متابعت يې وسی، آيا د دغه ليمو په پرې کولو سره ستا په خوله کې نارې نه سوې پيدا؟ زموږ په اصطلاح خولې دي اوبه ونه کړې؟ سړي ويل: هو.

ما وويل: هغه صبر او د ځان کنټرولول چې تا په تکرار سره يادول څه سوه؟ چاره اولېمو زما په لاس کې وه اولېمو ما پرې کړی ستا خولې ولي اوبه وکړې؟ ده ويل: کله چې يو تريبوشی د چامخ ته پرې کيږي خامخا يې خوله اوبه کوي. ما وويل: کله چې سترګې څلور سي او غوږي د لمر مخ ته کښېنيول سي خامخا ويلې کيږي، نو د اختلاطه څخه خامخا فساد پېښيږي او شيطان د انسان د وينې په رګو کې ګرځي او نفس خامخا انسان په بده سره امر کوي، الله ﷻ فرمايي:

﴿إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمْنَا﴾ (يوسف: ۵۳)

ژباړه: بېشکه چې نفس خامخا او هر وخت په بدې سره امر کوونکی دی، بېله هغه نفسه چې زما رب مهرباني پرې کړې وي.

إن شاء الله د قصې په مطلب به پوهېدلې ياست، زه د واضحه او صريحه خبرو څخه ځان ژغورم که نه په دغه باره کې ډيرې واقعي او صريحه قصې را سره سته.

درېيم: دغه د بيعت حديث شريف پر دې دلالت کوي چې د ضرورت په وخت کې د بنځي د آواز اورېدل مباح دي، يعنې: د بنځي آواز د ضرورت په وخت کې نه دی عورت، خود حنفي مذهب ځيني علماء وايي چې د بنځي آواز عورت دی.

اوس مو وليدل چې د رسول الله ﷺ د سيرت څخه څنگه او په کومه طريقه سره احکام، حکمتونه او عبرتونه را ايستل کېدلای سي، چې د فرد او ټولني دپاره مفيد وي. نور به بحث نه اورېدوم او بيرته به خپلې قصې ته ولاړ سم.

په تېر بحث کې مورېد مکې مکرمې د فتحي نغزء بيان کړه، اوس به د مدينې منورې د ژوند درېيمه مرحله درته بيان سي.

د مدينې منورې د ژوند درېيمه مرحله

دغه مرحله د رسول الله ﷺ د ژوند د مرحلو آخرنۍ مرحله ده، په دغه مرحله کې پسله اوږده جهاده، پسله تکاليفو او سترېاوو، پسله لوږو او مشکلاتو، پسله تشويشاتو او اضطراباتو، پسله خونړيو جنگو، اسلامي دعوت نتيجه او ثمره ورکوي.

په تيرو سوو کلو کې د مکې مکرمې فتحه کول د دعوت هغه ډيره لويه نتيجه وه چې د مسلمانانو لاس ته ورغله، په دغه فتحه سره د ورځو تېرېدلو تغير وکړی، د جزیره العرب هوا په بدله سوه، دغه فتحه د تېر سوي وخت او د را تلونکي وخت په منځ کې يو فاصل او جلا کوونکی ؤ. د عربو په نظر قریش د بت پرستی د دين ساتونکي او انصار وه او نور عرب په دغه کار کې د دوی تابع وه، نو اسلام او مسلمانانو ته د قریشو تسليمېدل په جزیره العرب کې د بت پرستی د دين ختمېدل وه.

اوس نو دغه درېيمه مرحله ممکن و دوو صفحو ته و وېشل سي چې يوه صفحه د جهاد او جنگو ده او دوهمه صفحه و اسلام ته د عربي قبيلو داخېدل او مسلمانېدل دي او د دغو دوو صفحو واقعات سره منبتي دي يوه واقعه د بلي په منځ کې پېښېدل په خپل منځ کې يې ترتيب، تقديم يا تاخير نه درلودی چې زه يې پر هغه ترتيب درته

بيان كړم، مگر ما دا مناسب وليدل چې هره صفحه، جلا جلا په، ترتيب سره بيان سي خو څرنگه چې د جنگو او غزاوو صفحه زموږ د دسخني بحث سره مشابهت لري نو مي دا بهتره و بلل چې اول د جنگو او غزاوو صفحه بيان كړل سي.

د ځين غزاء

تاسي وليدل چې مکه مکرمه په يوه سريع او داسي چابکه حمله سره فتحه سوه چې ټول عرب يې په حيرت او دهشت کي واچول؟ د شا وخوا همسايه قبيلو ته دغه خبر ناخپه او ناگهاني ورغلی، هيچا ته دا ممکنه نه وه چې د دغه کار مخ ونيسي، نو ځکه د شا وخوا قبيلو د تسليمېدلو څخه منعه و نه کړه او هغه هم تسليم سوې، بېله ځينو شريرو او متکبرو قبيلو څخه چې د هغو شريرو قبيلو په مقدمه کي د هوازن او ثقيف قبيلې وې، نو دغو دوو قبيلو ته د ځينو نورو قبيلو خلک چې د نصر، جشم، سعد بن بکر او هلال خلک وه هم راتول سوه، دغه قبيلې چې سرکښه او متکبري قبيلې وې دا يې نه قبلول چې د مسلمانانو دغه نصرت او کاميابي ته سر کښته کړي، د دغو شريرو او متکبرو قبيلو مشران د مالک بن عوف په ځای کي د مشورې دپاره سره يو ځای سوه چې په نتيجه کي يې د مسلمانانو سره پر جنگ کولو اتفاق وکړی، په دغه وخت کي هوازن او دغو نورو قبيلو پوره ترتيبات ونيول، تقريباً شل زره جنگي نفريې سره را ټول کړه او ځانونه يې د مکې مکرمې د حملې دپاره تيار او آماده کړه، په دغه وخت کي چې رسول الله ﷺ او مسلمانان په مکه مکرمه کي دي، دغو قبيلو دا اړاده وکړه چې پر مکه مکرمه حمله وکړي او ترخپل تسلط او تصرف لاندې يې را ولي، دا خو هوازن، بنو بکر او ثقيف سره يو ځای سوه، مگر هلته د هوازن ځيني قبيلې وې چې هغو اشتراک نه وو ور سره کړی چې د هغې جملې څخه کعب او کلاب وه، که څه هم دغه قبيلې د هوازن څخه وې مگر ويل: موږ په دې موضوع کي گډون نه در سره کوو.

اوس نو د قبيلو مشران سره کښېنستل او ويل: موږ بايد په دې جنگ کي يو رئيس او پاچا ولرو چې د دغې حملې مشرتوب د هغه پر غاړه وي، نو يې يو نوی ځوان د دغه مشرتابه دپاره خوښ او انتخاب کړی چې د شريفي او لوړي کورنۍ څخه ؤ او نوم يې

مالک بن عوف ؓ، وبل کيږي چي په دغه وخت کي د مالک بن عوف عمر څليرويشت کاله ؓ، سره د دې چي عمر يې کم او لږ ؓ مگر څرنګه چي نسب او کورنۍ يې لوړ وه نو يې د هوازن د ټولو قواوو مشر و ټاکي .

رسول الله ﷺ ته د هوازن د قبيلو دغه حالات ورسېدل چي د جنگ دپاره ځانونه جوړوي، رسول الله ﷺ هم د معلوماتو دپاره نفر ولېږل چي د هغو نفرو څخه يوه نفر چي ابو حدرد الأسلمي ؓ نومېدی وکولای سواي چي طائف ته ولاړ سي او هلته د هوازن او ثقيف په لښکرو ورننوزي، پوره معلومات يې راټول کړه او بيرته ورسول الله ﷺ ته ورغلی، خپل ليدلي حالات يې ورته وويل: چي هو، هوازن خپل ځانونه د مکې مکرمي د حملې دپاره آماده کړي وه، رسول الله ﷺ مسلمانان امر کړه چي د هوازن د جنگ دپاره د مکې مکرمي څخه درووزي .

رسول الله ﷺ ولي د مکې مکرمي په داخل کي جنگ نه ورسره کاوه؟

هغه ډير لوی او مهم سبب درلودی، هغه دا چي د مکې مکرمي خلک نوي مسلمانان سوي دي پر اسلام او مسلمانېدلو يې فقط څو ورځي تيري سوي دي نو که په مکه مکرمه کي جنگ پېښ سي دا امکان لري چي اهل مکه دي هم غدر او خيانت وکړي چي دا کار به مسلمانانو ته ډير سخت او مشکل تمام سي ځکه يو لښکر به د دباندې څخه جنگ شروع کړي او بل مخالف لښکر به دننه په مکه مکرمه کي ورته پيدا سي چي د دې نتيجه به و مسلمانانو ته ډيره سخته او مشکله وي، نور رسول الله ﷺ نه غوښتل چي د مکې مکرمي له داخله جنگ وکړي، نو ځکه رسول الله ﷺ امر وکړي چي لښکر دي د هوازن د مقابلې دپاره تر مکې مکرمي دباندې ورووزي .

هلته د هوازن لښکر د هغه مسلمان جاسوس تر را رهي کيدلو وروسته سمدستي د مکې مکرمي پر طرف حرکت وکړی، رسول الله ﷺ ته دا معلومات نه وه چي د هوازن لښکر را رهي سوی دی، د مسلمانانو دا فکر او خيال ؓ چي د هوازن لښکر تر اوسه په طائف کي دی، د رسول الله ﷺ إرادة دا وه چي پر طائف حمله وکړي نو خود د مسلمانانو د لښکر حرکت هم د طائف پر طرف ؓ، حال دا چي د هوازن لښکر له هغه طرفه د مکې مکرمي پر خوا حرکت کړی ؓ.

کله چې مالک بن عوف او نورو قبائلي مشرانو د مسلمانانو سره پر جنگ کولو اتفاق وکړی نو د مالک بن عوف په امر د کفارو د لښکر ټول افراد په دې مکلف کړل سوه چې خپلي بڼځي، خپل اولادونه او خپل حیوانات ټول ورسره را رهي کړي، دا د دې دپاره چې لښکر یې و نه تبتی، ولي که شکست او ماته هم وخوري د مالو، اولادو او خپلو بڼځو په سبب نه سي تبتدلای، دغه شیان پر میدان نه پرېږدي، لږ تر لږه د دغه خپلو بڼځو، اولادو او مالو دپاره جنگیږي، نو د کفارو لښکر د خپلو بڼځو، اولادو، او مالو په ملگر تیا را رهي سوی دی څو په (اوطاس) کې یې واپول، اوطاس د هوازن په منطقه کې یوه ډیره لویه او برداره شبله ده چې د حنین و شېلې ته نژدې ده مگر په خپله د حنین شبله نه ده.

او حنین بیا د سیل کبیر سره یوه بله شبله ده چې د مکې مکرې څخه تقریباً اتلس، نولس میله لیري ده، کله چې د هوازن او طائف لښکري دغه د اوطاس شېلې ته را ورسېدې مالک بن عوف ته هم دا خبر رسېدلې و چې محمد ﷺ هم د لښکره سره د مکې مکرې څخه را وتلی دی، نو مالک بن عوف دغه شبله د جنگ دپاره اختیار کړه، دالته یې خېمې ودرولې او لښکر واپول، ویل: د جنگ دپاره دغه ځای مناسب ځای دی.

دُرید بن الصَّمّه

د مالک بن عوف په لښکر کې یو مهم شخص، پوه او تجربه کاره سړی موجود و، چې ډیر لوی جنگي پهلوان او شجاع و د عربو د مشهوره او نامداره پهلوانانو څخه و، ډیري جنگي تجربې یې درلودې د دغه سړي نوم دُرید بن الصَّمّه و، دُرید د جاهلیت په وختو کې د جنگ په میدان کې ډیر مشهوره نوم و، مگر دغه سړی اوس بوډا او سپین بږی دی، ویل کیږي چې د حنین په ورځ یې عمر یو سل او شپته کاله و، نو دُرید زور، ضعیفه، او په سترگو هم پوند و، بدن یې مات او بې طاقت و، څرنکه چې پر اوبڼ یې ځان نه سواي تکیه کولای، دی به یې په داسي کجاوه کې سپراوه لکه د بڼځو کجاوه، خود بڼځو سره به نه تلی، په کجاوه کې به و او د نارینه وو سره به رهي و، د جنگ په کارو کې به یې د ده څخه مشوره اخیستل، هر کار یې د ده په مشوره

او مصلحت سره کاوه، ځکه تجربه کاره پهلوان او د جنگ په کارو پوه ؤ، اوس چې د هوازن لښکر واپول دُرید و ویل: په کومه شپله کې یاست؟ خلکو ویل: د اوطاس په شپله کې، ده و ویل: هو د آسانو د ځغلولو دپاره ښه ځای دی نه ډیرې لوړې لري چې څوک نه سي ور ختلاي او نه آوار دښت دی.

کله چې هغه ښځې او ماشومان، حیوانات او مالونه چې د لښکر تر شا وه را ورسېدل، دُرید د ښځو او ماشومانو، پُسو او اوبسانو آوازونه واورېدل په تعجب کې سو او ویل: دا څه شي دي چې زه یې اورم؟ د اوبسانو رڼې، دخرو هرهارې، د ماشومانو ژړاوي، د پُسو نارې؟ خلکو ویل: دا د مالک بن عوف امر دی چې ټول مالونه، اولادونه او ښځې مو درسره را ولی، دُرید ویل: مالک بن عوف ما ته را ولی، څرنگه چې د دُرید له امره چا مخالفت نه کاوه نو مالک بن عوف ورته راغلی، دُرید ورته وویل: د پُسو، اوبسانو او ماشومانو آوازونه اورم دا څه قصه ده؟

مالک ویل: دا کار مي د دې دپاره کړی دی چې ما غوښته د هر سړي تر شا د ده مال او اولاد وي او د هغو څخه د دفاع دپاره جنگ وکړي او و نه تښتي.

دُرید ویل: وائله اوس هم د پُسو یو چوپان یې په جنگ نه پوهېږې آیا مات سوی لښکر په یو شي را کړځي؟ که انسان مات سو او پر خپل مرگ و بېرېدی و الله هیڅ شئ یې نه سي را کړځولای، دُرید نور هم و ویل: که کامیابي ستا وه بل شئ فایده نه در رسوي بېله سړي او د هغه توره او نېزه او که کامیابي د هغه بل طرف وه نو خپل مال او اولاد دي هم د لاسه ور کړه.

یا مالک! ته په دې سره نه سي کامیابه کېدلای چې د هوازن هگی دي د آسانو مخ ته کېښوول، دوی خپل وطن او خپلو قبیلو ته ولېږه او بیا دي پهلوانان د جنگ دپاره د آسانو پر شا سپاره کړه، که کامیابي ستاسي وه اهل او اولادونه به مو درپسي راسي او که دښمن کامیابه سو مال او اولادونه به دي ساتلي وي.

خلکو غوښته چې د دُرید د نظريې اطاعت وکړي اهل او اولادونه بیرته ولیږي، د لښکر ټول مشران د دُرید د رأيي اطاعت کوي، مالک بن عوف د لښکر عمومي قومندان و بېرېدی چې د ده آمریت ولاړی او خلک د دُرید اطاعت کوي، نو یې

وويل: والله دا کار به و نه سي ته ضعيفه سوې او عقل دي هم درسره ضعيفه سو.

مالک بن عوف يو بل عاطفي حرکت هم وکړې: توره يې واخيستل او د لښکر مشرانو ته يې ورېغ کړه، هغه چي را ټول سوه ده د توري لاستی پر مخکه کښېناوه او د توري تېره سر يې پر خپل ځيگر کښېناوه (د رکوع پر قسم و درېدی او پر توره يې تکیه وکړه) او وې ويل: والله يا به هوازن زما اطاعت کوي يا به دغه توره زما تر ملا وزې (يعني ځان وژنم) مالک بن عوف نه غواړي چي په دغه جنگ کي د دُرېد نوم ياد سي يا د هغه د نظر متابعت وسي، نو ويل: يا به زما امر منی يا د دُرېد، د لښکر مشران سره يو ځای دي په خپل منځ کي يې سره وويل: دُرېد په سترگو پروند، سپين بېړی او ضعيفه سرې دی د جنگ اِداره نه سي کولای، که مور سر له اوسه د مالک بن عوف پر مشرۍ اختلاف وکړو نو سره و پاشل سوو، زموږ ملگرتيا د مالک بن عوف سره که څه هم په عمر لږ دی د دُرېد تر ملگرتيا ښه ده، د لښکر او قبيلو مشرانو و ويل: مور ستا اطاعت کوو يا مالک بن عوف! نو د لښکر مشرانو د درېد امر نه کړی قبول، ښځي او ماشومان، مالونه او حيوانات پاته سوه.

د الله ﷻ اِراده داسي وه چي دغه انسانان او حيوانان د مسلمانانو په نصيب سي، دُرېد بن الصّمّه و ويل: دا داسي ورځ او کار دی چي نه ځني غائب يم او نه پکښي حاضر يم، يعني: زه خو حاضر يم مگر نظر مي بل شئ دی، نو لکه نه چي يم حاضر، بيا درېد پوښتنه وکړه چي دا کوم ځای دی؟ ويل دا وادي اوطاس ده د وادي حنين څنگ يا بغل ته، دُرېد و ويل: هو، دغه ځای د جنگ دپاره ښه او مناسب ځای دی، نو يې مالک بن عوف ته و ويل: په اوله خبره کي دي زما اطاعت و نه کړې په دغه دوهمه خبره کي مي امر و منه، هغه دا چي د مسلمانانو د لښکر په لار کي کمينونه ورته ونيسه دا ځای د کمينو دپاره ډير وړ او مناسب ځای دی، مالک بن عوف هم د ده خبره و منل او د مسلمانانو په لار کي يې کمينونه ور ته و نيول.

رسول الله ﷺ

د مکې مکر مې څخه د حنين پر طرف حرکت کوي

د هجرت د اتم کال د شوال په شپږمه ورځ چې د شنبې ورځ وه رسول الله ﷺ د مکې مکر مې څخه د طائف پر طرف حرکت وکړی چې دغه ورځ و مکې مکر مې ته د رسول الله ﷺ د داخلېدلو نولسمه ورځ وه، په دغه غزاه کې د رسول الله ﷺ سره دوولس زره نفره مسلمانان ملګري وه چې لس زره نفره یې هغه لښکر ؤ چې د مکې مکر مې د فتحي دپاره ور سره را وتلی ؤ او دوه زره نفره د اهل مکې څخه ورسره ملګري سوه او د دغه لښکر اکثره نفر نوي مسلمانان وه، حتی د مکې مکر مې په نفرو کې ځیني مسلمانان وه او ځیني یې تر اوسه پر هغه خپل شرک پاته وه مګر د را وتلو سبب یې هغه پخوانی دښمني وه چې د هوازن او اهل مکې په منځ کې پرته وه، د جاهلیت د وختو څخه دغه دښمني موجوده وه، د هغو کسانو څخه چې مشرکان وه او جنگ ته را ووتل یو هم صفوان بن أمیه ؤ هغه چې رسول الله ﷺ څلور میاشتي امان ورکړی ؤ، کله چې د مسلمانانو لښکر را ووتی رسول الله ﷺ ولیدل چې په لښکر کې د ډیرو نفرو سره اسلحه نسته ځکه نه یې درلودل او رسول الله ﷺ ته وویل سوه چې د صفوان سره اسلحه سته، نو رسول الله ﷺ صفوان بن أمیه ته چې د اسلحې تاجر ؤ او په دغه ورځ مشرک ؤ رجوع وکړه، ویل: یا صفوان! اسلحه را کړه، صفوان وویل: یا محمد! ﷺ په غصب او زور یې غواړې؟ رسول الله ﷺ و فرمایل: یا په عاریت یې غواړم (کار ځني اخلو او بیرته یې در کوو) او دا ضمانت هم در کوم چې بیرته به پوره در کول کیږي، صفوان و ویل: هو در کوم یې، دغه اسلحه یې هم د قوم پرستی په سبب ور کړه چې په عربي کې (حَمِيه) ورته ویل کیږي، نو صفوان ورسول الله ﷺ ته سل زغري او د سلو نفرو دپاره نوره ضروري اسلحه په عاریت ور کړه.

اوس نو دې خبرې ته راغلو چې رسول الله ﷺ د دغه مشرک څخه مرسته

وغوښتل، آیا د مسلمانانو یوه امام، خلیفه یا مشر لره دا جائزه او روا ده چې د مشرک یا کافره څخه مرسته و غواړي؟ هغه علماء چې د مشرک او کافر څخه مرسته اخیستل جائز بولي د هغو دلیل د رسول الله ﷺ دغه عمل او کار دی او هغه علماء چې د کفارو څخه مرسته اخیستل جائز او روا نه بولي هغه بیا وایي: دغه مرسته د یوه مشرک فرد څخه وه، نه د یوه کافر دولت څخه یا د یوې کافري ډلې څخه خو د دغې مسئلې حکم به ان شاء الله تعالی د قصې تر بیانولو وروسته مفصل درته بیان سي.

او دا چې رسول الله ﷺ د صفوان څخه اسلحه په عاریت واخیستل نه په زور په دې کې موږ ته د رسول الله ﷺ عظمت او رحمت را معلومېږي ځکه مسلمانانو مکه مکرمه فتحه کړه کولای یې سواى چې د اهل مکې ټول مال او دولت په زور واخلي مگر دا د رسول اکرم ﷺ رحمت او شفقت ؤ چې ټول مالونه یې ورپرېښوول حتی اسلحه یې هم نه ځني واخیستل او کله چې یې اسلحې ته ضرورت پیدا سو بیا یې هم د اسلحې د خاوند په اجازه ځني واخیستل چې دغه کار د اسلام رحمت، عظمت او کرم ثابتوي.

رسول الله ﷺ ولیدل چې د لښکر ډیر نفر خواږه او د ضرورت نور سامان نه لري نو یې د اهل مکې څخه په قرض او پور مالونه واخیستل او د لښکر د غریبو خلکو سره یې مرسته په وکړه، رسول الله ﷺ چې د مکې مکرمې څخه را وتی عتاب بن أسید رضی الله عنه یې پر مکه مکرمه حاکم او والي پرېښاوه چې د رسول الله ﷺ په غیاب کې مکه مکرمه اداره کړي، عتاب رضی الله عنه د هغو کسانو څخه ؤ چې نوي مسلمانان سوي وه مگر څرنګه چې رسول الله ﷺ په ده کې صدق او اخلاص ولیدی او بل دی قوي ځوان او د مکې مکرمې د اشرافو څخه ؤ، د مکې مکرمې د اداره کولو قدرت یې درلودی نو یې دی د دغه کار دپاره وټاکى.

عتاب بن أسید رضی الله عنه د ردت په وخت کې (چې دا بیا د رسول الله ﷺ تر رحلت وروسته د ابوبکر الصديق رضی الله عنه د خلافت په وختو کې پېښ سو) کله چې نوري شا وخوا قبیلې د اسلامه څخه مرتدي سوې، بیا هم دی پر اسلام ثابت او قائم پاته سو، کله چې نوري قبیلې مرتدي سوې او اهل مکې هم غوښته چې مرتد سي نو سهیل بن عمرو رضی الله عنه په بیانېو او خطبو اسلام ته را بلل او عتاب بن أسید رضی الله عنه په خپل همت

او ثبات پر اسلام ثابت پاته کړه، د دغه عتاب د اسلام يا مسلمانېدلو فقط خو ورځي کېدلې چې رسول الله ﷺ پر مکه مکرمه والي مقرره کړی.

رسول الله ﷺ چې د طائف پر طرف حرکت وکړی ده ﷺ هم د معلوماتو دپاره خلک لېږل او د دښمن د حالاتو څخه نه و بېخبره، حال ورته راغلی چې د هوازن لښکر را وتلی دی او حنین ته را رسېدلی دی او د جنگ ميدان يې هم خوښ کړی دی، رسول الله ﷺ هم دا مقرره کړه چې په حنين کې به د دوی سره جنگ او مقابله کوي، مسلمانانو ته د دښمن حالات او اخبار معلوم سوه دا جنگ په بې خبري کې نه دی پېښ سوی، که څه هم په اول کې مسلمانان بېخبره وه خو رسول الله ﷺ دا کشف کړه چې د کفارو لښکر له طائفه را وتلی دی.

د دغې ورځې په سهار کې چې مسلمانانو د مکې مکرمې څخه حرکت وکړی دوی دوولس زره نفره دي او د اول وار دپاره د مسلمانانو دومره لوی لښکر جوړېږي نو د ځينو خلکو په زړو کې إعجاب، لويې او غرور پيدا سوه چې والله دوولس زره نفره يو هيڅوک مو نه سي ماتولای حتی ابوبکر الصديق رضي الله عنه و رسول الله ﷺ ته و ويل: يا رسول الله! د لښکر د لږ والي په سبب نه مغلوبه کېږو، يعني: اوس زموږ مسلمانانو شمېر دومره نه دی چې د لږ والي په سبب دي ماته وخورو، که مو شکست خوړی د هغه به بل سبب وي، نو د دغه ډير والي غرور په لښکر کې نشرېدی، ځيني ضعيف النفسه مسلمانان هغه چې نوي اسلام ته داخل سوي وه د دغه ډير والي تر تاثير لاندې راغله ټول او اعتماد يې پر دغه شمېر او عدد سو چې موږ ډير يو، دغه د لښکر پر ډير والي د مسلمانانو اعتماد! الله تعالى په سورة التوبه کې بيانوي او فرمايي:

﴿لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُمُ

مُدْبِرِينَ ﴿٢٥﴾ [التوبه: ٢٥]

ژباړه: خامخا الله تعالى ستاسې سره په ډيرو ځايو کې مرسته کړې ده خصوصاً د حنين په ورځ کې، کله چې ستاسې ډير والي تاسې په تعجب کې واچولاست نو هغه

ډير والي ستاسي څخه هيڅ شئ ايسته نه کړی، يعني: د دښمن حملې يې نه درڅخه وگرځولې او پر تاسي باندي مځکه تنگه سوه سره د دې چې مځکه ډيره پراخه ده بيا مو دښمن ته په داسي حال کي شا وړ وگرځول چې تښتېدلاست.

الله ﷻ په دغه آيات شريف کي هغه غرور او اعجاب ته اشاره وکړه چې د ډير والي په سبب د خلکو زړو ته ور داخل سوی و.

اوس نو د مسلمانانو لښکر د مکې مکرمې څخه د طائف پر طرف رهي دی په لار کي پر داسي عربو ورغله چې د يوې وني سره يې عبادت کاوه بلکه د دغي وني عبادت يې کاوه چې دغي وني ته يې ذات اَنَواط ويل، عربو به پر دغه ونه د تبرک دپاره لاسونه تېرول، رښکياني او ټوکران به يې په ځړول په اخترو کي به يې هلته مېلې کولې، خپلي اسلحې به يې پر ځړولې، د دغي وني سره به يې حيوانات حلالول، د دغي وني سره به د عبادت په نيت ناست وه نو د ذات اَنَواط نوم هم په دغه سبب پر ايشوول سوی و چې دغه رښکی او ټوکران په ځړېدل.

په لښکر کي هغه کسان چې اوس يې تازه ايمان را وړی و او د هغه بت پرستی شوق يې لا تر اوسه په دماغ کي و رسول الله ﷺ ته وويل: يا رسول الله! موږ ته هم دغسي يو ذات اَنَواط را جوړ کړه لکه دوی چې يې لري، مسلمانانو هم دغسي ونه غوښته لکه د مشرکانو چې د تبرک دپاره ځانونه پوري مړي او رښکياني په وځروي رسول الله ﷺ په ډير قهر سره وفرمايل: الله اکبر! په والله تاسي داسي خبره وکړه لکه د موسیٰ عليه السلام قوم چې موسیٰ عليه السلام ته وويل:

﴿أَجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ﴾ (الاعراف: ۱۳۸)

يعني: موږ ته هم داسي إله او معبود را جوړ کړه لکه مشرکان چې قسم قسم آلهه او خدايان لري؟ موسیٰ عليه السلام ورته وويل: تاسي يو جاهل قوم ياست.

په ونو او ډبرو پوري ځانونه منبل او د هغو څخه د نفعي او ضرر اميد درلودل حتی وني او ډبري مشرف او مبارک بلل دا د مشرکانو کارونه دي، وني او ډبري نه نفعه او نه ضرر رسولاى سي، رسول الله ﷺ دغو خلکو ته و فرمايل: تاسي څنگه زما څخه دغسي شيان غواړی؟ رسول الله ﷺ دغه کسان امر کړه چې پر دغه خبره توبه وباسي

او د الله ﷻ څخه بخښنه وغواړي، هغو هم توبه وايستل او د الله ﷻ څخه يې عفو او مغفرت وغوښتل.

د مسلمانانو لښکر د حنين پر طرف وررهي دی لکه د مخه چي مو درته وويل: رسول الله ﷺ ته خبر راغلی ؤ چي د هوازن لښکر په حنين کي دی نو مسلمانان هم د چارشنبې په شپه چي د شوال د مياشتي لس ورځي تيري سوي وې حنين ته ورسېدل، مسلمانانو د حنين تر شېلې د مخه خپلي خېمې ودرولې، اوس نو د هوازن لښکر د حنين د شېلې پر هغه بله غاړه دی او مسلمانان تر شېلې دباندې د مکې مکرمې و طرف ته دي.

کله چي مسلمانانو خيمې ودرولې رسول الله ﷺ يو د اصحاب کرامو څخه امر کړی چي ته به د آسه سره يوې لوړې غونډۍ ته وڅېژې او پر هغه آس به سپور يې د هوازن معلومات به کوې حرکتونه او کميونونه يې ټول تر نظر باسه او د شپې په آخر کي به د معلوماتو سره راسې، بېله لمانځه او انساني ضرورته به له خپله ځايه نه بنورې، سرې هم پر آس سپور سو او يوې لوړې غونډۍ ته وختی د شپې تر آخره هلته ولاړ ؤ حتی د آسه څخه هم نه سو کښته او د شپې په آخر کي رسول الله ﷺ ته ورغلی، رسول الله ﷺ پوښتنه ځني وکړه چي يو شئ دي وليدی؟ سړي ويل: يا، کوم خاص يا د يادولو وړ شئ مي نه وليدی، د کفارو لښکر پر هغه خپل حال ؤ زه و فلاني او فلاني غره ته وختلم مگر هوازن مي وليدل چي بنځي، حيوانات او پسونه يې ټول را وستلي دي، رسول الله ﷺ تبسم وکړی او وې فرمايل: ان شاء الله سبا دغه ټول مالونه د مسلمانانو د پاره غنيمتونه دي.

مگر په دغه وخت کي و مالک بن عوف ته دُرید بن الصّمه ځيني لار ښووني کړي وې او مالک بن عوف عملي کړي وې، سره د دې چي دُرید په سترگو نه ليدل خود عقل او تجربې څخه يې کار اخيستی چي د هغو لار ښوونو څخه يې يوه دا وه: ويل: دغه اضافه اوبان چي مورا وستلي دي (کفارو خو خپل ټول اوبان را وستلي وه چي ټول بېکاره او د دوی تر ضرورت زيات وه) نو دُرید وويل: بنځي او ماشومان ټول پر دغه زايډو اوبانو سپاره کړی او د لښکر تر شا يې و دروی ځکه په دې کار کي دوې فايدي سته يو دا چي که مو ماته وخورل دوی کولای سي چي د اوبانو سره وتبتي

او بله فايده يې دا ده چې څوک د ليري ورته گوري هغه ته دا نه معلومېږي چې دا نارينه دي که ښځي، نو لښکر تر هغه خپل واقعي شمېر څو چنده زيات معلومېږي ځکه اوبنان دي او خلک پر سپاره دي، مالک بن عوف هم ښځي او ماشومان پر اوبنانو سپاره کړه، واقعا هم دومره لښکر ځني جوړ سو چې آخري يې نه معلومېدی، حتی ځينو مسلمانانو به ويل چې د کفارو د لښکر شمېر اتيا زره دی که څه هم په حقيقت کې د هوازن ټول لښکر د شلوزرو نفرو په شا وخوا کې ؤ.

(د دغه لښکر په شمېر کې اختلاف سته، څوک يې دوولس زره نفره بولي)

که څه هم شل زره يا دوولس زره نفره لښکر ډير لوی لښکر دی، خود کفارو په دغه کار سره د دوی شمېر تر اصلي حساب څو واړه زيات معلومېدی.

او بل هغه کار چې دُرید کړی ؤ هغه دا ؤ: څرنگه چې د هوازن لښکر تر مسلمانانو د مخه دغې منطقي ته راغلی ؤ، نو مالک بن عوف د دُرید په مشوره او لارښوونه په دغه شپه د خپل لښکر ډير نفر د حنين د شېلې په لارو، تنگيو، فرعي شېلو او نورو ډيرو پټو ځايو کې د کمين دپاره کښنولي وه او دا امر يې ورته کړی ؤ: کله چې مسلمانان دغې شېلې ته را کښته سي اول د غشو باران پر جوړ کړی او بيا په يوه وار ټوله يوه حمله پر وکړی، اوس د هوازن د لښکر ډيره حصه د شپې د حنين په شېله کې په خپلو کمينو کې سره ځای پر ځای سوه او د مسلمانانو د لښکر د راتگ انتظار باسي.

د مسلمانانو د لښکر لوی مشکل دا ؤ چې د حنين د شېلې څخه ډير لوړ وه او شېله ډيره کښته وه نو کښتي شېلې ته د لښکر کښته کېدل ډير سخت او مشکل وه، ځکه لار داسي کښته ده لکه ښویندوکی، لږ کښته نه وه بلکه شېله داسي کښته ده چې نفر بايد په ځغستا ور کښته سي ځان نه سي تکیه کولای.

د دغې شپې په آخر کې رسول الله ﷺ خپل لښکر وټوليانو ته ووېشي او بيرغونه يې ور و وېشل، اوله ټولې د بني سليم قبيله ده هغه زر نفره د آس سپاره چې د مسلمانانو د لښکر مقدمه وه او د رسول الله ﷺ سره د مکې مکرې تر فتحي د مخه د مدينې منورې په لار کې ملگري سوه، د دې ټولې قومندان خالد بن وليد ؓ ؤ.

د شپې په آخر کې و شېلې ته د کښته کېدلو آمادگي ونيول سوه او د سپېدو تر چاودلو

وروسته د وادي حنين پر طرف حرکت شروع سو، دلته مالک بن عوف خپل لښکر ته اوامر صادروي ويل توري را وباسی، توري را وايستل سوې، ويل پوښونه يې مات کړی ځکه بيا رجوع نسته او په يوه وار به حمله او هجوم پر وروړی، مالک ويل: نه غواړم چي جنگ خو ورځي دوام وکړي، بلکه په يوه ورځ به جنگ پای ته رسيږي، د هوازن لښکر د تورو پوښونه مات کړه توري يې په لاسو کي دي د حملې دپاره تيار او آماده ولاړ دي.

د رسول الله ﷺ د معلوماتو خلک د هوازن د لښکر په ټولو حالاتو خبر وه او هر څه يې سنجولي وه فقط په دغه کمينو نه وه خبر او د هغو دپاره يې هيڅ فکر نه وکړی. اوس نو د هغه لوړي څخه و وادي حنين ته د مسلمانانو را کښته کېدل شروع سوه، اول هغه څوک چي را کښته سوه! خالد بن وليد رضي الله عنه دی او بني سليم ور سره دي، کله چي دغه اوله ټولې ور کښته سوه او دوهمي ټولې په کښته کېدلو شروع وکړه د کمينو له طرفه اول د غشو باران پر شروع سو چي په دغو غشو يې ډير مسلمانان زخميان او زوبل کړه او بيا د دشمن ډلو يو ځايي شديد حمله شروع کړه، څرنګه چي و شپلې ته کښته کېدل ډير سخت وه ځکه يو دم کښته وه يوازي يو نفر چي به کښته کېدی خپل ځان يې نه سواي تګه کولای هغه د مخ نفر به يې پوري واهه، نو په بني سليم کي د کښته کېدلو په سبب بد حال پېښ و، د دغه بده حاله سره سره د کمينو له طرفه حملې هم پر شروع سوې، د دوی خيال و چي د دشمن لښکر مو مخ ته دی هلته به ورځو جنگ او مقابله به ور سره کوو، خو هغه ناڅاپه د دواړو طرفو څخه د کمين نفرو حملې شروع کړې، په خپله پر خالد رضي الله عنه وهل او وارونه شروع سوه د خالد رضي الله عنه بدن ټوک ټوک او زخمي سو د ډيرو زخمو په سبب ولوېدی غځار سو، کفارو د بني سليم پر خلکو وهل او وارونه شروع کړه.

د بني سليم خلک خو نوي مسلمانان سوي وه په تېښته يې شروع وکړه مګر چيري وتښتي؟ راسته طرف ته يې کمين دی، چپه طرف ته يې کمين دی، مخ ته يې د دشمن لښکر دی د تېښتي دپاره بله لار نسته بېله دې څخه چي پر شا ولاړ سي، نو يې د شا پر طرف مخ ونيوی، د هغه طرفه بيا د مسلمانانو هغه نور لښکر را کښته کېږي، هغه کسان چي را کښته کېږي خپل ځانونه نه سي تګه کولای او بني سليم غواړي چي

ور وڃي ٿي، هغه ڇا چي دا حال ليدلي دي هغه وايي: خلك يو د بل پر اورو سره سپاره او پراڻه وه، دلته په دغه شبله کي د هوازن د لښڪر له طرفه پر مسلمانانو قتل او وڙنه شروع سوه، د مسلمانانو هغه نور لښڪر چي پسي را رهي دي هغه پي نه ويني او نه دي خبر چي په شبله کي ڇه پڻه ده، هغو خپل پر مخ تگ ته دوام ور کري دي غواڙي چي ور کڻته سي او دلته بد حال جوڙ دي، د کڻته خلك غواڙي چي لوڙ وڃي ٿي او د لوڙي خلك غواڙي چي ور کڻته سي، پسله ڊڀره وخته هغه نور لښڪر هم په دي حال خبر سو چي په شبله کي ڪمين دي او خلك وڙل کڀري هغو په تڻسته شروع وکڙه.

هلته مالڪ بن عوف خپل ٽول لښڪر تقريباً شل زره نفره امرڪڙه چي په يوه وار حملة او وهل شروع کري او دلته مسلمانان په دغه بد حال مبتلاء دي، د مسلمانانو په لښڪر کي عمومي تڻسته شروع سوه او هري خوا ته ڇڏي، ڇينو پي په ڇڻستا مڪي مڪرمي ته ڄان و رساوه او ٽول لښڪر و تڻته دي، رسول الله ﷺ ناري وهي غواڙي چي دغه مات سوي لښڪر را وگرڇوي خو ڇوڪ نه درڀري.

رسول الله ﷺ يوازي پر ميدان پاته سو، هغه صحابه ڪرام چي ثابت پاته دي او نه تڻتي هغه هم يو يو او جلا جلا دي، شل زره نفره په دغه بد حالت کي پر را گرڇڏي دي، خلك ڇڏي او رسول الله ﷺ ناري وهي اڪي عباد الله، خو يو هم تر شا نه گوري، ڊير بد شڪست او ماته وه، ابوسفيان چي په دغه وخت کي نوي مسلمان سوي و هغه و ويل: د دغه مات سوو خلڪو مخ به بل شئي نه را وگرڇوي بيله د جدي درياب، يعني: تر هغه ڇايه پوري به ڇڏي.

جبله يا ڪنده بن جنيد چي منافق و هغه ناري ڪڙه: نن ورڇ پي سحر باطل سو. دلته نو د الله ﷻ له طرفه هغه لوي امتحان شروع سو، د مسلمانانو د ايمان امتحان په دغسي ڇايو کي اڃستل کڀري.

په دغه وخت کي يو د هغو ڪفارو ڇخه چي په ظاهره مسلمان سوي دي او نوم پي شيبه بن عثمان بن ابي طلحه دي ”عثمان بن ابي طلحه“ د دغه شيبه پلار د هغو ڪسانو ڇخه و چي د احد په ورڇ پي د ڪفارو بيرغ پورته ڪاوه او د مسلمانانو له طرفه و وڙل سو، دغه شيبه د هغه عثمان زوي دي او د مسلمانانو د لښڪر سره را وتلي دي

غواړي چې په مناسب وخت کې رسول الله ﷺ و وژني او د خپل پلار بدله او انتقام په نن ورځ کې واخلي، په دغه بد حالت کې رسول الله ﷺ يوازې ولاړ دی او يوازې جنگ کوي، هيڅوک نه دي ورسره او نارې وهي: اَلَيْ عِبَادَ اللَّهِ!

شيبه چې يو خنجر ورسره دی د خپل مقصد د پوره کولو دپاره د رسول الله ﷺ و طرف ته ورغلی، رسول الله ﷺ شيبه وليدی ويل: يا شيبه! څه خبر دی؟

شيبه ويل: يا رسول الله! غواړم چې ستا څخه دفاع وکړم، رسول الله ﷺ ويل: دلته راسه، شيبه ورغلی او رسول الله ﷺ د شيبه پر ځيگر خپل مبارک لاس کښېناوه او ويل: د الله څخه بخښنه وغواړه، شيبه ويل: استغفر الله.

شيبه وايي: رسول الله ﷺ چې فقط لاس را څخه پورته کړی دی ﷺ تر ټولو خلکو راته گران او محبوب وگرځېدی، شيبه دلته ودرېدی او د رسول الله ﷺ څخه يې دفاع کول، اصلاً دی د رسول الله ﷺ د وژلو دپاره راغلی ؤ، مگر سبحان الله! اوس د رسول الله ﷺ څخه دفاع کوي.

رسول الله ﷺ بيا هم نارې وهي اَلَيْ عِبَادَ اللَّهِ! د ده ﷺ آواز هغو اصحاب کرامو چې شا وخوا په ميدان جنگ کې موجود وه لکه ابوبکر الصديق، عمر فاروق او څو نورو مهاجرينو رضوان الله عليهم واورېدی، هغه هم راغله پر رسول الله ﷺ را وگرځېدل مگر د دغو اصحاب کرامو شمېر ډير لږ ؤ، د شلو زرو نفرو په مقابل کې څه کولای سي؟ په دغه ځای کې د رسول الله ﷺ سره لږ مهاجرين او د ده ﷺ اهل بيت ورسره وه چې ټوله دوولس يا نولس نفره وه او په بل روايت کې وايي اتيا نفره وه، په دغه ځای کې د رسول الله ﷺ هغه شجاعت او دلاوري ښکاره سوه چې مثل يې نه ليدل کېږي، خپله غاټره يې د کفارو پر طرف ور ځغلول او ويل يې: «أَنَا النَّبِيُّ لَا كَذِبَ، أَنَا ابْنُ عَبْدِ الْمَطْلَبِ» په دغه وخت کې ابوسفیان بن الحارث رضي الله عنه د رسول الله ﷺ د غاټرې رکاب نېولی ؤ او عباس رضي الله عنه يې قيضه نيولې وه چې چابکه ولاړه نه سي، په دغه وخت کې رسول الله ﷺ د خپله ربه څخه د نصرت غوښتنه وکړه او وې فرمايل: اللَّهُمَّ أَنْزِلْ نَصْرَكَ، الهي ستا نصرت را نازل کړه.

کله چې عباس رضي الله عنه راغلی رسول الله ﷺ د ده په راتگ ډير خوشاله سو، دا ولي؟

ځکه عباس رضي الله عنه داسې لوړ آواز درلودی چې په ټولو عربو کې يې مثل نه و، د ده رضي الله عنه د آواز په باره کې وايي: د جاهليت په وختو کې عباس رضي الله عنه د خپلو پسونو او اوبانو دپاره چوپانان درلودل، چوپانانو به اوبان او پسونه د مکې مکرمې څخه ډير ليرې بېول، نورو خلکو که به خپل چوپانان غوښته نفر به يې پسي لېږل چې را يې ولي مگر عباس رضي الله عنه څوک نه پسي لېږل دلته په مکه مکرمه کې به يوې لوړې ته وختی او ور ناري به يې کړه، ډير لوړ آواز يې درلودی، رسول الله صلی الله علیه و آله د ده د آواز په باره کې فرمايي: «صَوْتُ الْعَبَّاسِ فِي الْمَعْرَكَةِ بِأَلْفِ رَجُلٍ» يعني: په جنگ کې د عباس آواز پر زرو نفرو حساب دی، اوس چې عباس رضي الله عنه راغلی رسول الله صلی الله علیه و آله ورته وويل: يا عباس! زما اصحابو ته ور ناري کړه، عباس رضي الله عنه هم په لوړ آواز په نارو شروع وکړه او ويل: اې مسلمانانو! رسول الله صلی الله علیه و آله دغه دی خو چا تر شا نه کتل، دلته نور رسول الله صلی الله علیه و آله ورته وويل: و اصحاب سَمْرَه ته ور ناري کړه (سَمْرَه يعني: ونه يا درخته) چې مقصد يې هغه ونه ده چې د حدیبیې په ورځ اصحاب کرامو تر هغې ونې لاندي د رسول الله صلی الله علیه و آله سره بيعت کړی و، حضرت عباس رضي الله عنه هم ناري کړه (يا اصحاب السمره أين يبعثکم؟) اې د ونې ملگرو هغه بيعت مو څه سو؟ ځيني اصحاب کرام چې د هغه بيعت په ورځ يې په بيعت کې گډون او اشتراک کړی و هغو دغه نارو واورېدل او په بيرته راگرځېدلو يې شروع وکړه، هغه خپل عهد يې ور په ياد سو غواړي چې پر خپله وعده وفاء وکړي او پر رسول الله صلی الله علیه و آله را ټولېدل دغه د اصحاب کرامو د بيرته راگرځېدلو حال ځيني هغه کسان بيانوي چې په دغه جنگ کې حاضر وه، هغه وايي: يو نفر چې د اهل شجره څخه و پر اوبن سپور و او تبتېدی خو کله چې يې دغه نارو واورېدل اوبن يې داسې تېز رهي و چې ده دا قدرت نه درلودی چې خپل اوبن ودروي او را وې گرځوي نو دئ ځني را وغورځېدی او اوبن يې پرېښاوه پرېښويې په جنگ شروع وکړه.

د بيعت الرضوان خلک په داسې حيرت انگېزه چابکي سره راگرځېدل چې بيان يې نه سم کولای او دغه به يې ويل: لبيک يا رسول الله! لبيک يا رسول الله! تر داسې اندازې چې دوی به کوبښن کاوه چې خپل اوبن را وگرځوي، خود اوبن درا گرځولو قدرت چې به يې نه کړی پيدا، خپله توره او سپر به يې ځني را حمله کړه او

له اوبښه به را غورځېدل، اوبښه به يې خپل سر ته پرېښاوه، ترڅو چي د رسول الله ﷺ پر شا وخوا د دغو نفرو څخه سل نفره را ټول سوه او په جنگ يې شروع وکړه، اوس نو دغه سل نفره چي سره يو ځای سوه د شلو زرو نفرو سره جنگ کوي، داسي جنگ شروع سو چي د انسانانو ترخيال او تصور لوړ دی، هغو کسانو چي دغه حالت يې ليدلی دی وايي: په والله دغو سلو نفرو داسي جنگ کاوه چي هيڅ شی يې مخ ته نه سواي درېدلای، په هوازن کي يې قتل او وژنه شروع کړه، دغه سل نفره په هغو شلو زرو نفرو کي قتل او وژنه کوي او هيڅوک يې مخ ته هم نه سي درېدلای، په دغه وخت کي د جنگ قومندان په خپله رسول الله ﷺ و هم جنگ کوي هم اداره، دا د چا په وسه پوره ده؟ دا کوم همت او شجاعت دی چي سل نفره دي د شلو زرو په مقابل کي جنگيږي؟ دا رسول الله ﷺ و او دغه يې شجاعت و نو ځکه حضرت علي عليه السلام وايي: کله چي به جنگ ډير شديد سو موږ به ورسول الله ﷺ ته رجوع کول، ځکه موږ پوهېدلو چي هغه رسول الله ﷺ د همت او شجاعت خاوند دی نه تبتي او نه بيرېږي.

د حضرت علي عليه السلام دغه قول د ځنين د جنگ په باره کي نه دی بلکه دغه خبره يې عامه کړې ده چي په ټولو جنگو کي همېشه زموږ دغه حال و، چي د جنگ د شدت په وخت کي زموږ رجوع ورسول الله ﷺ ته وه او په هغه سره مو ځانونه ساتل دغه د ځنين په ورځ هم دغو سلو نفرو د رسول الله ﷺ د شجاعت او ثابته پاته کېدلو په واسطه د رسول الله ﷺ تر شا جنگ کاوه، په دغو سلو نفرو کي دوې ښځي هم موجودي وې چي يوه ام عماره او بله ام سليم وه، چي د خپل خاوند ابو طلحه سره ملکرې وه، دغو ښځو جنگ نه کاوه مگر د رسول الله ﷺ سره ثابته پاته وې، د ام سليم سره يو خنجر ور سره و، رسول الله ﷺ پوښتنه ځني وکړه: يا ام سليم! په دغه خنجر څه کوي؟ دې وويل: که د مشرکانو څخه يو څوک را نژدې سو نس يې ور څيرم، سبحان الله! دا داسی ورځ وه چي نارينه تبتي مگر دغه ښځي ثابته پاته دي بيا ام سليم ورسول الله ﷺ ته وويل: اجازه را کوي چي دغه تبته لېلي کسان داسي و وژنم لکه ته چي هغه کسان وژني چي جنگ در سره کوي؟ دوی څنگه تا په دغسي حال کي يوازي پرېږدي؟ رسول الله ﷺ وفرمايل: يا پرې يې ږده.

دا په دغه جنگ کې د مسلمانانو بښخو ثبات و، په دغه ورځ کې رسول الله ﷺ دا اعلان هم وکړی: که هر چا د کفارو څخه يو څوک و وژي او د هغه پر وژلو يې شاهدان درلودل د وژل سوي سړي سامان د هغه دی.

ابن اسحاق او نور د انس بن مالک رضي الله عنه څخه روايت کوي چې د حنين په ورځ يوازي ابو طلحه د شلو نفرو کفارو سامان واخيستی، يعنې: يوازي ده شل نفره کفار وژلي وه، تر دغه وروسته و انصارو ته ناره کول شروع سوه: يا معشر الأنصار! يا معشر الأنصار! اوس بيرته د مسلمانانو ډلې يوه پسه بلي څخه را گرځي او شديد جنگ شروع دی، رسول الله ﷺ جنگ ته وکتل او وې فرمايل: اوس جنگ تود سو او بيا رسول الله ﷺ د مخکې څخه يو مټ شکي يا خاوره را پورته کړه او د کفارو مخان يې په وويشتل، دغه يو مټ خاوره د کفارو د لښکر د هر فرد و سترگو ته ورسېدل او ټوله د خپلو سترگو په مبلو مشغول سوه او له دې طرفه د مسلمانانو حملې پر شروع دي، بيا نور رسول الله وويل: د محمد په رب مې دي قسم وي چې کفار مات سوه، هلته په هوازن کې داسي قتل او وژنه شروع دي چې د مالک بن عوف هيڅ زړه ته نه لويږي چې سلو نفرو دي داسي حال را باندي جوړ کړی وي.

په دغه وخت کې د الله ﷻ له طرفه نصرت او بری، مرسته او معجزه را نازل سوه چې هغه له آسمانه د ملائکو نزول و، د آسمانه څخه ملائکې را کښته سوې دا دوهم جنگ دی چې ملائکې ورته را کښته کيږي پسه بدره څخه دغه يواځني جنگ دی چې ملائکې پکښي را کښته سوي دي، په حديث شريف کې راغلي دي چې مسلمانانو دغه ملائکې د يوې سياهۍ په شکل وليدلې، وايي: موږ په آسمان کې يوه سياهي وليدل چې مخکې ته را کښته سوه او په وادي حنين کې سره وپاشل سوه او بيا دغه سياهي موږ ته را نژدې سوه و مولیده چې تور غټ مېرېان وه، صحابه کرام وايي: چې موږ د دغو مېرېانو د ډيروالي په سبب خپل کالي ځني ځنډل چې پر کالو مو گرځېدل، مسلمانانو فقط دغه حال وليدی مگر کفارو بيا و ليدل چې ډير زيات خلک چې سپين کالي يې اغوستي دي او پر ابلکو آسانو سپاره دي او پر دوی وررهي دي، کفارو چې په هغه سلو نفرو څه نه سواي کولای او اوس ويني چې دغه لوی لښکر

او ډيري ډلي پر دوی ورهې دي په زړو يې بېره ننوتل او په تېښته يې شروع وکړه. ملا تګو په دغه جنگ کې، جنگ او وهل نه دي کړي لکه په بدر کې چې يې کړي وه. دلته فقط د ملا تګورا تګ د کفارو په زړو بېره ننه ایستل، او د جنگ له ميدانه په تېښته سوه، لکه څرنګه چې الله ﷻ فرمايي:

﴿لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُم مُّدْبِرِينَ﴾. [التوبه: ۲۵]

يعني: خامخا الله ﷻ ستاسي سره په ډيرو ځايو کې مرسته کړې ده خصوصاً د حنين په ورځ، کله چې ستاسي ډير والي تاسي په تعجب کې واچولاست، نو هغه ډير والي ستاسي څخه هيڅ شئ ایسته نه کړی، يعني: د دښمن حملې يې نه در څخه وګرځولې او پر تاسي مخکې تنګه سوه سره د دې چې مخکې ډيره پراخه ده، بيا مو دښمن ته په داسي حال کې شا وروګرځول چې تېښتېدل است.

﴿ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَنْزَلَ جُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ﴾. [التوبه: ۲۶]

او بيا الله ﷻ خپل سکون او اطمینان پر خپل رسول او پر مومنانو نازل کړی او الله ﷻ داسي لښکري را ولېږلې چې تاسي نه ليدلې او عذاب يې ورکړی و هغو کسانو ته چې کافران سوي وه او هم دغه عذاب د کافرانو سزا ده.

د هوازن لښکر د مکې مکرمې د شمال شرق له طرفه راغلی ؤ او مسلمانان د دوی په جنوب غرب کې واقع وه اوس د هوازن لښکر پر درې طرفه تښتي ځيني يې طائف ته ځي، ځيني يې نخله ته ځي او ځيني يې وادي اوطاس ته ځي، په هغو کسانو پسې چې اوطاس ته تښتېدل رسول الله ﷺ يوه ډله ولېږل چې مشر يې ابو عامر الاشعري ؓ ؤ، د مسلمانانو د دغې ډلې او د کفارو په منځ کې لږ جنگ وسو چې په نتيجه کې کفارو سخته ماته وخوړل، خو په دغه جنگ کې ابو عامر الاشعري ؓ شهيد سو.

همدارنگه رسول الله ﷺ يوه بله ډله په هغو کفارو پسي ولېږل چې د نخله پر طرف تېنېدل، چې په دغه تېنېدلو خلکو کې يو هم دُرَيْد بن الصَّمه ؓ، هغه سپين پېری اوړوند، د جاهليت لوی پهلوان، دغه دُرَيْد د مسلمانانو څخه يوه ځوان ونيوی چې د دغه ځوان عمر شپاړس کاله ؤ او نوم يې ربیع بن رُفیع الأسلمي ؓ، دُرَيْد په کجاوه کې سپور ؤ او مسلمان فکر وکړی چې بنځه ده غواړي چې په بندیانو کې يې بوزي، دغه ځوان اوښ تر مهار ونيوی او کش يې کړی، دُرَيْد بن الصمه پر ښخه کړه اوښ چیري بيايې؟ ځوان پوه سو چې په دې کجاوه کې سرئ دی نو يې اوښ چوک کړی، دُرَيْد بېغمه ناست دی ضعیفه سرئ دی يو سل او شپېته کاله يې عمر دی، دئ په خپله نور ژوند او عمر نه غواړي، ربیع بيا ځوان او يې تجربه دی د اول وار دپاره په جنگ کې گډون کوي، حتّی په توره سره يې د وهلو طريقه هم پوره نه ده زده، توره يې پورته کړه دُرَيْد يې پر اوږه په ووايه، څرنگه چې د دُرَيْد هډوکي زاره هډونه وه او غوښه يې هم نه درلودل توري تاثیر نه پر وکړی د يو سلو شپېتو کلو وچ هډونه دي او عمر يې هم په جنگو کې تېر سوی دی، دې واري هيڅ تاثیر پر و نه کړی.

دُرَيْد و خندل او ويل: اې وراړه! نوم دي څه شي دی؟

ځوان ويل: ربیع بن رُفیع الأسلمي دُرَيْد و ويل: يا ربیع! ما ستاسي د بنځو څخه دفاع کړې ده مگر بيا هم راسه چې د وهلو طريقه در وښيم، که ته غواړې چې څوک ووهې پر هډوکي يې مه ووهه هډوکي نه ماتېږي د وهلو ځای دغه دی د سر او اوږو په منځ کې (خپل مغزي ته يې لاس ور وړی) اوس د وهلو ځای هم ور ښيي او ويل: دغه ستا توره بېکاره ده ورسه هغه زما توره را واخله د ځین په شا کې پرته ده، ربیع هم هغه د دُرَيْد توره راوړل، دُرَيْد ويل: پر دغه ځای مي ووهه بيا نو ولاړسه مور دي خبره کړه چې ما دُرَيْد و وژی، ما همېشه د هغو څخه دفاع کړې ده، ربیع هم توره واخيستل څرنگه چې دُرَيْد ور ښوولي وه هتسي يې ووايه او وې وژی.

ربیع پسله جنگه خپلي مورته دغه قصه وکړه، مور يې وژړل او وې ويل: چې ده درته و ويل: ما ستا د بنځو څخه همېشه دفاع کول تا څنگه وژی؟ ربیع ويل: نه زه د ده په قصه خبر وم او نه د ده په خبرو پوه سوم چې دئ څه وايي، مور يې ورته و ويل:

د جاهليت په وختو کې زه، زما مور او زما خوندي بنديانې ونيول سوو او هغه څوک چې مور يې له بندي گرتې خلاصې او ايله کړو هغه دغه دُرید بن الصمه ؤ، ده وساتلو، ربیعہ ويل: زه څه خبر وم؟ که زه په دغه قصه خبر وای مابه نه وای وژلی، مقصد دا چې د دُرید بن الصمه آخري حال دغه ؤ چې درته بيان سو.

اوس چې دغه سل نفره مسلمانان پر شلوزرو يا دوولسو زرو کفارو غالبه او کاميابه سوه، د مسلمانانو د لښکر هغه نور تښتېدلي نفر لا تر اوسه نه دي راغلي، هغه بيا ډير وروسته هغه وخت راغله چې دغو سلو نفرو د جنگ په ميدان کې غنيمتونه ټولول، مقصد دا چې دغو شلوزرو نفرو ته چې يې ماته او شکست ورکړی هغه فقط دغه سل نفره وه، دا د الله ﷻ قدرت ؤ چې د حنين په ورځ ښکاره سو.

کله چې کفارو شکست وخورى رسول الله ﷺ دغه سل نفره امر کړه چې اوس غنيمتونه پرېږدئ په کفارو پسي وررهي سئ او هغه تعقيب کړئ.

دغه خبر چې کفار مات سوه په کراره کراره و هغه نورو تښتېدلو مسلمانانو ته ورسېدى، هغو هم په بيرته راگرځېدلو شروع وکړه، په دغه وخت کې چې مسلمانان کفار تعقيبوې رسول الله ﷺ پوښتنه وکړه چې خالد بن وليد چيرې دى؟ پسي وگورئ او پيدا يې کړى، په دغه وخت کې چې اصحاب کرام په خالد بن وليد پسي گرځي د کفارو مشر او عمومي قومندان مالک بن عوف هغه ځاى ته وررهي دى چې هلته د ده مات سوي لښکر سره يو ځاى کيږي، هلته ورغلى غواړي چې خپل لښکر بيرته سره يو ځاى او منظم کړي او بيا د حملې دپاره را وگرځي، د مسلمانانو څخه هغه د بني سليم د قبيلې څو نفره په ده پسي وررهي سوه، مسلمانان لا تر اوسه ټول نه دي سره يو ځاى سوي شمير يې اوس هم لږ دى، هلته مالک بن عوف د خپل لښکر ډير نفر سره يو ځاى کړه غواړي چې د حملې دپاره بيا را وگرځي، خو وې ليدل چې د بني سليم قبيله ورته ولاړه ده، مالک بن عوف پوښتنه وکړه چې دا څوک او کومه قبيله ده؟ ورته وويل سوه: دا د بني سليم قبيله ده.

په هغه وختو کې هري قبيلې خپلې نېزې او توري پر يوه خاص ډول اېښوولې چې په هغه سره پېژندل کېدې چې دا فلانئ قبيله ده، دغه د بني سليم قبيلې خپلې

هلته صحابه کرامو خالد بن ولید رضی اللہ عنہ پیدا کړی چې ټول بدن یې په زخمو ډک دی او ویني ځني بهیري، هلته یو اوبن چوک و دی رضی اللہ عنہ ورته ناست دی پر هغه اوبن یې تکیه کړې ده، څرنګه چې ډیره وینه ځني تللې وه له ضعفه یې هیڅ حرکت نه سواي کولای، رسول الله ﷺ ورغلی او دی رضی اللہ عنہ پر دغه حال و، رسول الله ﷺ کالي ځني وکښل پر زخمو یې ور ټوکی او لاس پر تېروي، خو ټوله زخمو نه یې په دغه لحظه جوړ سوه، بیا نور رسول الله ﷺ ورته وویل: ولاړ سه يا خالد! او په کفارو پسي ولاړ سه، تعقیب یې کړه او وې شړه، هغه خالد رضی اللہ عنہ چې څو لحظې د مخه پر هغه حال و چې د ضعفه څخه یې حرکت نه سواي کولای اوس پر آس سپور سو او په کفارو پسي ور رهي سو، دا هم د حنین په غزاه کې د رسول الله ﷺ د معجزو څخه یوه بله معجزه ده چې پر خالد رضی اللہ عنہ ښکاره سوه.

۵ جنگ د جریان په وخت کې رسول الله ﷺ پر یوه ښځه ورغلی چې وژل سوې وه او خلک پر را ټول وه، رسول الله ﷺ پوښتنه وکړه چې څه پښه ده؟ خلکو ویل: یوه ښځه ده چې خالد بن ولید وژلې ده، رسول الله ﷺ ځینو هغو نفرو ته چې د ده ﷺ سره ملګري وه و ویل: په خالد پسي ځان ور ورسوی او ورته و وایاست: رسول الله ﷺ دي له دې څخه منعه کوي چې کوچنۍ، ښځه او نوکر ووژني.

د حنین د غزاه غنیمتونه

رسول الله ﷺ د خپلو اصحاب کرامو سره د جنگ پر میدان کامیابه او مسلط سو او مسلمانانو د جنگ له میدان غنیمتونه را ټول کړل.

د حنین غنیمتونه په داسې ډول سره وه: اته زره ښځي بيله ماشومانو، څلېرویش زره اوبان او تر څلوېښتوزرو زیات پښونه، څلورزره اوقیه سپین زر.

مالک بن عوف دغه شیان د دې دپاره را وړي او راوستلي وه چې لښکر یې شکست و نه خوري، مګر د درید بن الصّمّه خبره صحي وه چې ویل: مات سوی لښکر په هیڅ شي نه را کړځي او د هیڅ شي پروا نه لري.

نو د حنین په جنگ کې د هوازن ډیري ښځي او کوچنیان، ټول مالونه او

حيوانات د مسلمانانو لاس ته ورغله، رسول الله ﷺ امر وکړی چې ټول غنیمتونه دي جُعرانې ته يووړل سي او هلته يې سره يو ځای کړی.

(جُعرانه) و مکې مکرمې ته نژدې د يوه ځای نوم دی، نو ټول انسانان او حيوانان هلته بوتله سوه او مالونه هم هلته يووړل سوه.

درسول الله ﷺ

رضعي خور شيماء بنت الحارث

د مخه تر دې چې انسانان او حيوانات جُعرانې ته بوتلل سي د بنديانو څخه يوه بڼځه نارې وهي، يوه سپين سرې بڼځه ده چې تقريباً اويا کاله يې عمر دی وايي: ما پرېږدی زه ستاسي د نبي خور يم، زه ستاسي د ملګري خور يم، صحابه کرامو ويل: زموږ ملګری رسول الله ﷺ خور نه لري موږ د هغه د خور نه دي اورېدلي، خو بڼځه ټينګه ده او وايي: تاسي ما ور ولی، د دې د ډيرو زاريو په سبب يې دا د بنديانو له ځايه را وايستل او رسول الله ﷺ ته يې ور وستل او ويل: يا رسول الله! دغه بڼځه دعوه کوي چې زه ستا خور يم، رسول الله ﷺ بڼځي ته و ويل: څوک يې؟ ويل: شيماء بنت الحارث د حليمه سعديه لور، دغه شيماء د رسول الله ﷺ رضعي يا د تي رودلو خور وه، رسول الله ﷺ چې کوچنی او په بني سعد کي ؤ د دغي شيماء عمر اووه کاله ؤ او دې د خپلي مور سره د رسول الله ﷺ روزنه کول او دې به رسول الله ﷺ په شا او غېږ کي ګرځاوه، رسول الله ﷺ نه و پيژندل او بنايي هره بڼځه دغه دعوه وکړي چې زه ستا خور يم نور رسول الله ﷺ و فرمايل: څه علامه او نښاني لري چې هغه دا ثابته کړي چې ته زما خور يې؟ شيماء و ويل: نښاني مي زما پر اوږه ستا غاښ دی، کله چې ما ته په شا ګرځولې پر اوږه دي غاښ را ولکاوه، رسول الله ﷺ و فرمايل: صدقت، چې دغه دي هم په ياد دي او راته و دي ويل نو ته شيماء او زما خور يې، رسول الله ﷺ خپل پټو ورته آوار کړی او دا يې پر کښنول د دې عزت يې وکړی هديې او تحفي يې ورکړې او دا هم مسلمانان سوه.

څرنگه شيماء د بني سعد د قبيلې وه او خلکو وليده چې د رسول الله ﷺ خور

د بني سعد د قبيلې څخه ده نو ټول هغه بنديان چې د بني سعد د قبيلې څخه وه د رسول الله ﷺ د عزت دپاره يې ايله کړه او بيا رسول الله ﷺ شيماء ته وويل: زما سره څې او که بيرته خپل قوم ته ځې؟ څرنگه چې شيماء سپين سرې وه د خپل قوم او قبيلې سره يې عادت درلودی ويل: خپل قوم ته ځم، نور رسول الله ﷺ شيماء ته تحفي او هديې ورکړې او دا خپل قوم ته مسلمانان او په عزت سره ولاړل، دا د رسول الله ﷺ درضي خور شيماء بنت الحارث رضي الله عنها قصه وه چې د حليمه سعديه لور وه.

سراقه بن مالک

کله چې د هوازن قبيلې ماته او شکست وخورى ټول نفر يې پر دې نه سوه کاميابه چې وتبتي، هو ډير نفر يې طائف ته ولاړل ځيني يې سره وپاشل سوه او ځيني يې بنديان ونيول سوه چې د بنديانو په جمله کي يو هم سراقه بن مالک الجسيمي ؤ چې د اهل طائف څخه ؤ، دا هغه سراقه بن مالک دی چې د رسول الله ﷺ د هجرت په ورځ په رسول الله ﷺ پسې ؤ او غوښتل يې چې د قريشو د انعام اخيستلو دپاره رسول الله ﷺ ونيسي، دغه سراقه هم بندي ونيول سو، ده وويل: ما پرېدی زما سره ستاسي د نبي له طرفه د امان ليک را سره دی چې په هغه ليک کي يې ماته امان را کړی دی، سبحان الله! دغه الهي کارو ته وگورى: د نن ورځي څخه يې اته کاله دمخه د رسول الله ﷺ څخه د خپل ځان دپاره د امان ليک اخيستی ؤ او نن د هغه ليک ثمره او مېوه خوري، صحابه کرامو ويل: هغه د امان ليک دي کومه دی او چيري دی؟ سراقه وويل: زما سره دی او اوس به يې در بشکاره کړم، سراقه د رسول الله ﷺ هغه ليک را وايستی چې د اوبن د اورې پر هندوکي ليکل سوی ؤ دغه ليک ابوبکر الصديق رضي الله عنه ليکلی ؤ او په هغه ليک کي رسول الله ﷺ د هجرت په ورځ سراقه بن مالک ته امان ورکړی ؤ.

اصحاب کرامو سراقه ورسول الله ﷺ ته را وستی او ويل: يا رسول الله! دغه نفر

وايي چې ستا له طرفه د امان ليک لرم، آیا رشتيا دغه ليک ستا د طرفه دی؟

رسول الله ﷺ وفرمايل: هو، «يَوْمُ بَرٍّ وَوَفَاءِ يَوْمُ بَرٍّ وَوَفَاءِ» نن د نېکۍ او وفاء ورځ

ده نړۍ د وفاء ورځ ده ايله يې کړې، سړاځه د هغه ليک په واسطه چې د هجرت په ورځ رسول الله ﷺ ور ليکلی ؤ خلاص او ايله سه. : سه اته کاله يې پر هغه خپله وعده وفاء ورسره وکړه.

لکه څرنگه چې د مخه مودرته وويل: د غنيمتو دپاره د رسول الله ﷺ په امر په جُعرانه کې ډير لوی ځای جوړ کړل سو او ډيره لويه پيره پر و درول سوه ځکه اته زره يوازي بنځي دي، پسونه، اوبنان، سپين زر تر حساب تېر، نويې د لښکر ډير نفر پر دغه غنيمتو پيره داران مقرره کړه او د پيره دارانو مشر يا قومندان يې مسعود بن عمرو الغفاري مقرره کړې، رسول الله ﷺ دغه غنيمتونه تر هغو نه و وپشل ترڅو چې د طائف د محاصرې څخه فارغه سو او وې فرمايل: دغه غنيمتونه دي تر هغو دلته وي چې بيا زه تصرف پکښي کوم، کله چې مسلمانانو د جنگ له ميدانه غنيمتونه ټول کړه د مسلمانانو نوري قواوي او لښکر د کفارو د تعقيب له طرفه بيرته راتله او سره يو ځای کيدل، ځکه غنيمتونه ټول سوه او جنگ خلاص سو، رسول الله ﷺ هم ټول لښکر سره يو ځای او منظم کړې، خالد بن وليد او زبير بن العوام رضي الله عنهما هم د کفارو د تعقيبولو څخه فارغه سوه او راغله بيا نو د طائف محاصره شروع سوه.

د طائف محاصره

د طائف محاصره او غزاه په حقيقت کې د حنين د غزاه پاته حصه ده که څه هم ځيني علماء دغه د طائف محاصره او جنگ بله غزاه بولي مگر دغه غزاه د حنين د غزاه تکمله او پوره کېدل دي او دغه غزاه په دې سبب پېښه سوه چې د هوازن او ثقيف تښتېدلي خلک د خپل عمومي قومندان مالک بن عوف سره په طائف کې سره يو ځای او سره جمع سول، رسول الله ﷺ پسله هغه چې د حنين له جنکه فارغه سو غنيمتونه يې په جُعرانه کې سره يو ځای کړه او د مسلمانانو لښکر هم سره يو ځای او منظم سو نو د خپله لښکره سره يې د طائف پر طرف حرکت وکړې، د لښکر د مقدمې قومندان خالد بن وليد المخزومي رضي الله عنه دی، دا پسله هغه چې الله جل جلاله يې د رسول الله ﷺ په معجزه زخمونه وړ جوړ کړه.

د مسلمانانو لښکر طائف ته ورسېدی مگر د طائف خلک کله چې د حنين څخه ورتښتېدل نو يې په طائف کې خپلې قلاوي تينګې کړې اسلحه يې سره يو ځای کړه، خواږه او ارتزاقی مواد يې سره جمعه کړه، چې په دې ډول سره يې د محاصرې دپاره آمادګي ونيول، له بله طرفه د مسلمانانو لښکر د طائف قلاوي محاصره کړې.

اوس رسول الله ﷺ إزاده وکړه چې د اهل طائف سره خبرې وکړي چې يا مسلمانان سې يا جزيه قبوله کړې يا جنگ در سره کوو، نو يې يزيد بن زُمهعه رضي الله عنه د خبرو دپاره ور ولېږی، يزيد رضي الله عنه هم د هغو د قلا و طرف ته ور نژدې سو او ويل: ما لره امان سته درتلاي سم؟ هغو ويل: هو په امان يې، يزيد رضي الله عنه ښه ور د مخه سو غواړي چې د رسول الله ﷺ پيغام ور ورسوي، کله چې ښه ور نژدې سو اهل طائف له هغه طرفه په غشو وېشتی او شهيد يې کړی رضي الله عنه او د ده قاتل هم هذيل بن أبي صلت و، يزيد رضي الله عنه قاصد او سفير و، قاصد او سفير هيڅ وخت نه وژل کېږي مگر اهل طائف په دغه اندازه له اسلامه منکره او د مسلمانانو دښمنان وه چې د رسول الله ﷺ قاصد يې شهيد کړی، رسول الله ﷺ پوه سو چې دغه خلک پر جنگ تينګ دي او نه غواړي چې خبرې وکړي.

رسول الله ﷺ مسلمانان امر کړه چې ځانونه د هجوم او حملې دپاره آماده کړی، په دغه وخت کې چې مسلمانان خپل ځانونه آماده کوي هغه د يزيد رضي الله عنه قاتل هذيل بن أبي صلت د قلا څخه را و وتی غواړي چې د مسلمانانو د لښکر معلومات وکړي بېغمه پر آس سپور دی، د ده په فکر هر وخت چې و غواړي په ځغستا بيرته قلا ته ننوتلای سي، دلته بيا يعقوب بن زُمهعه رضي الله عنه وليدی (يعقوب د هغه شهيد سوي يزيد ورور دی) نو يعقوب د شا له طرفه ورغلی او ځان يې قلا ته ور نژدې کړی او بيا يې پر دغه هذيل قاتل د شا له طرفه حمله وکړه، هذيل وارخطا سو د مخ پر طرف يې وځغستل، مخ ته د مسلمانانو لښکر و هغو ونيوی، اوس نو د يزيد رضي الله عنه قاتل د مسلمانانو سره بندي دی، دغه هذيل د هغه مشهوره شاعر أميه بن أبي صلت ورور دی، کوم چې رسول الله ﷺ د هغه په باره کې فرمايي: دى بايد د خپل حکمت او پوهې په سبب مسلمان سوی وای، هذيل اوس د مسلمانانو سره بندي دی، يعقوب بن زُمهعه رضي الله عنه و رسول الله ﷺ ته ورغلی او ويل: يا رسول الله! دغه هذيل زما د ورور قاتل دی او دا

هغه ځان دى چې قاصد يې و وژى، رسول الله ﷺ و فرمايل: هو، غاړه يې ورووه، نو يې هذيل بن ابي صلت و وژى ځكه ده د رسول الله ﷺ قاصد وژلى ؤ. وروسته د مسلمانانو د پهلوانانو څخه يوې ډلې ځانونه آماده كړه او د طائف پر قلا يې حمله وكړه غواړي چې د يوې لاري و قلا ته ورننوزي مگر اهل طائف په غشو ويشتل او د قلا څخه يې ليري كړه، ډير غشي يې پر واورول او ډير صحابه كرام يې زخميان كړه چې مسلمانانو د هغو غشو په سبب خپله حمله نه كړه پوره او پر شا تگ ته مجبوره سوه، وروسته رسول الله ﷺ په څو كاروسره امر وكړى.

لومړئ: د رسول الله ﷺ له طرفه د طائف و مريانو ته دا اعلان وسو: هر مريى چې د قلا څخه را ووزي او موږ ته راسي هغه خړ او آزاد دى، د دغه اعلان په سبب درويشت نفره مريان په هره طريقه سره چې وه خپل ځانونه يې د مسلمانانو لښكر ته ورسول چې په دې جمله كې يو هم ابوبكره ؤ، ابوبكره يو مريى ؤ چې د قلا و دېواله ته وختى او له هغه ځايه څخه د يوه خرڅ يا يوې غرغړې په واسطه د قلا و دېواله څخه لاندي مخكې ته را كښته سو او مسلمانانو ته يې ځان ورساوه (غرغړه) هغه كړدى. ارغړى ده چې د څاهانو څخه اوبه په را كښل كيږي، په هغه وختو كې هم دغسي ارغړى د اوبو او نورو درنو شيانو د پورته كولو دپاره استعمالېدلى او دغې ارغړى ته په عربي كې (بكره) ويل كيږي، څرنگه چې دغه مريى د دغې ارغړى په مرسته را كښته سو نور رسول الله ﷺ د دغې ورځې څخه پر دغه مريي د ابوبكره نوم كښېناوه.

دوهم: د رسول الله ﷺ په امر د طائف د قلاوو پر شا وخوا تېره او كنج داره اوسپني و پاشل سوې، د طائف د قلاوو پر شا وخوا يې ډيري تېرې اوسپني ورته وپاشلې، دا د دې دپاره چې اهل طائف پر بله خوا و نه تښتي، ځكه هغه تېرې اوسپني د دوى او د دوى د اوبانو او آسانو په پښو ننوتلې، اصلاً دغه تېرې اوسپني د هغه وخت مينونه وه، د اوس مينونه هم د دغسي مقصد دپاره استعمالېږي، نو د طائف پر شا وخوا دغه مينونه ورته وپاشل سوه، فقط هغه طرف يې خالي پرېښاوه چې پر هغه طرف د مسلمانانو لښكر پروت ؤ، هغه هم د دې دپاره چې مسلمانان حمله پر و كولاى سي چې په دې ډول سره اهل طائف له يوه طرفه په لښكر او د نورو طرفو څخه په مينو سره محاصره سوه.

دوهم وار بيا مسلمانانو حمله پر وکړه، دوهمه حمله يې هم د هغه غشو د ویشلو په سبب نا کامه سوه، رسول الله ﷺ د جنگ د يوه سياست پر قسم چي د بندي و تسليمېدلو ته مجبوره کړي امر وکړي چي باغونه يې قطعه کړي او وې سوځي، طائف د انگورو ډير باغونه درلودل ويل: دغه وني يې ور قطعه کړي، صحابه کرامو د باغو په قطعې کولو شروع وکړه خو د طائف د مشرانو څخه يوه نفر چي عبدالليل نومېدی ورسول الله ﷺ ته حال ورو لېږي.

دا هغه عبدالليل دی چي رسول الله ﷺ د غم تر کال وروسته طائف ته د دعوت دپاره ورغلی او د طائف په شروع کي چي يې د هغه اولو نفرو سره وليدل هغه دغه عبدالليل او د ده وروڼه وه، ده او د ده وروڼو د رسول الله ﷺ دعوت رد کړي او بيا يې مريان او هلکان وگمارل چي رسول الله ﷺ په ډبرو ولي، اوس دغه عبدالليل د طائف د عمومي مشرانو د غياب په سبب د طائف مشر ؤ.

دا خو درته معلومه ده چي د طائف او ثقيف عمومي مشر او رئيس عروه بن مسعود الثقفي ؤ مگر دغه عروه بن مسعود دغه د طائف د محاصرې په وخت کي په طائف کي نه ؤ موجود اردن ته تللی ؤ او په جرش کي ؤ، هلته يې د ځينو جنگي ثقيله اسلحو او مشين آلاتو چي منجنيق او دبابات ورته ويل کېده جوړول زده کول، څرنګه چي اهل طائف پر مسلمانانو د حملې نيت او اړاده درلودل غوښته يې چي دغه ثقيله اسلحه ورته برابره کړي، نو عروه بن مسعود او د طائف يو بل مشر د ثقيلي اسلحې د جوړولو د زده کړي دپاره شام ته تللي وه، دلته دغه ټولي واقعي لکه د مکې مکرمې فتحه، د حنين غزا او د طائف محاصره د هغو په غياب کي پيښي سوې.

عروه بن مسعود چي د طائف عمومي مشر ؤ نسته او مالک بن عوف هم په وادي ليه کي دی نو د طائف مشرتوب عبدالليل ته ور پاته ؤ، دغه عبدالليل ورسول الله ﷺ ته حال ولېږي ويل: يا محمد! ﷺ د وُنو څه گناه ده؟ که کاميابه سواست هغه ستاسي دي او که موږ کاميابه سوو د الله او صلې رحمي په خاطر يې را پرېږده، د باغو په قطعې کولو کي ستاسي څه فايده ده؟ رسول الله ﷺ هم باغونه ور پرېښوول.

دلته د عيينه بن حصن څخه ځيني کارونه ښکاره سوه، هغه عيينه چي د غطفان

رئيس و او په پخوا کي رسول الله ﷺ د احمق سطاغ نوم پر ايښی و او په وروسته کي مسلمان سو خو د ده اسلام هم د غنيمتو د پاره و، حتی د مکې مکرمې فتحې ته هم د غنيمت د پاره راغلی و او اوس طائف ته هم په دغه مقصد راغلی دی، دغه عيینه و رسول الله ﷺ ته و ويل: يا رسول الله! اجازه راکړه چې زه د طائف د مشرانو سره خبري وکړم او ما وژلای هم نه سي ځکه زه د غطفان رئيس او سردار يم، رسول الله ﷺ هم اجازه ورکړه چې هو ورسه خبري ورسره وکړه، عيینه بن حصن و اهل طائف ته ورغلی اول يې امان و غوښتی امان ورکول سو او دی هلته دننه و قلا ته ورغلی د طائف مشران ورته را ټول سوه ويل: څه خبر دي را وړی دی؟ ده ورته و ويل: خبره دا ده چې زموږ لښکر ضعیفه دی د جنگ طاقت نه لري تاسي نه وليدل چې په حنين کي په اوله حمله مات سوه، ورته ټينگ سی او صبر وکړی په تاسي هيڅ نه سي کولای تاسي په قلاوو کي ياست مسلمانان ستاسي سره د جنگ کولو طاقت نه لري پام کوی چې تسليم نه سي، سبحان الله! دا اوس د رسول الله ﷺ قاصد دی او خبري ټوله د مسلمانانو پر ضد کوي، د اهل طائف هم اطمینان حاصل سو او نيت يې وکړی چې نه به تسليمېږو، که څه هم د مخه بيرېدل او په شک کي وه چې تسليم سو که يا؟ مگر اوس چې عيینه بن حصن ورغلی او دغه خبري يې ورته وکړې اهل طائف د تسليمېدلو خبري رد کړې او د جنگ نيت يې وکړی، عيینه بن حصن بيرته و مسلمانانو ته ورغلی.

رسول الله ﷺ پوښتنه ځني وکړه چې ها! کومې نتيجې ته ورسېدې؟

عيینه و ويل: يا رسول الله! و مي بېرول ستا او ستا د لښکر قوت مي ورته بيان کړی، ورته و مي ويل: تاسي څوک ياست چې د محمد ﷺ سره جنگېږی؟ خيبر په هغه اسلحه او هغه قلاوو نه سو ورته ټينگ! تاسي ورته ټينگېدلای سي؟ تسليم سي، رسول الله ﷺ و فرمايل: دغسي دي ورته و ويل؟ ده ويل هو، رسول الله و فرمايل: يا! بلکه تا داسي او داسي ورته و ويل، عمر فاروق رضي الله عنه ولاړ سو او توره يې پورته کړه ويل: يا رسول الله! اجازه راکړه چې غاړه يې ور پرې کړم دا منافق دی، رسول الله ﷺ و فرمايل: پرې يې ږده يا عمر! بيا به خلک وايي چې محمد خپل ملکري وژني، حضرت ابوبکر رضي الله عنه ولاړ سو، هغه حليم، نرم او سينه درلودو کي ابوبکر رضي الله عنه هم

دغه حال نه سواى زغملاى چې د رسول الله ﷺ قاصد دي وکفارو ته د زړه ډاډ ورکړي او هغه دي د مسلمانانو و جنګ ته تشويق کړي، ويل: يا عيينه! داسي کارونه کوې او داسي درواغ وايې! حال دا چې ته په کلمه سره د { لا اِلهَ اِلاَّ اللهُ و اَن مُحَمَّدًا رَسولُ اللهِ } شاهدي آداء کوې آيا دا د مسلمان کار دى؟ عيينه په عذر او زاريو شروع وکړه ويل بخښنه غواړم زه ضعيفه يم بيا داسي نه کوم، خطا و تم عذرونه وايي.

ورونو! دغسي معلومات زموږ او ستاسي دپاره درس او عبرت دى، اسلامي ټولنه هيڅ وخت د دغسي ضعيف الايمان او منافق مزاجه انسانانو څخه نه خالي کيږي، دا نبوي عهد و او دغسي اشخاص پکښي پيدا کېدل، خوبيا هم هلته الهي وحي نازلېدې او دغسي اشخاص لکه عبدالله بن ابي بن سلول، يا عيينه بن حصن او داسي نور پکښي رسوا کېدل، اوس خو وحي نسته او د زړو مالک الله دى، نو وينى او بيداره اوسى په اشخاصو او د هغو په نظرياتو پسي مه ځى، د خپل ځان پيشوا او مقتداء کلام الله او رسول الله ﷺ او د هغه غوره اصحاب وگرځوى، نو به مو د جنت د داخلېدلو اميد پر ځاى وي، په پوره ډول سره ځانونه د واقعي اسلام په احکامو خبر کړى د رسول الله ﷺ په ژوند او احاديثو ځان خبر کړى او عمل په وکړى، ځکه نن ورځ داسي شيطان صفت انسانان د مسلمانانو او علماوو په نامه سره پيدا سوي دي چې د کلام الله او احاديث رسول الله ﷺ معناوو ته هم د خپلو شيطاني مقصدو د حاصلولو دپاره تغير ورکوي، د خپلو شخصي گټو د حاصلولو دپاره يې د دين په تغير او اړولو هيڅ پروا نه کيږي، دپاره د دې چې د دغسي کسانو په دام کي ونه لوېږي فقط د پخوانيو علماوو پر تفاسيرو او د احاديثو د کتابو پر شروحو اعتماد کوى، نه د دغو يې پروا مسلمانانو پر فتواوو.

خير اهل طائف د خپلو قلاوو څخه هيڅ نه را وزي او مسلمانانو څو واړه د حملې کوښښونه وکړه خو هغه ټول کوښښونه د اهل طائف د غشو ويشتلو په سبب بې نتيجه سوه او مسلمانان هيڅ نه سي ور د مخه کېدلای، خالد بن وليد رضي الله عنه ورو ووتى او د قلا مخ ته ورته گرځي د پهلوانۍ حرکتونه ورته کوي د طائف و مشرانو ته ور ناري کړي چې څوک جنګ او مبارزه را سره کوي؟ خود ها خوا هيڅوک نه ورته راوزي.

خالد رضي الله عنه د قلا پر شا وخوا ورته گرځي د خپل همت او غيرت او بيا د دوى د بې

غیرتۍ خبرې ورته کوي چې گوندي یو څوک را ووږي او بیا ورته وایي چې څوک مبارزه را سره کوي؟ بیا هم څوک نه ورته را وږي، دی ﷺ بیا هم نارې وروهي خو آخر عبداللیل ورته را بڼغ کړه ویل: یا خالد! که یو کال پر دغه ځای و درېږې په والله که څوک در ووږي، خالد ﷺ هم بیرته راغلی، حتی د مبارزې دپاره هم څوک نه را وږي.

بیا نو مسلمانانو دبابه جوړه کړه هغه چې په خیبر کي یې لیدلې او استعمال کړې وه او هلته مو درته ویلي وه چې دبابه یوه لویه ځنه ده چې د لرگي عربې لري او په څو نفرو پوري وهل کیږي، د مخ د خوا په څرمنو او پوستو دې دپاره پته ده که دښمن په غشو ویشتل غشي په هغه څرمنو کي بندېږي او هغه څوک چې پر دغه ځنه وي وهغه ته دغه غشي نه ور رسېږي، دغه څرمني او پوستونه یې بیا په ابو لندول ځکه که په اور هم وویشتل سي بیا هم دغه پوستونه اور نه اخلي، نو مسلمانانو دغه دبابه جوړه کړه او سل نفره اصحاب کرام د دغې دبابې تر شا دي او پوري وهي یې غواړي چې دغه ځنه د قلا و دپواله ته ورسوي او هلته یې ورته کښېږدي پر ور وڅېږي او قلا ته ور واوړي، اهل طائف ورته گوري چې مسلمانانو په ثقیله اسلحه شروع وکړه، ځکه دا د هغه وخت لویه او درنه اسلحه وه، واقعاً هم دغه دبابه د طائف و قلا ته ور نژدې سوه، د اهل طائف سره بیا یوه بله اسلحه ور سره وه لکه کوچنۍ منجنيق چې ډبري یې په ویشتلې، هغو بیا دغه اسلحه ورته کښېښوول او دغه د مسلمانانو دبابه په لویو لویو ډبرو ولي، په غشو یې نه ولي ځکه غشي تاثیر نه پر کوي بلکه په ډبرو یې ولي په دغه ډبرو دا دبابه ماته سوه ځکه دغه دبابه د پنخوا څخه مضبوطه نه وه جوړه سوې دالته یې دکار چلولو دپاره په رسیانو سره بنده کړې وه، موقتي شئ ؤ، نو دبابه ماته سوه او بیا یې پر اصحاب کرامو د غشو باران جوړ کړی حتی څو نفره یې زخمیان هم کړه، مسلمانان بیرته پر شا ولاړل او دغه حمله هم ناکامه سوه.

د طائف محاصرې د شلو ورځو په شا وخوا کي دوام وکړی، د مسلمانانو له طرفه دغه حملې او کوبښونه پرله پسې جاري دي چې قلا ته ور ننوږي خو ټوله کوبښونه یې فایده یې وه، یوه بله ورځ بیا مسلمانانو حمله وکړه چې هغه هم بې فایده سوه ابوبکر الصدیق ﷺ د رسول الله ﷺ سره ناست دی او د رسول الله ﷺ سره په دغه

باره کي خبري کوي چي بايد څنگه او په څه ډول حمله پر وکړو؟

رسول الله ﷺ و فرمايل:

«يا ابا بکر! ان الله لم یأذن لي بفتحها»

ژباړه: يا ابا بکر! الله ﷻ د طائف د فتحې اجازه را نه کړه.

او دغه د طائف نه فتحه کېدل الله ﷻ تر دغه د منځه په خپل کتاب قرآن مجيد

کي ذکر کړي وه چي د سورة الفتح په (۲۱) نمبر آيات کي فرمايي:

﴿وَأَخْرَىٰ لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا قَدْ أَحَاطَ اللَّهُ بِهَا وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا ﴿٢١﴾﴾

ژباړه: يو بل ځای سته چي اوس د هغه د فتحه کولو قدرت نه لری.

ډير مفسرين دغه بله فتحه د طائف فتحه بولي، الله ﷻ دغسي مقدره کړې وه

چي اوس يې نه سی فتحه کولای، ابوبکر الصديق ﷺ چي دا خبره واورېدل ويل:

يا رسول الله! خلکو ته د کوچ او بارېدلو اجازه ورکړو؟

يعني: دا چي طائف نه فتحه کېږي نو خلک په بارېدلو سره امر کړو؟ رسول الله ﷺ

و فرمايل: هو، ځکه وحي نازلې سوي وې چي نه يې سی فتحه کولای، کله چي

ابوبکر الصديق ﷺ د رسول الله ﷺ له خېمې را و وتی غواړي چي خلک په بارېدلو

سره امر کړي وې ليدل چي د عمر فاروق ﷺ او ابو المحجن الثقفي په منځ کي يو تود

بحث يا سوال او جواب شروع دی، ابو المحجن الثقفي چي د قلا پر بام ولاړ دی او

حضرت عمر ﷺ پر مخکه ولاړ دی په لوړ آواز او نارو يو له بله خبري سره کوي، ابو

المحجن ورته وايي: تاسي څوک ياست؟ ستاسي جنگ نه دی زده، تاسي د جنگ

خلک نه ياست، عمر ﷺ بيا ورته وايي: تاسي لکه کربوري په غار کي پټ ياست چيري

به را څخه ولاړ سی؟ قسم په الله يو کال به درته ولاړ يو تر څو ورا وتلو ته مجبوره سی.

اوس ابوبکر الصديق ﷺ د خېمې څخه را و وتی چي خلک په بارېدلو سره امر

کړي او دلته د عمر ﷺ او ابو المحجن په منځ کي دغه سوال او جواب شروع دی،

ابوبکر الصديق ﷺ واورېدل چي عمر ﷺ ورته وايي: والله يو کال به دلته انتظار درته

وباسو، ابوبکر الصديق ﷺ ورته وويل: داسي مه وايه يا عمر! الله ﷻ د طائف د فتحه

کولو اجازه نه ده کړې، عمر ﷺ ورته وايي: تا دغه خبره د رسول الله ﷺ څخه

واورېدل؟ ويل: هو، ويل: نو بارېرو؟ ويل: هو، مسلمانانو ته داسې امر وسو چې سبا بارېرو. اوس چې د بارېدلو امر په مسلمانانو کې نشر سو ځيني د جهاد شوقيان ځوانان خاصتاً هغه کسان چې د حنين په ورځ تېنېدلې وه او پر هغه خپله تېنېته غمجن او پښېمانه وه، خپلو ځانو ته يې قهر راغلی و او اوس غواړي چې د ثقيف او هوازن څخه خپله بدله او انتقام واخلي هغو و ويل: موږ نه بارېرو ترڅو طائف فتحه نه کړو، نو دغه کسان ورسول الله ﷺ ته ورغله ويل: يا رسول الله! طائف مو نه دی فتحه کړی او څو؟ موږ جنگ ورسره کوو، رسول الله ﷺ وفرمايل: الله ﷻ يې د فتحه کولو اجازه نه ده کړې، دوی تېنگ وه ويل: ته مو تجربه کړه يا رسول الله! رسول الله ﷺ و فرمايل: ښه دی ورسې حمله پر وکړی.

هغه احساساتي ځوانان سره يو ځای سوه او د طائف پر قلا يې ډيره شديدې حمله وکړه، خود قلا له طرفه په غشو وېشل کېدل دومره غشي يې پر واورول چې ټوله يې زخميان کړه يو هم بېله زخمه نه سو پاته، ځوانان بيرته ټوله زخميان راغله. رسول الله ﷺ بيا و فرمايل: سبا بارېرو ان شاء الله، خلک هم په دغه فيصله خوشاله وه او هيچا هيڅ و نه ويل، خلک د بارېدلو دپاره د سامان په تړلو مشغوله سوه او رسول الله ﷺ له خپله ځانه سره خندل.

په سهار کې مسلمانان را بار سوه او طائف نه سو فتحه اوس چې د مسلمانانو لښکر له طائفه څخه کوچ وکړی اورهي سورسول الله ﷺ و فرمايل: دغه الفاظ وياست: آيون، تائبون، عابدون، لربنا حامدون.

په لار کې بيا ځيني هغه اصحاب کرام چې په دې سره خواشيني او ناراضه وه چې طائف ولي نه سو فتحه ورسول الله ﷺ ته ورغله او ويل: يا رسول الله! و ثقيف ته ښرا وکړه، رسول الله ﷺ نبي الرحمة و فرمايل: «اللهم اهد قبيلاً و اهدت بهم» يعني: الهي ثقيف ته هدايت وکړې او مسلمانان يې راوړې، د ښرا پر ځای يې دعاء ورته وکړه او واقعاً هم لږ موده وروسته الله ﷻ ثقيف ته هدايت وکړی او د دوی ډله مدينې منورې او رسول الله ﷺ ته د خپل اسلام د اعلانولو دپاره ورغله او اسلام ته داخل سوه. دغه د طائف د خلکو مسلمانېدل به بيا پر خپل وخت درته بيان سي، ان شاء الله.

په جعرانه کې د غنیمتو وېشل

کله چې رسول الله ﷺ د طائف محاصره پرېښوول نو جعرانې ته ولاړې، جعرانه هغه ځای دی چې د حنین غنیمتونه پکښې یو ځای سوي وه، رسول الله ﷺ دلته په جعرانه کې اوسېږي او غنیمتونه نه تقسیموي انتظار کوي چې بنايي د ثقیف او هوازن خلک راسي او مسلمانان سي او رسول الله ﷺ دغه د دوی بندیان او مالونه بیرته ورکړي، یا خو به هغه خلک لږ تر لږه د دغه خپلو بنځو او ماشومانو طلب وکړي، رسول الله ﷺ د پنځلسو ورځو په شا وخوا کې دلته د دوی د را تګ انتظار وکړی چې گوندي یو څوک راسي، خو بیا هم د ثقیف او هوازن له طرفه هیڅوک نه راغله، رسول الله ﷺ د شوال پر شپږمه د مکې مکرمې څخه را وتلی و د شوال میاشت پای ته ورسېدل حتی ذو القعدة هم پر تېرېدلو ده تقریباً دوې میاشتي کیږي چې رسول الله ﷺ د مکې مکرمې څخه را وتلی دی، رسول الله ﷺ ولیده چې کفار د خپلو بنځو او اولادو دپاره هم نه راځي نو رسول الله ﷺ امر وکړ چې غنیمتونه دي و وېشل سي، بنځي، ماشومان، زر، اوبان، پسونه، دا ټول وېشل کیږي.

د غنیمتو څخه یې اول هغو کسانو ته تقسیم ور شروع کړی چې په عربي کې (مَوْلَئَهُ قُلُوبُهُمْ) ورته ویل کیږي، (مَوْلَئَهُ قُلُوبُهُمْ) څوک دي؟ دوی د عربو هغه اشراف او رئیسان دي: چې نوی یې ایمان راوړی دی تازه مسلمانان سوي دي خو اسلام یې تر اوسه ضعیفه دی د تزلزل په حالت کې دي، دا امکان یې سته چې په لږه خواشیني سره دي له اسلامه واوړي، نو د دغو غنیمتو څخه په دې سبب و هغو ته خاصه برخه ورکول کیږي چې زړونه یې اسلام ته را جذب سي، پر اسلام ټینګ سي او اسلام یې قوي سي، یا خو هغه څوک دي چې تر اوسه مشرکان دي خو رسول الله ﷺ د هغو د اسلام امید لري، نو ځکه دوی ته هم په غنیمتو کې حصه ورکوي.

د مَوْلَئَهُ قُلُوبُهُمْ په جمله کې اول هغه څوک چې ډیره لویه حصه ورکول سوه ابوسفیان و، رسول الله ﷺ په خپله د دغو غنیمتو تقسیم کوي او اول هغه څوک چې حصه ورکول سوه ابوسفیان و، رسول الله ﷺ وفرمایل: سل اوبنه ورکړی، د سرو او

سپينو زرو سل اوقيه وركړې، دا ډير زيات مال ؤ، سل اوبنه پوره سرمايه وه، حتی نن ورځ هم سل اوبنه ډير مال بلل كيږي، يو اوبنې په څو دى؟ په سل كي يې ضرب كړه نو په هغه وختو كي به څومره زيات مال ؤ، ابوسفیان ډير خوشاله سو چي دا څنگه سخا او وركړه ده؟ ابوسفیان پتو آوار كړى د زرو سل اوقيه يې پكښي ورواچول.

ابوسفیان ويل: يا رسول الله! زما د زوى معاويه حصه؟ ويل د معاويه دپاره هم سل اوبنه او سل اوقيه د زرو دي، د زرو دغه سل اوقيه هم په هغه پتو كي ورواچول سوه، ابوسفیان بيا وويل: زما د زوى يزيد حصه؟ رسول الله ﷺ وفرمايل: هغه لره هم سل اوبنان او سل اوقيه د زرو دي، دغه سل اوقيه هم په هغه پتو كي ورواچول سوه.

ابوسفیان چي اوس خپل پتو سره را ټول كړى او غواړي چي په شا يې كړي نه يې سي پورته كولاى ډير درانه وه، دا د رسول الله ﷺ عطاء او وركړه وه، فكر وكړى دا څومره زروه چي يوازي ابوسفیان ته وركول سوه؟ چي ابوسفیان يې په شا كولاى نه سي، نو ابوسفیان وويل: مرسته راسره وكړى را پورته يې كړى، رسول الله ﷺ ويل يا، په خپله يوازي به يې پورته كوي او ورې، ابوسفیان مجبوره سو زورونه زورونه څو اوږه يې تر لاندي كړه او پورته يې كړه دپاره سره رهي سو، رسول الله ﷺ په تعجب سره سر وښوراوه چي دغه مال او پيسې څنگه د انسان زړه ته ننوزي. دا هغه اوله وركړه او حصه وه.

بيا يې حكيم بن حزام ته سل اوبنه وركړه، هغه سل نور وغوښتل، سل يې نور هم پسي وركړه، صفوان بن أميه ته يې سل اوبنه وركړه، بيا يې سل اوبنه وركړه، بيا يې سل اوبنه وركړه، حارث بن الحارث بن كلده ته يې سل اوبنه وركړه، بيا يې عيينه بن حصن ته ور بڼ كړه (عيينه هغه سړى دى چي هغه ټول مخالف كارونه يې كړي وه) بيا هم رسول الله ﷺ وفرمايل: ده ته سل اوبنه او سل اوقيه د زرو وركړى، ده ته هم وركول سوه، اقرع بن حابس ته سل اوبنه او سل اوقيه د زرو وركول سوه، دغه رنگه نورو مشرانو ته سل اوبنه او سل اوقيه د زرو وركول سوه، چي دغه خلك د تاريخ او سيرت په كتابوكي د (اهل المئين) په نامه سره يادېږي، يعنې: په دغه غنيمت كي يې په سوو حصه اخيستې ده.

دغه رنگه نورو مشرانو ته پنځوس پنځوس څلوېښت څلوېښت، اوبنان ورکول سوه، تر داسې اندازې چې په خلکو کې دا خبره نشر سوه چې محمد ﷺ دا سي ورکړه کوي چې له فقره نه بيرېږي.

کله چې مشران خلاص سوه په نورو عامو خلکو يې شروع وکړه هغو ته حصې او مالونه ورکول کيږي، په دغه وخت کې د عربو د نورو قبائلو څخه خلک را شروع سوه چې په دغه غزاه کې يې اشتراک هم نه وکړی او مالونه غواړي، يو اعرابي راغلی د رسول الله ﷺ څخه يې څه مال و غوښتی، رسول الله و فرمايل: دغه شېله چې په پُسو ډکه ده دا ده ته ورکړی، خلکو ورته وويل: واخله دغه پسونه يې ستا، ډير زيات پسونه وه اعرابي ويل: يا محمد! ﷺ پُسخند را وهې؟ رسول الله ﷺ و فرمايل: پسخند نه دی ورسه بوبېزه، اعرابي هم ورغلی پسونه بيابې خو په دغه انتظار کې دی چې اوس به بڼغ راباندي وسي چې چيري يې بيابې؟ يو څوک به مي د پُسو د بېولو څخه منعه کړي، خو هغه نه چا منعه کړی نه يې څه ورته وويل، ده پسونه رهي کړي دي او تر شا گوري چې اوس به مي يو څوک را وگرځوي، خو نه څوک سته او نه چا څه ورته وويل، څو خپل قوم ته ورسېدی او قوم ته نارې ور وهي وايي: ورسې مسلمانان سې! ورسې مسلمانان سې! محمد ﷺ د هغه چا ورکړه کوي چې له فقره نه بيرېږي، يعنې: داسې ورکړه يې ده چې ځان ته هيڅ شئ نه پرېږدي او هيڅ دا فکر نه کوي چې زه به يوه ورځ محتاج سم.

ورونو! هر څوک چې هر څومره سخي هم وي د ځان د ضرورت دپاره څه مال را گرځوي يا لږ تر لږه د خپل احتياج د وخت فکر ور سره وي، مگر اعرابي وايي: د محمد ﷺ سره له فقره څخه هيڅ بېره نسته، قوم چې دا د ده رمه او پسونه وليدل هغه هم مسلمانان سوه، دغه هغه د زړو را جذبول دي (مَوْلَقَةُ الْقُلُوب) چې په دغو مالوسره يې خلک و اسلام ته را جذب کړه.

اوس نور رسول الله ﷺ دغه د غنيمت مالونه وېشي او وېشي، اعراب پر را ټولېږي څو چور او ازدحام جوړ سو او هر يو څه غواړي، حتی رسول الله ﷺ د ډير ازدحام په سبب له خپله ځايه نه سي ښورېدلای، د خلکو له ډيروالي حرکت نه سي کولای خو

له مجبوريه له خپله خايه خنجه ڇه پر شا ولاڀي هلته بيا خلك پر راتول سوه هر يو زور او ناري وهي: يا رسول الله! ما ته يي راڪره، ما ته يي راڪره، خورسول الله ﷺ يي په دغه زورو او پوري وهلو كي يوې وني ته ورساوه، د ڊير چور او پوري وهلو په سبب د رسول الله ﷺ د اوږو پتو يا خو په ونه پوري بند سويا د خلكو د چور په سبب ڪش ڪرل سواو د رسول الله ﷺ مبارڪ بدن ښڪاره سو، رسول الله ﷺ ناري ڪره: «آيها الناس! رُدو على رِدائى رُدو على رِدائى» اڀي خلكو! زما پتو راڪري، زما پتو راڪري، په والله كه زما سره د تهماڀي د وٺو په شمڀر حيوانات وي ٽوله به درباندي تقسيم ڪرم، تاسي به ما نه بخيل نه بي زره او نه درواغجن وويني، يعني: زه نه بخيل يم چي شئي درنه ڪرم او نه له فقره بپرڀرم چي خان ته يي ڪښڀردم او نه درواغ وايم په والله هيڃ شئي نه درخنجه ڪرڻوم، هلته ورسول الله ﷺ ته نڙڊي يو اوبن ولاڙو د هغه پر بوڪ يي لاس تپر ڪري د اوبن يو څه وڙي په لاس ورغلي هغه وڙي يي په لاس كي پورته ڪڙي او وڙي فرمايل: اڀي خلكو! په والله په دغه غنيمتو كي د دغو وڙو پر اندازه شئي زما نه دي بيله ڄمسه (يعني: پنڄمه حصه) او هغه ڄمسه ٽوله پر تاسي وښم خان ته هيڃ شئي نه پرڀردم.

په دغه وخت كي يو اعرابي راغلي، اعرابي خو پيڙني؟ هغه صحرايي عرب ته ويل ڪيڙي ڪوم چي په خېمو او قبيلو كي اوسيري، اعرابي راغلي او رسول الله ﷺ يي ترڪالي ونيوي او ڪالي يي په زوره ڪش ڪري، چي د دغه ڪښڀلو په سبب د رسول الله ﷺ پر مبارڪه غاره سور داغ پاته سواو ويل: يا محمد! ﷺ ما ته يي هم راڪره او عدل وڪره قریش ظالم قوم دي، حضرت عمر رضي الله عنه د دي خبري تحمل نه سواي ڪولاي اجازه يي وغوښتل چي دغه سڙي و وڙني، ڇڪه دغه خطاب يي ورسول الله ﷺ ته واورسول الله ﷺ قریش دي، خورسول الله ﷺ وفرمايل: پر يي ڀڏه يا عمر! او دغه اعرابي ته يي مالونه ورڪره او ورڪره ڇو په آخر كي رسول الله ﷺ ورته وويل: راضي سوڀي؟ اعرابي ويل هوراضي يم.

دا د خلكو سره د رسول الله ﷺ ژوند، اخلاق، معامله او ورڪره وه، او دغه يي حليم يا پراخه سينه وه چي په دغسي يي ادبه خبرو هم نه په قهر ڪېدي، دغه وښ تر

اوسه په خُمس يا د غنيمتو په پنځمه حصه کې ؤ چې د هغه د مصرفولو اختيار د رسول الله ﷺ په لاس کې ؤ او د غنيمتو هغه پاته څلور حصې پر لښکر تقسيمېږي، پسله هغه چې رسول الله ﷺ د خُمس د وېشلو څخه فارغه سو نو يې زيد بن ثابت رضي الله عنه امر کړی چې نور غنيمتونه او خلک دي را حاضر سي او بيا يې هغه پاته غنيمتونه پر لښکر و وېشل، چې و هر سړي ته څلور اوبنه او څلوېښت پسونه ور ور سپدل او هغه څوک چې آس به ور سره ؤ هغه ته دوولس اوبنه! يوسل او شل پسونه ور ور سپدل.

اوس به د دغه وړکړي په باره کې د امام غزالي رحمته الله عليه قول درته را نقل کړم. امام غزالي رحمته الله عليه وايي: د رسول الله ﷺ دغه د مالو وېشل پر يوه حکيم سياست جوړ او بناوه، ځکه په دنيا کې ډير داسي قومونه سته چې حق ته په نس سره ور وستل کېږي نه په عقل سره (يعني: نس يې ور چاغ کړه نو يې حق ته ور وله) لکه څرنگه چې حيوانات په يوه مټ شپيشتو سره خپلي لاري ته را وستل کېږي، دغه شپيشتي به دي ورته نيولي وي او هغه حيوان درېسې وي خو يې هغه د ده کوټې ته په امن او امان ور ولې، دغه رنگه ځيني انسانان دې ته اړ او محتاجه دي چې يو قسم فن به ور سره کاروې ترڅو د ايمان سره اُلفت پيدا کړي او ورته را جذب سي، يعني: په عقل سره سمې لاري ته نه را وستل کېږي، بلکه نس يې ور موږ کړه او حق ته يې را و بوله، بيا نو دى د حق متابعت کوي.

د انصارو په زړو کې نا اميدي

يوه شي ته متوجه سى: د دښمن څخه غنيمت هر شى او هر څومره چې وي پر پنځه حصې وېشل کېږي چې پنځمې حصې ته يې خُمس ويل کېږي او د دغه خُمس تصرف د وخت د آمر په لاس او اختيار کې دى څرنگه چې يې لازم بولي پر هغه قسم به د اسلام او مسلمانانو د مصلحت دپاره تصرف پکښې کوي او پاته سوې هغه څلور حصې هغه د لښکر حق دى او پر دوى وېشل کېږي، اوس چې رسول الله ﷺ خلکو ته دغه ډير ډير مالونه ور کول هغه ټول د خُمس څخه وه او د مصرفولو اختيار يې د رسول الله ﷺ په لاس کې ؤ او دغه ذکر سوو خلکو ته يې ور کړه چې دغه ور کړو ته عطيه يا

عَطِيَّات وېل کېږي او دغه عَطِيَّات چي تر خپلي حصې زيات يو امتياز و ټول قريشو يا د نورو عربي قبيلو و مشرانو يا اعرابو ته ورکول سو، د دغه امتيازاتو څخه په انصارو کي هېچا ته هېڅ شئ نه ورکول سو او پاته د غنيمت نوري څلور حصې و خپلو حقدارانو ته که مهاجرين وه که انصار او که د نورو قبيلو خلک وه پر ټول لښکر په صحي تقسيم سره و وېشل سوې او هر چا ته خپله حصه پوره ورکول سوه.

مگر څرنگه چي په عَطِيَّاتو کي و انصارو ته هېڅ شئ نه ورکول سو نو د دوی په زړو کي څه نا اميدي پيدا سوه او په دغه باره کي خبري کېدلې، يوه د انصارو څخه و ويل: رسول الله ﷺ د خپل قوم سره يو ځای او د هغو په منځ کي سو موږ يې هېر کړو، بل بيا و ويل: الله دي رسول الله ﷺ ته مغفرت وکړي قريشو ته يې ورکوي او موږ پرېږدي حال دا چي زموږ د تورو څخه تر اوسه د دوی ويني څڅيرې، يعني: تر نن ورځي موږ د دوی سره په جنگو کي ولاړ و او نن دوی تر موږ زيات غنيمتونه وړي، انصار په دغه شکايتو کي وه او دننه په زړو کي خواشيني وه، سعد بن عبادۀ رضي الله عنه چي د انصارو د مشرانو څخه و رسول الله ﷺ ته ورغلی او ويل: يا رسول الله! دغه د انصارو ډله په خپلو زړو کي په دغه کار ناراضه دي، ځکه خپل قوم او د عربو ټولو قبيلو ته دي لوی لوی عطيات ورکړه بېله انصارو، رسول الله ﷺ و فرمايل: يا سعد! ته په خپله په دغه باره کي څه وايې؟ سعد رضي الله عنه ويل: يا رسول الله! زه هم زما له قومه يو سړی يم، رسول الله ﷺ وليده چي د سعد بن عبادۀ رضي الله عنه په زړه کي هم يو څه ورگرځي، نو رسول الله ﷺ و فرمايل: ټول انصار په يوه ځای کي سره يو ځای کړه چي ټول يو ځای او پوره سوه بيا ما ته خبر راکړه.

سعد رضي الله عنه هم د رسول الله ﷺ څخه را و وتی او ټول انصاريې په يوه ځای کي سره يو ځای کړه، په دغه جمله کي څو نفره د مهاجرينو هم راغله هغو ته يې اجازه ورکړه او بيا نور مهاجرين راغله هغه يې منعه کړه، ځکه رسول الله ﷺ فرمايلي وه چي بېله انصارو به بل څوک نه وي موجود، کله چي ټول انصار سره يو ځای سوه او يو نفر يې هم نه سو پاته، نو سعد رضي الله عنه و رسول الله ﷺ ته ورغلی او ويل: يا رسول الله! د انصارو ټول نفر سره يو ځای سوه، رسول الله ﷺ ورغلی او دوی ته يې په خطبه ويلو

شروع وکړه، لومړی یې د الله ﷻ حمد او ثنا وویل او بیا یې درود و وایه او وې فرمایل:

یا معشر الأنصار! دا څه خبره ده چې ما ته ستاسي په باره کي را ورسېدل؟

هغه دا چې ستاسي په زړو کي پر ما یو شی پیدا سوی دی.

آیا زه تاسي ته په داسي حال کي نه درغلم چې تاسي په کمراهي کي واست او

الله ﷻ زما په واسطه هدایت درته وکړی؟

آیا زه په داسي حال کي نه درغلم چې تاسي غریبان واست او بیا الله ﷻ غنیان کړ است؟

آیا زه په داسي حال کي نه درغلم چې تاسي سره پاشلي او مختلف واست او

الله ﷻ سره یو ځای او متفق کړ است؟

هره جمله چې رسول الله ﷺ ورته وایي انصارو به په جواب کي ورته ویل: مننه

او احسان الله او رسول الله لره دي. يعني: هو، دا د الله او رسول الله احسان دی مورې

یې منو، د رسول الله ﷺ د خبرو تصدیق کوي او مني یې، بیا رسول الله ﷺ و

فرمایل: یا معشر الأنصار! آیا زما د خبرو جواب نه را کوی؟ هغو ویل: په څه شي سره

جواب در کړو؟ یا رسول الله! مننه او احسان الله او رسول الله لره دي څه و وایو؟

رسول الله ﷺ و فرمایل: که مو خوښه وای ويلي به مو وای او دغه ستاسي خبره

به هم حق او هم پر ځای وای.

ويلي به مو وای: ته مور ته په داسي حال کي راغلي چې خلکو دي تکذیب کاوه

او مور دي تصدیق وکړی.

مغلوبه راغلي مور دي مرسته وکړه.

شړل سوی راغلي مور ځای در کړی.

غریب راغلي مور خپل مال در شریک کړی.

انصارو به بیا هم د هري جملې په جواب کي ویل: بلکه الله او رسول الله لره مننه

او احسان دی، رسول الله ﷺ هغه د خپل ورتگ فایدې او نتیجې ورته بیان کړې او

هم یې هغه د دوی احسان ورته بیان کړی.

رسول الله ﷺ نور هم و فرمایل: یا معشر الأنصار! تاسي د فاني او بې ارزښته

دنیا په سبب ناراضه سواست؟ هغه چې زه په هغه سره د خلکو زړونه و اسلام ته

را جلبوم او ما تاسي ستاسي و قوي اسلام او مغبوطه ايمان ته پرېښوولاست، يعنې: دا چي ما تاسي ته شئ در نه کړی زه ستاسي پر ايمان باور لرم او بيا رسول الله ﷺ و فرمايل: يا معشر الانصار! آيا تاسي نه ياست راضي چي خلک د پسو او اوبنانو سره خپلو کورو ته ځي او تاسي د رسول الله ﷺ سره خپلو کورو ته ځي؟ په والله هغه چي تاسي يې در سره بيا ياست هغه تر هغه خير دی چي خلک يې ورسره بيا يي.

يوازي انصارو نارې کړې: رَضِينَا رَضِينَا، راضي يوراضي يو،

هو، رسول الله ﷺ غواړو، انصار ډير شديد او په لوړ آواز ژاړي.

رشتيا هم دا هيڅ نه سره قيا سيږي او نه سره نژدې کېدلای سي، چي خلک پسونه او اوبنان بيايي او انصار د رسول الله صلوات الله عليه والسلام سره ملگري وي. بيا رسول الله ﷺ و فرمايل: په والله که هجرت نه وای زه به د انصارو څخه يو سړی وای، يعنې: که د هجرت فضيلت نه وای ما به خپل ځان د انصارو څخه بللای او که خلک پر يوه لار ولاړ سي او انصار پر بله لار، زه به د انصارو پر لار ورسره ولاړ سم او بيا رسول الله ﷺ انصارو ته دعاء وکړه او وې فرمايل:

«اللَّهُمَّ اَرْحَمِ الْاَنْصَارِ، وَاَبْنَاءِ الْاَنْصَارِ، وَاَبْنَاءِ اَبْنَاءِ الْاَنْصَارِ».

الهي پر انصارو ورحمېږې د انصارو پر زامنو ورحمېږې او د انصارو د زامنو پر زامنو ورحمېږې. انصارو دومره و ژړل چي ږيري يې په اوبنکو لندې سوې او ويل: موږ په دې راضي يو چي رسول الله ﷺ زموږ حصه او برخه وي او انصار رضي الله عنهم اجمعين د رسول الله ﷺ په دعاء ډير خوشاله سوه.

د رسول الله ﷺ په حکمت او ښه تصرف هغه مشکل چي د انصارو په زړو کي پيدا سوی و پای ته ورسېدی، که نه ممکن د هغه مشکل په سبب په انصارو کي يوه فتنه جوړه سوې وای. صلوات الله وسلامه عليك يا رسول الله.

د هوازن يوه ډله

اوس چي غنيمتونه ټول و وېشل سوه رسول الله ﷺ او صحابه کرام ځانونه تياروي چي مکې مکرمې ته ولاړ سي، د مخه تر دې چي دوی حرکت وکړي له

هوازنه څخه يوه ډله راغله، هغو هلته مشوره سره کړې وه چې بنځي او اولادونه مو ټول د لاسه ووتل، بېله هغو ژوند مشکل دی او مالونه مو هم ټول د لاسه ووتل، نو يې يوه ډله چې ټوله څوارلس نفره وه او مشري زهير بن صرد و او رسول الله ﷺ ته ور ولېدل، په دې ډله کې د رسول الله رضي اكا ابو بركان هم و، د رسول الله ﷺ څخه يې وغوښتل چې د دوی اولادونه او مالونه بيرته ورکړي او ويل: يا محمد! ﷺ رحم را باندې وکړه موږ ته هيڅ نه سوه را پاته، نه بنځي نه اولاد، نه مال نه حيوانات، را باندې ورحمېږه، نوري يې هم ډيري داسې خبرې وکړې چې د چا زړه په نرم سي، رسول الله ﷺ و فرمايل: دغه دومره موده چې زه دلته پاته وم په والله د بل شي دپاره نه وم پاته بېله دې چې ستاسې انتظار مي کاوه ما غوښتل چې پر تاسې رحم وکړم تر يوې مياشتې زياته موده کيږي چې زه دلته ستاسې په انتظار وم، شل ورځي په طائف کې محاصره واست نه سواست تسليم او تر لس ورځي زيات دلته ستاسې په انتظار وم نه راغلاست نه مو د خپلو بنځو او اولادو طلب وکړی، اوس چې ما غنيمتونه و وېشل نو تاسې راغلاست؟ اوس هغه شيان و وېشل سوه د خلکو ملکيت وگرځېدی اوس څه نه سم کولای، هغو بيا هم زاری کولې او ويل: يا محمد! ﷺ يوه چاره مو وکړه، رسول الله ﷺ و فرمايل: تاسې زما سره دغه خلک وینی؟ يعني: زه يوازي نه يم چې د خپلي خوښي سره موافق تصرف وکړم، بلکه دغه خلک مي هم ملگري دي او ماته تر هرڅه رشتيا ويل خوښ دي، اوس تاسې وواياست چې بنځي او اولادونه مو خوښ دي که مالونه؟ يو د دغو دوو څخه اختيار کړی ټول شيان نه سم در ردولای، يا به مالونه غواړی يا به بنځي او ماشومان غواړی، هغو وويل: د اولادو سره هيڅ شئ نه برابر وو، ويل: (لَا تَعْدِلُ بِالْأَحْسَابِ شَيْئاً) يعني: بنځي او ماشومان غواړو، رسول الله ﷺ و فرمايل: کله چې موږ د ماښين لمونځ آداء کړی تاسې ولاړ سي او وواياست: موږ مومنانو ته رسول الله ﷺ شفيع کوو او رسول الله ﷺ ته مومنان شفيع کوو چې موږ ته زموږ بنديان راپرېږدی.

(اوس ووروی و بنريانو و خلاصون لار هم رسول الله ﷺ و رښوي)

کله چې مسلمانان د ماښين د لمانځه دپاره سره يوځای سوه د هوازن ډله ولاړه

سوه او دغه خبره يې وکړه، رسول الله ﷺ و فرمايل: ستاسي د بنديانو څخه چي هر څوک زما او د بني عبدالمطلب سره دي هغه يې ستاسي او ستاسي دپاره به د خلکو څخه هم دغه غوښتنه وکړم، مهاجرينو چي د رسول الله ﷺ حال وليدی چي د هوازن سره يې رحمت او مهرباني وکړه (رسول الله ﷺ قصداً دا کار وکړی ځکه ده ﷺ دا غوښته چي نور مسلمانان يې هم متابعت وکړي) نو مهاجرينو و ويل: هغه نفر چي زموږ سره دي يعني: موږ ته په حصه کي را رسېدلي دي هغه يې هم ستاسي او دا هم د رسول الله ﷺ د عزت په سبب، انصارو هم دغه خبره وکړه ويل: چي زموږ سره دي هغه يې ستاسي، عيينه بن حصن ولاړ سو او ويل: زه او بنو فزاره (چي د ده قبيله وه) يا، هغه چي زما سره دي هغه نه ورکوم، اقرع بن حابس و ويل: مگر زه او بنو تميم يا، هيڅ شی نه ورکوم، عباس بن مرداس چي د بني سليم رئيس ؤ ولاړ سو او ويل: هغه چي زما او د بني سليم سره دي هغه هم نه ورکوم (دغه دلاوري يې د عيينه څخه زده کړه) مگر د بني سليم د قبيلې افراد په خپله ولاړ سوه ويل: يا، هغه چي د بني سليم سره دي هغه يې ستاسي، عباس بن مرداس ويل: و مو شرمولم سپک موکړم، نو بني سليم د هغه خپل مشر اطاعت و نه کړی او د هوازن بنديان يې د رسول الله ﷺ د عزت دپاره ورايله کړه.

بيا نو رسول الله ﷺ يو عام اعلان وکړی او وې فرمايل: دغه خلک مسلمانان راغله او ما چي د غنيمتو په ویشلو کي دغه ډير ځنډ وکړی هغه هم د دوی په سبب ؤ او اوس ما دوی ته اختيار ورکړی چي مالونه غواړي که اولادونه؟ خو دوی د بنځو او اولادو سره شی نه کړی برابر، نو اوس که د چا سره د دوی د بنځو او اولادو څخه يو څوک ورسره وي او په خپله خوښه يې ورپرېږدي خو ډير ښه او که څوک غواړي چي د مال په عوض او مقابل کي يې ورپرېږدي هم دي يې ورپرېږدي او هغه لره د هري حصې په مقابل کي شپږ حصې د هغه ماله څخه ورکوم چي الله ﷻ يې اول ما ته په لاس راکړي (يعني: هر هغه غنيمت چي اول په لاس راغلی دغه د ده حق شپږ چنده ځني ورکوم) خلکو په يوه وار نارې کړې: موږ يې د رسول الله ﷺ د عزت دپاره په خپله خوښه ورايله کوو، رسول الله ﷺ و فرمايل: په دې ډول سره چي ټولو نارې

کړه ما ته نه را معلومېږي چې څوک راضي دي او څوک ناراضه، اوس ولاړ سی او ستاسي مشران دي بیا ما ته حال راوړي.

دغه ته عدالت او حقيقي مساوات ويل کيږي، رسول الله ﷺ يوازې په دې سره کفايت و نه کړی چې په مجموعي ډول سره ټولو نارې کړه چې موږ يې په خپله خوښه وړ ايله کوو، بلکه د دغه رضائيت د تاکيد دپاره يې دا موضوع وځنډول او وې فرمايل: چې يا دي هر شخص په خپله ورسول الله ﷺ ته و وايي، يا دي د خپلو مشرانو او وکيلانو په واسطه دغه خپله رضاء اعلان کړي.

دا داسي عدالت او مساوات نه ؤ لکه د نن ورځي د بشر د حقوقو تش په نامه ټولنه چې په بنسکاره سره ټولنه لري، په الفاظو او شعارو کي د بشر حقوق موجود دي خو په حقيقت کي هيڅ وجود نه لري، هغه کسان چې د بشر د حقوقو نارې وهي په يوه لاس کي يې سوتئ دی او په بل لاس کي يې د وپتو حق، اول دي په سوتي وهي او بيا چې ملگري ملتونه (ملل متحد) ستا د مظلوميت په سبب يوه فيصله صادره کړي هغه فيصله د دوی له طرفه په وپتو کولو سره رد کړل سي، دا عجب نه ده چې د وپتو حق هم هغو ظالمانو ته ورکول سوی دی چې په خپل ظلم سره يې دنيا خرابه کړې ده.

بيا په وروسته کي ټولو مشرانو ورسول الله ﷺ ته دا خبر را وړی چې د لښکر ټول افراد خپله حصه بنديان په خپله خوښه او ستا د رضاء دپاره وړ ايله کوي، چې په نتيجه کي ټولو خلکو خپل بنديان ايله کړه بېله دوو نفرو، چې يو يې د بنو تميم رئيس أقرع بن حابس ؤ او بل يې عيينه بن حصن د غطفان رئيس ؤ، رسول الله ﷺ دغه دوه نفره وړ وغوښتل او ويل بنديان يې وړ ايله کړی، هغو ويل: يا رسول الله! دا اوس زموږ ملک وگرځېدل. نه يې وړ پرېږدو، رسول الله ﷺ وفرمايل: وړ ايله يې کړی او زه به انصاف در سره وکړم بدله به يې در کړم، عيينه ويل: څو يا څه شي را کوي؟ رسول الله ﷺ وفرمايل: د هر بندي په عوض کي څلور اوبنان در کوم، عيينه ويل: راضي يم، نو د هوازن هغه پاته بنديان په دغه طريقه سره وړ ايله او خلاص سوه او بيا رسول الله ﷺ هر بندي ته يوه يوه جوړه کالي هم ورکړه، مگر د هوازن قبيله سره د دې چې ټول بنديان، بنځي او ماشومان يې وړ ايله او خلاص سوه بيا هم پر هغه خپل کفر پاته سوه.

د مالک بن عوف اسلام

په دغه وخت کې د یوه داسې سړي وزره ته اسلام لار وکړه چې د هغه د اسلام او مسلمانېدلو هیڅ امید نه کېدی چې هغه د هوازن رئیس او سردار (مالک بن عوف) ؤ. دئ هلته په خپله قلا کې په وادي لیه کې ؤ او د بیري د قلا څخه نه سواى را وتلاى، حتّى طائف ته هم د بیري نه سي تلای نویې په زړه کې د اسلام شوق پیدا سو او ویل: ټول خلک د محمد ﷺ سره دي مور هیڅ نه سو ورسره کولای او که مور نور هم پر دغه کفر پاته سو هیڅ وخت طائف ته هم نه سو تلای، نویې ورسول الله ﷺ ته نفر ولېږى او د هغه ﷺ څخه یې امان وغوښتى، رسول الله ﷺ هم امان ورکړى، پسله امانه څخه مالک بن عوف ورسول الله ﷺ ته ورغلى او مسلمان سو، رسول الله د مالک بن عوف د اسلام د امتحانولو دپاره دئ د سپرود د یوې ډلې امر وگرځاوه او ویل: پر طائف حمله وکړه، مالک بن عوف هم هغه ډله ورسره رهي کړه پر طائف او خپل قوم یې حملې کولې ترڅو چې رسول الله ﷺ ورته وویل: پرې یې ږده، نو اهل طائف ولیدل چې هغه د دوى سردار مالک بن عوف هم مسلمان سو، مگر بیا هم دوى پر شرک او کفر باقى پاته وه او د طائف خلکو د لات عبادت کاوه چې (ربه) یې ورته ویل.

خو د ابن اسحاق په روایت کې د مالک بن عوف د مسلمانېدلو کیفیت داسې بیانېږي: کوم وخت چې د هوازن ډله د خپلو بندیانو د خلاصولو دپاره رسول الله ﷺ ته ورغله او هغه ﷺ یې بندیان ور ايله کړه نویې د هوازن د دغې ډلې څخه پوښتنه وکړه چې مالک بن عوف څه وکړه؟ هغو ورته وویل: چې په طائف کې د ثقیف سره دى، رسول الله ﷺ ورته وویل: مالک ته وواياست: که دئ ما ته مسلمان راغلى زه به یې اهل او مال ټول ورکړم او سل اوبشه به هم ورکړم، نو دغې ډلې و مالک بن عوف ته دغه خبر ورساوه، مالک بن عوف هم ورسول الله ﷺ ته ور رهي سو، د جعرانې او مکې مکرمې په منځ کې پسي ور ورسېدى، رسول الله ﷺ د ده اهل او مال ورکړه او پر هغه سربېره یې سل اوبشان هم ورکړه، مالک بن عوف مسلمان سو او پر خپل اسلام ثابتته او قائم پاته سو.

د جعراڼې څخه عمره

اوس خو د هوازڼ جنګ خلاص سو غنيمتونه و وېشل سوه، په ټوله منطقه کي امن او امان قائم سو، فقط طائف پاته دی چي نه سو فتحه او د فتحه کېدلو اميد يې هم نه و نور رسول الله ﷺ د جعراڼي څخه احرام وټړی او مکې مکرمې ته د عمرې د آداء کولو دپاره ولاړی چي و دغي عمرې ته (عمره الجعراڼه) ويل کيږي، چي دغه عمره هم د ذوالقعدې په مياشت کي وه، د عمرې تر آداء کولو وروسته پسله هغه چي عتاب بن اسيد رضي الله عنه يې د مکې مکرمې آمر پرېښاوه رسول الله ﷺ د مدينې منورې پر طرف حرکت وکړی او مدينې منورې ته د رسول الله ﷺ حرکت يا رجوع د هجرت د اتم کال د ذوالقعدې د مياشتي پر خليروېشتم تاريخ وه او د ذوالحجې په اولو ورځو کي رسول الله ﷺ مدينې منورې ته ورسېدی او د دغه کال حج يې نه کړی آداء.

سبحان الله! مدينې منورې ته د دغه رجوع چي الله تعالى يې د فتحي او کاميابي تاج پر سر ور ايښی دی او د هغه ورتگ چي دغه ښار ته اته کاله د مخه ورغلی څومره فرق دی، هغه وخت د مکې مکرمې څخه په پټه تلی او د مدينې منورې د خلکو څخه يې امان غوښتی، په هغه ځای کي نابنده او بېگانه و، د خلکو څخه يې انس او الفت غوښتی، د هغه ځای اهل يې عزت وکړی، ځای يې ورکړی او د ده ﷺ نصرت يې وکړی او د هغه کور متابعت يې وکړی چي د ده ﷺ سره نازل سوی و او د ده ﷺ دپاره يې د ټولو خلکو او ټولو عربي قبيلو دښمني قبوله کړه.

خو دا دی اوس بيا پسله اته کاله څخه د مکې مکرمې څخه و مدينې منورې ته ور داخلېږي، دا هغه ښار دی چي د ده ﷺ استقبال يې د هجرت او بيړي په حالت کي کړی و مگر دا واريې استقبال په داسي شکل سره کيږي چي اهل مکه ورته تابع سوي دي، خپله کبرياء او جاهليت يې د ده ﷺ په پښو کي غورځولي دي، چي دی ﷺ يې په اسلام سره معززه کړي او تر پخوانيو خطاوو ور تېر سي.

الله تعالى د سورة يوسف په (۹۰) نمبر آيات کي فرمايي:

﴿إِنَّهُ مَنْ يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ﴾ (٤)

ژباړه: بېشکه هر هغه څوک چې د الله ﷻ څخه وپيروي او صبر وکړي (د طاعت پر تکالیفو صبر وکړي، پر مصیبت صبر وکړي، د معصیت یا گناه د لذته څخه صبر وکړي) نو بېشکه چې الله ﷻ د نیکو کارانو اجر نه ضائع کوي.

دغه دی مکه مکرمه فتحه سوه، د مسلمانانو تر امر لاندې او تابع سوه.

د رسول الله ﷺ د حیات په آخري درو کلو کې د مشرکانو پخوانی مرکز مکه مکرمه د اسلام د حکم تابع وه او رسول الله ﷺ دغه د هجرت په اتم کال د حج امر عتّاب بن أسید رضی الله عنه وټاکي، چې هم د مکې مکرمې امر و او هم د دغه کال د حج امر وټاکل سو او د هجرت په نهم کال کې د رسول الله ﷺ له طرفه حضرت ابوبکر الصديق رضی الله عنه د حج امر وټاکل سو او د هجرت د لسم کال حج په خپله رسول الله ﷺ آداء کړی، خو په دغه اول کال چې مکه مکرمه فتحه سوه د حج امر عتّاب بن أسید رضی الله عنه و، مقصد دا چې د هجرت د اتم کال د ذوالحجې په میاشت کې رسول الله ﷺ مدینې منورې ته تشریف یو وړی.

ورونو او خویندو! د حنین د غزاه څخه هم لکه د رسول الله ﷺ نور ژوند ډیر شرعي احکام، عبرتونه او نصیحتونه را وزي چې زه به د هغو څخه څومهم ټکي درته بیان کړم:

اول: د حنین غزاه د اسلامي عقیدې داسې درس دی چې مسلمان باید پر اسبابو توکل او اعتماد و نه کړي، بلکه د یوه مسلمان ټول توکل او اعتماد باید پر یوه الله ﷻ وي، هو، د اسبابو برابرول یو لازمي کار دی مگر پر هغو توکل او اعتماد کول د اسلامي عقیدې څخه مخالفت دی، لکه څرنګه چې دغه درس د بدر په غزاه کې هم موجود و، کله چې د بدر غزاه وه مسلمانانو دا ومنل چې د دښمن په مقابل کې د دوی لږوالی دوی ته ضرر نه رسوي په دې شرط چې دوی صابرين او متقين وي.

او د حنین غزاه مسلمانانو ته دا ثابته کړه: که دوی صابرين او متقين نه وي د دوی ډیر والی دوی ته فایده نه رسوي، لکه څرنګه چې الله ﷻ هم په دغه باره کې آیاتونه نازل کړه، د بدر په غزاه کې د الله ﷻ له طرفه مسلمانانو ته وویل سوه: که تاسې متقين او صابرين یاست ضرر نه در رسېږي او د حنین په غزاه کې آیاتونه نازل

سوه که تاسي متقین او صابرين نه یاست ستاسي ډیر والی تاسي ته فایده نه در رسوي، په بدرکي د مسلمانانو شمېر نسبت و دښمن ته تر هغه د مخنیو ټولو مقابلو چي دوی د دښمن سره مخامخ سوي وه لږ او کم ؤ، خو په دې سبب چي دوی په اسلام کي صادق وه، ایمان یې کامل ؤ، د الله او رسول ﷺ سره یې ټینګ او پوره محبت او دوستي درلودل نو د ماتي او شکست هیڅ علامه نه سوه پر ښکاره.

او دلته په حنین کي د مسلمانانو شمیر نسبت و هغه د مخنیو ټولو جنگو ته چي دوی کړي وه ډیر ؤ، مګر بیا هم دغه د دوی ډیر والي هیڅ فایده نه ورو رسول، ځکه چي د دوی ډیر والی په هغو کسانو سره ؤ چي تر اوسه پوري یې په زړو کي پوره ایمان نه ؤ ثابت سوی او د اسلام واقعي مفهوم د دوی په رګو کي نه ؤ نشړسوی، دغه خلک په دغه اسلامي لښکر کي فقط په شکل او جسم شامل سوي وه، حال دا چي د دوی د زړو حرکت تر اوسه پوري په دنیوي خواهشاتو او نفسي غوښتنو پوري تړلی ؤ او دنیوي امور د دوی پر نفسو غالبه وه او دا ډیره لیري خبره ده چي د جسمو او شکلو ډیر والی دي د نصرت او کامیابی دپاره اثر ولري، نو په هم دغه سبب د مسلمانانو دغه لوی لښکر چي د دښمن د کمینو سره ناڅاپه مخامخ سو پر شا ولاړی او د حنین په وادي کي سره وپاشل سو او دا لیري خبره نه ده چي د دغه جدید الإسلامه خلکو ټیښته دي په شروع او ابتداء کي د هغه صادق او واقعي مسلمانانو پر زړو تاثیر نه وي کړی، مګر بیا هم مهاجرینو او انصارو چي د رسول ﷺ له طرفه آواز او نارې واورېدې بیرته د حملې دپاره را وګرځېدل او د رسول ﷺ پر شا وخوا سره را ټول سوه او هغه شدید جنگ یې شروع کړی، حال دا چي د دغو کسانو شمېر او عدد تر دوو سوو کسانو نه زیاتېدی، مګر بیا هم دغه دوو سوو مسلمانانو نصرت او کامیابي حاصل کړه، د دوی په زړو کي سکون او اطمینان پیدا سو او الله ﷻ د دوی دښمن ته بده ماته ورکړه، حال دا چي دغه مسلمانان په شروع کي دوولس زره نفره وه مګر د خپلو ځانو دفاع یې نه سواي کولای.

دوهم: د مسلمانانو مشر، امام، یا خلیفه کولای سي چي د مشرکانو یا کفارو څخه بلکه د اسلام د دښمنانو څخه اسلحه په استعاره سره واخلي، دا حکم یوازې

د اسلحې په باره کې نه دی بلکه هر هغه شئ چې اسلامي لښکر د جنگ دپاره ضرورت ورته لري کولای سي چې هغه شئ د کفارو څخه په استعاره، په قېمت، يا مفت ځني واخلي او دا هغه کار دی چې رسول الله ﷺ په دغه غزاء کې وکړی چې د صفوان بن أمیه څخه چې په دغه وخت کې مشرک هم و اسلحه په استعاره سره واخيستل، (استعاره) يعني شئ ستا دی اوس يې ما ته راکړه چې زه کار ځني واخلم، خو تر کار اخيستلو وروسته به يې بيرته درکړم، دغه ته استعاره ويل کېږي.

اوس د رسول الله ﷺ له دغه کار څخه د هغې مسئلې په باره کې چې آیا د جنگ په وخت کې مسلمانان د کفارو څخه يا په کفارو سره مرسته غوښتلای سي که يا؟ يو عمومي حکم را ايستلای سو.

هغه داسې: په کفارو سره مرسته پر دوه قسمه ده، يو دا چې د کفارو څخه نقر وغوښتل سي چې د مسلمانانو په صفو کې دي د دوی د دښمنانو پر ضد جنگ وکړي، په دې باره کې عام يا جمهور علماء کرام وايي: چې په کفارو سره په جنگ کې مرسته اخيستل نه جائز دي او نه روا.

او بل دا چې د کفارو څخه يوازي د دوی مالونه وغوښتل سي لکه اسلحه او نور د جنگ ضروريات د دغې مرستې اخيستلو په روا والي کې د علماوو اختلاف نسته مگر په دې شرط چې په دغه کار سره به د مسلمانانو عزت او کرامت ته کوم ضرر نه رسيږي، په دغه کار سره به مسلمانان د هغو کفارو يا د بل چا تر امر نه لاندي کېږي، يا به د دغې مرستې په سبب د مسلمانانو څخه د اسلامي واجباتو يو واجب نه پاته کېږي.

تا وليدل؟ کله چې صفوان بن أمیه و رسول الله ﷺ ته اسلحه په اعاره سره ورکول صفوان د ضعف او مغلوبيت په حالت کې و او رسول الله ﷺ د قوت او غلبې په حالت کې و نو په دغې حالت کې چې مسلمانان د کفارو څخه په مرسته اخيستلو نه تر شرطو لاندي کېږي او نه يې عزت او کرامت مخدوشه کېږي او نه يې کوم اسلامي فرض يا واجب پاته کېږي، دغه مرسته اخيستل ورته روا او جائز دي او بېله دغو شرطو د کفارو څخه مرسته اخيستل منعه او ناروا دی.

درېيم: په دغه جنگ کې د رسول الله ﷺ جرئت او شجاعت در معلوم سو،

په حقه سره چې دا یو نادره جرئت او شجاعت دی، ټول خلک د حنین په شېلو کې سره وپاشل سوه د جنگ میدان ته یې په تېښته سره شاوې وگرځولې، پر ټول میدان جنگ بېله رسول الله ﷺ څخه بل څوک نه سوه پاته او د ده ﷺ پر شا وخوا هم هغه د دښمن کمینونه دي، مگر رسول الله ﷺ په یوه عجیب او نادره کبات سره د جنگ پر میدان و درېدی، چې دغه د ده ﷺ کبات د هغه تېښتدونکو اصحابو پر زړو تاثیر وکړی او بیرته را وگرځېدل.

ابن کثیر رحمۃ اللہ علیہ په خپل تفسیر کې وایي: دا د شجاعت هغه لوړه او انتهایي درجه ده چې په دغسې ورځ د دښمن په منځ کې په داسې حال کې چې د ده ﷺ لښکر دي هم ځني تللی وي او دى ﷺ دي پر غاټره یا قچره سپور وي او تاسې پوهېږی چې غاټره تېزه نه سي ځغستلای، غاټره په جنگ کې نه د تېښتي وړ ده نه د حملې، خو رسول الله ﷺ دغه غاټره د دښمن پر طرف ورځغلوې او خپل نوم دي هم یادوي او وایي: اَنَا نَبِيٌّ لَّا كَذِبَ، اَنَا ابْنُ عَبْدِ الْمَطْلَبِ، هُنَا خُوكَ چي نه یې پیژني لا به یې هم وپیژني. (صلوات الله و سلامه علیه دائماً و أبداً)

دا ټول بل څه نه وه بېله پر الله ﷻ توکل او اعتماد، دا یې یقین و چې الله ﷻ به نصرت ورکړي او هغه رسالت به پوره سي چې د هغه دپاره دى ﷺ را لېږل سوی دی او د ده ﷺ دین به پر ټولو ادیانو قوي او غالبه سي.

څلورم: په دغه غزاه کې دا معلومه سوه چې په جهاد کې د بنځو، ماشومانو او نوکرانو وژل حرام دي، ځکه کله چې رسول الله ﷺ هغه بنځه ولیدل چې د خالد بن ولید رضی اللہ عنہ له طرفه وژل سوې وه رسول الله ﷺ نفر پسي ولېږل چې خالد ته و وایي: بنځي، ماشومان او نوکران مه وژنه او د ټولو امامانو او علماوو پر دغه حکم اتفاق دی، مگر هغه وخت بیا وژل کیږي که دغه ذکر سوو ډلو مستقیماً د مسلمانانو سره جنگ کاوه او تر هغو یې د وژلو اجازه سته چې مخ په مخ جنگ کوي، که وتښتېدل یا یې وځغستل بیا به هم مسلمانان ځني راگرځي او نه به یې وژني، که چیري کفارو خپلي بنځي او ماشومان د خپلو ځانو دپاره سپر وگرځول او مسلمانان د کفارو و وژلو ته بېله دې نه سواى ور رسېدلای چې دغه بنځي او ماشومان ونه وژني، بیا یې نو وژنه جایزه او رواده.

پنځم: د جهاد معنی دا نه ده چې موږ د کفارو سره حسد او عناد لرو، چې پر دغه خبره هغه حالت دلالت کوي چې ځيني صحابه کرامو د طائف څخه د بيرته راتلو په وخت کې ورسول الله ﷺ ته وويل: يا رسول الله! و ثقيف ته بئرا وکړه او رسول الله ﷺ وفرمايل (اللهم اهد ثقيفاً وأت بهم)

يعني: الهي د ثقيف قبيلې ته هدايت وکړې او مسلمانان يې را ولې.

د دې څخه هدف او مقصد دا سو چې جهاد بل شئ نه دی بېله دې چې د امر بالمعروف او نهی عن المنکر وظيفه آداء کول دي، حتی د ټولو مسلمانانو په منځ کې يو د بل سره دغه امر بالمعروف او نهی عن المنکر لازمي وظيفه ده، مسلمانان بايد د امر بالمعروف او نهی عن المنکر په واسطه سره خپل ځانونه د قيامت د ورځې د ابدې عذاب څخه خلاص کړي، نو د دې جهته د مسلمانانو دعاء ونورو قومو او خلکو ته بايد د هغو د اصلاح او هدايت دپاره وي، يعني: که غواړې چې کفارو ته بئرا وکړې د بئرا پر ځای يې د هدايت غوښتنه کوه، ځکه د جهاد د مشروعيت څخه هم دغه لار ښوونه مقصد او حکمت دی.

شپږم: په دغه غزاء کې موږ د انصارو فضيلت وليدی او دا مو وليدل چې رسول الله ﷺ د دوی سره څومره محبت لري، رسول الله ﷺ صادق المصدق دی چې فرمايي (شیطان د ابن آدم د وينو په رگوکې گرځي) شیطان غوښتل چې د انصارو د ځينو اشخاصو په زړو کې د رسول الله ﷺ پر هغه سياست او حکمت څه اعتراض پيدا کړي چې د غنيمتو په وېشلو کې يې عملي کړی، ښايي شیطان دا کوښښ ډير کړی وي چې په انصارو کې دا تشوېش پيدا کړي چې پر رسول الله ﷺ د خپل قوم او خپلو وطنوالو محبت غالبه سو او د هغو په مقابل کې يې انصار هېر کړه، مگر کله چې رسول الله ﷺ ته دغه خبر ورسېدی، رسول الله ﷺ دوی ته څه وويل؟

د رسول الله ﷺ هغه بيانیه چې د دغو وسوسو په مقابل کې يې دوی ته ايراد کړه د رحمت او عالي ذوق معاني ځني را توييږي، د انصارو سره د شديد محبت مشاعر ځني اوري او په عين حال کې په دغه بيانیه کې داسې زړه دردوونکې گيله هم سته چې دى ﷺ د داسې چا له طرفه د هغو په هېرولو سره متهميږي، چې هغه قوم

وده ﷺ ته تر هر چا خوښ او محبوب قوم دی (ته یو وار نه بلکه څو واره د رسول الله ﷺ هغه بیانیه واوره یا ووايه) او فکر پکښې وکړه، ته به وويني چي په هغه بیانیه کي د زړه خفیف حرکتونه یا غورځېدل سته، ته به وويني چي په هغه کي هغه لطیف او اطف احساسات سته، چي دغه خفیفو قلبي حرکتو د انصارو مشاعر وښورول، شدید تکان يې ورکړه، چي په دغه ښورولو سره يې هغه وسوسې چي د دوی په مشاعرو پوري مبتلي وې ځني ټکوهلې ليري يې کړې، زړونه او مشاعر يې په دغه ټکوهلو سره د وسوسو څخه ورپاک کړه، نو ځکه د دوی آوازونه په ژړا سره پورته سوه، دوی په خپل نبي خوشاله سوه، په دغه تقسیم کي يې په خپله حصه سره فخر کاوه.

د رسول الله ﷺ په مقابل کي مال، پسونه او اوبنان څه شي دي؟ دا چي دوی د رسول الله ﷺ ملگري وي او رسول الله ﷺ د دوی ملگري وي او خپل وطن ته ځي او د رسول الله ﷺ ژوند او مرگ د دوی په منځ کي وي، دا څومره فضيلت دی. د رسول الله ﷺ پر وفاء، خالص محبت او دوستی، تر دې لوی دليل چيري دی؟ چي رسول الله ﷺ خپل وطن او د زېږېدلو ځای پرېږدي او د ژوند پاته شپې د دوی په منځ کي تېروي.

که تر دغي خبري تېر سو او ووايو چي د رسول الله ﷺ په ترازو کي بيا کله مال د عزت او محبت دليل ؤ؟ يعني: دا چي رسول الله ﷺ چا ته مال ورکړي نو هغه پر گران دی او که يې چا ته مال ورنه کړی نو هغه يې هير کړی او محبت نه ور سره لري؟ هو، رسول الله ﷺ قريشو ته ډير مالونه او غنيمتونه ورکړه آيا د دغو مالو څخه يې د خپل ځان دپاره هم يو شئ کښېناوه؟ او که يې خپل ځان هم لکه انصار په خالي لاس وايستی؟ هغه څمسه چي الله ﷻ يې د مصرفولو اختيار د رسول الله ﷺ په لاس کي ايښی ؤ هغه يې د شا وخوا پر اعرابو وېشي، نو دا معلومه خبره ده که رسول الله ﷺ چا ته مال ورکړي دا د رسول الله ﷺ پر محبت دلالت نه کوی بنايي هغه د بل مقصد او هدف دپاره وي.

ورونو! د رسول الله ﷺ د هري ورځي د اقوالو او اعمالو څخه په سلهاوو احکام، عبرتونه او نصيحتونه را وزي او را ايستل کېدلای سي خو زه به په دغه لړ سره کفايت

و کرم نور نو تاسي هم يو څه فکر وکړي .

د عروه بن مسعود الثقفي رضي الله عنه مسلمانېدل

په دغه وخت کي چي رسول الله ﷺ د حنين د غزاء او د جعراني د عمرې څخه بيرته مدينې منورې ته ولاړي يوه لويه حادثه پېښه سوه چي دغي حادثې د بني ثقيف پر قبيلې او اهل طائف ډير لوی اثر وکړی، هغه دا چي عروه بن مسعود الثقفي چي د طائف عمومي مشر او رئيس ودا هغه سرئ دی چي مشرکانو به ويل: که قرآن پر يوه د دغو دوو نفرو نازل سوی وای چي دوه لوی او معتبره خلک دي موږ مني او متابعت مويې کاوه، چي يو د هغو دوو نفرو دغه عروه بن مسعود الثقفي و او بل يې وليد بن مغيره و، چي د خالد بن وليد پلار دی او د مکې مکرمې دی، الله ﷻ دغه د مشرکانو قول په قرآن مجيد کي ذکر کړی او بيان کړی دی چي فرمايي:

﴿ وَقَالُوا لَوْلَا نَزَلَ هَذَا الْقُرْآنُ عَلَى رَجُلٍ مِّنَ الْآلِفِيَّتَيْنِ عَظِيمِ ﴾ [الزخرف: ۳۱]

يعني: کفارو به ويل: ولي دغه قرآن پر يوه سړي د دغو دوو قريو نه سو نازل، چي مکه مکرمه او طائف دي، چي دغه سړئ هم ډير لوی دی.

چي په مکه مکرمه کي يې وليد مقصد و او په طائف کي يې عروه بن مسعود مقصد و، دا په عربو کي د عروه درجه او مقام و، لکه څرنګه چي د مخه مو درته و ويل د مکې مکرمې په فتحه کي، د حنين په غزاء کي او د طائف په محاصره کي د دغو ټولو واقعاتو په جريان کي عروه بن مسعود نه و موجود، دئ اړدن ته په سفر تللی و چي د ثقيلي اسلحې جوړول زده کړي او دغه ټول کارونه دده په غياب کي پېښ سوه.

دغه عروه بن مسعود د هغه خپل سفره څخه د بيرته را تګ په حال کي و چي دغه حالات ټول ورته و ويل سوه: مکه مکرمه فتحه سوه، ثقيف او هوازن ماته و خوړل، طائف محاصره سو، ټول حالات په تفصيل سره ورته بيان سوه، د دغو حالاتو په اوږدلو سره د عروه وزړه ته اسلام ننوتی، نو طائف ته نه ولاړی بلکه مدينې منورې ته ولاړی يعني: د اړدن څخه د ده رجوع او بيرته را تګ د طائف پر ځای مدينې منورې ته وه او هلته يې د رسول الله ﷺ په حضور خپل اسلام اعلان کړی، رسول الله ﷺ

د ده په اسلام ډیر خوشاله سو ځکه د عربو ډیر لوی مشر اسلام ته داخل سو.

بیا نو عروه د رسول الله ﷺ څخه اجازه وغوښتل ویل: یا رسول الله! غواړم چې خپل قوم ته ولاړ سم او هغه و اسلام ته دعوت کړم، رسول الله ﷺ ته د اهل طائف عنان ور معلوم و نو یې عروه ﷺ ته و ویل: که ته مسلمان ورسې وژني دي، عروه ﷺ و ویل: که څه هم و مې وژني خو زه یې باید دعوت کړم، اجازه را کړه چې ور سم، رسول الله ﷺ په تکرار سره ورته و ویل: وژني دي، عروه ﷺ و ویل: که څه هم و مې وژني خو زه باید خپل قوم اسلام ته را وبولم، رسول الله ﷺ د تلو اجازه ور کړه او عروه ﷺ په دې نیت د خپل قوم پر طرف رهي سو چې خپل قوم اسلام ته را وبولي.

د عروه قوم چې د ثقیف قبیله ده په دې نه دي خبر چې عروه مسلمان سوی دی ځکه دی په اردن کي و او له هغه ځایه مدینې منورې ته ولاړی او مسلمان سو، عروه بن مسعود ﷺ طائف ته ورسېدی هلته یې د قوم له طرفه ډیر تود هر کلي او استقبال وسو، خلکو د ده په راتگ خوشالی جوړې کړې، د طائف د مشرانو دا عادت و کله چې به له سفره راغله اول به هغه خپل بت (لات) ته ورتله سجده به یې ورته کول ځان به یې د تبرک دپاره پورې مښی بیا به کورو ته تله، یعنی: د مخه تر دې چې کور ته ولاړ سي د دوی په اصطلاح (رېه) ته به ورتله، مگر عروه بن مسعود چې را ورسېدی خلکو یې استقبال وکړی دی ربه ته نه ورغلی بلکه خپل کور ته ولاړی، خلک په تعجب کي سوه، بیا یې سره وویل: له اوږده سفره راغلی دی بښایي سترې وي.

یوه ورځ وروسته د عروه دپاره لویه مهماني جوړه سوه د ثقیف ټول مشران ور سره ناست دي ده و اسلام ته د دوی په دعوتولو شروع وکړه، هغو د ده په جواب کي بد ویل شروع کړه، هغه د ده د رتبې او مرتبې په سبب یې وهل او ټکول ور نه کړه فقط په بدو الفاظو یې کفایت وکړی، عروه ﷺ اړاده کړې ده چې په هره طریقه سره وي باید خپل قوم اسلام ته دعوت کړي او د اسلام شاعر ښکاره کړي، نو کله چې د لمانځه وخت سو عروه د خپل کور پر بام وختی او په آذان یې شروع وکړه د اسلام آذان کوي، د ثقیف نورو مشرانو نور صبر نه سوی کولای و بېرېدل چې د ده په واسطه به ټول ثقیف مسلمانان سي، نو هغه نورو مشرانو زیات صبر و نه کړی او عروه ﷺ یې دغه

د آذان کولو په وخت کې په غشو و وېشتی او شهید یې کړی، عروه بن مسعود الثقفي رضی الله عنه په داسې حال کې شهید سو چې خپل قوم یې د الله ﷻ دین او اسلام ته را بللی.

اهل طائف و اسلام ته داخلېږي

اوس د ثقیف د قبیلې مشکلات نور هم ډیر سوه د طائفه څخه د بېرې نه سي وتلای ځکه په هر ځای کې مسلمانان سته او موجود دي، نو د طائف خلکو مشوره سره وکړه چې باید څه وکړو؟ آخريې پر دې اتفاق سره وکړی چې موږ باید مسلمانان سو، هو، اسلام قبلوو مگر په شرطو، مسلمانان به زموږ شرطونه قبلوي نو موږ اسلام ته داخلېږو او شرطونه یې هم په خپل منځ کې سره معلوم کړه چې زموږ شرطونه دغه دي، بیا نو اهل طائف د کنانه بن عبدیا لیل په مشرۍ یوه ډله مدینې منورې ته ولېږل، دوی چې مدینې منورې ته نژدې سوه مغیره بن شعبه رضی الله عنه ولیدل چې دغه مغیره بن شعبه رضی الله عنه هم د ثقیف د قبیلې څخه ؤ، نویې د دوی استقبال وکړی او دا یې هم ور وښوول چې د رسول الله ﷺ سره د ملاقات په وخت کې باید د اسلام، سلام ورته و وایاست، خو دوی دا کار ونه کړی بلکه هغه د جاهلیت سلام یې ورته و وایه.

رسول الله ﷺ د ثقیف یا طائف د خلکو په ورتگ خوشاله سو او د دوی دپاره یې د مسجد په میداني کې خېمې و درولې، دا د دې دپاره چې قرآن او ووري او د مسلمانانو لمونځ و ویني، د طائف ډله څو ورځې په مدینه منوره کې پاته سوه چې د رسول الله ﷺ سره به یې خبرې کولې او رسول الله ﷺ به د دوی خېمو ته ورتلی او دوی به یې اسلام ته دعوتول.

ابن سعد رضی الله عنه وايي: رسول الله ﷺ به هره شپه د ماخستن تر لمانځه وروسته د دوی خېمو ته ورتلی او هلته به د خبرو دپاره دومره ورته ولاړ ؤ چې پښې مبارکې به یې وچې سوې، کله به یې پر یوه پښه تکیه کول او کله پر بله پښه.

د طائف په دغه ډله کې د عثمان بن أبي العاص په نامه سره یو نفر موجود ؤ او تر ټولو په عمر کم ؤ، کله چې به دغه د طائف خلک د رسول الله ﷺ مجلس ته د خبرو دپاره ورتله دئ به یې په خپل ځای کې پرېښاوه چې د دوی سامانونه گوري، بیا چې

به دغه ډله د رسول الله ﷺ له مجلسه راغله او د غرمې په وخت کي به بیده سوه، عثمان بن أبي العاص به رسول الله ﷺ ته ورغلی د دین پوښتني به یې ځني کولې او قرآن مجید یې ځني زده کاوه، رسول الله ﷺ ته دغه د عثمان بن أبي العاص ورتگ څو واړه و څو په دغه موده کي یې د دین ډیر احکام زده کړه او که به یې ولیدل چي رسول الله ﷺ د راحت دپاره کور ته تللی دی نو به ابوبکر الصديق رضی الله عنه ته ورغلی او دین به یې زده کاوه، خودغه خپل حال یې د خپلو ملگرو څخه پتاهو هغه یې په حال نه خبرول، دغه د دینه سره د عثمان بن العاص علاقه د رسول الله ﷺ ډیره خوبه سوه او دی هم پرمهراڼ و، څو په آخر کي د ثقیف د ډلي زړو ته اسلام ننوتی، نو یې رسول الله ﷺ ته وویل: یا رسول الله! موږ اسلام قبلوو مگر په شرطو، رسول الله ﷺ وویل: شرطونه مو څه شي دي؟ دوی وویل: موږ یو قوم یو چي همپشه سفرونه کوو او په سفر کي د زنا کولو څخه چاره نه لرو نو د زنا کولو اجازه به را کوې، رسول الله ﷺ و فرمایل: هغه دین چي په هغه کي زنا وي هغه دین نه دی، الله جبار فرمایي:

﴿وَلَا تَقْرُبُوا الزِّنَىٰ إِنَّهُ كَانَ فَحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا﴾ (۱۱۷: اسراء: ۳۲)

يعني: زنا ته مه ورتږدې کېږی بېشکه چي دغه زنا فاحش کار او بده لار ده. اهل طائف وېل: نو نه مسلمانېږو، رسول الله ﷺ و فرمایل: زه هم داسي اسلام نه درڅخه قبلوم چي په هغه کي دي زنا موجوده وي.

د طائف ډله ولاړه سوه او بیا یې مشوره سره وکړه وېل تر زنا به تېر سو، بیا راغله او وېل: یا رسول الله! مسلمانېږو په دې شرط چي د شراب څښلو اجازه به را کوې ځکه دغه شراب زموږ د محکمي شربت دي موږ د هغه څخه چاره نه لرو، رسول الله ﷺ و فرمایل: شراب الله جبار حرام کړي دي هیچا ته د هغه د څښلو اجازه نه ورکوم، رسول الله ﷺ پر اسلام او د هغه پر احکامو ورته تینگ دی تر هیڅ شي نه ورتېرېږي، دوی ولاړ سي هلته مشوره وکړي او بیا راسي خو فایده نه لري، بل وار بیا راغله او وېل: یا رسول الله! تر هغه نورو خبرو به موږ تېر سو مگر د سد یا رباء اجازه به را ته کوې، رسول الله ﷺ و فرمایل: بېله قید او شرطه به مسلمانېږی، هر هغه شی چي الله جبار حرام کړی دی هغه حرام دی، د الله جبار په دین کي تر هیڅ شي نه سم تېرېدلای.

اهل طائف بيا ولاړل او پسله مشورې بيا راغله ويل: يا رسول الله! اسلام قبلو صحې ده زنا را باندي حرامه كړه، شراب او سود را باندي حرام كړه مگر لمونځ را معاف كړه، لمنځونه نه كوو، رسول الله ﷺ و فرمايل: په هر هغه دين كي چي لمونځ نه وي په هغه دين كي خير نسته، اهل طائف ولاړل او پسله مشورې بيا راغله ويل: يا رسول الله! اسلام قبلوو زنا، شراب، ربا، را باندي حرام كړه لمنځونه هم كوو فقط (رڼه) لات، هغه چي د دوی معبود بت ؤ مه را باندي حرامه وه، يوازي لات را پرېږده، رسول الله ﷺ و فرمايل: يا! والله هيڅكله به يې در پرې نږدم، مور په هيڅ شكل او هيڅ صورت بتان نه قبلوو او نه يې پرېږدو.

اهل طائف وايي: ته هغه زموږ إله ربه نړوي؟ رسول الله ﷺ و فرمايل: هو، نړوم او ماتوم يې، دوی بيا ولاړل مشوره يې سره وكړه وې ليدل چي هيڅ شرط يې نه قبلېږي او څه يې هم په وسه نه ده پوره، ځكه طائف د هره طرفه محاصره دی، طائف داسي ځای نه دی لكه نوري ليري قبيلې، بلكه طائف و مكې مكرمې ته ډير نژدې دی او مكه مكرمه هم د مسلمانانو تر تصرف لاندي ده، اهل طائف وليدل چي بېله تسليمېدلو بله لار نه ده پاته، پسله مشورې راغله او ويل: يا رسول الله! موږ اسلام ته داخلېږو خو فقط دغه يو شرط مو و منه، رسول الله ﷺ ويل: هغه شرط مو څه شي دی؟ ويل: هغه دا چي (رڼه - لات) هغه د دوی بت موږ نه نړوو بل څوك به يې نړوي، رسول الله ﷺ و فرمايل: هو، دا شرط مو منم، بل څوك به درولېږم چي وېې نړوي، بيا نو د طائف ډلي د رسول الله ﷺ څخه د تنو اجازه وغوښتل، رسول الله ﷺ هم اجازه وركړه د دوی عزت يې وكړی او په ښه طريقه سره يې رخصت كړه او د دوی آمر يې عثمان بن أبي العاص ؓ وټاكی، ځكه رسول الله ﷺ د اسلام پر زده كولو د هغه حرص وليدی او په دغه وخت كي يې د قرآن مجيد څو سورت ه هم په ياد كړي وه.

بيا نور رسول الله ﷺ په دوی پسي يوه ډله د هغه (رڼه يا لات) د نړولو او ماتولو دپاره ورو لېږل، چي د دغه ډلي مشر خالد بن وليد ؓ ؤ او په دې ډله كي مغيره بن شعبه ؓ، ابوسفیان بن حرب ؓ هم وه، چي هغه د طائف د خلكو رب ورونړوي. د رڼه د نړولو په وخت كي د طائف ښځي را و وتلي او پر هغه خپل معبود يې په

افسوس او ارمان سره ژړل چې نړول کيږي، مغیره بن شعبه رضي الله عنه کلتگ واخيستی او خپلو ملگرو ته يې وويل: والله نن ورځ به مو پر ثقيف وخنډوم، نو هغه د بت د خوني دروازې ته چې يې اول کلتگ ور سره کړی خپل ځان يې پر مخکه وچاوه او لغړي، يو وار په اهل طائف کي نارې سوې چې الله مغیره ورک کړی او ربه ووزی، مغیره بن شعبه رضي الله عنه بيرته جگ ودرېدی او وويل: الله مو خوار کړه دغه بت ډبري او لرگي دي او بيا يې د هغه خوني دروازه ووهل او ماته يې کړه، د مغیره بن شعبه رضي الله عنه کلتگ په لاس کي دی او بت وهي، هر واری چې پر وکړي ابوسفيان د هغو بنځو د غم او ژړا پېښې کوي او د هر واري سره دغه بت ته وايي: آها لک، واهل لک، د طائف خلکو سره و ويل: اوس ورته گوزی که يې ربه ونړاوه نوموړ اسلام ته داخلېږو او که ربه دی ووزی نو اسلام نه قبلوو، دوی سره پرېږدی، اوس نو ټول اهل طائف او ثقيف سره را ټول سوي دي و مغیره بن شعبه رضي الله عنه ته گوري چې څه ورته پېښېږي؟ مغیره بن شعبه د بت په وهلو او نړولو شروع وکړه او هغه يې د دوی په حضور مات او ټوک ټوک کړی، د دوی هغه إله او معبود يې ورمات کړی چې په سوو کلويې د هغه عبادت کړی ؤ، کله چې ربه يا لات مات او ونړول سو نو اهل طائف ټول اسلام ته داخل سوه او د رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم هغه دعاء قبوله سوې وه چې ويل: (اللهم اهد ثقيفاً و ات بهم)

اوس نو د عربو لوی لوی قبيلې اسلام ته داخلي سوې چې د هغې جملې څخه يوه هم د ثقيف قبيله وه، ستا به په یاد وي؟ دا هغه ثقيف يا اهل طائف دي چې رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم د دعوت دپاره هلته ورغلی ؤ او دوی يې په ډيره بده طريقه سره استقبال وکړی او په ډيره بد اخلاقي سره يې له خپله ښاره وايستی خپل هلکان او ناپوهان يې امر کړه چې رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم په ډبرو وولي او پسخندونه په ووهي، رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم يې پر مبارکو پښو په ډبرو ويستی او د ده صلی الله علیه و آله وسلم تر پښو وني بهېدې، دغه خلک نن ورځ مدينې منورې ته ورغله د الله ﷻ دين ته په صداقت او اطاعت سره داخل سوه، ستا په یاد دي؟ په کومه ورځ چې رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم له طائفه بيرته مکې مکرمې ته تلی زيد بن حارثه رضي الله عنه چې د رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم ملگری ؤ او ورته ويل يې: يا رسول الله! ته څنگه مکې ته ورځي او دوی ځني وايستلې؟ رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم په جواب کي ورته

وويل: يا زید! الله ﷻ د دغو مشکلاتو څخه د وتلو لار او مخرج پیدا کوي او الله ﷻ خپل دین ناصر او د خپل نبی ﷺ ښه کونکی دی.

دغه اوس چې تاسي د طائف د خلکو د مسلمانېدلو واقعات و لوستل او تر دغه د مخه مو د مکې مکرمې د فتحي حالات و لوستل، دا د رسول الله ﷺ د هغه قول او هني خبري تصدیق دی چې زید ﷺ ته یې فرمایلي وه: الله ﷻ د دغو مشکلاتو څخه د وتلو لار پیدا کوي او الله د خپل دین او خپل نبی ناصر دی.

نو دا هغه طائف دی او هغه، هغه مکه ده او نوري هم ډيري قبيلې په ډلو ډلو اسلام ته داخلي سوي.

د هجرت نهم کال

اوس چې د هجرت اتم کال پای ته رسېدلی دی او د هجرت نهم کال شروع او داخل سوی دی، دغه د هجرت و نهم کال ته (عامُ الوُفود) ويل کيږي، يعني: د ډلو کال، وُفد په عربي کې ډلي ته وايي او (وُفود) د وُفد جمع ده او دغه کال ته ولي عامُ الوُفود ويل کيږي؟ هغه په دې سبب: کله چې مکه مکرمه فتحه سوه او قریش اسلام او مسلمانانو ته تسليم سوه، هوازن شکست و خوري، طائف هم فتحه سو، اوس د رسول الله ﷺ او مسلمانانو سيطره د جزيرة العرب پر غربي ساحل پوره او ټينگه سوه، هغه بتان چې خلکو يې عبادت کاوه مات او ونړول سوه، د جزيرة العرب پاته ټولو قبيلو ته د اسلام د کاميابي خبر ورسېدی، دلته نو د شا وخوا څخه خلک را شروع سوه مدینې منورې ته ورځي او د الله ﷻ دين ته په ډلو ډلو داخلېږي، ډله پسله ډلي مدینې منورې ته ورځي او مسلمانېږي، نو دغه کال د ډلو د کال په نامه سره وبلل سو. اوس نو موږ په اختصار سره وبلای سو: له کومه وخته چې رسول الله ﷺ مدینې منورې ته هجرت وکړی موږ وليدل چې د رسول الله ﷺ ژوند او وخت په پرله پسې غزاوو او د سړيو يا ټوليانو په لېرلو سره تېرېدی، ټول وخت يې د دعوت او جهاد دپاره ؤ، رسول الله ﷺ او اسلام د جزيرة العرب پر ډيره حصه تسلط پیدا کړی، او د جزيرة العرب ډير خلک مسلمانان سوه.

د هجرت په اتم کال کې مکه مکرمه فتحه سوه، د هوازن قبیلو په هغه لوی جنگ کې چې د حنین جنگ و ماته و خوړل، د هوازن هغه کسان چې د حنین په جنگ کې و ټیټېدل د مسلمانانو له طرفه تعقیب او په طائف کې محاصره سوه، مگر د الله ﷻ د طرفه د طائف د فتحي اجازه نه وه سوې نو طائف نه سو فتحه او مسلمانانو د ذوالحجې په میاشت کې د عتاب بن أسید په مشرتابه حج آداء کړی، د هجرت اتم کال په دغه واقعاتو سره پای ته ورسېدی او بیا د هجرت نهم کال داخل سو، هغه کال چې د سیره او تاریخ په کتابو کې عام الوؤود ورته ویل کېږي، هغه چې د مسلمانېدلو دپاره پرله پسې ډلې مدینې منورې ته ورتلې، د هجرت د نهم کال د رجب په میاشت کې د تبوک غزاء پېښه سوه، مگر هغه ډلې چې مدینې منورې ته د اسلام را وړلو دپاره ورتلې ډیرې زياتې ډلې ورغلي دي او مؤرخینو د تاریخ په کتابو کې د دغو ډلو دقیق تاریخ يعني: د ورځي او میاشتي معین تاریخ نه دی ذکر کړی، خو یقیني خبره دا ده چې ځینې ډلې د تبوک تر غزاء د مخه ورغلي دي، او ځینې ډلې د تبوک تر غزاء وروسته ورغلي دي او د تبوک غزاء د هجرت د نهم کال په منځ کې وه چې د رجب میاشت وه، نو اول به د تبوک د غزاء حالات درته بیان سي او بیا به د ډلو د ورتللو حالات په مفصل ډول سره درته بیان سي، ځکه د ډلو معین تاریخ لکه د مخه چې مو و ویل نه دی معلوم خو د کعب بن زهير بن سلمی د اسلام قصه په یقیني ډول د هجرت د نهم کال په شروع کې وه چې هغه قصه داسي ده:

کعب بن زهير په خپله شاعر او د عربو د هغه مشهور او لوی شاعر زوی دی خو دئ مشرک ؤ او په اشعارو کې به یې د رسول الله ﷺ ذم او هجوه ویل، خو په عین وخت کې د دغه کعب ورور بَجیر رضی الله عنه مسلمان ؤ نو، دغه مسلمان ورور و هغه مشرک کعب ته داسي لیک او رساله ور ولېږل چې رسول الله ﷺ د هغو ټولو شاعرانو په وژلو امر کړی دی کوم چې په اشعارو کې یې د رسول الله ﷺ بد او ذم ویلی وي بېله هغو کسانو چې اسلام ته داخل سي او توبه وکارې هغو ته غفوه کوي، زما و تا ته دغه نصیحت دی چې مدینې منورې ته مسلمان او توبه کوونکی راسه نو به خلاص سي، که نه نو د خپل ځان د ژوندي پاته کېدلو دپاره بل ځای وگوره په جزیره العرب کې ژوند نه سي کولای.

کعب يوازي دا نه چي د ورور نصيحت يې نه کړې قبول بلکه په جواب کي يې داسي اشعار ور ولېږل چي په هغو کي يې خپل ورور په مسلمانېدلو سره ملامتاوه چي ته داسي دين ته اوبتې يې چي نه دي پلار او نه دي مور پر هغه دين وه او نه دي ورور پر هغه دين دی، بَجِير رضي الله عنه دغه د مشرک کعب اشعار ورسول الله ﷺ ته وويل، رسول الله ﷺ په قهر سو او د کعب په وژلو سره يې امر وکړی، بَجِير رضي الله عنه دوهم وار بيا خپل ورور کعب ته ليک ولېږی چي ورته ليکلي يې وه: زما د ليک په رسېدلو سره بايد سمدستي مدينې منورې ته مسلمان راسې ځکه رسول الله ﷺ پسله اسلامه هغه د مخني گنډونه ټول معاډوي که نه نو ځان مړ و بوله، کعب هم مسلمان سو او مخ پر مدينه منوره رهي سو، کله چي مدينې منورې ته ورسېدی خپل اوښ يې د مسجد په دروازه کي چوک کړی او دئ مسجد ته ورننوتی، رسول الله ﷺ د اصحاب کرامو سره ناست ؤ، کعب وايي: رسول الله ﷺ مي په هغو اوصافو سره وپېژندی کوم چي د ده په باره کي مي اورېدلي وه که نه تر دغه د مخه مي رسول الله ﷺ نه و ليدلی، نو وايي: د خلکو په منځ کي ور تېر سوم او سلام مي ورته و وايه او ورته و مي ويل: يا رسول الله! تا ته مي پناه را وړې ده امان غواړم آيا وکعب ته چي توبه کوونکی او مسلمان راسي امان ورکوې؟ رسول الله ﷺ و فرمايل: هو، تا ته امان دی، بيا نو کعب هغه خپله مشهوره قصيده چي د رسول الله ﷺ په مدحه او صفت کي ده وويل چي هغه قصيده د (بَآئْت سَعَاد) يا (قَصِيدَةُ بُرْدَة) په نامه سره يادېږي او د هغې قصيدې اول بيت داسي دی:

بَآئْت سَعَادُ فَلَئِي الْيَوْمَ مَتَّبُولٌ   مُتِّمِ اِثْرَهَا لَمْ يُفَدَ مَكْبُولٌ

دغه قصيده د رسول الله ﷺ په مدحه او صفت کي ډير اعلى او خوندور بيتونه دي چي د دغې قصيدې په ويلو سره رسول الله ﷺ خپله اغوستې بڼه چي يو قسم چيني يا پتو ته ويل کيږي دغه کعب ته په انعام کي ورکړه او بيا په وروسته کي حضرت معاويه رضي الله عنه دغه بڼه د کعب رضي الله عنه څخه په لس زره درهمه وغوښتل خو کعب وويل: د رسول الله ﷺ لباس مي بېله زما خپله ځانه پر بل چا نه دی پېر و.

کله چې کعب رضي الله عنه وفات سو دغه بُرده معاويه رضي الله عنه د کعب د کورنۍ څخه په شل زره درهمه رانيول او دغه بُرده تر ډيري زمانې پوري د يوه خليفه څخه بل خليفه ته په ميراث پاته کېدل، اوس هم ويل کيږي چې هغه برده د ترکيې په موزيم کي پرته ده. څرنګه چې کعب رضي الله عنه د قصيدې په ويلو سره د رسول الله ﷺ بُرده په انعام وگټل نو د قصيدې نوم يې هم (قصيده بُرده) سو او د دغې بُردې د جنسيت قېمت دومره نه و چې په لس يا شل زره درهمه ارزېدل بلکه هغه د رسول الله ﷺ تبرک دغه برده و دغې درجې ته ورسول چې د وخت د خليفه سره به ساتل کېده.

سعدی رحمۃ الله عليه وايي:

بارک کعبه را کرمی بوند او نه از کرم پيله نامی شد

باغزینی شست روزی چند لاجرم بچو او گرامی شد

ژباړه: دا چې خلک د کعبې شريفې پوښ مچوي د هغه سبب دا نه دی چې هغه د چنجي د ورېښمو څخه جوړ سوی دی، بلکه د هغه د شرافت سبب دا دی چې څو ورځي د يوه عزتمن سره کښېښوول سو نو دئ هم خامخا هغه غوندي عزتمن سو. اوس به بيرته هغه خپلي قصې ته چې د تبوک غزاء وه ولاړ سم.

د تبوک غزاء د هجرت د نهم کال د رجب په مياشت کي وه څرنګه چې د مکې مکرمې فتحه د حق او باطل په منځ کي يوه فاصله او جلا کوونکې غزاء وه، پسله دغې فتحي څخه و عربو ته د رسول الله ﷺ په رسالت او نبوت کي هيڅ شک نه سو پاته، نو ځکه د وخت حالاتو په تمامه معنی او پوره ډول فرق او تغير وکړی، د دې پر ځای چې خلکو به د مسلمانانو سره د جنگ کولو دپاره لښکري سره يو ځای کولې او پر مسلمانانو به يې حملې کولې اوس خلک د الله ﷻ دين ته په ډلو ډلو دا خليږي، چې د دغو ډلو بيان به ان شاء الله د وُفود يا ډلو په فصل کي په تفصيل سره درته بيان سي او دغه حالت چې خلک و اسلام ته په ډلو ډلو دا خپېدل تا ته به د مسلمانانو د هغه شمېر او عدد څخه در معلوم سي چې د رسول الله ﷺ سره يې د هجرت د لسم کال په حج يا په حجة الوداع کي گډون او اشتراک کړی و.

د ټيوک د غزاء سبب

اوس د مسلمانانو داخلي سترپاوي پای ته ورسېدې او مسلمانان د دې دپاره فارغه سوه چې د الله ﷻ د دين احکام او قوانين زده کړي او د اسلام دپاره دعوت نشر کړي، مگر بيا هم په دغه وختو کې هلته يو قوت موجود ؤ چې بېله کوم سببه او دليله يې پر مسلمانانو تعارض او تېرئ کاوه چې هغه د روم قوت ؤ او په هغه وختو کې دغه قوت د مخکي د مخ هغه لوی عسکري قوت بلل کېدی، لکه څرنګه چې مورخ کې دې درته و ويل چې د روم د تعرض او تجاوز شروع د رسول الله ﷺ د قاصد (حارث بن عمير الأزدي رضي الله عنه) په وژلو سره وسوه، کله چې دغه حارث د رسول الله ﷺ رساله د بصرې و آمر ته ور وړل او په لار کې د شرحبيل بن عمرو الغساني له طرفه شهيد کړل سو او تر هغه وروسته رسول الله ﷺ د هغه مسلمان قاصد د بدلې او انتقام اخيستلو دپاره د زيد بن الحارثه رضي الله عنه په مشرۍ يو لښکر مټه ته ولېږي او هلته په مټه کې د روم د لښکر سره لوی او شديد جنگ وسو خو بيا هم اسلامي لښکر خپل انتقام او بدله د هغو ظالمانو څخه لکه څرنګه چې لازمه وه نه واخيستل، مگر بيا هم دغه جنگ د ليري او نژدې عربو په زړو کې ډير مهم تاثير پرېښاوه.

او د روم پاچا (قيصر) هم د مټه د جنگ هغه لوی تاثير چې د مسلمانانو د مصلحت او شهرت دپاره يې پرېښاوه نه د فکره څخه ايستلی ؤ او نه يې هېراوه، دی بېرېدی چه پسله دغه جنگ به د ډيرو عربي قبيلو په دماغ کې دا فکرونه پيدا سي چې د روم څخه خپل استقلال لاس ته راوړي او د مسلمانانو سره به صلحه وکړي.

دغه د مسلمانانو قوت يو خطر ؤ چې قدم پر قدم د روم و حدودو ته ور نژدې کېدی او د روم د مملکت هغه حدود چې د شام په طرف کې او د عربو په همسايټوب کې پراته وه تهديدول.

نو قيصر پر خپل ځان دا لازمه وبلل چې د مسلمانانو قوت د مخه تر دې چې د يوه لوی او عظيم خطر په شکل ميدان ته را ووزي او بيا يې هيڅ چاره نه کېږي د منځه يوسي او د مخه تر دې بايد مسلمانان ختم او فيصله کړم چې په نورو عربي منطقو

کي زما پر ضد انقلابونه او بنور بنونه پيښيږي.

ورونو! د نن ورځي د يهودو او نصاراوو سره عیناً هغه د قیصر فکرونه او نظريې موجود دي، نه غواړي چې مسلمانان د ټولي مځکي پر مخ کامیابه، قوي او مستقل دولت ولري، تاسي دغه قصه او د نن ورځي حالات سره قیاس کړی.

نو د مؤته پر جنگ یو کال نه و تېر سوی چې د روم پاچا قیصر د دغو مصلحتو او خطرو د مخ نیوي دپاره د مسلمانانو د جنگ اراده وکړه او د یوه لوی لښکر په جوړولو یې شروع وکړه، دغه لښکر یې د رومیانو او هغو عربي قبیلو څخه سره یو ځای کاوه چې د قیصر تابع وې، لکه غسان او داسي نوري د عربي نصاراوو قبیلې.

قیصر د مسلمانانو سره د یوې فیصله کوونکي او خونړۍ جگړې دپاره تیاري او آمادگي نیسي، دغه خبرونه مدینې منورې ته ورسېدل چې روم د مسلمانانو پر ضد د یوې خونړۍ جگړې دپاره ځانونه تیاروي، د دغو خبرو په اورېدلو سره مسلمانان په هره لحظه کي د روم د حملې څخه په بېره کي وه، حتی مسلمانانو چې به یو غیر عادي بغ او آواز واورېدی دا به یې گمان سو چې د رومیانو لښکر را ورسېدی، د مسلمانانو دغه د بېري حالت په هغه قصه او کیفیت کي ښه معلومېږي چې و حضرت عمر بن الخطاب رضی الله عنه ته پېښ سو چې هغه قصه داسي وه:

د رسول الله ﷺ ازواجو مطهراتو ولیدل چې ټول مسلمانان ماږه او هوسا سوه، نو دوی فکر وکړی چې ښایي زموږ د ښه ژوند دپاره هم وسائل او اسباب پیدا سي، نو د دوی د جملې څخه ځینو ازواجو مطهراتو د رسول الله ﷺ سره په دغه باره کي خبري وکړې او ځني وې غوښتل چې زموږ د ښه ژوند دپاره هم پراخه نفقه او وسائل را برابر کړد چې موږ هم د نورو مسلمانانو پر قسم هوسا ژوند ولرو، پر رسول الله ﷺ دغه خبره درنه سوه او قسم یې یاد کړی چې تر یوې میاشتي پوري به د هیڅ زوجې کور ته نه ورځم نو مسجد ته نژدې په یوه بالا خانه کي اوسېدی، اصحاب کرام د دغه حاله څخه مضطرب او وارخطا سوه، څرنګه چې دوی د واقعي په حقیقت نه وه خبر نو یې په شروع او ابتداء کي دا خیال سو چې رسول الله ﷺ خپلي ټولي ازواجي مطهراتي طلاقې کړي دي، دا قصه اوږده قصه ده خواوس د دغې قصې د بیانولو څخه زما مقصد دا دی

چي مسلمانان د روم د راتگ او حملې څخه څومره او په کومه اندازه پر بشانه وه؟
حضرت عمر رضي الله عنه چي د دغي قصې روايت کوي وايي: ما يو انصاري ملگري
درلودی کله چي به زه د يوه کار په سبب د رسول الله ﷺ د مجلس څخه غائب سوم
دغه انصاري به هلته حاضر ؤ او بيا چي به زه راغلم د هغه مجلس په واقعاتو به يې
خبرولم (ځکه د رسول الله ﷺ د مجلس حالات د مسلمانانو دين وو) او که به دى
غائب سو بيا به ما د رسول الله ﷺ د مجلس حالات ورته بيانول او موږ دواړه د
مدينې منورې د عوالي په منطقه کي اوسېدلو او په نوبت سره د رسول الله ﷺ
مجلس ته ورتلو، په دغه وختو کي موږ د غسان په پاچا سره بېرول سوي وو چي پر موږ
مسلمانانو حمله کوي نو خود زموږ مسلمانانو زړونه په تشويش ډک وه.

يوه ورځ مي هغه انصاري ملگري ناڅاپه دروازه را وټکول! په تلوار او وارخطايي
يې را ته وويل: دروازه خلاصه کړه دروازه خلاصه کړه، ما ويل: غسان راغله؟ ملگري
مي ويل: يا بلکه تر دې مهمه پېښه ده، خو چي خبر يې را ته ووايه هغه دغه د رسول
الله ﷺ خبر ؤ چي د خپلو ازواجو مطهراتو څخه جلا سوي ؤ، تر دغه ځايه پوري مي
د دغي قصې څخه مقصد دا ؤ چي مسلمانان په دغه اندازه د روم او غسان د حملې
څخه په تشويش کي وه چي د وارخطايي هره خبره به پېښه سوه، يا به په تلوار دروازه
وتکول سوه د دوى په فکر کي د روم او غسان حمله ورگرځېدل.

او د امام بخاري په روايت کي د قصې د دغه ځای الفاظ داسي روايتيږي: چي
عمر رضي الله عنه وايي: موږ ته ويل سوي وه چي غسان د مسلمانانو د جنگ دپاره چوټي په پښه
کړي دي (يعني: را رهي سوي دي) او زما ملگري د ده د نوبت په ورځ د مسجد
نبوي څخه ماخستن راغلی او زما دکور دروازه يې په ډېر شدت را وټکول او ويل: آيا
دئ بیده دی؟ زه په وارخطايي ورته را و وتم چي څه پېښه ده؟ ملگري مي را ته
وويل: ډيره لويه خبره پېښه ده، ما ويل: آيا غسان راغله؟ ده ويل: يا تر هغه هم لويه او
اوږده خبره ده! رسول الله ﷺ خپلي بنځي طلاقې کړي دي.

نو دغه واقعه او قصه پر دې دلالت کوي چي مسلمانان د روم د جنگ او حملې
څخه په څومره تشويشي او خطرناکه حالت او موقف کي وه.

پر دې سربېره هغه شئ چې د روم او غسان د حملې تاييد يې کاوه هغه، هغه کار و چې د مدينې منورې منافقانو د دغه خبر په اورېدلو سره وکړی، که څه هم منافقانو د رسول الله ﷺ کاميابي يوازي د جنگ په ميدان کې نه بلکه د ژوند په هره مسئله کې په خپلو سترگو سره ليدلې وه او دا ورته معلومه وه چې د مخکې پر مخ داسې قدرت نسته چې د رسول الله ﷺ او مسلمانانو په مخ کې دې ثبات او مقاومت وکړي بلکه هر شئ او هر قدرت چې د رسول الله ﷺ په لار کې درېږي هغه په خپله ويلي کېږي. پر دغه ټولو سربېره بيا هم دغه منافقان په دې اميد وه چې هغه د دوی د زړو پټ مقصدونه دي حاصل سي او اوس چې يې دا اميد پيدا سو چې د روم په واسطه به د دوی د زړو غوښتنې ژر تر ژره سر ته ورسېږي، نو يې د خپلو دسيسو او مؤامرو دپاره يوه د شر څانگې هم جوړه کړه چې دغه څانگې يې په ظاهره د مسجد په نامه او د مسجد په شکل سره جوړه کړه، چې دغه د منافقانو د شر څانگې (مسجد ضرار) دی.

دوی دغه مسجد د څه شي دپاره جوړ کړی؟ د خپل کفر د تقويت، د مسلمانانو د تفرقي او د هغو کسانو د اجتماع او ټولنو دپاره يې جوړ کړی چې د الله او رسول الله سره جنگېږي او بيا يې د رسول الله ﷺ څخه وغوښتل: چې ته به په دغه مسجد کې د تبرک دپاره لمونځ آداء کړې، خو د دوی اصلي مقصد دا و چې مسلمانان خطاء باسي او د دوی په هغه مقصد نه سي پوه چې دوی دغه مسجد د هغه دپاره جوړ کړی دی، چې هغه د مسلمانانو پر ضد دسيسې او مؤامرې وې او مسلمانان و هغه شي ته نه سي متوجه چې دغه مسجد ته واردېږي او ځني صادرېږي، ځکه په ظاهره به يې نوم د مسجد وي او په حقيقت کې به د مدينې منورې د منافقانو او د اسلام د هغو دښمنانو دپاره څانگې وي چې تر مدينې منورې دباندي په شام کې اوسېږي، لکه ابو عامر الفاسق، مگر رسول الله ﷺ د دغو منافقانو د دغه غوښتنې چې رسول الله ﷺ دي زموږ په مسجد کې د تبرک دپاره لمونځ آداء کړي په جواب کې وفرمايل: زه خو اوس د تبوک د غزاء دپاره په آمادگي مشغوله يم خو کله چې بيا د تبوک څخه راسم بيا به يې سره گورو، نو د منافقانو دغه دسيسه هم نه سوه کاميابه، بلکه رسول الله ﷺ پسله هغه چې د تبوک د غزاء څخه راغلی په عوض د دې چې په دغه مسجد کې لمونځ

آداء کړي هغه مسجد يې وسوځاوه او ونړاوه.

ورونو! څرنگه چې د ابو عامر الفاسق نوم يو وار د اُحد په غزاء کې ذکر سوی دی او بيا اوس ياد سو، نو د دې دپاره چې دغه فاسق وپيژندل سي د هغه مختصره سوانح او د دغه مسجد ضرار په جوړېدلو کې به د ده رول او اهميت درته بيان سي.

ابو عامر الفاسق

کله چې رسول الله ﷺ د مکې مکرمې څخه مدينې منورې ته هجرت وکړې هلته تر مدينې منورې د باندې يې د بني عمرو بن عوف په کلي کې واپول او هلته يې يو مسجد جوړ کړی چې د مسجد قباء په نامه سره مشهوره دی او رسول الله ﷺ به په وروسته کې ډير ځله د شنبې په ورځ د مدينې منورې څخه دغه مسجد ته ور تلی او هلته به يې دوه رکعاته لمونځ کاوه، د دغه مسجد او په هغه کې د لمونځ کولو ډير فضيلتونه رسول الله ﷺ بيان کړي دي، چې يو د فضيلتو څخه يې دا دی چې رسول الله ﷺ فرمايي: که څوک په خپل کور کې اودس تازه کړي او بيا مسجد قباء ته ولاړ سي او هلته دوه رکعاته نقل لمونځ آداء کړي د يوې عمرې اجر او ثواب لري.

نو ځينو منافقانو غوښتل چې د دغه مسجد پرضد او نژدې و دغه مسجد ته يوه بله بناء يا تعمير د مسجد په نامه سره جوړ کړي او د قباء د مسجد خلک سره جلا او متفرق کړي، خو په حقيقت کې د دغه ناپاکه عمل اصلي محرک او سبب يو سړی ؤ چې ابو عامر الراهب ورته ويل کېدل، ابو عامر الراهب څوک ؤ؟ د خزرج د قبيلې يو نفر ؤ، چې د رسول الله ﷺ تر هجرت د مخه نصراني سوی ؤ او د نصاراوو د راهبانو يا عابدانو ژوند يې اختيار کړی ؤ، د مدينې منورې د شا وخوا خلک خاصاً د اوس او خزرج د قبيلو خلک د ده و زهد او فقيرۍ ته عقیده درلودل او د ده يې ډير زيات عزت، تعظيم او احترام کاوه.

د رسول الله ﷺ تر بختور او مبارک قدوم يا ورتگ وروسته چې په مدينه منوره کې د علم او ايمان لمر را وختی او د اسلام په نور سره شا وخوا رڼا سوه، نو د داسې مصنوعې او تقلبي فقيرانو مقام او شرف له منځه ولاړ او ده ته چا اهميت نه ورکاوه.

ځکه د لمر په راختلو سره څوک په هغه خراغ پسې نه ګرځي چې تېل يې خلاص سوي وي، ابو عامر د دغه کیفیته څخه ډير خواشيني او ناراضه ؤ او د حسد په اورکي نينې نينې سو.

خو بيا هم رسول الله ﷺ دغه ابو عامر الفاسق و اسلام ته دعوت کړی او ورته وې ويل: ما د خپل ځان سره ابراهيمي صحي دين را وړی دی، ابو عامر وويل: زه خود پخوا څخه پر ابراهيمي دين وم مکر تا د خپله ځانه څخه په ابراهيمي دين ځيني مخالف شيان ګډ کړي دي، رسول الله ﷺ دغه د ده خبره په شدت سره رد کړه، خود خبرو په آخر کي د ابو عامر د خولې څخه دا خبره را ووتل: (په مورې دوو کي چې هريو درواغجن وي الله ﷻ دي هغه له خپله وطنه ليري او يوازي په غربت او مسکنت کي مړ کړي) رسول الله ﷺ وفرمايل: آمين.

د بدر تر غزاء وروسته چې د اسلام اساس او بنياد نور هم ټينګ سو د حاسدانو سترګي او زړونه نور هم د مسلمانانو په کاميابۍ سوځل کېدل، نو ابو عامر وارخطا سو او مکې مکرمې ته د دې دپاره و تېنډی چې مشرکان د رسول الله ﷺ جنګ او مقابلي ته نور هم تشويق کړي او د اسلام سره يې د جنګ دپاره تيار کړي، تاسي وليدل چې دغه ابو عامر د اُحد په غزاء کي د مشرکانو سره راغلی ؤ او د جنګ تر شروع کېدلو د مخه و ميدان ته را ووتی د مدينې منورې انصارو خصوصاً د خزرج و قبيلې ته چې د جاهليت په وختو کي د ده مخلص مريدان وه خطاب وکړی او له دويه څخه يې وغوښتل چې زما طرف ته راسی، مګر دغه احمق په دې نه پوهېدی چې د رسول الله ﷺ په مقابل کي هغه د ده پخوانۍ کوډي او جادو کله چلېږي، نو ځکه انصارو د ده په جواب کي و ويل: اي فاسقه! او اي د الله دښمنه! الله دي ذليله کړه مورې به څنگه رسول الله ﷺ پرېږدو او ستا ملګرتيا به کوو؟ د انصارو د دغه مايوس کوونکي جواب تر اورېدلو وروسته ابو عامر الفاسق ډير په قهر سو او داسي يې وويل: يا محمد! ﷺ تردې وروسته چې هر قوم ستا د جنګ دپاره راځي زه به د هغو ملګری يم، نو د حنين تر جنګه پوري بېله ناغې د کفارو په ملګرتيا د مسلمانانو سره جنګېدی، د اُحد په غزاء کي هم دی ؤ چې د جنګ په ميدان کي يې غارونه کنډلي او جوړ کړي وه

اور رسول الله ﷺ و يوه ته د هغو غارو وړولو پدې.

د حنين تر جنگ وروسته ابو عامر فاسق دا حس کړه چې اوس هيڅ يوه عربي قوه د مسلمانانو په مخ کې نه سي درېدلای نو په تېښته سره يې خان شام ته ورساوه او د مدينې منورې منافقانو ته يې خط وليکې چې زه به د روم د قيصره سره ملاقات وکړم او د هغه د يوه زورور لښکره سره د محمد ﷺ جنگ ته در تلونکې يم چې د سترگو په رپ کې به د مسلمانانو ټول اميدونه د خاورو سره برابر سي او مسلمانان به بالکل ختم او فيصله کړي، خو تاسي اوس يو تعمير د مسجد په نامه سره جوړ کړې چې هلته به د لمانځه په نامه سره را ټولېږي او د اسلام پر ضد به خپلي خبري او مشورې سره کوي او زما قاصدان به هم هلته زما ليکونه او پيغامونه در رسوي او که زه هم مجبوره سوم هلته به د مسلمان په نامه سره در رسم او دغه مسجد به زموږ د اجتماع او مشورو ځای وي له هغه ځايه به د اسلام ضد کارونه نشروو.

د دغو خبيثو مقاصدو دپاره د مسجد قباء په مقابل کې د ضرار د مسجد په جوړولو شروع وسوه او رسول الله ﷺ ته يې دا بهانه وکړه چې يا رسول الله! په الله مودي قسم وي چې زموږ د بدو نيت نه دی خو د يخ او باران په سبب خاصاً د مريضو او ضعيفه خلکو په سبب چې تر مسجد قباء پوري نه سي تلای موږ دغه مسجد جوړوو چې لمونځ کوونکو ته سهولت او آساني وي.

د تبوک د غزاء د شروع په وخت کې د دغه مسجد ضرار بناء پای ته ورسېدل نو يې رسول الله ﷺ ته حال ولېږي چې يا رسول الله! که تاسي يو وار هلته راسی او په دغه مسجد کې لمونځ آداء کړی ستاسي به مهرباني وي او زموږ دپاره به د سعادت او برکت سبب وگرځي او دغه غوښتنه يې هم په دې سبب سره وه چې د دوی په فکر د رسول الله ﷺ د دغه عمل په ليدلو سره به د ځينو ناپوه او ساده مسلمانانو گمانونه ښه سي او بيا به د منافقانو د مکر او حېلې په دام او لومکه کې بند سي.

رسول الله ﷺ په دغه وخت کې تبوک ته د تلو دپاره په تياري او آمادگي مشغوله ؤ نو يې و فرمايل: زه خو اوس مشغوله يم خو کله چې له تبوکه راسم بيا نو څرنگه چې د الله ﷻ اراده وي هغسي به وسي، رسول الله ﷺ تبوک ته و وتی

او په دغه نوي جوړ سوي مسجد ضرار کي يې لمونځ نه کړی آداء، ځکه دغه مسجد اصلاً د فساد دپاره جوړ سوی ؤ، دغه مسجد د اسلام پر ضد د جنگ کولو مرکز ؤ، مگر کله چي رسول الله ﷺ د تبوک د غزاء څخه فارغه سو او مدینې منورې ته نژدې سو نو د الله ﷻ له طرفه دغه آیات شریف نازل سو چي فرمايي:

﴿ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ
وَأَزْوَاجًا أَلْمَنَ حَارِبَ اللَّهِ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ ﴾. [التوبه: ۱۰۷]

ژباړه: او هغه منافقان چي د مومنانو د ضرر رسولو دپاره يې مسجد جوړ کړی دی او د کفر دپاره يې جوړ کړی دی او د مومنانو په منځ کي يې د تفرقي اچولو دپاره جوړ کړی دی او جوړ کړی يې دی دپاره د انتظار د هغه چا چي پخوا يې لا د الله او رسول الله ﷺ سره جنگ کړی دی (چي هغه څوک دغه ابو عامر الفاسق دی).

﴿ وَلَيَحْلِفْنَ إِنَّ أَرْضَنَا إِلَّا الْحُسْنَى ﴾

او دوی قسمونه يادوي چي زموږ اړاده بېله خيره او نېکيه د بل شي نه ده.

﴿ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴾. [التوبه: ۱۰۷]

او الله ﷻ شاهدي آداء کوي چي بېشکه دوی په دغه خپلو قسمو کي خامخا درواغجنان دي.

دا د الله ﷻ له طرفه شاهدي ده چي دوی درواغ وايي.

منافقانو دغه مسجد ضرار اصلاً د خپلو مشورو د مرکز دپاره او د مسجد قبا پر ضد جوړ کړی ؤ نو د دغه آیات شریف په واسطه الله ﷻ رسول الله ﷺ د منافقانو په خبيثو نقشو او غرضو خبر کړی او د ضرار د مسجد د جوړولو اصلي او اساسي مقصد يې بنکاره او بيان کړی.

د مسجد ضرار نړول

کله چې رسول الله ﷺ د تبوک د غزاه څخه د بیرته را تگ په وخت کې مدینې منورې ته ور نژدې سو د خپلو اصحاب کرامو څخه یې دوه نفره، په بل روایت کې څلور نفره چې مالک بن خُثَم، معن بن عدی، عامر بن سکن وه (او یو بل څلورم نفر چې نوم یې نه دی ذکر سوی) مدینې منورې ته ولېږل چې دغه تعمیر چې نوم یې د فرهب او چم پر اساس مسجد ایښوول سوی و ونړوي او د مخکې سره یې برابر کړي، دغه اصحاب کرام هم د رسول الله ﷺ د حکم د عملي کولو دپاره تر لښکر د مخه سوه هلته ولاړه او دغه مسجد ته یې اول اور ور واچاوه او بیا یې د هغه دېوالونه ونړول، منافقانو کوبښن وکړی چې دغه نفر له دغه کاره څخه منعه کړي، خو اصحاب کرامو وویل: دا د رسول الله ﷺ امر دی چې دغه مسجد باید وسوخل سي او ونړول سي.

نو د فاسق ابو عامر او منافقانو ټول ارمانونه د دوی په زړو کې پاته سوه او ابو عامر الفاسق په خپله دعاء او د رسول الله ﷺ په آمین په شام او په (فسرین) نومي ځای کې د خلکو څخه جلا او د پردېسۍ په مرگ مړ سو.

الله ﷻ نور هم په سورة التوبه کې د دغه مسجد په باره کې فرمایي:

﴿ لَا تَقْرَفِ فِيهِ أَبَدًا لِمَسْجِدٍ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَىٰ مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ ﴾.

هیڅکله په دغه مسجد ضرار کې د لمانځه دپاره مه درېږه، خامخا هغه د قباء مسجد چې اساس او تاداو یې د اولي ورځې څخه پر تقوی او پر هېزگاری ایښوول سوی دی د دې ډیر لائق دی چې د لمانځه دپاره په هغه کې ودرېږي.

﴿ فِيهِ رِجَالٌ مُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ ﴾. (التوبه: ۱۰۸)

په دغه مسجد قباء کې داسې خلک دي چې دا خوښ لري چې خپل ځانونه د گنهو او نجاستو څخه پاک وساتي او الله ﷻ هغه ښه ځان پاکوونکي خوښ لري. دغه معلومات د مسجد ضرار، ابو عامر فاسق او منافقانو په باره کې وه، اوس بیرته هغه د مخني بحث ته چې د تبوک د غزاه په باره کې مو خبري کولې رجوع کوم.

دغه د روم د حملې خبرونه او معلومات د ليري څخه د آوازو پر قسم مسلمانانو ته را رسېدل خو بالاخره په دغه وختو کې د انباط يوه ډله مدينې منورې ته راغله (انباط) يو قوم ؤ چې له شامه به يې مدينې منورې ته تجارتي مالونه راوړل خاصاً نباتي غوړي، دغو خلکو دغه خبر په تفصيل او تاکيد ور سره را وړی چې هرقل د مسلمانانو د حملې دپاره يو قوي لښکر جوړ کړی دی چې شمېر يې څلوېښت زره نفره دی او د دغه لښکر مشرتوب او قومندان يې د روم د ډيرو لويو مشرانو څخه يوه مشر ته ورکړي دي او د دغه لښکر سره يې هغه نوري عربي قبيلې هم يو ځای کړي دي کومې چې نصرانيت ته اوبستي! او د روم تابع دي (تاسې ته معلومه ده چې د عربو هغه قبيلې چې د شام پر حدودو پرتې وې د پخوا څخه د نصرانيت دين ته داخلي سوي وې او د روم تر حکم لاندې وې) نو ويل: دغه عربي قبيلې لکه اُحُم، جُدَام او نوري هم ور سره يو ځای سوي دي او د دغه لښکر مقدمه تر بلقاء پورې را رسېدلې ده، د دغه خبر په را رسېدلو سره د مسلمانانو دپاره ډير لوی خطر پيدا سو او هغه شی چې دغه خطر يې نور هم زياتاوه هغه دا ؤ: چې وخت او موسم هم د ډيري شديدې گرمۍ ؤ، خلک په وچ کالي او مشکلاتو اخته وه، حيوانات يې هم لږ سوي وه او د مدينې منورې مېوې هم تازه پر پخېدلو او رسېدلو وې، نو د ټولو خلکو دا خوښه وه چې په خپلو مېوو او سايو کې و اوسېږي، د هيچا دانه وه خوښه چې دغسې د گرمۍ په وخت او دغسې د مفلسۍ په حال کې د خپلو کورو څخه په سفر ولاړ سي او پر دې ټولو سربېره د مدينې منورې او شام په منځ کې مسافه هم ډيره زياته وه، لاري يې وچه او سخته وه.

مکر رسول الله ﷺ دغو حالاتو ته په حکيم او دقيق نظر سره کتل، هغه د روم آمادگي دغه د مدينې منورې تر داخلي مشکلاتو مهمه وه، رسول الله ﷺ پوهېدی که د دغو مشکلاتو په سبب د روم سره په مقابله کې لږ تاخير او کسالت وسي او روم ته دا موقع ورکول سي چې وهغو منطوقو ته ور ننوزي چې د مسلمانانو تر نفوذ او سيطرې لاندې دي او بيا د هغه ځايه څخه د مدينې منورې پر طرف را رهي سي، پر اسلامي دعوت او د مسلمانانو پر عسکري شهرت به د دې کار ډير بد اثر ولوېږي او هغه جاهليت به بيرته را ژوندی سي چې د حنين په جنگ سره يې سخته او شديدې ضربه

خوړلې وه او اوس آخري نفسونه کارېي.

رسول الله ﷺ ته دا هم ور معلومه وه: هغه داخلي منافقان چې په داسې موقع پسي گرځېدل چې کله به پر مسلمانانو حمله وکړي اوس د روم د پاچا سره د ابو عامر الفاسق په واسطه ارتباطونه نيسي، نو به هغه وخت چې روم د مخ له طرفه پر مسلمانانو حمله وکړي داخلي منافقان به د شا له طرفه د مسلمانانو نسونه په خپلو خنجر ورو څيري، چې په دې ډول سره به د رسول الله ﷺ او د ده د اصحابو هغه کونښنونه چې د اسلام د نشرولو دپاره يې کړي وه عبث او بېهوده سي او هغه کاميابۍ چې دوی پسه ډيرو پرله پسې خونړيو جنگواو سړيو لاس ته راوړي وې په مفتد د لاسه ورکړي.

حکيم او دانا رسول الله ﷺ په دغو ټولو کارو او نتيجو ښه پوره پوهېدی، نو ځکه يې د دغې گرمۍ او مفلسۍ سره سره دا مقرره کړه چې مسلمانان بايد د روم سره يوفېصله کوونکی جنگ د هغو پر سرحد وکړي او روميانو ته دا موقع ور نه کړي چې ودار الإسلام يا د مسلمانانو ملک ته ور داخل سي، کله چې رسول الله ﷺ دا فيصله وکړه چې مور بايد د داخلي، اقتصادي او موسمي مشکلاتو په سبب د روم سره په جنگ کولو کې ځنډ او تاخير ونه کړو نو يې په صحابه کرامو کې اعلان وکړ چې د روم سره د جنگ دپاره خپل ځانونه تيار او آماده کړی.

همدارنگه يې د شا وخوا عربي قبيلو او مکې مکرمې ته حال ولېږی چې د جنگ او سفر دپاره تيار سي او مدينې منورې ته راسی، د رسول الله ﷺ همېشه دا عادت ؤ چې جنگ ته به وتی توره به يې کول يعني: په صراحت سره به يې نه ويل چې چيري او د چا جنگ ته ځي، مقصد به يې يو ځای ؤ او نوم به يې د بل ځای ياداوه، دا د دې دپاره چې دښمن د مسلمانانو په حرکت نه سي خبر (ځکه که دښمن خبرسي يا خو تښتي او ځای پرېږدي، يا د جنگ دپاره آماده کي نيسي) نو رسول الله ﷺ په هيڅ وخت کې په صراحت سره د مقصد د ځای نوم نه ياداوه بېله تبوک او خيبره څخه، چې په دغو دوو ځايو کې امر واضح او صريح ؤ، د خيبر په غزاه کې په دې سبب صراحت ؤ چې د الله ﷻ طرفه د خيبر د فتحه کولو وعده سوې وه، نو و توريې ته ضرورت نه ؤ او دلته د تبوک په غزاه کې بيا په دې سبب صراحت ؤ چې مسافه ډيره

ليري وه او بنایي جنگ به هم ډیر شدید وي نو د دې جنگ دپاره باید پوره او لازمه آمادگي ونيول سي، مسلمانان باید په دې خبر وي چي دغه جنگ مو د هغه دولت سره دی چي په هغه وختو کي د دنیا هغه لوی مملکت بلل کېدی چي هغه د روم پاچهي وه او د دې جنگ دپاره عادي او معمولي تياري نه ود کافي.

ځکه دا ممکنه وه چي دغه جنگ دي ډیر وخت په برکي ونيسي، نو مسلمانان باید حتماً په دې پوهېدلي وای چي جنگ اوږد او سفر سخت دی نو خامخا باید پوره استعدادات ورته نيول سوي او برابر سوي وای، نو ځکه رسول الله ﷺ د مقصد ځای په وضاحت او صراحت سره اعلان کړی او مسلمانان یې و جهاد ته تشویق کړه، همدارنگه د سورة التوبه ډیر آیاتونه په دغه وخت کي د دې دپاره نازل سوه چي مسلمانان جهاد او سفر ته تشویق او ترغیب کړي او رسول الله ﷺ دې ته هم تشویق کړه چي خپل هغه ښه او نفیس مالونه د الله ﷻ په لار کي مصرف کړي.

مسلمانان دروم د غزاء دپاره ځانونه آماده کوي

دغه سفر او د دغه جنگ دپاره آمادگي د ډيري سختي او شديدي گرمۍ په وخت کي وه، بارانونه ځنډېدلي وه او وچکالي پېښه وه، دا وخت داسي وخت ؤ چي مېوې د پخېدلو په حالت کي وې (يعني تر اوسه نه وې پخې سوي خو و پخېدلو ته نژدې وې) د خلکو زړونه د دغه خپلو حاصلاتو سره تړلي وه، دا یې خوښه وه چي حاصلات واخلي او بيا ولاړ سي، مگر د رسول الله ﷺ له طرفه امر واضح او صريح ؤ، چي خامخا باید دغه جنگ ته دغه اوس د موجودو مشکلاتو سره سره ووزی.

د دې جنگ په وتلو کي اختياري معامله نه وه بلکه صريح امر ؤ: هر هغه مسلمان چي د اسلحي د وړلو قدرت لري پر هغه دا واجب او لازمه ده چي دغه جنگ ته ووزي، په دغسي حالاتو کي صادق مسلمان د منافق او ضعيف الإيمانه مسلمانانه څخه پېژندل کېږي مجاهد او منافق سره معلومېږي، ځکه دا امر اختياري نه ؤ بلکه واجبي او لازمي امر ؤ.

دغه د تبوک غزاء ته (عَزْوَةُ الْعُسْرَةِ) هم ويل کېږي ځکه دغه غزاء د گرمۍ او مقلسۍ، تکالیفو او مشکلاتو په وخت کي وه، دغه غزاء د مسلمانانو دپاره ډیر لوی

امتحان ؤ، د دغې غزاء او د هغې د واقعاتو په باره کې په سورة التوبه کې ډير آياتونه نازل سوي دي چې د دغې غزاء او د هغې حادثات بيانوي، که څه هم په سورة التوبه کې د نورو موضوعاتو په باره کې لکه د مکې مکرمې فتحه او داسې نور بيان هم سته، خو په هغه جمله کې د تبوک د غزاء واقعات او هغه حادثات چې د تبوک تر غزاء وروسته پېښ سوي دي هم بيانوي، د سورة التوبه د ډيرو آياتو په ترجمه تر هغو نه سو پوهېدلای ترڅو د تبوک د غزاء د واقعاتو معلومات و نه لرو، دا خبره يو وار بيا تکراروم: ترڅو چې په سيرة النبي ﷺ نه يو خبر د قرآن مجيد په ډيرو حصو نه سو پوهېدلای، الله ﷻ د سورة التوبه په (۴۱، ۴۲) نمبر آياتو کې فرمايي:

﴿ أَنْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَسْوَلِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ

خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿۴۱﴾

ژباړه: اې مسلمانانو! تاسي که سپک ياست که درانه بايد خامخا جهاد ته ولاړ سي (د سپک او درانه څخه مقصد دغه ټول حالات دي يعني: که پياده ياست که سپاره، که ماړه ياست که غريبان، که زاړه ياست که ځوانان، که روغ ياست که رنځوران، که بې اسلحې ياست يا مسلح، که آزاد ياست که مريان، که مجرد ياست که د کور خاوندان، پر هر حال چې ياست بايد غزا ته ووزی) او تاسي د الله ﷻ په لار کې د اعلاء کلمه الله او د الهي دين د ترقي دپاره په خپلو مالو او په خپلو ځانو جهاد وکړی، دغه جهاد ته ستاسي تگ، ستاسي د دنيا او آخرت دپاره خير دی که تاسي په خپله گټه او تاوان وپوهېږی.

د جهاد اخروي گټې هر چا ته معلومي دي چې په جنت کې لوړې درجې او ډير نعمتونه دي، مگر د جهاد دنيوي گټې څه شي دي؟ تر هر څه د مخه د کفارو څخه غنيمتونه او تر هغه وروسته د عزت ژوند دی، تاسي نن ورځ د مسلمانانو دغه د ذلت ژوند ته متوجه ياست؟ هر چيري چې مسلمان دی هغه ذليله او د ځان اختيار نه لري، د دغه ذلت اساسي سبب او علت دا دی چې نن ورځ مسلمانانو جهاد پرې ايښی دی. نو کله چې واقعي مسلمانانو د رسول الله ﷺ اعلان واورېدی چې د روم د جنگ

دپاره يې ور بولي د دغه امر د عملي کولو دپاره لکه په مسابقه کي چي وه هر يو کونښن کوي چي تر هغه بل د مخه خپل ځان تيار او آماده کړي، نو خود مدينې منورې ته له هره طرفه د قومو او قبيلو را تگ شروع سو، د مسلمانانو څخه يو نفر هم په دې نه ؤ راضي چي د دغي غزاء څخه پاته سي بېله هغو کسانو چي په زړو کي يې د نفاق مرض ؤ، څرنکه چي د دغي غزاء دپاره سفر پر نفس سخت او مشکل ؤ او په دغه سفر کي لويه ابتلاء او سخت امتحان ؤ، نو د منافقانو نفاق په خپله ځان بنکاره کاوه او له دې سخته سفره څخه يې په يوه او بله بهانه ځان خلاصوه، الله ﷻ د دغو منافقانو په باره کي د سورة التوبه په (۴۲) نمبر آيات کي فرمايي:

﴿لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا لَّا تَبْعُوكَ﴾.

که دغه سفر سپک او بې تکليفه وای او دا اميد يې وای چي غنيمتونه او ولجې په لاس ورځي نو به يې ستا متابعت کړی وای په دغه سفر کي به دي ملگري سوي وای.

﴿وَلٰيٰكِنۡ يَّعُدُّنَّ عَلَیْهِمُ الشُّقَّةَ﴾

مگر دغه لار او مسافه پر دوی ليري سوه نو ځکه نه درسره ولاړل.

﴿وَسَيَخْلِفُونَ بِاللّٰهِ لَوِ اَسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ اَنْفُسَهُمْ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ

اِنَّهُمْ لَكَذِبُونَ ﴿۴۳﴾﴾.

يعني: کله چي تاسي بيرته له دغي غزاء څخه راسی نو دوی به په الله سره قسمونه يادوي او وايي به: که چيري زموږ د سفر کولو طاقت وای نو خامخا به موږ ستاسره وتلي وای، دوی خپل ځانونه دغه د درواغو په قسمو سره هلاکوي او الله ﷻ عالم دی چي دوی خامخا درواغجنان دي.

د منافقانو په باره کي دغه آياتونه نازل سوه چي د دوی حال يې رسوا کړی.

ورونو! يوازي دا نه بلکه د تبوک په غزاء کي ډير واقعات پېښ سوي دي چي په هغو کي منافقان کشف سوي او رسوا سوي دي، د تبوک غزاء که څه هم په هغه غزاء کي د روم سره جنگ مقصد ؤ مگر په نتيجه کي ډيري شديدې ضربې او واري پر منافقانو وه، حقيقي او واقعي جنگ د منافقانو سره ؤ نه د روم سره، لکه څرنکه چي بيا

به يې مور په راتلونکو واقعاتو کې ووينو.

کله چې رسول الله ﷺ د دغې غزاء د وتلو دپاره امر او اعلان وکړی نو اعراب او منافقان ورسول الله ﷺ ته ورغله او داسې عذرونه يې وبل او جوړول چې د منلو وړ نه وه، هر يو به په يوه عذر پسي گرځېدی چې د هغه عذر په واسطه د غزاء د وتلو او تللو څخه ځان پاته کړي.

منافقان او ضعیف الإيمانه مسلمانان ولي دغې غزاء ته نه تله؟ ولي غواړي چې ځانونه پاته کړي؟ ځکه د روم او روميانو سره جنگ، داسې جنگ نه ؤ لکه د خيبر د يهودو سره چې آسانه او نژدې ؤ، دا داسې غزاء وه چې په هغه کې د هغه وخت د دنيا د لوی مملکت سره جنگ کېدی، نو د منافقانو دا يقين ؤ چې مسلمانان ماته او شکست خوري، ډير خلک يې وژل کېږي او ډير تکليف ور رسېږي.

بل دا چې موسم هم د گرمۍ دی او مسافه هم ډيره ليري وه، نو منافقان وپېرېدل او په عذرو پسي گرځېدل، ځيني هغه کسان چې په غير معقول يلبېڅا په عذر سره به يې ځان پاته کاوه په قرآن مجيد کې ذکر سوي دي چې يو د هغو څخه جد بن قيس دی، جد بن قيس منافق ؤ او دئ هغه څوک دی چې د حدیبیې د صلحي په ورځ د دې دپاره چې د رسول الله ﷺ سره بيعت ونه کړي د هغه سره اوبن تر شا به پټېدی او دئ هغه څوک دی چې رسول الله ﷺ و فرمايل: تاسې ټوله جنت ته دا خلپړی بېله خاونده د سره اوبن، هغه دغه جد بن قيس ؤ او اوس بيا د هغه دپاره بل امتحان راغلی.

کله چې د رسول الله ﷺ له طرفه بنکاره او واضحه امر وسو چې د تبوک غزاء ته وتل واجب او لازمي دي دغه جد بن قيس چې منافق او دننه کافر دی خو په ظاهره سره د اسلام دعوه کوي ورسول الله ﷺ ته ورغلی غواړي چې يو عذر پيدا کړي، مگر عذر نه لري نو يې څه وويل؟ ويل: يا رسول الله! ټولو خلکو ته دا معلومه ده چې په ټولو عربو کې زما په مثل څوک نسته چې ډير ژر دي د بنځو په سبب په فتنه او فساد اخته کېږي او د روم بنځي ډيري بناستي دي، که زما سترگي پر ومبلي ځان نه سم ځني ساتلای، نو ما هلته مه بيايه، ځکه زه پردې بېرېرم که مي هغه بنځي وليدلې

په يوه فساد او فتنه به اخته سم، ما معذوره و بوله د پاته کېدلو اجازه را کړه او ما زما په دين کې په فساد او فتنه مه اخته کوه، رسول الله ﷺ هم د پاته کېدلو اجازه ورکړه، الله ﷻ د دغه سړي په باره کې په سورة التوبه کې فرمايي:

﴿ وَمِنْهُمْ مَّنْ يَقُولُ اَنْذَنْ لِي وَلَا تَفْتِنِي ۗ اَلَا فِي الْاَلْتِمَّةِ سَقَطُوا ۗ وَاِنَّ جَهَنَّمَ

لَمُحِيْطَةٌ بِالْكَافِرِيْنَ ۗ ﴾ . [التوبه: ۱۲۹]

يعني: ځيني د دغو منافقانو هغه څوک دی چې وايي: ماته د پاته کېدلو اجازه را کړه او ما د گمراهۍ په فتنه کې مه اچوه، الله ﷻ فرمايي: چې خبر اوسه: دوی د پخوا څخه لا په گمراهي کې لوېدلي وه او بېشکه چې جهنم خامخا پر کافرانو را گرځېدونکی دی. نو الله ﷻ دغه سړي ته د ده د عمل په سبب دا زېری ورکړی چې دوېځ ته تلونکی يې.

او بيا الله ﷻ خپل معزز او مکرم رسول ﷺ ته په وروستي آيات شريف کې په ډيره نرمه لهجه سره فرمايي: الله عفوہ درته کړې ده، ولي دي دغو نفرو ته د پاته کېدلو اجازه ورکړه؟

﴿ عَفَا اللهُ عَنْكَ لِمَ اَذْنْتَ لَهُمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِيْنَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ

الْكٰذِبِيْنَ ۗ ﴾ . [التوبه: ۲۳]

الله عفوہ درته کړې ده ولي دي دوی ته د پاته کېدلو اجازه ورکړه؟ او ولي دي تر هغو پوري نه پرېښوول چې تا ته هغه کسان معلوم سوې وای چې په دغه خپل عذر کې صادق دي او درواغچان دي معلوم کړي وای.

ځينو منافقانو به په خپل منځ کې سره ويل (يا به يې مومنانو ته ويل) اوس په دغه گرمي کې جنگ ته مه وزی، صبر وکړی مېوې به ټولي کړو او هوا به هم سره سي بيا به ووزو، الله ﷻ د دوی په جواب کې وفرمايل:

﴿ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ اَشَدُّ حَرًّا لَّوْ كَانُوْا يَفْقَهُوْنَ ۗ ﴾ . [التوبه: ۸۱]

يعني: اې محمده! ﷺ دوی ته ووايه: د دوېځ اور نسبت و دغي گرمۍ ته ډير

زبات گرم دی، که دوی پوهېدلای نافرمانی به یې نه وای کړې.

مقصد دا چې د سورة التوبه په ډیرو آیاتو کې د منافقانو رد ویل سوی دی، اوس مسلمانان ځانونه آماده کوي د سفر او جنگ دپاره سامان برابروي، مگر ډیر خلک غریبان دي هیڅ شی نه لري، نه پیسې، نه د سپرېدلو دپاره بوده، نه اسلحه او نه د خوړلو مواد، حتی د اغوستلو دپاره کالي هم نه لري.

تاسي د مسلمانانو د دغه مسکن او غریبې د حال تصور وکړی، خو پر دغه سربېره بیا هم د هغه وخت د محکمي د مخ د لوی قدرت او طاقت سره جنگیږي، واقعي مسلمانان همېشه هم داسي وي، خبره د قوت او اسلحې نه ده بلکه خبره د ایمان او د الله ﷻ سره د سودا او معاملي ده، د مسلمانانو قوت د لښکر په ډیر والي او د اسلحې په زیاتوالي کې نه دی بلکه د مسلمانانو قوت د دوی په ایمان سره دی.

نو دغه غریب او مسکین خلک ورسول الله ﷺ ته ورغله او ویل: یا رسول الله! ځینو غني کسانو ته ووايه چې زموږ سره د سپرلۍ دپاره د یوه بوده یا حیوان او نقیې یا خوراکي موادو مرسته وکړي، موږ غواړو چې ستا سره ووزو مگر هیڅ شی نه لرو.

ورونو! دا خو در ته معلومه ده چې د مدینې منورې او تبوک په منځ کې تقریباً (۷۰۰) کیلو متره لار ده، خو دغه لار اوس (۷۰۰) کیلو متره ده چې لار او سرکان پاخه او پر عصري ډول جوړ سوي دي، مگر په هغه وختو کې چې لاري کړې وږې وې، غرونه او شېلې وې ممکن تر (۱۰۰۰) کیلو متره هم زیاته وه، نو په دغه اندازه اوږده لار چې هم وچه او رېښه وې، د سعودي عربستان په سخته او شدیدې گرمي کې پر پښو یا پر اوبنانو تگ کول آسانه او معمولي کار نه دی، دا خو یوازي د لاري مشکلات وه، هلته بیا د یوه قوي مملکت سره جنگ او مقابله کیږي، نو رسول الله ﷺ د ځینو کسانو سره مرسته وکړه مگر د پاته نورو کسانو دپاره یې شی نه درلودی او هغو ته یې جواب ورکړی چې زما سره شی نسته چې ستاسي مرسته په وکړم، د هغو کسانو د جملې څخه چې رسول الله ﷺ جواب ورکړی او د هغو د سپرلۍ دپاره یې بوده او حیوان نه درلودی یو هم سالم بن عمیر رضی الله عنه او عمرو بن الحمام رضی الله عنه او داسي نور صحابه کرام وه، دغه خلک چې رسول الله ﷺ ته ورغله او

د خپل نه قدرت او مسکنت په سبب يې د رسول الله ﷺ څخه مرسته وغوښته او د رسول الله ﷺ له طرفه هم د شي نه درلودلو په سبب منفي جواب ورکول سو، په ژړا ژړا د رسول الله ﷺ د مجلسه څخه نا اميده رهي سوه او د ژړا سبب يې هم دغه و چې د خپل مسکنت په سبب د جهاد څخه پاته کېدل، الله ﷻ هغه کسان چي د يوه واقعي عذر په سبب د دغه غزاء او جهاد څخه پاته سوي دي په قرآن مجيد کي ذکر کړي دي او د سورة التوبه په (۹۱، ۹۲، ۹۳) نمبر آياتو کي فرمايي:

﴿لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَىٰ وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يَنْفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ ۗ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾. [التوبه: ۹۱]

يعني: پر ضعيغه خلکو، پر مريضو خلکو او پر هغو کسانو چي د جهاد او غزاء دپاره خرڅ او نفقه نه سي پيدا کولای په دغه سبب چي دوی د غزاء څخه پاته سوه هيڅ گناه او حرج نسته، کله چي دوی د الله ﷻ او رسول الله ﷺ سره اخلاص کوي او زړونه يې صاف وي، پر ښکو کارانو د إزام او ملامتيا هيڅ لار نسته او الله ﷻ ښه بخښونکی او د ډير رحم خاوند دی.

﴿وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمِ حَرَةً أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ﴾. [التوبه: ۹۲]

او نسته گناه په سبب د دغه پاته کېدلو پر هغو کسانو: کله چي دوی تا ته د دې دپاره راغله چي د سپرلی دپاره بوده ورکړې او تا ورته و ويل: زه داسي شی نه سم پيدا کولای چي تاسي پر هغه نقل کړم، دوی په داسي حال کي ولاړل چي تر سترگو يې اوبکي بهېدلې، دوی په دې سبب غمجن وه چي دوی هغه شی نه کړی پيدا چي په جهاد کي يې خرڅ او مصرف کړي، د جهاد دپاره يې نفقه نه کړه پيدا.

﴿إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَسْتَعِذُونَكَ وَهُمْ أَغْنِيَاءُ رِضْوَانًا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾. [التوبه: ۹۳]

بلکه ملامتیا پر هغو کسانو ده چې دوی اغنیا، دي او د پاته کېدلو اجازه غواړي، دوی په دې راضي سوه چې دوی د پاته کسانو سره وي (چې هغه بنځي او نجوني دي) او الله ﷻ د دوی پر زړو مهر لگولی دی نو دوی په خپله بده خاتمه نه پوهیږي. دغه تلاوت سوي آیاتونه یوازې دا نه چې پر منافقانو رد دی بلکه د هغو د شرمولو دپاره یوه شدیدې ضربه همده.

کله چې رسول الله ﷺ ولیدل چې ډیر داسې خلک سته چې د تملو نیت او یراده لري مگر د هغو سره د تملو دپاره مال او بوډه نسته نو یې په مسجد نبوي کې مسلمانان سره را ټول کړه او د هغو څخه یې وغوښتل چې د دغو غریبو خلکو سره مرسته وکړي، صدقه او د تبرع مال ورته را ټول کړي، رسول الله ﷺ وفرمایل: څوک دغه جيش العسره مجهز کوي؟ یعنی: د دغه غریب لښکر سره څوک مالي مرسته کوي؟ د رسول الله ﷺ په دغه غوښتنه په مسلمانانو کې داسې حال پېښ سو لکه د خیرات او صدقې په ورکولو کې چې په مسابقه کې سوه، هر یو له مسجده وزی او خپل کور ته ځي، هر یو غواړي چې د خپل قدرت پر اندازه هغه د ده سره موجود مال را وړي.

د اصحاب کرامو څخه یوه نفر ډیر مال را وړی، منافقان په مسجد کې ناست دي او نه ولاړل، اوس چې هغه سړي دغه ډیر مال را وړی، ډیر زیات مال و او رسول الله ﷺ په خوشاله سو، منافقانو وویل: دا سړی ریا کوي ځان ښکاره کوي، حال دا چې دوی په خپله منافقان دي هیڅ یې نه را وړل او نه یې ورکړه، خو هغه مسلمان چې په خپله خوښه د الله ﷻ او رسول الله ﷺ د رضاء دپاره مال را وړی دوی ویل: دا ریا کاره دی او بیا وروسته د اصحاب کرامو څخه یو بل نفر چې غریب او مسکین سړی و شئ یې نه درلودی فقط یوه کاسه خواړه یې را وړل، منافقان بیا په خپل منځ کې سره وایي: دغه یوه کاسه خواړه څه فایده کوي؟ تر دې خو دا بهتره وه چې شئ دي نه وای را وړی، الله ﷻ دغه موضوع ته هم اشاره کړې ده او په سورة التوبه کې فرمایي:

﴿الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾. (التوبه: ۱۷۹)

ژباړه: هغه منافقان چې د مومنانو څخه پر ډير خيرات كوونكو عيب وايي (مُطَوِّع هغه چا ته ويل كېږي چې ډير مال په صدقه كې وركړي) پر دغه مُطَوِّعينو عيب وايي چې دا رياء كوي او بل پر هغه بې وزله غريب عيب وايي چې د خپل وس او قدرت پر اندازه يې لږ مال را وړي، نور څه يې په وسه نه وه پوره، نو دغه منافقان په دغه سړي پسڅند وهي، الله ﷻ به دوى ته د دغه پسڅند او ملنډو سخته جزاء وركړي او دوى لره درد ناکه عذاب سته. دا هم د منافقانو د عمل رد بلکه شديد رد دى.

ابوبکر الصديق ﷺ هم له مسجدو ووتی چې یوشی را وړي، عمر فاروق ﷺ هم ولاړ سو غواړي چې یوشی راوړي، حضرت عمر ﷺ وايي: دغه د مال او صدقې غوښتنه په داسي وخت كې وه چې زما سره مال موجود ؤ او دا اول وار دى چې زه د مال خاوند وم او مال لرم (نو دا زما دپاره يوه موقع وه چې ممكن تر ابوبکر ﷺ د مخه سم) عمر ﷺ وايي: نومې د ځانه سره وويل: نن به تر ابوبکر د مخه كېرم، نو حضرت عمر ﷺ د هغه ماله څخه چې د ده سره موجود ؤ نيم مال را وړي، يعنې: د ټول هغه مال چې د ده سره موجود ؤ پوره نيم يې را وړي او په صدقه كې يې دغه غريب لښكر ته وركړی (چې جيش العسره ورته ويل كېږي) رسول الله ﷺ په خوشاله سو د خير او برکت دعاء يې ورته وكړه، پسله لږه وخته ابوبکر الصديق ﷺ راغلی او خپل ټول مال هرڅه چې يې درلودل هغه يې راوړل او رسول الله ﷺ ته يې كښېښوول، څرنگه چې رسول الله ﷺ ته د ده اقتصادي حال ور معلوم ؤ پوه سو چې خپل ټول مال يې راوړی دى، نو يې و فرمايل: يا ابا بكر! خپل اهل ته دي شئ نه پرېښاوه؟ ابوبکر الصديق ﷺ و ويل: هغو ته مي الله او رسول الله ﷺ پرېښوول، سبحان الله! دا د صديق اكبر صدق او اخلاص، ايمان او يقين ؤ چې رزق د الله ﷻ له طرفه دى او واقعي توكل يې پر هغه الله ؤ نه پر مال، رسول الله ﷺ د خير او برکت دعاء ورته وكړه.

حضرت عمر فاروق ﷺ وليدل: په دغه وخت كې چې ده دا نيت او اراده هم كړې وه چې تر حضرت ابوبکر الصديق ﷺ به د مخه كېرم، بيا هم نه سو د مخه، نو ويل: يا ابا بكر! والله هيڅ وخت تر تا نه سم د مخه كېدلای او دا هغه د خير په كارو كې تنافس، مسابقه او مقابله ده لكه الله ﷻ چې فرمايي:

﴿وَفِي ذَلِكَ فَلَيْتَنَّافِسِ الْمُتَنَفِّسُونَ﴾ (السلفين: ۱۲۶)

حضرت عثمان بن عفان ذی النورین رضی اللہ عنہ چې یوه تجارتی قافله یې د شام دپاره جوړه کړې وه په هغه قافله کې دوه سوه اوبنه وه، دغه ټول اوبان یې د مال او سامانه سره او دوه سوه اوقیه د سپینو زرو، د دغه جیش العسره دپاره د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په اختیار کې کښېنوول، مگر بیا هم دغه راټول سوي مالونه د پوره لښکر د مجهز کولو دپاره بس او کافي نه وه، رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ډیر لوی خیر او صدقه غوښتل چې د ډیرو خلکو ضروریات ورپوره کړي او لوی لښکر جوړ سي.

بیا هم ټول مسلمانان په مسجد نبوي کې سره یوځای دي، رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ولاړ سو په خطبه ویلويې شروع وکړه او په دغه خطبه سره یې غنیان خلک مقصد وه، ځکه اغنیاء کولای سي چې واقعي مرسته وکړي، حتی د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په وخت او زمانه کې هم دغسي کارونه غنیانو مخ ته بېولای سواي، که څه هم د غریبانو او مسکینانو څخه د خیر په کارو کې گډون او حصه اخیستل په کار دي چې باید د خپل قدرت پراندازه حصه پکښي واخلي مگر حقیقي او واقعي مرسته اغنیاء کولای سي، دوی دي چې په خپل مالي قدرت سره د جهاد، دعوت او د اسلام د نشرولو کارونه مخ ته بېولای سي.

نو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم غوښتل چې دغه اغنیاء څه مرسته وکړي او وې فرمایل: څوک جیش العسره ته د جنگ سامان او ضروریات ور برابر وي؟ او هغه لره د دغه خیر په مقابل کې جنت دی، دا د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم له طرفه وعده وه: که چا دغه لښکر مجهز کړی هغه لره جنت دی.

حضرت عثمان بن عفان ذی النورین رضی اللہ عنہ ولاړ سو او ویل: یا رسول الله! زه سل اوبنه سره د ټولو هغو شیانو چې دغه سل نفره ضرورت ورته لري (لکه اسلحه خوراکه او نور د احتیاج سامان) ورکوم، رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د خیر دعاء ورته وکړه او عثمان رضی اللہ عنہ کښېنستی، څرنګه چې ضرورت تر دغه ډیر زیات ؤ، رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم بیا و فرمایل: څوک جیش العسره مجهز کوي؟ او هغه لره جنت دی.

دوهم وار بيا حضرت عثمان رضي الله عنه ولاړ سو او ويل: سل اوبڼه د ټولو ضرورياتو سره پرما دي، رسول الله صلى الله عليه وسلم د خير دعاء ورته وكړه، رسول الله صلى الله عليه وسلم بيا هغه خبره كوي او په هر وار كې عثمان رضي الله عنه ولاړېږي او سل اوبڼه د ټولو ضرورياتو سره پر ځان اېږدي، څو (۷) واړه ولاړ سو، چي په نتيجه كې د عثمان رضي الله عنه خيرات او صدقه و (۹۰۰) اوبڼانو او (۱۰۰) آسانو ته ورسېدل، بيله هغه نقدو زرو چي رسول الله صلى الله عليه وسلم ته يې وركړي وه او بيا عثمان رضي الله عنه د سرو زرو د ديناړه راولړ او د رسول الله صلى الله عليه وسلم په لمن كې يې وړ واچول، رسول الله صلى الله عليه وسلم دغه ديناړونه سره اړول او عثمان رضي الله عنه ته يې يوه خبره وكړه، تاسي پوهېږئ چي دغه خبره به څومره قېمت او ارزښت لري؟ په وانه دغه خبره د ټولې دنيا تر مالو او نعمتو ښه او بهتره ده، رسول الله صلى الله عليه وسلم و فرمايل: « مَا ضَرَّ عُثْمَانَ مَا فَعَلَ بَعْدَ الْيَوْمِ » يعني: عثمان رضي الله عنه چي پسله نن ورځي څخه هر كار وكړي ضرر نه ورسوي، د عثمان رضي الله عنه دغه صدقه ده د تيرو سوو او را تلونكو گنهو كفاره سوه.

سبحان الله! دا د صدقې او خيرات فضيلت دی خاصاً چي د الله جبار الحكيم د دين د ترقي او لوړوالي دپاره مصرفېږي، كه د مسلمانانو سره ن هغو د غريبۍ او سختيو په وخت كې مرسته وكړې الله جبار الحكيم به څومره د خير معامله در سره وكړي، عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه د سپينو زرو دوه سوه اوقيه راولړ، حضرت عباس رضي الله عنه ډير مال را وړي، طلحه، سعد بن عباد، محمد بن مسلمه ټولو صحابه كرامو يو په بل پسي مالونه را وړل، عاصم بن عدي رضي الله عنه (۹۰) وثقه خرما را وړه (وثق لکه خروار) هريو د خپل قدرته سره برابر يو څه را وړي، حتی ځيني خلك چي څه يې نه درلودل دوې درې لپي خواړه به يې را اخیستي وه.

ښځو د خپله قدرته سره موافق خپلي گېڼې را لېږلې، چا والي، چا غاړگۍ، چا پای زېبونه، چا انگشتری رالېږل، هيچا پر خپل مال لاس و نه نيوی او نه يې بخل وكړی بېله منافقانو، مال خويې نه راوړی بلكه لغاڙونه يې لاهم ويل چي دې ربا و كړه! او د دې دغه لږ مال ته هيڅ ضرورت نه و او داسي نوري خبري.

په دغه وخت كې چي دلته د لښكر د جوړولو او وتلو آمادگي نيول كيږي ځيني صحرايي عرب و رسول الله صلى الله عليه وسلم ته راځي او د نه تلو دپاره عذرونه وايي.

رسول الله ﷺ هم د دوی عذرونه قبلول ځکه رسول الله ﷺ پوهېدی کوم خلک چې په دغسي وخت کې عذرونه وایي اصلاً په هغو کې خیر او فایده نسته لو نه له دوی څخه گټه اخیستل کېدلای سي، ډیرو خلکو عذرونه او بهانې جوړې کړې او پاته سوه.

رسول الله ﷺ خپل لښکر د مدینې منورې څخه وایستی او ترمدينې منورې دباندې یې خېمې ودرولې او هلته یې د هغو خلکو انتظار کاوه چې د دغه غزاه دپاره پسي ور وتل، رسول الله ﷺ ته دیرش زره نفره راټول سوه، دا اول وار دی چې د مسلمانانو لښکر دیرشوزرو نفرو ته رسیږي.

لکه مخکې چې وویل سوه دغه غزاه د هجرت د نهم کال د رجب په میاشت کې وه او تر دغه لس میاشتي د مخه د هجرت د اتم کال د روژې په میاشت کې مکه مکرمه فتحه سوه چې په هغه وخت کې د رسول الله ﷺ سره لس زره نفره وتلي وه، نو د یوه کال بلکه د لسو میاشتو په جریان کې د مسلمانانو د لښکر شمېر دیرشوزرو نفرو ته ورسېدی، کله چې رسول الله ﷺ د خپل لښکر سره تر مدینې منورې دباندې خېمې ودرولې، رئیس المنافقین عبدالله بن ابی د خپلو منافقو ملگرو سره هم ور وتی او هلته یې جلا خېمې ودرولې، د رسول الله ﷺ او د مسلمانانو د خېمو سره یې نه واړول بلکه د خپل ځان دپاره یې په بله منطقه کې جلا خېمې ودرولې او خلک تشویقوي چې د دوی سره واړوي، ځینو خلکو هم د دوی سره واړول.

کله چې رسول الله ﷺ د تبوک و طرف ته حرکت کاوه عبدالله بن ابی وویل: دغه اوس د گرمۍ وخت او د حاصلاتو موسم دی دا وخت د وتلو دپاره نه دی مناسب، چې مېوې پخې سوې او هوا یخه سوه بیا به ووزو، دغه منافق دا کار قصداً کوي غواړي چې نور خلک هم د ده د خبرو تر تاثیر لاندې سي او پاته سي، د رسول الله ﷺ لښکر د تبوک پر طرف حرکت وکړی او عبدالله بن ابی د خپلو نورو منافقانو په ملگرتیا د مدینې منورې پر طرف رهي سو، نو د ابی زوی منافق عبدالله په دې غزاه کې گډون او اشتراک و نه کړی، دی او د ده ملگري منافقان ټول پاته سوه.

کله چې رسول الله ﷺ د تبوک پر طرف حرکت کاوه محمد بن مسلمه رضي الله عنه یې پر مدینه منوره حاکم پرېناوه او د خپلي کورنۍ د سر پرستی دپاره یې د ځان نائب او

خلیفه حضرت علي رضي الله عنه پرېښاوه، دلته بيا منافقانو يوه آواز ه و اچول، هغه دا چي دوی به ويل: رسول الله صلی الله علیه و آله چي علي رضي الله عنه پرېښاوه د هغه سبب دا و چي د علي رضي الله عنه زړه نه غوښتل چي دغه غزاء ته ووزي، دغه آواز ه په خلكو كي دومره نشر سوه چي تر علي رضي الله عنه پوري ورسېدل، معلومه خبره ده چي په دغه آواز ه سره حضرت علي رضي الله عنه خواشینی سو، نو يې خپله اسلحه واخيستل او په لښکر پسي ور رهي سو او هلته ور ورسېدی، رسول الله صلی الله علیه و آله چي وليدی ويل: يا علي! ولي را و وتې؟ آيا ما ته د ځان خليفه و نه گرځولې؟ علي رضي الله عنه و ويل: يا رسول الله! خلكو ويل: تا زه په دې سبب پرېښوولم او د ځان خليفه دي وگرځولم چي په ما كي دي دروندوالی او كاهلي وليدل، رسول الله صلی الله علیه و آله و فرمايل: هيڅكله داسي نه ده آيا ته نه يې راضي چي ما ته په هغه درجه كي سې لكه هارون چي و موسى ته و؟ عليه السلام، مگر ترما وروسته نبي نسته، چي د حديث شريف لفظ داسي دی:

« أَلَا تَرْضَى أَنْ تَكُونَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى إِلَّا أَنَّهُ لَيْسَ نَبِيٌّ بَعْدِي » [متفق عليه]

كله چي موسى عليه السلام د الله تعالى د ملاقات دپاره ولاړی هارون عليه السلام چي د ده ورور و د ځان خليفه يې وگرځاوه، چي د موسى عليه السلام په غياب كي د بني اسرائيلو د كارو مسئوله وي، خو رسول الله صلی الله علیه و آله په دغه خپل قول كي يوه مهمه جمله د دې دپاره پر زياته كړه چي خلك د رسول الله صلی الله علیه و آله د قوله څخه بده استفاده و نه كړي يا غلط مقصد ځني وانه خلي، هغه دا: كله چي موسى عليه السلام هارون عليه السلام د ځان خليفه وگرځاوه په خپله هارون عليه السلام هم نبي و، نو به خلكو دا ويلاي چي علي رضي الله عنه هم په دغه حديث او په دغه مثال سره نبي دی، خو رسول الله صلی الله علیه و آله د دغه اشتباه د ليري كولو او پورته كولو دپاره پر هغه خپل قول دا جمله هم زياته كړه چي وې فرمايل: مگر ترما وروسته نبي نسته، يعني: هو، ته ما ته په هغه درجه كي يې كوم چي هارون عليه السلام و موسى عليه السلام ته و، فقط د نائب او خليفه پر اندازه مگر نبي نه يې.

نو حضرت علي رضي الله عنه په دغه خبره راضي سو او بيرته مدينې منورې ته وگرځېدی، د رسول الله صلی الله علیه و آله په امر په مدينه منوره كي پاته سو.

رسول الله ﷺ د پنجشنبې په ورځ د مدينې منورې د شمال پر لطف د تبوک په نيت په داسې حال کې حرکت وکړی چې ډير لوی لښکر ور سره دی، ډيرش زره نفره دي، تر دې د مخه هيڅکله د مسلمانانو لښکر په دومره شمېر او ډيرواله نه ووتلی، سره د هغه چې مسلمانانو خپل مالونه د دغه لښکر د تجهيزاتو او سامانو د پوره کولو دپاره په پوره صدق او اخلاص سره وښندل خو بيا هم په لښکر کې د اوبسانو او نفقې ډيره سخته کمي او لږوالی وو، تر داسې اندازې چې اتلس نفره به په يوه اوبس سره شريکان وه خپل د ضرورت سامان به يې پر بار کړی و، ځيني به په نوبت سپرېدل او ځانونه به يې هوسا کول او ډير ځله په لار کې د ونو د پانو وخورلو ته اړ سوه، حتی چې د پانو د خوړلو څخه يې شنهان وپرسېدل نو ځکه دغه لښکر ته (جيش العسره) ويل کېږي.

او د هغو اصحاب کرامو څخه چې په صدق او ايمان سره مشهوره وه تقريباً يوولس نفره پاته سوه او دې غزاه ته نه ووتل، چې د هغو د جملې څخه يو هم ابو خيثمه رضي الله عنه و.

لښکر حرکت وکړی او رهي سو، ابو خيثمه رضي الله عنه وايي نن پسي ځم سبا پسي ځم، په دغه نن او سبا کې لښکر ډير ليري ولاړی او ابو خيثمه رضي الله عنه پاته سو، ابو خيثمه رضي الله عنه دوې بنځي درلو دې څرنګه چې موسم د گرمۍ و په دغه وخت کې دوی په خپلو باغو کې ژوند کاوه او هري بنځي يې هلته هغه د دوی په باغ کې د خپل ځان دپاره عريش درلودی (عريش) په عربي کې وېي سره منا ته ويل کېږي، يا بې سره خېمه، چې شا وخوا يې پردې راگرځولي وي او سړيې لڅ وي، دغه ته عريش وايي.

نو يوه ورځ ابو خيثمه رضي الله عنه کورته راغلی، وې لیده چې دواړو بنځو يې د عريش پر شا وخوا مخکه د اوبو په پاشلو يخه کړې ده او په دغه وخت کې هغه نوی گل ميوه هم رسېدلې وه، يعنې: هغه اولي مېوې پخ سوي وې دغه مېوې هم پرتې دي، ابوخيثمه کور ته ورغلی مخکه آب پاشي ده، د څښلو دپاره يخي سوي اوبه پرتې دي، اول گل ميوه راوړه سوې ده د خوړلو دپاره خواړه تيار دي، دواړو بنځو يې د هغه وخت فېشن کړی دی، لباس او ځانونه يې پاک کړي دي، ابوخيثمه رضي الله عنه چې دا حال وليدی د خپل ځانه سره يې وويل: سبحان الله! يا اباخيثمه! ته په سايه او يخو اوبو کې يې، د دوو بنځو په منځ کې يې، شا وخوا مېوې درته پرتې دي او

رسول الله ﷺ په دښت او ګرمي کي، په سفر او مزلو کي، په لوږو او تندو کي دي. آيا دا عدل او انصاف دی؟ دا څنگه کېدلای سي چي یو سړی دي مومن او مسلمان وي او په دې کز دي راضي وي؟ د پښتو او پښتنو لوی شاعر حمید بابا وايي:

سزا وار د هر ستم او هر پېغوریم چي مي يار په سفر تللی زه پر کوریم
 نو ابو خيثمه رضي الله عنه قسم ياد کړی ويل: والله دغه عريش ته نه در ننوزم تر څو زما د سفر
 دپاره بوده او خورا که را برابر نه کړی چي په رسول الله ﷺ پسي رهي سم، واقعا هم
 ابو خيثمه رضي الله عنه هغه عريش ته نه ورغلی خود د ده د سفر دپاره بوده او خورا که برابر سوه
 او سمدستي په رسول الله ﷺ پسي رهي سو، عادتاً لښکر چي څه تگ او مزل وکړي
 بيا په يوه ځای کي د راحت دپاره اړوي، مگر ابو خيثمه رضي الله عنه بېله اشد ضرورت نه اړوي
 او نه پاته کيږي پرله پسي تگ کوي. (ابوخيثمه رضي الله عنه دغه د تگ په حال کي پرېږده)
 د رسول الله ﷺ دا عادت ؤ چي په لښکر کي به ګرځېدی د خلکو د حالاتو
 معلومات به يې کاوه، دا ور معلومېدل چي څوک پاته دي؟ يا د لښکر څخه خو به
 څوک نه وي ورک سوی يا پاته سوی؟

زموږ دپاره دا هم يوه د غور او دقت موضوع ده چي رسول الله ﷺ ته دا ور
 معلومېدل چي د دیرشو زرو نفرو څخه څوک سته او څوک نسته؟ څوک خوبه ورک
 سوی يا پاته سوی نه وي؟ او که به څوک نه وو موجود د هغه طلب به يې کاوه چي
 څه سو ګوم تکليف خو به په لار کي نه وي ورته پېښ سوی؟ دا د رسول الله ﷺ د
 خپلو اصحابو پر ساتنه او سلامتيا حرص او کوشښ ؤ.

نو رسول الله ﷺ ته دا ور معلومه سوه چي په لښکر کي ابو خيثمه، کعب بن
 مالک، هلال بن أميه، مراره بن ربيع او د اصحاب کرامو څخه څو نفره نور نسته، خلکو
 پر دغه پاته سوو خلکو عيب ويل شروع کړه، رسول الله ﷺ و فرمايل: عيب مه پر
 وياست، هر يو که په دوی کي ښه او د خير سړی ؤ هغه به الله جل جلاله را ولي او که بل قسم
 وه الله جل جلاله ځني فارغه او بېغمه کړلاست، خلک په دغه خبرو کي وه چي د ليري څخه
 يې يو نفر وليدی چي پر اوښ سپور دی او په لښکر پسي را رهي دی، دا معلومه خبره
 ده چي د ليري څخه څوک نه پيژندل کيږي نو هر يوه د ځانه څخه ګمان کاوه چي

دا به فلانئ وي، هغه بل به ويل: يا! فلانئ يې بولم، بل به ويل: بيا يې فلانئ وي، رسول الله ﷺ و فرمايل: کُن ابا خيښمه، پسله لږه وخته هغه نفر را نژدې سو، خلکو ويل: يا رسول الله! هو دغه سړى ابو خيښمه دى، خير ابو خيښمه لښکر ته را ورسېدى د رسول الله ﷺ سره يې وليدل، خورسول الله ﷺ ورته په قهر و او شديد خبره يې ورته وکړه، هغه دا چي وې فرمايل: «أولا لک يا ابا خيښمه! أولا لک يا ابا خيښمه!» ابو خيښمه عذر وايي خورسول الله ﷺ په تکرار سره دغه جمله ورته وايي: «أولا لک يا ابا خيښمه! مفسرين د (أولا لک) ترجمه داسي کوي: هلاک ته يې نژدې کړې يا ابا خيښمه!، يعنې: قريبه وه چي هلاک سې که د الله ﷻ رحم نه وای درباندي سوى.

او بيا نبي الرحمة ﷺ عفو و ورته وکړه بلکه د خير دعاء يې هم ورته وکړه نو ابو خيښمه ﷺ د دغه خپل عدل او صحي قضاوت د برکته د الله ﷻ له عذابه خلاص سو.

لښکر رهي دى په لار کي حجر ته ورسېدل (حجر) د يوه ځای نوم دى چي مدائن صالح هم ورته ويل کيږي او دغه ځای د صالح عليه السلام د قوم چي ثموديان دي د استوگني ځای و، رسول الله ﷺ تر دغه حجر دباندي خېمې و درولې، اوس د مسلمانانو سره اوبه هم نسته نو مسلمانان ولاړل د هغه څاهانو څخه يې اوبه راوړې چي په دغه حجر کي موجود وه، په دغو اوبو سره يې اوږه خسته يا لاندې کړه او نور هم د خپل ضرورت دپاره دغه اوبه استعمالوي، رسول الله ﷺ ته معلومات نه وه چي دغه اوبه يې له کومه ځايه راوړي دي، بيا په وروسته کي معلومات ورته وسوه چي دغه اوبه د حجر يا مدائن صالح څخه را وړل سوي دي، رسول الله ﷺ په قهر سو، ځکه هغه قوم چي دلته اوسېدى هغه ثموديان وه او پر هغو د الله ﷻ قهر او غضب نازل سوى و، د الله ﷻ لعنت پر سوى و او الله ﷻ د دوى په کورو او ځايو کي اوسېدل منعه کړي وه، الله ﷻ فرمايي:

﴿وَسَكَنْتُمْ فِي مَسْكِنِ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ وَتَبَيَّنَ لَكُمْ كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ

وَصَرَّفْنَا لَكُمْ الْأَمْثَالَ ﴿٤٥﴾ . (ابراهيم: ۴۵)

ژباړه: تاسي د هغو کسانو په کورو کي اوسېدلاست چي پر خپلو ځانو يې په کفر

او ګنهو سره ظلم کړی ؤ او تاسي ته معلومه او ښکاره سوه چې موږ په هغو څنګه کار وکړی یا څه وکړل او تاسي ته موږ مثالونه بيان کړي دي.

نو ځکه رسول الله ﷺ د دغه قوم د هر شي استعمالول منعه کړه، که د دوی اوبه وې که کورونه، رسول الله ﷺ امر وکړی چې ټوله هغه اوبه چې د حجر څخه مورا وږي دي چپه او توی کړی او هر هغه اوږه چې د حجر په اوبو خشته یا لاندې سوي دي اوبانو ته یې ورکړی د هغه څخه دي مسلمانان خورک نه کوي او بیا رسول الله ﷺ له دغه ځایه څخه د بارېدلو امر وکړی او وې فرمایل: که تاسي د هغو خلکو د کورو سره تېرېدلاست چې پر خپلو ځانويې ظلم کړی دی چابک تېرېږی، مخان مو پټ کړی او ژاړی، دپاره د دې چې تاسي په هغه مصیبت او آفت اخته او مبتلا نه سی کوم چې دوی په اخته سوي وه.

نوموږ دپاره دا سنت سوه او سنت دي چې پر هغه قوم یا هغه منطقه تېرېږو کوم چې د الله ﷻ عذاب پر نازل سوی وي، خسف سوي یا هلاک سوي وي، موږ باید تر هغه ځای ژر او په چابکي سره تېر سو، مخان پټ کړو او دا دعاء وایو:

«اللَّهُمَّ لَا تَجْعَلْنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ»
ژباړه: الهي ما د ظالمانو له قومه مه ګرځوي.

خير لښکر تر حجر تېر سو مګر اوس اوبه نه لري، هغه اوبه چې یې له حجره را وږي وې هغه د رسول الله ﷺ په امر چپه او توی سوي، مسلمانان د اوبو د نه درلودلو په سبب په تکلیف سوه، نو رسول الله ﷺ ته په شکایت ورغله ویل: یا رسول الله! هیڅ اوبه نه لرو (دیرش زره نفره لښکر دی او اوبه نه لري) رسول الله ﷺ دعاء وکړه، اصحاب کرام وایي: والله په آسمان کي هیڅ اوریځ نه وه خو اوریځي پیدا سوې او سره یو ځای سوې، باران په اورېدلو شروع وکړه صحابه کرامو غسولونه وکړه اوبه یې وڅښلې او خپل لوبني یې ټوله په ډک کړه او بیا چې دوی له دغه ځایه رهي سوه پر ټوله لار باران نه ؤ سوی بېله هغه ځایه چې دوی هلته اړولي وه، الله لره دي پاکي وي فقط د دوی د ضرورت د پوره کولو دپاره یې باران پړ و اوراوه او نوره ټوله لار وچه وه، دا هم د رسول الله ﷺ د معجزو څخه یوه معجزه ده.

امام احمد د ابو هريره رضي الله عنه څخه روايت كوي چي وايي: د تبوك په غزا كې د خلكو خوراكي مواد خلاص سوه او په لوړه اخته سوه، نو ويل: يا رسول الله! كه ته اجازه را ته وكړې چي مور د خپلو اوبسانو څخه ځيني حلال كړو او وې خورو.

تاسي ته د مسلمانانو د اوبسانو لږوالي هم در معلوم دى چي څو نفره به د خپلو سامانو د وړلو دپاره په يوه اوبن شريكان وه او اوس د لوږي څخه د دغو اوبسانو د حلالولو اجازه غواړي، رسول الله صلى الله عليه وسلم و فرمايل: حلال يې كړى، حضرت عمر رضي الله عنه و ويل: يا رسول الله! كه دوى اوبنان حلال كړي د سامانو د وړلو دپاره مو حيوانات لږېږي، ته دوى امر كړه چي هغه لږ خواړه كوم چي د دوى سره پاته دي هغه دي راوړي او بيا ته د برکت دعاء ورته وكړه، بنايي الله جبار دغه د دوى په خوړو كې برکت واچوي، رسول الله صلى الله عليه وسلم هم امر وكړى چي يو فرش آوار كړى او ويل: ستاسي سره چي كوم خواړه پاته دي هغه راوړى، چا يو مټ جواړي را اخيستي وه، چا يو مټ خرما را وړل، چا د ډوډۍ يوه ټوټه را اخيستې وه پر دغه فرش يې ايږدې، څو پر دغه فرش د خوړلو لږ شيان كېښوول سوه، د ټول لښكر سره دغه پاته وه، بيا نو رسول الله صلى الله عليه وسلم دعاء وكړه او د لښكر خلكو ته يې وويل: په خپلو لوبنو كې دغه خواړه وړى، هر يو راځي خپل لوبنى ډكوي او ځي، ترڅو په لښكر كې داسي لوبنى نه سو پاته چي ډك يې نه كړى او ټولو هم ترماره نسه وخورل، خو بيا هم پر دغه فرش خواړه پاته وه، رسول الله صلى الله عليه وسلم و فرمايل: «أشهد أن لا إله إلا الله وأني رسول الله» هر بنده چي په دغه كلمه كې شك و نه لري د الله جبار سره به نه سي ملاقي چي د هغه څخه دي جنت پټ كړل سي، يعني: هر هغه څوك چي پر دغه كلمه په صدق او اخلاص سره ايمان ولري هغه به جنت ته ځي (البته د گنهو تر جزاء وروسته) دا هم د رسول الله صلى الله عليه وسلم معجزه وه. ورونو! تاسي كولاى سى چي د دغه كتاب څخه د رسول الله صلى الله عليه وسلم معجزې را وباسى او په يوه خاصه كتابچه يا دفتر كې يې جلا و ليكي، نو به د رسول الله صلى الله عليه وسلم د معجزو يوه ډيره لويه مجموعه ولرى. كه څه هم علماء كرامو د رسول الله صلى الله عليه وسلم د معجزو يو خاص كتاب ليكلى دى او په كتاب پلورنځيو كې پيدا كيږي.

خير لښكر د تبوك پر طرف رهي دى خو ابو ذر رضي الله عنه كرار كرار د لښكر څخه تر شا

پاته کيږي، خو دومره تر شا سو چي نور نو نه معلومېدی، کله چي رسول الله ﷺ د لښکر د افرادو معلومات کاوه چي څوک نسته يا څوک پر لار پاته سوي دي؟ معلومه سوه چي ابو ذر رضي الله عنه په لښکر کي نسته، ځينو کسانو پر ابو ذر رضي الله عنه عيب ويل شروع کړه. ويل: زموږ سره ؤ او تر شا پاته سو دنيا ورکش کړی، رسول الله ﷺ و فرمايل: داسي مه وياست که په ده کي خير ؤ الله تعالى به يې را ولي او که غير له دغه څخه ؤ الله تعالى ځني خلاص او فارغه کړلاست.

اوس نو ابو ذر رضي الله عنه ته څه پېښه ده چي تر شا پاته سو؟ هغه دا چي هغه د ده اوبڼه چي دى پر سپور ؤ ناجوره او ناروغه سوه، کرار کرار ځي، ابو ذر رضي الله عنه چي هر څه کوبښن وکړي چي اوبڼه يې د لښکر سره يو ځای ولاړه سي خو هغه ناروغه ده نه سي تلام، نو خود کرار کرار تر شا کېدی خو تر سترگو نهام سو، بالاخره اوبڼه داسي حال ته ورسېدل چي هيڅ نه سي تلامی (پړپوتل) ابو ذر رضي الله عنه هر څه کوبښن کوي چي ولاړه يې کړي خو هغه د ولاړو نه ده او پياده تگ هم سخت او مشکل دی ځکه تبوک ډير ليري دی، اوس ابو ذر رضي الله عنه په حيرت کي دی چي بيرته مدينې منورې ته ولاړ سم او که پر پښو په لښکر پسي رهي سم؟ خو دواړه کاره سخت او مشکل دي، ځکه که مدينې منورې ته ولاړ سي د جهاده څخه پاته سو او که په لښکر پسي پياده ځي ډيره زياته لار ده او دغه سامان چي ورسره دی څه په وکړي؟ خو په آخر کي ابو ذر رضي الله عنه دا فيصله وکړه چي په لښکر پسي به پياده ځم، اوبڼه يې پر دغه ځای پرېښوول، هغه سامان او خورا کي شيان چي پر اوبڼه باروه دومره يې ورسره واخيستل چي ده وړلاى سواى نو پلنډه په شا په لښکر پسي پياده رهي سو، نور ټول لښکر سپاره دي، هو ځيني اوبڼان داسي وه چي يو اوبڼ به په څو نفرو شريک ؤ، خو لږ تر لږه د دغو نفرو سامان به پر هغه اوبڼ بار ؤ او يوه يوه به په نوبت سره خپل ځان هم هوسا کاوه، خو پر مخ پياده نفرو په لښکر کي نه ؤ موجود چي خپل خواړه دي يې هم پر اوږو ورسره اخيستي وي بيله ابو ذر رضي الله عنه څخه چي پياده په لښکر پسي رهي دی او پلنډه يې هم په شاده، لښکر پر لاري د استراحت دپاره اړوي خو ابو ذر رضي الله عنه پرله پسې تگ کوي آرام او استراحت نه کوي غواړي چي د رسول الله ﷺ په ملگرتيا جهاد وکړي اوله جهاده پاته نه سي.

خو لښکر ته ور نژدې سو، خلکو د ليرې څخه وليدل چې يو نفر تر شا پياده او پر پښو پسي ور رهي دی، خلک په تعجب کي سوه چي په دې کړمي او وچ دښت کي يو نفر څنگه پر پښو په دوی پسي ور رهي دی؟ د خلکو څخه هر يو وايي: دا به فلانی وي يا به فلانی وي، خورسول الله ﷺ و فرمايل «کُنْ اَبَا ذَرٍّ» کُنْ په عربي کي د امر لفظ دی يعني: ابا ذر سه، مکر دننه مقصد دعاء ده يعني: الله دي وکړي چي ابو ذروي او هغه هم ابو ذر ﷺ ؤ او په لښکر پسي ور ورسېدی، رسول الله ﷺ ته يې د خپلي اوسني د ناروغۍ او ناجورۍ حال ووايه، رسول الله ﷺ دعاء ورته وکړه او وې فرمايل:

«رَحِمَ اللهُ اَبَا ذَرٍّ يَمْسِي وَحَدَهُ وَ يَمُوتُ وَحَدَهُ وَ يَبْعَثُ وَحَدَهُ» استدرکا

يعني: الله ﷻ دي پر ابو ذر ﷺ ورحمېږي يوازي تگ کوي او يوازي به مري او د قيامت په ورځ به يوازي را پاڅول کېږي. دا د ابو ذر ﷺ درجه او مقام دی، يعني: دى ﷺ په خپله لکه يو امت د قيامت په ورځ به جلا او يوازي را پاڅول کېږي.

ورځي او کلونه تېرېدل د حضرت عثمان ﷺ د خلافت په وختو کي ابو ذر ﷺ په (رېښه) کي تنها ژوند کاوه، رېښه د مدينې منورې پر شا وخوا يوه منطقه ده او ابو ذر ﷺ هلته يوازي اوسېدی، د خلکو سره د ده ژوند په تکليف ؤ، يا دا چي خلکو د ده سره ژوند نه سواى کولای ځکه دى ﷺ د حق په ويلو کي ډير صريح ؤ د هري موضوع په باره کي يې په ښکاره او واضح الفاظو حق بيانواه، خلکو دغه د ده حق ويل نه سواى زغملای څو دى ﷺ دې ته مجبوره سو چي يوازي و اوسېږي، نو هلته په رېښه کي يوازي اوسېدی، فقط يو دى، يوه يې ښځه او يو يې کوچنى مړى ؤ او هلته په تنه يي کي يوازي وفات سو، د ده د وفات په وخت کي دى پوهېدى چي ښځه يې نه سي ښخولای او هغه هم سپين سرې وه نو يې خپلي ښځي ته وويل: که زه مړ سوم پسله غسل او کفنه مي د مدينې منورې پر دغه عمومي لار کېښوده ښايي يوه قافله به تيرېږي و هغو ته وواياست: دا د رسول الله ﷺ ملگرى ابو ذر دی، هغه د قافلې خلک به مي ښخ کړي او بيا وفات سو، ښځي او مريي هم پسله غسله او کفنه دغه د ده جسد پر هغه عمومي لار کېښناوه چي له عراقه و مدينې منورې ته راتله، په دغه وخت کي د عراق له

لوري يوه قافله راغله چې عبدالله بن مسعود رضي الله عنه هم ورسره ملګری و، د قافلې خلکو وليدل چې د لاري په منځ کي يوه جنازه پرته ده، هغه کوچنئ مريئ ورولاړ سواو ويل: دغه جنازه د رسول الله ﷺ د ملګري ابو ذر ده په بشخېدلو کي يې مرسته را سره وکړی، عبدالله بن مسعود رضي الله عنه چې ژړل يې و ويل: زه شاهدي آداء کوم چې ما د رسول الله ﷺ څخه واورېدل چې وي فرمايل:

«رَحِمَ اللهُ أَبَا ذَرٍّ يَمْسِي وَحَدَهُ وَ يَمُوتُ وَحَدَهُ وَ يُعَثُّ وَحَدَهُ».

يعني: الله دي پر ابو ذر ورحمېږي يوازي تګ کوي او يوازي به مري او د قيامت په ورځ به يوازي را پاڅول کيږي.

او بيا د قافلې خلکو ښځ کړی، دا په دنيا کي د ابو ذر رضي الله عنه درجه وه او په آخرت کي ده رضي الله عنه لره خاصه درجه او مقام سته چې يوازي به را پورته کيږي.

خير د مسلمانانو لښکر د تبوک طرف ته رهي دی اوس چې تبوک ته ور نژدې سوه رسول الله ﷺ و فرمايل: سبا به ان شاء الله تعالی د تبوک وچينې ته ورسېږي چې (وَسَلَّ) ورته ويل کېده، وشل په لار کي يوه لويه ډبره وه چې د هغې څخه لږ اوبه را څڅېدې، دومره لږ اوبه چې په څاڅکو يا قطرو ځني را توپېدې چې هغه جمعه سوي او يو ځای سوي اوبه فقط د څو نفرو بسېدې، نور رسول الله ﷺ و فرمايل: موږ په لار کي پر دغه وشل ورځو او هلته تر هغو نه سي ورسېدلای ترڅو چې ورځ پخه نه سي، يعني: ښه لمر را پورته نه سي، او که يو څوک تر موږ د مخه هلته ورسېږي له دغو اوبو څخه دي شئ نه اخلي ترڅو زه ورسېرم، دا خبر په لښکر کي نشر سواو ټول خلک په خبر سوه چې موږ په لار کي پر وشل ورځو او که څوک د مخه ورسېږي اوبه دې نه اخلي، معاذ بن جبل رضي الله عنه وايي: په سبا کي موږ هغه ځای ته ورغلو خو تر موږ د مخه دوه نفره هلته ورغلي وه، موږ چې ورسېدلو د وشل څخه لږ لږ اوبه را څڅېدې او هغه نوري جمعه سوي اوبه دغو دوو نفرو اخيستي وې، رسول الله ﷺ د دغو دوو نفرو څخه پوښتنه وکړه چې آيا تاسي د دغو اوبو څخه څه اخيستي دي؟ هغو ويل: هو، رسول الله ﷺ ته قهر ورغلی او ويل لَعْنَهُمُ اللهُ آيا ما نه وه ويلي: که څوک تر موږ د مخه ورسېدی د اوبو څخه دي شئ نه اخلي؟ او بيا يې دغه څاڅکو ته انتظار

کاوه خو لږ اوبه سره جمعه سوې، رسول الله ﷺ په دغو اوبو خوله، لاسونه او مخ پرېوله او پر دغه ډبره يې توی کړې، خلک ورته گوري وايي مور په دغه ډبره کې داسې آواز اورېدی لکه د رعد يا تالندي غرمبهارۍ او بيا ډبره و چاودل، د اوبو يوه چينه ځني را ايله سوه، خلکو دغه اوبه وڅښلې او خپل لوبښي يې په ډک کړه، رسول الله ﷺ و فرمايل: لَعَنَهُمُ اللَّهُ که يې هغه اوبه پرې ايښي وای په جزیره العرب کې به يوه لويه واله يا نهر بهېدلای، معاذ رضی الله عنه وايي: بيا رسول الله ﷺ را ته وويل: يا معاذ! که چيري ستا ژوند اوږد سوته به وويني چي دغه شېله او منطقه به په باغو ډکه وي.

اوس د تبوک او د هغه د شا وخوا ټول باغونه او زراعت د دغه وشل څخه دي او که هغو دوو نفرو هغه اوبه پرې ايښي وای بيا به په جزیره العرب کې يوه لويه واله بهېدلای. د تبوک په لار کې يا په خپله په تبوک کې (دغه دوه روايته دي) چي څوک وايي په لار کې او څوک وايي: کله چي تبوک ته ورسېدلو، رسول الله ﷺ و فرمايل: نن شپه پر تاسي ډير شديد باد را الوزي نو هيڅوک دي نه ولاړېږي او که اوبښ ور سره وي د هغه ځنگون دي ټينگ و تږي چي ولاړ نه سي، واقعا هم د شپې باد را والوتی، له ټوله لښکره يو سړی په دغه باد کې ولاړ سو، باد دغه سړی په هوا کړی او د طي په غرو کې يې وغورځاوه، د دغه حديث روايت امام بخاري او امام مسلم کوي.

په تبوک کې د اسلامي لښکر اړول

تبوک چي يو کوچنی کلی او د روم مخکه وه، رسول الله ﷺ او اسلامي لښکر دلته واړول دلته يې خېمې و درولې او د ځان معسکر يا قرارگاه يې وگرځاوه، مسلمانان د دښمن د مقابلې دپاره تيار او آماده دي، رسول الله ﷺ د خپل لښکر په منځ کې ودرېدی او په خطبه ويلو يې شروع وکړه، ډيري مختصري او معنی درلودونکي جملې يې وويلې، مسلمانان يې د دنيا او آخرت و خير ته تشويق کړل، په دغه خطبه سره يې د مسلمانانو معنويات او روحيات لوړ او ورپورته کړل، په مسلمانانو کې چي کومه مادي کمبودي موجوده وه لکه د خوراکي موادو، اسلحې، نقلي وسايلو او داسي نور، هغه نقص او خلل يې په دغه خطبه سره ورپوره او جبيره کړی.

مڪر روميانو او د هغو متحدينو چي د رسول الله ﷺ د راتلو خبر واورپدي، په زړو يې بېره ننوتل دا جرئت يې سلب او د زړو څخه ايسته سو چي د مسلمانانو د جنگ دپاره خپلي لښكري تبوك ته را ولي، كوم لښكر چي يې سره يو ځاي كړي و هغه هم دننه په خپلو حدودو او په بناړو كي سره وپاشل سوه، دې كار دننه په جزيره العرب او دباندې شا وخوا كي د مسلمانانو پر عسكري شهرت ډير بڼه اثر وكړي، په دغه كار سره چي روم د اسلامي لښكر مقابلو ونه كړه مسلمانانو ډيري لويي او گټوري داسي سياسي گټي لاس ته راوړې، كه فرضاً هلته جنگ او مقابلو هم سوي وای او كاميابي د مسلمانانو وای بنيابي مسلمانانو په دغه اندازه سياسي شهرت او گټي لاس ته نه وای را وړي ځكه يو جنگ و و سوسو، مكر دا چي روم د خپل قوت او طاقتو سره سره وتښتېدي او مقابلې يا جنگ كولو ته هيڅ نه سو حاضر دا ډيره لويه خبره ده.

اوس چي مسلمانانو په تبوك كي اړولي دي رسول الله ﷺ و فرمايل: دغه نژدې او د شا وخوا قبيلو ته ولاړ سي، يا به اسلام قبلوي، يا به جزيه راكوي، يا جنگ ورسره وكړي، نو يې خالد بن وليد رضي الله عنه د ايله د جنگ دپاره ولېږي، د ايله خلكو وليدل چي لښكر وورهي دي، د ايله مشر چي يحنه بن ربه نومېدي د خبرو غوښتنه وكړه ويل: اول به خبري سره وكړو، څو د رسول الله ﷺ سره يې ملاقات وكړي او پر جزيه يې صلحه ورسره وكړه، نو ايله هغه اول بناړ دي چي مسلمانانو ته تسليمېږي، دغه بناړ مسلمانانو ته تابع سو او د دغه كال جزيه يې هم مسلمانانو ته وركړه.

دغه رنكه د اذرح او جرباء خلك ورسول الله ﷺ ته راغله او پر جزيه يې صلحه ورسره وكړه، اذرح او جرباء په شام كي دوه بناړه دي چي د دوي په منځ كي بيا د درو ورځو لار ده، رسول الله ﷺ د دغو دوو بناړو خلكو ته يو يوليكي وورليكي چي په هغه ليك كي د دوي دپاره امان ليكل سوي و، اوس نو د دغې منطقي ټولي قبيلې د هغې بيړي په سبب چي د مسلمانانو له لښكره د دوي په زړو ننوتلې وه بېله جنگه تسليمېږي ځكه دومره لوي لښكر په جزيره العرب كي شاذ او نادر تېر سوي و.

رسول الله ﷺ يو ليك د روم پاچا هرقل ته ولېږي چي ورته ليكلي يې وه: زه په تبوك كي يم يا مسلمان سه، يا جزيه قبوله كړه، يا راسه جنگ وكړه، په دغو درو كارو

کي چي هر يو اختياروې ستا خوښه ده. قاصد د ليکه سره د هر قل پر طرف رهي سو او دلته مسلمانان هغه کلي او منطقي چي د تبوک پر شا وخوا دي که ليري دي که نژدې فتحه کوي د هغو ليرو منطلقو څخه چي فتحه سوې يوه هم د دومه الجندل منطلقه ده.

د دومه الجندل فتحه کېدل

دومه الجندل د تبوک په شمال شرق کي واقع دی په پخوا کي هم مسلمانانو کوښښ کړی و چي دومه الجندل فتحه کړي مگر د هغه ځای خلکو جنگ و نه کړی او وتښتېدل، اوس رسول الله ﷺ خالد بن وليد ؓ د دومه الجندل ته ولېږي چي ولاړسه او دغه ځای فتحه کړه، رسول الله ﷺ و فرمايل: اُكَيْدِرِ دومه الجندل ته ورسه، (اُكَيْدِرِ د دومه الجندل پاچا او رئيس و) نو خلکو اُكَيْدِرِ دومه الجندل ورته ويل، د پاچا نوم اُكَيْدِرِ بن عبدالملك الكندي و او د ورور نوم يې حَسَانُ و، رسول الله ﷺ خالد ؓ فقط د څلورو سوو او شلو نفرو په ملگرتيا د دومه الجندل پر طرف ولېږي او اُكَيْدِرِ په دومه الجندل کي پاچا دی او هلته قلاوي دي او شا وخوا د وادي الفُراي نور ډير کلي پراته دي، نو خالد بن وليد ؓ و رسول الله ﷺ ته و ويل: چي د کلب او انمار د قبيلو په منځ کي په دغه لږو نفرو اُكَيْدِرِ ونيسم؟ او دومه الجندل فتحه کړم؟ رسول الله ﷺ و فرمايل: هو، اُكَيْدِرِ به په داسي حال کي و وينې چي د بقر بنسکار به کوي (بقر يو قسم لوی لوی وحشي اوسې دي چي موږ گوز ورته وايو) خالد ؓ په تعجب کي سو چي اصلاً په جزیره العرب کي گوز نسته او بيا اُكَيْدِرِ خبر دی چي دغي منطقي ته د مسلمانانو لښکر راغلی دی او دلته موجود دی، نو څنگه به د بنسکار دپاره را ووزي؟ دغه تسلي د جنگ په وخت کي نه ده کافي، مگر د رسول الله ﷺ قول دی ويې منل او د هغه خپلو ملگرو سره د دومه الجندل پر طرف رهي سو خود شپې د دومه الجندل منطقي ته ور ورسېدی، دغه شپې هم هغه په سپورمې سره روښانه شپې دي چي سپورمې ښه پوره روښنايي کوي، خالد بن وليد ؓ هلته کمين ونيوی د دومه الجندل د قلاوو مراقبت او څارنه کوي، ټوله قلاوي تړلي دي پر بامو يې پيره داران ولاړ دي، خالد ؓ په انتظار دی چي گوز به راسي او اُكَيْدِرِ به د هغو د بنسکار

دپاره را ووزي خو هلته نه گوز سته نه بل شی، دی بیا هم د رسول الله ﷺ پر قول ایمان لري، څه وخت تېر سو وې لیده چي د گوزو یوه کله را رهي ده، دی ورته گوري او په انتظار ناست دی، خو گوزونه ددومه الجندل و قلاو ته ور نژدې سوه.

په دغه وخت کي بیا اکیدر د خپلي بنځي سره د قلا پر بام ولاړ دی، هغه هم و تېوک ته د مسلمانانو په راتگ خبر دی څار او مراقبت کوي، دوی پوهېدل چي په هره لحظه کي د مسلمانانو د حملې امکانات سته، که گوري د گوزو یوه کله را رهي ده او قلا ته ور نژدې سوه، اکیدر چي د بنکار ډیر شوقي و مگر دغه وخت د وتلو نه دی ځکه د جنگ او حملې امکانات سته نو د ځانه سره وایي یا، نه ور وزم، گوزونه نور هم ور نژدې کيږي تر داسي اندازې چي په خپلو بنکرو د قلا دېوالونه وهي، دی ورته گوري په ټول عمر داسي نژدې بنکار نه و ورته راغلی، د اکیدر بنځه ورته وایي: یا اکیدر آیا دغه گوزونه وینې؟ ده ویل: هو، وینم یې، ویل: دغه بنکار څوک پرېږدي؟ ده ویل: یا والله دغه بنکار د پرېښوولو نه دی او ویل: د بنکار سامان مي راکړه، ځکه بنکار ډیر نژدې ورته راغلی دی ليري تگ او ستریا نه غواړي ویل: بنکار کوم او بیرته راځم.

د اکیدر سره د وتلو دپاره څو نفره نور هم تیار سوه چي یو هم د اکیدر ورور حسان و، په دغه شپه حسان هغه خپل بڼه او بڼایسته کالي یا چینه اغوستې وه چي د ورېښمین ټوکړه څخه وه او د زرو طلايي کار پر سوی و، حسان خپل کالي نه کړه بدل غواړي چي فقط تر قلا ور ووزي دغه گوزونه بنکار کړي او بیرته قلا ته ننوزي.

په دغه وخت کي چي دوی ځانونه برابرول گوزونه د قلا څخه څه ليري سوه، دوی چي ځانونه تیار او آماده کړه او را ووتل د گوزو کله څه نوره هم ليري سوې وه، دوی په پسې دي گوزونه د خالد رضي الله عنه پر طرف ور رهي دي، د مخه تر دې چي دوی گوزو ته ور ورسېږي د خالد رضي الله عنه د کمین له طرفه حمله پر وسوه او جنگ شروع سو، حسان د اکیدر ورور و وژل سو، اکیدر او هغه نور ملگري یې ټول بنديان و نیول سوه.

پاچا د خپلي عملي سره په دغه آسانه طريقه سره بندي و نیول سو او ورور یې و وژل سو، نه د دومه الجندل سره جنگ و سونه د قلاوو محاصره او فتحه کېدل وه نه نور جنکي مشکلات، مسلمانانو اکیدر و رسول الله ﷺ ته راوستی او د حسان هغه

بنايسته کالي يې هم ورسره راوړي وه، مسلمانانو نور ټول شيان هېر کړه هغه د حسان بنايسته کالي پرله اړوي او گوري يې، په ټول عمر يې داسې بنايسته، پاسته، گران قيمته، په زرو نقش سوي کالي نه وه ليدلي لاس پر لاس کيږي او هر يو هغه بل ته وايي: تا داسي کالي ليدلي وه؟

څوک وايي: چي دغه بنايسته کالي په خپله د اکيدر چپنه وه چي ورسول الله ﷺ ته يې په هديه او تحفه کي ورکړه.

په هر صورت يا يې د حسان کالي يا د اکيدر چپنه خو د اصحاب کرامو تر هغه تعجب وروسته چي د دغه کالي په ښه والي کي يې ښکاره کړی رسول الله ﷺ و فرمايل: آيا تاسي د دغو کالو د ښه والي او بنايسته څخه په تعجب کي ياست؟ په والله په جنت کي د سعد بن معاذ رضي الله عنه د سملونه تر دغه کالي ډير ښه او بنايسته دي.

(دسمال خو هغه شی دی چي فقط د نظافت دپاره استعمالیږي نه د بنايست دپاره نو دا چي د جنت د دسمال بنايست دومره وي، نو د جنت د بنايست شيان به څنگه او څومره بنايسته وي؟)

دا د رسول الله ﷺ له طرفه درس دی چي تاسي بايد د آخرت سره تعلق پيدا کړی د دنيا بنايست ابدي نه دی او دغه اوسني حرام خوندونه پر ځان حرام وگرځوی. ورونو! دا فقط وعظ نه دی بلکه درس دی، خپلو ځانو ته متوجه سی.

کله چي رسول الله ﷺ د اکيدر سره خبري شروع کړې، اکيدر مجبوره او عاجزه دی دی بندي دی او ورور يې وژل سوی دی، د مسلمانانو هغه لوی لښکري يې هم وليدی پوه سو چي د دې لښکره سره مي څه په وښه هم نه ده پوره، نو يې د رسول الله ﷺ سره پر جزيه خبري شروع کړې چي مور به جزيه درکوو.

رسول الله ﷺ و فرمايل: ته بندي يې د دې ضمانت څوک کوي چي ستا خبري ستا پر قوم چليږي؟ اکيدر و ويل: والله زما قوم زما خبره نه را ردوي، رسول الله ﷺ هم پر جزيه صلحه ورسره وکړه، صلحه يې پر څه شي وه؟ دوه زره اوبشان، اته سوه پسونه، څلور سوه زغري، څلور سوه نهږي؛ دا خو به اوس ورکوي او بيا به د کاله جزيه ورکوي، اکيدر خپل قوم ته ولاړی او هغو هم دغه جزيه قبوله کړه، نو دومه

الجنندل هم د خالد بن ولید رضی اللہ عنہ پر لاس بېله جنگه فتحه او د مسلمانانو تابع سو. هو! پاچا یې اکیدر و مکر مسلمانانو ته یې جزیه ورکول او د اسلام د حکم تابع وه، دا د دومه الجنندل فتحه وه.

د هرقل له طرفه قاصد

د رسول الله ﷺ قاصد هرقل ته ور ورسېدی، هرقل هم اسلام او هم رسول الله ﷺ پېژني ځکه تر دغه د مخه هم رسول الله ﷺ لیک او رساله ور لېږلي وه مگر مسلمان سوی نه و، هرقل غواړي چې د رسول الله ﷺ د رسالت نور هم تاکید وکړي، نو یې د قاصده څخه لیک واخیستی او ویل: زموږ جواب به بیا درسي.

هرقل خپل قوم ته وویل: داسي یو ځوان راته را ولی چې هوښیار او عرب وي او زما پر دین وي، يعني: نصراني عرب وي، هرقل هوښیار او نصراني، ځوان عرب غواړي، د هرقل عمله پسي وگرځېدل او د هرقل د غوښتني سره مطابق ځوان یې پیدا کړی، چې د دغه ځوان نوم تنوخي و، هرقل تنوخي ته وویل: زه غواړم چې زما لیک او رساله محمد ﷺ ته ورسوي او غواړم چې دغو علامو ته چې زه یې درته وایم متوجه سي، پام کوه چې دغه علامې درڅخه پاته او هیري نه سي.

ورونو! هغه لیک چې رسول الله ﷺ هرقل ته لېږلی و په هغه کي یې لیکلي وه: السلام علی من اتبع الهدی، زه دي داسي جنت ته رابولم چې بر یا عرض یې د مخکي او آسمانو پر اندازه دی او که مسلمان نه سي د بزگرانو گناه هم ستا پر غاړه ده. اوس نو هرقل یوازي دا نه چې د روم پاچا و بلکه د نصاراوو د علماوو څخه هم و، په تورات او انجیل کي عالم او د معلوماتو خاوند و، نو هرقل تنوخي ته وویل: ته په محمد ﷺ کي فقط دغه درې علامې را وگوره.

اول: وگوره چې د ده هغه لیک په یاد دی چې ما ته یې را لېږلی و که یا؟

دوهم: وگوره چې په خپلو خبرو کي شپه یادوي که یا؟

درېیم: وگوره چې د اوږو په منځ کي یې کومه علامه سته که یا؟

چې د دغي علامې څخه یې هغه د نبوت مهر مقصد و.

تنوخي هم د هرقله څخه رهي سو او د رسول الله ﷺ دپاره د هرقل ليک ورسره دی، تنوخي ټوک ته ورسېدی او د رسول الله ﷺ سره يې وليدل. د هرقل ليک يې ورسول الله ﷺ ته ورکړی چې په هغه ليک کې هرقل ليکلي وه:

د هرقل عظيم الروم له طرفه و محمد بن عبدالله ته! پسه سلامه يې ليکلي وه: تا زه داسي جنت ته وبللم چې عرض يا بر يې د مخکي او آسمانو پر اندازه دی، کله چې مخکه او آسمانونه ټول جنت ونيول نو اور چيري دی؟

رسول الله ﷺ ته چې د هرقل ليک و ويل سو، نو يې د تنوخي څخه پوښتنه وکړه چې هرقل زما په ليک څه وکړه؟ دا هغه اوله علامه وه چې هرقل و تنوخي ته ويلې وه چې ويل: وگوره هغه ليک چې ما ته يې رالېږلی ؤ په ياد دی که يا؟ رسول الله ﷺ هغه خپل ليک ورياد کړی.

تنوخي و ويل: هغه يې واخيستی، رسول الله ﷺ و فرمايل: مگر کسراي زما ليک خيري کړی او الله ﷻ د ده پاچهي ور ټوک ټوک کړه او هرقل چې زما ليک وساتي الله ﷻ به د ده پاچهي ورساتي او خلک به له ده څخه تر هغو بيرېږي چې په ژوند کې يې خيرو وي.

او دا چې د هرقل په ليک کې ليکل سوي وه: مخکه او آسمانونه چې ټول جنت وي نو اور چيري دی؟ رسول الله ﷺ و فرمايل: سبحان الله! کله چې ورځ راسي نو شپه چيري ده؟

دا هغه دوهمه علامه وه چې رسول الله ﷺ په خپلو خبرو کې شپه ياده کړه. مگر اوس د تنوخي دپاره هغه درېمه علامه چې د نبوت مهر دی سخته ده څنگه يې و ويني؟ ځکه د نبوت مهر د رسول الله ﷺ د اوږو په منځ کې دی او رسول الله ﷺ کالي اغوستي دي، تنوخي نه سي کولای چې هغه علامه و ويني، نو يې د رسول الله ﷺ څخه اجازه وغوښتل چې زه به څو ورځي دلې واوسېږم، اجازه ورکول سوه. د تنوخي د اوسېدلو څو ورځي تيري سوې رسول الله ﷺ ورته و ويل: يا تنوخي! اسلام داسي دين نه دی چې د هغه ښه والی او حقانيت دې د چا څخه پټ پاته سي، مسلمان سه، تنوخي ويل: زه له خپله قوم څخه يو نفر يم که هغه مسلمانان

سوه زه هم مسلمانېرم رسول الله ﷺ دغه آیات شریف تلاوت کړی:

﴿إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ﴾. (اقصص: ۱۵۶)

ژباړه: اې محمد! ﷺ بېشکه ته هغه چا ته هدايت نه سې کولای چې ستا خوښ وي بلکه الله ﷻ هغه څوک پر سمه لار برابروي چې دده ﷻ خوښه اورضاء وي. تاسې وگورئ رسول الله ﷺ خاص کوښښ وکړی چې تنوخي مسلمان سې مگر هدايت د الله ﷻ له طرفه دی، د رسول الله ﷺ په هغه خپل عظمت او د دعوت په هغه ښه طريقه چې د ده ﷺ سره موجوده وه بيا هم بد بخته تنوخي مسلمان نه سو، نو دا يقيني خبره ده چې دغه کار د بندگانو په لاس او اختيار کي نه دی بلکه د الله ﷻ په اراده پوري تعلق لري.

تنوخي دلته اوسېږي او کوښښ کوي چې هغه درېيمه علامه چې د نبوت مهر دی هم وويني مگر په وسه يې نه ده پوره، څنگه کولای سې چې ويې ويني؟ د دغې علامې د ليدلو دپاره داسې وخت په کارېدی چې رسول الله ﷺ لباس نه وي اغوستی او دا کار نه سې کېدلای نو تنوخي نور هم پاته سو او رسول الله ﷺ پوهېدی چې دى د درېيمې علامې د ليدلو دپاره ځنډېږي، نو يوه ورځ يې ورته وويل: يا تنوخي! راسه، هغه هم ورغلی، رسول الله ﷺ چې پر مبارکو اوږو کوم پټو اچولی و هغه يې کښته کړی او ويل: ورته وگوره دا دي هغه درېيمه علامه ده چې ته د هغې د ليدلو دپاره ځنډېږي، تنوخي هم هغه د نبوت مبارک مهر وليدی او ولاړی هرقل يې په ټولو علامو خبر کړی.

د هرقل اوس يقين سو چې محمد ﷺ نبي دی، هغه علامې چې دى پسي گرځېدی هغه ټولې موجودې دي نو يې د قوم مشران را ټول کړه او ويل: تاسې خبر ياست چې د محمد ﷺ لښکر راغلی دی؟ هغو ويل هو، موږ هم د ده د جنگ دپاره تيارې نيولې ده، د روم لښکر هم د وتلو دپاره تيار او آماده دی چې د مسلمانانو سره په تبوک کي وجنگېږي، هرقل چې د قوم او لښکر د مشرانو سره يو ځای دی و ويل: غوږ ونيسی: تاسې ټوله خبر ياست او پوهېږی چې زه په انجيل او تورات کي ډير معلومات لرم، قوم ويل: هو، دا راملومه ده، هرقل ويل: او په دې هم خبر ياست

چي يو نبي پاته دی او تر اوسه نه دی پيدا سوی، په والله د هغه نبي ټولي علامې پر محمد ﷺ موافقي او برابري دي، نوزه تاسي ته دعوت درکوم چي پر ده ايمان را وړی او مسلمانان سی، د هرقل قوم انکار وکړی ويل: اسلام نه قبلوو، هرقل ويل: چي دانه قبلوی نو مي دوهمه خبره عملي کړی هغه دا چي محمد ﷺ نبي دی خوګ جنگ نه سي ور سره کولای چي نه مسلمانېری نو جزیه ورکړی، قوم ويل دا زموږ دپاره عیب او پېغور دی، موږ په دنيا کي تر ټولو لوی او قوي دولت يو او اوس و ده ته جزیه ورکړو؟ خلک به څه وايي؟ دا نه سي کېدلای، نور خلک موږ ته جزیه را کوي موږ به مسلمانانو ته جزیه ورکوو؟ هرقل ويل: نومو و درېيم کار ته را بولم او زما سره نو بيا بېله دغه بله خبره نسته، قوم ويل: هغه څه شي ده؟ هرقل ويل: جنگ مه ور سره کوی په والله ماته او شکست درکوي، قوم ويل: دغه آخري خبره دي منو هو، په دې کي دي اطاعت کوو، دلته نو د روم لښکر ته او امر صادر سوه چي جنگ ته به نه وزي، دا هغه د روم د لښکرو د نه وتلو او د پاشل کېدلو سر او سبب و.

هلته رسول الله ﷺ او مسلمانان د روم د لښکر د راتگ انتظار کوي چي اوس به د جنگ دپاره راسي، مگر دلته د روم لښکر د هرقل په امر او د قومو د مشرانو په مشوره د وتلو او جنگ کولو څخه منعه سو او نه غواړي چي وروزي.

د رسول الله ﷺ له طرفه بيا حال ورغلی چي را ووزی، په جواب کي ورته وويل سوه: که ته دلته يوکال انتظار وکړې موږ نه در وزو او ستا سره نه جنگېږو، رسول الله ﷺ هم په دغومره کفايت وکړی او هلته په تبوک کي د نولسو ورځو په شا وخوا کي پاته سو او ټولو خلکو دا خبر واورېدی چي رسول الله ﷺ د روم سره د جنگ کولو دپاره تبوک ته راغلی و چي تبوک هم اصلاً د روم مخکه وه، تبوک يې هم ونيوی او هغه منطقي چي د تبوک پر شا وخوا وې هغه يې هم تر خپل تسلط لاندې را وستې، د روم د لښکر د راتلو انتظار يې هم ډير وکړی، خود د روم لښکر دا هيڅ نه کړه قبوله چي د دوی سره جنگ وکړي، دا خبر په ټولو عربو کي په ښکاره ډول سره نشر سو چي بني اصر د محمد ﷺ څخه وېرېدل (په هغه وختو کي روميانو ته بني اصر ويل کېدل او نن ورځ اروپايان ورته ويل کېږي) رسول الله ﷺ په دغه سره کفايت

وکړې او هغه مقصد حاصل سو چې روميان و بهرول سوه، بيا نور رسول الله ﷺ مدینې منورې ته په رجوع کولو سره امر وکړې، ځکه هغه اساسي هدف او مقصد حاصل سو. د دغې غزاه او دغه وتلو څخه دوه اساسي مقصده وه، يو دا چې دغه دين يوازي د عربو دپاره نه دی بلکه د ټولو انسانانو دپاره دی او بل دا چې هغه د روم د حملې مخه ونيول سوه، د اسلام او مسلمانانو درجه او مقام داسي اندازې ته ورسېدل چې د روم پاچا هم ځني بيريږي، او دا کار د دې سبب سو چې په ډلو ډلو خلک راتله او اسلام ته داخلېدل، ځکه خلکو وليدل چې د مسلمانانو څخه روميان هم بيريږي.

مدینې منورې ته رجوع

اسلامي لښکر د تبوک څخه د نصرت او کاميابۍ په حالت کي بيرته د مدینې منورې پر طرف رهي سو، الله ﷻ مسلمانان د جنگ د مشکلاتو څخه وساتل، د دښمن له طرفه هيڅ ضرر او تاوان نه ور ورسېدی او په لار کي څه واقعات پېښ سوه چې په تفصيل سره به درته بيان سي.

۱ - ابورهن رضي الله عنه چې د غفار د قبيلې دی وايي: موږ پر لاري رهي وو څو پر رسول الله ﷺ زحمه، گنه گوڼه او تنگېدل شروع سوه يعني: ډير خلک په جمعه واري او يو ځای د رسول الله ﷺ پر شا وخوارهي وه او زه هم په دغو خلکو کي وم، ابورهن رضي الله عنه وايي: په دغه وخت کي پر ما خوب غالبه سو او پرېشاني يو وږم، پر بوده سپوږم او بيده سوم، په دغه خوب کي چې په ځان هيڅ نه وم خبر زما بوده د رسول الله ﷺ د بوده سره پر څنگ يا بغل رهي ؤ، په دغه خوب کي مي يو آواز يا کنهاری واورېدی چې و مي کتل هغه زما بوده د رسول الله ﷺ مبارکه پښه ور زخمي کړې وه، رسول الله ﷺ په چلاخه يا قمچينه ووهلم، ابورهن رضي الله عنه وايي: زه وپښ او متوجه سوم، خو د دوهم وار دپاره بيا بيده سوی وم او بيا زما بوده د رسول الله ﷺ مبارکه پښه ور وگرځول، وايي: زه ډير و بهرېدم او د بيري په سبب د لښکر شا ته ولاړم، بيا چې لښکر د راحت دپاره واپول ما د مسلمانانو پسونه رهي کړه پيايم يې چې ماږه سي، خود دغه کاره څخه زما اصلي مقصد دا ؤ چې ځان گوڼه او نهام کړم چې رسول الله ﷺ دغه

بوضوع هېره کړي.

کله چې بیرته لښکر ته راغلم نو مې پوښتنه وکړه چې چا خو به زما پوښتنه او طلب نه وي کړی؟ راته وویل سوه چې رسول الله ﷺ ستا پوښتنه کول، وايي ډیر وار خطاء سوم اصلاً زه د دغه شي څخه بېرېدم او ځان مې پټاوه، و بېرېدم چې زما په باره کې وحی او قرآن نه وي نازل سوی ځکه د رسول الله ﷺ پښه مې ور زخمي کړې وه، نو بې رسول الله ﷺ ته وروستلم او زه ډیر په بېره کې يم، رسول الله ﷺ راته وویل: يا ابا رهن! خوږ دي کړم زخمي دي کړم، ما عذر کاوه چې يا رسول الله! عفوه راته وکه د الله ﷻ څخه زما دپاره بخښنه وغواړه، رسول الله ﷺ و فرمايل: يا ابا رهن! ما په چلاخه يا قمچينه ووهلې دغه چلاخه واخله او ما په ووهه ځکه ستا قصد او اراده نه وه چې ما خوږ کړې ستا له طرفه په بېخبري او ناهمې کې دا کار پېښ سو او ما ووهلې نو چلاخه واخله او ما ووهه، ما ويل: يا والله هغه مې در بخښلي دي يا رسول الله!

ورونو! هر انسان په دې شرط چې متعصب نه وي که په دقيق نظر د رسول الله ﷺ و ادب او اخلاقو، عدل او مساوات، ښې گذارې او معاملې ته وگوري بېله اختياره به ووايي: (أشهد أن محمداً رسول الله) دا څنگه اخلاق دي؟! د روم پاچا ځني بېرېرې او دى ﷺ په خپله بېله دې څخه چې د الله ﷻ رسول دى د جزیره العرب د پاچا په درجه کې هم دى، بيا هم خپل يوه ملگري ته يا د لښکر و يوه عادي فرد ته چلاخه ورکوي چې ما ووهه او هغه ويل: يا والله ما دغه وهل در بخښلي دي.

بيا رسول الله ﷺ امر وکړ چې ده ته دي څه مال او پسونه ورکول سي، ابو رهن رضي الله عنه وايي: دا هغه اول مال دى چې زه يې خاوند او مالک وگرځېدم، يعني: غريب وم شئ مې نه درلودى او د اول وار دپاره د مال خاوند سوم او وايي: الله ﷻ په دغه مال کې برکت را واچاوه او ډیرېدى او بيا رسول الله ﷺ پوښتنه را څخه وکړه ويل: يا ابا رهن! ستا له قومه يعنې: د غفار د قبيلې څخه څوک پاته سوي دي؟ ما ور ياد کړه چې فلانى او فلانى، بيا يې و فرمايل: ستا د قوم هغه جگ خلک نه وينم، ما ويل يا رسول الله! هغه پاته سوي دي، بيا يې و فرمايل: هغه کو تاه قده او غنم رنگه خلک چيري دي؟ ما ويل يا رسول الله! په مور کې داسې کو تاه قده خلک نسته،

رسول الله ﷺ و فرمايل: يا په تاسي کي که ناه قده او غنم رنگه خلک وه او هغه اوس نسته، سبحان الله! په دیرشو زرو نفرو کي رسول الله ﷺ ته ور معلومیري چي څوک سته او څوک نسته.

ابو رهنه رضي الله عنه وايي: ما ورته وويل: يا رسول الله! هغه خلک د غفار د قبيلې نه دي، هغه د أسلم د قبيلې دي او زموږ حلفاء دي چي زموږ سره دي ليدلي دي هغه هم پاته سوي دي، بيا رسول الله ﷺ و فرمايل: هغه د عزت خاوندان هغه خلک چي ماته را نژدې دي هغه مهاجرين، انصار، غفار او أسلم دي، دغه هغه خلک دي چي ما د دوی پاته کېدل نه غوښتل، ځکه دغو خلکو د رسول الله ﷺ په حضور درجه درلودل. او د دې خبرو څخه د رسول الله ﷺ مقصد دا و چي هغه پاته نفرو ته دا خبر ور ورسیري چي ستاسي درجه او مقام تر دې لوړ دي چي تاسي دي پاته سی، اصلاً دا و هغه پاته قومو ته تعليم او بنوونه وه.

۲ - لښکر رهي دی او د شپې يې يو ځای واړول، عبدالله بن مسعود رضي الله عنه وايي: د شپې مي د کندلو آواز تر غوږ سو، وايي ور ولاړ سوم چي په دغه نیمه شپه او موږ په لار او سفر کي يو او مځکه کنډل کيږي! دا څه پېښه ده؟ نو د کندلو طرف ته ور رهي سوم، و مي ليدل چي عبدالله ذوالبجادين رضي الله عنه وفات سوی دی او هغه څوک چي دی رضي الله عنه بنخوي هغه رسول الله ﷺ، ابوبکر الصديق او عمر فاروق رضي الله عنه دي، په حيرت کي سوم چي دا کوم شرف دی؟ رسول الله ﷺ دننه په قبر کي ولاړ دی او هغه چي جسد ور کښته کوي ابوبکر او عمر رضي الله عنه دي، سبحان الله! رسول الله ﷺ يې په خپله بنخوي؟ عبدالله بن مسعود رضي الله عنه وايي: ما د رسول الله ﷺ څخه واوړېدل چي وې فرمايل:

«اللَّهُمَّ إِنِّي أُمِسْتُ رَاضِيًا عَنْهُ فَارَضِي عَنْهُ»

الهي زه د ده څخه نن شپه راضي وم ته ځني راضي سي.

عبدالله بن مسعود رضي الله عنه وايي: ما ويل کشکي زه د دغه قبر خاوند وای، دا کومه خوشبختي، کومه درجه، کوم شرف دی؟ چي رسول الله ﷺ وايي: الهي زه ځني راضي يم او ته ځني راضي سي او په خپله رسول الله ﷺ يې د ابوبکر او عمر رضي الله عنه په ملکر تيا بنخوي.

عبدالله ذو البُجادين د هغو خلکو څخه دی چې په خپل قوم او قبيله کې د مسلمانېدلو په سبب د مشرکانو له طرفه ډیر آزارېدی. د ده پلار مړ ؤ او دى د خپل اکا سره اوسېدى، کله چې دى مسلمان سو اکايې د ده مال ټول ځني واخيستی او کله چې ده غوښتل چې هجرت وکړي هيڅ شئ يې نه درلودى بېله يوې زړې او زړې شپه چې په عربي کې (بُجاد) ورته ويل کېږي ځکه ټول شيان کفارو بلکه د ده اکا ځني اخيستی وه، نو ده د هجرت په وخت کې دغه يوه زېره شړی. درلودل حتی نور د اغوستلو کالي يې هم نه درلودل، نو يې دغه شړی کنگ کړه، لوړ ځيگر او اوږې يې لڅي وې، کله چې بيا مدينې منورې ته ورنژدې سو دغه شړی يې نيمى کړه نيمه يې کنگ کړه او نيمه يې لوړه پر اوږو واچول، نو ځکه ده ته ذوالبُجادين وويل سوه او دغه يې لقب سو يعني (د دوو شړيو خاوند) هغه يې د هجرت حال ؤ او دغه اوس يې د وفات حال دی، د مدينې منورې او تبوک تر منځ په لار کې ښخ کړل سو.

۳ - لښکر پر لار رهي دی د رسول الله ﷺ او لښکر په مخه عقبه ورغله (عقبه) هغه لوړ ځای يا هغې لوړې ته ويل کېږي چې نه لوی غر وي او نه غونډی، بلکه د دغو دوو په منځ کې يوه لوړه ده چې لابن هم لري، رسول الله ﷺ و فرمايل: زه دغې لوړې ته خېژم او څوک دي نه پسي راځي، د اصحاب کرامو څخه فقط دوه نفره ور سره ملکري دي چې يوې عمار بن ياسر رضي الله عنه دی او بل يې حذيفه بن يمان رضي الله عنه دی، عمار بن ياسر رضي الله عنه يې د اوبن مهار نيولی دی او حذيفه بن يمان رضي الله عنه تر شا په پسي دی، رسول الله ﷺ تر لښکر د مخه سو عقبه يا هغې غونډی. ته ور ورسېدی عمار او حذيفه ور سره دي او دغه لوړې ته وختل، نور لښکر په لاندي شپله کې تېرېږي.

رسول الله ﷺ پر دغه لوړه و درېدی او لښکر ته گوري چې د ده ﷺ مخ ته تېرېږي، لښکر تر نظر باسي د لښکر نظم او انضباط ته گوري، دلته بيا د مناققا نويوه ډله چې د بني تميم د قبيلې څخه وه، په ظاهره نوي مسلمانان سوي دي او په زړو کې پر هغه خپل کفر دي، هغو په خپل منځ کې سره وويل: په والله سړی بل وار پر دغه حال په لاس نه درځي (چې مقصد يې رسول الله ﷺ ؤ) ويل: د اول وار دپاره د لښکر څخه جلا سوی دی، ځکه دى ﷺ همپشه د لښکر په منځ کې وي مور نه سو

ور رسېدلای او اوس فقط دوه نفره ورسره دي، مور به هم ورسو او دغي لوړي ته به ور وخېژو هلته به پر را ټول سو خای به پر تنگ کړو او له دغي لوړي څخه به يې را واچوو او و به وژل سي، نو د بنو تميم د قبيلې څخه دوولس يا څوارلس نفره منافقان سره يو خای سوه مولونه يې و وهل هغه لوړي ته ورغله او ور خيژي، رسول الله ﷺ دوی وليدل او ډير زبات په قهر سو.

حذيفه بن يمان رضي الله عنه وايي: د رسول الله ﷺ په مخ کي مي د قهر او غضب علامې وليدلې او دا نادره پېښېدل چې رسول الله ﷺ ته دي قهر ورسې او هغه هم په داسي اندازه چې د ده ﷺ پر مخ او چهره دي معلوم سي، حذيفه رضي الله عنه وايي: زما خيال سو چې د رسول الله ﷺ قهر په دې سبب و چې د ده ﷺ له امره څخه يې مخالفت وکړی ځکه رسول الله ﷺ ويلي وه: څوک دي نه پسي راځي او دوی راغله، وايي: زه د هغو نفرو طرف ته په تلوار او چابکي وررهي سوم چې د راتگ څخه يې منعه کړم او ورته و وایم چې ولاړ سي، په دغه وخت کي زما سره فقط يوه لکره را سره وه او د دغو نفرو طرف ته په ځغستا ورغلم، سبحان الله! هغه د منافقانو ډله د دغه يوه نفره څخه و بېرېدل وايي: کله چې يې زه وليدم چې د دوی پر طرف د لکري سره وررهي يم بيرته پر شا ولاړل او وتښتېدل، زه بيرته ورسول الله ﷺ ته راغلم، رسول الله ﷺ راته و ويل: يا حذيفه! ته خبر يې چې د دوی څه نيت او اراده وه؟ ما ويل: يا، يا رسول الله! ويل: يا حذيفه! د هغو مقصد دا و چې ما پر دغه لوړه تنگ او يوه طرف ته کړي او بيا مي لاندي واچوي، يعني: د دوی مقصد دا و چې ما و وژني او بيا رسول الله ﷺ راته و ويل: يا حذيفه! تا و پيژندل چې څوک وه؟ ما ويل يا، يا رسول الله! هغو مولونه وهلي وه مگر د آسانو د علامو څخه يې دا معلومېدل چې د بني تميم د قبيلې څخه وه، رسول الله ﷺ و فرمايل: هغه فلانی او فلانی او فلانی وه د ټولو نومونه يې ورياد کړه، يو يو يې حذيفه رضي الله عنه ته وروښوول، حذيفه رضي الله عنه ورسول الله ﷺ ته و ويل: يا رسول الله! د دوی قبيلو ته نفر نه ورلېږي چې هره قبيله هغه خپل نفر و وژني او سر يې را وړي؟ رسول الله ﷺ و فرمايل: يا، چې خلک و نه وايي: محمد ﷺ خپل ملکري وژني، نبي الرحمه ﷺ دغه خلک هغه د دوی د دغه بده

نېته او بده حرکت سره سره بېله سزاء او جزاء ورکولو پرېښوول. صلوة الله و سلامه عليه نو حذيفه بن يمان رضي الله عنه د رسول الله ﷺ د سر او پټ راز ساتونکی و او دغه منافقان هغه ته ور معلوم وه حتی د رسول الله ﷺ تر رحلت وروسته چي به مسجد نبوي ته جنازه را وړل سوه او حذيفه رضي الله عنه به حاضر و خلکو به ده ته کتل، که به حذيفه رضي الله عنه پر هغه مړي د جنازې لمونځ آداء کاوه نورو خلکو به هم د جنازې لمونځ پر کاوه او که به حذيفه رضي الله عنه د هغه د لمانځه څخه انکار وکړی خلک به پوه سوه چي دغه سرئ منافق دی، هغو به هم د جنازې لمونځ نه پر کاوه ځکه رسول الله ﷺ د دغو او نورو منافقانو نومونه حذيفه رضي الله عنه ته ويلي او ورېښوولي وه او دا يې هم ورته ويلي وه چي دغه خلک چا ته مه ورېښوه، نو ځکه حذيفه رضي الله عنه ته کاتم السّر رسول الله ﷺ ويل کيږي، دغه د عقبې حادثه په قرآن مجيد کي ذکر سوې ده الله ﷻ فرمايي:

﴿وَهُمْ أَيْمَانُ يَسْخَرُونَ﴾ [التوبه: ۷۴]

يعني: دوی د هغه شي قصد او اراده وکړه چي دوی نه ور ورسېدل، دوی د عقبې څخه د رسول الله ﷺ را اچولو قصد کړی و، مگر خپل مقصد ته نه ورسېدل، دغه آیات شريف تر آخره د دغو نفرو په باره کي نازل سوی دی.

۴ - بيا هم لښکر مخ پر مدينه منوره رهي دی خوداسي ځای ته ورسېدل چي يو منزل لار مدينې منورې ته پاته وه، له دغه ځايه رسول الله ﷺ مالک بن دُخْشَم او مَعْن بن عَدِي رضي الله عنه د دوو نورو نفرو سره و يوه ډير عجيب کار ته ولېږل چي رسول الله ﷺ د اول وار دپاره داسي کار کوي، هغه دا چي دغه دوه نفره يې ولېږل چي د مدينې منورې د مساجدو څخه يو مسجد وسوځي او ونړوي، دا مسجد هغه مسجد ضرار و چي منافقانو د بدو مقاصدو دپاره جوړ کړی و او قصه يې مخ کي درته بيان سوې ده.

۵ - رسول الله ﷺ دغه آخري منزل ته را ورسېدی او په دغه آخري منزل کي د مدينې منورې تر رسېدلو د مخه يوه بله واقعه هم پېښه سوه، هغه دا چي د سهار د لمانځه پر وخت رسول الله ﷺ د مسلمانانو د نظره څخه ليري سو، د حاجت د آداء کولو دپاره ليري منطقي ته تللی و او وځنډېدی، مسلمانان د رسول الله ﷺ په

انتظار دي چې لمانځه ته به راسي خو رسول الله ﷺ وځنډېدی قریبه ده چې لمر را وخېږي بیا هم رسول الله ﷺ نه راغلی، خلک نه پوهیږي چې څنگه وکړي؟ اوس بېله رسول الله ﷺ لمونځ آداء کړي؟ او که د رسول الله ﷺ انتظار وکړي؟ او که انتظار کوي بیا لمر را وخېږي او که لمر را وختی د سهار د لمانځه وخت تېر سو، نو صحابه کرام پر دې متفق سوه چې الله ﷻ لمونځ پر خپل وخت فرض کړی دی او دا نه ده جائزه چې لمر را وخېږي او موږ لمونځ نه وي کړی، صحابه کرامو عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنه د مخه کړی چې د دوی د لمانځه امامت وکړي. عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنه هم په لمانځه شروع وکړه، اول رکعات لمونځ یې آداء کړی پر دوهم رکعات رسول الله ﷺ راغلی او په عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنه پسي یې اقتداء وکړه، کله چې خلک د لمانځه څخه فارغه سوه وې لیده چې رسول الله ﷺ ولاړ دی او هغه تېر سوی رکعات لمونځ پوره کوي، خلک په بېره او تشویش کي سوه چې دا مو څنگه کار وکړی رسول الله ﷺ موجود ؤ موږ ولي بېله هغه لمونځ آداء کړی؟ ولي مو د هغه انتظار نه کاوه؟ او دا څنگه کېدلای سي چې یو څوک دي د رسول الله ﷺ امامت وکړي؟ د مسلمانانو په زړو کي دغسي تشویشونه پیدا سوه او دوی ته یې تکلیف ور کاوه، کله چې رسول الله ﷺ د لمانځه څخه فارغه سو وې فرمایل:

«أَحْسَبْتُمْ وَأَصَبْتُمْ» ښه مو وکړه او حق ته ورسېدل است.

پر خپل وخت د لمانځه آداء کول تر انتظار ښه او بهتر دي، دا پر خپل وخت د لمانځه د آداء کولو درجه ده حتی د رسول الله ﷺ انتظار هم نه دی لازم او بیا رسول الله ﷺ و فرمایل: آیا ما تر دغه د مخه نه وه درته ویلي؟ چې تر هغو نه قیامت کېږي تر څو یو ستاسي د خپل نبي امامت ونه کړي.

تاسي پوهېږی چې د دغه څخه مقصد څه دی چې د امت څخه دي یو نفر د خپل نبي امامت کوي؟ دا ډیره مهمه خبره ده، د دې کار څخه مقصد دا دی چې دغه دین پوره سو یا مخ پر پوره کېدلو دی او دین چې پوره سي د رسول او نبي وظیفه پای ته رسیږي او له دنیا څخه رحلت کوي، نو خود په امت کي یو بل داسي څوک په کار دی چې د دعوت او جهاد مسئولیت پر غاړه واخلي، لکه څرنګه چې

د رسول الله ﷺ په غياب کي د لمانځه امامت بل چا ته پاته کيږي، دغه رنگه د رسول الله ﷺ تر رحلت وروسته بايد د اسلام ټول مسؤليتونه د يو چا پر غاړه وي چي هغه ته د رسول الله ﷺ خليفه يا اميرالمؤمنين ويل کيږي، دين بايد هيڅ وخت بېله اميره او بېله سر پرسته نه سي پاته.

سبحان الله! رسول الله ﷺ دغه واقعه د هغې تر پېښېدلو د مخه بيان کړې وه، نو عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه هغه څوک دی چي د رسول الله ﷺ امامت يې کړی دی، په يوه روايت کي ويل کيږي چي ابوبکر الصديق رضي الله عنه هم د رسول الله ﷺ د ناروغۍ په وخت کي د رسول الله ﷺ امامت کړی دی، مگر د عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه د لمانځه او امامت روايت واضح او صريح دی او دا چي يو امتي د رسول الله ﷺ امامت کوي د دې څخه مقصد او معنی دا ده چي د الله جبار له طرفه دين پوره کيږي او کامليږي، اوس نو ستاسي څخه بايد يو څوک د تبليغ او دين نشرولو امانت پر غاړه واخلي او دغه امانت اوس تاسي ته در سپارل کيږي.

رسول الله ﷺ و اصحاب کرامو ته داهم و فرمايل: په مدينه منوره کي داسي خلک سته چي تاسي داسي تگ نه دی کړی او نه تر کومي شېلې تېر سوي ياست مگر هغه نفر ستاسي سره وه او هغو لره هم دغومره أجر او ثواب دی لکه ستاسي أجر او ثواب، صحابه کرامو و ويل: يا رسول الله! هغه خلک په مدينه منوره کي دي او را وتلي هم نه دي او ثوابونه يې زموږ د ثوابو پر اندازه دي؟ رسول الله ﷺ و فرمايل: هو، هغه خلک خپل واقعي عذر بند کړي وه. يا پاته کړي دي.

ورونو! هغه انسان چي په واقعي او حقيقي عذر سره معذوره وي او کوم د خير کار د هغه عذر په سبب ځني پاته سي هغه لره پوره أجر او ثواب ورکول کيږي، د ده پر نيت معامله ور سره کيږي، د يوه واقعي عذر په سبب د خير د کاره څخه پاته کېدل هيڅ أجر او ثواب نه کموي او دا د رسول الله ﷺ له طرفه زېری دی: که يو انسان ته عذر پېښ سو هغه ته د خپل نيت ثواب پوره ورکول کيږي، علماء کرام وايي:

که د يو چا عادت و چي په دوشنبې او پنجشنبې يې روژه نيول او بيا يې د سفر يا مرض په سبب د دغو ورځو روژه و نه نيول ده ته د هغه روژو ثواب ورکول کيږي، لکه ده چي

هغه روڙي نيولي وي، ڪه يو چا د خيرات او صدقي ور ڪولو عادت درلودي بيا غريب سو په لاس ڪي يي ڇه نه درلودل، بيا هم هغه ثواب ور ڪول ڪيري، دغه قسم دنورو ٽولو عبادتو ثواب ور ڪول ڪيري، دا د الله ﷻ رحمت او مهرباني ده ڪه يوه انسان د خير او بنو ڪارو عادت درلودي او بيا په يوه عذر هغه ڪارونه ڇني پاته سوه ده ته ڪامل او پوره اجر ور ڪول ڪيري، لڪه هغه ڪار چي يي پوره ڪري وي، سبحان الله! تاسي د الله ﷻ لطف او ڪرم ته متوجه ياست؟ چي پر خپلو بندگانهو ڇومره مهربانه دي؟

رسول الله ﷺ چي د ليري ڇخه د مديني منوري علامي وليدلې نويي و فرمايل: دغه طابه ده او هغه اُحد دي، اُحد داسي غر دي چي موڙ خونين لري او موڙ يي خونين لرو، نو اُحد مشرفه غر دي.

د مديني منوري خلڪ د رسول الله ﷺ په را تگ سره ڊير خوشاله وه بنحو او نجونو، هلڪانو او ماشومانو د رسول الله ﷺ په را تگ سره خوشالي ڪول، د رسول الله ﷺ او لبڪر مخ ته ورووتل او دغه ترانه يي ويل:

طلع البدر علينا من ثيات الوداع   وجب الشكر علينا ما دعا لله داع

رسول الله ﷺ د رجب په مياشت ڪي د تبوك غزاء ته وتلي و او د روڙي په مياشت ڪي مديني منوري ته را ورسېدي، د دغه سفر ٽوله موده پنڄوس ورڇي وه، چي شل ورڇي يي په تبوك ڪي تيري ڪري او نوره موده يي په تگ او را تگ ڪي تيره سوه، دغه غزاء د رسول الله ﷺ آخري غزاء ده، تر دغه وروسته بيا رسول الله ﷺ بله غزاء نه ده ڪري.

دغه غزاء په دغه خپلو خاصو شرائطو چي گرمي وه او لار ليري وه، غريبي او مفلسي وه د دنيا د لوي قوت او طاقت سره جنگ و، د الله ﷻ له طرفه يو سخت او لوي امتحان و چي په دغه امتحان سره واقعي مومنان د منافقانو ڇخه جلا او ڪاميابه سوه او دا د الله ﷻ قانون دي چي په دغسي امتحانو سره صادق له ڪاذبه ڇخه جلا ڪوي، واقعي مومن د منافق ڇخه جلا ڪوي، الله ﷻ فرمايي:

﴿ مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ ﴾ [آل عمران: ۱۱۷۹]

يعني: الله ﷻ داسي نه دی چې مومنان پر دغه نا معلومه حال چې دغه اوس تاسي پر هغه باندي ياست پرېږدي، ترڅو چې الله ﷻ نا پاکه د پاکو څخه جلا نه کړي او په خپله خلکو ته صادق او کاذب ور معلوم نه سي.

ورونو! لکه څرنگه چې په دنيا کي د کفارو دپاره آرام او هوسا ژوند د دې دليل نه دی چې دوی د الله ﷻ په دربار کي خوښ او مقبول دي همدارنگه مخلصو مسلمانانو ته د آفتو او مصيبتو راتله (لکه د اُحد په غزاه او نورو کي) د دې دليل نه دی چې دوی د الله ﷻ په دربار کي مغضوب او مقهور دي، بلکه اصلي خبره دا ده چې الله ﷻ مسلمانان بېله امتحانه نه پرېږدي، ځکه که انسانان بېله امتحانه پاته سي په دغه صورت کي به ډيرو کفارو د نفاق پر قسم د اسلام کلمه ويلاي او د مسلمانانو سره به يې گډ ژوند کولای، چې د دوی د دغه ظاهري حالاتو په ليدلو سره چا دوی ته منافق نه سواي ويلاي نو ځکه دا لازمه ده چې الله ﷻ په هغه وخت او تر هغه وروسته په نورو وختو کي داسي حالات او واقعات پېښ کړي چې د هغو په واسطه سره پاک او نا پاک، اومه او پاخه سره جلا سي، صادق مومنان او منافقان سره وپېژندل سي.

نو دغي غزاه ته هم هر هغه څوک چې صادق مومن ؤ ووتی او د دغي غزاه څخه پاته کېدل د نفاق علامه وه، نو ځکه هر څوک چې به رسول الله ﷺ ته ورياد کړل سو چې فلاني پاته سوی دی، رسول الله ﷺ به وفرمايل: پرې يې ږدی که خیر پکښې ؤ دريسي را به سي او که بېله دغه څخه بل شئ ؤ الله ﷻ ځني بېغمه کړلاست، د دغي غزاه څخه بل څوک نه سوه پاته، يا داسي کسان پاته سوي وه چې واقعي عذريې درلودی، يا هغه کسان پاته سوي وه چې الله ﷻ او رسول الله ﷺ ته يې درواغ ويل، چې هغه منافقان وه او دغه د درواغو په عذرو يې ځانونه پاته کړل، يا خو هغه کسان وه چې هيڅ اجازه يې ونه غوښتل او پاته سوه.

مگر هو هلته څو نفره صادق مومنان هم وه چې بېله عذره پاته سوي وه او دا هغه کسان دي چې الله ﷻ مبتلاء او امتحان کړه او بيا يې د دوی توبه قبوله کړه، چې تفصيل به يې په وروسته کي درته راسي.

کله چې رسول الله ﷺ مدينې منورې ته ورسېدی اول مسجد نبوي ته ورغلی او

هلته يې دوه رکعاته لمونځ آداء کړی، اوس نو هغه خلک چې له دغې غزا څخه پاته سوي وه ورسول الله ﷺ ته راځي او خپل عذرونه وايي، خو هلته په مسجد کي (۷) نفرو خپل ځانونه د مسجد په پایو يا عمودو پوري تړلي وه، او ويل: موږ د رسول الله ﷺ څخه پاته سوي يو موږ به هيڅوک نه خلاصوي ترڅو چې رسول الله ﷺ مو په خپل لاس نه کړي خلاص، رسول الله ﷺ و فرمايل: زه به يې تر هغو خلاص نه کړم چې الله ﷻ د دوی توبه قبوله نه کړي، څرنگه چې د دوی توبه په صدق او اخلاص سره وه الله ﷻ د دوی توبه قبوله کړه او عفو يې ورته وکړه.

د دغو اوو نفرو په باره کي چې ابو کبابه او د ده ملگري وه آياتونه نازل سوه، الله ﷻ فرمايي:

﴿وَأَخْرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَآخَرَ سَيِّئًا عَسَىٰ اللَّهُ أَن يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ . (التوبه: ۱۰۲)

ژباړه: ځيني نور خلک دي چې پر خپلو گنهو يې اقرار او اعتراف کړی دی، دوی نېک عمل د بل بد عمل سره گډ کړی دی (نېک عمل يې توبه او پشېماني ده) او (بد عمل يې د جهاد څخه پاته کېدل دي) نو دوی بد هم وکړه او بيا يې ښه هم وکړه، قريبه ده چې الله ﷻ به د دوی توبه قبوله کړي، بېشکه چې الله ﷻ بخښونکی او د ډير رحم خاوند دی.

علماء کرام وايي: کله چې الله ﷻ د يوه شي په باره کي د عَسَىٰ لفظ و فرمايي يعني: واجب سو، نو په قرآن کریم کي د عَسَىٰ د کلمې ترجمه او معنی څه شي سوه؟ واجب او لازم سو، که څه هم اصلاً په عربي کي د عَسَىٰ ترجمه يعني: قريبه او نژدې ده، خو علماء کرام وايي: د الله ﷻ له طرفه د عَسَىٰ د لفظ استعمال د وجوب او لزوم په معنی سره دی. نو په دغه آيات شريف کي چې الله ﷻ فرمايي:

﴿عَسَىٰ اللَّهُ أَن يَتُوبَ عَلَيْهِمْ﴾

يعني: پر الله ﷻ لازمه ده چې د دوی توبه قبوله کړي. نو الله ﷻ دوی ته عفو وکړه، بيانو دغو اوو نفرو خپل ټول مالونه ورسول

الله ﷺ ته راوړل او ويل: يا رسول الله! هغه چې موږ يې پاته كړو هغه دغه زموږ مالونه وه، په دغو خپلو مالو مشغوله وو، نو زموږ د توبې څخه يو هم دا دی چې موږ تر دغه خپل ټول مال تېريو نه يې غواړو، رسول الله ﷺ و فرمايل: زه نه يم امر كړه سوي چې ستاسي مالونه واخلم ما ته فقط ستاسي د ايله كولو امر وكړل سو، خو دوی زاری كوي او وايي: يا رسول الله! دغه مالونه زموږ د فتنې سبب وگرځېدل را څخه قبول يې كړه، نور هم زاری كوي خود الله ﷺ دا قول نازل سو چې فرمايي:

﴿ خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ

لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴾ . التوبه: ۱۰۳

يعني: د دوی د مالو څخه صدقه واخله چې دوی د گنهو څخه ښه پاك كړي او د هغې صدقې په سبب يې با برکته كړي او دوی ته د خير دعاء وكړه، بېشكه چې ستا دعاء د دوی دپاره سکون او اطمینان دی او الله ﷺ پوره اورېدونکی او پوره عالم دی. بيا نور رسول الله ﷺ د دوی د مالو څخه لږ څه مال واخيستی او ويل: دا امر نه دی راته سوي چې ټول مال مو واخلم، ځکه الله ﷺ فرمايي:

﴿ خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ ﴾

يعني: د دوی د مالو يو جزء واخله نه ټوله.

نويې يوه حصه ځني واخيستل او نور يې وړد كړه، دا هغه د دوی د توبې قبلېدل وه. اوس نو منافقان و رسول الله ﷺ ته ورځي او د خپل پاته كېدلو په سبب و رسول الله ﷺ ته قسم قسم عذرونه وايي او رسول الله ﷺ هم د دوی عذرونه قبلوي كه څه هم عذرونه يې غير معقول او جوړي سوي بهانې دي خو رسول الله ﷺ يې قبلوي، دغه د دوی ظاهري خبري او قسمونه يې قبول كړه، د دوی دپاره يې د مغفرت دعاء وكړه او د دوی باطني حال يې الله ﷺ ته پرېښاوه.

دغه ټول پاته سوي نفر څو نفره وه؟ د انصارو څخه هغه پاته سوي منافقان (۸۲)

نفره وه او هغه چې د اعرابو څخه پاته سوي وه او عذرونه يې ويل چې د بني غفار او نورو قبيلو څخه وه هغه هم (۸۲) نفره وه، مگر عبدالله بن أبي بن سلول منافق او د ده

له قومه د ده ډله ډیر نفروه چې پاته سوي وه، د پاته سوو خلکو په جمله کې درې نفره نور هم وه چې یو یې کعب بن مالک رضی الله عنه ؤ او دوه نور اصحاب کرام وه چې د اصحاب بدر څخه وه، د کعب بن مالک رضی الله عنه قصه عجبېه قصه ده، د ده د پاته کېدلو قصه په بخاري شریف او د احادیثو په نورو کتابو کې روایت سوې ده، راسی چې د کعب بن مالک رضی الله عنه قصه په خپله ده ته پرېږدو چې راته بیان یې کړي.

کعب بن مالک رضی الله عنه خپله قصه په یوه ډیر اوږده حدیث شریف کې روایتوي چې امام بخاري او امام مسلم دواړو روایت کړی دی، چې په هغه حدیث شریف کې د کعب رضی الله عنه دا قول راغلی دی چې وایي: په دغه وخت کې چې زه د دغې غزاه څخه پاته کېدم هیڅ وخت مې اقتصادي حالت تر دغه وخت ښه نه ؤ، سهار چې به له کوره را وتم د ځان سره به مې وویل: زه هم باید د خپل ځان ضروریات پوره کړم چې د مسلمانانو سره ووزم، خو کله چې به کور ته راغلم هیڅ به مې نه وه کړي، د ځان سره به مې وویل: زه قدرت لرم پروا نه لري زه خپل ضروریات ډیر ژر برابرولای سم، په دغه خبرو ورځي راباندې تېرېدې څو چې خلک په رشتیا سره د وتلو دپاره تیار سوه او ما د ځان دپاره هیڅ نه وه برابر کړي، څو خلک د تبوک پر طرف رهي سوه بیا هم ما د ځان سره دا قصد وکړی: چې زه به هم پسي رهي سم او ځان به پسي ور ورسوم، (کشکي مې دغه کار کړی وای) خو دا مې هم و نه کړه، رسول الله صلی الله علیه و آله او لښکر ولاړی زه په مدینه منوره کې پاته یم، تر دې وروسته چې به هر وخت له خپله کوره دباندې را و وتم ډیر به غمجن سوم، ځکه ما بېله هغو کسانو بل څوک نه لیدل چې یا به په منافقت کې ډوب وه یا یو معذوره سرئ چې الله تبارک و تعالی به معاف کړی ؤ.

کله چې د رسول الله صلی الله علیه و آله د رجوع یا بیرته را تلو خبر را ورسېدی دلته نو هم او غم را باندي را وگرځېدل، د ځان سره به مې درواغ جوړول او ویل به مې چې سبا به د رسول الله صلی الله علیه و آله له قهره په څه شي سره ځان خلاصوم؟ او د خپلي کورنۍ د هر غړي سره به مې په دې باره کې مشورې کولې چې څه ورته و وایم؟ کله چې مې واورېدل چې رسول الله صلی الله علیه و آله را ورسېدی هغه باطلې او درواغ خبرې ټولې را څخه ولاړې او دا مې قصد وکړی چې رشتیا به ورته وایم، بېله رشتیا څخه مې بل شئ نه خلاصوي، هو،

په درواغ ويلو سره په ظاهره څوڪ خلاصيري خو دننه په زړه کي به زهير وي .

كعب رضي الله عنه وايي رسول الله ﷺ ته ورغلم او سلام مي ورته و وايه، رسول الله ﷺ راته وکتل او د قهر تبسم يې راته وکړی، بيا يې وويل: راسه، زه هم ورغلم او دده ﷺ مخ ته کښېنستم، ويل: څه شي پاته کړې؟ آيا تا د خپل ځان دپاره بوده نه وړانيولی؟ كعب رضي الله عنه وايي: ما ويل هو، بوده مي را نيولی و خو په والله که بېله تا څخه د اهل دنيا د هر چا په حضور کي کښېنستلی وای تا به ليدلي وای چي زه د هغه له قهره څخه په يوه عذر سره ځان خلاصوم، ځکه الله ﷻ داسي ژبه راکړې ده چي دلائل په ويلای سم، مگر په والله زه په دې پوهېږم که نن ورځ زه درواغ درته ووايم ته به زما څخه په هغه درواغو راضي سي، مگر قريبه ده چي الله به دي پر ما په قهر کړي او که مي رشتيا درته وويل، هو، ته به مي په هغه کي ملامت کړې مگر په دغه رشتيا کي مي د الله ﷻ څخه دا اميد دی چي عفو به راته وکړي، په والله ما هيڅ عذر نه درلودی او ما هيڅ وخت دومره مال نه درلودی لکه په دغه ورځ چي ستا څخه پاته سوم، يعني: پاته کېدل مي د غريبی. يا بل عذر په سبب نه وه، والله هيڅ عذر مي نه درلودی فقط اِهمال، بې پروايي او ضعيفه همت و چي زه يې پاته کړم.

رسول الله ﷺ و فرمايل: دغه سړي رشتيا و ويل، په دې کي اشاره وه چي کومو نورو نفرو چي عذرونه ويل درواغ يې ويل، مگر دغه سړي رشتيا و ويل او ويل ولاړ سه تر څو چي الله ﷻ ستا په باره کي حکم کوي، په خپله رسول الله ﷺ د ده په باره کي حکم و نه کړی، نه يې عفو ورته وکړه نه يې کوم عقاب او عذاب د ده دپاره مقرره کړی، ويل صبر وکړه تر څو چي الله ﷻ ستا په باره کي حکم کوي.

نود دغو درو نفرو په باره کي چي کعب بن مالک، هلال بن اميه او مراره بن ربيع وه چي حق او رشتيا يې وويل د سورة التوبه (۱۰۶) نمبر آيات نازل سو، الله ﷻ فرمايي:

﴿وَأَخْرُوبَ مُرْجُونَ لَأَمْرَ اللَّهِ إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَإِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾

يعني: د دغو کسانو د جملې څخه چي د توبو د غزاء څخه پاته سوي دي نور درې نفره دي (چي نومونه يې د مخه ذکر سوه) چي د الله ﷻ د حکم دپاره

پربښوول سوي دي، يا به الله ﷻ دوی ته عذاب ورکړي يا به يې توبه قبوله کړي. د دوی په باره کي حکم وروسته ته معطله سو، کعب بن مالک رضي الله عنه وايي: ما هغه خپل حقيقت و وایه نو هوسا سوم، پر خپل قصور او کوتاهي مي اعتراف وکړی خو زما قوم او کورنۍ راته راغله او ويل: سپړه! ټولو خلکو يو عذر و وایه او رسول الله ﷺ هم د هغو دپاره د مغفرت غوښتنه وکړه تا هيڅ داسي شئ نه کړی پيدا چي هغه د ځان دپاره عذر او بهانه وگرځوي؟ يو عذر پيدا کړه او ولاړسه هغه ورته و وایه، که رسول الله ﷺ ستا دپاره د بخښني طلب وکړی! الله ﷻ به عفو درته وکړي.

کعب رضي الله عنه وايي دا خبري يې دومره ډيري راته وکړې چي دا اړاده مي وکړه چي بيرته و رسول الله ﷺ ته و رسم او يو عذر ورته و وایم، کعب رضي الله عنه وايي: وَكَلَدَ أُوتَيْتُ جَدًّا. يعني: زما سره داسي ژبه وه چي دلائل مي په ويلاي سواي، خلکو ته مي قناعت ورکولاي سواي، په هرځای کي مي ځان په خلاصولاي سواي، نو د دوستانو ډير ويل په دې قانع کړم چي بيرته و رسول الله ﷺ ته و رسم او ژبه واړوم، خوبيا مي پوښتنه وکړه چي بېله ما بل چا هم دغسي خبره کړې ده؟ يعني: ويلي يې وي چي عذر مو نه درلودی فقط کاهلی پاته کړو، ويل هو، ما ويل: هغه څوک وه؟ ويل: هلال بن أميه او مُرارَه بن ربيع، کعب رضي الله عنه وايي: داسي دوه صالح نفر يې را ياد کړه چي د اهل بدره څخه وه، د بدر غزاه ته حاضر سوي وه او اوس د تبوک څخه پاته سوي دي، نو ما د ځان سره و ويل: ما ته هم هغه را پېښيږي کوم چي دوی ته ور پېښيږي، هغه دوه د اهل بدر څخه دي زه هم د هغو سره يم.

نو د هغه خپلي رشتيا خبري څخه نه واوښتم، پسله څه وخته د رسول الله ﷺ د طرفه و ټول اهل مدينې ته امر وسو چي د دغو درو نفرو سره خبري کول منعه دي، هيڅوک به خبري نه ور سره کوي، کعب وايي: خلکو خبري را سره بندي کړې حتی سلام ور واچوم جواب يې نه را کوي، کعب رضي الله عنه وايي: مځکه هم را ته بدله سوه هغه مځکه نه وه چي ما ته را معلومه وه، وايي: هغه دوه نفره چي په پاته کېدلو کي زما ملگري وه يعني: هلال بن أميه او مُرارَه بن ربيع په خپلو کورو کي کېښستل شپه او ورځ يې په ژړا تېرول، مگر ما صبر کړی و بازار ته ځم، مسجد ته ځم خو هيڅوک

خبري نه را سره کوي.

ورونو! دا امتحان دی د هغه انسان به خد حال وي چي په ٽول بناڙ کي څوڪ خبري نه ور سره کوي؟ نه خپل نه پردي. کعب رضي الله عنه وايي: بيا مي هم صبر کاوه. وايي: مسجد ته به ولاړم رسول الله صلى الله عليه وسلم به پسله لمانځه د خپلو اصحابو سره ناست و ما به سلام ورته و وايه خو هيچا زما د سلام جواب نه را کاوه، ما به رسول الله صلى الله عليه وسلم ته کتل چي آيا زما د سلام جواب د سندنو په بنورولو سره را کوي که يا؟ بيا به مي نژدي و رسول الله صلى الله عليه وسلم ته نقل لمونځ کاوه او په لمانځه کي به مي رسول الله صلى الله عليه وسلم ته د سترگو تر گنجانو کتل چي ما ته گوري که يا؟

خو کله چي به زه په لمانځه مشغوله وم راته کتل به يي چي بيا به ما د ده صلى الله عليه وسلم و طرف ته وکتل مخ به يي را څخه واراوه. څلوېښت ورځي پر دغه حال پاته سوم، کعب رضي الله عنه وايي: يوه ورځ د مدينې منورې په بازار کي رهي وم چي د شام د تاجرانو څخه يو سړي چي له شامه يي ارتزاق يي خورا کي مواد راوړي وه او د مدينې منورې په بازار کي يي خرڅول او د خلکو څخه پوښتني کوي چي کعب بن مالک به څوڪ را وښيي؟ خلکو زما و طرف ته اشاره وکړه چي هغه دی، نو دغه تاجر راغلی ما ته يي يوليک را کړی او ويل: دغه ليک د غسان د پاچا له طرفه ستا دپاره دی، ليک چي مي خلاص کړي د غسان پاچا پسله سلام او احترامه راته ليکلي وه: مور ته خبر را ورسېدی چي ستا ملکري ستا سره جفا وکړه، الله جبار نه ته خوار کړی يي او نه يي ضائع کړی يي، مور ته راسه چي عزت او احترام دي وکړو.

ورونو! دا ليک امتحان په امتحان کي و، په مدينه منوره کي ټولو خلکو مطاعه ور سره کړې ده څوڪ خبري نه ور سره کوي او هلته بيا يوبل بناڙ يا بله منطقه ده د هغه پاچا يي دعوتوي او وايي: مور ته راسه عزت او احترام به دي وکړو.

کعب رضي الله عنه وايي: دغه ليک چي مي و وايه د خان سره مي و ويل: دا هم د الله جبار له طرفه امتحان دی نو د دې دپاره چي په زړه کي مي شئ را و نه گرځي او د دغه ليک سره مي تعلق نه سي پيدا ليک مي په تناره کي واچاوه او ومي سوځي، زه پر هغه خپل حال پاته يم، کله چي پر دغه حال څلوېښت ورځي را باندي تيري سوې د رسول الله صلى الله عليه وسلم

له طرفه قاصد راغلی او ویل: رسول الله ﷺ دي امر کوي چي د خپلي بنځي څخه جلا سه، ما ويل: طلاقه يې کړم؟ يعني: امر يې کړی دی چي خپله بنځه طلاقه کړم؟ وروڼو! دغه مسلمانان وه او دغه يې اطاعت و، قصد او اراده يې کړې ده چي په هر کار سره امر کړل سي هغه عملي کوي، خپل ځان او خپل ژوند يې و الله ﷻ او رسول الله ﷺ ته تسليم کړي دي، قاصد ويل: يا، طلاقه وه يې مه بلکه ته ځني جلا سه يوازي ژوند کوه او هغه زما دوو ملگرو ته يې هم دغسي امرونه ور لېږلي وه، کعب ﷺ وايي نومي خپلي بنځي ته وويل: ته د خپل پلار کره ولاړه سه هلته اوسېږه تر څو چي الله ﷻ په دې موضوع کي فيصله کوي، بنځه مي هم ولاړل خود بنځي کورنۍ او دوستان يې راغله او ويل: هلال بن أميه او مزاره بن ربیع خپلي بنځي په خپلو کورو کي ور سره پرېښوولې، فقط دوی ځني جلا سوه او تا له کوره وايستل! کعب ﷺ وويل: يا، هغه دوه په عمر ډير دي مکرزه ځوان يم بيا به رسول الله ﷺ څه وايي؟ زما بنځه بايد د خپل پلار په کور کي و اوسېږي، کعب ﷺ يوازي په کور کي پاته سو، په تيرو څلويښتو ورځو کي فقط دغه يوه بنځه وه چي د ده سره يې خبري کولې ځکه په کور کي ور سره وه او اوس هغه هم ولاړل، نو په کور او دباندې کي يوازي سو، کعب ﷺ وايي: داسي حال ته ورسېدم چي ټوله دنيا راباندې تنگه سوه په خپل ځان کي نه ځايېږم، پنځوس ورځي کيږي چي نه څوک خبره راته کوي او نه مي چا ته خبره کړې ده، حتی د سلام جواب هم څوک نه را کوي.

ورونو! دغه حال ډير سخت او مشکل دی تاسي يې پر خپل ځان فرض کړی: په پنځوس ورځو کي دي هيچا خبره نه وي در سره کړې حتی خپله بنځه دی هم در څخه جلا سي او هلته بيا د خپل قصور او کوتاهۍ په سبب د الهي عذاب بېره هم سته، نو هم دنيوي ژوند تريخ او په تکليف سو او هم د الهي عذاب بېره موجوده ده. کعب ﷺ وايي: پسله پنځوسو ورځو ما په خپل کور کي د سهار لمونځ وکړی او په داسي حال کي وم چي هغه حال مي الله ﷻ په قرآن مجيد کي بيان کړی دی او فرمايي:

﴿حَتَّىٰ إِذَا صَافَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَصَافَتْ عَلَيْهِمْ أَنفُسُهُمْ﴾. (التوبه: ۱۱۸)

ژباړه: دغه خلک تر داسي اندازې په تکليف کي وه چي مځکه د خپل پراخوالي

سره سره پر دوی تنګه سوه اوله ډیره غمه د دوی زړونه پر دوی تنګ سوه.

لکه مور چې وایو (د ډیرې خواشینۍ مې زړه وچاودی) نو وایي: کله چې مې د سهار لمونځ آداء کړی زه د خپل کور پر بام په دغه غمجن او دردوونکي حالت کې ناست وم چې د یوه نارو کونکي آواز مې واورېدی چې و جبل سلح ته ختلی ؤ او په لوړ آواز یې ناري کړه: زېری مې درباندي یا کعب بن مالک! وایي: زه دستي د شکر پر سجده پرېوتم پوه سوم چې خوشالي راغله، رسول الله ﷺ د سهار تر لمانځه وروسته زموږ د توبې د قبلېدلو اعلان کړی ؤ، که مې کتل چې دوه نفره را رهي دي، یو پر آس سپور ؤ او بل پر پښورا رهي ؤ، اصلاً زموږ د توبې د قبلېدلو آیاتونه نازل سوي وه، نو دغه دوه نفره را رهي وه چې زېری را باندي وکړي او هر یو غواړي چې تر هغه بل را د مخه سي او تر هغه بل د مخه دغه د خوشالي خبر راته و وایي، هغه چې پر پښو را رهي ؤ پوه سو چې سپور تر ما د مخه ور رسېږي نو یوې لوړې ته وختی او په لوړ آواز یې په نارو شروع وکړه، غواړي چې آواز یې تر هغه سپاره د مخه را ورسېږي، کعب رضي الله عنه وایي: ما هم و دغه زېري کوونکي ته چې ما یې آواز اورېدلی ؤ زېری ورکړی او په والله ما بل هیڅ شی نه درلودی بېله هغه خپلو اغوستو کالو، هغه کالي چې ما اغوستي وه هغه مې په زېري کې ورکړه او بیا ما د خپلو اقرباوو څخه په استعاره کالي واخیستل او وامي غوستل (استعاره دا ده چې ته اوس دغه ستا شی راکړه چې ما خپل کار په اجراء کړی بیرته به یې درکړم) او بیا د مسجد نبوي و طرف ته رهي سوم، د مسجد په لار کې په ډلو ډلو خلک را باندي را ټولېږي او مبارکي را ته وایي، چې دغه د خلکو ډیر والي او د خلکو مبارکی. زه د مسجد څخه وځنډولم، هر یو دغه را ته وایي: یا کعب بن مالک! د توبې د قبلېدلو دي مبارک سه، (مُبَارَكٌ عَلَيْكَ تَوْبَةُ اللَّهِ) څو وایي: مسجد ته ورسېدم او د خلکو د ډیر والي په سبب مسجد ته نه سواي ننوتلای.

کله چې مسجد ته ور داخل سوم رسول الله ﷺ د اصحاب کرامو د مشرانو سره ناست ؤ د مهاجرینو څخه طلحه بن عبیدالله رضي الله عنه په ځنځتار او وغورځېدی څو تر ما پوري راغلی مصافحه یې را سره وکړه او مبارکي یې را ته وویل، کعب رضي الله عنه وایي: په والله د مهاجرینو څخه بېله ده بل څوک نه سوه را ولاړ او زه به د طلحه رضي الله عنه دغه ورځ هیڅکله

هېره نه کړم، کعب رضي الله عنه وايي: زه ورته سوم اور رسول الله ﷺ ته مې سلام و وایه، رسول الله ﷺ په داسې حال کې چې د خوشالۍ شغلې یې له مخه ولاړېدې راته وویل:

«أَبْشِرْ بِخَيْرِ يَوْمٍ مَرَّ عَلَيْكَ مُنْذُ وَلَدْتِكَ أُمَّكَ»

یعني: د هغې ښې او مبارکې ورځې زېږې درکوم چې ستا په ژوند کې له کومه وخته چې ستا مور ته زېږولی یې پر تا راغلې ده. یعني: نن ورځ ستا دپاره داسې ښکمرغه او مبارکه ورځ ده چې ستا په ټول عمر کې تر دغه ښه ورځ نه ده درباندي راغلې.

کعب رضي الله عنه وايي: ما ورته وویل: یا رسول الله! دغه د توبې قبلېدل مې ستا له طرفه دي که د الله ﷻ له طرفه؟ رسول الله ﷺ و فرمایل: یا زما له طرفه نه دي بلکه د الله ﷻ له طرفه دي، نو وايي: ما ورته وویل: یا رسول الله! زما د توبې څخه یو هم دا دی چې زه خپل ټول مال د الله ﷻ او رسول الله ﷺ دپاره صدقه پرېږدم.

رسول الله ﷺ و فرمایل: خپل ځیني مال دي د ځان دپاره وگرځود دا ستا دپاره خیر دی او بیا ما وویل: یا رسول الله! زه خپلو رشتیا ویلو خلاص کړم او زما د توبې څخه یو هم دا دی: تر څو چې ژوندی يم بېله رشتیا به بله خبره و نه کړم.

ورونو! اوس نو دغه ټول حالات، دغه خوابدي، دغه د خبرو مقاطعه د څه شي په سبب وه؟ دا له جهاده د پاته کېدلو په سبب وه او دا ټوله د دې دپاره وه چې په اسلام کې د جهاد درجه او مقام را معلوم سي، په دغه قصه کې یوه نفر جهاد پرې اېښی و دغه یې حال و او که ټول امت مسلمه جهاد پرېږدي څه حال به یې وي؟ د جهاد پرېښوول یا د جهاده څخه پاته کېدل کوچنی او آسانه مسئله نه ده، د دغې قصې څخه موږ ته د جهاد د وجوب او فرضیت اندازه را معلومېږي، جهاد د اسلام او مسلمانانو د سر لوړۍ او عزت دپاره، د اسلام حتمي او ضروري جزء دی، بې جهاده اسلام ته اسلام نه ویل کېږي، د مسلمانانو ژوند بېله جهاده د ذلت ژوند وي او موږ ته نن ورځ دغه تجربه په يقيني ډول سره حاصله ده.

نو الله ﷻ د کعب بن مالک رضي الله عنه او د ده د هغه دوو ملګرو توبه قبوله کړه او دغه توبه الله ﷻ د سورة التوبه په (۱۱۸) نمبر آیات کې ذکر کړې ده، چې رب ﷻ فرمایي:

﴿ وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خَلَفُوا حَتَّىٰ إِذَا صَافَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَصَافَتْ عَلَيْهِمْ أَنفُسُهُمْ وَظَنُّوا أَن لَا مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴾ ﴿التوبة: ۱۱۸﴾

ژباړه: او خصوصاً پر هغو درو نفرو چې د توبې د قبلېدلو څخه پاته سوي وه (يعني: د توبې قبلېدل يې ځنډېدلي وه) تر هغه وخته چې مخکې پر دوی تنگه سوه، سره د پراخوالي د دغې مخکې او پر دوی د دوی زړونه له ډيره غمه تنگ سوه او د دوی يقين سو چې د الله ﷻ له قهره بل د ساتني او پناه ځای نسته مگر هم ده الله ته پناه وروړو او بيا الله ﷻ پر دوی رجوع وکړه چې د توبې توفيق يې ورکړی، دپاره د دې چې دوی توبه وکاري، بېشکه چې الله ﷻ ښه توبه قبلوونکی دی او د ډير رحم خاوند دی. دا د هغو درو نفرو قصه وه چې له جهاده پاته سوي وه او الله ﷻ يې پسله دغه امتحانه توبه قبوله کړه.

الله ﷻ دي مور او تاسي ته هم عفو وکړي، زموږ او ستاسي توبې دي قبولي کړي، الله ﷻ دي صدق او رشتيا ويل زموږ عادت وگرځوي، آمين.

د تېوک د غزاء اثر او نتيجه

د تېوک غزاء په جزیره العرب کې د مسلمانانو د سلطې پر پراخوالي او تقويت ډير لوی اثر او تاثير واچاوه، خلکو ته دا ور معلومه سوه چې بېله اسلامه بل هيڅ قوت په جزیره العرب کې ژوند نه سي کولای، ځيني هغه مشرکان او منافقان چې د مسلمانانو د زهېرولو، خوړولو او د شکست دپاره په موقع پسي گرځېدل د هغو اميدونه او غوښتنې هم باطلې او تر خاورو لاندې سوې، ځکه دوی خپل لوی اميدونه په روم او روميانو پوري تړلي وه او اوس روم په خپله د مسلمانانو د مقابلي څخه بيرېري نو طبعاً هغه پاته مشرکان او منافقان و حقيقت ته تسليم سوه او بېله تسليمېدلو يې بله چاره هم نه درلودل، نو ځکه اوس هغه وخت را ورسېدی چې مسلمانان بايد د منافقانو سره نرمه او پسته گذاره و نه کړي، بلکه الله ﷻ خپل رسول ﷺ او مسلمانان امر کړه چې

د کفارو او منافقانو سره باید تشدد او سختي وسي الله ﷻ فرمايي:

﴿يَأْتِيهَا النَّبِيُّ جَهْدِ الْكُفَّارِ وَالْمُنَافِقِينَ وَأَعْلَظَ عَلَيْهِمْ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ

وَبئْسَ الْمَصِيرُ﴾ ﴿التوبة: ۱۲۳﴾

يعني: اې نبي محمد! ﷺ د کفارو او منافقانو سره جهاد کوه او پر دوی سختي کوه او د دوی د ورتلو آخري ځای جهنم دی او دغه جهنم د ورتلو ډير بد ځای دی. الله ﷻ خپل رسول له دې څخه منعه کړی چې د منافقانو صدقات قبول کړي او پر دوی د جنازې لمونځ آداء کړي او د دوی د پاره د مغفرت طلب وکړي او د دوی و بنخولو ته حاضرسي، الله ﷻ امر وکړی چې د منافقانو د دسيسو او مؤامرو هغه مرکز و و نړوي چې د مسجد په نامه سره يې جوړ کړی و، د منافقانو په باره کي داسي آياتونه نازل سوه چې دوی يې پوره رسوا او شرمنده کړل، د دغو آياتو تر نزول وروسته د دوی په پېژندلو کي هيڅ پتوالی نه و، هغه کسان چې په مدينه منوره کي اوسېدل ټول منافقان يې په نامه سره پېژندل.

د دغې غزاء په نتيجه کي د شا وخوا عرب په ډلو ډلو رسول الله ﷻ ته د اسلام را وړلو دپاره را تله، که څه هم د دغو ډلو را تگ د مکې مکرمې تر فتحې وروسته شروع سوی و مگر د دغو ډلو ډير والی د تبوک تر غزاء وروسته و، د سورة التوبه ډير آياتونه د تبوک د غزاء په متعلق نازل سوي دي چې ځيني يې د مخه تر وتلو نازل سوه او ځيني يې پسله وتلو چې رسول الله ﷻ په سفر کي و نازل سوه او ځيني يې هغه وخت نازل سوه چې رسول الله ﷻ بيرته مدينې منورې ته راغلی، په دغو آياتو کي د غزاء حالات، د منافقانو رسوايي، د مخلصه مجاهدينو فضيلت، د صادق مسلمانانو د توبې قبلېدل او نور حالات ذکر سوي او بيان سوي دي.

د تبوک د غزاء څخه ډير شرعي احکام، نصيحتونه او عبرتونه را وزي، خو دلته به د وخت د مراعت سره سم د اختصار پر ډول څو مهمو او د غور وړ شيانو ته اشاره وسي.

۱ - په مال سره د جهاد اهميت: د اسلام د دښمنانو سره جهاد کول يوازي دا نه دي چې زه غزاء ته و وتم وبس، بلکه کله چې جهاد و اسلحي، فقهي او مال ته ضرورت پيدا کړي پر مسلمانانو دا واجب او لازمه ده چې د خپل قدرت پر اندازه به د جهاد

دپاره خپل مالونه هم ورکوي، لکه څرنګه چې مور و لیدل چې اصحاب کرام په خپله هم غزاء ته وتل او هم یې مالونه و رسول الله ﷺ ته را وړل، حضرت عثمان بن عفان رضی الله عنه نه سوه اوبنه، سل آسه، دوه سوه اوقیه سپین زر او د سرو زرو دیناره و رسول الله ﷺ ته راوړل او رسول الله ﷺ وفرمایل:

«مَا ضَرَّ عُثْمَانَ مَا عَمِلَ بَعْدَ الْيَوْمِ» ارواه: احمد والترمذي

یعني: تر نن ورځې وروسته چې عثمان رضی الله عنه هر څه وکړي ضرر نه وررسوي.

په دغه حدیث شریف کې هغو کسانو ته زجر او تأدیب دی چې د حضرت عثمان ذی النورین رضی الله عنه د خلافت په وختو کې د ده رضی الله عنه پر سیاست تبصرې کوي او ځینې لیکوالان ډیرې اوږدې اوږدې صفحې لیکي چې حضرت عثمان رضی الله عنه په خپل سیاست کې یو طرفه او ضعیفه ؤ، دوی په دغه کار سره (چې د اسلام پر تاریخ په درواغو او د خلکو په خطایستلو سره رنگارنگ توروته او تمهتونه وټړي) خپل غربي باداران خوشاله کوي، دغه کسان خپل ځانونه د عفت او نژاهت، پوهې او صداقت په لوړو بړجو کې کښنوي او له هغه ځایه د حضرت عثمان رضی الله عنه پر سیاست تبصرې او اعتراضونه کوي، په حقیقت کې دغه کسان تر هر څه دمخه دې ته اړ او محتاجه دي چې اول خپلي ناروغۍ تشخیص او پیدا کړي او بیا د هغو ناروغیو علاج د حضرت عثمان رضی الله عنه د سیرت په وپلو او په هغه پسي په اقتداء کولو وکړي، د دوی د قلبي امراضو د علاج یواځنۍ لار هم دغه ده چې د عثمان رضی الله عنه په ژوند ځان خبر کړي او بیا اقتداء پسي وکړي.

د حضرت عثمان رضی الله عنه سیاست چې هر څه ؤ خود رسول الله ﷺ د دغه مبارک قول:

«مَا ضَرَّ عُثْمَانَ مَا عَمِلَ بَعْدَ الْيَوْمِ»

تر اوږدولو وروسته به کوم ادب چا ته دا اجازه ورکړي چې د حضرت عثمان ذی

النورین رضی الله عنه پر سیاست دي تبصره او اعتراضونه وکړي؟

۲ - منافقان: او اسلام ته د هغو خطر: د تبوک په غزاه کې چې په کومه اندازه

آیاتونه د منافقانو د خطرو په باره کې نازل سوي دي او د هغو حالات یې بیان کړي دي، په بله هیڅ غزاه کې داسې نه ده پېښه سوې، ته به په سورة التوبه کې آیاتونه نه بلکه ډیرې صفحې ووينې چې اکثره آیاتونه یې د جهاد في سبیل الله اهمیت بیانوي،

جهاد بالنفس، جهاد بالمال او فرمايي: چي دغه جهاد د مسلمان پر صداقت او اخلاص يواځنئ دليل دی، د مومن او منافق په منځ کي هغه مهم فرق جهاد دی او مسلمانان که واقعا هم مسلمانان وي بايد د راحت او استراحت په کونج کي نه کښني، هغه تکليف او زحمتونه چي دوی ته د الله ﷻ په لار کي پېښېږي لوی و نه بولي، لکه منافقانو چي به ويل: اوس د گرمۍ او د مېوود پخېدلو يا حاصلاتو اخیستلو وخت دی، انتظار وکړی چي هوا يخه سي بيا به ولاړ سو.

په دغه غزاء کي د منافقانو د حالاتو څخه موږ دغه درس اخیستلای سو چي په هر عصر او هره زمانه کي د منافقانو نفاق د مسلمانانو دپاره لوی خطر او لوی ضرر دی او دا ويلاى سو چي د اسلام دعوه (يعني: چي وايي زه مسلمان يم) دا په خوله سره يو، دعوه ده، د دغي دعوي د اثبات دپاره شاهدان په کار دي او هغه شاهدان د الله ﷻ په لار کي جهاد او د تکليفو قبول دي، دغه تکليفونه د دې دپاره قبول کيږي چي صادق د کاذب څخه معلوم او جلا سي او د مومنانو ايمان د منافقانو د جدل او بسبطي څخه و پېژندل سي، نو د تبوک غزاء د دغه الهي قانون دپاره چي امتحان دی مهمه او عظيمه ماده وه، ځکه هلته د مسلمانانو امتحان ډير لوی او داسي امتحان و چي منافقان يې د صادق مسلمانانو څخه جلا کړه او هلته داسي آياتونه هم نازل سوه چي مسلمانان يې دې ته متوجه کړه چي په هر ځای او هره زمانه کي بايد د منافقانو له شره ځان وساتي، مسلمانان يې په دې پوه کړه چي مسلمانانو ته شر نه راځي او نه راتلاى سي مگر د منافقانو له طرفه، د اسلام دښمنان نه سي کولاى چي مسلمانانو ته دي ځان ور ورسوي مگر د منافقانو د لاري يې ور رسولای سي.

مسلمانان د دوی کافر دښمن داسي نه سي خطايستلای لکه منافقان چي يې خطا باسي، مسلمانانو ته د ضعف، کهالی، او تفرقي مرض بل څوک نه سي را وستلای بېله منافقانو، مسلمانانو ته لوی خطر د منافقانو له طرفه ور پېښيږي، ځکه منافقان د اسلام سره د اسلام په نامه جنکيږي، و اسلام ته د اسلام په اسلحه چمونه جوړوي، اسلامي احکامو ته د اصلاح په نامه سره تغير ور کوي، د اسلام په نامه سره جوړي سوي او پرول سوي فتواوي د خپلو مقصدو د حاصلولو او د بادارانو د خوشاله کولو دپاره را باسي.

د دغې غزاء څخه بايد مسلمانان کوم درس او عبرت واخلي؟

هغه درس او عبرت دا دی: چې د دباندي دښمن څخه دي يوار ځان ساتي او داخلي منافقانو څخه دي زرواره ځان ساتي او تر هر څه د مخه دي د منافقانو سره د دې دپاره و جنگيږي چې په دوی کې نفاق نشر نه کړي.

۳ - د منافقانو، د صادق مومنانو او خپلو اصحابو سره د رسول الله ﷺ سياست:

پر مور او اوس دا لازمه ده چې د رسول الله ﷺ په هغه سياست کې فکر وکړو چې د منافقانو سره يې کاوه او هغه سياست ته متوجه سو چې د صادق مسلمانانو او خپلو اصحابو سره يې کاوه، تا وليدل چې ډير منافقان د تبوک د غزاء څخه پاته سوه او بيا و رسول الله ﷺ ته راغله قسم قسم عذرونه يې ورته ويل، پر دغه سر بهر رسول الله ﷺ دوی ته عفو وکړه او د دوی باطني حال يې و الله ﷻ ته پرېښاوه.

او لږ شمېر مسلمانان چې بېله شکه او نفاقه صادق مومنان وه د دغې غزاء څخه پاته سوه او بيا رسول الله ﷺ ته راغله بېله عذره او درواغ جوړولو يې عفو ځني غوښتل، خو رسول الله ﷺ عقاب ورکړی او عفو يې نه ورته وکړه، تا هغه سزاء وليده چې رسول الله ﷺ صادق مومنانو ته ورکړه، څومره سخته او شديد سزاء وه.

دلته دا پوښتنه پيدا کېږي چې رسول الله ﷺ ولي د منافقانو سره نرمي او د عفوي لار اختيار کړه؟ او د صادق مسلمانانو سره يې شدت او د عقوبت لار اختيار کړه؟

جواب: په دغې ځای کې شدت او عقوبت د شرف او اکرام علامه ده، دا هغه کسان وه چې په وروسته کې د دوی د عفوي او توبې د قبلېدلو دپاره آياتونه نازل سوه او د قيامت تر ورځې به ويل کېږي، خو منافقان د دغه شرف او اکرام وړ او مستحق نه وه چې د دوی په باره کې دي د عفوي او توبې آياتونه نازل سي.

بل دا چې منافقان په دوږخ سره محکوم دي، دوی په حقيقت کې کفار دي، دغه دوی چې په دنيا کې په ظاهره سره اسلام بنکاره کوي دغه اسلام يې د قيامت په ورځ د جهنم له اوره نه خلاصوي، الله ﷻ مور امر کړي يو چې دوی او د دوی دغه ظاهري حال سره پرېږدو او دنويو شريعت او احکام د دوی پر ظاهره عملي کړو، دغه دپاره د دوی د عذرو او د خبرو د حقيقت څېړنه او تحقيق کوو، مور د دوی سره

فقط هغه د دوی پر ظاهري شکل معامله کوو او احکام پر جاري کوو، لکه څرنګه چې دوی هم مور ته فقط خپل ظاهري حال او ظاهري عقیده را بنکاره کوي. ابن قيم رحمۃ اللہ علیہ وایي: الله ﷻ هم د خپلو بندګانو سره د دوی د ګنهو په عذاب او عقاب کې دغسي معامله کوي، خپل هغه مومن بنده ته چې الله ﷻ یې خوښ لري او د ده په دربار کې عزت لري په یوه کوچنۍ خطا او بنوېدلو سره ادب ورکوي چې همپشه ویني او بیداره و اوسي او هر هغه څوک چې د الله ﷻ په دربار کې کښته او سپک وي دی او د ده ګنهونه سره پرېږدي، هر وخت چې یوه ګناه وکړي په دنیا کې یو بل نعمت ورکړي.

په دغه غزاء کې نور هم ډیر احکام او عبرتونه سته خو تر هغو به د مضمون د اوږد والي د بيري تېر سو او څه به تاسي ته هم د فکر کولو ته وخت او موقع درکړم چې نور څه شي ځني را ایستلای سی؟

ورونو! د تبوک غزاء چې د هجرت په نهم کال کې د رجب په میاشت کې وه د رسول الله ﷺ آخرنۍ غزاء ده، نو اوس دا ښه او لازمه بولم چې د رسول الله ﷺ ټولې غزاوي د څو اړخو څخه و څېړو او ځيني نتيجې ځني را وباسو.

اول: د رسول الله ﷺ ټولې غزاوي (۲۷) یا د علماوو په بل قول (۲۸) غزاوو ته رسيږي او ټولې سړې یا ډلې چې رسول الله ﷺ لېږلي دي و (۶۰) سړيو ته رسيږي او په ټولو غزاوو او سړيو کې جنگ نه دی پېښ سوی، ځکه ځيني غزاوي او سړې بېله جنگه پای ته رسېدلي دي، خو په دغو ټولو غزاوو او سړيو کې د مسلمانانو او کفارو د وژل سوو کسانو شمېر تر يو زرو او اتلسو نفرو نه زیاتېږي (۱۰۱۸) او دا هغه عدد او شمېر دی چې د جزیره العرب د ټولو جنگو په تاریخ کې تر دغه لږ وژنه او تلفات نسته.

هو! تر اسلام او اسلامي جنگو د مخه په جزیره العرب کې جنگونه کېدل او بې حسابه خلک پکښي وژل کېدل، خو هغو جنگو بېله دښمنۍ او عداوته، بېله تفرقي او عناده، بېله چور او چپاوله بله نتيجه نه درلوده، مګر اسلامي غزاوو په دغه لږ تلفات هغه بېحسابه فايدې په وجود را وړې چې اول یې د یوه الله ﷻ عبادت (توحید) او د بتانو ماتول دي، امن خو هغې اندازې ته ورسېدی چې د حیره یا قادسيې څخه به

يوې بنځي کولای سواى چې يوازې رهي سي پر بيت الله الحرام طواف وکړي او بيرته خپل کلي او وطن ته په امن او امان سره ولاړه سي او په دې سفر کې به بېله الله ﷻ بل د هيچا څخه نه بېرېدل او دا هغه جزیره العرب وه چې د ځنگله قانون پر مسلط ؤ، هر قوي به ضعيغه خوړی، چور او چپاول، غلا او وژنه، د بنځو او ماشومانو په اسارت نيول او بيا د مينځو او مريانو په شکل په نورو ځايو کې خرڅول، دغه د دوى د ژوند قانون او اساس ؤ، يوه تجارتي قافله د يوه لښکر بې حفاظته تر خپل مقصده نه سواى رسېدلای، خو بالمقابل اسلامي غزاوي او سرپې، بلکه اسلامي ټول جنگونه د قرآن مجيد پر هغه دوه اصله او قانونه بناه وه.

الف: هغه چې رب ﷻ فرمايي:

﴿وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ﴾ [البقره: ۱۹۱]

فتنه، يعنې: په خلکو کې بېره، بې امنيتي، د مال او اولاد نه حفاظت، اغواء او د خلکو د اولادو تبتول، دا تر قتل او وژني اشدي.

د هغې ټولني په ژوند کې به څه خوند او څه مزه وي چې هلته نه سکون وي نه اطمینان، نه امن وي نه امان، هلکان يې د پيسو دپاره تبتول کېږي، نجوني يې په زور ځني بېول کېږي حتی هغه کسان چې يوه گوله ډوډۍ لري د مال دپاره اغواء کېږي.

يا دا چې د شپې په آرامه نه سي بېدېدلای د ظالمانو او فتنه گرانو له طرفه چاپې درباندي وهل کېږي کور او د کور سامانونه دي د بنځو په منځ کې تلابسي کېږي، د بېگناه انسانانو په سر کڅوړي ور اغوستل کېږي جېلو او زندانو ته بېول کېږي دغه ته فتنه وايي، دغسي فتنې تر مرگ او وژني بدې او سختې دي.

باء: الله ﷻ فرمايي:

﴿وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَوةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾ [البقره: ۱۷۹]

او تاسي لره په قصاص کې ژوند دی اې د عقل او بصيرت خاوندانو!

په کومه ټولنه کې چې قاتل، غل او ظالم نيول کېږي او د خپل ظالمانه عمل جزاء ورکول کېږي، هلته دا ممکنه نه ده چې څوک دي پر قتل يا د يو چا پر وژلو، يا په

ناحقه سره د چا پر مال اخیستلو اقدام وسي، مگر د دغه پر عکس که په يوه ټولنه کي ژوند او عادت داسي وي چي هر چا چي هر څه وکړه، نه بيا د هغه پلټنه کيږي او نه جزاء ورکول کيږي، دلته نو د قتلو او وژنو، د غلا او تجاوزونو شمېر تر اندازې وزي.

د دغه آیات شريف مقصد داسي سو چي د يوه قاتل په قصاصولو سره د سلو نه بلکه د زرو نورو قتلو مخه ونيول سوه او که دغه قاتل پرېښوول سو د سلو نه بلکه د زرو نورو قتلو اجازه صادره سوه، نو اسلامي جنگونه او جزاوي د دې دپاره وه او دي چي شر او فساد، فتنه او وژني ورک کړي او ورک هم سوه، د جزیره العرب په ژوند او قانون کي دغه ډير لوی فرق په دغه لږ موده کي د دغه اسلامي غزاوو په سبب راغلی.

دغه غزاوي او د هغو تلفات تأديبي شکل لري نه تعديبي، د اسلامي غزاوو مثال داسي دی لکه د جراحي يو ډاکټر چي د انسان له جسمه يا بدنه څخه يوه لږ حصه خيري او زخمي کوي، يا يې بالکل قطعه کوي، خو ټول جسم او بدن په اصلاح کيږي.

دوهم: که د اسلام د نشرېدلو و سرعت او چابکی ته وگورو!

د هجرت په شروع کي د مسلمانانو تر حکم لاندي مټکه (۲۲۴) مربع ميله وه او پسله لسو کلو څخه تر يو ميليون مربع ميله زياته مټکه د مسلمانانو د حکم تابع وه، سبحان الله! يوڅه دقيق او متوجه سی مسلمانانو د دغي ډيري او پراخه مټکي په تسلط او لاس ته را وړلو کي څومره قرباني ور کړې ده؟ که د مسلمانانو شهيدان پر وخت او زمانه و وېشو، و به وينو چي مسلمانانو د مياشتي يو نفر په قرباني کي ورکړی دی، خود خیر، أمن او اصلاح مېوه او ثمره يې تر اوسه موږ خورو.

درېيم: د اسلامي جنگو او غزاوو تلفات او شهيدان به د دوو جهاني جنگو سره قياس او مقايسه کړو: اول جهاني جنگ چي په (۱۹۱۴) عيسوي کال کي شروع او تر (۱۹۱۸) کال پوري يې دوام درلودی، يوه محقق ليکوال د بریتانيې په دائره المعارف کي ليکلي دي: په اول جهاني جنگ کي د وژل سوو کسانو شمېر شپږ ميليونه او څلور لکه نفره دی.

مگر په دوهم جهاني جنگ کي د وژل سوو کسانو شمېر د پنځه ديرش مليونو او شپېتو مليونو په منځ کي دی، دا خو يې قتل، وژنه او بربادي وه مگر نتيجې ته يې

هم وگوري! ټولو خلکو ته معلومه ده چې دغو دواړو جنگو و بشر ته نه ديني نه دنيوي نه ډيره نه لږ فايده رسولي ده، خو بالمقابل هغه د اسلامي جنگو تلفات چې په مجموعي ډول سره (۱۰۱۸) نفره کيږي او هغه يې فايدي او گټي وې.

خو يوه د ډېر تعجب خبره دا ده: چې د هغو کسانو زمان او لمسيان چې دغه جهاني جنگونه يې د هغه خپلو خرابيو سره سره په وجود راوړي دي پر هغه خپلو ټولو وژنو او برباديو يې سترگي پټي کړي دي او مسلمانانو ته ترهگر يا تروريستان وايي، په دې باره کي که زه هر څه ووايم هغه لږ دي، کتاب يا فيتې د هغه د ځايولو دپاره نه دي کافي، خو په خپله ويونکي او اورېدونکي په دې موضوع کي د فکر آس د خپلو معلوماتو او د خپل علمي قدرت پر اندازه ځغلولای سي.

څلورم: که موږ د رسول الله ﷺ غزاوو او سربو ته وگورو په نتيجه کي نه موږ او نه بل هغه چا ته چې د جنگو د حالاتو په مثبت او منفي اړخو پوهيږي، دا ممکنه نه ده چې بل څه ووايو بېله دې څخه: چې رسول الله ﷺ په ټول تاريخ او ټوله دنيا کي هغه لوی او تر ټولو پوه عسکري قائد يا قومندان ؤ، تر ټولو خلکو په ثبات، عميق فراست او باخبري کي لوړ ؤ، رسول الله ﷺ د عسکري او حربي قيادت په صفت کي يو نادره عبقرت درلودی، لکه څرنګه چې د نبوت او رسالت په مقام کي سيد او سردار د انبياوو ؤ، دغه رنگه يې په عسکري ميدان کي هم تر ټولو انسانانو تفوق او لوړ والی درلودی، هيڅ جنگ ته نه دی داخل سوی مګر په يوه وړ او مناسب وخت کي او په داسي طريقه سره دا خپلې چې د حزم، شجاعت او تدبيره څخه به ډکه وه، نو ځکه په يوه جنگ کي د جنگو هم داسي نه دی ناکامه سوی چې هغه ناکامي دي د حکمت د غلغليا، يا د لښکر د نه تنظيمولو، يا د استراتيژي ځای د نه نيولو؛ په سبب راغلي او پېښه سوې وي، په هر جنگ کي يې د مقابلې دپاره هغه ښه او مناسب ځای اختيار کړی دی او د مقابلې دپاره يې ډيره ښه او معقوله نقشه ترتيب کړې ده.

بلکه رسول الله ﷺ په خپلو ټولو جنگو کي دا ثابتته کړې ده چې د ده ﷺ قيادت يو بل نوی قسم قيادت ؤ، داسي قيادت نه ؤ لکه خلکو ته چې ور معلوم ؤ، يا د دنيا په نورو قومندانانو کي ليدل کيږي.

هر څه چې په اُحد او حنين كې ځينې د شكست حالات وليدل سوه هغه د قائد د تصرف په سبب نه وه، بلكه په حنين كې يې د لښكر د ځينو افرادو ايمانې ضعف سبب ؤ او په اُحد كې يې د قائد د اوامرو څخه نا فرماني سبب وه، د لښكر افرادو په هغه حكمت او نقشه عمل و نه كړى، كوم چې د دوى د قائد له طرفه په عسكري لحاظ پر دوى لازمه سوې وه، خو بيا هم د رسول الله ﷺ عبقرت او شجاعت په دغو دواړو غزاوو كې هغه وخت ښكاره سو چې مسلمانانو ماته وخوړل، په دغه وخت كې رسول الله ﷺ د دښمن مخ ته ثابت ودرېدى او په خپل نابغه حكمت سره يې و كولاى سوه چې دښمن خپل هدف او مقصد ته و نه رسيږي، لكه دا كار چې يې په اُحد كې وكړى.

يا يې د جنگ صفحه واړول، شكست يې په نصرت سره بدل كړى، لكه دا كار چې يې په حنين كې وكړى، سره د دې چې په جنگ كې د دغسې خطرناكه حالاتو پېښېدل او دغسې واضحه او معلومداره شكست خوړل د قومندانانو حواس ځني وړي، د هغو پر اعصابو ډير بد اثر پرېږدي، په دغسې حالاتو كې ډير مشهوره او منل سوي قومندانان د خپل ځان د خلاصېدلو په فكر كې كيږي، مگر رسول الله ﷺ بېله شكه رسول الله دى، دا خود رسول الله ﷺ د عسكري او حربي قيادت اړخ ؤ، اوس د دغو غزاوو د امن او امان اړخ ته راسه:

پنځم: رسول الله ﷺ و كولاى سواى چې په دغو غزاوو سره په ټوله جزيره العرب كې امن او امان، سلامتي او سلام خپور او نشر كړي، د فتنو اور يې و وژى، د اسلام د دښمنانو، د مشركانو او بت پرستانو شان او شوكت يې داسې ورمات كړى چې هغو صلحي ته رجوع وكړه او صلحه يې و غوښتل او د الهي دين دعوت ته لار خلاصه او ايله سوه، د دغو جنگو په نتيجه كې رسول الله ﷺ خپل صادق اصحاب كرام د هغو منافقانو څخه وپېژندل چې په زړو كې يې غدر او خيانت ساتي.

شپږم: رسول الله ﷺ په دغو غزاوو او جنگو سره داسې قومندانان تربيه كړه چې د ده ﷺ تر رحلت وروسته د فارس او روم سره د عراق او شام پر مخكه وجنگېدل او د هغو تر مشهوره قومندانانو د جنگ په نقشه او اداره كې لوړ او پوه وه، دغه په اسلام كې روزل سوو قومندانانو و كولاى سواى چې هغه قوي مملكتونه د هغو د مخكو او

وطنه څخه وشړي، د هغو د هغو مالو او باغو څخه يې وشړي چې دوی په امن او امان، په عيش او عشرت، نعمتو او راحتو کي هلته اوسېدل.

اووم: رسول الله ﷺ وکولای سواى چې د دغو غزاوو په برکت خپلو يې وزله ملگرو مسلمانانو ته د اوسېدلو ځايونه، مخکي، کارونه، او کسبونه ور تهيه او مهيا کړي، چې په دغه واسطه سره د ډيرو هغو مهاجرينو مشکلات ليري سوه چې نه يې مال درلودى نه کور، او په دغو غزاوو سره يې اسلحه، سامان او نفقه برابر کړه، خودغه ټوله يې په داسي شکل سره لاس ته را وړل چې مثقال ذره ظلم او تېرى يې هم پر چا نه دى کړى.

اتم: د رسول الله ﷺ غزاوو د جنگو و هدفو او مقصدو ته تغير ور کړى، په جاهليت کي چې د کوم مقصد دپاره جنگونه کېدل هغه مقصد او هدف ته تغير ور کول سو. د جاهليت جنگونه چور او چپاول و، وژنه او تجاوز و، ظلم او بغاوت و، دبدلي او انتقام اخيستل وه، د ضعيفه ټکول وه، د آباديو او کورونو لړ او خرابول وه، د بنحو د حرمت ايسته کول وه، پر سپين ږيرو، ماشومانو، او هلکانو شددت و، د کبنت او نسل هلاکت و، بالاخره فساد في الارض و، دغه جنگونه په اسلام کي و مقدس جهاد ته واوښتل. چې پاک هدف، لوړ غرض او داسي بڼه نتيجه په لاس را وړي چې په هغه سره انساني او بشري ټولنه په هر ځاى او هر وخت کي فخر وکړي، هغه د جهالت جنگونه په داسي جهاد سره بدل سوه چې انسان د ظلم او تجاوز له قانونه د عدالت او انصاف و نظام ته بيايي، هغه نظام چې قوي به ضعيف خورى د جهاد په واسطه داسي نظام ته واړول سو چې قوي د دې دپاره طعيفه سي چې د مظلوم حق ځني واخيستل سي.

جهاد د سپين ږيرو، بنحو او ماشومانو حقوق را ژوندي کوي، جهاد د الله ﷻ مخکه د غدر او خيانت، گناه او تجاوز څخه پاکوي.

جهاد د گناه او تجاوز، ظلم او ستم، په عوض او بدل کي بشرى ټولني ته امن او سلامتيا، رحمت او محبت، د حقوقو مراعت او مروّت را وړي.

رسول الله ﷺ د جنگ دپاره شريف او محترم قوانين کښېښوول خپل لښکر او

قومندانان يې د دغو قوانينو په مراعتولو سره مکلف کړه. هيچا ته يې دا اجازه نه ده ورکړې چې د دغو قوانينو څخه په هيڅ حال کې سرغړونه او مخالفت وکړي.

امام مسلم د سليمان بن بريد رضي الله عنه څخه روايت کوي چې وايي: کله چې به رسول الله ﷺ يو څوک پر لښکر يا په ټولې امير مقرره کړی نو به يې داسې وصيت او نصيحت ورته کاوه: د خپل ځان په باره کې د الله ﷻ له عذابو به بېرېره. ستا د ملگرو مسلمانانو سره ښه گذاره او معامله کوه.

او بيا به يې ورته وويل: د الله په نامه في سبيل الله جهاد ته ووزه، د هغه چا سره جنگ کوه چې پر الله ﷻ کافر وي، غدر او تجاوز مه کوه، د چا اندامونه مه ورپرې کوه، کوچنی مه وژنه او بيا به يې ورته ويل: «يَسْرُوا وَلَا تَعْسَرُوا» د خلکو سره آساني کوی سختي مه ور سره کوی، «وَسَكِنُوا وَلَا تَتَفَرُّوا» په خلکو کې سکون او اطمینان راولی او مې متنفره کوی.

په خپله رسول الله ﷺ که به د شپې د يوه قوم کلي او منطقې ته ور ورسېدی په هغه شپه يې حمله نه پرکول تر سهاره به يې انتظار ورته کاوه، تاسې پوهېږئ چې دا ولي؟ ځکه د شپې به ښځې او ماشومان، ضعيفه خلک او مريضان ټول بیده وه، رسول الله ﷺ نه غوښتل چې دغه شپه او خوب پر خراب کړي او په سهار کې به بيا هغو ته د تيبتي لار خلاصه وه.

رسول الله ﷺ د دې څخه سخته منعه کړې ده چې څوک دې په اور و سوځل سي، د ماشومانو او ښځو د وژلو او وهلو څخه يې منعه کړې ده، د چور او چپاول څخه يې منعه کړې ده، تر داسې اندازې چې فرمايي: چور کوونکی تر هغه چا په کمه نه دی چې د (ميتې) يعني: مړه سوي او مردار سوي حيوان غوښي حلالي بولي يا خوري.

رسول الله ﷺ د باغو او کښتو د سوځولو او د ونو د پرې کولو څخه منعه کړې ده، مگر په هغه وخت کې بيا اجازه سته چې دغه کار ته جنګي شديد ضرورت پيدا سي او بېله دغه کاره د دښمن تسليمېدل امکان ونه لري.

د مکې مکرمې د فتحي په وخت کې رسول الله ﷺ و فرمايل: زخمي مه وژنی، بندي مه وژنی، هغه چې تبتي او ځغلي په هغه مه پسې کېږئ او دغه قانون يې جاري

او عملي وگرځاوه چې قاصد نه وژل کيږي، د معاهدینو د وژلو څخه یې په شدت سره منعه کړې ده، تر داسې اندازې چې فرمایي: که چا معاهد و وژی د جنت بوی به نه ورسپړي او د جنت بوی د څلوبښتو کلو د لارې څخه و یو چاته ور رسپړي، یعنی: دده او د جنت په منځ کې به د څلوبښتو کالود لارې پر اندازه ليري والی وي.

معاهد څوک دی؟ معاهد هغه چا ته ویل کيږي چې اسلامي حکومت د هغه سره د امان عهد او وعده لري، لکه زموږ په وطن کې هندوان، یا په پاکستان کې عیسایان، یا هغه کسان چې د اسلامي حکومت له طرفه د امان وعده ورکول سوې وي چې په دې کې ټول هغه کفار شامل دي چې اسلامي ملک ته د مسلمانانو په اجازه او وپزه سره ورځي، رسول الله ﷺ نور هم د جنگو دپاره داسې پاک او سپېڅلي قوانین ایښي دي چې جنگونه یې د جاهلیت د خپرونو او لټونو قوانینو څخه پاک کړه او مقدس جهاد یې وگرځول.

د مدینې منورې د منافقانو سره په ښکاره مقابله

مخکي و ویل سوه چې رسول الله ﷺ د تبوک د غزاه څخه مدینې منورې ته تشریف را وړی او د تبوک په غزاه کې د منافقانو دریز او موقف ښه ښکاره او واضحه سو، نو رسول الله ﷺ إرادته وکړه چې پر منافقانو آخرنی شدیدې او جدي ضربه وارده کړي، رسول الله ﷺ امر وکړ چې خلک دي په مسجد نبوي کې سره راټول سي، کوم نفر چې موجود وه او خبر ور ورسېدی هغه ټول راغله او په مسجد نبوي کې سره یو ځای سوه، په دغو حاضر و خلکو کې ډیر منافقان هم موجود وه، رسول الله ﷺ ولاړ سو او په خطبه ویل یې شروع وکړه چې دغه خطبه د رسول الله ﷺ د عظیمو خطبو څخه ده.

پسله هغه چې رسول الله ﷺ د الله ﷻ حمد او ثناء و ویل او پر خپل ځان ﷺ یې درود و وایه نویې و فرمایل: اې خلکو! په تاسي کې منافقان سته د هر چا نوم چې یاد کړم هغه دي ولاړ سي او له مسجدې دي ووژي، خلک د بيري څخه په رېږدېدلو سوه، هر یو بهرې چې اوس زما نوم یاد نه کړي، دا د رسوایي او فضیحت ورځ ده،

د شرم او خجالت ورځ ده، رسول الله ﷺ د نومو په یادولو شروع وکړه او فرمایي: **مُ یا فلان! هغه ولاړېږي او له مسجد هه وزي، مُ یا فلان! مُ یا فلان! خو د منافقانو د مشرانو څخه یې شپږ دېرش نفره یاد کړه، خلک په بېره کې دي چې دا څه حال دی؟ اوس د منافقانو سره په ښکاره او واضحه ډول مقابله کېږي، ځکه د هغو جرئت زیات سوی ؤ، غوښتل یې چې د دسیسو او مؤامرو دپاره د مسجد په نامه سره یو مرکز جوړ کړي، نور یې هم داسې کارونه کول چې د تحمل وړ نه وه، ستاسې په یاد دي چې د تبوک د غزاء دپاره یې لښکر وایستی او د رسول الله ﷺ څخه یې جلا واورول او بیا بیرته پاته سوه نه ولاړل؟ او بلي ډلي بیا غوښتل چې رسول الله ﷺ د هغې لوړې څخه لاندي وغورځوي، منافقانو جرئت پیدا کړی ؤ، نو اوس باید خامخا د دوی رېښې کښل سوي وای نو ځکه رسول الله ﷺ په دغه ښکاره ډول مواجبه او مقابله ورسره شروع کړه.**

حضرت عمر فاروق رضی الله عنه وایي: په دغه ورځ زه له مسجد نبوي څخه څه لیري وم او لږ نا وخته راغلم، کله چې مسجد نبوي ته را ورسېدم رسول الله ﷺ د منافقانو نومونه یاد کړي وه، و مې لیدل چې د منافقانو څخه یو نفر د مسجد د دروازې سره ناست دی مضطرب او پرېشانه معلومیږي، ما ورته وویل: څه درته پېښه ده ولي تر مسجد دباندي ناست یې؟ ده وویل: رسول الله ﷺ د منافقانو په جمله کې حساب کړم، وایي: ما ورته وویل: الله دي ذلیله کړه د خپل عمل اقرار نه کوې او پټوې یې، بیا وایي: رسول الله ﷺ په منافقانو کې حساب کړم.

دغه ورځ د منافقانو دپاره د فضیحت او رسوایي ورځ وه ټول رسوا او شرمنده سوه. خور رسول الله ﷺ د عبدالله بن ابی رئیس المنافقین نوم د منافقانو په جمله کې نه کړی یاد ځکه هغه مشهور او معروف ؤ، د هغه په رسوایي کې ډیر آیاتونه نازل سوي وه مگر نور منافقان یې یاد او رسوا کړه، پسله دغې ورځې د منافقانو فعالیت ډیر پټ او سړي ؤ، بیا یې په ښکاره سره کوم د نفاق عمل نه دی کړی، دا د منافقانو سره د ښکاره او علني مقابلې او مواجبه ورځ وه.

بیانود دې دپاره چې رسول الله ﷺ په خپلو خبرو کې موازنه او برابري را وستلې

وي نو يې په دغه ورځ مسلمانانو ته هم د حيره د فتحه کولو زېري ورکړې (حيره) په عراق کي د کافرو عربو پايتخت ؤ، او له دغه زېري څخه د رسول الله ﷺ مقصد دا ؤ چي دغه منافقان کوم چي تاسي وليدل هيڅ ارزښت، او اهميت نه لري بلکه نصر او فتوحات ستاسي مسلمانانو دي نو يې وفرمايل: تاسي به حيره فتحه کړي، والله لکه زه چي دغه اوس د حيره و قصر ته گورم او فتحه کيږي، زه دغه اوس د يوې قلا دروازې ته گورم او هغه قلا فتحه کيږي، اول هغه څوک چي له دغي قلا څخه د تسليمېدلو دپاره را وزي هغه شيماء بنت ثقيله ده، دغه شيماء پر ابلكه غاټره سپره ده تور پورنې يې پر سر دي او دا اول هغه څوک ده چي تسليمېږي، د حيره فتحه يې ټوله په تفصيل سره تر پېښېدلو د مخه بيان کړه: د قلا دروازه خلاصېږي، فلانې راووزي، دا ټول د مسلمانانو دپاره اطمينان ؤ چي فتوحات او کاميابي، نصرت او برئ ستاسي دي.

يو د صحابه کرامو څخه چي زکريا بن يحيى نومېدی صادق مومن او د رسول الله ﷺ پر قول يې يقين ؤ، پوه سو چي دغه کار حتماً کېدونکی دی، نو ولاړ سو او عجب خبره يې وکړه، ويل: يا رسول الله! دغه شيماء ما ته راکړه، يعني: له غنيمتو څخه يې ما ته را وبخښه، رسول الله ﷺ وفرمايل: هغه يې ستا، په وروسته کي بيا زکريا بن يحيى ؑ د حيره په فتحه کولو کي گډون او اشتراک وکړي او حيره د خالد بن وليد ؑ پر لاس فتحه سوه، کله چي حيره تسليم سوه او د قلا دروازه خلاصه سوه اول هغه څوک چي له دغي قلا څخه را و وتی هغه يوه سپين سرې ښځه وه چي دا هغه شيماء وه پر ابلقه غاټره سپره وه او تور پورنې يې پر سر ؤ.

دغه ښځه را و وتل او زکريا بن يحيى د هغې غاټره تر غاړه ونيول ويل: دا زما ده، خلکو پر وخنډل ويل: موږ تر اوسه غنيمتونه نه دي وپشلي ته صبر وکړه، ده ويل: يا، دا تر وېش د مخه زما ده، خلکو ويل: څنگه ستا ده؟ ده ويل: دا ما ته رسول الله ﷺ را کړې ده، خلکو ويل: رسول الله ﷺ ډېره موده مخ کي رحلت کړی دی ته څنگه دغه خبره کوې؟ ده ويل: رسول الله ﷺ تر خپل رحلت د مخه د دغي فتحي زېري را کړی دی او دغه شيماء يې په هغه ورځ ما ته را کړې ده، خلک په تعجب کي سوه او د لښکر قومندان خالد بن وليد ؑ ته ورغله، خالد ؑ ورته و ويل: يا رجل! هر سرې

کولای سي چي دغسي دعوه وکړي، ته د دغه خپلي دعوي دپاره شاهدان لري؟ ده ويل: هو، ويل: ورسه رايې وله، زکريا بن يحيى عليه السلام وايي: ولاړم په لښکر کي وگرځېدم چي څوک په دغه ورځ حاضر وه؟ فقط دوه نفره مي پيدا کړه چي يو يې محمد بن مسلمه عليه السلام ؤ او بل يې محمد بن بشر عليه السلام ؤ، دغه دوه نفره په هغه ورځ حاضر وه او راغله ويل: هو موږ شاهدي آداء کوو چي رسول الله صلى الله عليه وسلم دغه شيماء ده ته ور کړې ده، نو خالد عليه السلام و ويل: هو، واخله دا ستا ده، خير حيره تسليم سوه او عبد المسيح بن قفيله چي د شيماء ورور ؤ را ووتی، دغه عبد المسيح پسله صلحي را ووتی، مگر خور يې شيماء تر صلحي د منځه د بندي په شکل و نيول سوه، نو عبد المسيح و زکريا ته ورغلی ويل: دغه زما خور را پرېږده، زکريا ويل: يا، نه يې در پرېږدم، عبدالمسيح ويل: هر شی او هر څومره مال چي ته غواړې در به يې کړم خو دا را پرېږده، زکريا ويل: والله تر هغو به يې در پرې نږدم چي لس سوه درهمه را نه کړې.

لس سوه درهمه فقط زر درهمه کيږي لږ پيسې وې، عبدالمسيح په تعجب کي سو، ويل: واخله دغه يې لس سوه درهمه، زکريا زر درهمه واخيستل او شيماء يې ور پرېښوول، مسلمانانو زکريا ملامتاوه ويل: سرپه! تا څنگه په زر درهمه ور پرېښوول؟ په والله که دي سل زره درهمه ځني غوښتي وای در کول يې، زکريا ويل: سبحان الله! آيا په حساب کي تر لس سوه زيات عدد هم سته؟ لس سوه خو هغه آخري حساب دی. تاسي دغه بسيط او عادي ژوند ته وگوري چي مسلمانانو درلودی، د دغو خلکو حساب نه ؤ زده، په ساينس او تکنالوجي نه پوهېدل، د اوسني علومو او کشفياتو څخه په هيڅ نه وه خبر، مگر صادقه او واقعي ايمان، د صدق او اخلاص ايمان، چي په زړه کي ځای ونيسي او د بشري طاقت پر اندازه کوښښ ور سره يو ځای سي دنيا تابع کولای سي، د دغې خبري دپاره ښکاره او واضحه مثال د هغه وخت مسلمانان او د هغو دښمنان کفار دي، کفارو جايدادونه، پيسې او د هغه وخت ټول ممکن وسايل درلودل، خو مسلمانانو که هغه شيان نه درلوده ايمان يې درلودی، نو ځکه د اسلام د دښمنانو په وسه نه سوه پوره چي د مسلمانانو په مقابل کي و درېږي او شکست پسله شکسته يې خوړی، اصلي خبره په صدق او اخلاص کي ده، الله تعالى فرمايي:

﴿إِنْ تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ﴾ (محمد: ۱۷)

ژباړه: که تاسي په صدق او اخلاص سره د الله ﷻ د دين نصرت وکړي الله ﷻ به ستاسي نصرت وکړي. مسلمانان په عقیده او ايمان جنګيږي نه په شمېر او اسلحه. بيز ته به خپلي قصې ته را وگرځو:

کله چې د منافقانو سره دغه په ښکاره مواجهه او مقابله وسوه، او مخکي يې د دسيسو او مشورو مرکز چې د مسجد په نامه سره جوړ سوی و و سوځول سو او د دوی مشران رسوا سوه دا مسئله پر عبدالله بن أبي منافق ډيره درنه سوه، نو د ډير عم او هم په سبب د هجرت په دغه نهم کال کي د الله ﷻ په امر مړ سو.

کله چې دغه منافق پوه سو چې د مرګ وخت مي راغلی دی دا غوښتنه يې وکړه چې رسول الله ﷺ دي را ته راسي، رسول الله ﷺ نبي الرحمه هم د هغه منافق کور ته په داسي حال کي ورغلی چې هغه د مرګ پر بستر پروت و او د ځان سره يې خبري کولې، وايي: هغه زما خلفاء او معاهدین يهود چيري دي؟ چې مرسته او عزت مي وکړي، کشکي دوی زما سره وای، دغه منافق ځان مسلمان بولي په ظاهره يې اسلام ښکاره کاوه، مګر اوس د مرګ پر وخت يهود غواړي، د زړه تعلق يې د هغو سره و، رسول الله ﷺ وفرمايل: آیا ما ته د يهودو له دوستيه نه وې منعه کړې؟ عبدالله منافق وويل: اسعد بن زراره چې يهود خوابدي کړه څه فايده ورورسېدل؟

اسعد بن زراره چې د انصارو څخه و او قصه يې مخ کي تېره سوې ده، اوس د أبي زوی منافق هغه يادوي چې د هغه د يهودو څخه بد راتله دغه د يهودو دښمني څه فايده ورته وکړه؟ رسول الله ﷺ ته قهر ورغلی، عبدالله وويل: يا رسول الله! دا د عتاب او ملامتي ويلو وخت نه دی زه د مرګ پر حال يم، مګر دغه منافق د مرګ په وخت کي هم د يهودو صفت کوي او بيا يې رسول الله ﷺ ته وويل: که زه مړ سوم ستا دغه اغوستی قميص به زما کفن کړې او ته به د جنازې لمونځ را باندي آداء کړې، بل چا ته مه وايه چې هغه د جنازې لمونځ را کړي، رسول الله ﷺ نبي الرحمه وفرمايل: دا به در سره وکړم، عبدالله بن أبي بن سلول مړ سو.

رسول الله ﷺ خلک را ټول کره غواړي چې د جنازې لمونځ پر آداء کړي، حضرت عمر فاروق رضي الله عنه وويل: يا رسول الله! دا منافق دی او ټولو خلکو ته معلوم دی لمونځ مه پر کوه، ته څنگه د منافق پر جنازه لمونځ کوې؟ رسول الله ﷺ و فرمايل: پرې مي ږده يا عمر! عمر رضي الله عنه بيا وويل: يا رسول الله! دا منافق دی لمونځ مه پر کوه، رسول الله ﷺ و فرمايل: الله تعالى ما ته اختيار را کړی دی او فرمايي:

﴿ اَسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ ﴾ [التوبه: ۸۰]

يعني: که ته د منافقانو دپاره بخښنه وغواړې که يې ونه غواړي.

نو دغه دواړه حالت ته زما اختيار ته پرېښوول سوي دي، منعه کره سوی نه يم، رسول الله ﷺ إرادة وکړه چې لمونځ پر آداء کړي اوس غواړي چې تکبير ووايي، حضرت عمر رضي الله عنه ور نژدې سو او رسول الله ﷺ يې را کش کړی او ويل: يا رسول الله! دا منافق دی لمونځ مه پر کوه الله تعالى منعه کړی يې او فرمايي:

﴿ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ ﴾ [التوبه: ۸۰]

يعني: که ته دوی لره او يا واره بخښنه وغواړې الله تعالى به دوی ته هيڅکله بخښنه ونه کړي.

نبي الرحمه ﷺ و فرمايل: تر اويا واره به زيات د مغفرت طلب ورته وکړم، بنايي چې الله تعالى يې وبخښي.

دا د رئيس المنافقين عبدالله بن أبي سره د رسول الله ﷺ رحمت او مهرباني وه، دا هغه منافق دی چې پر قسم قسم آزارو سر بهره يې د رسول الله ﷺ په ناموس کي هم خبري کړي وې، خو بيا هم رسول الله ﷺ د هغه رحمت او مهرباني پر اساس چې الله تعالى په ده ﷺ کي ايښي وه او دى ﷺ يې په غوره کړی و پر دغه منافق د جنازې لمونځ آداء کړی او عبدالله بن أبي بنخ کرل سو، د ده تر بنخېدلو وروسته د الله تعالى له طرفه آياتونه نازل سوه چې په هغو کي د حضرت عمر رضي الله عنه د رأيي او نظر تائيد موجود و، الله تعالى فرمايي:

﴿ وَلَا تُصَلِّ عَلَىٰ أَحَدٍ مِّنْهُمْ مَّتَّ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَىٰ قَبْرِهِ ۗ إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ

وَزَسُوْلِهِۦ وَمَاتُوا۟ وَهَمْ فَسِقُوْنَ ﴿۱۸۴﴾ التوبه: ۱۸۴

يعني: او پر هېڅ يوه د دغو منافقانو چي مړ سي د جنازې له ونځ مه كوه او هېڅكله د ده پر قبر د دعاء او استغفار دپاره يا د بنځولو د اهتمام دپاره مه درېوه، بېشكه چي دغه منافقان پر الله ﷻ كافرين سوي دي (چي شريك يې ورته نيولى دى). او پر رسول الله ﷺ كافرين سوي دي (چي د زړه د اخلاصه يې نه مني) او په داسي حال كي مړه سوه چي دوى فاسقان وه.

دا د حضرت عمر فاروق رضي الله عنه د موقف تائيد او تاكيد ؤ، مگر حضرت عمر رضي الله عنه به ويل: دا ټول كارونه پېښ سوه زه په تعجب كي نه سوم، زما ډير تعجب دغه حاي ته ؤ چي ما څنگه دغه جرئت وكړي چي رسول الله ﷺ دي را كښ كړم چي لمونځ مه پر كوه زه څنگه دومره دلاوره او د جرئت خاوند سوم چي رسول الله ﷺ را كښوم او منعه كوم، د رسول الله ﷺ په مقابل كي دغه جرئت ما ته ډير عجب ښكاره كېدى، خو لكه چي د الله تعالى اړاده وه چي داسي دي وسي.

د رسول الله ﷺ د لور ام كلثوم رضي الله عنها وفات

دا خوتاسي ته معلومه ده چي د ام المؤمنين حضرت خديجې رضي الله عنها څخه د رسول الله ﷺ اولادونه دوه زامن او څلور لوني وي، اوله او تر ټولو مشره لور يې زينب رضي الله عنها وه چي د ابوالعاص رضي الله عنه په نكاح كي وه او قصه يې مخ كي درته بيان سوې ده او دوهمه لور يې: رقيه رضي الله عنها نومېدل او د حضرت عثمان رضي الله عنه ښځه وه، رقيه رضي الله عنها په هغه ورځ وفات او ښځه سوه چي مسلمانان د بدر د غزاه څخه راغله.

او بيا رسول الله ﷺ خپله درېيمه لور چي ام كلثوم رضي الله عنها نومېدل د حضرت عثمان رضي الله عنه په نكاح كړه، چي په هم دغه سبب عثمان رضي الله عنه ته ذي النورين ويل كېږي (يعني: د دوو روڼاييو خاوند) چي هغه دوه نوره يا روښنايي د رسول الله ﷺ دوي لوني دي چي ده رضي الله عنها په نكاح كړي دي او په ټول تاريخ كي داسي نه ده پېښه سوې چي يو چا دي د يوه نبي دوي لوني په نكاح كړي وي، يوازي عثمان رضي الله عنه دى چي

دغه شرف يې په برخه سوی دی او د هجرت په نهم کال د رسول الله ﷺ دغه درېيمه لور ام کلثوم رضي الله عنها چه د حضرت عثمان بن عفان رضي الله عنه بنځه وه وفات سوه. رسول الله ﷺ د دې په وفات ډير غمجن سو او دا رضي الله عنه په مدينه منوره کي بنځه سوه، اوس چي ام کلثوم رضي الله عنها وفات سوه رسول الله ﷺ و حضرت عثمان رضي الله عنه ته و فرمايل: که مي بله لور درلودلای هغه به مي هم ستا په نکاح کړې وای. او د رسول الله ﷺ څلورمه لور چي حضرت فاطمه رضي الله عنها ده د حضرت علي رضي الله عنه په نکاح کي وه چي د رسول الله ﷺ تر رحلت شپږ مياشتي وروسته وفات سوې ده.

د حضرت ابوبکر الصديق رضي الله عنه حج

د هجرت نهم کال پای ته ورسېدی او د حج موسم راغلی، رسول الله ﷺ دا اراده درلودل چي حج وکړي خو بيا يې و فرمايل: اوس د حج کولو دپاره مشرکان هم راځي او په لڅ بدن طواف کوي، نو دا زما نه ده خوښه چي په دغسي حالت کي حج آداء کړم، نو يې د دغه کال د حج دپاره ابوبکر الصديق رضي الله عنه و لېږی چي د حج آمر هم دی رضي الله عنه و، امام بخاري د ابوهريره رضي الله عنه څخه روايت کوي چي رسول الله ﷺ ابوبکر الصديق رضي الله عنه هغه حج ته وليږی چي تر حجه الوداع د مخه و او دی رضي الله عنه يې د دغه حج آمر مقرره کړی او ويل: په خلکو کي به دا اعلان هم وکړې چي پسله سر کاله څخه دي بيا مشرکان حج ته نه راځي او پر بيت الله به هم څوک لڅ طواف نه کوي، ابوبکر الصديق رضي الله عنه د نورو مسلمانانو په ملگرتيا حج ته رهي سو، په دغه کال د مسلمان حاجيانو شمېر ډير زيات نه و.

ابوبکر الصديق رضي الله عنه د حج په نيت مکې مکرمې ته رهي دی چي دلته په مدينه منوره کي پر رسول الله ﷺ د سورة التوبه ځيني داسي آياتونه نازل سوه چي د هغو آياتو نشرول او تر خلکو پوري رسول ضروري وه، او د دغو آياتو نزول څه په تلوار و، ځکه په دغو آياتو کي ځيني داسي عمده او رئيسي شرعي احکام موجود وه چي د هغو احکامو بيانول او تبليغول په حج کي او د عامو خلکو په حضور مطلوب او ضروري وه. دا خو تاسي ته معلومه ده چي د قرآن مجيد د هرسورت په شروع کي بسم الله

سته، خو يواځنئ سورة چي په سر او شروع کي يې بسم الله نه ده نازله سوې هغه دغه سورة التوبه دی او د دې دپاره چي د دغه سورة په شروع کي ولي بسم الله نسته علماء کرام ډير سببونه بيانوي، ځيني علماء کرام وايي: چي د دغو احکامو د رسولو د تلوار په سبب د دغه سورة په شروع کي بسم الله نه ده نازله سوې او ځيني علماء وايي: چي په دغه سورة کي د بسم الله د نه وجود سبب دا دی چي په دې سورة کي پر کفارو شدت دی، د کفارو څخه جلا والی او ليري والی دی، څرنکه چي په بسم الله کي رحمت او مهرباني ده ﴿بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ﴾ او په دغه سورة کي د کفارو دپاره رحمت او امان نسته، دلته داسي حالت او موقف دی چي په هغه کي رحمت نه بڼايي، نو ځکه په دغه سورة کي بسم الله نه را وړل سوه، په دغه سورة کي د بسم الله د نه وجود دپاره علماء کرام نور سببونه هم بيان کړي دي، چي د بحث د اوږدوالي په سبب د هغو تر بيانولو تېرېږم.

کله چي دغه آياتونه نازل سوه رسول الله ﷺ و فرمايل: د دې آياتو ابلاغ او بيانول بايد داسي څوک وکړي چي زما د اهله څخه وي، نو يې حضرت علي ؑ امر کړی چي ولاړ سه او په حج کي دغه آياتونه او د هغو احکام خلکو ته ورسوه، حضرت علي ؑ د مدينې منورې څخه د مکې مکرمې پر طرف رهي سو او د حج پر لار په حضرت ابوبکر الصديق ؓ پسي ورسېدی، ابوبکر الصديق ؓ ورته وويل: امير يې که مأمور؟ يعني: ته وروسته را پسي راغلي د حج امير يې که بله وظيفه درکول سوې ده؟ حضرت علي ؑ وويل: يا، مأمور يم، زما سره څو داسي آياتونه او احکام را سره دي چي هغه بايد په حج کي تر خلکو پوري ورسوم، نو هر وخت چي به خلک سره يو ځای سوه ابوبکر الصديق ؓ به حضرت علي ؑ امر کړی چي هغه آياتونه تبليغ کړه او تر خلکو پوري يې ورسوه.

د عرفات په ورځ چي ابوبکر الصديق ؓ خطبه وويل بيا يې حضرت علي ؑ ته وويل (ثُمَّ يَا عَلِيَّ! وَبَلِّغْ) ولاړ سه يا علي! او هغه آياتونه تر خلکو پوري ورسوه، حضرت علي ؑ ولاړ سو او هغه آياتونه او احکام يې بيان کړه، حضرت علي ؑ وايي: خبر سوم چي دغه احکام تر ځينو خلکو پوري نه دي رسېدلي ځکه ځيني

داسي خلک وه چې د عرفات خطبې ته نه وه حاضر سوي، نو به زه د خلکو په منځ کي گرځېدم او هغه آياتونه به مي په لور آواز ويل، تر څو چې آواز مي و درېدی.

د محمد بن كعب القرظي رضي الله عنه او نورو صحابه كرامو څخه روايت دی چې رسول الله ﷺ ابوبکر الصديق رضي الله عنه د هجرت د نهم كال د حج امر وټاکي او تر هغه وروسته يې علي بن أبي طالب رضي الله عنه د سورة التوبه د ديرشوياء څلويښتو آياتو سره پسي وړولېږي چې خلکو ته يې بيانول او رسول، چې په هغو آياتو کي مشرکانو ته څلور مياشتي وخت او مهلت و چې په مخکه کي په اطمینان او امان سره گرځېدلای سي، چې هغه څلور مياشتي د عرفات د ورځي څخه شروع کېدلې او د ربیع الاخري پر لسمه پای ته رسېدې.

علي رضي الله عنه دغه آياتونه خلکو ته د دوی په خېمو کي تلاوتول او ور رسول، دا به يې هم ورته ويل: چې تر سر کال وروسته به مشرکان حج ته نه راځي او نه به پر کعبه شريفه لڅ طواف کېږي، هغه آياتونه چې حضرت علي رضي الله عنه خلکو ته رسول هغه د سورة التوبه اولني آياتونه وه چې الله ﷻ فرمايي:

﴿بَرَاءَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾

ژباړه: هغو مشرکانو ته چې د اسلام په مخکه کي اوسېږي اعلان او خبر تيا ده: کوم عهدونه چې زموږ او ستاسي په منځ کي وه هغه پای ته ورسېدل. يعني: مسلمانانو چې د ځينو کفارو سره کومه صلحه درلودل دا د هغې صلحي انتهاء او آخر دی.

ورونو! په هغه وخت کي د جزیره العرب کفارياء مشرکان پر دوه قسمه وه، يو داسي کفار وه چې مسلمانانو د هغو سره د صلحي عهد او وعده درلودل او يو بيا هغه کفار وه چې د دوی او مسلمانانو په منځ کي هيڅ قسم عهد او عقد نه و موجود، هغه اوله ډله چې مسلمانانو د هغو سره د صلحي عهد او عقد درلودی هغه هم پر دوه قسمه وه.

اول: هغه کفار وه چې د مسلمانانو او د دوی تر منځ د صلحي دپاره يو معين وخت ايښوول سوی و.

دوهم: هغه قسم کفار وه چې د هغو سره صلحه موجوده وه، خو دغي صلحي معين وخت نه درلودی.

نو هغه کفار چې اصلاً صلحه نه وه ور سره موجوده او هغه کفار چې صلحه ور سره

موجوده وه خو وخت يې نه ؤ تعين سوي، د كفارو دغو دوو ډلو ته څلور مياشتي وخت وركول سو، پسله دغو څلورو مياشتو كه د دوي څخه هر مشرك په جزيره العرب كې پيدا او ونيول سوهغه وژل كيږي او هر هغه څوك چې د مسلمانانو سره تر معين وخت پوري عهد او اتفاق لري د هغو موده د عهد تر آخري وخته پوري ده، په دې شرط چې دوي په دغه موده كې د هغه خپلي معاهدي څخه هيڅ مخالفت ونه كړي.

او كه د جزيره العرب د دباندې څخه يو څوك دلته راسي چې اسلام او احكام يې واوري، هغه لره امان دي را دي سي، خو چې اسلام يې واورېدى او مسلمان نه سونور به د جزيره العرب څخه وزي هغه لره هم امان نسته، الله ﷻ فرمايي:

﴿بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾

يعني: د الله ﷻ له طرفه او د رسول الله ﷺ له طرفه هغو كسانو ته چې مشركان دي او تاسي عهد ورسره كړى دى بېزاري ده.

﴿فَسَبِّحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ وَأَنَّ اللَّهَ خَيْرُ الْكَافِرِينَ﴾

نو اې مشركانو! تاسي په دغه مخكه كې څلور مياشتي مگرځي او اې مشركانو! تاسي پوه سى چې هيڅ كله تاسي الله ﷻ نه سى عاجزه كولاى او پوه سى چې الله ﷻ د كفارانورسوا كوونكى او ذليله كوونكى دى.

﴿وَأَذَانٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ فَإِنْ تُبْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَأَعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ وَنَشِرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابِ الْإِيمِ﴾

او د الله او رسول الله له طرفه ټولو خلكو ته د دغه لوى حج په ورځ خبرول يا اورول دي چې الله ﷻ او رسول الله ﷺ د مشركانو څخه بېزاره دي، نو كه تاسي د شرك څخه توبه وكړه دا ستاسي دپاره خير دى او كه مو د اسلام او توبې څخه منځ واړاوه نو پوه سى چې تاسي الله ﷻ نه سى عاجزه كولاى او هغو كسانو ته چې

کافران سوي دي، داخرت په سخت او درد ناکه عذاب سره زېري ورکړه.

﴿إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهَرُوا عَلَيْكُمْ أَوْ قَاتَلُوا بِإِيمَانِهِمْ إِلَى اللَّهِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَآمَنُوا بِمَا وَعَدُوا وَعْدًا حَقًّا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَآمَنُوا بِمَا وَعَدُوا وَعْدًا حَقًّا﴾

مگر د مشرکانو څخه هغه کسان چې د هغو سره تاسي عهد کړی دی، بیا هغو ستاسي سره د دغه عهد په پوره کولو کي هيڅ مخالفت او کوتا هي نه ده کړې او د هيچا سره يې ستاسي په مقابل کي مرسته نه ده کړې (يعني: پر خپلو ټولو وعدو ثابت او قائم ولاړ دي) نو د دغو مشرکانو سره دغه د دوی عهد تر هغه خپلي مو دې پوري پوره کړی، بېشکه چې الله متقيان خوبوي،

﴿فَإِذَا أُنْسِلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرْمُ﴾

نو کله چې دغه حرامي مياشتي تيري سوې (د دغه اشهر الحرم څخه رجب، ذوالقعدة، ذوالحجه او محرم نه دي مقصد) بلکه د اشهر الحرم څخه مقصد هغه څلور مياشتي دي چې کفارو ته وخت ورکول سو، نو کله چې دغه اشهر الحرم تيري سوې يا مسلمانان سي يا د جزيرة العرب څخه ووزی.

الله ﷻ و مسلمانانو ته فرمايي:

﴿فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَأَحْصُرُوهُمْ وَأَقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصِدٍ لَّيْسَ عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ وَلَا عَلَى الَّذِينَ يَدْعُوهُمْ أَنْ يَأْتُوا بِالْحَرَامِ وَالْحُرْمِ إِنَّمَا لَكُمْ فِي الْأَعْيَانِ الْحَرَامِ بِأَيْدِيكُمْ وَأَنَّكُمْ تَعْلَمُونَ﴾

ننه چې دغه څلور مياشتي تيري سوې نو مشرکان چې په هر ځای کي په لاس درسي وژنی يې، بنديان يې کړی، په قلاوو کي يې محاصره کړی او دوی ته د څارلو او تېرېدلو په هر ځای کي کښنی او که بيا دوی له کفره توبه وايستل، لمونځ يې د خپلو ټولو حقوقو سره آداء کړی، زکات يې ورکړی، نو د دوی لار ور ايله او خلاصه کړی، بېشکه چې الله ﷻ بخښونکی او ډير مهربان دی.

دغو مبارکو آياتو د کفارو سره د ژوند کولو او معاملي مسائل شرحه کړه او په نورو

وروستنيو آياتو کې د دغسي مسالو پوره تفصيل سته، نو علي عليه السلام د دغو آياتو احکام او هغه نور احکام چې رسول الله ﷺ ورته ويلي وه اعلانول، چې د هغې جملې څخه يې يو دغه اعلان هم کاوه (لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ إِلَّا نَفْسُ الْمُؤْمِنَةِ) يعني: جنت ته بېله مسلمان نه بل څوک نه داخليږي، جنت فقط د مسلمانانو ځای دی.

(وَلَا يَطُوفُ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ) او پر کعبه شريفه به لڅ انسان طواف نه کوي.

مورمخ کې ويلي وه چې د بيت الله الحرام حج او عمره د هغو کارو څخه وه چې عربو ته د ابراهيم عليه السلام له دينه په ميراث ورپاته سوي وه او دغه شئ يې تر اوسه پوري ساتلی ؤ، مگر په حج او عمره کې يې هم د جاهليت ډير خيرن او باطل شيان گډ کړي وه، تر داسې اندازې چې دغه حج او عمره! په عوض د دې چې د توحيد پر عقیده يو عبادت وي، د شرک د اعمالو څخه يو عمل ؤ، ابن عائد رحمه الله عليه وايي: مشرکانو د مسلمانانو سره گډ حج کاوه، مگر مشرکانو به په تلبیه کې هغه د شرک جملې او کلمې د دې دپاره په لوړ آواز ويلي چې مسلمانان په خپله تلبیه کې غلط کړي او د مشرکانو څخه به ځينو کسانو لڅ طواف کاوه، چې دغه کار يې د بيت الله تعظيم باله او ويل به يې: زه پر کعبه شريفه داسې طواف کوم لکه مور چه زېږولی وم، زما پر بدن د دنيا د شيانو څخه هيڅ داسې شئ نسته چې ظلم دي په گډ وي، نو يوازې په مکه مکرمه کې نه بلکه په ټولو عربو کې د عورت لڅوالی عادي او معمولي کار ؤ، حتی طواف يې هم لڅ کاوه، دغه لڅ طواف د هجرت په نهم کال کې منعه سو.

او بل امر دا ؤ چې مشرکان به تر سر کال وروسته د حج و آداء کولو ته نه راځي، په راتلونکو کلو کې به بېله مسلمانانو بل څوک په حج کې نه وي موجود، نو دغه د هجرت د نهم کال حج، هغه آخري حج ؤ چې مشرکان ورته راغلي وه او په راتلونکي کال کې چې د هجرت لسم کال ؤ رسول الله ﷺ په خپله حج آداء کړی، چې په هغه حج کې هيڅ مشرک او کافر نه ؤ موجود.

اوس نو د مسلمانانو گونبه کېدل او جلا کېدل يوازې د منافقانو څخه نه وه، بلکه د کفارو او مشرکانو څخه هم جلا او مستقل سوه، دا د هجرت نهم کال ؤ چې د تبوک غزاه پکښې وه او دغه يې هم د حج حالات وه.

خلک د الله ﷻ دین ته په ډلو ډلو داخليري

هغه ډلي چي رسول الله ﷺ ته د خپلو قبيلو له طرفه د اسلام را وړلو او اسلام اعلانولو دپاره راغلي دي او د سيرت په کتابو کي ذکر سوي دي تر اوبه ډلو زياتي دي، که زه د ټولو ډلو د حالاتو په را نقلولو شروع وکړم بحث ډير اوږدېږي او د هغو ټولو په بيانولو کي کومه خاصه فايده هم نسته، دلته به فقط د هغو ډلو حالات په اجمالي ډول سره بيان کړل سي چي هغه ډلي تاريخي اهميت لري، يا د هغو ډلو په ملاقات کي کوم عبرت موجود وي، خو لوستونکي او اورېدونکي ته دي دامعلومه وي چي په صورت عموم د ډيرو قبيلو ډلي د مکې مکرمې تر فتحې وروسته راغلي دي، خو هلته ځيني داسي قبيلې هم سته چي ډلي يې د مکې مکرمې تر فتحې د مخه راغلي دي.

د بنو تميم وډ يا ډله

يوه د هغو مهمو ډلو څخه چي مدينې منورې ته د مسلمانېدلو دپاره راغلي دي د بنو تميم ډله ده، بنو تميم د عربي قبائلو څخه يوه لويه او قوي قبيله وه، د دغي قبيلې ډله د عطارد بن حاجب، اقرع بن حابس، زُبْران بن بدر او داسي نورو نفرو په مشرۍ مدينې منورې ته د ماپنين په وخت کي را ورسېدل او د رسول الله ﷺ کور ته ورغله، نارې وهي: يا محمد! اخرج لنا. يا محمد! ﷺ مور ته را ووزه، صحرايي عرب دي د کور مخ ته ولاړ دي نارې وهي، رسول الله ﷺ په تعجب کي سو چي څه پېښه ده؟ ټکنده غرمه او د عربستان شديدې گرمي ده په دغه وخت کي خلک په کورو کي آرام او راحت کوي دوی ولاړ دي او نارې وهي، رسول الله ﷺ له کوره را و وتی ويل: څه پېښه ده؟ څه وياست؟ د څه شي دپاره راغلي ياست؟ دوی ويل: غواړو چي ممداحه در سره وکړو (ممداحه) يعني: د ځان مدحه او صفت.

په هغه وخت کي د عربو دا عادت ؤ چي دوي قبيلې به سره مخامخ سوې يا به سره کښېنستې نو به هري قبيلې د خپل ځان اوصاف بيانول، هري قبيلې چي به ډير اوصاف درلودل هغه به تر هغي بلي لوړه او د عزت خاونده وه او د دغو اوصافو د بيانولو

دپاره يې خاص خلک درلودل، هغه څوک چې په خبرو به يې خپل اوصاف بيانول هغه ته خطيب ويل کېده او هغه څوک چې په شعر به يې د خپلي قبيلې اوصاف بيانول هغه د دغې قبيلې شاعر ؤ، نو هري قبيلې د ځان دپاره خطيب او شاعر هم درلودی.

اوس دغه د بنو تميم مشران د خپل خطيب او شاعره سره راغلي دي غواړي چې د رسول الله ﷺ سره داسي بيان وکړي چې تاسي د فخر شيان ډير لری که موږ؟ نو ويل: غواړو چې ممداحه در سره وکړو.

مگر دوی په سره غرمه رسول الله ﷺ ته د دغې موضوع دپاره راغلي دي او د کور د دباندې څخه نارې ور وهي، اصلاً په جاهليت کې د عربو ژوند دغسي د اخلاقو څخه ليري ؤ نه يې اخلاق پېژندل او نه يې مراعتول، دغه د دوی ژوند ؤ، نو دغه خلک د هغه خپل ژوند سره موافق پر دغه طريقه راغله، رسول الله ﷺ چې کریم او حلیم ؤ هيڅ يې نه ورته وويل، د دوی د غوښتني سره سم يې وويل ښه دی، په مسجد کې نور مسلمانان هم سره را ټول سوه، بنو تميم چې خپل خطيب او شاعر ور سره دي کښنستل، رسول الله ﷺ هم د خپل طرف خطيب او شاعر را وغوښتل، د بنو تميم عطارد بن حاجب ولاړ سو او په بيان يې شروع وکړه خو ټول بيان يې د بنو تميم په مدحه او صفت کې ؤ.

رسول الله ﷺ و فرمايل: يا ثابت بن قيس! ولاړ سه (ثابت بن قيس رضي الله عنه د مسلمانانو خطيب ؤ) ثابت بن قيس رضي الله عنه ولاړ سو او په خبرو يې شروع وکړه د اسلام او الهي دعوت خبري يې وکړې او بيا يې وويل: کوم فخر به تر دې لوی او لوړ وي چې رسول الله ﷺ په موږ کې دی؟ بل فخر به څه شي او څنگه وي؟ زموږ مسلمانانو څخه چې هر څوک مړ سي جنت ته ځي، کوم فخر به د اسلام تر فخر لوړ وي؟ موږ پر يوه الله ايمان لرو هو، تاسي په خپل قوم او نسب فخر کوی مگر زموږ فخر په آخرت دی، زموږ فخر په جنت دی، زموږ فخر په هغه رسول الله ﷺ دی چې له آسمانه الهي وحي پر نازلېږي، د بنو تميم مشرانو وويل: ستاسي خطيب زموږ تر خطيب ښه او بهتر دی.

بيا د بنو تميم شاعر زبُر قان ولاړ سو داسي شعرونه او بيتونه يې وويل چې ټول د بنو تميم په مدحه او صفت کې وه، رسول الله ﷺ حسان بن ثابت رضي الله عنه ته وويل:

قُم يَا حَسَّان! حَسَّانٌ ﷺ خو پېژني؟ د رسول الله ﷺ د حضور! و د مسلمانانو لوی شاعر، حَسَّانٌ ﷺ ولاړسو او هغه د زَبْرَقان پر وزن او قافیه یې اشعار و ویل، سمدستي په هغه مجلس کې یې پر هغه وزن بیتونه و ویل او اشعار یې هم ټوله د الله ﷻ په وحدانیت کې وه د رسول الله ﷺ، مهاجرینو او انصارو په مدحه او صفت کې وه، د جنت او آخرت بیان پکښې ؤ، د بنو تمیم ډلې بیا و ویل: ستاسې شاعر زموږ تر شاعر ښه او بهتر دی او دغه ډله اسلام ته داخله سوه، رسول الله ﷺ هم هدیه یې او تحفې ورکړې.

د سورة الحجرات اولني مبارک آیاتونه د دغې ډلې د اخلاقو په باره کې نازل سوي دي چې په هغه کې یواځې دوی ته نه بلکه ټولو مسلمانانو ته د رسول الله ﷺ سره د گذارې او معاملې کولو لار ښوونه ده، الله ﷻ فرمایي:

﴿يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَقْدِمُوا بَيْنَ يَدَيْ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٠١﴾﴾

ژباړه: اې هغو کسانو چې ایمان مو را وړی دی! خپلې مفکورې او نظریې د الله ﷻ او رسول الله ﷺ د اوامرو تر صادرېدلو د مخه مه وړاندي کوی، بلکه د هغود اوامرو انتظار باسی او د الله ﷻ څخه و بهرېږی، بېشکه چې الله ﷻ ښه اورېدونکی او په هر څه خبر دی. د دغه آیات شریف څخه مقصد دا دی چې په هره موضوع او هره معامله کې باید د الله ﷻ او رسول الله ﷺ اطاعت وسي، انساني فکر، رایه او قانون کم او ناقص دي، په سل کې سل یې نتیجه ناکامي او بربادي ده او بیا رب ﷻ فرمایي:

﴿يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ، بِأَقْوَالٍ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَن تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿١٠٢﴾﴾

ژباړه: اې هغو کسانو چې ایمان مو راوړی دی! خپل آوازونه د نبی ﷺ تر آواز مه لوړوی او په لوړ آواز خبري مه ورته کوی، لکه ځینې ستاسې چې د ځینو نورو سره په لوړ آواز خبري کوی، دا بېرته ستاسې ښه عملونه به ضائع سي او تاسې به نه یاست په خبر.

﴿إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوَىٰ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٠٣﴾﴾

ډېاره: بېشکه هغه کسان چې خپل آوازونه د رسول الله ﷺ په حضور کې کښته کوي (په کښته آواز خبرې کوي) دا هغه کسان دي چې الله ﷻ د دوی زړونه د پرېهېځارۍ او د الله ﷻ څخه د بېرې ډېاره آماده کړي دي. يعنې: خپل الهي توفيق يې د دوی سره ملګری کړی دی، دغو کسانو لره مغفرت، بخښنه او لوی ثواب دی. وروڼو! په اسلام کې لوی شعائر څلور شيان دي: قرآن مجيد، رسول الله ﷺ، کعبه شريفه او لمونځ؛ نو تر هر څه د مخه دا لازم دي چې د دغو څلورو شيانو عزت او احترام وساتل سي. د دغو شيانو سره يې احترامې د اسلام يې احترامې ده.

﴿إِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِنْ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ﴾

هر هغه کسان چې د کور د دباندي له طرفه تا ته نارې درو هي اکثره د دوی عقل نه لري، چې دا هغه د بنو تميم ډله وه.

﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾

که چيرې دوی تر هغو صبر کړی وای ترڅو چې ته ورته را وتلای، دغه به د دوی ډېاره خیر او ښه وای او الله ﷻ ډیر بخښونکی او مهربانه دی.

دا هغه آیاتونه وه چې د بنو تميم د ډلې په باره کې نازل سوه او د ټول امت ډېاره درس او لار ښوونه ده، چې د خپل رسول او نبی سره باید څنگه ژوند او معامله وکړي.

د بني عامر وفد يا ډله

بيا يوه بله داسې ډله راغله چې د هغو د راتګ هيڅ اسيد نه ؤ چې هغه د بني عامر ډله وه، د دغې ډلې مشران عامر بن طفيل او أربد بن قيس وه.

که ستاسې هغه د (بئر معونه) فاجعه په ياد وي کوم چې د رسول الله ﷺ او بيا نفره اصحاب کرام پکښې و وژل سوه، د هغه سبب د دغه عامر بن طفيل غدر او خيانت ؤ، دغه وژل سوو مسلمانانو ته د دغه عامر بن طفيل اکا چې په ملاعبُ الأسنه سره مشهوره ؤ جوار او امان ورکړی ؤ، خو دغه عامر بن طفيل هغه جوار مات کړی او په خيانت سره يې ټول مسلمانان شهيدان کړه، اوس راغلی دی چې په ظاهره سره مسلمان سي، دغه خائن عامر بن طفيل او أربد بن قيس نه غوښتل چې مسلمانان سي،

مگر څرنگه چې د دوی شا وخوا قبيلې اسلام ته داخلي سوي وې نو د دوی قوم دوی مجبوره کړه چې ولاړ سي او مسلمانان سي، د قوم د غوښتنې په سبب دغه دوه نفره د قوم د نورو مشرانو په ملګرتيا مدينې منورې ته ولاړل، مگر دغه دوه نفره چې د قوم عمده رئيسان او د دغې ډلې مشران وه نو د قوم او خپلو ملګرو په وکالت او استازي توب دوی خبري کولې، خو په لار کې عامر بن طفيل و اړېد بن قيس ته ويلي وه: يا اړېد! زه والله اسلام نه غواړم، اړېد ويل: والله زه يې هم نه غواړم، عامر ورته و ويل: واوړه! زه به محمد ﷺ په خبرو مشغوله کړم، کله چې دي وليدی چې دی زما سره په خبرو مشغوله دی او تا ته يې فکر نسته نو ته د توري واری پر وکړه، دغو دوو نفرو په لار کې د رسول الله ﷺ پر وژلو اتفاق سره وکړی او دغه ډلې چې به راتلې اسلحه نه ځني اخیستل کېدل ځکه هغه هم د قبيلو او قومو مشران وه، دا اجازه ورکول کېدل چې د خپلې اسلحې سره د رسول الله ﷺ سره کښيني او ملاقات ور سره وکړي، صحابه کرام به هم موجود او د رسول الله ﷺ پر شا وخوا به حاضر وه، دغه دوه نفره راغله او اوس يې اميد دی چې رسول الله ﷺ به د دوی سره تنهه سي او دوی به هغه خپله خائنه نقشه عملي کړي.

دغه ډله د رسول الله ﷺ سره په مسجد کې کښېستل، عامر بن طفيل چې د قوم او ډلې رئيس دی په خبرو شروع وکړه او ويل: يا محمد! ﷺ خالني، يعني: زما سره يوازي سه زه غواړم چې په تنهه يې کې خبري در سره وکړم، رسول الله ﷺ وفرمايل: يا والله، ترڅو چې تا پر الله ﷻ ايمان نه وي را وړی او دا شاهدي آداء نه کړې چې الله يو دی او هغه لره هيڅ شريک نسته در سره تنهه به نه سم، عامر بيا و ويل: يا محمد! خالني، زما سره يوازي او تنهه کښېنه زه خبري در سره کوم، رسول الله ﷺ بيا وفرمايل: «لَا وَاللَّهِ حَتَّى تُوْمِنَ بِاللَّهِ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ» دغه خائن عامر بن طفيل په دې سبب خبري اوږدوي چې اړېد د توري واری وکړي، مگر اړېد چې توره ور څخه ده حرکت نه کوي، که څه هم عامر بن طفيل به رسول الله ﷺ په خبرو مشغوله کړی. په دغه وخت کې چې عامر بن طفيل د رسول الله ﷺ سره خبري کولې اړېد د مسجد په بل طرف کې ناست دی کولای سي چې پر رسول الله ﷺ د توري واری

و کړي، خو آرام ناست دی هېڅ حرکت نه کوي، عامر بن طفيل په احمقانه او بې معنی خبرو شروع دی، وايي: يا محمد! ﷺ په والله که زما پر رایه را سره ولاړ نه سې زه به مدینه په لښکر او آسانو ډکه کړم، يعني: ستا د جنگ دپاره به پر آسانو سپاره را سو، رسول الله ﷺ جواب نه ور کوي.

په هغه حديث شريف کي چي امام بخاري يې روايتوي وايي: عامر بن طفيل و رسول الله ﷺ ته ورغلی او ورته ويل يې: په درو شيانو کي تا ته اختيار درکوم هر يو چي دي خوښ وي هغه عملي کړه، يودا چي د دښتو خلک يې ستا او د غرو خلک يې زما، که دا نه وي نومي د ځان خليفه وگرځوه، يعني: تر تا وروسته به حکم زما وي، که دا هم نه وي نو درېيمه خبره دا ده چي د غطفان لښکري به په زرو ابلقو يا برگو (سکان) آسانو او زرو ابلقو ماديانو کي درباندي راوړم.

عامر دغه خبري کوي او په دې انتظار دی چي ملگری يې د توري واری وکړي، مگر هغه آرام ناست دی، عامر بيا وويل: يا محمد! خَالِي، رسول الله ﷺ وفرمايل: تر څو چه تا پر يوه الله چي شريک نه لري ايمان نه وي راوړی نه در سره تنهه کپړم، عامر و ويل: والله زر اشقر او زر شقراء به درباندي راوړم، يعني: زر ابلق آسان او زر ابلقي مادياني به درباندي راوړم، چي دا د عامر د لښکر د سپرو شمېر او عدد و، يعني: داسي لښکر به ستا د جنگ دپاره راوړم چي ټول به پر ابلقو (سکان) آسانو سپاره وي، عامر په دغه خبرو رسول الله ﷺ بېروي او مشغوله کوي، خو رسول الله ﷺ د ده د خبرو جواب نه ورکوي، سرئ بيقول دی او دا د خبرو طريقه نه ده نو ځکه رسول الله ﷺ د ده د خبرو جواب نه ورکوي، په آخر کي عامر بن طفيل و ويل: والله نه مسلمانېرم اوله مسجده ووتی رهي سو.

هغه نورو ملگرو يې ورته وويل: سپه دا دي څه وکړه؟ ده ويل: زه نه مسلمانېرم، وروسته په لار کي عامر وأرېد ته وايي: والله په ټولو عربو کي تر تا قوي، شجاع او دلاوره نه دی را معلوم نولي دي نه واهه؟ ما به په خبرو مشغوله کړی او ته به آرام ناست وې آيا وېرېدې؟ بې همته سوې؟ أرېد ويل: يا والله! مگر هر وخت چي به ما غوښتل چي د توري واری پر وکړم ته به زما او د ده په منځ کي وې، عامر ويل:

زه چيري وم ته چيري؟ سړی زما شخه ډير ليري ناست ؤ، اړبد ويل: يا والله. هر وخت چي به ما غوښتل چي وې وهم ته به مي مخ ته راغلي، غواړې چي ته مي وهلی وای؟ عامر په تعجب کي سو.

ورونو! د هجرت په اولو وختو کي به رسول الله ﷺ د ځان دپاره محافظ، پيره دار او ساتونکی دراوه چي اوس (باډي ښار) ورته ويل کيږي، مگر کله چي د الله ﷻ دغه قول نازل سو چي فرمايي:

﴿وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ﴾ (المائدة: ۱۶۷)

يعني: الله ﷻ دي د خلکو شخه ساتي.

نو رسول الله ﷺ هغه پيره دار يا محافظ له ځانه ايسته او ليري کړی، د دغه آیات تر نزول وروسته يې د ځان د حفاظت دپاره څوک نه دراوه.

نودلته هم الله ﷻ په خپل حفظ سره وساتي.

د بنو عامر ډله چي رهي سوه په لار کي يې د شپې د تېرولو دپاره د بنو سلول په قبيله کي واړول، بنو سلول يوه بد نامه قبيله وه په عربو کي په غدر او خیانت سره مشهوره وه، خود دوی او د بنو عامر په منځ کي تعلق او شناخت ؤ، مگر نورو ټولو عربو پر بنو سلول بد ويل، اوس دغه د بنو عامر ډلي په بنو سلول کي واړول او په خپله عامر بن طفيل د يوې ښځي په کور کي بیده سو، سهار چي را وښ سوتونی يې پرسېدلی ؤ، چا ويل: د طاعون مرض دی او څوک وايي: سرطان ؤ، خو اصلاً د الله ﷻ اراده داسي وه چي په يوه شپه يې ټول ستونی و پرسېدی او عامر پوه سو چي مرم، نو يې يوه خبره وکړه چي هغه د ده خبره په عربو کي متل سوه، عامر بن طفيل وويل:

أَعْدَةُ كَعْدَةِ الْبِكْرِ وَمَوْتُ فِي بَيْتِ سَكْرِيهِ!

عده پارسوب او مرغړي ته ويل کيږي او بکر کوچني اوبښ يا جونگي ته ويل کيږي، دغه مرغړی په اوبښانو کي يوه ناروغي ده چي ستونی يې و پرسېږي او بيا مري، نو عامر وويل: دا څومره بد بختي او ذلت دی، په عوض د دې چي په جنگ کي وژل کېدلای د اوبښانو په مرض مرم او د يوې سلولۍ ښځي په کور کي مرم، عرب به بيا زما کورنۍ ته پېغور ورکوي، عامر متکبر او مغروره ؤ دغسي مرگ يې نه ؤ خوښ.

خو له دغې ناروغيه داسې حال ته ورسېدی چې د ولاړېدلو نه و، خو بيا يې هم وويل: زما آس را ولي، آس را وستل سو، ويل: پر آس مي سپور کړی او زما اسلحه: توره او نيزه مي را کړی، هغه يې هم ورکړه، آس يوه او بل طرف ته گرځوي اسلحه پورته او کښته کوي خو د آسه ولوېدی، خلک ورغله چې وې کتې دئ مړ و، دغه د غادر او خاين عامر بن طفيل مرگ و، په دغه ذليل ډول د خپل کلي او کوره ليري مړ سو.

قوم يې دئ ښخ کړی او رهي سوه پوښتني ځني کوي چې څه مو وکړه او کومې نتيجې ته ورسېدلاست؟ دوی د خپل سفر حالات ورته و ويل، قوم پوښتنه ځني وکړه چې څه شي ته يې دعوتولاست؟ اړېد بن قيس چې اوس د قوم مشر دی بې حيايي او بې ادبي يې وکړه، د الله ﷻ په مقابل کې يې جرئت او دلاوري وکړه او ويل: موږ يې و خپل الله ته دعوت کړو، که د محمد ﷺ الله زما مخ ته وای دغه اوس به مي په غشي وشتلی او وژلی وای (العياذ بالله) دا يې د الله ﷻ سره بې ادبي او بې پروايي وه.

بيا نو دغه اړېد په داسې حال کې چې اسلام يې رد کړی دی پر خپل اوښ سپور او رهي سو، اوس د قوم مشر اړېد بن قيس دی، چا د ده د خبرو په جواب کې څه نه و ويل، دئ د خپل کور په لار کې يوې لوړې ته وختی، په دغه وخت کې برېښنا، صاعقه، چې موږ ټکه ورته وايو پر را ولوېدل اړېد بن قيس او د ده اوښ يې د خلکو په حضور وسوځل، خلک ورته گوري چې اړېد او اوښ يې دواړه د دغې برېښنا يا صاعقې په واسطه وسوځل سوه.

دا د هغه جرئت او دلاورې نتيجه وه چې ده د الله ﷻ په مقابل کې درلودل، د اړېد بن قيس په باره کې د سورة الرعد (۱۲، ۱۳) نمبر آياتونه نازل سوه، الله ﷻ فرمايي:

﴿هُوَ الَّذِي يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنزِلُ السَّحَابَ الْثِقَالَ ۗ﴾

ژباړه: دغه الله ﷻ هغه ذات دی چې تاسې ته برېښنا درښکاره کوي، دپاره د بيري د هغه چا چې ضرر ور رسوي، يا دپاره د طمعي د هغه چا چې گټه او فايده ور رسوي او دغه الله ﷻ په اوبو درنې اورښخي په هوا کې را پورته کوي.

يعني: دغه د برېښنا ليدل د دوو حالتو څخه خالي نه دي، ځينې هغه کسان دي

چې د تاوان څخه یې بېرېرې هغه په بېروي او ځیني هغه کسان دي چې د باران په امید دي هغه په خوشاله کوي چې په زړو کې یې د باران طمعه پیدا سي.

مقصد دا چې د الله ﷻ ذات د انعام او نعمتو، د انتقام او عذابو، د دواړو جامع دی، چې یو مثال یې دغه دی: چې په دغه اوربڅ، تالنده او برېښنا کې په یوه وخت کې دوه متضاد کیفیتونه موجود دي، چې بېره له عذابه او امید د رحمت دي.

مثلاً کله چې اوربڅی راسي، تالنده او برېښناوي شروع سي نو خلک په دې امید سي چې باران به واورېږي، خو په عین وخت کې دا بېره هم ورته پیدا سي چې چیري ټکه یا تندرې و نه لورېږي چې د انسانانو د هلاکت سبب به وگرځي.

یا کله چې په اوبو کې درنې اوربڅی راسي خلک په خوشاله سي چې ښه بارانونه به وسي او د الهي رحمت سبب به وگرځي، خو په عین وخت کې دا بېره هم ور سره پیدا سي چې د دغو بارانو څخه یو لوی طوفان جوړ نه سي او د انسانانو د هلاک سبب و نه گرځي، نو د انسانانو دپاره دا لازمه ده چې د الله ﷻ د رحمت امیدواره وي، او په عین وخت کې یې له عذابه هم وپېرېږي.

﴿وَسَبِّحْ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ وَالْمَلَائِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ فَيُصِيبُ بِهَا مَن يَشَاءُ وَهُمْ يُجَادِلُونَ فِي اللَّهِ وَهُوَ شَدِيدُ الْحَالِ ﴿۱۰﴾﴾

او تسبیح وایي رعد په حمد او ثناء د دغه الله او نوري ټولي ملائکې د الله ﷻ د بېرې او هیبته څخه تسبیح وایي او دغه الله ﷻ ټکي، تندرې پر هغه چا را لېږي چې د الله ﷻ إرادې وي، حال دا چې دغه خلک د الله ﷻ په شان کې جدل او جگړې کوي، حال دا چې د الله ﷻ عقوبت او نیول ډیر سخت دي.

د بنو عامر قبیلې چې دغه حالات ولیدل چې عامر بن طفیل ته څه ور پېښه سوه؟ او اربد بن قیس ته څه ور پېښه سوه؟ نو بنو عامر ټول پر اسلام و درېدل او اسلام ته داخل سوه. دا د بنو عامر د قبیلې د اسلام سبب ؤ.

د بني عبد القيس ډله يا وفد

د بني عبد القيس د قبيلې څخه يوه ډله د مسلمانېدلو دپاره مدينې منورې ته راغله چې شمېر يې څلوېښت نفره ؤ، دغه خلک اسلام او مسلمانېدلو ته په ډير شوق وه، کله چې د مسجد نبوي ساحې يا ميداني ته ورسېدل اوښان او سامان يې دغسي پرېښوول حتی اوښان يې هم ونه تړل په ډير تلوار او چابکي د مسجد پر طرف وررهي سوه، هر يو غواړي چې تر هغه بل ور د مخه سي او د رسول الله ﷺ سره پر اسلام بيعت وکړي، د دوی په جمله کي يو پوه او هوبنيار سړی ؤ چې نوم يې أحنف ؤ او أَسْحَج عبد القيس هم ورته ويل کېدل، دغه أحنف په پوره احتياط او آرامي، په سره سينه د اوښانو څخه سامانونه کښته کړه، اوښان يې و تړل پر سامانو وگرځېدی بيا نو مسجد ته ورغلی، هغه نورو ټولو بيعت کړی ؤ اسلام ته داخل سوي وه، دی په آخر کي راغلی او د رسول الله ﷺ سره يې پر اسلام بيعت وکړی، د رسول الله ﷺ دغه دده کار ډير خوښ سو او په خوشاله سو نو يې وفرمايل: يا أحنف! په تا کي دوه خوبونه يا صفته سته چې د الله او رسول الله څخه دي، أحنف وويل: يا رسول الله! هغه دوه صفته يا خوبونه څه شي دي؟ رسول الله ﷺ وفرمايل: حلم او احتياط، آرامي او سره سينه، دغه أحنف رضي الله عنه ډير حليم ؤ.

د حلم او احتياط فايده دا ده چې يو انسان په خپلو تصرفاتو کي نه غلطېږي، د أحنف د حلم قصې خورا ډيري دي خو دغه يوه قصه يې دلته واورى:

وايي: أحنف يوه مينځه درلودل، يو وخت د دغې مينځې څخه يو لوبښی ور څخه ؤ چې په هغه لوبښي کي ايشولي اوبه وې، د مينځې څخه دغه لوبښی د أحنف پر يوه کوچني زوی ولوبېدی، هغه وسوځل سو او مړ سو، خو أحنف مينځې ته هيڅ هم و نه ويل (دا يې حلم ؤ) او بل دده خوی او خصلت احتياط او آرامي وه، په هيڅ کار کي يې تلوار نه کاوه، رسول الله ﷺ د احتياط صفت کړی دی او هغه يې ښه بللی دی، رسول الله ﷺ فرمايي: احتياط او آرامي په هر شي کي ښه ده بېله د خير او آخرت په کارو کي، په هغو کي ځنډ مه کوه دامه وايه: ته و درېږه چې زه فکر او مشوره وکړم.

مثلاً یو چا د خیر او صدقې کار ته وروبللې، بېله فکره او حساب، جمعه او ضرب مه ورته کوه، پلمې او بهانې مه جوړوه هغه د خیر کار وکړه، مگر په دنیوي کارو کې احتیاط او فکر کول د انسان دپاره خیر دی.

بیا نو احنف رضی الله عنه د رسول الله ﷺ څخه پوښتنه وکړه او ویل: یا رسول الله! دغه دوه خوږونه ما زده کړي او د ځان عادت مي گرځولي دي؟ که الله ﷻ زما په طبیعت کې پیدا کړي دي؟ رسول الله ﷺ وفرمایل: بلکه الله ﷻ ته پر دغو خوږو پیدا کړی یې، احنف رضی الله عنه وویل: الحمد لله چې الله ﷻ په ما کې داسې دوه خوږونه ایښي دي چې د الله ﷻ او رسول الله ﷺ خوږين دي، دا د الله ﷻ احسان دی چې ده ﷻ را پکښي پیدا کړي دي او بیا یې خوږين کړي دي، نو بنو عبد القیس مسلمانان سوه.

د بنو حنیفه وفد یا ډله

بنو حنیفه یو قوم او قبيله ده چې د نجد په یمامه کې اوسېدل، ویل کیږي چې دغې قبیلې د جنگ دپاره یو لک نفره درلودل یعنی: ډیره لویه او قوي قبيله وه، د دغې قبیلې اووه لس نفره مشران د هجرت په نهم کال کې مدینې منورې ته د اسلام را وړلو دپاره ورغله، چې په دغه ډله کې مسیلمة الکذاب هم و، مسیلمه بن ثمامه، بن کبیر، بن حبیب د دغه بنو حنیفه د قبیلې څخه دی، دغې ډلې د انصارو څخه د یوه سړي په کور کې واورول او بیا ورسول الله ﷺ ته بېله مسیلمه څخه د اسلام راوړلو دپاره ورغله، مسیلمه هلته هغه خپل د اړولو په ځای کې پاته سو، مسیلمه مدینې منورې ته راغلی دی خو په اسلام او مسلمانېدلو نه دی راضي، څرنگه چې مسیلمه د خپل قوم د مشرانو څخه و نو د قوم څخه یې مخالفت نه سواي کولای، د قوم سره راغلی دی مگر رسول الله ﷺ ته نه ورغلی، د قوم دغه راغلو خلکو د رسول الله ﷺ سره بیعت وکړی او اسلام ته داخل سوه.

رسول الله ﷺ دوی ته هدیه او تحفې ورکړې (دا د رسول الله ﷺ عادت و چې دغسې راغلو خلکو ته به یې هدیه ورکولې) نو قوم وویل: یا رسول الله! په مور کې یو سړی سته چې زموږ د مشرانو څخه دی مگر سړی اوس زموږ سره دلته نه دی راغلی،

رسول الله ﷺ و فرمايل: ڇرنگه ڇي دي ستاسي د سامانو ساتنه او حفاظت کوي او ستاسي خدمت کوي نو بد سڙي نه دي، دغه هديه د هغه دپاره هم در سره واخلی.

قوم هم هغه هديه ڇي د رسول الله ﷺ له طرفه د مسيلمه دپاره وه ور سره واخلستل او مسيلمه ته ورغله او ويل: رسول الله ﷺ دغه هديه ستا دپاره را کڙي ده او رسول الله ﷺ و فرمايل: ڇرنگه ڇي دي ستاسي خدمت او مرسته کوي د سامانو ساتنه مو کوي نو بد سڙي نه دي، مسيلمه و ويل: وگوري محمد ﷺ زما صفت وکڙي، د مسيلمه ٽول ملڪري مسلمانان سوه ٻيله ده څخه، خود دوهم وار دپاره مسيلمه د خپلو ملڪرو سره و مسجد نبوي ته ورغلي او هلته په مسجد کي ناست دي، دي او د ده قوم خبري سره کوي (مسجد نبوي خو تاسي ته در معلوم دي ڇي د رسول الله ﷺ کور د مسجد سره منڀي دي فقط يو دپوال يي ترمنځ و او په دغه دپوال کي د کور او مسجد ترمنځ يوه دروازه وه ڇي پرده پر څڙدل او رسول الله ﷺ به د دغي لاري څخه مسجد ته ورتلي) نو مسيلمه او قوم يي په مسجد کي ناست دي او خبري سره کوي، د مسيلمه شا د رسول الله ﷺ د کور و طرف ته وه، د شا طرف نه ويني، د مسيلمه ملڪرو د مسيلمه څخه پوښتنه وکڙه ڇي ته څه وخت اسلام ته داخلېږي؟ مسيلمه ويل: هر وخت که محمد ﷺ زه د ځان خليفه وگڙڄولم، يعني: که يي تر ده وروسته حکم ما ته را کڙي نو زه مسلمانېږم، په دغه وخت کي رسول الله ﷺ له خپله کوره مسجد ته ور داخل سو او د مسيلمه خبري يي واورېدي، رسول الله ﷺ په دغه سڙي کي شر وليدي او پوه سو ڇي د دغه سڙي اراده نوره ده، نو رسول الله ﷺ د مڙکي څخه يوه کوچني خاشه را پورته کڙه ڇي په عربي کي (عرجون) ورته وايي او ويل: والله که ته زما څخه دغه خاشه و غواڙي در به يي نه کڙم خلافت خو څه کوي بلکه خاشه نه درکوم او والله نه را معلومېږي ٻيله درواغجنه او والله ته هغه څوک يي ڇي په خوب کي را ښکاره کڙه سوې او که ٻيله اسلامه بيرته ولاڙي رسول الله ﷺ به دي خوار او حقير کڙي، دا ٽولي سختي او شديدي خبري وي، خير د مسيلمه ملڪري ٽول اسلام ته داخل سوه مگر مسيلمه الکذاب نه سو مسلمان.

په وروسته کي ڇي د بنو حنيفه ډله د مديني منوري څخه ولاڙه صحابه کرامو

د رسول الله ﷺ څخه پوښتنه وکړه ویل: یا رسول الله! د دې خبرې څخه دي څه مقصد و چې ته هغه څوک یې چې په خوب کې را ښکاره سوې؟ رسول الله ﷺ و فرمایل: ما په خوب کې ولیدل چې د ټولې مخکې خزانې ما ته را جمعه کړه سوې او بیا مې په خپلو لاسو کې د سرو زرو دوه وښي ولیدل چې زما ښه نه ځني راغله، وحي را ته وسوې چې پوه یې کړه، ما هم دغه وښي پوه کړه او هغه په هوا سوه، صحابه کرامو و ویل: یا رسول الله! د دغو وښيو ترجمه دي په څه شي سره وکړه؟ رسول الله ﷺ و فرمایل: د هغو ترجمه مې په دوو درواغجانو سره وکړه چې په جزیره العرب کې به پیدا کېږي، دوه نفره چې په درواغو سره به د نبوت دعوه کوي او الله ﷻ به یې ذلیله کړي.

واقعاً هم د رسول الله ﷺ تر رحلت د مخه دوه نفره چې په درواغو یې د نبوت دعوه وکړه په جزیره العرب کې پیدا سوه چې یو یې دغه مسیلمة الکذاب په یمامه کې و چې د هجرت په لسم کال کې یې د نبوت دعوه وکړه او د ابوبکر الصديق ؓ په خلافت کې چې د هجرت دوولسم کال او د ربیع الأول میاشت وه د هغه وحشي چې د حمزه ؓ قاتل و او ابودجانه ؓ له طرفه ووژل سو او بل نفر یې اسود العنسي و چې په یمن کې و او د رسول الله ﷺ تر رحلت یوه ورځ د مخه د فیروز له طرفه ووژل سو، د ده د وژل کیدلو خبر د وحيو په واسطه رسول الله ﷺ ته راغلی او صحابه کرامو ته یې هم دغه خبر ووايه، خو ابوبکر الصديق ؓ ته چې د رسول الله ﷺ خليفه و دغه خبر د خلکو په واسطه له یمنه را ورسېدی.

د مسیلمة الکذاب قصه اوږده ده، خو کله چې مسیلمه خپل وطن یمامې ته ولاړی د خپل ځان او د نبوت په باره کې یې فکر کاوه تر څو چې داسې دعوه یې وکړه چې دى د الله ﷻ له طرفه د رسول الله ﷺ سره په نبوت کې شریک کړل سو او د ځان دپاره یې د نبوت دعوه وکړه، له خپله ځانه یې د شعر پر قسم یې معنی جملې جوړولې او ویل به یې چې دغه وحي دي او ما ته رانا زلیږي، خپل قوم ته یې شراب او زناء ور حلال کړه، خو پر دغه سربېره یې دا شاهدي هم آداء کول چې رسول الله ﷺ نبی دی، نو یې د یمامې څخه ورسول الله ﷺ ته لیک ولېږی چې په هغه

کي يې ليکلي يې وه: **مِنْ مَسِيْلَمَةَ رَسُوْلِ اللّٰهِ اِلَى مُحَمَّدٍ رَسُوْلِ اللّٰهِ**: خبر اوسه چي ما ته هم دغه د نبوت په کار کي ستا سره شراکت را کړل سو، د مخکي نيم امر او حکم زموږ دی او نيم يې د قريشو دی مگر قريش داسي قوم دی چي تېرئ او تجاوز کوي.

رسول الله ﷺ يې په جواب کي ليک وړ ولېږي چي ورته ليکلي يې وه:
«بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ، مِنْ مُحَمَّدٍ رَسُوْلِ اللّٰهِ اِلَى مَسِيْلَمَةَ الْکَذٰبِ».

(له دغه وخته د مسيلمه لقب کذاب يعني درواغجن سو)

السَّلَامُ عَلٰی مَنْ اَتٰبَعِ الْهُدٰی، اَمَّا بَعْدُ:

مخکه د الله ﷻ ده او هغه چا ته يې ورکوي چي د ده ﷻ خوبه وي او آخرت د پرېهزگار انودی.

مسيلمه الكذاب له دغه وخته څخه و خپلو کاذبوا دعاگانو ته دوام ورکړی او د ده دغه د درواغو دعوي د يوه مسلمان نفر په مرتد کېدلو سره نور هم شهرت پيدا کړی، چي هغه قصه داسي وه:

کله چي د بنو حنيفه ډله مسلمانان سوه د هغې ډلې څخه يو نفر چي نهار بن عَنفوه نومېدی دالته په مدينه منوره کي پاته سو، قرآن کریم يې په ياداوه او د اسلام احکام يې زده کول، سورة البقره او سورة آل عمران يې د ابی بن کعب ؓ په مرسته او کومک په ياد کړه نور د اسلام احکام يې هم زده کړه، خو د ده سره کافي علم او معلومات جمعه سوه، د قرآن مجيد څخه يې ډيره حصه په ياد کړه، ابو هريره ؓ په يوه حديث کي روايت کوي او وايي: زه او دغه نهار او د انصارو څخه بل درېيم نفر سره ناست و چي رسول الله ﷺ راغلی او يوه عجيبه خبره يې وکړه، موږ درې نفره ناست يو رسول الله ﷺ و فرمايل: ستاسي څخه يو نفر په اور کي دی، يعني: ستاسي درو نفرو څخه يو نفر دوېځ ته ځي، ابو هريره ؓ وايي: زه پر خپل ځان ډير زيات وېرېدم او پسله څه مو دې هغه انصاري هم پر اسلام وفات سو، وايي زما بېره نوره هم زياته سوه ځکه د هغو درو نفرو څخه زه او نهار پاته سوو او نهار عابد، عالم او د قرآن مجيد حافظ دی، همېشه لمونځ او عبادت کوي، د قرآن مجيد په يادولو او حفظولو مشغوله دی، نو زه پر خپل ځان ډير وېرېدم چي هغه دوېځي به زه يم.

او بيا رسول الله ﷺ دغه نهار د بنو حنيفه قبيلې ته ولېږي چې هغو ته اسلام او د اسلام احكام ور وښيي، ځكه ده د اسلام څخه ډير شيان زده كړي وه، نو ويل: بنو حنيفه ته ورسه (چې په خپله د دغه نهار قبيله وه) د دين احكام ور وښيه، نهار هم رهي سو او يمامې ته ورسېدى، د مخه تر دې چې د خلكو سره يو ځاى سي مسيلمۍ الكذاب ور وغوښتى او ورته وي ويل: يا نهار! كه دي خلكو ته و ويل چې مسيلمه نبي دى زه به دي د ځان وزير وگرځوم، د نهار هم د دنيا طمعه پيدا سوه، دى فقير او غريب سړى ؤ او اوس په يوه وار د مسيلمه وزير ځني جوړېږي نو دنيا وركش كړى، كله چې د بنو حنيفه مسلمانان او كفار ورته را ټول سوه او د ده څخه يې پوښتنه وكړه چې محمد ﷺ څه ويل؟ نهار وويل: محمد ﷺ ويل: مسيلمه هم ما غوندي يا زما پر قسم نبي دى، د بنو حنيفه څخه هغه كسان چې مسلمانان سوي وه هغه خلك د دغه نهار په واسطه بيرته مرتد سول او د بنو حنيفه خلكو مسيلمه په نبوت ومني، چې د نهار دغه كار د مسيلمۍ الكذاب د نبوت د شهرت سبب وگرځېدى.

دغه قصه موږ ته يوه ډيره مهمه لار ښوونه كوي، هغه دا چې موږ خلك نه سو پېژندلاى، هو، رسول الله ﷺ د دغه نهار په باره كي د الهي وحيو او معلوماتو په سبب پېش گوښي كړې وه او موږ وليدل چې هغه څه وكړه؟ خو موږ امت عاجزه بندگان يو بېله هغه څه چې الله ﷻ او رسول الله ﷺ په خبر كړي يو او بېله ظاهري حالتو نور څه نه سو ويلاى.

حتي رسول الله ﷺ كله چې د تبوك د غزا څخه بيرته مدينې منورې ته راتلى پر لار يې يو ځاى واړول، ځينو نفرو د لښكر اوشان بوتله او څارل يې، خود دغو نفرو څخه د رسول الله ﷺ اوبنه وركه سوه نو صحابه كرام په دغه اوبنه پسي گرځېدل چې پيدا يې كړي، هلته بيا په لښكر كي يو منافق ؤ چې نوم يې زيد بن لحيص القينقاعي ؤ، دغه منافق په دې سفر كي د عماره بن حزم الأنصاري رضي الله عنه په ډله كي ؤ، چې دغه عماره رضي الله عنه د اهل بدر او د هغو كسانو څخه دى چې د عقبې په بيعت كي حاضر وه، نو دغه منافق د عماره په خېمه كي ناست دى، مگر په خپله عماره رضي الله عنه په دغه وخت كي د رسول الله ﷺ سره د هغه په خېمه كي دى چې هغه خېمه بيا د لښكر په بله منطقه

کي وه، کله چي د رسول الله ﷺ د اوسني د ور کېدلو خبر په لښکر کي نشر سو، دغه زید منافق چي د عماره ؓ په خېمه کي دی وویل: آیا محمد نه وایي چي زه نبي یم او د آسمان په خبر مو خبروي؟ مگر اوس دی نه دی خبر چي د ده اوبښه چيري ده؟ دا خودلته د عماره ؓ په خېمه کي د منافق زید خبره وه.

رسول الله ﷺ چي هلته ليري په خپله خېمه کي ناست دی او عماره ؓ هم هلته ورسره ؤ و فرمايل: یوسړی وایي: (چي مقصد یې دغه زید منافق ؤ) چي محمد وایي زه نبي یم او د آسمان په خبر مو خبروي، مگر اوس نه دی خبر چي خپله اوبښه یې چيري ده، رسول الله ﷺ نور هم و فرمايل: زه نه یم خبر مگر په هغو شيانو چي الله ﷻ په خبر کړی یم، (يعني: تر هغه څه چي الله ﷻ په خبر کړی یم زیات غیب نه دي را معلوم) نو الله ﷻ خبر کړم چي زما اوبښه په فلاني شېله کي او په فلاني ځای کي ده، قیضه یا تناویې په یوه و نه پوري بند دی نو اوبښه هغې ونې بنده کړې ده ولاړ سی او را یې ولی، نفر پسي ولاړه واقعاً هم اوبښه په هغه ځای کي پر هغه قسم په خپل تناوبنده سوې وه او اوبښه یې راوستل.

د دغې واقعي تر لیدلو او اورېدلو وروسته عماره ؓ د رسول الله ﷺ د خېمې څخه خپلي خېمې ته راغلی او په خپله خېمه کي دغه بیان کوي او وایي: چي والله اوس عجبه واقعہ پېښه سوه او رسول الله ﷺ عجب خبره وکړه، مقصد هغه قصه یې ټوله بیان کړه، د خېمې د خلکو څخه یوه نفر چي په دغه خېمه کي موجود ؤ عماره ؓ ته وویل: دغه خبره ستا تر را تگ د مخه دغه زید وکړه، عماره ؓ پر زید مخ را واراوه او پر څټ یې په سکانو وهي او ور ته وایي: الله دي مړ کړه ته د رسول الله ﷺ په باره کي دغه خبري کوې؟ تر هغو یې واهه چي خلکو ځني خلاصاوه او بیا یې د خپلي خېمې څخه وشړی.

مقصد دا چي غیب بېله الله ﷻ څخه بل هیچا ته که په مخکه کي دي که په آسمانو کي دي نه دي ور معلوم، الله ﷻ فرمایي:

﴿قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ﴾. (النمل: ۱۶۵)

نورسول الله ﷺ په نهار باور او اعتماد وکړی چې بنو حنیفه ته یې ولېږي، مگر نهار مرتد سو او دغسي فتنه انګېزه یا د فتنې ډک کار یې وکړی، نو ځکه علماء کرام وايي: که څوک غواړي چې په یو چا پسي اقتداء وکړي او د هغه متابعت وکړي. نو دي د داسي چا متابعت کوي چې هغه پر اسلام وفات سوی وي او پر خیر یې خاتمه سوې وي، مگر ژوندی انسان؟ د هغه د فتنې او خرابېدلو ضمانت څوک نه سي کولای، ته نه یې خبر چې څه وخت او کله؟ څنگه او چیري؟ په کوم فساد او کومه فتنه اخته کېږي، او د حقي لاري څخه اوږي، لکه نن ورځ چې داسي ډیره پېښه ده، ډېر خلک وه چې په ښه علم، په ښه جهاد، په ښه نامه او ښه عمل سره مشهوره وه، خو په یوه وار بلي ډیري فاسدي لاري ته واوښتل، خود دغه پر عکس داسي هم پېښه ده چې ډېر پر باطله لار تلونکي خلک حقي لاري ته اوښتي دي، الله ﷻ دي موږ او تاسي ټول پر هغه مستقیمه لار ثابت او قائم وگرځوي چې د الله ﷻ رضاء او زموږ د دارینو خیر پکښې وي، الله ﷻ مو دي آخره خاتمه پر ایمان بانه او اسلام کړي.

د طي د قبيلې وفد يا ډله

مدینې منورې ته د مسلمانېدلو دپاره په ډلو ډلو خلک او قبيلې راتلې، د هغو مهمو ډلو څخه یوه هم د طي د قبيلې ډله ده چې په حقیقت کې دا ډله نه وه بلکه رسول الله ﷺ د طي د قبيلې د فتحه کولو دپاره یوه سریه ولېږل، عدی د حاتم طایي زوی د طي د قبيلې مشر او رئیس ؤ، د ده پلار هغه حاتم الطایي دی چې په سخا سره مشهوره ؤ او تر اوسه پوري یې نوم یادېږي، عدی د دغه سخي حاتم طایي زوی او د طي د قبيلې رئیس دی.

عدی ولیدل چې اسلام ورځ په ورځ نشرېږي نو دى په بېرته کې ؤ او همېشه به یې احتیاط کاوه، د مدینې منورې او طي پر لار هلته یوه صومعه وه چې په دغه صومعه کې د نصاراوو ځیني راهبان اوسېدل، عدی د حاتم الطایي زوی د دغې صومعې یوه راهب ته ويلي وه: که دي هر وخت د مسلمانانو لښکر او بیرغان ولیدل چې زموږ پر طرف را رهي دي ما ته خبر را کړه، عدی غواړي چې په دغسي وخت کې وتښتي،

عدي د تېبتي او سفر دپاره بوده او د سفر ټول لوازم تيار او آماده کړي دي د تېبتي دپاره پر دوو ګوتو ناست دی، کله چې هغه راهب د مسلمانانو له طرفه د هغو لښکر او بېرغان وليدل چې پر دوی ور رهي دي نو يې عدي بن حاتم الطائي ته خبر ور کړی چې د مسلمانانو لښکر را رهي دی که ستا د يوه کار اړاده وي هغه وکړه، عدي بن حاتم څه وکړه؟ فقط خپله ښځه او اولادونه يې ور سره رهي کړه او مالونه يې ور سره واخيستل طئ يې پرېناوه او د شام پر طرف د شام نصار اوو ته ور رهي سو.

مسلمانان راغله طئ يې ونيوی څوک چې تبته بدلای سواى هغه وتښتېدل او هغه پاته نفر بنديان ونيول سوه، د بنديانو په جمله کي يوه هم د عدي بن حاتم الطائي خور وه، بنديان مدينې منورې ته را وستل سوه او مسجد ته نژدې يې ځای ور جوړ کړی، بنديان يې په دغه ځای کي واچول، رسول الله ﷺ چې به لمانځه ته تلی دغو بنديانو ته به وروگرځېدی.

کله چې رسول الله ﷺ بنديانو ته ورغلی د عدي خور چې په بنديانو کي وه ولاړه سوه او ويل: يا محمد! ﷺ زه فلانی د قوم د رئيس حاتم الطائي لور يم، پلار مي مړ سو او د کورنۍ مشر مي غائب دی نورحم را باندي وکړه اكرام او عزت مي وکړه، رسول الله ﷺ و فرمايل: د کورنۍ مشر دي څوک و؟ ښځي ويل: ورور مي عدي، رسول الله ﷺ و فرمايل: هغه د الله او رسول الله څخه تښتېدلی؟ دی د الله، رسول الله او اسلامه څخه تښتي؟ نور نور رسول الله ﷺ ساکت سو او دې هم د ويلو دپاره نور څه نه درلودل او کښنستل، دوهمه ورځ بيا رسول الله ﷺ بنديانو ته ورغلی، ښځي بيا هغه خبره ورته وکړه او رسول الله ﷺ هغه جواب ورته و وايه، درېيمه ورځ چې بيا رسول الله ﷺ ورغلی ښځه ناسته ده او نن څه نه وايي، ځکه د ويلو دپاره شئ نه لري او اميد يې هم نسته، ښځه وايي: د رسول الله ﷺ شا ته يو نفر ولاړ و (چې هغه نفر علي بن ابي طالب رضي الله عنه) وايي: هغه نفر اشاره را ته وکړه چې ولاړه سه او خپل عرض دي و وايه، وايي: زه بيا ولاړه سوم او هغه خبره مي وکړه، رسول الله ﷺ و فرمايل: ستا مشر عدي بن حاتم الطائي دی هغه چې د الله او رسول الله څخه تښتېدلی دی؟ مگر ته، تا به ايله کړو او که عدي راغلی د هغه به هم اكرام او

عزت و کړو، دا جمله يې د دې دپاره ورته وويل چې د عدي زړه و اسلام ته مائل سي. نو بڼڅه چې اوس خلاصه او ايله سوه وې ويل: يا رسول الله! که څوک شام ته تلل ما خبره کړه چې خپل ورور ته ولاړه سم، په دغه وخت کي بيا يوه قافله شام ته رهي کېدل او رسول الله ﷺ دغه بڼڅه د هغې قافلې سره ولېږل، څو شام ته ورسېدل او هلته خپل ورور عدي بن حاتم ته ورغله، هغه د ليري وپېژندل چې دا مي خور ده او دې هم چې د ليري وليدې پر ناري يې کړه: ظالمه! ځان او خپله کورنۍ دي وتبستول او خلاص دي کړه زه ستا د کورنۍ څخه نه وم؟ څرنگه چې د خور خبري يې حق او پر ځای وې او هغه ملامت و نو ويل: هر څه چې وايې هغه حق او رشتيا دي، غلطي زما ده، په خپله گناه يې اقرار وکړی او دا عادت دی که څوک خپله غلطي ومني هغه مقابل طرف نرمېږي او که يو چا نور هم دلايل ويل بيا يې هم ځان نه ملامت او مقابل طرف نور هم زيات په قهر کېږي.

کله چې دې وليدل چې ورور يې پر خپله غلطيا قانع دی او اقرار کوي دا هم نرمه سوه، نو ويل: يا عدي! د هغه چاله طرفه راغلې يم چې تر ټولو انسانانو بڼه او بهتر دی، عدي وايي: زما خور د عقل او پوهي خاونده وه.

واقعا هم داسي بڼڅي سته چې د بڼه فکر او پاخه عقل خاونداني وي او د عدي خور د هغو بڼڅو څخه وه چې عقل او تدبير يې درلودی، نو عدي وايي: ما پوښتنه ځني وکړه چې د رسول الله ﷺ په باره کي دي څه خيال او فکر دی؟ خور مي وويل: يا عدي! سړی د دوو حالاتو څخه خالي نه دی يا به نبي وي يا پاچا، که نبي و ملگر تيا يې ابدي شرف دی، تر دې به بل زيات شرف چيري وي چې ته دي د يوه نبي د ملگرو څخه سې او که پاچا وي نو په والله د داسي چاله طرفه راغلې يم چې تر ټولو خلکو کریم او بهتر دی، و هر چا ته يې خیر رسېږي، عدي وايي: زه په شام کي تر هغه ډير ناخوښه وم لکه څومره چې د رسول الله ﷺ څخه ناخوښه وم نو مي د ځان سره و ويل: که چيري زه ور سم او وگورم که پاچا و او د نبوت دعوه يې په ناحقه سره کړې وه دا حال نه را څخه پتېږي او که د نبوت په دعوه کي صادق و متابعت به يې وکړم، عدي وايي: د مدينې منورې پر طرف رهي سوم څو هلته ورسېدم او مسجد

نبوي ته ور داخل سوم، رسول الله ﷺ په مسجد کي ناست ؤ. ما سلام ورته و وايه او ده راته و ويل: څوک يې؟ ما ويل عدي بن حاتم الطائي، رسول الله ﷺ يې ښه هرکلی او استقبال وکړی او ډير په خوشاله سو ځکه د طئ د قبيلې سردار او رئيس دی او د حاتم الطائي زوی دی، په خلکو کي د لوړي درجې او مقام خاوند دی نو خود رسول الله ﷺ يې تود هرکلی وکړی، عدي وايي: اوس نو زه گورم چې محمد ﷺ نبي دی که پاچا؟ وايي: رسول الله ﷺ زه خپل کورته ورسره رهي کړم پر لاري رهي يو (اوس د رسول الله ﷺ سره د عربو د مشرانو څخه يو مشر، د عربو د اشرافو څخه يو شريف ورسره ملگری دی) خو په لار کي يوه سپين سرې ښځه ورته ودرېدل او ويل: يا رسول الله! غواړم چې څو خبري درته وکړم، عدي وايي زه يې پرېښوولم او د ښځي خبرو ته يې غوږ ونيوی، تقريباً يو ساعت تېر سو زه ولاړ يم او رسول الله ﷺ د ښځي خبرو ته غوږ نيولی دی، عدي وايي: ما د ځانه سره وويل: په والله محمد ﷺ پاچا نه دی د پاچهانو اخلاق داسي نه وي دا د انبياوو اخلاق دي چې د ضعيفه او سردار فرق نه پرکيږي، څومره چې د ساداتو او اشرافو مراعت، اهتمام او غمخوردني کوي، په هغه اندازه د غريبانو، بې وزلو او ضعيفو غمخور هم وي، عدي وايي: کله چې د هغه سپين سري د خبرو څخه فارغه سو نو يې زه رهي کړم څو کور ته ورسېدلو، کور ته ورننوتلو په کور کي يې هيڅ شئ نسته يوه بوريا ده او يوه کوچنۍ نالچکه، د نالچکي پوښ د څرمني ؤ او په خاشو ډکه وه، (د هغه وخت څرمني د اوسنيو څرمنو پر قسم پستې او رنگه نه وې، فقط يو پوست ؤ چې وچ کړی او پخ کړی به يې ؤ) د دغي نالچکي په نس کي نه وړی وې نه پنبه بلکه د خاشو ډکه ده، په ټول کور کي يې بل هيڅ شئ نسته، نو ما د ځان سره وويل: دا د پاچا کور نه دی بلکه دا د نبي کور دی.

عدي وايي: کله چې موږ د کښېنستلو اړاده وکړه هغه نالچکه يې ما ته راکړه او ويل پر دغه کښېنه، عدي وايي: ما بيرته ده ﷺ ته ورکړه ما ويل: يا، ته پر کښېنه، ده ﷺ بيرته ما ته راکړه ويل: ته پر کښېنه او ډير يې راته وويل، څوزه هغه د خاشو پر نالچکه کښېنستم او دئ ﷺ پر مټکه کښېنستی، بيا مي د ځان سره وويل: والله

د پاچا کارونه داسي نه وي بلکه دا د نبوت اخلاق دي، بيا نور رسول الله ﷺ راته وويل: يا عدي! آيا بېله يوه الله بل إله در معلوم دی؟ ما ويل: يا، بيا يې وويل: آيا تر الله ﷻ بل لوی شئ در معلوم دی؟ ما ويل: يا، بيا رسول الله ﷺ يوه عجبه خبره را ته وکړه ويل: يا عدي! آيا ته پر رکوسيت نه يې؟ عدي وايي: زه په تعجب کي سوم (رکوسيت) يو داسي دين دی چې بالکل له منځه تللی دی، داسي څوک نسته چې د هغه دين متابعت دي کوي بېله ما څخه.

څرنگه چې عدي د مختلفو اديانو په باره کي کتابونه مطالعه کول او ويل، نو د معلوماتو خاوند ؤ او د دغې مطالعې د لاري د رکوسيت دين ور معلوم سو او دغه دين يې د ځان دپاره خوښ او اختيار کړی.

رکوسيت داسي دين دی چې د نصرانيت او يهوديت يا شرک په منځ کي دی، عدي وايي: خلکو دا فکر کاوه چې زه نصراني يم مگر په حقيقت کي زه رکوسي وم او زما بنځه، وروڼه، بلکه ټوله کورنۍ په دې نه وه خبر چې زه رکوسي يم د ټولو دا خيال ؤ چې زه نصراني يم، مگر زما حقيقي عقیده د رکوسيت وه او چا ته مي نه بنکاره کول، خود رسول الله ﷺ په جواب کي مي وويل: هوزه رکوسي يم.

بيا رسول الله ﷺ راته وويل: ته هغه نه يې چې د خپل قوم څخه مربع اخلي؟ (مربع) يو قسم ټکس يا ماليات دي چې اصلاً د غنيمتو څلرمه حصه وه، دغه مربع يې پر خپل قوم لازمه کړې وه چې ده ته به يې ورکول، نو اوس رسول الله ﷺ ورته وايي: ته د خپل قوم څخه مربع نه اخلي؟ ما ويل: هو اخلم يې، رسول الله ﷺ راته وويل: دغه د مربع اخيستل خو ستا په دين کي حرام دي، ما ويل: هو، حرام دي او ما ته نه دي روا.

عدي وايي: زه ډير په تعجب کي سوم، اول دا چې رکوسيت يو ورک او پای ته رسېدلی دين دی چې چا ته نه دی ور معلوم مگر رسول الله ﷺ ته هغه ور معلوم ؤ او بيا يې احکام هم په تفصيل سره ور معلوم دي، په حلال او حرام يې خبر دی او پوه سو چې زه پر هغه دين يم او په هغه کي بيا حرام کار هم کوم، رسول الله ﷺ بيا راته وويل: يا عدي! بنايي ته د اسلامه څخه دغه منع کړی چې ته مسلمانان غريبان

وینې مال او شئ نه لري؟ په والله قریبه ده چې مسلمانان به دومره مال پیدا کړي چې یو سړی به په یو چا پسي گرځي چې د خپل مال زکات او صدقه ورکړي، خو داسې څوک به نه سي پیدا کولای چې هغه د ده زکات او خیرات دې واخلي.

یا عدي! ښایي ته د اسلامه څخه دې منعه کړی یې چې مسلمانان همپه په جنگو او بېره کي دي، مسلمانان لږ او دښمنان یې ډیر دی؟ په والله قریبه ده چې یوه مسلمان به ښځه به د قادیسی څخه تر بیت الله الحرام پوري یوازې بېله جوار او امان څخه ځي او په پوره امان کي به وي، بېله یوه الله ﷺ د بل چا څخه به نه بیرېږي.

او یا عدي! ښایي ته د اسلام څخه دې منعه کړی یې چې ته وینې: حکم او پاچهي د نورو په لاس کي ده مسلمانان په خپمو او خرابو کي ژوند کوي؟ په والله قریبه ده چې ته به واورې: د بابل قسرونه مسلمانانو فتحه کړل.

عدي وايي: ما وویل: أشهد أن لا إله إلا الله و أشهد أنك رسول الله، نورمي نو دا یقین سو چې محمد ﷺ نبي او رسول الله دی او اسلام مي په زړه کي ټینګ سو، خیر له کوره را ووتلو او مسجد ته راغلو، رسول الله ﷺ په لمانځه کي د سورة التوبه د نورو آیاتو تر څنګ د سورة التوبه دغه آیات شریف هم تلاوت کړی چې الله ﷻ فرمایي:

﴿ اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهَبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا لَّا إِلَهَ إِلَّا هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٠٦﴾ ۴.

دغه آیات شریف د کتابي کفارو په باره کي دی، يعني: دغه کتابي کفارو خپل علماء او عابدان بېله الله ﷻ خپل آله او خدایان گرځولي دي او مسیح علیه السلام د مريمي زوی هم إله او رب بولي (چې د الله ﷻ زوی یې بولي) حال دا چې دوی نه دي امر کړه سوي بېله دې څخه چې د یوه الله ﷻ عبادت وکړي.

عدي وايي: پسله لمانځه و رسول الله ﷺ ته ورغلم او ورته ومي ويل: یا رسول الله! موږ هيڅکله خپل احبار او رهبان يعني: عالمان او عابدان خپل خدایان نه دي گرځولي هو، موږ د مسیح علیه السلام عبادت کوو مګر د احبار او رهبان عبادت مونه دی کړی. وروڼو! دغه جواب ته ښه متوجه سی زموږ دپاره ډیره مهمه خبره ده،

عدي وايي: رسول الله ﷺ راته وويل: يا عدي! آيا دغه احبار او زهبان به تاسي ته حرام نه در حلالول؟ او حلال يې نه درباندي حرامول؟ ما ويل: هو داسي وه، رسول الله ﷺ وفرمايل: بس دغه د هغو عبادت دی.

ورونو! عبادت يوازي دا نه دی چي يوه شي يا يو چا ته سجده وکړې، عبادت دغه دی چي د هغه اوامر او حکمونه داسي و بولي لکه دين او شريعت، مثلاً الله ﷻ دا قانون را ته ايښی دی چي زناء کوونکی که نارينه وي که ښځه رجم دي سي، يا دي د غله لاس پرې کړل سي، خو که بل څوک د دغو احکامو څخه مخالف قانون را ته کښېږدي او موږ هغه ور سره ومنو يا ور سره موافق سو دا د هغه بل چا عبادت سو، عبادت فقط لمونځ، روژه او سجده نه دي، بلکه د يو چا له طرفه د الله ﷻ د حکمه څخه مخالف قانون ايښوول او بيا هغه قانون د شرعي پر قسم منل دا عبادت دی، دا چي الله ﷻ فرمايي:

﴿الْحُدُوءُ أَحْبَابُهُمْ وَرُهْبَنُهُمْ أَرْبَابًا مِّنْ دُونِ اللَّهِ﴾.

دا قول صحي او پر ځای دی، تاسي د هغو څخه رب جوړ کړی دی او د حلال او حرام په باره کي يې امرونه داسي مني لکه شرعي احکام. ورونو! هر هغه څوک چي بېله محمدي شريعت او بېله الهي قانونه بل قانون ايږدي، که څوک د هغه سره په دغه قانون خوښ او راضي سو کافر بلل کيږي، نو رسول الله ﷺ دغه موضوع صحابه کرامو او موږ ټولو ته واضح او روښانه کړه چي عبادت يوازي دا نه دی چي سر پر سجده ورته کښېږدې، بلکه هغه لوی عبادت: شريعت ايښوول، قانون جوړول، د احکامو صادرول او بيا د دين پر قسم د هغو منل دي، نو هر هغه څوک چي ځان مسلمان بولي د هغه دپاره دا نه جائزه ده نه روا چي بېله شريعت او بېله الهي قانونه دي بل قانون او شريعت ومني يا قبول کړي، يا دي په هغه سره حکم کوي، مسلمانان بايد د الله او رسول الله د حکم او قانون تابع وي.

عدي بن حاتم رضي الله عنه وايي: الله ﷻ ما ته اوږد ژوند را کړی څو د رسول الله ﷺ د وينا سره مطابق مي وليدل چي د بابل قسرونه د مسلمانانو په لاس کي سوه، حتی عدي رضي الله عنه په خپله د هغه لښکر په مقدمه کي ؤ چي بابل يې فتحه کاوه او وايي:

دا مي هم وليدل چې يوه بڼه د قادسيې څخه تر بيت الله الحرام پوري بېله بېري او بېله جواره د يو چا يوازي شي، دغه دوه شيه خو ما په خپله وليدل او درېيمه به هم قسم په الله پېښه سي، عدي په خپله نه وليدل مگر يقين يې و چې هغه هم خامخا پېښېږي. خو د رسول الله ﷺ درېيمه خبره د زاهد او عابد خليفه عمر بن عبدالعزيز رضي الله عنه په وختو کي پېښه سوه، چې مسلمانانو دومره مالونه پيدا کړه چې جارچي به جار واهه يعني: په کوڅو او بازارو کي به دا اعلان کېدی چې داسي څوک سته چې د زکات مال واخلي؟ خو څوک به نه پيدا کېدل، دا د عدي بن حاتم الطائي رضي الله عنه د اسلام راوړلو قصه وه او د ده په اسلام راوړلو د طي قبيله ټوله مسلمانان سوه.

د بنو سعد بنو بکر و فديا ډله

يو سړی د بنو سعد بنو بکر د قبيلې په وکالت او نمايندگي و رسول الله ﷺ ته راغلی، قصه يې کوچنۍ او عجيبه ده، د دغه سړي نوم ضمام بن ثعلبه و، دغه ضمام د اهل فراسه څخه و، د اهل فراسه بيان مو مخ کي درته کړی دی چې دا د قيايې پېژندلو يا قيافه شناسی علم دی چې د يو چا مخ او چهرې ته وگوري تر يوې اندازې د هغه د حالاتو معلومات ورته کيږي، دا غيب ويل نه دي بلکه علم دی، د دغه علم د معلوماتو د جملې څخه دا هم وه چې چا ته به يې وکتل دا ورته معلومېدل چې دی صادق او رشتيا ويونکی دی، يا کاذب او درواغجن دی.

نو دغه ضمام چې په دغه علم کي پوه او ماهر و د ده قوم په ده پوره باور او اعتماد درلودی، ځکه دی هيڅ وخت نه و خطاوتلی، خاصاً بيا ضمام په دغه ډير پوهېدی چې صادق او کاذب يې د هغه د مخ په ليدلو پېژندی، حتی د خبرو څخه په پوهېدی او د ضمام د قوم دا عادت و چې د يو چا يا يوه شي معلومات به يې کاوه ضمام به يې ور لېږی، نو اوس يې هم قوم ورته و ويل: يا ضمام! څرنگه چې ته پوهېږې او دغه د فراسې د علم خاوند يې نو ولاړ سه دغه نفر را وگوره (چې مقصد يې رسول الله ﷺ و) چې صادق دی که کاذب؟ ستا او د هغه تر ملاقات وروسته او بيا ستا د نظر تر اوږدولو وروسته موږ تصميم نيسو، ضمام بن ثعلبه هم مدينې منورې ته رهي سو او هلته

ور ورسېدی مسجد نبوي ته ور ننوتی، رسول الله ﷺ د خپلو اصحابو سره ناست دی
ضُمام یې نه پېژني نو یې پوښتنه وکړه ویل: ستاسي څخه کوم یو ابن عبدالمطلب
دی؟ رسول الله ﷺ وفرمایل: زه یم.

ضمام ویل: یا محمد ﷺ زه خبري در سره کوم او په خپلو خبرو کي بسایي یو
څه سخت الفاظ استعمال کړم خو ته مه ناراضه کېږه، یعنی: زما خبري به صریحي او
واضحه وي له اُدبه به خالي وي مگر ته به نه خوابدی کېږي، رسول الله ﷺ و
فرمایل: وایه، ضُمام ویل: یا محمد! آسمانونه چا پیدا کړي دي؟ سوال یا پوښتنه یې
ډیره بسیطه او آسانه وه مگر رسول الله ﷺ ته گوري، رسول الله ﷺ وفرمایل: اللّٰهُ،
بیا یې وویل: مځکه چا پیدا کړې ده؟ ویل: اللّٰهُ، بیا یې وویل: یا محمد! ﷺ غرونه
چا درولي دي؟ او په مځکه کي یې لوړ کړي دي؟ ویل: اللّٰهُ، ضُمام ویل: په هغه الله
پوښتنه درڅخه کوم چي مځکه، آسمانونه او غرونه یې پیدا کړي دي آیا ته الله
رالېږلی یې؟ رسول الله ﷺ وفرمایل: هو، ضُمام وویل (أشهد أن لا إله إلا الله و أنک
رسول الله) فقط دغومره وه، وې لیده چي رسول الله ﷺ صادق دی او د درواغجن
هیڅ علامه پکښي نسته نو د شکه وتلی نبی او صادق دی، ضُمام بن ثعلبه رضی الله عنه مسلمان
سواو د ده په اسلام ټول بني سعد بني بکر اسلام ته داخل سوه.

د دوو کوڅیو خاوند

د ډلو په جمله کي یو وخت یو اعرابي و رسول الله ﷺ ته راغلی چي د سر
د ورېښتانو څخه یې دوې اوږدې کوڅی جوړي کړي وې، و رسول الله ﷺ ته یې
ویل: یا رسول الله! په هغه الله پوښتنه درڅخه کوم چي مځکه، آسمانونه او غرونه
یې پیدا کړي دي، آیا الله امر کړی یې چي موږ باید په یوه شپه او ورځ کي پنځه
لمنځونه آداء کړو؟ رسول الله ﷺ وفرمایل: هو، دغه سړي پر دغه طریقه د لمانځه،
زکوة، روژې، حج او د لویو گنهو پوښتنه وکړه، رسول الله ﷺ په دغو شیانو خبر
کړی، نو اعرابي وویل: یا رسول الله! که ما دغه کارونه وکړه (یعني: دغه فرائض مي
آداء کړه) جنت ته داخلېږم؟ رسول الله ﷺ وفرمایل: هو، که دي فرائض آداء کړه

او کبیره گنهونه دي پرېښوول جنت ته داخلېږي، اعرابي و ويل: والله تر دغه زيات نور شئ نه کوم، يعني: نفلونه او نور ثوابي کارونه نه کوم فقط دغه فرائض آداء کوم او جنت ته داخلېږم او سرې رهي سو، رسول الله ﷺ وفرمايل: که دغه د کوڅيو خاوند پر خپل قول ودرېدی، جنت ته داخل سو.

ورونو! اسلام ډير آسانه دين دی، ايمان، د فرائضو آداء کول او د کبیره گنهو څخه ځان ساتل، دغه اسلام او د جنت د داخلېدلو لار ده، نور ټول عملونه نفل، ثوابونه او درجې دي، د مسلمان انسان څخه فقط دغه درې شيه غوښتل کېږي، صافه او سالمه عقیده، د فرائضو آداء کول، د کبیره گنهو څخه ځان ساتل او جنت ته داخلېدل دي.

د نجران وفد يا ډله

نجران يو لوی ښار دی چې د مکې مکرمې څخه د يمن و طرف ته اووه منزله ليري دی چې په هغه وخت کې يې (۷۳) کلي درلودل او يو لک جنګي لښکريې درلودی او دين يې مسيحيت ؤ، نجران د درو نفرو له طرفه اداره کېدی يا دا چې درې نفره يې مشران وه.

يوه ته عاقب ويل کېده چې حکومت او آمریت د ده په لاس کې ؤ او نوم يې عبدالمسيح ؤ، بل ته سید ويل کېده چې سياسي او ثقافتي کارونه ده اداره کول او نوم يې شرحبيل ؤ، درېم يې أسقف ؤ چې ديني مشرتوب او روحاني قيادت د ده په اختيار کې وه او نوم يې ابو حارثه بن علقمه ؤ.

رسول الله ﷺ يوه رساله نجران ته ولېږل چې په هغه ليک کې د نجران خلکو ته د دغو درو شيانو په باره کې اختيار ورکړه سوی ؤ:

يا اسلام، يا جزیه، يا جنګ؛ څرنګه چې د نجران خلک نصارا وه نو په دغسي ديني کارو کې د دوی مشر أسقف ؤ، أسقف و هغه لوی عالم ته ويل کېږي، نو د رسول الله ﷺ رساله و أسقف ته ور وړل سوه، څرنګه چې اسقف عالم ؤ او دا ورته معلومه وه چې يونبي پاته دی او وې ليدل چې د هغه پاته نبي ټولي علامې پر محمد ﷺ مطابقې او برابرې دي و بېرېدی، په دې باره کې يې د نورو علماوو سره مشوره وکړه خو بل شئ او بله خبره

يې نه كړه پيدا بېله دې څخه چې ټول ووایي: هو! محمد ﷺ نبي دی.

اسقف نه پوهیږي چې څه وکړي، نو د نجران هغه سیاسي او ثقافتی مشر ته ورغلی چې د پاچا په درجه کې ؤ او شرحبیل بن وداعه نومېدی، د رسول الله ﷺ لیک او رساله یې وربنکاره کړه، شرحبیل د عربو د هوبنیارانو او عاقلانو څخه ؤ، ډیر ذکي او فهیم سړی ؤ، که په یوه مجلس کې د عربو پوهان او عاقلان ذکر کېدلای یا حسابدلای د شرحبیل نوم خامخا پکښې ذکر کېدی.

اوس اسقف و شرحبیل پاچا ته ورغلی او ویل: د محمد ﷺ له طرفه لیک راته راغلی دی او د محمد ﷺ اوصاف او اخبار په دې ډول سره دي: هغه یې هم ورته بیان کړه او موږ ته په انجیل کې هم داسې معلومات سته چې یو نبي پاته دی او هغه نبي به د اسماعیل علیهما السلام د اولادې څخه وي او محمد ﷺ هم د اسماعیل علیهما السلام د اولادې څخه دی او د اسماعیل علیهما السلام اولادې هم تر دغه د مخه هیڅ د نبوت دعوه نه ده کړې اوس موږ څه وکړو؟ شرحبیل چې ذکي او هوبنیار سړی ؤ وویل: که د دنیا کار وای ما به در حل کړی وای مگر دغه خبره د دین د کارو څخه ده زه نه په پوهېږم ته عالم یې ته دي خپله رایه او نظر راته ووايه، اسقف او پاچا دواړه په فکر کې دي.

بیا یې هغه خپل ناقوس وټکاوه (زنگ یې وشرنکاوه) او اورونه یې بل کړه چې دا د نجران د خلکو د راټولېدلو دپاره علامه او امر ؤ، د نجران خلک ټول ورته راټول سوه چې په هغه وخت کې یې شمېر یو لک نفرو ته رسېدی. اسقف ولاړ سو او خلکو ته یې حال ووايه چې د محمد ﷺ له طرفه یوه رساله راته راغلي ده او وایي: زه نبي یم او ټولي علامې هم داسې دي چې هو دئ نبي دی، ستاسې په دې باره کې څه فکر او نظر دی، خلکو ورته وویل: دا شی ستا کار دی ته مو عالم، مشر او خبر یې، کومه فیصله چې ته کوې موږ ستا سره هغه تائیدوو او ستا سره یو، اسقف په حیرت کې دی چې اوس څه وکړم؟ ټول قوم یې زما پر غاړه را اچوي.

بیا یې پر دې اتفاق وکړی چې د علماوو او مشرانو یوه ډله به جوړه کړو او مدینې منورې ته دي ولاړ سي، هلته به د محمد ﷺ سره ملاقات وکړي او بیا به گورو چې څه نتیجه را وزي.

د نجران مشرانو یوه ډله جوړه کړه چې شمېر یې شپېته نفره ؤ، په هغو کې خلیرویشته نفره اشراف او مشران دي چې دغه درې نفره پاچهان او آمران هم پکښې داخل وه، د دې دپاره چې د دوی درجه او مقام لوړ ښکاره سي نو یې هغه خپل بهترین او ښه کالي چې د ورېښمین ټوکره څخه وه او د زرو کار پر سوی ؤ واغوستل.

دوی مدینې منورې ته ورسېدل او مسجد نبوي ته ور ننوتل رسول الله ﷺ ته یې سلام و وایه، رسول الله ﷺ د دوی د سلام جواب نه ورکوي، دوی خبري ور سره کوي رسول الله ﷺ یې د خبرو جواب نه ورکوي، د ډلې خلک په حیرت کې دي چې څه وکړي؟ د مسجد څخه ووتل هلته دباندې یې مشوره سره وکړه چې موږ باید څه وکړو؟ ویل: بیا به ورسو.

دوهم وار بیا مسجد ته ورغله بیا هم رسول الله ﷺ خبري نه ور سره کوي، دوی بیرته له مسجد ه ووتل هلته دباندې یې حضرت علي رضی الله عنه ولیدی، دوی ورته وویل: ته د رسول الله ﷺ ملگری او په عادت یې خبر یې زموږ سره ولي خبري نه کوي؟ د نورو ټولو ډلو سره خبري کوي بېله موږه؟ حضرت علي رضی الله عنه ورته وویل: دغه کالي مو وکارې، ورېښمین کالي، سره زر دغه شیان در څخه ایسته کړی او ورسی، رسول الله ﷺ دغه شیان نه خوښوي، دوی هم دغه د کبر او غرور کالي په نورو ساده او عادي کالو سره بدل کړه او مسجد نبوي ته ورغله، د رسول الله ﷺ سره یې خبري وکړې او هغه ﷺ هم خبري ور سره وکړې.

رسول الله ﷺ فرمایي: کله چې دوی په هغه ورېښمینو کالو کې راغله ابلیس ور سره ملگری ؤ، په خپله ابلیس علیه لعنه د دوی په ډله کې موجود ؤ او ور سره راغلی ؤ، مگر کله چې دوی کالي بدل کړه هغه نه ور سره راغلی.

اوس چې مسجد ته راغله او رسول الله ﷺ خبري ور سره شروع کړې دوی یې اسلام ته دعوت کړه د قرآن کریم آیاتونه یې ورته تلاوت کړه، خودوی اسلام نه کړی قبول او د عیسی عليه السلام په باره کې یې پوښتنه وکړه چې ته د هغه په باره کې څه وایې؟ په دغه وخت کې د دوی د جواب دپاره د سورة آل عمران اولني آیاتونه نازل سوه، د سورة آل عمران اولني آیاتونه ټول د نجران د ډلې په سبب نازل سوي دي، کله چې

دوی د عیسیٰ عليه السلام په باره کي پوښتنه وکړه الله جبار د سورة آل عمران په (۵۹) نمبر آیات کي وفرمایل:

﴿إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ ۖ خَلَقَهُم مِّن تَرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُن فَيَكُونُ﴾ ﴿٥٩﴾ . آل عمران: (۵۹)

ژباړه: بېشکه چي د عیسیٰ عليه السلام مثال د الله جبار په نېز د آدم عليه السلام په مثل دی چي دغه آدم الله جبار له خاورو جوړ کړی او بیا یې ده ته وویل: بشر او انسان سه او هغه هم بشر سو. کله چي نصاراوو د رسول الله صلی الله علیه و آله سره ډیر دلائل وویل چي عیسیٰ عليه السلام بنده نه دی بلکه د الله جبار زوی دی (العیاذ بالله) او په آخر کي نصاراوو وویل: ښه که عیسیٰ عليه السلام د الله زوی نه دی نو ته و وایه چي پلاری یې څوک دی؟ د دوی د دغه سوال په جواب کي دغه آیات شریف نازل سو چي آدم خو نه پلار درلودی نه مور، آدم عليه السلام د خلقت او ولادت په اعجاز کي تر عیسیٰ عليه السلام لوړ او معظم دی، په دې حساب باید آدم عليه السلام ته (العیاذ بالله) د الله زوی وویل سي او حال دا چي هیڅوک داسي نه وایي. بیا هم الله جبار فرمایي:

﴿الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُن مِّنَ الْمُمْتَرِينَ﴾ ﴿٦٠﴾ . آل عمران: (۶۰)

یعني: حق خبره هغه ده چي ستا د رب له طرفه درته راغلې ده، نو ته د عیسیٰ عليه السلام په باره کي د شک کوونکو څخه مه کېږه.

دغه رنگه نور آیاتونه د بي بي مریم د قصې او آل عمران د قصې په باره کي نازل سوو چي ټولو نازل سوو آیاتو دغو نصاراوو ته د عیسیٰ عليه السلام په باره کي تشریحات ورکول او د دوی ټول جوابونه پکښې وه، ټول هغه سوالونه چي دغه د نجران ډلي کړي دي جوابونه یې په سورة آل عمران کي موجود دي، وروسته د نجران د ډلي خلک یې جوابه او په فکر کي سوو چي اوس څه وکړو؟ خو بیا هم وایي: مور ستا پر نبوت شاهدي نه آداء کوو، رسول الله صلی الله علیه و آله چي پسله ډیر سوال او جوابه دغه د دوی شک او تردد ولیدی نو ویل مباحله در سره کوم (مباحله) په عربي کي دې ته وایي: چي دواړي هغه ډلي چي په منځ کي یې اختلاف موجود وي خپله اولاده او کورنۍ

را وباسي پر صاف میدان سره کښيني او لاسونه د دعاء پر قسم ډير لوړ پورته کړي او الله ﷻ ته دعاء کوي او وايي: هر هغه څوک چې په دوی کې پر باطل او ناحقه دی پر هغوي د الله ﷻ لعنت نازل سي.

نور رسول الله ﷺ د الله ﷻ په امر و فرمايل: راسی چې مباحله سره وکړو، ځکه په دغه باره کې د مباحله آیات نازل سو، الله ﷻ د سورة آل عمران په (۶۱) نمبر آیات کې فرمايي:

﴿فَمَنْ حَا جَكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ﴾.

يعني: هر هغه څوک چې د عیسیٰ علیه السلام په باره کې پسله هغه چې تا ته صحي علم حاصل سو دلیل درسره وایي.

﴿فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ﴾.

نو اې محمده! ﷺ دوی ته ووايه: راسی چې زموږ زامن او ستاسي زامن، زموږ ښځي او ستاسي ښځي، زموږ ځانونه او ستاسي ځانونه را وبولو او بيا به مباحله سره وکړو، وبه وایو چې د الله ﷻ لعنت دي پر درواغچانو وي.

کله چې دغه آیات شريف نازل سو، رسول الله ﷺ د حضرت فاطمې رضي الله عنها کور ته ورغلی نو يې حضرت فاطمه، حضرت علي او د دوی زامن: حضرت حسن او حضرت حسين د رسول الله ﷺ لمسيان ﷺ را وایستل او نصاروو ته يې وويل: راسی ما خپله کورنۍ را وایستل اوس نو مباحله را سره وکړی، تاسي هم دعاء کوی او زه به هم دعاء کوم چې د الله ﷻ لعنت دي پر درواغچانو نازل سي، د نجران ډلي چې اوس د رشتيا میدان وليدی نو يې مشوره سره وکړه، هغه عاقب او سيد چې د نجران پاچهان بلل کېدل يو د بل سره وويل: پام کوه چې دا کار ونه کړې ځکه که محمد ﷺ نبي و او لعنت يې را باندې ووايه په والله نه به موږ خلاص سو او نه زموږ راتلونکي نسلونه، د مخکي پر مخ به نه زموږ وربسته پاته سي نه نوک، بلکه ټول به هلاک سو، پسله مشورې يې وويل: يا، مباحله نه در سره کوو، وبېرېدل، په دوی کې بېره او تردد دواړه موجود

وه، تر اندازې زيات په چرت او فكر كي دي نه پوهيږي چي څه وكړي، دوی په دغه حيرت او تردد كي دي چي هغه د دوی پاچا شرحييل ورته وويل: زما خبره واوری د دغه مشكل حل زما سره دی، قوم ويل: څه نظر او فكر دي دی؟ شرحييل ويل: اسلام نه غواړو موږ پر هغه خپل دين يو مگرد محمد ﷺ كرم، سخاء، انصاف، عقل، حلم او عدل مو ټول وليدل له هيڅ طرفه كمې نه لري، نو زما نظر دا دی چي د ده څخه وغواړو چي زموږ په باره كي دي دي دى حكيم وكړي، دى ﷺ دي يې زموږ دپاره خوښ او اختيار كړي چي موږ بېله اسلامه بايد څه وكړو؟ پر دغه رايه او نظريې اتفاق سره وكړی او رسول الله ﷺ يې په خپله فيصله خبر كړی، رسول الله ﷺ و فرمايل: كه زه اوس ستاسي دپاره يوشی اختيار كړم بنايي ستاسي قوم هغه شی ستاسي سره و نه مني، شرحييل و ويل: زه د قوم مشر او رئيس يم زما خبره څوك نه را ردوي هغه نورو ملكرو يې هم تصديق وكړی چي هو دغسي ده د ده امر چلېږي، رسول الله ﷺ و فرمايل: تاسي چي د اسلام څخه انكار وكړی زه د جزېي حكم درباندي كوم، موږ مسلمانانو ته به جزیه را كوی، دوی هم جزیه قبوله كړه، نو نجران د اسلام د حكم تابع سو او مسلمانانو ته يې جزیه وركول، خو بيا په وروسته كي كرار كرار اسلام پكښي نشرېدی او د نجران ټول خلك مسلمانان سوه. دا و اسلام ته د نجران د خلكو د داخلېدلو قصه وه.

د فروه بن عمرو الجذامي قاصد

فروه بن عمرو د روم په لښكر كي يو عرب قومندان ؤ او د روم له طرفه د هغو لښكرو آمر او حاكم ؤ چي روم ته نژدې په عربي مځكو كي لكه معان او د هغه په شا وخوا كي پرتې وې، پسله هغه چي فروه د مؤته په جنگ كي د مسلمانانو شجاعت او صداقت، همت او مړانه وليدل مسلمان سو او بيا يې ورسول الله ﷺ ته يو قاصد د دې دپاره ور ولېږی چي د ده په اسلام يې خبر كړي او رسول الله ﷺ ته يې يوه غاټره يا قچره په هديه او سوغات كي هم ور ولېږل، كله چي د روم حاکمان د فروه په اسلام خبر سوه نو يې دى ونيوی او بندي يې كړی او بيا يې اختيار ده ته پرېناوه چي يا به له اسلامه اوږې (مرتد كېږې به) يا دي وژنو، خو فروه رضي الله عنه مرگ تر ردت خوښ كړی نو يې په

فلسطين کي د هغو اوبوسره چي عفراء ورته ويل کېدل په دارکړي او سړيې ورپرې کړی. تاسي دغو خلکو ته وگورۍ چي د اسلام دپاره يوازي دا نه چي تر ولايت او قومندانۍ تېرېدل بلکه مرگ او شهادت يې هم قبلاوه، خو نن ورځ په مسلمانانو کي داسي کسان هم پيدا کېږي چي د څو ورځو موقتي گُرسۍ، يا لږو پيسو دپاره يوازي دا نه چي تر اسلام تيرېږي بلکه په دنيا کي ذلت او په آخرت کي الهي عذاب هم قبلوي.

د حمير وفد يا ډله

او بيا د حمير څخه يوه ډله راغله او مسلمانان سوه (حمير) په يمن کي د يوه حای نوم دی، رسول الله ﷺ دوی ته يوه رساله ور وليکل چي په هغه رساله کي يې دوی ته د زکات احکام ور ښوولي او بيان کړي وه چي هغه رساله وساتل سوه او دغه ساتل سوې رساله چي د رسول الله ﷺ له طرفه د زکات پر احکامو مشتمله ده د علماوو دپاره د زکات د مسائلو په باره کي هغه اساسي مرجع او منبع ده.

د بنو بَجِيلَه وفد يا ډله

د هجرت د نهم کال په آخره کي د بنو بَجِيلَه يوه ډله راغله چي مشري عبدالله بن جَرِير البَجَلِي رضي الله عنه ؤ، دغه عبدالله د رسول الله ﷺ د هغه لوږو او نژدې اصحاب کرامو څخه دی، عبدالله بن جَرِير رضي الله عنه په خپله روايت کوي او وايي: زموږ ډله د جمعي د لمانځه پر وخت مدينې منورې ته ورسېدل او رسول الله ﷺ د جمعي د لمانځه خطبه ويل، څرنگه چي زموږ نيت د مسلمانېدلو ؤ اول مو غُسل وکړی او بيا مسجد ته ور داخل سوو، د مخه خطبه ويل کېدل خو کله چي موږ مسجد ته ور ننوتلو رسول الله ﷺ ساکت ؤ او د مسجد حاضر خلک ټول و ما ته گوري، زه چي د مسجد په دروازه ور ننوتم ټولو خلکو مخان د دروازي و طرف ته را اړولي وه او ما ته يې کتل، د مسجد و هر طرف ته چي تېرېږم بيا هم خلک ما ته گوري زه په تعجب کي سوم چي دغه ټول خلک ولي ما ته گوري؟ خامخا يوشئ سته.

زه په مسجد کي گورم چي د ناستي دپاره حای پيدا کړم خو بيا هم ټول خلک ما

ته گوري، خير ما د ناستي دپاره خای پیدا کړی او کښېنستم، بیا هم ټول خلک و ما ته گوري خطبه بنده ده رسول الله ﷺ ساکت دی زه په ډیر تعجب کي یم، نو مي هغه د څنگ یا بغل د سړي څخه پوښتنه وکړه چې آیا رسول الله ﷺ زما په باره کي څه ويلي دي؟ هغه ویل: هو، د مخه تر دې چې ته مسجد ته را داخل سې رسول الله ﷺ مور ته وویل: اوس د دغي دروازې څخه د یمن د خلکو هغه ښه او بهتر سړی و تاسي ته را داخلېږي.

نو د رسول الله ﷺ په قول په یمن کي تر ټولو خلکو هغه ښه او بهتر عبدالله بن جریر البجلي ؓ دی، خير ډله راغله او د رسول الله ﷺ پر لاس يې ايمان راوړی، عبدالله بن جریر ؓ دغه حدیث روایتوي چې رسول الله ﷺ و فرمایل: اوس د دغه دروازې څخه تاسي ته د اهل یمن هغه ښه او بهتر سړی را داخلېږي چې شکل يې د پاچا دی او په تقوی کي د بهترینو خلکو څخه دی، عبدالله بن جریر ؓ د خپل ځان په باره کي وايي: له کومه وخته څخه چې زه مسلمان سوی یم بیا هیڅ وخت رسول الله ﷺ د خپل ملاقات څخه نه منعه کړی نه ځنډولی یم، يعني: هیڅ وخت داسي نه ده پېښه سوې چې ما دي د ملاقات اجازه غوښتې وي او رسول الله ﷺ دي اجازه نه وي را کړې، د رسول الله ﷺ دروازه همېشه ما ته خلاصه وه او هیڅ داسي نه ده پېښه سوې چې رسول الله ﷺ دي زه لیدلی یم او تبسم دي يې نه وي راته کړی (تبسم) د شېبانو بې دغه خندا ته ویل کېږي.

دا د رسول الله ﷺ په حضور د عبدالله بن جریر ؓ درجه او مقام ؤ، عبدالله بن جریر ؓ و رسول الله ﷺ ته شکایت وکړی او ویل: یا رسول الله! زه یو عیب یا تکلیف لرم چې ځان پر آس نه سم ټینکولای، هر وخت چې پر آس سپور سم را لوېږم او دى ؓ په قد هم ډیر جگ ؤ، رسول الله ﷺ دعاء ورته وکړه او وې فرمایل:

«اللَّهُمَّ بَسِّتْهُ وَاجْعَلْهُ هَادِيًا مَهْدِيًا»

وايي پسه دغي ورځي بیا هیڅکله د آسه څخه نه یم لوېدلی.

دغه د عبدالله بن جریر البجلي ؓ قصه د فقهي لحاظه ډیره د ارزښت او اهمیت وړ قصه ده، یو دا چې عبدالله بن جریر ؓ د رسول الله ﷺ صحبت او ملاقات

همپشه او بېله مانعه کړی دی، نورو اصحابو کرامو که به د ملاقات اجازه غوښتل او رسول الله ﷺ به په یوه کار مشغوله و تر یو وخته به یې ځنډول، مگر عبدالله بن جریر رضی الله عنه بېله ځنډه او تاخیره د رسول الله ﷺ په ملاقات مشرفه کېدی، نو دغه عبدالله د رسول الله ﷺ څخه ډیر احادیث را نقل کړي دي او د دغو احادیثو ارزښت او اهمیت په دې کې دی چې دغه احادیث د رسول الله ﷺ څخه په آخري وختو کې را نقل سوي دي، ځکه د عبدالله بن جریر رضی الله عنه ټول احادیث د هجرت د نهم کال څخه بیا د رسول الله ﷺ تر رحلته پوري دي، نو بل هر حدیث چې د عبدالله بن جریر رضی الله عنه د احادیثو سره مقابل او معارض سي هغه مقابل حدیث په منسوخه کېږي، ځکه عبدالله بن جریر رضی الله عنه په اسلام کې وروسته دی او په وروستني حدیث سره د مخنی حدیث منسوخه کېږي، دا د عبدالله بن جریر رضی الله عنه د اسلام قصه وه.

د بنو حارث بن کعب وفدیا ډله

د هجرت د نهم کال په آخري وختو کې رسول الله ﷺ خالد بن ولید رضی الله عنه د یوې ډلې په ملګرتیا و بنی الحارث بن کعب ته ور ولېږی، کله چې د مسلمانانو لښکر ور ورسېدی دغه قبیله تسلیم او مسلمانان سوه او بیا یې یوه ډله و رسول الله ﷺ ته د بیعت دپاره راغله رسول الله ﷺ دغې ډلې ته د نورو مسلمانانو په حضور ډیري شدیدې خبرې وکړې او د دغه ملاقات خبرې هم شا وخوا په خلکو او قبیلو کې نشر سوې، په دغو خبرو کې رسول الله ﷺ و بنی الحارث ته عتاب او سرزنش ورکړی او وې فرمایل: ترڅو چې لښکر درنه سي تاسي نه مسلمانېږی؟ دوی چپ وه، رسول الله ﷺ بیا و فرمایل: ترڅو چې لښکر در نه سي تاسي نه مسلمانېږی؟ بیا هم دوی چپ وه، رسول الله ﷺ دغه خبره څلور وارو ورته تکرار کړه او وې فرمایل: که خالد ستاسي د اسلام خبر نه وای راوړی په والله ستاسي سرونه به مي تر پښو لاندې کړي وای، د بنو حارث څخه یو نفر چې پوه او هوښیار سړی و ولاړ سو او ویل: الله او رسول الله ﷺ لره مننه او احسان دي، په والله نه ته او نه خالد و چې مور یې را وستلو بلکه هغه څوک چې مور یې مسلمانان را وستلو هغه الله جبارک و، رسول الله ﷺ و فرمایل:

صَدَقَتْ، حق دي وويل.

دغه خبر شا وخوا نثر سو چي رسول الله ﷺ اوس د هغو کسانو سره چي مدينې منورې ته د مسلمانېدلو دپاره نه ورځي يا په خپله ورته سي نر مه او ملايمه معامله نه کوي، هغه چي نه راځي د هغو سرونه تر پښو لاندې کوي (يعني: جزاء ورکوي) د دغه خبر په اورېدلو سره ټولې قبيلې د مدينې منورې پر طرف وررهي سوې، ځکه دا ورمعلومه سوه چي تر دې وروسته رسول الله ﷺ د دغه پاته قبيلو په مقابل کي نرمي نه کوي، نو د بني الحارث د ډلې سره د رسول الله ﷺ شدت او د دوی مسلمانېدل د نورو پاته قبيلو د اسلام را وړلو سبب وگرځېدی.

همدارنگه د هجرت په نهم او لسم کال کي پرله پسې ډلې مدينې منورې ته د اسلام را وړلو دپاره ورتلې، چي د سيرت په کتابو کي د اکثره قبيلو نومونه ذکر سوي او ياد سوي دي، خو دلته يې بيانول کومه خاصه ښه نه لري، حتی د هجرت په يوولسم کال کي هم ځيني ډلې مدينې منورې ته ورغلي دي.

ورونو! هغه ډلې چي د اسلام را وړلو دپاره دارالنبوه، المدينة الطيبه ته ورغلي دي چي د الله ﷻ او رسول الله ﷺ د دين د متابعت اعلان يې کاوه ډيري زياتي ډلې دي او هر تاريخ ليکونکي د هغو ډلو څخه دومره ذکر کړي دي چي هغه ته مهيا سوي دي، ما هم د دغو څو ډلو په يادولو سره کفايت وکړی، که نه په حقيقت کي دغه ورغلي ډلې ډيري زياتي دي چي په بيانولو سره يې بحث ډير اوږدېږي.

مدينې منورې ته د دغو ډلو پرله پسې ورتگ پر دې دلالت کوي چي اسلامي دعوت او د اسلام نفوذ او سيطره پر جزیره العرب او د هغه پر شا وخوا په تمامه معنی قبوله او مقبوله وگرځېده او ټولو عربو مدينې منورې ته د عزت او احترام په سترگه کتل او بېله دې څخه يې بله لار او چاره هم نه درلودل چي مدينې منورې ته تسليم نه سي، نو مدينه منوره لکه د جزیره العرب مرکز او پایتخت داسي وگرځېدل.

مگر پر دغه ټولو سربېره يوه خبره کولای سو چي اسلام او اسلامي دين د ټولو خلکو په زړو کي داسي ځای نه و نيولی لکه څرنگه چي ښايي، ځکه هلته ډير داسي ناپوه اعراب وه چي فقط د خپلو مشرانو په متابعت مسلمانان سوي وه او په زړو کي يې

هغه د چور او چپاول ژوند خوښ و، اسلامي تعاليمو او قوانينو د دوی زړو ته پوره لار نه وه کړې او د دوی اخلاق يې په پوره ډول سره نه وه مهذب کړي.

الله ﷻ د دغه قسم اعرابو حال په سورة التوبه کي بيانوي او فرمايي:

﴿الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا وَأَجْدَرُ أَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٧٧﴾﴾

ژباړه: ځيني صحرايي عرب د کفر او نفاق د لحاظه تر ښاريانو ډير سخت دي او د دې ډير وړ او لائق دي چي دوی د هغو احکامو په حدودو پوه نه سي چي الله ﷻ پر خپل رسول ﷺ نازل کړي دي او الله ﷻ په ټولو حالاتو ښه عالم او د ښه حکمت خاوند دی.

﴿وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَن يَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ مَغْرَمًا وَيَتَرَبَّصُّ بِكُمُ الدَّوَائِرَ عَلَيْهِمْ دَائِرَةٌ السَّوْءِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٧٨﴾﴾

او د اعرابو څخه ځيني هغه کسان دي: کوم شئ چي دوی د الله ﷻ په لار کي ورکړي هغه فقط يو تاوان او جریمه بولي چي تحويل يې کړه او ستاسي مسلمانانو دپاره د ورځو د گرځېدلو انتظار کوي (چي کله به پر مسلمانانو د زمانې چپه گرځېدل راسي) خو دغه د زمانې چپه گرځېدل دي پر دوی وي او الله ﷻ ښه اورېدونکی او ډير عالم دی.

خو بالمقابل هلته بيا داسي اعراب هم وه چي الله ﷻ پر دوی ښه ويلي دي او فرمايي:

﴿وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَن يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ قُرْبًا عِنْدَ اللَّهِ وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ أَلَّا إِنَّهَا قُرْبَةٌ لَهُمْ سِذَّ خَلَّهْمُ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٧٩﴾﴾

[التوبه، ۱۹۹]

يعني: د اعرابو څخه بيا ځيني هغه کسان دي چي پر الله او د قيامت پر ورځ ايمان لري او هر هغه شئ چي دوی د الله ﷻ په لار کي ورکړي هغه ورکړه و الله ته د نژدې کېدلو سبب بولي او د رسول الله ﷺ د دعاء سبب يې بولي، يعني: په دغه خیر او صدقه سره به الله ته نژدې سو او رسول الله ﷺ به دعاء را ته وکړي،

نو الله ﷻ پسي فرمايي: چي هو خبر اوسي دغه صدقه او خيرات د دوی دپاره د نژدې والي سبب دی، الله ﷻ به ژر تر ژره دوی په خپل رحمت کي داخل کړي، بېشکه چي الله ﷻ ښه بخښونکی او ډير مهربانه دی.

دا خو أعراب يا صحرايي عرب وه چي الله ﷻ و دوو ډلو يا دوه قسمه ته و وېشل، مگر ښاري خلک: کوم چي په مدينه منوره، مکه مکرمه، ثقيف کي اوسېدل او نور ډير خلک چي په يمن او بحرين کي اوسېدل په هغو کي ايمان او اسلام ډير قوي ؤ او د رسول الله ﷺ لوی اصحاب کرام او د مسلمانانو ډير لوی علماء هم له دويه څخه دي.

هغه کسان چي د رسول الله ﷺ

له طرفه د اسلام د ښوولو دپاره شاوخوا لېږل کېدل

لکه څرنګه چي و رسول الله ﷺ ته په ډلو ډلو خلک د خپل اسلام د اعلانولو دپاره را تله همدارنګه رسول الله ﷺ خپل قاصدان او رسولان و مختلفو ځايو ته لېږل چي خلکو ته اسلام او د اسلام احکام ور وښيي، څرنګه چي اسلام په ټوله جزیره العرب او د هغه په شاوخوا کي نشر سو نو دې ته ضرورت پيدا سو چي معلمان او مُرشدین، داعيان او مبلغين و خلکو ته د اسلامي دين حقيقت تشریح کړي او ور وېږي، لکه څرنګه چي اسلام د دوی په مځکو او وطن کي نشر سو همدارنګه د دوی په زړو کي بايد قرار او ثبات پيدا کړي.

نو د همدغه مقصد دپاره رسول الله ﷺ هر ځای او هر طرف ته معلمان او مبلغين لېږل چي په هغه جمله کي يې خالد بن وليد ؓ د نجران خلکو ته ولېږي چي هلته خلک و اسلام ته دعوت کړي، د اسلام عقیده او احکام ور وښيي، حضرت علي ؓ يې د يمن و يوې منطقې ته ولېږي، ابو موسی الاشعري او معاذ بن جبل ؓ يې د يمن نورو منطقو ته ولېږل او دوی ته يې دا وصيت او لار ښوونه وکړه چي آساني کوی او سختي مه کوی، خلکو ته زېري ور کوی او متفره کوی يې مه، تاسي په خپل منځ کي اختلاف مه سره کوی، معاذ ؓ ته يې و فرمايل: ته به داسي قوم ته ورسې چي هغه اهل کتاب دي، نو کله چي ورغلې اول يې دې ته دعوت کړه چي د (لا إله إلا

الله و ان محمداً رسول الله) شاهدي آداء کړي، که يې په دغه کار کې ستا اطاعت وکړی (دغه يې در سره و منل) نو بيا ورته و وايه: الله ﷻ په يوه شپه او ورځ کې پر تاسې پنځه لمنځونه فرض کړي دي، که يې دا هم در سره ومنل نو بيا ورته و وايه: الله ﷻ پر تاسې زکات فرض کړی دی، چې د دوی د غنيانو څخه به يې اخلي او د دوی فقيرانو او غريبانو ته به يې ور کوې، که يې دا در سره و منل پام کوه چې هغه ښه مالونه يې په زکات کې ځني وانه خلي، د مالو څخه مقصد حيوانات دي، يعني: داسې مه کوه چې هغه چاغ او ښه مالونه يې ته په زکات کې ځني واخلي، بلکه ميانه او متوسط حيوانات يې اخله او وې فرمايل: د مظلوم د بريا څخه ځان ډير ساته، ځکه د مظلوم د بريا او د الله ﷻ په منځ کې حجاب نسته، څرنگه چې معاذ بن جبل ؓ پر رسول الله ﷺ ډير گران و نو يې د وداع او رخصتېدو په وخت کې په غېږ کې ونيوی.

امام احمد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په خپل مسند کې روايت کوي چې رسول الله ﷺ د معاذ ؓ سره تر ډيره ځايه په داسې حال کې ولاړی چې معاذ ؓ پر خپل بوده سپور و او رسول الله ﷺ پياده يا پر پښو ور سره رهي و او بيا يې ورته وويل: يا معاذ! ښايي پسله دغه اوسني کاله بيا زما سره و نه وينې او ښايي ته دغه زما مسجد او زما قبر ته راسې، معاذ ؓ د رسول الله ﷺ پر فراق او جلا والي ډير وژړل.

ورونو! د دغو لېږل سوو کسانو يا د دوی د نورو امثالو څخه چې په پخوا کې لېږل سوي وه، يا تر دغه وروسته لېږل سوي دي، مور ته دا را معلومېږي چې په هر وخت او هر زمانه کې د مسلمانانو په غاړه کې دا يو مسئوليت دی چې د اسلام د تبليغ او دعوت دپاره به زيار او زحمت باسي، د مسلمانانو دپاره دا بس او کافي نه ده چې فقط په ژبه سره و وايي: زه مسلمان يم، که ته مسلمان يې نوتا د اسلام دپاره څه کړي دي؟ او د يوه مسلمان دپاره دا هم کفايت نه کوي چې په خپل ژوند کې فقط څو اسلامي آسانه کارونه عملي کوي او نور نو آرام کښيني، د يوه مسلمان دپاره دا هم بس او کافي نه دي چې وايي: زه په خپله پر خپل ځان د اسلام ټول احکام په پوره ډول سره عملي کوم، نور مي نو دروازه په ځان پسې تړلې ده د خلکو په حالاتو هيڅ سر نه ګرځوم او نه څه ورته واييم، تر هغو پوري د مسلمانانو د غاړې څخه مسئوليتونه نه ايسته

کیري تر څو پر خپلو ټولو اسلامي اعمالو د دعوت او تبلیغ د واجب عملي کول زیات نه کړي او په دغه لار کې وگلو او ښارو ته سفر و نه کړي، دا هغه امانت دی چې رسول الله ﷺ زموږ پر غاړه ایښی دی، دا هغه ضروري او لازمي وظیفه ده چې په هېڅ عصر او زمانه کې د هغه څخه خلاصیدل نسته، د څلورو مذهبو امامانو او نورو علماوو پر دې اتفاق کړی دی او وایي: په کوم ښار کې چې ته اوسېږې هلته او تر هغه ښار دباندې د دعوت د حق آداء کول پر ټولو مسلمانانو فرض کفایي دی، هر هغه ښار چې د تبلیغ او دعوت دپاره د غسي یوه ډله و نه لري چې د اسلام احکام بیان کړي او هغه وسوسې او شُبُهې چې د خلکو په فکرو کې ورگرځي، په اسلامي او ایماني دلائلو سره ورپاکي نه کړي د هغه ښار ټول خلک گنهکاره دي، حتی د عامو علماوو او فقهاوو صحي قول هم دا دی چې دغه د تبلیغ او دعوت وظیفه یوازې د نارینه پر غاړه نه ده بلکه په دغه کار کې د نارینه او ښځې د خړ او مریي مسؤلیت یوشی او برابر دی، هر یو به د خپل طاقت او امکاناتو سره برابر د اسلام په نشرولو کې حصه اخلي.

او بل د رسول الله ﷺ هغه وصیت او نصیحت چې معاذ بن جبل او ابو موسی الاشعري رضی الله عنهما ته یې وکړی، موږ ته هغه آداب رابښي چې یو مبلغ او دعوت کوونکی باید د تبلیغ او تعلیم په وخت کې په هغو آدابو او اخلاقو سره ښایسته وي.

یو دا چې د آسانتیا طرف یې د شدت او سختۍ تر طرف زیات او ډیر وي او بل یې ډیر اعتماد پر تبشیر وي نه پر تنفیر، یعنی: خلکو ته د امید طرف ډیر بیانوي نه د ناامیدی طرف، چې د دغه دپاره رسول الله ﷺ ژوندی تطبیقي مثال ورته بیان کړی او وې فرمایل: خلک اول شهادتینو ته را وېوله، که یې هغه قبول کړه بیا یې د لمانځه و آداء کولو ته را وېوله، که یې هغه قبول کړه بیا یې د زکات و ورکولو ته را وېوله، د غسي په کراره کراره او تدریج سره به خلک دین او اسلام ته را بولي، مگر هو، د تیسیر او آسانی معنی دا نه ده چې تر شرعي حدودو تېرې او تجاوز وسي، که و شرعي احکامو ته د آسانی په نامه سره تغیر ورکول سي او یا یوه گناه که څه هم کوچنۍ وي قبوله سي، دا تیسیر او آسانتیا نه ده بلکه دین ته تغیر ورکول دي.

يوه تبصره او خلاصه

مور د سيد البشر محمد مصطفيٰ ﷺ د ژوند په تېر سوي بيان کي وليدل چي اسلام څنگه او په څومره تکاليفو سره نشر او پر جزيره العرب څنگه ظاهره او غالبه سو او ټول خلک په اسلام کي داخل سوه، هر هغه څوک چي اسلام ته نه دي داخل سوي هغه مسلمانانو ته جزیه ورکوي، لکه د نجران نصارا، د تيما او وادي القري يهود او ځيني داسي نور، مگر نور عرب يا اسلام ته داخل سوه يا په بېره کي وه ځکه اوس هغه په داسي حال کي وه چي نه يې قدرت درلودی نه طاقت، مگر بالمقابل اسلام په ټوله جزيره العرب کي نشر او مسلط سو، د اسلام مرکز قوي او طاقتور سو.

مور ته د هغو رسالو او خطو په واسطه دا هم را معلومه سوه او وموليدل چي رسول الله ﷺ يو بل لوی هدف او مقصد هم بنسکاره کړی: هغه دا چي دغه دين يوازي د عربو دپاره نه دی، بلکه رسول الله ﷺ د ټول عالم دپاره بشير او نذير او رحمة للعالمين رالېږل سوی دی، چي د دغه مقصد د بنسکاره کولو دپاره يې تر روم او فارس، مصر او حبشه پوري ليکونه او رسالې ولېږل، حتی د تبوک په غزاه کي هم رسول الله ﷺ ټول عالم ته دا ورنسکاره کړه چي زما رسالت او دغه دين د ټول بشر دپاره دی.

او مور وليدل چي هر قل د روم پاچا هم د بېري په سبب د رسول الله ﷺ د مقابلي او جنگه ځان وساتي، ځکه هر قل پوه سو چي محمد ﷺ هغه را تلونکی نبي دی. او په تېر بيان کي مو په مختلفو حالاتو او جنگو کي د رسول الله ﷺ خويونه او اخلاق وليدل، د رسول الله ﷺ صبر او جهاد، ايمان او توکل، ثبات او شجاعت مو وليدل، کله چي به د مسلمانانو لښکر ماته او شکست وخوړل او خلک به په تېښته سول، خو د رسول الله ﷺ په ټينگ او ثابت درېدلو سره به بيرته هغه شکست په نصر او کاميابي بدل سو، د رسول الله ﷺ عزم او ثبات، شجاعت او دلاوري، حکمت او پوهي، لطف او شفقت په هغه اندازه سره وه چي مثل يې وجود نه درلودی.

دا مو هم وليدل چي د هجرت په نهم کال کي رسول الله ﷺ ابو بکر الصديق رضي الله عنه د حج امير ولېږی او خلکو ته يې د الله تعالى هغه احکام ورسول چي په سورة التوبه کي

نازل سوي وه، چي د هغو په جمله کي د مشرکانو څخه برائت او جلا کېدل وه او دا امر و چې پسله دغه اوسني کاله چي د هجرت نهم کال دی بيا به مشرکان د بيت الله الحرام حج نه کوي او بيت الله الحرام ته د کافرانو ور تگ منعه او حرام دی.

او په جزیره العرب کي به داسي مشرک نه پاته کيږي چي عقد او عهد نه لري، که نه هغه کسان پسله څلورو مياشتو وژل کيږي، بيا نو هغو لره امان نسته، اسلام په داسي اندازه سره نشر او قوي سو چي په ټوله جزیره العرب کي يواځني او منل سوی قدرت او طاقت اسلام و.

دغه ټول کارونه د الله ﷻ په نصرت او إرادة او بيا د رسول الله ﷺ په عزم او ثبات سره وسوه، رسول الله ﷺ خپل رسالت تبليغ کړی، امانت يې ورساوه، خپل امت ته يې نصيحت وکړی، د الله ﷻ په لار کي يې حق جهاد وکړی، پسله هغه چي په جزیره العرب کي اسلام ثابت او قائم سو، نور نو د الهي دين غالبه کول او فتوحات د رسول الله ﷺ د اتباعو وظيفه وگرځېدل، هغه چي پر ده ﷺ وه هغه يې په ښه ډول سره آداء کړه.

په دغه وخت کي سورة النصر نازل سو، سورة النصر د سورة التوبه وروسته او په حجه الوداع کي نازل سوی دی، الله ﷻ فرمايي:

﴿ إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ ﴾

ژباړه: کله چي د الله ﷻ نصرت (مرسته او کومک) او د مکې مکرمې فتحه راسي.

﴿ وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا ﴾

او ته به ويني چي په ډلو ډلو خلک د الله ﷻ دين ته داخلېږي.

﴿ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا ﴾

پس نو ته د خپل رب تسبيح، پاكي، د حمده سره وايه او د الله ﷻ څخه د خپل

امت دپاره بخښنه غواړه، بېشکه چي دغه الله ښه توبه قبلوونکی دی.

د دغه سورة په نزول سره رسول الله ﷺ ته دا ور معلومه سوه چي ما په دنيا کي

خپل را سپارل سوی کار او د رسالت مهمه وظيفه پای ته ورسول او اوس نو د آخرت

د سفر نوبت را ورسېدی، د رسول الله ﷺ د بعثت مقصد او په دنيا کي يې د استوگني مطلب چي د دين نشرول وه پوره سوه او د رسول الله ﷺ دپاره د آخرت سفر را نژدې سو، د تبليغ او رسالت مهمه وظيفه د ده ﷺ د اتباعو او امت پر غاړه پاته کيږي.

د مسلمانانو د شمېر او عدد محاسبه

اوس به د مسلمانانو د شمېر او عدد او د اسلام د کاميابۍ په باره کي څه حسابي عددونه تر نظر وباسو: د هجرت په شپږم کال کي کله چي رسول الله ﷺ حديبيې ته تشریف يو وړی فقط يوزر څلور سوه نفره ورسره ملگري وه او د هجرت په اتم کال کي يعني: تر حديبيې دوه کاله وروسته د مکې مکرمې په فتحه کي لس زره نفره ورسره ملگري وه، تر هغه لږ وروسته د تبوک په غزا کي دېرش زره نفره ورسره ملگري وه، مگر د هجرت په لسم کال کي کله چي رسول الله ﷺ حج آداء کاوه لږ تر لږه يو لک نفره ورسره ملگري وه.

تاسي دغه لوی فرق ته وگورئ! د څلورو کلو په جريان کي د مسلمانانو شمېر د يو زر څلورو سوو نفرو څخه تر يو لک نفرو هم زيات سو، دا هم بېله هغو کسانو چي حج ته نه وه راغلي او دغه لوی او مهم فرق د حديبيې د صلحي په سبب په وجود راغلی، هغه صلحه چي الله ﷻ فتحه بللي ده:

﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا﴾

دغه صلحه ولي فتحه و بلل سوه؟ حال دا چي مسلمانانو نور هم جهاد او قربانيو ته ضرورت درلودی؟ دا ځکه چي د جهاد څخه اصلي هدف او مقصد دا دی چي د مسلمانانو او نورو خلکو له منځه پردي ايسته سي او موږ مسلمانان د تبليغ او اعلاء کلمه الله څخه منعه نه کړل سو، کله چي مسلمانانو ته دا اجازه ورکړه سي چي په بنکاره او واضح ډول، بېله منعي او سانسوره د اسلام په باره کي تبليغ او خبري وکړي، فتحه نه بلکه فتوحات په وجود راځي، دا ځکه چي د اسلام دين د بشر د طبيعت او عقله سره موافق او برابر دين دی، د اسلام دين الهي او د انسانانو په گټه او مصلحت دين دی، هيڅوک د دغه الهي دين مخنيوی په عقل او منطق سره نه سي کولای، په خبرو

او د لائوسره هيشوک نه سي کولای چي دغه دين مغلوبه کړي.

د دين د بنمانو همپشه د اسلامي دين د مغلوبه کولو دپاره د زور څخه کار اخيستی دی نه د عقل او منطقه څخه، هغه چي خلک يې د دغه الهي دين د متابعت څخه منعه کول (يعني: خلک دغه دين ته نه داخلېدل) د هغه سبب د دغه دين پټول وه، د قريشو ټول کونښين دا ؤ چي اسلام د خلکو څخه پټ کړي، مسلمانان يې نه پرېښوول چي د اسلام په باره کي خبري وکړي او په خپله قريشو به بيا د اسلام تعريف او بيان په داسي شکل سره کاوه چي خلک ځني متنفره کړي، د اسلام احکام او فايدي يې نه بيانولې، بلکه ويل به يې: مسلمانان ستاسي خدايانو (يعني: بتانو ته) بد ويل او ښکتنځل کوي، ستاسي پلرونه چي پر دغه دين وه بيعقلان او ناپوهان بولي او داسي نور لکه د نن ورځي د کفارو د حقيقته خالي تبليغات، او خلک به يې هم د حق خبرو د اورېدلو څخه منعه کول، قرآن مه اورى، د مسلمانانو سره مه کښېنې، مسلمانان وحشيان او ظالمان دي، مسلمانان ترورستان او ترهگران دي او داسي نور. کله چي د قريشو سره د حديبيې صلحه وسوه د مسلمانانو او نورو خلکو په منځ کي هغه تړلي دروازې خلاصي سوې، نو به مسلمانانو د کفارو سره خبري کولې او د اسلام په حقيقت به يې پوهول، نو ځکه خلک د الله ﷻ دين ته په ډلو ډلو داخل سوه او د الله ﷻ له طرفه دغه آياتونه په حجه الوداع او په مني کي نازل سوه چي الله ﷻ فرمايي:

﴿ إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ ﴿١٠٠﴾ وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا ﴿١٠١﴾ ﴾

فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَأَسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا ﴿١٠٢﴾ ﴿١٠١﴾

عبدالله بن عباس رضي الله عنه او نور مفسرين وايي: د الله ﷻ د دغه قول مقصد او هدف دا ؤ چي اي محمده صلوات الله عليه دغه چي خلک الهي دين ته په ډلو ډلو داخلېږي، دا ستا د وفات او رحلت علامه ده، ځکه هغه چي ستا وظيفه وه هغه دي سر ته ورسول، اوس نو ستا د متابعينو او امت وظيفه ده چي دغه دين نور هم نشر کړي، امر بالمعروف او نهې عن المنکر وکړي او تر نورو خلکو دغه دين ورسوي، ځکه دين د ټولو اطرافو

څخه پوره او کامل سو.

اول: د وحيو او قانون جوړولو په لحاظ پوره سو.

دوهم: د سياسي لحاظه اسلام د يوه قوت او طاقت په حيثيت وپيژندل سو، دا نه چي يوازي په عربو کي وپيژندل سو بلکه بېله عربو نورو انسانانو هم اسلام د يوه قوي طاقت په صفت سره وپيژندی، د مخکي پر مخ اسلامي مملکت او مرکز پيدا سو، رسول الله ﷺ د مخکي پاچهانو ته ليکونه او رسالې و لېرلې، کسري، مقوقس، قيصر، نجاشي، د مخکي هغو لويو پاچهانو ته د رسول الله ﷺ رسالې ورسېدلې، د دين تبليغ وسو، اوس نو پر دغه دين او پر دغه طريقه دوام او استمرار، تگ کول او متابعت کول، د رسول الله ﷺ د امت او اتباعو کار دی، د عسکري لحاظه هم اسلام قوي سو، ټوله جزیره العرب د اسلام مرکز وگرځېده، دين ثابت او محکم سو.

رسول الله ﷺ خپله وظيفه په ښه ډول سره پای ته ورسول، لکه څرنګه چي د هجرت په نهم کال کي په ډلو ډلو خلک مدينې منورې ته د اسلام را وړلو دپاره ورتله، دغه رنگه د هجرت په لسم کال کي هم د دغو ډلو را تگ دوام درلودی، خود تاريخ ليکونکو يې دقيق تاريخ نه دی ذکر کړی.

د هجرت په لسم کال کي کومه خاصه غزاء يا سريه نه دي پېښ سوي، د تبوک غزاء د رسول الله ﷺ آخرنۍ غزاء وه، خود هجرت د لسم کال د ذوالقعدې مياشت را ورسېدل او د رسول الله ﷺ له طرفه په خلکو کي دا اعلان وسو چي رسول الله ﷺ حج کولو اړاده لري که څوک غواړي چي د ده ﷺ په ملګرتيا حج وکړي را دي سي.

حجة الوداع

ورونو! د دعوت کارونه پای ته ورسېدل، الهي رسالت تر خلکو پوري ورسول سو، پر داسي اساس يوه نوې ټولنه جوړه سوه چي ألوهيت د هر شي او هر چا څخه ايسته سو يوازي او يوازي الله ﷻ لره ثابت سو او رسول الله ﷺ د دغه امت رسول و منل سو، اوس نو لکه يو هاتفي پټ بڼ چي د رسول الله ﷺ په زړه کي وسي او دی ﷺ په دې پوه کړي چي په دنيا کي ستا اوسېدل پای او آخر ته رښېږي، ستاسي په ياد

دي كله چي رسول الله ﷺ معاذ بن جبل رضي الله عنه د هجرت په لسم كال كي يمن ته لېږي د نورو خبرو په جمله كي يې دا هم ورته و فرمايل: بنايي پسله دغه اوسني كاله دي بيا زما سره ملاقات و نه سي او بنايي ته زما مسجد او زما قبر ته راسي، معاذ رضي الله عنه د رسول الله ﷺ پر فراق ډير وژړل.

دا الله تعالى دا خوښه او اړاده وه چي د ده ﷺ رسول د خپل هغه رسالت او دعوت چي تر شل كاله زيات يې د هغه رسالت د رسولو په لار كي قسم قسم تكاليف او زحمتونه، هجرت او جنگونه كالي وه، اوس يې مېوه او ثمره، نتيجه او كاميابي وويني.

د مكې مكرمې په اطرافو كي د عربي قبيلو او د هغو د نمايندگانو سره يو خاى سي، هغه قبيلې د د ﷺ څخه د دين احكام واخلي او دى ﷺ د هغو څخه دغه شاهدي واخلي چي ده ﷺ د رسالت امانت ورساوه، رسالت يې تبليغ كړى او امت ته يې نصيحت وكړى، او رسول الله ﷺ غوښته چي خلكو ته د حج احكام وروښيي نور رسول الله ﷺ د خپل قصد اظهار او اعلان وكړى چي دى ﷺ سر كال حج ته ځي كه څوك غواړي چي د ده ﷺ په ملكرتيا حج وكړي مدينې منورې ته دي راسي.

امام مسلم د جابر رضي الله عنه څخه روايت كوي چي رسول الله ﷺ (۹) كاله په مدينه منوره كي تېر كړه او حج يې و نه كړى، خود هجرت په لسم كال كي دا اعلان وسو چي رسول الله ﷺ سر كال د حج اړاده لري نو ډير خلك مدينې منورې ته راغله او د ټولو دا اړاده وه چي په رسول الله ﷺ پسي اقتداء وكړي او داسي حج وكړي لكه دى ﷺ چي يې كوي.

نو د شنبې په ورځ چي د ذوالقعدې د مياشتي څلور ورځي پاته وه رسول الله ﷺ د حرکت كولو دپاره تيار او آماده سو او د ماپنين تر لمانځه وروسته يې حرکت وكړى ترڅو چي د ماځيگر تر لمانځه د مخه ذوالحليفې ته ورسېدى، هلته يې د ماځيگر لمونځ دوه ركعاته سفرپانه آداء كړى او شپه يې هلته په ذوالحليفه كي تېره كړه، په سبا كي يې د ماپنين تر لمانځه د مخه د اِحرام دپاره غسل وكړى، پسله غسله حضرت عائشې رضي الله عنها د رسول الله ﷺ په سر او بدن پوري خوشبويي و منبل، بيا رسول الله ﷺ اِحرام و تړى او بيا يې د ماپنين لمونځ سفرپانه دوه ركعاته آداء كړى او له دغه

خايه يې په يوه احرام د حج او عمرې نيت وکړی، چې و دغه قسم حج ته (حج قرآن) وبل کيږي، بيا نو پر خپله اوبڼه سپور سو او د مکې مکرمې پر طرف يې حرکت وکړی. جابر رضي الله عنه وايي: کله چې د رسول الله ﷺ اوبڼه د نيت ته و وتل نو ما خلکو ته وکتل، څومره چې مي سترگو ليدل کول په هغه اندازه د رسول الله ﷺ مخ ته سپاره او پياده خلک رهي وه، و چپه او راسته طرف ته يې هم د سترگو د ليدلو پر اندازه خلک رهي وه، تر شا چې مي وکتل هلته هم څومره چې زما سترگو ليدل کول خلک په پسې وه، رسول الله ﷺ زموږ په منځ کي ؤ او قرآن پر نازلېدی، يو لک نفره د حج د آداء کولو دپاره ورسره ملکري دي، سبحان الله! هغه وخت مو په ياد دی چې رسول الله ﷺ غار حراء ته يوازي تللی؟ هغه مو په ياد دي چې رسول الله ﷺ به پر عربي قبيلو يوازي گرځېدی او خلک به يې اسلام ته دعوتول؟ هغه مو په ياد دي چې رسول الله ﷺ او څو نفرو مسلمانانو د خپلو کوچنيو اولادو او کورنيو سره د مقاطعې او بنديز سختي شپې د لوړې او بېرې په حالت کي په شعب ابوطالب کي تېرولې؟ هغه مو په ياد دي چې طائف ته د تبليغ او دعوت دپاره تللی ؤ او هلته د طائف هلکانو او مريانو په ډبرو ويشتی او تر مبارکوبڼو يې ويني بهېدې؟ خون ورځ د حج د آداء کولو دپاره مکې مکرمې ته ځي او تر يو لک نفره زيات د ده متابعين او مسلمانان ورسره ملکري دي.

قصه به بيانوو خو څه نور معلومات به هم ورسره زياتوو، هغه دا چې:

دا هغه يواځنئ حج دی چې رسول الله ﷺ پسله هجرته آداء کړی دی او تر دغه د مخه حج نه ؤ فرض سوی، د حج د فرضيت په کال کي د علماء کرامو اختلاف دی، چې د هغې جملې څخه يو قول دا دی: چې حج د هجرت په نهم کال کي فرض سوی دی.

رسول الله ﷺ څلور عمرې آداء کړي دي چې په هغو کي دغه اوسنی عمره هم شامله ده چې د دغه حج سره يې کړې ده او څلور سره عمرې يې د ذوالقعدې په مياشت کي کړي دي.

او دغه حج ته ځکه حجة الوداع وبل کيږي چې رسول الله ﷺ د دغه حج په

خطبه کي وفرمايل «لَعَلِّي لَا أَلْقَاكُمْ بَعْدَ عَامِي هَذَا»

يعني: بنايي پسله دغه کاله څخه بيا ستاسي سره ملاقات و نه کړم، ستاسي سره و نه وينم، په دغه حج کي رسول الله ﷺ د خپل امت او خپلو اصحاب کرامو سره د خداي په امانې، رخصتېدل يا وداع کړې ده، نو ځکه حجه الوداع ورته ويل کيږي. څرنگه چي دغه حج پسله هجرت د رسول الله ﷺ اولني حج ؤ او د رسول الله ﷺ دا غوښتنه او اراده وه چي په دغه حج کي خلکو ته د حج احکام وروښيي، نو ځکه يې د شا وخوا و قبيلو ته هم نفرو لېږل چي رسول الله ﷺ د حج اراده لري که څوک غواړي چي د رسول الله ﷺ سره حج وکړي مديني منورې ته دي راسي، نو خود له هره طرفه ډلي راغلي چي د رسول الله ﷺ په ملگرتيا حج ته ولاړ سي.

رسول الله ﷺ د ذوالقعدې په مياشت کي د مديني منورې څخه د مکې مکرمې پر طرف حرکت وکړي په لار کي يې د خپلو ملگرو څخه يو ضعيغه او سپين ږيري سړي وليدي چي پر پښو رهي دی خو له ډيره ضعه به يې پر دوو نفرو تکیه کول، رسول الله ﷺ پوښتنه وکړه چي دغه سړي ته څه پېښه ده؟ خلکو ويل: يا رسول الله! دغه سړي نذراينسي دی چي پر پښو به حج کوي، رسول الله ﷺ وفرمايل:

«مَا يَفْعَلُ اللَّهُ بِعَذَابِ هَذَا؟»

يعني: الله ﷻ به د ده په دغه تکليف او عذاب څه وکړي؟

ورونو! د اسلام دين د آساني دين دی، دغه دين د خلکو د تکليف او عذاب دپاره نه دی راغلی، الله ﷻ پر مور تکليفونه سپکوي سختی او تکليفونه را څخه ليري کوي او پورته کوي، نو ځکه رسول الله ﷺ وفرمايل: دغه سړي امرکړي چي سپور سي او هغه هم سپور سو، دا د رسول الله ﷺ له طرفه د دين د آساني اظهار او ښکاره کول وه، نن ورځ ځيني کسان پر مسلمانانو دين سختوي او درنوي، هره مسئله چي په هغه کي د علماوو اختلاف وي دوی يې په هغه سخت او مشکل طرف پسي گرځي، مگر د دين حقيقت دا دی: څومره چي پر خلکو سپکيږي بايد د شرعي په چوکاټ کي پر سپک سي، رسول الله ﷺ ته هيڅکله د دوو کارو په منع کي اختيار نه دی ورکړه سوی مگر د هغو دوو څخه يې هغه آسانه اختيار کړي دی.

یعني: که به رسول الله ﷺ ته په دوو کارو کې اختیاری ورکړل سو که داسې کوي یا داسې، ده ﷺ به یې هغه آسانه طرف اختیاراوه، دا زموږ د دین حقیقت دی چې د آسانی دین دی، رسول الله ﷺ فرمایي «يَسِّرُوا وَلَا تُعَسِّرُوا» آسانی را ولی سختي مه کوی، مگر موږ اوس وینو چې ځیني خلک د تشدد، عنف او زېږوالي څخه کار اخلي، خودا صحي کار نه دی.

جهاد چې د اسلامي دین اساس او بنیاد دی مگر په هغه کې عنف، تشدد، د خلکو ژوند تریخول، پر خلکو سختی، را وستل دا د دغه دین مرام او مقصد نه دی، که څوک غواړي چې د تقوی او پرهیزگاری پر اساس پر خپل ځان سختي را ولي کولای سي څوک یې نه منعه کوي مگر پر نورو خلکو دروند بار ایښوول نه دي صحي. رسول الله ﷺ په لمانځه روژه او داسې نورو عبادتو کې پر خپل ځان ډیر زحمت او تکلیف را وستی، مگر پر نورو خلکو یې د عبادتو په کولو کې آسانی راوستل او دا د اسلام حقیقت دی باید ځان په خبر کړی، مگر هو، د گنهو څخه ځان ساتل حتمي او ضروري دي.

د حج په وخت ورسول الله ﷺ ته یوه ښځه راغله او یو کوچنی تقریباً د تي هلک ورسره و هغه هلک یې را پورته کړی او ویل: یا رسول الله! آیا د دغه حج کېږي؟ یعنی: حج یې حج دی او ثواب لري؟ رسول الله ﷺ وفرمایل: هو، او تالره یې هم. ثواب سته، دغي ښځې ته هم د دغه هلک پر حج ثواب ورکول کېږي، ځکه په دغه کار کې دغه ښځه هم تکلیف او زحمت زغمي، دا ده چې په غېږ کې یې اخلي، په طواف، صفا او مروا کې یې گرځوي، نو دغه کوچني ته د حج ثواب ورکول کېږي او هغه ښځه یا هر هغه څوک چې د دغه کوچني روزنه یې پر غاړه وي هغه ته هم ثواب ورکول کېږي، مگر هو، علماء کرام وايي: چې د کوچني دغه حج د هغه فرضي حج پر ځای نه درېږي، فرضي حج نه په آداء کېږي، کله چې دغه کوچنی بالغ سو هغه د اسلام حج چې طاقت یې ولري په خپلو شرائطو پر فرض دی.

تاسي ته معلومه ده چې حج پر درې قسمه دی:

اول: حج مفرد یا افراد.

دوهم: حج تمتع.

درېيم: حج قران.

حج مفرد: هغه بېله عمرې يوازي حج دی.

حج تمتع دا دی: چي د حج په مياشتو کي عمره وکړي او ځان حلال کړي (يعني: د سر به خړولو سره ځان له احرامه وباسي) خپل کالي واغوندي، کله چي د ذوالحجې د مياشتي د اتم ورځ راغله بيا د حج دپاره بل احرام وتړي. او حج قران هغه حج ته ويل کيږي: چي حج او عمره دواړه په يوه احرام آداء کړي، يعني: د حج په مياشتو کي عمره وکړي ځان له احرامه نه کړي خلاص په هغه احرام کي پاته وي، کله چي د حج موسم راسي په هغه اولني احرام چي عمره يې پکښي کړې ده حج هم وکړي.

رسول الله ﷺ دغه خپل حج، حج قران کړی دی.

د حج د دغو درو اقسامو په فضيلت کي علماء او مذهbone اختلاف سره لري، زموږ د احنافو په مذهب حج قران تر حج مفرد او حج تمتع افضل دی.

رسول الله ﷺ د مدينې منورې څخه د مکې مکرمې پر طرف ور رهي دی څو مکې مکرمې ته ور نژدې سو او شپه يې په (ذي طوى) کي تيره کړه چي د يوه ځای نوم دی او بيا د سهار تر لمانځه وروسته مکې مکرمې ته ور داخل سو چي دا د يکشنبې ورځ او د ذوالحجې پنځمه وه او اته شپې يې پر لاري تيري کړي وې، اول يې غسل وکړی او بيا مسجد الحرام ته ورغلی، پر کعبه شريفه يې طواف وکړی د صفا او مروا په منع کي يې سعي يا تگ وکړی او ځان يې د احرامه څخه په دې سبب نه کړی خلاص چي د حج قران نيت يې کړی ؤ او هديه يې هم ور سره رهي کړې وه، پسله طواف او سعي څخه د مکې مکرمې و لوړ طرف ته چي حجون ورته ويل کيږي ولاړی او هلته يې استوگنه کول او بېله فرضي طوافه څخه بيا يې بل طواف نه دی کړی.

رسول الله ﷺ د ذوالحجې په اتمه ورځ چي (يوم الترويه) هم ورته ويل کيږي د سهار تر لمانځه يا لمر را ختلو وروسته منی ته تشریف يو وړی، د ذوالحجې و اتمې ورځي ته د ترويه ورځ په دې سبب ويل کيږي چې خلکو به منی ته اوبه

وړلې، په مني کي خو اوبه نه وې، نو يې دغه ورځ د تروپې يعني: اوبه کېدلو يا اوبواخيستلو ورځ و بلل.

رسول الله ﷺ د ذوالحجې په اتمه ورځ مني ته ولاړی، د دغې ورځي د ماپسين، ماخيگر، ماينام، ماخستن او د نهمي ورځي د سهار لمنځونه يې په مني کي آداء کړه، چي دغه ټوله پنځه لمنځونه سوه او د ذوالحجې په نهمه ورځ تر لمر راختلو وروسته د مني څخه د عرفات پر طرف رهي سو، اول مزدلفې ته ورسېدی ځکه هغه په مخ او لار کي ده بيا له هغه ځايه عرفات ته ولاړی.

تر اسلام د مخه چي به قريشو حج کاوه مني ته به را و وتل او د عرفات په ورځ به تر مزدلفې پوري ولاړل، هلته به د مشعر الحرام سره پاته سوه، نور خلک به عرفات ته ولاړل مگر قريش عرفات ته نه تله په مزدلفه کي پاته کېدل او ويل به يې: موږ اهل الحرم يو او تر حرم دباندې نه وزو، څرنگه چي مزدلفه د حرم په حدود کي داخله ده او عرفات د حرم تر حدودو دباندې دی، نو قريشو د ځان دپاره دغه يو امتياز او بهتري اېنې وه چي ويل: موږ اهل حرم تر حرم دباندې نه وزو، نور ټول خلک به عرفات ته ولاړل بېله قريشو، اوس چي رسول الله ﷺ د نهم په ورځ د مني څخه د عرفات پر طرف رهي سو خلک په دې انتظار کي دي چي آيا رسول الله ﷺ به داسي وکړي لکه پخوا چي قريشو کول؟ په مزدلفه کي به پاته سي او که به د خلکو سره عرفات ته ولاړ سي؟ خاصًا اهل مکه ډير په انتظار کي وه چي رسول الله ﷺ به څه وکړي؟

مگر رسول الله ﷺ چي مزدلفې ته ورسېدی هلته نه سو پاته بلکه عرفات ته پسي ولاړی، يعني: دغه امتياز چي قريشو ځان ته اېنې دی دا د دين څخه نه دی او د الله ﷻ په دين کي امتياز نسته، بلکه عرفات د ټولو حاجيانو دپاره د درېدلو ځای دی، هغه امتياز چي قريشو ځان ته اېنې و لغوه سو او رسول الله ﷺ فرمايي: «الْحَجَّ عَرَفَةَ» يعني: حج عرفات دی، نو هر هغه څوک چي په مزدلفه کي پاته سي هغه لره حج نسته او حج يې نه صحي کېږي، او د دغه حديث شريف چي «الحج عرفه» سر هم دا دی چي هغه د جاهليت عادت او امتياز يې له منځه يووړی.

رسول الله ﷺ عرفات ته ورسېدی او هلته په نمره کي د ده ﷺ دپاره خېمه

درول سوې وه (نمره) هغه خای دی چې اوس هلته د عرفات مسجد جوړ سوی دی. رسول الله ﷺ په دغه خېمه کې واورول ترڅو چې لمر تر سر واوښتی، تر زوال وروسته رسول الله ﷺ هغه خپله مشهوره او عظیمه خطبه په داسې حال کې وویل چې یو لک او څلورویشت زره یا یو لک او څلور څلوېښت زره نفر پر را ټول وه، رسول الله ﷺ د دغو ډیرو خلکو په منځ کې ودرېدی او هغه جامعې خطبه یې وویل چې خطبه الوداع ورته ویل کېږي، دا د حج خطبه وه او رسول الله ﷺ په دې خطبه کې د دین د ځینو احکامو خلاصه بیان کړه، چې زه به اوس د هغې خطبې هغه لوی لوی ټکي درته را نقل کړم او د دغې خطبې د هرې جملې سره باید مسلمان ودرېږي، په پوره غور او دقت سره فکر پکښې وکړي ځکه هره جمله یې د هدایت او لارښوونې ستوری دی چې مسلمانانوته د دوی د دین لار روښانه کوي، رسول الله ﷺ وفرمایل:

« إِنَّ الْحَمْدَ لِلَّهِ، نَحْمَدُهُ وَنَسْتَعِينُهُ، وَنَسْتَغْفِرُهُ وَتُوبُ إِلَيْهِ، وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا وَ مِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا، مَنْ يَهْدِهِ اللَّهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ، وَمَنْ يَضِلَّهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، يَا عِبَادَ اللَّهِ! »
د الله ﷻ په تقویٰ وصیت درته کوم او د الله ﷻ اطاعت ته مورا بولم او د خبرو شروع په هغه څه سره کوم چې هغه خیر دی، اما بعد:

« أَيُّهَا النَّاسُ! اسْمَعُوا قَوْلِي، فَإِنِّي لَا أُدْرِي لَعَلِّي لَا أَلْقَاكُمْ بَعْدَ عَامِي هَذَا هَذَا الْمَوْقِفِ أَبَدًا! »

اې خلکو زه تاسې ته احکام بیانوم زما څخه یې واورئ، زه نه یم خبر ښایي پسله سر کاله په دغه خای کې بیا هیڅکله زه ستاسې سره ونه وینم،
«إِنْ دِمَائِكُمْ وَأَمْوَالِكُمْ وَأَعْرَاضِكُمْ حَرَامٌ عَلَيْكُمْ كَحَرْمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا فِي شَهْرِكُمْ هَذَا فِي بَلَدِكُمْ هَذَا.»

ژباړه: بېشکه چې ستاسې ویني، ستاسې مالونه، او ستاسې عزت یو پر بل داسې حرام دي لکه ستاسې د دغې ورځې حرمت، په دغه میاشت او په دغه ښار کې.
ورونو! د رسول الله ﷺ د خطبې ویلو سره ټول خلک چپ او ساکت سوه،

خودا معلومه خبره ده چې د رسول الله ﷺ آواز يو لک نفرو ته نه رسېدی، نو عباس بن عبدالمطلب رضي الله عنه او ربیع بن أمیه رضي الله عنه چې د صفوان بن أمیه رضي الله عنه وروړو، دغه دوه نفره چې د لوړ آواز خاوندان وه د رسول الله ﷺ خبرې او اقوال يې تر خلکو پورې رسول او رسول الله ﷺ وفرمايل:

بڼه متوجه سی! دغه خبره په هر وخت کې خو په خاص ډول د نن ورځې په حالاتو کې ډیره مهمه خبره ده خصوصاً د هغو کسانو دپاره چې بري او عام خلک وژني او د هغو کسانو دپاره چې د خلکو مالونه په حرامه سره خوري او د هغو کسانو دپاره چې بېله دليله پر نورو خلکو او د هغو پر حيثيت او شرف ږغیږي او باطلې خبرې پر کوي، دغه خلک دي د رسول الله ﷺ دغه لار ښوونې واورې، رسول الله ﷺ وفرمايل: بېشکه چې ستاسې وینې، ستاسې مالونه، او ستاسې عزت یو پر بل داسې حرام دي لکه ستاسې د دغې ورځې حرمت، په دغه میاشت او په دغه ښار کې.

نو د مسلمان وینه تویول، یا د هغه مال خوړل، یا د هغه په شرف او عزت کې خبرې کول ابدې حرام دي او داسې حرام دي لکه ستاسې د نن ورځې حرمت چې د عرفات ورځ ده او دغه میاشت چې د حرامو میاشتو څخه ده او دغه ښار چې بلد الحرام دی، یعنی: د مسلمان د وینې او مال او شرف حراموالی داسې دی لکه د حج د ورځې حرمت، په حرامه میاشت کې او په بلد الحرام کې.

دا د مسلمان د وینې د مسلمان د مال د مسلمان د عزت او شرف، حراموالی دی چې د یوه مسلمان وینه او مال، د مسلمان شرف او عزت پر بل چا داسې حرام دي چې حرمت یې د کعبې شریفې تر حرمت او د حج اکبر د ورځې تر حرمت کم نه دی. اې هغو کسانو! چې د مسلمانانو وینې په ناحقه سره تویوی، اې هغو کسانو چې د مسلمانانو مالونه په حرامه سره خوری، اې هغو کسانو چې د خلکو په عزت کې خبرې کوی، د رسول الله ﷺ دغه خطبه او دغه آخرنی وصیت په دقت سره واورې، رسول الله ﷺ د حجۃ الوداع په خطبه کې څو ځله او په تکرار سره دغه خبره کړې ده: «ان دمانکم وأموالکم وأعراضکم حرامٌ علیکم کحرمۃ یومکم هذا فی شهرکم هذا فی بلدکم هذا».

مسلمان وروڼو! لږ څه خپلو ځانو او خپلو عملو ته متوجه سی چي څومره او په کومه اندازه سره مو د رسول الله ﷺ اطاعت کړی دی؟ او څومره مو د مسلمانانو د حقوقو مراعت کړی دی؟ او بیا رسول الله ﷺ وفرمایل:

«ألا كل شيءٍ من أمر الجاهلية تحت قدمي موضوعٍ»

خبر اوسی چي د جاهلیت هر کار او عمل زما تر پښو لاندې او بې اعتباره دی.

«وَدِمَاءُ الْجَاهِلِيَّةِ مَوْضُوعَةٌ وَإِنْ أَوَّلَ دَمٍ أُضِعَ مِنْ دِمَائِنَا دَمُ ابْنِ رَبِيعَةَ بْنِ الْحَارِثِ»
 او هغه د جاهلیت وینې ایسته سوي او غورځول سوي دي. يعني: د جاهلیت د وختو څخه چي د قبائلو په منځ کي د وژل سوو کسانو انتقام او بدله پاته دي هغه لغوه دي، د هغو بدل به نه اخیستل کیږي او هغه اوله وینه چي زه یې لغوه کوم او باطلوم هغه زموږ د وینو څخه ده چي د عامر بن ربیع بن الحارث بن عبدالمطلب وینه ده.

دغه عامر بن ربیع چي د رسول الله ﷺ د اکا لمسی ؤ او د هذیل د قبیلې له طرفه وژل سوی ؤ، د هغه د قاتل څخه تر اوسه بدله او انتقام نه ؤ اخیستل سوی، رسول الله ﷺ تر هغه تېر سو او عفوه یې ورته وکړه، شروع یې د خپل قریب د ویني په معافولو او بخښلو سره وکړه نو ویل تاسي هم ټوله په دغه مکلف یاست.

او رسول الله ﷺ وفرمایل:

«وَرَبَا الْجَاهِلِيَّةِ مَوْضُوعٌ، وَ أَوَّلُ رَبَا أَضَعُ مِنْ رَبَانَا رَبَا عَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمَطْلَبِ، فَإِنَّهُ مَوْضُوعٌ كُلُّهُ»

او هغه د جاهلیت سد او ربا لغوه او باطل دي او هغه اوله ربا چي زه یې باطلوم هغه زموږ ربا ده چي زما د اکا عباس بن عبدالمطلب ربا ده.

رسول الله ﷺ ربا منعه او لغوه کړه او هغه اوله ربا چي یې باطله کړه، هغه د ده ﷺ د اکا عباس رضی الله عنه ربا وه، او وې فرمایل:

«فَاتَّقُوا اللَّهَ فِي النِّسَاءِ، فَإِنَّكُمْ أَخَذْتُمُوهُنَّ بِأَمَانَةِ اللَّهِ، وَاسْتَحْلَلْتُمْ فُرُوجَهُنَّ بِكَلِمَةِ اللَّهِ، وَلَكُمْ عَلَيْهِنَّ أَنْ لَا يُوَطِّنَ فَرَشَكُمْ أَحَدًا تَكْرَهُنَّ، فَإِنْ فَعَلْنَ ذَلِكَ فَاضْرَبُوهُنَّ ضَرْبًا غَيْرَ مُبْرِحٍ، وَهِنَّ عَلَيْكُمْ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ».

رسول الله ﷺ فرمايي: د بنځو په معامله او باره كي د الله ﷻ څخه وېرېږي، تاسي دوى د الله په امانت سره اخيستي دي او دوى تاسي ته په نكاح سره حلالي سوي دي، ستاسي پر دوى دغه حق دى چي ستاسي كور ته به داسي څوك نه پرېږدي او نه داخليوي چي ستاسي نه وي خوښ، كه يې دا كار وكړي وېې وهى، مگر داسي وهل چي نه به زخمي كيږي او نه به يې عضوه ماتېږي او د دوى پر تاسي دغه حق دى چي خواره او كالي به په ښه طريقه سره وركوى.

اې هغو مسلمانانو! چي شكل او قيافه مو د مسلمان جوړه كړې ده او د رسول الله ﷺ متابعت نه كوى، ستاسي اولنئ ظلم پر هغو بنځو دى چي ستاسي تر لاس لاندي دي، د الله ﷻ څخه وېرېږي په خپل دغه عمل سره د اسلام نوم مه بدوى، د اسلام د دښمنانو ادعاء گاني چي وايي: په اسلام كي د بنځو حقوق نسته په خپلو دغه ظالمانه اعمالو سره مه رشتيا كوى.

وړونو! رسول الله ﷺ مور ته د وهلو سبب او اندازه را ښوولي دي.

اول: د بنځي وهل هغه وخت جائز او روا دي چي په بنځه كي نه اطاعت او سر كښي پيدا سي، داسي نه چي په كورنيو چارو كي يوه سهوه او خطاء ځني پېښه سي او ته يې وهې، دغه وهل حرام او ناروا دي.

دوهم: وهل به په داسي طريقه او اندازه سره وي چي عذاب، زخم او مات به نه وي پكښې، حتئ علماء كرام وايي: چي وهل به يې په داسي شي سره وي لكه مسواك، اصلاً دا داسي وهل نه دي چي په هغه كي دي آزار او عذاب مقصد وي، بلكه د دې وهلو څخه مقصد دا دى چي اې بنځي! ستا نا فرماني داسي اندازې ته ورسېدل چي نور يې نو تحمل نه سي كېدلای او پسله دې څخه بل شئ نسته بېله طلاقه، دا هغه آخرنئ تنبېه او خبرتيا ده، نور نو د نصيحت وخت تېر سو او هغه آخرنئ مرحلې ته سره ورسېدلو، كه په دغه وهلو سره هم بنځه نه سوه اصلاح، بيا نو يو حكم يا درېيم څوك چي صلحه او فيصله كوونكى وي د سړي له طرفه راځي، او يو هم د بنځي له طرفه راځي چي يا به سم ژوند سره كوي يا طلاق او جلا والى دى، نو د دغه وهلو څخه مقصد دا سو: چي با خبره اوسه اوس مو ژوند او گذاره هغه آخرنئ

مرحلې ته ورسېدل، نه دا سي وهل چي نارينه خپل همت او غيرت، خپل حاکميت او باداري پر بنځه معلوموي، او وايي: خپله مړانه او پاچهي تا ته در بنکاره کوم، زما په مقابل کي څوک نه سي درېدلای او ته بايد پوه سي چي ته زما رانيول سوې مينځه يې. ځيني د اسلام د بنمنان دغه د بنځي د وهلو په سبب پر اسلام عيب وايي، مگر رسول الله ﷺ په هغه آخړني خطبه کي د وهلو اندازه را بنوي او فرمايي:

«ضربا غير مُبْرَح»

داسي وهل چي ماتول او زخمي کول به پکښي نه وي، چي د وهلو هيڅ اثر او علامه باقي نه پاته کيږي، بلکه دغه وهل دې ته اشاره ده چي خبره هغه خطرناکه مرحلې ته ورسېدل، که بنځه په دغه وهلو پوه سوه چي ما تر خپلي اندازې تېری کړی دی او بيرته يې اطاعت شروع کړی، نو پر تاسي د دوی خواره او لباس په ښه طريقه سره لازم دي، بيرته هغه خپل عادي او طبيعي، د خوشالي او مهرباني، ژوند شروع کيږي او اختلافات پای ته رسيږي.

رسول الله ﷺ فرمايي: بنځي ستاسي سره بندياني دي، يعني: بنځه د خپل خاوند په کور کي لکه بندي داسي ده ځکه دا داسي تصرف نه سي کولای لکه نارينه بلکه د دې خاوند د دې د رزق او نورو کارو متصرف دی، نو په دغسي حال کي بايد د دې مراعت وسي او ښه نرمه گذاره او معامله ور سره وسي، رسول الله ﷺ و فرمايل: چي دوی د خپل ځان دپاره اختيار نه لري، تاسي دوی د الله ﷻ په امانت اخيستي دي او د الله ﷻ په قانون د دوی فرجونه تاسي ته حلال سوي دي نو:

« فَاتَّقُوا اللَّهَ فِي التَّسَاءِ »

د بنځو سره په ژوند کولو کي د الله ﷻ څخه و بهرېږی.

« وَاسْتَوْصُوا بِهِنَّ خَيْرًا »

او د دوی سره ښه او د خیر گذاره او معامله کوی.

دا د رسول الله ﷺ له طرفه وصيت او لارښوونه ده چي انسانان بايد د بنځي په گذاره او معامله کي د الله ﷻ له عذابه ځان وساتي، هغه څوک چي د خپلي بنځي سره نرمه او پسته گذاره کوي ځيني خلک هغه ضعیفه بولي، خو په حقيقت کي هغه

ضعيفه نه دی بلکه دا د رسول الله ﷺ د وصیت او لارښوونې عملي کول دي.

يو سړی و حضرت عمر رضي الله عنه ته د هغه د خلافت په وختو کې ورغلی چې د خپلې
 ښځې شکایت ورته وکړي چې ښځه مې يو وخت نا وخت آواز را باندي پورته کوي.
 هغه سړی وايي: کله چې دروازې ته ور ورسېدم او دروازه مې وټکول په دغه وخت
 کې مې واوږېدل چې د عمر رضي الله عنه ښځې په خپله پر عمر رضي الله عنه آواز پورته کړی دی، سړی
 وايي: عمر رضي الله عنه هغه څوک ؤ چې ټول خلک ځني بېرېدل او اوس د ده ښځې پر ده
 آواز پورته کړی دی، وايي: زه بېرته را وگرځېدم چې زما شکایت ما ته کومه فايده نه
 را رسوي، خو حضرت عمر رضي الله عنه هغه د دروازې ټکول اوږېدلي وه او دکوره را ووتی،
 ويل سړيه لکه زه چې دي په کاروم؟

ما ويل هو، خو زما کار وسو، عمر رضي الله عنه راته ټينگ سو چې يا، را ته و وايه د څه شي
 دپاره راغلی وې؟ وايي: زه مجبوره سوم نو مې ورته و ويل: راغلی وم چې د خپلې
 ښځې د آواز لوړولو شکایت ډرته وکړم، خو ما چې ستا حال وليدی چې تر ما په کمه
 نه ؤ نو بېرته رهي سوم چې زما شکایت فايده نه کوي، حضرت عمر رضي الله عنه د محمدي
 مدرسې شاگرد را ته و ويل: سړيه دا مې اشپزي کوي، خدمت مې کوي، کالي را
 مينځي، اولادونه مې را تربيه کوي، پر دغو ټولو سربېره زما پر قهر او غضب صبر کوي،
 نوزه د دې پر لور آواز صبرونه کړم؟

نود ښځو سره نر مه گذاره ضعف نه دی بلکه د رسول الله ﷺ د وصیت عملي کول دي.

ورونو! ما ولي دغه د ښځو موضوع دومره اوږده کړه؟

ځکه زموږ په ټولنه کې داسې ډير خلک سته چې د ښځو د حقوقو هيڅ مراعت نه
 لري، دغه د دوی عمل دی چې د اسلام د دښمنانو تېر ته يې لاستی ور واچاوه، نن
 ورځ که د اسلام دښمنان دغه إدعاء کوي چې په اسلام کې د ښځو حقوق نه دي
 ورکول سوي، د هغو دليل د دغو کسانو عمل دي، زه مجبوره يم چې په دغه ترڅه
 حقيقت سره اعتراف وکړم چې هو، زموږ په ټولنه کې داسې کسان سته که د دوی
 دباندي کړه وړه وگورې په تمامه معنی پر شريعت برابر دي، ښې ږيري او لنکوټې،
 ښه لمنځونه او روژې، ښه اسلامي لباس او ښې اسلامي خبرې، حتی ځيني کسان يې

د قاري او ملا، آخندزاده او صاحبزاده، سيد او آغا په نامه سره هم يادېږي، خو که يې دننه په کورني ژوند او د کور د بنځو سره په گزاره خبر سې، مغرور او متکبر، ظالم او ستمکار دی، شرمين دی د مېړي په لباس کي، خو بيا هم دومره ويلای سم چي د دغو کسانو عمل پر دې دلالت نه کوي چي اسلام د بنځو حقوق نه دي ور کړي، بلکه دغه کسان د اسلام پر لار نه دي رهي سوي او د دوی په دغه بد عمل سره بايد د اسلام نوم بد نه سي.

(الله ﷻ دي مور او دوی ته هدايت وکړي چي د خان او د نورو حقوق وپېژنو)

او بيا رسول الله ﷺ وفرمايل:

« وَقد تَرَكْتُ فِكمَ ما لَنْ تَصَلُّوا بَعْدَهُ اِنْ اِعْتَصَمْتُمْ بِهِ، كِتَابُ اللهِ »

او ما په تاسي کي داسي شئ پرې اېښی دی که تاسي په هغه پوري لاس ونیسی حقه لار نه درڅخه ور کېږي، چي هغه کتاب الله قرآن کریم دی.

« اَيُّهَا النَّاسُ: اِنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي، وَلَا اُمَّةَ بَعْدِكُمْ، اَلَا فاعْبُدُوا رَبَّكُمْ، وَصَلُّوا حَسْبَكُمْ، وَصُومُوا شَهْرَكُمْ، وَادُّوا زَكَاةَ اَمْوَالِكُمْ، طَيِّبَةً بِهَا اَنْفُسَكُمْ، وَتَحَبَّجُونَ بَيْتَ رَبِّكُمْ، وَاطِيعُوا اَوْلِيَّاتَ اَمْرِكُمْ، تَدْخُلُوا جَنَّةَ رَبِّكُمْ »

اې خلکو! تر ما وروسته بل نبي نسته او نه تر تاسي وروسته بل امت سته، د خپل رب عبادت کوی، خپل پنځه لمنځونه آداء کوی، د روژې د مياشتي روژه نیسی، د خپلو مالو زکات ور کوی، د خپلو زړو په خوشالي يې ور کوی، ستاسي د رب د بيتي حج کوی، د خپلو آمرانو اطاعت کوی، نو به د خپل رب جنت ته داخل سی.

او رسول الله ﷺ وفرمايل:

« وَ اَنْتُمْ تُسْأَلُونَ عَنِّي فَمَا اَنْتُمْ قائلُونَ؟ قالوا نَشْهَدُ اَنْكَ قَدْ بَلَغْتَ وَاَدَيْتَ وَ نَصَحْتَ »

يعني: ستاسي څخه د قيامت په ورځ زما په باره کي پوښتنه کېږي، الله ﷻ زما په باره کي پوښتنه درڅخه کوي تاسي به څه وایاست؟ آیا تاسي دا شاهدي آداء کوی چي ما د خپل رب رسالت تبليغ کړی؟

د خلکو آوازونه په ژړا سره پورته سوه او ويل: مور شاهدي آداء کوو چي تا خپل

رسالت ورساوه، امانت دي آداء كړی او امت ته دي نصيحت وكړی او د خپل دين دپاره دي جهاد وكړی، د خلكو تر دغي شاهدي وروسته رسول الله ﷺ په خبله سبابه گوته سره يو وار آسمان ته اشاره وكړه او بيا يې خلكو ته اشاره وكړه او ويل به يې «اللهم اشهد» الهي ته شاهد اوسه، دغه د گوتي اشاره او د دغي جملې ويل يې درې واړه تکرار كړه. دغه د گوتي د اشارې څخه د رسول الله ﷺ مقصد څه و؟ مقصد يې دا و چې الهي! تا دغه قوم او امت ته زه په رسالت او نبوت را لېرلی وم او اوس ته شاهد اوسه، دغه دی زما امت شاهدي آداء كوي چې ما خپل رسالت ورساوه، امانت مي آداء كړی او خپل امت ته مي نصيحت وكړی.

پسله هغه چې رسول الله ﷺ د خطبې د ويلو او احكامو د بيانولو څخه فارغه سو د دغي ورځي د ماڅيگر په وخت كي د الله ﷻ دغه قول نازل سو چې رب ﷻ فرمايي: ﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا﴾.

[المائدة: ۳]

الله ﷻ فرمايي: چې نن ورځ ما تاسي ته ستاسي دين درپوره او كامل كړی زما نعمت مي پر تاسي تمام او پوره كړی او ستاسي دپاره مي اسلام د دين په شكل او د دين په صفت سره اختيار كړی.

نود دغه آيات د نزول وخت د جمعې او عرفات د ورځي د ماڅيگر وخت دی. ﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا﴾. د دغه آيات په نزول سره حضرت ابوبكر الصديق رضي الله عنه او حضرت عمر فاروق رضي الله عنه دوه مختلف شخصيتونه يوه وځنډل او بل و ژړل: حضرت عمر رضي الله عنه خوشاله سو ځكه اسلام پوره او كامل سو، مسلمانان كاميا به سوه نويې وځنډل.

مگر ابوبكر الصديق رضي الله عنه خواشینی سو او وې ژړل، ځكه دی پوهېدی چې د هر شي تر پوره كېدلو وروسته و هغه شي ته كمبود او نقصان راځي، نود دين پوره كېدل د رسول الله ﷺ د رحلت خبر او علامه ده.

يو وخت يوه يهودي و حضرت عمر فاروق رضي الله عنه ته و ويل: ستاسې په كتاب كي يو آيات دی كه دغه آيات پر مور نازل سوی وای مور به د دغه آيات د نزول ورځ زموږ

دپاره اختر گرځولی وای، حضرت عمر فاروق رضی الله عنه وویل: کوم آیات؟
یهودي وویل: دغه آیات:

﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا﴾.

حضرت عمر فاروق رضی الله عنه وویل: په والله په هغه ورځ چې دغه آیات نازل سو پر مور مسلمانانو دوه اخترونه سره یوځای سوي وه، دغه آیات د هجرت د لسم کال د حجه الوداع په موسم کې د جمعې او عرفات په ورځ د ماڅيگر په وخت او په داسې حال کې نازل سو چې د عرفات پر میدان د رسول الله صلی الله علیه و آله پر شا وخوا تر څلوېښتو زرو زيات اصحاب کرام را گرځېدلي وه، نو حضرت عمر رضی الله عنه د دغه آیات په نزول سره خوشاله سو.

مگر ابوبکر الصديق رضی الله عنه وژړل، خلکو پوښتنه ځني وکړه چې ولي ژاړې؟ ده رضی الله عنه وویل: هر شئ چې پوره سي خامخا نقصان ورته راضي او دا د رسول الله صلی الله علیه و آله د وفات خبر دی، ابوبکر الصديق رضی الله عنه د دغه آیات څخه دغه مقصد واخيستی چې دين پوره سو نور رسول الله صلی الله علیه و آله زموږ له منځه تلونکی دی.

پسله خطبې ويلو حضرت بلال رضی الله عنه آذان وکړی او بيا يې اقامت و وایه او رسول الله صلی الله علیه و آله خلکو ته د ماښين لمونځ ورکړی، دوهم وار بيا اقامت و ويل سو او رسول الله صلی الله علیه و آله خلکو ته د ماڅيگر لمونځ ورکړی او رسول الله صلی الله علیه و آله د دغو لمنځو په منځ کې نور لمونځ سنت يا نفل نه دی آداء کړی.

بيا نو رسول الله صلی الله علیه و آله پر خپله اوبڼه سپور سو او په عرفات کې د درېدلو پر ځای مخ پر قبله و درېدی او تر لمر لوېدلو پوري يې هلته تهليل او تکبير وایه دعاوي يې کولې تر لمر لوېدلو ورسته د مزدلفې و طرف ته په داسې حال کې رهي سو چې آسامه بن زيد رضی الله عنه يې پر خپله اوبڼه تر شا ورسره سپور يا کنجوغه کړی ؤ، کله چې مزدلفې ته ورسېدی هلته يې د ماښام او ماخستن لمنځونه په يوه آذان او دوه اقامته سره آداء کړه او د دغو لمنځو په منځ کې يې نه نقلونه کړي دي او نه يې تسبيحات ويلي دي، د لمنځو تر آداء کولو وروسته يې دالته په مزدلفه کې د سپېدو تر چاودلو پوري څنگ واچاوه او بيا يې د سهار لمونځ په يوه آذان او يوه اقامت سره آداء کړی، تر لمانځه

وروسته و مشعر الحرام ته ورغلی، سخ پر قبله و درېدی دعاوي يې وکړې، تکبير او تهليل يې ووايه او تر هغو دلته ولاړ و چې بڼه روښنايي سوه او د لمر تر را ختلو د مخه د مزدلفې څخه د مني پر طرف پر خپله اوبڼه رهي سو او دلته يې فضل بن عباس رضي الله عنه تر شا ورسره سپور يا کنجوغه کړی و، څو وادي محسر ته ورسېدی او هلته يې خپله اوبڼه څه چابکه کړه (وادي محسر هغه شېله ده چې په هغه کې د ابرهه فيل پر پوتی او د کعبې شريفې پر طرف نه تلی) او بيا له دغه ځايه و جمره الأولى ته ورغلی (جمرة الأولى) چې جمره الكبرى او جمره العقبه هم ورته ويل کيږي او مور لوی شيطان ورته وايو، دغه شيطان يې په اوو کوچنيو ډبرو سره وونستی او د هر ویشلو سره يې د (الله اکبر) تکبير وايه او بيا د هدیو د حالېدلو ځای ته ورغلی، هلته رسول الله ﷺ (۶۳) اوبڼان په خپل مبارک لاس سره حلال کړه او پاته (۳۷) اوبڼان حضرت علي رضي الله عنه حلال کړه چې ټول سل اوبڼان سوه.

بيا له دغه ځايه رسول الله ﷺ پر خپله اوبڼه سپور سو او کعبې شريفې ته ورغلی هلته يې طواف زيارت يا فرضي طواف وکړی او د ماپښين لمونځ يې په مسجد الحرام کې آداء کړی، بيا د زمزم څاه ته ور تېر سو چې هلته بني عبدالمطلب اوبه را کښلې او خلک يې په اوبه کول، رسول الله ﷺ و فرمايل: يا بني عبدالمطلب! اوبه را وکارې، که زه پردې نه بهرېدلای چې بيا به خلک پر سقايه نزاع او شخړه در سره کوي ما به هم ستاسي سره را کښلي وای، هغویوه سلواغه اوبه ورسول الله ﷺ ته ور کړې او رسول الله ﷺ د زمزم اوبه وڅښلې، په دغه ورځ هم چې د ذوالحجې لسمه ورځ وه او يوم النحر ورته ويل کيږي رسول الله ﷺ د څابښت پر وخت خطبه و ويل، په دغه خطبه کې يې ځينې هغه احکام تکرار کړه چې پرون يې د عرفات په خطبه کې فرمايلي وه او ځينې نور احکام يې هم بيان کړه، که څه هم دغه احکام په پخوا کې ښوول سوي او بيان سوي وه خو دلته يې بيا د هغو تائيد او تاکيد وکړی ځکه اوس ډير خلک سره يو ځای سوي دي، نو رسول الله ﷺ غوښته چې مسلمانان دغه احکام د ده ﷺ څخه مستقيم او بېله واسطې واوري.

امام بخاري او امام مسلم د ابوبکر الصديق رضي الله عنه څخه روايت کوي چې

رسول الله ﷺ د یوم النحر په ورځ مور ته خطبه وویل، او وې فرمایل:

« أَيُّهَا النَّاسُ! إِنَّمَا التَّسْبِيُّ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ ».

ورونو! الله ﷻ یو کال دوولس میاشتي گرځولی دی او د دغو دوولسو میاشتو څخه یې څلور میاشتي حرامي کړي دي، چي په هغو میاشتو کي جنگ او تجاوز حرام و، مگر عربو په دغو حرامو میاشتو کي تصرف او اړول کول، د خپل مزاج او غوښتني سره موافق یې پرله اړولې.

حرامي میاشتي کومي وې؟ حرامي میاشتي رجب، ذوالقعدة، ذوالحجه او محرم وې، رجب یوه میاشت وه عربو کولای سواي چي په دغه میاشت کي له جنگ او تجاوز څانونه را وگرځوي او هغه نوري درې میاشتي پرله پسې وې، نو عربو ته دا سخته او مشکله وه چي دغه درې میاشتي دي پرله پسې د جنگ، چور او چپاوله لاس واخلي، ځکه د دوی ژوند لکه د څیړونکو حیواناتو په چور او چپاول سره و، نو د دغو درو میاشتو دپاره یې چم او حیلې جوړولې، په میاشتو کي به یې تغیر راوستی، مثلاً: کله چي به ذوالحجه تېره سوه نو دوی به ویل محرم یوه میاشت وروسته کوو او ځنډوو، نو به یې د ذوالحجې او محرم په منځ کي یوه زیاته میاشت ور واچول، چي په دې حساب سره به کال دیارلس میاشتي سو، یا به یې صفره تر محرمي را د مخه کړه، محرم ته به یې صفره ویل او بیا هغه راتلونکې میاشت محرم وه، په میاشتو او وختو یې لوبي کولې او د خپل طبیعت سره موافق یې سره اړولې، چي د دغه اړولو په نتیجه کي حج پر خپل وخت او خپله میاشت کي نه و او نه پر خپل وخت آداء کېدی او دا ډیره لویه غلطیاده چي وختونه او تاریخونه واړول سي.

نور رسول الله ﷺ غوښته چي د دغې غلطیا علاج وسي او هغه علاج یې په دغه حجه الوداع کي وکړی چي نسئ یې باطله کړه او ویل: نسئ نسته، چي د نسئ څخه مقصد دغه د میاشتو اړول او ځنډول دي.

الله ﷻ فرمایي:

﴿ إِنَّمَا التَّسْبِيُّ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ ﴾ (التوبه: ۳۷)

يعني: بيشڪه دغه د مياشتو اڀرول په كفر کي زياتوب دی.

او هغه د مخه چي عربو دغه کار کاوه هغه جهالت و، دغه يوه مياشت به يې يو کال حلاله بلل او بل کال به يې بيا حرامه بلل. (د مياشتو حرمت يې سره اڀراوه)
نورسول الله ﷺ په دغه خطبه کي وفرمايل:

« اِنَّ الزَّمانَ قَدْ اسْتَدَارَ كَهَيْتِه يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْاَرْضَ »

يعني: دغه چي اوس مور حج پکښي کوو واقعا او حقيقتا ذوالحجه ده، بله مياشت نه ده چي مور دي هغه دکفارو د اڀرولو په سبب خطا وتلي يو، هو، خلکو مياشتي پرله اڀرولي وې او ډير ځله حج پر خپل وخت نه کېدی، خو د دغه اڀرولو په آخر کي چي دغه اوس دی بيرته د حج مياشت، ذوالحجه هغه خپل واقعي وخت ته راغله، لکه په هغه ورځ چي الله ﷺ پيدا کړې وه، نوکه اوس پر دغه حال پسي پاته سي او بيا يې څوک وا نه روي نو هر شئ پر هغه خپل وخت دی، نه بيا روژه اوږي نه حج، چي خلکو ته دا شک نه سي پيدا چي کفارو مياشتي پرله اڀرولي وې، خو په دغه اڀرولو کي بيرته هره مياشت پر هغه خپل وخت راغله.

« اَلَا هَلْ بَلَغْتُ اللّٰهَمَّ فَاشْهَدُ »

يعني: الهي ته شاهد اوسه چي ما خلکو ته د اسلام احکام ورسول.

او بيا رسول الله ﷺ وفرمايل: دا کومه مياشت ده؟ مور وويل: الله او رسول الله ښه په خبر دي، رسول الله ﷺ ساکت او چپه خوله سو، تر داسي اندازې چي زمور خيال سو چي اوس به يې بېله هغه خپله نامه په بل نامه سره وېولي او بيا يې وفرمايل: آيا دا ذوالحجه نه ده؟ مور وويل: هو ده، بيا يې وفرمايل: دا کوم ښار دی؟ مور وويل: الله او رسول الله ښه په خبر دي، رسول الله ﷺ بيا ساکت سو، تر داسي اندازې چي زمور خيال سو چي اوس به يې بېله هغه خپله نامه په بل نامه سره وېولي او بيا يې وفرمايل: آيا دا بلد الحرام نه دی؟ مور وويل: هو، دی او بيا يې وفرمايل: دا کومه ورځ ده؟ مور وويل: الله او رسول الله ښه په خبر دي، رسول الله ﷺ بيا ساکت سو، تر داسي اندازې چي زمور خيال سو چي اوس به يې بېله هغه خپله نامه په بل نامه وېولي او بيا يې وفرمايل: آيا دا يوم النحر نه ده؟ مور وويل هو ده، نورسول الله ﷺ وفرمايل:

چي ستاسي ويني او ستاسي مالونه او ستاسي عزت او آبرو، يو پر بل داسي حرام دي لکه د دغي ورځي حرمت په دغه بناړ کي او په دغه مياشت کي. دا بيا د رسول الله ﷺ له طرفه تائيد او تاکيد دی چي مسلمانان بايد يو د بل په وينو، يو د بل په مالو، يو د بل په عزت کي بې پروايي و نه کړي، د دغو درو شيانو احترام بايد حتماً او لازماً وساتل سي، ښه متوجه سي دغه اسلامي احکام دي او عملي کول يې خامخا حتمي او ضروري دي.

رسول الله ﷺ بيا و فرمايل: او تاسي به د خپل رب په حضور کي ودرېږي ستاسي څخه به ستاسي د عملو پوښتنه وکړي، ترما وروسته ضلالت او بدي لاري ته مه ورگرځي چي ځيني ستاسي د ځينو نورو غاړي ورپرې کوي يعني: يو د بله مه سره وژني.

ألا هل بلغت؟

آيا ما دغه احکام تر تاسي پوري در ورسول؟

خلکو ويل: هو، رسول الله ﷺ و فرمايل: اللهم اشهد. الهي ته شاهد اوسه.

رسول الله ﷺ احکام بيانول او د خلکو څخه يې اقرار اخيستی چي ما دغه الهي احکام در ورسول؟ کله چي به خلکو ويل: هو، نو به يې الله ﷻ دغه د دوی پر اقرار شاهد کړی، چي الهي دغه دي دوی اقرار کوي چي ما خپل رسالت رسولی دی او بيا يې و فرمايل: دغه حاضر خلک دي دغه احکام و غائبو خلکو ته ورسوي او ډير ځله داسي پېښېږي چي هغه څوک چي دغه احکام ور ورسېږي تر دغه اوسني اورېدوتکي د زياتي حافظې خاوند، پوه او عملي کوونکی وي.

ورونو! دغه د اسلامي احکامو بيانول او تر خلکو پوري رسول د هر مسلمان وظيفه ده، هر څوک چي څومره معلومات لري هغه بايد تر خلکو پوري ورسوي.

او رسول الله ﷺ و فرمايل: هغه د جاهليت فخرونه لغوه او باطل دي، يعني: په جاهليت کي چي به خلکو په دنيوي شيانو فخر کاوه هغه فخرونه نه اعتبار لري او نه فخر بلل کيږي بېله دوو کارو څخه چي سډانه او سقايه ده، يعني: د کعبې شريفي د آبادولو او خدمت کولو شرف چي سډانه ورته ويل کيږي پاته دی او بل د حاجيانو د خدمت کولو او اوبو رسولو شرف چي سقايه ورته ويل کيږي پاته دی، هر هغه څوک

چې د بيت الله الحرام ساتنه او حفاظت کوي او هر هغه څوک چې د حاجيانو خدمت کوي، دغه شرف، شرف دی، که څوک فخر په وکړي کولای يې سي، مگر د جاهليت هغه نور فخرونه لغزه او باطل دي، هيچا ته نه بنايي چې په نسب او قوميت فخر وکړي. او بيا رسول الله ﷺ د څو نورو احکامو تاکيد او تکرار وکړ چې د هغې جملې څخه يې وفرمايل: « وَالْعَمْدُ قَوْلٌ » يعني: په قصد سره، د يو چا وژل قوت دی.

چې د هغه په باره کې د اسلام حکم داسې دی: که يو چا قصداً يو څوک و وژي او د مقتول ورثې خامخا د قاتل وژنه غوښتل نو قاتل په قصاص سره وژل کېږي او که يې ديت قبول کړي بيا به ديت ورکول کېږي، يا دا چې عفو ورته وکړي، په دغه درو شيانو کې د مقتول ورثه يا د وژل سوي نفر پاته اقرباء اختيار لري.

او د قصدي وژلو شُبُهه! هغه چې په لرگي يا ډبره يې و وژني يا په داسې شي يې و وهي چې هغه شئ په عادت او اصطلاح کې د وژلو اسلحه نه وي او عادتا څوک نه په وژل کېږي خو هغه و وژل سو، و دغې وژني ته شُبُهه عَمَد ويل کېږي، ځکه دغه وژنه نه په خطا سره ده نه په قصد سره، نو دغه قتل يا وژنه (شُبُهه عَمَد) دی، په دغسې وژلو کې پر قاتل سل اوښه دي چې ديت ورته ويل کېږي او که چا تر دغه زيات غوښتل چې يا! دغه وژل سوي نفر شريف اوسر د ر و، رسول الله ﷺ فرمايي: که چا د ډير او زيات غوښتنه کول هغه څوک د جاهليت له اهله څخه دی، د انسانانو په منځ کې فرق او تميز نسته د هر يوه ديت سل اوښه دی.

بيا رسول الله ﷺ وفرمايل: اي خلکو شيطان د دې څخه نا اميده سو چې د هغه عبادت دي ستاسې په مخکې وسې، يعني: اوس د شيطان هيڅ دا اميد نسته چې بيا دي په جزيره العرب کې د ده عبادت وسې، مگر هغه په دې راضي سو چې بېله عبادته يې په نورو داسې شيانو کې اطاعت او متابعت وسې چې تاسې يې کوچني بولي. يعني: په جزيره العرب کې توحيد ثابت او برقراره سو، شيطان هيڅ دا اميد نه لري چې بيرته دي هغه بنکاره شرک و جزيره العرب ته را وگرځي، که شرک هم راسې هغه به په لږ او په بل شکل سره وي، مگر دا چې د بتانو عبادت دي داسې وسې لکه پخوا چې کېدی دا امکان نه لري، نو شيطان په دې راضي سو چې په نورو

داسي شيانو کي يې متابعت وسي چي تاسي يې سپک او کوچني بولي او بيا رسول الله ﷺ و فرمايل :

« أَيُّهَا النَّاسُ! إِسْمِعُوا قَوْلِي وَاعْقُلُوهُ، تَعْلَمَنَّ أَنَّ كُلَّ مُسْلِمٍ أَخٌ لِمُسْلِمٍ، وَأَنَّ الْمُسْلِمِينَ إِخْوَةٌ فَلَا يَحِلُّ لِأَمْرٍ مِّنْ أَخِيهِ إِلَّا مَا أَعْطَاهُ عَنْ طِيبِ نَفْسٍ مِّنْهُ، فَلَا تَظْلَمُنَّ أَنْفُسَكُمْ. اللَّهُمَّ هَلْ بَلَغْتُ؟ »

اې خلکو! زما خبري واوري او ځانونه په پوه کړي، پوه سي چي هر مسلمان د بل مسلمان ورور دی او ټول مسلمانان يو د بل سره وروڼه دي، نو هيچا ته نه دا اجازه سته او نه ورته روا دي چي د ورور د مال څخه بېله اجازې يوشئ واخلي، مگر هر هغه شئ چي د ده ورور يې په خپله رضاء او خوشاله زړه ورکړي هغه ورته روا او حلال دی، نو د بل د مال په اخیستلو سره پر خپلو ځانو ظلم مه کوی.

علماء کرام وايي: حتی که څوک يو مسواک د هغه د خاوند بې اجازې واخلي دا حلال او روا کار نه دی، هيڅ مسلمان به د خپل ورور د مال څخه بېله اجازې هيڅ شئ نه اخلي.

او بيا به رسول الله ﷺ و فرمايل :

« أَلَا هَلْ بَلَغْتُ اللَّهُمَّ فَاشْهَد »

آيا ما احکام ورسول؟ چي خلکو به ويل هو، ده ﷺ به و فرمايل: الهي ته شاهد اوسه. او رسول الله ﷺ و فرمايل: پسله ما خپل پخواني کفر ته مه گرځي چي ځيني ستاسي د ځينو نورو غاړي ورپرې کوي او وژني يې، ما په تاسي کي داسي شئ پرې ايښی دی که تاسي په هغه عمل وکړی نه گمراهان کېږی چي هغه کلام الله قرآن مجيد دی، أَلَا هَلْ بَلَغْتُ، اللَّهُمَّ اشْهَد،

او وې فرمايل: « أَيُّهَا النَّاسُ: إِنَّ رَبِّكُمْ وَاحِدٌ »

اې خلکو! ستاسي رب يو دی او پلار مو يو دی، تاسي ټول له آدمه پيدا سوي ياست او آدم د خاورو څخه پيدا سوی دی، د الله ﷻ په حضور په تاسي کي ښه او بهتر هغه څوک دی چي پر هېزگارو او متقي وي، هيڅ عربي لره پر عجمي فضيلت او شرف نسته مگر په تقوی او پر هېزگاري سره.

ورونو: دغه قومیت او نژاد پرستي چې اوس یې د رسول الله ﷺ امت سره پاشلی او ټوک ټوک کړی دی، جنګونه او اختلافات یې په منځ کې پېښ دي، رسول الله ﷺ دغه ټوله لغوه کړې او باطل کړې دي، دا د اسلام د دښمنانو دسیسې دي، واقعي شرف او فضیلت په تقویٰ کې دی په قومیت او نسب کې شرف نسته.

ألا هل بلغت؟ آیا ما د اسلام احکام درته بیان کړه؟ تاسې ته مې درو رسول؟ خلکو ویل هو، رسول الله ﷺ وفرمایل: حاضر خلک دي یې غائبو ته ورسوي، يعني: دغه احکام یوازې د حاضر او موجودو خلکو دپاره نه دي، بلکه دغه احکام ټول امت دپاره دي او هر نسل دي یې وراثلونکي نسل ته رسوي.

او رسول الله ﷺ وفرمایل: اې خلکو الله ﷻ هر وارث (هر میراث وړونکي) ته د میراث څخه د هغه حصه ور وپېښې او معلومه کړې ده، په میراث کې باید لوبې او اړول و نه سي (لکه اوس چې ځینې خلک خپلې لوبې د ده له میراث څخه باسي) خو په الهي دین کې د هر نفر حصه معلومه او محدوده ده د الله ﷻ په معلوم او محدودو احکامو کې تغیر راوستل حرام او نا روا دي، هر چا ته باید د هغه حصه ورکول سي او ترثلث یا درېیمې حصې زیات وصیت کول نه دي روا، يعني: یو څوک غواړي چې د خپل پاته مال په باره کې وصیت وکړي دا جائزه ده چې وصیت او تصرف پکښې وکړي، مګر دا نه ده صحي چې وصیت او تصرف یې د ده د مال تر درېیمې حصې زیات وي، د مړي د مال درېیمه حصه د مړي ده په هغه کې یې وصیت او تصرف چلېږي او هغه نور مال یې د وارثانو دی، نو رسول الله ﷺ دا را وښوول چې یو څوک د خپل مال تر درېیمې حصې زیات نور تصرف نه سي کولای.

او بیا رسول الله ﷺ وفرمایل:

« وَالْوَلَدُ لِلْفَرَّاشِ، وَلِلْعَاهِرِ الْحَجَرِ »

يعني: که د یوې ښځې کوچنی پیدا سو د دغه کوچني نسبت د هغې ښځې و مېړه ته کیږي، د هغه اولاد دی او که بیا چیرې زنا ثابته سوه بیا نو حجر یا رجم دی، يعني: تر مرګه په ډبرو ویشتل کیږي، داسې باید و نه سي لکه اوس چې په ځینو اسلامي وطنو کې د شریعت په احکامو کې لاس وهل کیږي او اړول کیږي، د الله ﷻ

احکام او قانون يې بل بشري قانون ته اړولی دی، چي پر زاني او زانيې په بند يا نورد جزاء سره حکم کيږي، رسول الله ﷺ په ډاگه او ښکاره سره فرمايلي دي: چي زاني او زانيې لره حَجْر يا رجم دی، البته هغه زاني يا زانيه چي تکاح يې کړې وي.

او بيا رسول الله ﷺ وفرمايل:

«مَنْ ادْعَى إِلَى غَيْرِ أَبِيهِ أَوْ تَوَلَّى غَيْرَ مَوَالِيهِ، فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ وَ مَلَائِكَتِهِ وَ النَّاسِ أَجْمَعِينَ»
يعني: که د يو چا نسبت بېله خپله پلاره بل چا ته وسو (لکه په جاهليت کي چي به داسي کېدل چي د بل چا زوی به يې د ځان زوی باله) يا دا چي يو څوک د يو چا مولی وي او نسبت يې بل چا ته وسي (مولی و آزاد سوي مريي ته ويل کيږي) نو کله چي يو مريي آزاد سي پلار خو يې نه دی معلوم نو نسبت به يې هغه خپل مالک ته کيږي، داسي ويل کيږي چي: فلانی مولی فلانی د هغه خپل مالک نوم يې ورسره يادېږي، مثلاً ابو حذيفه رضي الله عنه چي کله خپل مريي چي سالم نومېدی آزاد کړی، نو داسي ويل کېدل: سالم مولی ابو حذيفه، نسبت يې هغه خپل پخواني مالک ته وسو او پر دغه ولايه شرعي او فقهي احکام بناء کيږي، نو بايد نسبت يې هغه خپل مالک ته وسي نه بل چا ته، نو ځکه رسول الله ﷺ وفرمايل:

«مَنْ ادْعَى إِلَى غَيْرِ أَبِيهِ أَوْ تَوَلَّى غَيْرَ مَوَالِيهِ، فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ وَ مَلَائِكَتِهِ وَ النَّاسِ أَجْمَعِينَ»
هر هغه څوک چي د يو چا نسبت بېله خپله پلاره بل چا ته کوي، يا د يوه آزاد سوي مريي نسبت بېله خپل پخواني مالک بل چا ته کوي پر هغه دي د الله جبار او ملائکو او ټولو خلکو لعنت وي. اُلا هل بلغت؟ آيا ما احکام در ورسول؟ خلکو ويل: هو، نور رسول الله ﷺ وفرمايل: «اللَّهُمَّ اشْهَدْ» الهي! ته شاهد اوسه.

وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ رَحْمَةُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ.

دا هغه مشهوره خطبه الوداع وه چي رسول الله ﷺ په دغه خطبه کي د اسلام ځيني احکام خلاصه کړي دي، خاصتاً هغه احکام چي په هغو کي د خلکو له طرفه تغير او تبديل را وستل کېدی او په هغه وختو کي فساد پکښي پېښېدی، نور رسول الله ﷺ د هغو تاکيد وکړی.

بيا نور رسول الله ﷺ د تشریح په ورځو کي په منی کي اوسېدی، مناسک يې

آداء کول او خلکو ته يې د حج شرعي احکام ور بنوول، د ابراهيم عليه السلام د حنيف ملت شرعي هدايتونه او لار بنووني يې ورته کولې او هغه د مشرکانو د شرک آثار او علامې يې محوه کولې.

رسول الله ﷺ دغه د تشرېق په ورځو کې په مټي کې هم خطبه ويلې ده، خو د دغه وخت خطبه يې هم داسې وه لکه د يوم النحر خطبه او دغه خطبه يې د سروره النصر تر نزول وروسته فرمايلې ده.

او بيا د ذوالحجې په ديارلسمه ورځ رسول الله ﷺ د مټي څخه و خيف ته ولاړی، پاته ورځ او شپه يې هلته تېرکړه، د ماپنين، ماخېگر، ماينام او ماخستن لمنځونه يې هلته آداء کړه، بيا يې څه آرام او راحت وکړی، بيا کعبې شريفې ته د طواف وداع دپاره ورغلی او خپل اصحاب کرام يې هم په طواف وداع سره امر کړه، رسول الله ﷺ په خپل حیات کې د آخر وار دپاره مسجد الحرام ته داخلېږي، تر طواف وداع وروسته رسول الله ﷺ ملتزم ته ورغلی، ملتزم د کعبې شريفې د ديوال هغه حصه ده چې د حجر اسود او د کعبې شريفې د دروازې په منځ کې ده، دا دوسره ځای دی چې فقط دوه نفره پکښې ځايېږي، رسول الله ﷺ دغه ملتزم ته و درېدی خپل مبارک نس يې په ملتزم پوري و منلاوه؛ سته بارخو يې پر دغه دېواله کښېناوه او دواړه لاسونه يې لوړ پر ديواله ونيول، يعنې: ټول مبارک جسم يې په ملتزم پوري و منلاوه اوس نو دعاء کوي او ژاړي، ژاړي او دعاء کوي، لکه دا چې د الله ﷻ ملاقات ته شوق وي، امت ته دعاء کوي، مور او تاسې ته دعاء کوي، فراق را نژدې دی، حضرت عمر فاروق رضي الله عنه و ژړل، رسول الله ﷺ فرمايل: هو ژاړه يا عمر! دغه دژړا ځای دی، يعنې: که دلته ونه ژاړې نو چيرې به ژاړې؟

او بيا رسول الله ﷺ د ملتزم څخه را ايسته سو او غواړي چې د مکې مکرمې څخه ووزي، بيا يې خلک سره را ټول کړه د وداع او رخصتېدلو حالت دی او وي فرمايل: اې خلکو! زه بشر يم قريبه ده چې زما د رب قاصد راسي او زما روح قبض کړي او ستاسې څخه زما د رب په حضور زما په باره کې پوښتنه کيږي، نو تاسې به زما رب ته څه وایاست؟ خلکو وويل: مور به و وايو:

« بَلَّغْتَ وَ وَقَيْتَ وَ أَدَيْتَ فَجَزَاكَ اللهُ خَيْرًا مَا جَزَا نَبِيًّا عَنْ أُمَّتِهِ وَرَسُولًا عَنْ قَوْمِهِ »
 ژباړه: تا تبليغ وکړې، تا امانت ورساوه، تا خپله وظيفه آداء کړه. الله ﷺ دي
 داسې د خیر بدله درکړې لکه یوه نبي ته چې له خپله امته او یوه رسول ته له خپله
 قومه څخه ورکول کيږي، رسول الله ﷺ وفرمايل: الحمد لله، الحمد لله.
 په حجه الوداع سره د اسلام احکام ثابت، پوره او کامل سوه او وحی هم پای ته
 ورسېدې، پسله دغه وخته بېله یوه آیاته نور قرآن مجید نه دی نازل سوی، قرآن
 مجید، کتاب الله، آسماني وحی پوره او پای ته ورسېدې، اوس چې رسول الله ﷺ د
 حج مناسک پای ته و رسول نو د مدینې منورې پر طرف رهي سو، رسول الله ﷺ
 مدینې منورې ته ځي نه د دې دپاره چې هلته آرام او هوسا ژوند وکړي، بلکه غواړي
 چې نور هم د الله ﷺ په لار کې خپل جهاد او ستړیا ته دوام ورکړي.

د رسول الله ﷺ آخرنۍ سریه

رسول الله ﷺ د حج د مناسکو تر آداء کولو وروسته د مکې مکرمې څخه مدینې
 منورې ته ورسېدی او د هجرت یوولسم کال شروع سو.
 هلته د روم د دولت غرور او کبریا داسې اندازې ته رسېدلي وه چې د حق او
 حق منلو څخه یې انکار کاوه، د دوی د متابینو څخه چې به هرچا د حق متابعت
 خوښ او اختیار کړی یا په بل عبارت اسلام ته به داخل سو د روم له طرفه وژل کېدی،
 لکه دا کار چې یې د فروه بن عمرو الجذامي سره وکړی، دغه فروه رضي الله عنه د روم له طرفه
 په شام کې د معان د ښار والي او عسکري مشر و او مسلمان سو، خورومیانو و وژی چې
 قصه یې مخ کې تېره سوه، د روم د حکومت د دغې سرکښۍ او جرئت په سبب د
 هجرت د یوولسم کال د صفرې په میاشت کې رسول الله ﷺ یو لوی لښکر جوړ کړی،
 د دغه لښکر مشر او قومندان یې أسامه بن زید بن الحارثه رضي الله عنه مقرره کړی او دا امر یې
 ورته وکړی چې د بلقاء او داروم مخکې به تر پښو لاندې کړې (بلقاء او داروم) په
 فلسطین کې دوه ښاره دي، د دغه لښکر په لېږلو سره د رسول الله ﷺ مقصد دا و چې
 یو خوروم او رومیان و بېروي او بل هغه عرب چې دغه د روم په سرحدې منطوقو کې

پراته دي مطمئن سي او داسي گمان يې نه سي: که نصارا پر مور حمله وکړي څوک نسته چي دوی ته جزاء ورکړي او هر هغه څوک چي اسلام ته داخل سي هغه د روميانو له طرفه وژل کيږي، لکه فروه رضي الله عنه چي ووژل سو، نور رسول الله ﷺ د دغسي گمانو او تشويشاتو د ليري کولو او د روم د بېرولو دپاره دغه لښکر جوړ کړی او د دغه لښکر قومندان اسامه بن زيد رضي الله عنه وټاکل سو.

اسامه رضي الله عنه په دغه وخت کي نوی ځوان ؤ چي عمر يې د اتلسو او شلو کلو په منځ کي ؤ، رسول الله ﷺ د اصحاب کرامو مشران امر کړه چي په دغه لښکر کي د افرادو په صفت ور سره ولاړ سي، په دغه لښکر کي د اسامه رضي الله عنه د عسکرو څخه ابوبکر الصديق رضي الله عنه عمر بن الخطاب رضي الله عنه او نور د صحابه کرامو مشران موجود وه، د دغه لښکر جوړېدل په هغه وخت کي وه چي د رسول الله ﷺ د هغې ناروغۍ شروع وه چي ده ﷺ د دې دنيا څخه رحلت پکښي وکړی.

د دغه لښکر په جوړولو سره منافقانو ته بيا د خبرو کولو موقع پيدا سوه او د خلکو په منځ کي به يې ويل: يو ځوان هلک يې د مهاجرينو او انصارو پر مشرانو امر وگرځاوه. رسول الله ﷺ مجبوره سو او خلکو ته د هغه خپلي ناروغۍ په حالت کي په داسي حال کي را و وتی چي سر يې په يوه دسمال تړلی ؤ، خلکو ته يې خطبه وويل او رسول الله ﷺ په دغه خطبه کي وفرمايل: تاسي د اسامه بن زيد په آمريت کي خبري کوی؟ او تر ده د مخه مو د ده د پلار په آمريت کي خبري کولې، په والله هغه د امارت وړ او لائق ؤ او په والله هغه و ما ته د هغو خوبنو خلکو څخه ؤ او په والله دغه اسامه د آمريت وړ او لائق دی او په والله تر هغه وروسته دی په خلکو کي ما ته خوبن دی او زه وصيت درته کوم چي دی ستاسي د صالحو خلکو څخه دی.

مسلمانانو د وتلو دپاره ځانونه تيارول او د اسامه رضي الله عنه پر شا وخوا سره را ټوليدل او د ده په لښکر کي داخلېدل، څو اسامه رضي الله عنه خپل لښکر د مدينې منورې څخه وايستی او په جرف کي يې واړول (جرف) د يوه ځای نوم دی چي د مدينې منورې څخه يو فرسخ ليري دی، مگر د رسول الله ﷺ د ناروغۍ خبر د خلکو دپاره د تشويش او پرېشاني سبب وگرځېدی، د اسامه رضي الله عنه او د ده د لښکر دا نه وه خوبنه او نه غواړي

چي په دغسي پرېشانه او مضطرب حالت کي رهي سي .

نو اسامه رضي الله عنه خپل لښکر دالله وځنډاوه انتظار باسي چي د الله جل جلاله څه امر او اړاده ده؟ خود الله جل جلاله امر او اړاده داسي وه چي دغه د اسامه لښکر به هغه اول لښکر وي چي د ابوبکر الصديق رضي الله عنه په خلافت کي دکفارود جنگ او مقابلي دپاره وزي .

ورونو! مور اوس د خير البشر رسول الله صلی الله علیه و آله د سيرت په بيانولو کي هغه ځای ته ورسېدلو چي د سرور کائنات، فخر الموجودات حبيب الله رسول الله صلی الله علیه و آله ناروغي شروع کيږي او بيا هغه جناب په دغه ناروغي کي له دې فاني دنيا څخه د خپل رب جل جلاله و لقاء ته رحلت کوي، خود دغه درد ناکه ناروغي او غمجن رحلت حالات پر دوه قسمه بيانېدلای سي .

لومړی دا چي ټول واقعات پرطبيعي او داسي شکل، بيان سي چي خلک يې د احکامو څخه فايده واخلي او د دين مبین اسلام او د الله جل جلاله د رسول صلی الله علیه و آله و عظمت ته متوجه سي، پر واقعاتو د سوز او جوش زړه دردوونکي الفاظ زيات نه سي بلکه فقط مستند او صحي معلومات را نقل سي .

او د دغې واقعي د بيانولو دوهمه طریقه بيا داسي ده: چي د يوه قصې ليکونکي او اديب پر شکل واقعات بيان سي، د جوش او خروش، زړه دردوونکي او ژړوونکي الفاظ استعمال سي چي په دې قسم بيان کي د کتبي اخيستلو مضامين لږ او ضعیفه روايتونه ډير وي، چي په نتیجه کي ويونکی او اورېدونکی دواړه ژاړي .

مگر دغه قسم بيان بېله دې څخه چي ضعیفه قولونه را نقل نه سي او زړه دردوونکي تکليفي الفاظ استعمال نه سي، په وجود نه سي راتلای .

نو ما د دغه زړه دردوونکو حوادثو او غمجنو واقعو د بيانونو دپاره هغه اوله طریقه خوښه او اختيار کړه، چي د حالاتو د بيانولو څخه ديني او شرعي گټه واخيستل سي، لکه څرنګه چي په ټول سيرة النبي صلی الله علیه و آله کي فقط مستند واقعات را نقل سوي دي نو د دغې غمجنې واقعي په بيانولو کي هم د جوش او سوز تر الفاظو تېرېږم فقط هغه صحي احاديث او ثابتې معلومات را نقلوم، که څه هم دغه د ناروغي او رحلت احاديث او اخبار ډير زيات دي خودلته په لږوسره کفايت سوي دي . بيرته خپلي قصې ته راگرځم .

رفیق اعلیٰ ته رحلت

کله چې د دعوت مرحلې پای ته ورسېدې، اسلام د منطقي پر اوضاع او حالاتو مسلط سو، د رسول الله ﷺ په احساساتو کې، په اقوالو او افعالو کې، په خبرو او کارو کې داسې علامې معلومېدې چې د خپل ژوند او د نورو ژوندیو انسانانو سره وداع او رخصتېدل کوي، په پخوا کې رسول الله ﷺ د روژې په میاشت کې لس ورځې اعتکاف کاوه، خود هجرت د لسم کال په روژه کې یې شل ورځې اعتکاف وکړی، په پخوا کې جبریل علیه السلام د رسول الله ﷺ سره د روژې په میاشت کې یو وار قرآن مجید تلاوتواوه او په دغه کال کې جبریل امین دوه واره قرآن مجید ورسره تلاوت کړي.

د حجة الوداع په خطبه کې رسول الله ﷺ و فرمایل: زه نه یم خبر بنایي پسله سړکاله بیا هیڅکله پر دغه ځای ستاسې سره ملاقي نه سم، یعنی: نه در سره وینم او د جمره العقبه سره رسول الله ﷺ و فرمایل: د حج مناسک زما څخه زده کړی بنایي پسله سړکاله زه حج و نه کړم، د هجرت د یوولسم کال د صفرې د میاشتي په اولو ورځو کې رسول الله ﷺ و فرمایل: زه غواړم چې د اُحد د شهیدانو زیارت و کړم (داسې معلومېدل لکه رسول الله ﷺ چې د مرو او ژوندو سره رخصتېدل او وداع کوي) د ژوندو سره یې په حجة الوداع کې وداع وکړه او د مرو سره اوس وداع کوي، نور رسول الله ﷺ د اُحد و شهیدانو ته ورغلی او هغه د جنگ میدان ته گوري لکه هغه کسان چې یې ور په یادېدل چې قربانی یې ورکړي وې، د طلحه رضی الله عنه قربانی مو په یاد دي؟ د ام عماره رضی الله عنه قربانی مو په یاد دي؟ د ابودجانه رضی الله عنه قربانی مو په یاد دي؟ رسول الله ﷺ د اُحد شهیدانو ته و درېدی او ویل: السلام علیکم یا شهداء اُحد! اتم السابِقون، وأنا إن شاء الله بکم لاحق، یعنی: تاسې دمخه تللي یاست او زه به ان شاء الله ډیر ژر پسي در سم، په پخوا کې به رسول الله ﷺ همپشه ویل: موږ په تاسې پسي درځو، خو دا وار یې و ویل: إن شاء الله زه په تاسې پسي درځم، رسول الله ﷺ د اُحد شهیدانو ته دعاء وکړه، د هغه ځایه څخه چې را رهي سو پر لارې یې ژړل.

رسول الله ﷺ ژاړي، ولي ژاړي؟ آیا دا چې له دنیا څخه ځي د دنیا د پاته

کېدلو په سبب ژاړې؟ صحابه کرامو پوښتنه ځني وکړه: ولي ژاړې؟ يا رسول الله! ده ﷺ وويل: د خپلو وروڼو له شوقه ژاړم، يعنې: د خپلو وروڼو وليدلو ته مي شوق دی د هغو وليدلو له شوقه ژاړم، صحابه کرامو وويل: دغه دی مور ستا سره يو آيا مور ستا وروڼه نه يو؟ يا رسول الله! رسول الله ﷺ وفرمايل: يا، تاسي زما اصحاب ياست مگر زما وروڼه هغه کسان دي چي ترما وروسته راځي، پر ما ايمان را وړي اوزه يې نه يم ليدلی (چي هغه مور او تاسي يو) د هغو وليدلو ته مي شوق وسو او و مي ژړل.

سبحان الله! يا رسول الله! مور په ټول عمر په تاسي داسي نه دي ژړلي چي ته مو دي يادېدلی يې او ته ژاړې چي مور دي يادېږو؟ مور پرتا دومره گران يو چي په مور پسي ژاړې؟ څومره مهربانه يې يا رسول الله! تا مور نه يو ليدلي او زموږ د ملاقات دپاره دومره تېری يې چي را پسي ژاړې؟ دا هغه حُب دی چي رسول الله ﷺ يې د خپل امت سره لري، دا هغه رسول الله ﷺ دی چي د قيامت په ورځ به په خپل لاس دحوض کوثر خوږې اوبه درکوي او د هغو اوبو تر څښلو وروسته بيا هيڅکله نه تېری کېږي، دا هغه رسول الله ﷺ دی چي د قيامت په ورځ کله چي د ده امت پر پل صراط تېرېږي دى ﷺ به د پل صراط سره ناست وي او دغه دعاء به درته کوي: يا رب! سلّم، يا رب! سلّم، الهي په سلامتيا يې تېر کړې، الهي په خير يې تېر کړې.

کله چي رسول الله ﷺ د اُحُد د شهيدانو څخه راغلی خپل منبر ته وختی او وې فرمايل: زه تر تاسي د مخه و الله ﷻ ته ورځم اوزه پر تاسي شاهد يم او په والله دغه اوس زه خپل حوض ته گورم، چي مقصد يې (حوض کوثر) ؤ او ما ته د مخکي د خزانو کلې را کره سوي دي (يعنې زما امت به د ډيرو مالو او پيسو خاوندان سي) په والله زه پر دې نه بهرېږم چي تاسي به ترما وروسته مشرکان سي، مگر زما بهر پر تاسي دا ده چي په دنيا کي به يود بل سره په سيالي کي ياست.

لکه دغه اوس چي مور په دغه حالت اخته او مبتلاء يو، په کورو او باغو کي سيالی سره کوو، د موټرانو او پيسو په ډيروالي کي سيالی سره کوو، په ودو او فاتحو کي سيالی سره کوو، خو په علم او تقوی، په عبادت او رياضت کي صفر تحت الصفر يو، دا چي لمونځ مي نه دی زده مهمه نه ده، خو پيسې مي دي ډيري وي، د نکاح او

طلاق په احکامو نه يم خبر، مهمه نه ده، خو بنځه او لور مي دي تر بل چا زيات زړ او زېور ولري، اخلاق که مي هر څومره خراب او فاسد وي پروا نه لري، خو کور او موټر مي دي تر نورو بڼه وي، د نامه دپاره هر کال داسي حج کوم چي په احکامو او مناسکو يې هيڅ نه پوهېږم پروا نه لري، خو حاجي آغا، حاجي آغا دي را ته ويل کيږي، د زکات او روژې احکام که نه وي را معلوم مهمه نه ده، خود زوی واده مي دي د خلکو تر ودوزيات او بهتر وي، طاعت او عبادت هيڅ نه لرم خوفاتحه مي دي نامداره او شانداره وي، د اسلام د ترقۍ دپاره يو درهم نه خرڅوم، د مېلو او چرچو دپاره که په زرو مصرف کړم پروا مي نه په کيږي.

ولي لږ فکر نه کوی آیا مور د پيسود گټلو، سياليو او غرور دپاره پيدا سوي يو؟

رسول الله ﷺ د ناروغۍ شروع

دغه د صفري د مياشتي په آخر کي چي اسلامي لښکر د بلقاء دپاره تياري نيسي رسول الله ﷺ د شپې نا وخته د خپلو آزاد کړه سوو مريانو څخه يوه نفر ته چي ابو مويه نومېدی حال ورو لېږي چي راسه، ابو مويه رضي الله عنه راغلی، رسول الله ﷺ ورته وفرمايل: يا ابا مويه! امر کړه سوی يم چي د بقیع اهل ته دعاء او د مغفرت غوښتنه وکړم نو زما سره ولاړ سه.

(بقیع) د مدینې منورې مقبره او هديره ده، ابو مويه رضي الله عنه وايي: زه هم ور سره رهي سوم کله چي د بقیع قبرو ته ودرېدلور رسول الله ﷺ وفرمايل: السلام عليكم يا اهل المقابر! په دغه حال کي چي تاسي ياست تاسي لره دي راحت او آسانتيا وي، داسي فتنې را رواني دي لکه د تاریکي شپې حصې چي يوه په بله پسې ده او هغه وروستۍ تر د مخنۍ بده او شر ده، ابو مويه رضي الله عنه وايي: رسول الله ﷺ ما ته مخ را واړاوه او راته ويې ويل: يا ابا مويه! ما ته اختيار را کړل سو چي د مخکي ټوله خزاني او ابدي ژوند را کړل سي او بيا جنت، يا دغه اوس د الله جبار لقاء او جنت؟ ورونو! په دغه وخت کي د الله جبار له طرفه ورسول الله ﷺ ته د دوو حالاتو په اختيارولو او خوښولو کي اختيار ورکړل سو، يو دا چي د ټولي مخکي خزاني او

ابدي ژوند ورکړه سي او بيا جنت، يعني: رسول الله ﷺ پر ټوله مخکۀ او د مخکي پر خزانو حاکم سي او د قيامت تر ورځي همپشه ژوندي وي او بيا په قيامت کي جنت ورکړه سي، يا دا چي د الله ﷻ ملاقات او جنت، يعني: اوس مرگ او د الله ﷻ ملاقات ته ور تگ او جنت.

په هغه حديث شريف کي چي امام بخاري يې د حضرت عائشې رضي الله عنها روايتوي وايي ما به د رسول الله ﷺ څخه اوردل:

«لَا يَمُوتُ نَبِيٌّ حَتَّى يُخَيَّرَ بَيْنَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ» ارواه: البخاري

ژباړه: هيڅ نبي نه وفاتېږي تر څو د مرگ په وخت کي د د نيا او آخرت په منځ کي اختيار ورنه کړل سي.

نو ابو مويهبه رضي الله عنه وايي: ما ورته وويل: يا رسول الله! زما مور او پلار دي تر تا قربان وي د دنيا د خزانو کلي او همپشنې ژوند واخله او بيا هم تا لره جنت دی، يعني: يا رسول الله! مور اختيار کړه، څرنگه چي همپشه پاته کېږي او پر ټوله مخکۀ به ستا او د اسلام حکم وي او د مخکي ټوله خزانې به هم ستا په اختيار کي وي او بيا هم جنت دی، تر دې لويه کاميابي چيري ده؟ رسول الله ﷺ و فرمايل: يا، بلکه ما د الله ﷻ لقاء او جنت اختيار کړه، دا ځکه چي د رسول الله ﷺ زړه د الله ﷻ په محبت ډک ؤ.

که چيري مور او تاسي ته داسي اختيار را کړل سي: چي ابدي ژوند، پر ټوله مخکۀ د اسلام حکم او دغه د اسلام حاکميت دي هم زما په واسطه وي او د ټولي مخکي خزانې تر دې نوبل لوی خیر چيري دی؟ مگر دغه ټول دنيوي ژوند د هغه چا دپاره هيڅ ارزښت او قېمت نه لري چي زړه يې د الله ﷻ په محبت ډک سوی وي، هغه څوک چي د الله ﷻ سره حقيقي حُب او محبت لري، هغه بل هيڅ شي ته نه گوري فقط د الله ﷻ لقاء او ملاقات غواړي، نو رسول الله ﷺ ته چي دغه ټول دنيوي شيان عرض او وړاندي سوه هغو ته يې هيڅ التفات او نظر هم و نه کړی بلکه د الله ﷻ لقاء او ملاقات ته يې تلوار سو.

ورونو! الله ﷻ د خپلو ټولو بندگانو د جملې څخه رسول الله ﷺ د دې دپاره

انتخاب او غوره کړی چې د الله ﷻ دین او اواهر د ده ﷻ بندگانو ته ورسوي او رسول الله ﷺ هغه خپله د رسالت درنه وظيفه په درويشت کلو کي خپل ټول امت ته په ښه ډول سره ورسول. اوس چې اسلامي دين پوره سو نو د رسول الله ﷺ د خپل رب ﷻ ملاقات ته شوق سو نو ځکه يې وفرمايل: «بَلِّ لِقَاءَ رَبِّي وَالْجَنَّةَ».

پسله دغه اختياره چې رسول الله ﷺ ته ورکړل سو او رسول الله ﷺ د الله ﷻ ملاقات خوښ کړی د رسول الله ﷺ هغه ناروغي شروع سوه چې په هغه کي يې رحلت وکړی او د ناروغي اول شئ يې د سر شديد درد و، رسول الله ﷺ د بقیع څخه خپل کور ته مریض ورغلی، ځکه ده ﷺ د الله ﷻ ملاقات اختيار کړی.

د حضرت عائشې ؓ څخه روایت دی وايي: کله چې رسول الله ﷺ د بقیع څخه راغلی په دغه وخت کي زه د سر له درده په عذاب وم او له ډیره درده مي و رسول الله ﷺ ته د خپلي سر دردی شکایت وکړی او ورته ومي ويل: (وَأَرَأَسَا) يعني: دسر له درده ډیره په عذاب يم، خو رسول الله ﷺ وفرمايل: (بلکه زه يا عائشه! وَأَرَأَسَا) يعني: يا عائشه! زما پر سر ډیر درد دی، حضرت عائشې ؓ پوښتنه ځني وکړه او ويل: يا رسول الله! آیا ته هم دغسي درد حسوې لکه موږ چې يې حسوو؟ يعني: پر تا هم دغسي درد تېرېږي او تکليف درکوي؟ رسول الله ﷺ وفرمايل: موږ انبياء دومره درد حسوو لکه ستاسي څخه دوه نفره، يعني: پر انبياء ﷺ دوه چنده درد تېرېږي، نو ځکه د رسول الله ﷺ د سر درد شديد و.

د رسول الله ﷺ د ناروغي شروع د هجرت د يوولسم کال د صفري د مياشتي پر (۲۹) تاريخ د سه شنبې په شپه په شپه کي وه او د ناروغي ټوله موده يې (۱۳ يا ۱۴) ورځي وه او په دغه ناروغي کي يې (۱۱) ورځي د مسلمانانو د لمانځه امامت کاوه.

د رسول الله ﷺ د ناروغۍ آخره هفته

د رسول الله ﷺ ناروغي نوره هم په کراره کراره زیاتېدل، د سر درد خو و او شدیدې تبه هم ورسره زیاته سوه، دا د رسول الله ﷺ د عدل او ادبه څخه وه چې په دغه ناروغي کې یې هم د ازواجو مطهراتو د نوبت مراعت کاوه خو هره شپه به یې د ازواجو مطهراتو څخه پوښتنه کول چې زه سبا چیرې یم، د رسول الله ﷺ د زړه غوښتنه دا وه چې دغه د ناروغۍ شپې د حضرت عائشې رضی الله عنها په کور کې تیرې کړي، ازواج مطهرات رضی الله عنهن چې د ده ﷺ په مقصد پوه سوې نو ټولو دا اجازه ورکړه او ویل: په کوم ځای کې چې ستا زړه وي دغه ناروغي هلته تېره کړه.

ای د دوو بنځو خاوندانو! تاسې متوجه یاست: رسول الله ﷺ د دغې سختې ناروغۍ په وخت کې هم د خپلو بنځو څخه اجازه غواړي او هغو هم اجازه ورکړه، نو رسول الله ﷺ د میمونې رضی الله عنها له کوره په داسې حال کې د حضرت عائشې رضی الله عنها کور ته ولاړی چې د دوو نفرو پر اوږو یې لاسونه تکیه کړي وه، یوه طرف ته یې علي بن ابي طالب رضی الله عنه و او بل طرف ته یې فضل بن عباس رضی الله عنه و، فضل بن عباس رضی الله عنه وایي: د رسول الله ﷺ پښې پر مخکې کښدلې، له ډیره درده او تکلیفه یې پښې نه سواي پورته کولای او هغه پر مخکې ورسره کښدې، څو د حضرت عائشې رضی الله عنها کور ته ورغلی او هلته به حضرت عائشې رضی الله عنها د قرآن مجید څخه معوذتین او هغه دعاوي پر ویلې چې د ده ﷺ څخه یې زده کړي وې.

امام بخاري او امام مسلم د حضرت عائشې رضی الله عنها څخه روایت کوي چې وایي: په پنخوا کې چې به رسول الله ﷺ ته کوم درد او ناروغي پېښ سوه ده ﷺ به معوذتین پر ځان ویل او خپل لاسونه به یې پر ځان تېرول، خو کله چې د وفات په ناروغي ناروغه سو نو معوذتین به ما پر ویل او د تبرک دپاره به مې د ده ﷺ مبارک لاس د ده پر بدن تېراوه.

د رسول الله ﷺ تبه نوره هم زیاتېدل، د بدن حرارت ډیر پورته سو، هغه صحابي چې د دغه حدیث شریف روایت کوي وایي: ما د رسول الله ﷺ پر مبارک

سر لاس کښېناوه، د رسول الله ﷺ د سر د ډير تود والي په سبب مي لاس نه سواي پر پرېښوولای، دومره شديد تبه يې وه چې د هيچا تبه مي په دغه اندازه توده او شديده نه وه ليدلې، د تبي د شدت په سبب به کله کله پر رسول الله ﷺ به بېهوبي راغله او د ناروغۍ په سبب کرار کرار ضعيفه کېدی.

صَلَوَاتُ اللَّهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ!

د چار شنبې ورځ تر رحلت پينځه ورځي د مخه

ورونو! رسول الله ﷺ د دوشنبې په ورځ چې د ربيع الأول د مياشتي (۱۲) تاريخ و له دنيا څخه رحلت کړی دی، خو د چار شنبې په ورځ چې د ربيع الأول د مياشتي اوومه ورځ وه د رسول الله ﷺ د تبي حرارت نور هم لوړ سو او د بدن درد يې ورسره زيات سو او د تبي د شدته بېهوبي پر راغله، کله چې رسول الله ﷺ له دغي بېهوبيه را پورته سو وې فرمايل: د مختلفو څاهانو څخه اووه ژبه اوبه راوړی، په دې کې څه حکمت و چې اووه ژبه اوبه او د مختلفو څاهانو څخه؟ په حکمت يې موږ نه پوهیږو، خو د مختلفه څاهانو څخه اووه ژبه اوبه را وړل به وې، حضرت عائشه رضي الله عنها وايي: موږ رسول الله ﷺ په يوه طشت کې کښېناوه او دغه اوبه مو پر توبولې، پر رسول الله ﷺ يو ژي پسله بله ژي اوبه توبوي، څرنگه چې تبه شديده وه او پر تب جن بدن اوبه ښه نه لگيږي نو رسول الله ﷺ هم تر دغه زيات تحمل نه سواي کولای او ويل: حَسْبُكُمْ حَسْبُكُمْ، کافي دي کافي دي.

د دغو اوبو په توبولو سره د رسول الله ﷺ تبه لږ څه سپکه سوه نو مسجد نبوي ته په داسي حال کې ورغلی چې سريې په يوه ټوکره سره تړلې و، رسول الله ﷺ پر منبر کښېستی خلک شا وخوا پر راگرځېدلي دي او رسول الله ﷺ خطبه په ناستي وويل، د الله ﷻ تر حمد او ثنا وروسته يې پر خپل ځان درود ووايه او وې و فرمايل: پر يهودو او نصاراوو دي د الله ﷻ لعنت وي چې د خپلو انبياوو له قبرو څخه يې مسجدونه جوړ کړي دي او ويل: زما له قبره څخه بت مه جوړوی چې عبادت يې کيږي.

خويندو او ورونو! ښه متوجه سئ: رسول الله ﷺ له دې څخه سخته منعه کړې

ده چې د ده ﷺ د قبر عبادت دي وسي نو دا به کله جائزه او روا وي چې د بل چا قبر ته دي څوک د عبادت پر ډول ورسې يا دي د هغه له قبره خواست او غوښتنه وکړي. او بيا رسول الله ﷺ خپل ځان قصاص او د بدلې و ورکولو ته تيار کړی او وې فرمايل: زه تاسې ته د هغه الله حمد وایم چې بېله ده بل الله نسته او ستاسې منځه زما غیب او تگ را نژدې سوی دی، که ما ستاسې څخه يو څوک وهلی وي، دغه زما شا ده خپله بدله او انتقام دي ځني واخلي او که ما و يو چا ته بد ويلې وي د هغه عرض مي په بده ياد کړی وي، دا زما عرض دی خپله بدله دي واخلي، يعني: که ما د يو چا حسب او شرف په بده سره ياد کړی وي هغه دي اوس هغه خپل حق واخلي.

رسول الله ﷺ خپلې غاړې خلاصوي غواړي چې د الله ﷻ سره په داسې حال کې ملاقي سي چې د هېڅ بشر هېڅ حق نه وي پر پاته، رسول الله ﷺ له منبره را کبته سو او د ما پښين لمونځ يې آداء کړی، پسله لمانځه بېرته منبر ته وختی او کبهنستی، بيا يې هغه د حقوقو د ورکولو خبرې شروع کړې او وې فرمايل: که مي د هر چا څخه مال اخیستی وي دغه زما مال دی خپل حق دي ځني واخلي، زما له قهره او غضبه دي نه بېرېږي، يعني: دا فکر دي نه کوي: که ده د خپل مال طلب وکړی زه به ورته په قهر سم، قهر او حقد زما د اخلاقو څخه نه دي او ستاسې څخه هغه څوک ما ته ډير خوښ دی چې خپل حق را څخه واخلي.

د صحابه کرامو څخه يو نفر ولاړ سو او ويل: يا رسول الله! زما درې درهمه ستا سره سته، رسول الله ﷺ فضل بن عباس رضي الله عنه ته امر وکړی او ويل: يا فضل! درې درهمه ورکړه هغه هم د هغه سړي حق ورکړی.

په وروسته کې بيا له دغه سړي څخه پوښتنه وسوه چې څنگه دي دا جرئت وکړی چې دغه خبره دي وکړه؟ ده ويل: رسول الله ﷺ و فرمايل: هغه سړی ما ته ډير خوښ دی چې خپل حق طلب کړي، نو ما غوښتل چې د دغه خپل حق د طلبولو په سبب هغه څوک وگرځم چې رسول الله ﷺ ته ډير خوښ وي، يا دا چې رسول الله ﷺ ته تر ټولو خلکو خوښ وگرځم.

رسول الله ﷺ بيا هم دغه خبرې تکرار کړې: که د چا حق زما سره وي را څخه

وادي يې خللي، خو څوک نه سوه ولاړ او چا د کوم شي تلب و نه کړی، رسول الله ﷺ و فرمايل: نو دي يې، را وبخښي، يعني: که د چا حق را سره سته او اوس يې طلب نه کوي نو دي يې را وبخښي، چي د الله ﷻ سره په داسي حال کي ملاقي سم چي زما زړه مطمئن او بهنمه وي، خو بيا هم زه فکر کوم چي دغه زما ويل به زما غاړي را خلاصي نه کړي، که څه هم زه څو واره په تاسي کي و درېږم او دغه خبره وکړم، يعني: که څه هم زه څو واره په تکرار سره و وایم چي د هر چا حق که پر ما پاته دی هغه دي خپل حق واخلي يا دي يې را وبخښي بيا هم زه بهرېږم چي دغه ويل به د قيامت په ورځ ما نه کړي فارغه.

سبحان الله! دا د رسول الله ﷺ حال ؤ، د خلکو د حقوقو پر ورکولو او آداء کولو يې څومره حرص او کوښښ کاوه، او اوس نوزموږ حال ته وگوره! ټول کوښښ مو دا دی چي څنگه او په کومه طريقه سره به مال لاس ته را ږو، د حلال او حرام، د خيانت او خطايستلو، د بل د حقوقو، د ظلم او تجاوز فکر خو هيڅ را سره نسته، فقط پيسې غواړو پيسې.

او بيا رسول الله ﷺ و فرمايل: د انصارو سپارښت درباندي کوم، دوی زما لښکر او زما د ساتني ځای ؤ، هغه چي پر دوی ده هغه يې آداء کړه او هغه چي د دوی دي هغه پاته دي، صالح او د ښه عمل خاوندان يې قبلوی او گنهکار ته يې تر گناه ور تېرېږی، نور خلک ډيرېږي او انصار لږېږي تر داسي اندازې چي دومره به سي لکه مالگه په ډوډۍ کي که په تاسي کي يو څوک د دومره امر خاوند سو چي چا ته يې نفعه يا ضرر ور رسولای سواي نو دي د انصارو د ښکانونو سره ښه کوي او بد عملو ته دي د هغو تر گناه ور تېرېږي.

او بيا رسول الله ﷺ و فرمايل: الله ﷻ يوه بنده ته اختيار ورکړی چي د دنيا نعمتونه، ابدي ژوند او بيا جنت غواړي؟ او که د الله ﷻ ملاقات او جنت غواړي؟ مگر دغه بنده د الله ﷻ ملاقات او جنت اختيار کړی.

ابوسعيد الخدري رضي الله عنه وايي: د دغي خبري په اورېدلو سره ابوبکر الصديق رضي الله عنه ډير شديد او په لوړ آواز و ژړل او ويل: يا رسول الله! زموږ مندي او پلرونه دي تر تا

قربان وي، خلكو يو د بل سره و ويل: تاسي دغه شيخ ته وگوري! رسول الله ﷺ د يوه بنده حال بيانوي چي الله ﷻ د دنيا د نعمتو او د هغو شيانو په منځ كې اختيار وركړي چي د الله ﷻ سره دي او دئ ژاري؟ او وايي: يا رسول الله! زموږ مندي او پلرونه دي تر تا قربان وي.

خو په حقيقت كې ابوبكر الصديق رضي الله عنه هغه يواځني سړي ؤ چي پوه سو چي دغه بنده كوم چي اختيار وركړه سو په خپله رسول الله ﷺ دى او ده رضي الله عنه ملاقات اختيار كړي، نو ځكه ابوبكر الصديق رضي الله عنه بې صبره سو او بې اختياره يې شديد ژړا شروع كړه، رسول الله ﷺ و فرمايل: علي رسلك يا ابا بكر! رسلك په عربي كې صبر، احتياط، آرامي او نرمي ته ويل كيږي، خو په عربو كې دغه د (علي رسلك) جمله په هغه ځاى كې استعمالېدل چي د يو چا څخه به بې صبري او تلوار كېدى نو به ورته ويل كېده: علي رسلك او دغه جمله په فصيحې عربي كې ډيره استعمالېږي، نو دلته هم رسول الله ﷺ و فرمايل: علي رسلك يا ابا بكر! يعني: بې صبري او بې قراري مه كوه يا ابا بكر! او بيا رسول الله ﷺ و فرمايل: بېشكه چي زما سره په ملكرتيا او د مال په مصرفولو كې تر ټولو خلكو هغه امين او صادق سړي ابوبكر ؤ، كه ما د ځان دپاره بېله خپله ربه خليل انتخابولاى ما به ابوبكر د ځان خليل گرځولى واى (خليل هغه محبوب ته ويل كيږي چي د يوه انسان زړه د هغه په حُب او محبت ډك وي) مگر ستاسي د ملكري زړه (چي د رسول الله ﷺ خپل ځان مقصد ؤ) د الله ﷻ په حُب او محبت ډك دى، يعني: د الله ﷻ حُب زما زړه را ډك كړي دى د بل چا د حُب ځاى پكښي نسته خود ده سره مي د اسلام ورور ټكوي او محبت دى، چي د حديث شريف لفظ داسي دى:

«عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رضي الله عنه قَالَ خَطَبَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ النَّاسَ وَقَالَ إِنَّ اللَّهَ خَيْرَ عَبْدًا بَيْنَ الدُّنْيَا وَبَيْنَ مَا عِنْدَهُ فَاخْتَارَ ذَلِكَ الْعَبْدَ مَا عِنْدَ اللَّهِ قَالَ فَبَكَى أَبُو بَكْرٍ فَعَجَبْنَا لِبُكَائِهِ أَنْ يُخْبَرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَنْ عَبْدٍ خَيْرَ فَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ هُوَ الْمُخَيَّرَ وَكَانَ أَبُو بَكْرٍ أَعْلَمَنَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِنَّ مِنْ أَمَنِ النَّاسِ عَلَيَّ فَمِ

صَحْبَتَهُ وَمَالَهُ أَبَا بَكْرٍ وَلَوْ كُنْتُ فَتَحْتُهَا حَلِيلًا غَيْرَ رَبِّي لَاتَّخَذْتُ أَبَا بَكْرٍ وَلَكِنْ أَخَذْتُ
الْإِسْلَامَ وَمَوَدَّتُهُ لَا يَبْقَيْنَ فِي الْمَسْجِدِ بَابٌ إِلَّا سُنْدٌ إِلَّا بَابَ أَبِي بَكْرٍ» ارواه: البخاري

نو د رسول الله ﷺ هغه ښه او غوره، امين او صادق، نژدې او وفاء داره، صاحب
او ملګری ابوبکر الصديق رضي الله عنه دی.

او بيا رسول الله ﷺ و فرمايل: هر چا چې نيکي او احسان را سره کړی دی
د هغه بدله ورکړه سوې ده، بېله ابوبکره څخه چې د هغه د احسانو بدله مي آخرت ته
پرې اېښې ده، رسول الله ﷺ و فرمايل: په مسجد کي دي هيڅ يوه دروازه نه پاته
کيږي چې و نه تړل سي يا بنده نه سي بېله دروازې څخه د ابوبکر، چې دا کار د
ابوبکر الصديق رضي الله عنه دپاره يو خاص امتياز و.

ورونو! کله چې رسول الله ﷺ مسجد نبوي جوړ کړی د صحابه کرامو څخه ډيرو
خلکو دالته په مسجد پوري مبتلي کورونه جوړ کړل، چې د کورو عمومي دروازې يې
پر بل طرف وې مګر د کور د شا له طرفه به يې يوه کوچنۍ دروازه مسجد ته را خلاصه
کړه (لکه درېچه) او دغه دروازې ډيري وې، نو رسول الله ﷺ و فرمايل: چې دغه
کوچنۍ دروازې دي ټوله و تړل سي بېله دروازې څخه د ابوبکر، د رسول الله ﷺ له
دغه امره څخه د ابوبکر الصديق رضي الله عنه يو خاص فضيلت ښکاره کيږي.

په دغه خطبه کي رسول الله ﷺ بل وار بيا د ښځو په باره کي د ښه ژوند او ښي
گذاري او معاملي وصيت او رهنمايي وکړه، دا دوهم وار دی چې رسول الله ﷺ
د ښځو سره په ښه معامله او ښه گذاره امر کوي، يو وار په حجه الوداع کي او اوس بيا
په دغه خطبه کي رسول الله ﷺ و فرمايل: د ښځو سره ښه او نرمه معامله کوی، دا د
رسول الله ﷺ وصيتونه او لارښووني وې چې خپل امت او اصحاب کرامو ته يې کولې.
رسول الله ﷺ په دغه خطبه کي د منافقانو د هغو خبرو چې ويل رسول الله ﷺ
يو ځوان هلک د مهاجرينو او انصارو پر مشرانو امر وګرځاوه، رد ووايه او وې فرمايل:

تاسي د أسامه بن زيد په آمريت کي خبري کوی؟ او تر ده د مخه مو د ده د پلار
په آمريت کي خبري کولې، په والله هغه د امارت وړ او لائق و او په والله هغه ما ته د
هنو خوښو خلکو څخه و او په والله دغه أسامه د آمريت وړ او لائق دی او په والله تر

هغه وروسته دى په خلكو كې و ما ته خوښ دى او زه وصيت درته كوم چي دى ستاسي د صالحو خلكو څخه دى.

د دغي خطبې تر وبللو وروسته رسول الله ﷺ كور ته ولاړى، خلكو د جهاد دپاره ځانونه تيارول چي د اسامه بن زيد رضي الله عنه د لښكره سره يو ځاى سي، اسامه رضي الله عنه تر مدينې منورې دباندي اړولي دي هر هغه څوك چي جهاد ته د تللو اړاده لري هغه هلته ورځي او ده رضي الله عنه ته به دا معلومېدل چي څو نفره د ده سره ځي، نو خلك ورتله او تر مدينې منورې دباندي سره جمعې كېدل، رسول الله ﷺ اسامه ته حال ولېږي چي د بقاء طرف ته حركت وكړه، اسامه رضي الله عنه هم د حركت دپاره آمادگي ونيول، مگر دا يې خوښه وه چي انتظار وكړي او پزه سي چي د رسول الله ﷺ ناروغي څنگه كيږي.

كله چي رسول الله ﷺ دغه خطبه وويل او كورته ولاړى درد او ناروغي يې نور هم زيات سوه، تر داسي اندازې چي بېهوني به پر راتله، اسامه رضي الله عنه واورېدل چي د رسول الله ﷺ ناروغي نوره هم زياته سوې ده نو ورته راغلى، په دغه وخت كې رسول الله ﷺ د ډير درد او ناروغي د تكليف په سبب خبري نه سواى كولاى نو به يې يو وار آسمان ته اشاره وكړه او بيا به يې اسامه ته اشاره وكړه، اسامه رضي الله عنه پوه سو چي رسول الله ﷺ ده ته دعاء او د مغفرت طلب كوي، د رسول الله ﷺ درد او تكليف دغي اندازې ته رسېدلى ؤ چي خبري يې هم نه سواى كولاى.

صَلُّواهُ اللهُ وَسَلَامُهُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللهِ!

تر رحلت څلور ورځي د مخه

تر رحلت څلور ورځي د مخه د پنجشنبې په ورځ پر رسول الله ﷺ نور هم درد زيات سو، د رسول الله ﷺ په كور كې اصحاب كرام د ده رضي الله عنه پر شا وخو ناست وه، په دغو خلكو كې حضرت عمر فاروق رضي الله عنه هم موجود ؤ، رسول الله ﷺ و فرمايل: يو كاغذ يا يوه ورقه را وړي چي يو ليك دروليكم چي تر هغه وروسته به نه خطا وزي او نه به لار درڅخه وركيږي، حضرت عمر رضي الله عنه وويل: رسول الله ﷺ له درده په تكليف دى تاسي ته نور تكليف مه وركوي زموږ سره كتاب الله سته او هغه زموږ دپاره كافي دى.

په ڪور کي موجودو خلڪو په دغا موضوع کي اختلاف سره شروع ڪري ڇوڪ وايي قلم او کاغذ را وڙي ڇي ليڪ را وليکي او ڇوڪ د حضرت عمر رضي الله عنه خبره ڪوي، ڇو په دغه باره کي نقاش او خبري زباني سوڀ، رسول الله ﷺ ڇي له درده په تڪليف و نويي و فرمايل: را ڇخه ولاڙ سي، خلڪ د رسول الله ﷺ له ڪوره و وتل، سره د دي ڇي رسول الله ﷺ ڏير ناروغه او په تڪليف و خو بيا ڀي هم د ٽولو لمنحو امامت په ڇپله ڪاوه، حتي دغه د پنجشيني په ورځ ڇي تر رحلت څلور ورځي د مخه وه د ماڻهام دلماڻه امامت په ڇپله رسول الله ﷺ و ڪري او سورة المرسلات ڀي پکيني ووايه.

خوماختن ته ڀي ناروغي ڏيره زياته او نور هم ضيفه سو، تر داسي اندازي ڇي مسجد ته نه سواي را وتلاي، حضرت عائشه رضي الله عنها وايي: د ماختن د لمانڻه پر وخت رسول الله ﷺ پويستنه وکره ڇي آيا خلڪو لمونځ آداء ڪري؟ مور ويل: يا، يا رسول الله! خلڪ په مسجد کي سره را ٽول دي او ستا انتظار ڪوي، رسول الله ﷺ و فرمايل: ما ته د غسل يا اوداسه ڊپاره په يوه لوبني کي اوبه کڻپردي، مور هم اوبه ورته کڻينوولي، رسول الله ﷺ غسل وڪري اوس غواري ڇي په تڪليف او زحمت سره مسجد ته ولاڙ سي ڇو په دغه وخت کي بهوبني پر راغله، لڙ وخت وروسته ڀي بيا په ځان کي قوت حس ڪري او بيا ڀي پويستنه وکره: آيا ڇاڪو لمونځ آداء ڪري؟ مور ويل: يا، خلڪ ستا انتظار ڪوي، بيا ڀي و فرمايل: زما د غسل ڊپاره اوبه راته کڻپردي، مور اوبه ورته کڻينوولي، بيا ڀي غسل وڪري خز د وتلو په وخت کي بيا بهوبني پر راغله، دري واره دغه غسل ڪول او دغه بهوبني تڪرار سوه، نو ڀي و فرمايل: ابوبڪر رضي الله عنه امر ڪري ڇي د خلڪو د لمانڻه امامت وڪري.

ورونو! ڇرنهه ڇي د لمنحو امامت همپشه رسول الله ﷺ ڪاوه هيڃڪله داسي نه وه پڻبه سوڀ ڇي ببله رسول الله ﷺ ڇخه دي بل ڇوڪ خلڪو ته لمونځ ورڪري ببله هني حادثي ڇخه ڇي مور د تبوك ڇخه د بيرته را تلو په وخت کي درته بيان ڪره ڇي د رسول الله ﷺ د غياب په سبب عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه د مخه سو او خلڪو ته ڀي لمونځ ورڪري، ببله دغي ورځي او دغه حالته د مسلمانانو امامت همپشه رسول الله ﷺ ڪاوه او اوس د اول وار ڊپاره رسول الله ﷺ امر ڪوي ڇي بل ڇوڪ دي

لمونځ ور کړي، نو حضرت عائشه رضي الله عنها پر دې و بېرېدل که چيرې د دې پلار ابوبکر الصديق رضي الله عنه د رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم پر ځای لمونځ ور کړي خلک به يې پر بد فالي ونيسي او په دې به نه وي راضي چي دى دى د رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم پر ځای د لمانځه امام سي.

مگر حضرت عائشې رضي الله عنها دغه دليل نه سواى ويلای، نو په بل دليل پسي وگرځېدل او ويل: يا رسول الله! ابوبکر د نرم زړه خاوند دى، آوازيې ضعيفه دى کله چي قرآن مجيد وايي ژاړي، بنايي د دغې ژړا په سبب د ده قرائت څوک وانه وري نو بل څوک امر کړه چي خلکو ته لمونځ ور کړي، دا هغه ظاهري دليل ؤ چي حضرت عائشې رضي الله عنها ووايه، مگر د دې اصلي مقصد دا ؤ چي دې نه غوښتل چي خلک په دغه کار سره ناراضه سي چي حضرت ابوبکر رضي الله عنه د رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم پر ځای ودرېږي.

رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم دغه د دې دليل واورېدى بيا يې هم وفرمايل: ابوبکر امر کړي چي خلکو ته لمونځ ور کړي، د هغه خپل اولني امر تاکيد يې وکړى، که څه هم د حضرت عائشې رضي الله عنها دليل يې واورېدى خو هغه ته يې اعتبار ورنه کړى، حضرت عائشې رضي الله عنها بيا هغه خپل دليل تکرار کړى، رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم د دوهم وار دپاره د دې دليل واورېدى او وې فرمايل: ابوبکر امر کړى چي خلکو ته لمونځ ور کړي، حضرت عائشې رضي الله عنها درېيم وار بيا هغه خپل دليل ووايه، نه غواړي چي خلک د دې د پلاره څخه ناراضه سي.

رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم ته قهر ورغلى، ولي؟ ځکه که يو څوک دليل وايي يو وار يې وايي، دوه درې وار د يوه داسي دليل تکرارول چي نوى شى هم نه وي پکښي موجود د بحث د آدابو سره نه دي مناسب، نو رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم ته قهر ورغلى او وې فرمايل: «إِنَّكَ صَوَّاحِبُ يَوْسُفَ» يعني: تاسي هغه د يوسف عليه السلام ملکري ياست دا حيله ده هغه واقعي دليل دا نه دى، دننه بل شى سته چي هغه نه را ته وايي، دا خو دي را ته وويل او ما نه ومنل، رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم بيا وفرمايل: «مُرُوا أَبَا بَكْرٍ فَأَلْيُصَلِّيَ بِالنَّاسِ» حضرت عائشه رضي الله عنها د رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم له خونې را ووتل او عبدالله بن زُمره رضي الله عنه يې وليدى چي د ام المؤمنین حضرت سوده بنت زُمره رضي الله عنها ورور ؤ، هغه ته يې وويل: يا عبدالله! ورسه ابوبکر ته وواينه چي خلکو ته لمونځ ور کړي، عبدالله بن زُمره رضي الله عنه

را ووتی ابوبکر الصديق رضي الله عنه ته يې وويل: رسول الله صلى الله عليه وسلم دې امر کوي چي خلکو ته لمونځ ورکړه، ابوبکر الصديق رضي الله عنه چي د نرم زړه خاوند و نو يې حضرت عمر فاروق رضي الله عنه ته وويل: خلکو ته، ته لمونځ ورکړه.

هغه ويل: يا د دې کار دپاره ته حقداره يې، نو ابوبکر الصديق رضي الله عنه د دغې ورځي د ماخستن د لمانځه څخه شروع نور پاته لمونځونه خلکو ته ورکول. چي د رسول الله صلى الله عليه وسلم په حيات کي ټول (۱۷) لمونځونه ابوبکر الصديق رضي الله عنه خلکو ته ورکړي دي، چي يو د پنجشنبې د ماخستن لمونځ و، د جمعې، شنبې او یکشنبې پنځه پنځه لمونځونه او د دوشنبې د سهار لمونځ، چي ټوله (۱۷) لمونځونه کيږي.

په دغه ورځو کي رسول الله صلى الله عليه وسلم ډير ضعیفه و او څو واره شديد شديد دردونه ورته پېښ سوي دي، حتی ځيني وختونه به بهوښي پر راغله، وحي هم نسته، لکه څرنګه چي دمخه درته و ويل سوه چي د وحيو نزول د حجه الوداع څخه قطعې سوي دی. په حجه الوداع کي د عرفات په ورځ چي د جمعې ورځ هم وه په ماڅيګر کي دغه آیات شريف نازل سو چي الله صلى الله عليه وسلم فرمايي:

﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتِمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا﴾.

[المائدة: ۳]

او بيا په مني او ايام تشریق کي سورة النصر نازل سو چي الله صلى الله عليه وسلم فرمايي:

﴿إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ ﴿۱﴾ وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا ﴿۲﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا ﴿۳﴾﴾.

او بيا د رسول الله صلى الله عليه وسلم تر رحلت (۹) ورځي دمخه د الله صلى الله عليه وسلم دا قول نازل سو:

﴿وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿۱۸۱﴾﴾.

[البقره: ۲۸۱]

يعني: تاسي د هغې ورځي له عذابه و بهرېږي چي تاسي په هغه ورځ کي بيرته د الله صلى الله عليه وسلم طرف ته بېول کيږي او بيا به هر چا ته د هغه د عمل که خیر وي که شر بدله او جزاء پوره ورکول سي او پر دوی به ظلم نه کيږي (چي يا يې عذاب وزيات کړي

يا يې ثواب ور لږ کړي) نو دغه آیات شريف د ټول قرآن مجيد په نزول کي هغه آخرني آیات شريف دي او د رسول الله ﷺ تر رحلت (۹) ورځي د مخه نازل سوی دی. د دغه آیات شريف تر نزول وروسته رسول الله ﷺ په ډير اوږده فکر کي غرق سو. فکر يې په څه شي کي کاوه؟ خپل پخواني يادابسترونه په فکر کي ورگرځوي، د خپلو تيرو سوو يادابستو فيته تر نظر باسي.

وروبو! د غار حراء واقعات مو په ياد دي؟ چي جبريل عليه السلام ورته ويل: [قرأ، او بيا رسول الله ﷺ حضرت خديجې رضي الله عنها ته وويل: يا خديجه! د خوب او راحت وخت تېر سو، هغه مو په ياد دي چي رسول الله ﷺ د صفاء پر غره ودرېدی او خلک يې اسلام ته دعوتول؟ هغه مو په ياد دي؟ چي عقبه بن أبي معيط د مړه اوبن کلمې را وړې او د رسول الله ﷺ پر اوږويې د سجدي په حالت کي ور کښېښوولې.

هغه مو په ياد دي؟ چي رسول الله ﷺ طائف ته ولاړی او د هغه ځای د خلکو د طرفه په ډبرو ويشل کېدی او تر مبارکو پښويې ويني بهېدې.

هغه مو په ياد دي؟ چي پر غرو مقررې ملائکه ورته راغله او ويل: که ستا خوبه وي، زه به د مکې پر اهل دغه دود غرونه راکښکارېم، رسول الله ﷺ ويل: يا يا، زه صبر ورته کوم ممکن الله ﷻ د دوی د ملاوو څخه داسي څوک را وباسي چي د الله ﷻ عبادت کوي.

اسراء او معراج مو په ياد دي؟ او هغه مو هم په ياد دي؟ چي د مکې مکرې په فتحه کي د دوهم وار دپاره بيا د صفا پر غره ودرېدی او اهل مکې ته يې و فرمايل: څه گمان کوی چي زه به نن ستاسي سره څه وکړم؟ او بيا يې و فرمايل: پر تاسي نن هيڅ ملامتيا نسته ورځي تاسي آزاد ياست.

د خندق د کنډلو ورځ مو په ياد ده؟ هغه چي رسول الله ﷺ پر خپلو مبارکو اوږو خاوري چلولې او ټول بدن يې په خاورو کي پټ و؟

د حنين ورځ مو په ياد ده؟ چي يوازي د دښمن مخ نه ولاړ و او ويل يې:

أنا نبي لا كذب أنا ابن عبد المطلب؟

د اُحد ورځ مو په ياد ده؟ چي رسول الله ﷺ هغه غار ته ور ولوېدی او غاښ مبارک يې مات سو، ټول مبارک مخ يې په وينو لړلې و، په دغه حال کي ابن قُثمه

راغلی او په توره يې وواهه د رسول الله ﷺ د خول حلقې د دده ﷺ د سر په هلمو کوڼو نوتلې او هلته بندي وې، کله چې هغه حلقې را وايستل سوې وينو فوارې وهلې او بيا ورته و ويل سوه چې يا رسول الله! بڼا ورته وکړه او ده ﷺ و فرمايل: زه لعنت ويونکی نه يم را لېږل سوی بلکه زه د رحمت دپاره را لېږل سوی يم او بيا يې لاسونه پورته کړه او ويل الهي زما قوم ته هدايت وکړې دوی نه پوهيږي.

ورونو! رسول الله ﷺ دغه ټول تکليفونه د دې دپاره قبول چې زما او ستا نوم د جورج يا تاراسگ په عوض عبدالله او عبدالرحمن سي، جسم او روح مویاک وي او د دوېخ په عوض کي جنت ته ولاړسو.

د رسول الله ﷺ

تر رحلت يوه يا دوې ورځي د مخه

د شنبې يا د یکشنبې په ورځ رسول الله ﷺ په خپل ځان کي څه صحت او سپکتيا وليدل نو د ماپښين د لمانځه پر وخت د دوو نفرو په منځ کي چې يو يې عباس او بل يې علي رضي الله عنه وه او پر هغو يې تکيه کړې وه مسجد ته را ووتی ابوبکر الصديق رضي الله عنه پر لمانځه ولاړ دی او خلکو ته لمونځ ورکوي، کله چې يې دا حس کړه چې رسول الله ﷺ راغلی نو ابوبکر الصديق رضي الله عنه و غوښتل چې شا ته ولاړ سي او د خلکو امامت رسول الله ﷺ وکړي او دى رضي الله عنه په صف کي ودرېږي.

خو رسول الله ﷺ اشاره ورته وکړه چې مه تر شا کېږه او بيا يې هغه دوو نفرو ته و ويل: ما د ابوبکر رضي الله عنه څنگ يا بغل ته کېښوی، رسول الله ﷺ د ابوبکر الصديق رضي الله عنه چپه طرف ته کېښول سو، نو ابوبکر رضي الله عنه د رسول الله ﷺ په لمانځه پسي اقتداء کړې وه او د رسول الله ﷺ د لمانځه تکبيرونه يې، په خلکو اورېدل.

تر رحلت يوه ورځ د مخه

د رسول الله ﷺ تر رحلت يوه ورځ د مخه چې د یکشنبې ورځ وه رسول الله ﷺ خپل مريان ټول آزاد کړل، اووه ديناره يې درلودل هغه يې خيرات کړه، خپله ځيني

اسلحه يې مسلمانانو ته په هديه کي ور کړه، د رسول الله ﷺ سره د دنيوي شيانو څخه هيڅ شئ نه و پاته، تر داسي اندازې چي په دغه شپه حضرت عائشې (رضي الله عنها) د خراغ دپاره تيل د خپلي يوې همسايه څخه په استعاره يا په خواست وغوښتل او د رسول الله ﷺ زغره د يوه يهودي سره په ديرش کاسې اور بشوگر ووه.

د رسول الله ﷺ د ژوند آخرنۍ ورځ

د هجرت د يوولسم کال د ربيع الأول د مياشتي دوولسمه ورځ چي د دوشنبې ورځ وه را ورسېدل، د سهار د لمانځه سره رسول الله ﷺ په ځان کي قوت او صحت وليدی نو پر ځان يې تکليف تېر کړی او را ولاړ سو، څرنکه چي رسول الله ﷺ د حضرت عائشې (رضي الله عنها) په کور کي و او د هغې (رضي الله عنها) خونه په مسجد نبوي پوري مېنډي وه، د کور او مسجد په منځ کي دروازه وه او پرده پر څرېدل، تر دغي دروازې بېله رسول الله ﷺ بل هيڅوک نه را وتل، نو خلکو د دوشنبې د سهار لمونځ په مسجد نبوي کي په ابوبکر الصديق (رضي الله عنه) پسي آداء کاوه (مسلمانان پر لمانځه ولاړ وه) رسول الله ﷺ د کور له طرفه راغلی او دغه پرده يې پورته کړه، وې ليدل چي مسلمانان په پوره خشوع لمونځ آداء کوي او په ډير دقت يې قرآن مجيد ته غوږ نيولی دی، وې لیده چي اسلام قائم او ثابت سو، د دغه حال په ليدلو سره رسول الله ﷺ ډير زيات خوښ او خوشاله سو د خوشالۍ څخه يې تبسم وکړی، هغه اصحاب کرام چي دلته د کور و طرف ته نژدې ولاړ وه هغو د پردې بشورېدل حس کړه، صبر يې نه سواي کولای هغه طرف ته يې وکتل او رسول الله ﷺ يې وليدی، اوس پسله درې ورځي نه راوتلو څخه د اول وار دپاره رسول الله ﷺ ويني، اصحاب کرام تر اندازې زيات خوشاله سوه ځکه د مخه دوی په بېره او تشویش کي وه او اوس رسول الله ﷺ ورته راوتلی دی ولاړ دی او خاندي، اصحاب کرام په لمانځه کي خطاوتل، قريبه وه چي لمونځ پرېږدي او خپل محبوب رسول الله ﷺ ته ور سي سلام ور سره وکړي او د حال پوښتنه يې وکړي، مگر رسول الله ﷺ دوی ته اشاره وکړه چي خپل لمونځ مو پوره کړی، نو دوی هم پر لمانځه پاته سول.

په هغه حدیث شریف کې چې امام بخاري یې د انس بن مالک رضی الله عنه څخه روایتوي وايي: د دوشنبې په ورځ مسلمانانو د سهار لمونځ د ابوبکر الصديق رضی الله عنه په امامت آداء کاوه چې ناڅاپه رسول الله ﷺ هغه پرده پورته کړه چې د حضرت عائشې رضی الله عنها د خوني او مسجد په منځ کې وه او مسلمانانو ته یې وکتل چې دوی د لمانځه په صفو کې ولاړ وه او بیا رسول الله ﷺ وخنډل (تبسم یې وکړی) ابوبکر الصديق رضی الله عنه شا ته ولاړی چې په صف کې ودرېږي، ځکه د ده دا خیال سو چې رسول الله ﷺ غواړي چې د لمانځه د آداء کولو دپاره را ووزي، انس بن مالک رضی الله عنه وايي: مسلمانانو دا قصد وکړی چې د رسول الله ﷺ د راوتلو د خوشالی په سبب لمونځ پرېږدي، خو رسول الله ﷺ په خپل مبارک لاس اشاره ورته وکړه چې خپل لمونځ پوره کړی او بیا رسول الله ﷺ پرده کښته کړه او کور ته ننوتی، دا د امام بخاري رضی الله عنه روایت و.

خو په بل روایت کې راغلي دي چې رسول الله ﷺ إرادته وکړه چې د دوی سره لمونځ وکړي صحابه کرامو لار ورکړه د خپلو ځایو څخه یې حرکت وکړی چې رسول الله ﷺ مخ ته تېر سي او دوی ته لمونځ ورکړي، هغه د مخني صفونه په دغه حرکت پوه سوه او وپوهېدل چې دغه کار بېله رسول الله ﷺ څخه د بل چا دپاره نه کېږي، هغو هم په صفو کې لار خلاصه کړه، دا خو تاسي ته معلومه ده چې د رسول الله ﷺ له کوره بیا تر محرابه لار او مسافه ده رسول الله ﷺ د منځ ب طرف ته ورهي دی او خلک په صفو کې لار ورکوي، ابوبکر الصديق رضی الله عنه چې امام و په دې حرکت پوه سو او د صفو څخه د خلکو لیري کېدل ور معلوم سوه، هغه پوهېدی چې صحابه کرام دغه حرکت بېله رسول الله ﷺ څخه د بل چا دپاره نه کوي نو یې وکتل او وې لیده چې رسول الله ﷺ د ده تر شا دی، ابوبکر الصديق رضی الله عنه تر شا سو غواړي چې رسول الله ﷺ د مخه کې مگر رسول الله ﷺ د ده پر شا لاس کښېناوه او د مخ طرف ته یې حرکت ورکړی او وې فرمایل: یا ابا بکر! خلکو ته لمونځ ورکړه.

دلته دوه روایته دي، ځیني علماء وايي چې ابوبکر الصديق رضی الله عنه امام و او رسول الله ﷺ یې راسته طرف ته ناست و، چې په دې ډول کې رسول الله ﷺ هم په

ابوبکر الصديق رضي الله عنه پسي لمونځ کاوه.

او بل روايت دا دی چي رسول الله ﷺ د ابوبکر الصديق رضي الله عنه چپه طرف ته ناست و او په ناسته سره يې لمونځ کاوه، يعني: رسول الله ﷺ امام و او ابوبکر الصديق رضي الله عنه د رسول الله ﷺ راسته طرف ته ولاړ و او په ولاړه يې لمونځ کاوه، نو د ابوبکر الصديق رضي الله عنه اقتداء په رسول الله ﷺ پسي وه او د خلکو اقتداء په ابوبکر رضي الله عنه پسي وه. دا د دوشنبې د سهار لمونځ و، پسه لمانځه څخه رسول الله ﷺ په ځان کي نور هم صحت او نشاط حس کړی او د خطبې ويلو دپاره منبر ته وختی مگر خطبه يې په ناستي وويل، ځکه ناروغی ډير ضعیفه کړی و.

دغه خطبه د رسول الله ﷺ هغه آخري خطبه ده، رسول الله ﷺ په دغه خطبه کي وفرمايل: د هغه توري تاریکي شپې په مثل سره فتنې را رواني دي، حلیم سړی به په حیرت کي وي چي څه وکړي؟ په دغو فتنو کي ناست سړی تر ولاړ ښه او بهتر دی. همدارنگه په هغه حدیث شریف کي چي ابن ماجه، ابوداؤد او نور يې د ابو موسیٰ الأشعري رضي الله عنه څخه روایتوي وايي رسول الله ﷺ وفرمايل:

«إِنَّ بَيْنَ يَدَيِ السَّاعَةِ فِتْنًا كَقَطْعِ اللَّيْلِ الْمُظْلَمِ يُصْبِحُ الرَّجُلُ فِيهَا مُؤْمِنًا وَيُؤْمَسِي كَافِرًا وَيُؤْمَسِي مُؤْمِنًا وَيُصْبِحُ كَافِرًا الْفَاعِدُ فِيهَا خَيْرٌ مِنَ الْقَائِمِ وَالْقَائِمُ فِيهَا خَيْرٌ مِنَ الْمَاشِي وَالْمَاشِي فِيهَا خَيْرٌ مِنَ السَّاعِي فَكَسِّرُوا قَسِيكُمْ وَقَطِّعُوا أَوْتَارَكُمْ وَاضْرِبُوا بِسُوفِكُمُ الْحَجَارَةَ فَإِنْ دُخِلَ عَلَى أَحَدِكُمْ فَلْيَكُنْ كَخَيْرِ ابْنِي آدَمَ» (رواه: ابن ماجه وغيره) ژباړه: تر قيامت دمخه داسي فتنې دي لکه د هغه تاریکي شپې حصې (چي هغه راتلونکې حصه تر دغه اوسنې حصې ډیره تاریکه وي، يعني هغه راتلونکې فتنه تر دغه اوسنې فتنې ډیره سخته او شدیدې وي) داسي فتنې دي چي يو انسان په سهار کي مومن وي او ماښام ته کافر سي، يا ماښام مومن وي او سهار ته کافر سي، په دغو فتنو کي ناست سړی تر هغه چا ښه او بهتر دی چي په دغه فتنه کي ولاړ وي او ولاړ سړی تر هغه چا ښه او بهتر دی چي په دغو فتنو کي تگ کوي او تگ کوونکي بيا تر هغه چا ښه او بهتر دی چي په دغه فتنو کي ځغلي نو په دغو فتنو کي مو خپل قوس يالیندی مات

کړې او هغه تناوونه يې وشکوی او توري مو پر ډبره ووهی (چې تيره والی يې ورک سي، مقصد ټولي اسلحې مو ورکي کړی) که چيري بيا ستاسي څخه يوه ته د ده کورته فتنه ورغله نو دي داسي سي لکه د آدم عليه السلام په دوو رامنو کي هغه ښه زوی يې (د آدم عليه السلام يو زوی قابيل ؤ او بل زوی يې هابيل ؤ، نو کله چې قابيل ورته وويل: زه دي وژنم نو هابيل ورته وويل: زه به ستا د وژلو يا مقابلې دپاره تا ته لاس درونه غځوم) يعني ته هم دغسي سه که چا وژلې ځان شهيد کړه خو قاتل کېږه مه.

ورونو! نن ورځ هم د شديدو فتنو وخت او زمانه ده، کوبښن کوی چې د فتنو څخه ليري وگرځی په هيڅ ډله او ټولۍ کي ځانونه مه داخلوی، د ظلم کولو او وژنو څخه ليري اوسې، ځکه رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم فرمايي: د فتنو په وخت کي ناست سرې تر ولاړښه او بهتر دی، فقط په خپل دين او عقیده پوري لاسونه تينگ ونیسی.

او بيا رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم خلک د دې څخه منعه کړه چې د ده صلی الله علیه و آله وسلم قبر دي مسجد وگرځول سي، يعني: عبادت دي يې وسي او وې فرمايل: پر هغه چا دي د الله جبار لعنت وي چې د نبي قبر مسجد گرځوي، (يعني سجده ورته کوي) او تاسي زما په باره کي مبالغه مه کوی لکه نصارا چې د عیسی عليه السلام په باره کي مبالغه کوي زه بشر يم د الله جبار بنده او رسول يم.

هو، رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم اکمل البشر، خير البشر، سيد البشر دی، مگر نفعه او ضرر يوازي او يوازي د الله جبار په إزاده کي دي لکه څرنګه چې الله جبار فرمايي:

﴿قُلْ إِنِّي لَا أَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا﴾ ﴿البجن: ۲۱﴾

اې محمد! صلی الله علیه و آله وسلم دوی ته ووايه چې زه ستاسي دپاره د نفعي او ضرر مالک نه يم. او بيا رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم په يوه لوی او مهم وصيت سره امر وکړی او وې فرمايل: «لَا يَلِيْقِي فِي الْجَزِيْرَةِ دِيَّانٌ» په جزیره العرب کي به دوه دينه نه پرېږدی، د کنيسو او نورو اديانو د عبادت خانو جوړول په ټوله جزیره العرب کي منعه او نه دي روا، مگر اوس خلک په دغه باره کي سستي او تساهل کوي، په جزیره العرب کي کنيسې او د نورو اديانو عبادت خانې موجودي دي، حال دا چې دغه د رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم واضح او صريح امر او وصيت دی.

اور رسول الله ﷺ د لمانځه د آداء کولو ډیر زیات سپارښت وکړی او وې فرمایل: «أَوْصِيكُمْ بِالصَّلَاةِ» رسول الله ﷺ په آخرنی خطبه کې د لمانځه په باره کې ډیر ټینګار او تاکید وکړی او وې فرمایل: «الْعَهْدُ الَّذِي بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمُ الصَّلَاةُ، فَمَنْ تَرَكَهَا فَقَدْ كَفَرَ» حتی د لمانځه پرېښوونکي ته یې د کفر لفظ استعمال کړی او کافر یې وبللی. په دغه خطبه کې رسول الله ﷺ د مریانو، نوکرانو او خدمتکارانو په باره کې هم وضیت وکړی او وې فرمایل: د هغو سره ښه، د زړسوي او عدل ګذاره کوی، د ښځو په باره کې یې بیا په ښه او نرمه ګذاره کولو سره وصیت وکړی او وې فرمایل: «أَوْصِيكُمْ بِالنِّسَاءِ خَيْرًا، وَأَوْصِيكُمْ بِمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ» بیا نور رسول الله ﷺ خپل وصیت او لارښوونې په جهاد سره پای ته ورسولې، د جهاد پر کولو یې ډیر تاکید وکړی او وې فرمایل:

« ما ترك قوم الجهاد الا عمهم الله بالعذاب » (رواه: طبراني في معجم الأوسط)

هیڅ قوم جهاد نه دی پرې ایښی مګر الله ﷻ هغه قوم ټول په عذاب اخته کړی دی. رسول الله ﷺ د مسلمانانو سره په خپل آخرنی ریخت او وداع کې د جهاد پر کولو ډیر ټینګار وکړی.

او بیا یې خلک د اسماءه رضی الله عنہا سره په وتلو مکلف کړل، رسول الله ﷺ له منبره کښته سو او پر خپلو مبارکو پښو خپل کورته ولاړی، رسول الله ﷺ چې کورته داخل سو ابوبکر الصدیق رضی الله عنہ اجازه وغوښتل او کور ته ورغلی، ابوبکر الصدیق رضی الله عنہ ولیدل چې رسول الله ﷺ خطبه وویل او په دومره لوړ او قوي آواز یې دغه خطبه وویل چې تر مسجد دباندي اورېدل کېده. خلکو دا فکر وکړی چې الحمد لله رسول الله ﷺ جوړ سو نو ابوبکر الصدیق رضی الله عنہ ورسول الله ﷺ ته وویل: یا رسول الله! أَرَأَاكَ بَرَّتَ بِحَمْدِ اللَّهِ.

یعنی: الحمد لله وینم دي چې جوړ سوې، ماشاء الله خطبه دي وویل، لمونځ دي زموږ سره وکړی او پر خپلو پښو ګرځې، رسول الله ﷺ و فرمایل: الحمد لله، ابوبکر الصدیق رضی الله عنہ وویل: یا رسول الله! اجازه را کوې چې سُح ته ولاړسم؟ دغه درې ورځي کیږي چې اسماء ته نه یم ور رغلی، اصلاً د اسماء سره چې د ابوبکر الصدیق رضی الله عنہ زوجه وه بل څوک نه وه چې د هغې کورني ضروریات یې ورته راوړي

وای او درې ورځې دى ﷺ هم نه و ورغلى. نو ويل: اجازه را کوي چې ورسم؟ که يې کوم ضرورت او احتياج درلودى هغه به ورپوره کړم، رسول الله ﷺ اجازه ورکړه او ويل: هو ورسه، ابوبکر الصديق ﷺ په دې فکر او اميد چې رسول الله ﷺ جوړ سو د رسول الله ﷺ له کوره څخه ووتى او سنج ته ولاړى.

وروسته حضرت علي ﷺ اجازه وغوښتل او د رسول الله ﷺ کور ته ورغلى. وې ليدل چې رسول الله ﷺ خبري کوي او جوړ معلومېږي، نو ويل: يا رسول الله! الحمد لله جوړ دي وينم، رسول الله ﷺ وفرمايل: الحمد لله، داسې معلومېدل لکه ناروغي چې پای ته ورسېدل، حضرت علي ﷺ د رسول الله ﷺ له کوره را ووتى خلک پر راټول سوه چې رسول الله ﷺ څنگه دى؟ ده ﷺ ويل: جوړ يې وينم، خلک خوشاله سوه لکه هغه مشکل چې پای ته ورسېدى، خلکو چې د رسول الله ﷺ د ناروغۍ په باره کي هغه ډير تشويش او پرېشاني درلودل اوس داسې معلومېږي لکه هغه چې سپکه او پای ته ورسېدل، حضرت عباس ﷺ د رسول الله ﷺ اکا و حضرت علي ﷺ ته ورغلى او ويل: يا علي! وينم دي چې خلکو ته وايي: رسول الله ﷺ جوړ سو، حضرت علي ﷺ ويل: دا هغه شئ دى چې زه يې وينم، حضرت عباس ﷺ ورته وويل: يا ابا الحسن! رسول الله ﷺ ته ورسه او زموږ دپاره د خير طلب ځني وکړه (مقصد يې خلافت ؤ) چې ورسه زموږ دپاره خلافت ځني وغواړه، زه د عبدالمطلب د اولادې په مخانو کي په مرگ پوهېږم او زه د رسول الله ﷺ په مخ کي مرگ وينم، يعنې: د عبدالمطلب په اولاده کي چې کومي د مرگ علامې ما ته را معلومي دي هغه په رسول الله ﷺ کي موجودي دي.

نو اول هغه څوک چې د رسول الله ﷺ د وفات احساس يې وکړى هغه حضرت عباس ﷺ ؤ نو يې غوښتل چې د بني عبدالمطلب دپاره خلافت وغواړي، ځکه د ده په فکر نور نو موضوع پای ته رسېدلې وه.

څرنگه چې حضرت علي ﷺ هونښيار او حکيم ؤ، ويل: اي اکا! که ما د رسول الله ﷺ څخه خلافت طلب کړى او موږ ته يې را نه کړى نو بيا په ټول عمر بني عبدالمطلب ته نه ورکول کېږي، ځکه چې رسول الله ﷺ ځني محرومه کړل،

نو ورسم خلافت ځني و غواړم؟ حضرت عباس رضي الله عنه و ويل: يا، ته پوه او هوښيار يې، رشتيا هم که موږ د رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه د خلافت طلب وکړي او رسول الله صلى الله عليه وسلم زموږ طلب نه کړي قبول بيا نو همپشه و بني عبدالمطلب ته خلافت نه وړکول کيږي، نو خبره پر دغه حال پرېږده او دغسي هم پاته سوه.

د څانگه په وخت کي رسول الله صلى الله عليه وسلم حضرت فاطمه رضي الله عنها وروغوښتل او پټ په غوږ کي يې يو څه ورته و ويل هغې و ژړل، رسول الله صلى الله عليه وسلم بيا وروغوښتل بيا يې په غوږ کي يو څه ورته و ويل، هغې وخنډل، حضرت عائشه رضي الله عنها وايي: په وروسته کي بيا موږ پوښتنه ځني وکړه چي رسول الله صلى الله عليه وسلم څه درته و ويل؟ چي يو وار دي و ژړل او بيا دي وخنډل، حضرت فاطمې رضي الله عنها و ويل: په اول وار کي يې په غوږ کي راته و ويل: چي دى صلى الله عليه وسلم په دغه ناروغي کي رحلت کوي، نو خود ما و ژړل او دوهم وار يې راته و ويل: چي زما د کورنۍ څخه اول هغه څوک چي په ما پسي راځي هغه ته يې، نو ما وخنډل او رسول الله صلى الله عليه وسلم حضرت فاطمې رضي الله عنها ته دا زېږى هم ورکړى چي دا سيده نساء العالمين ده، حضرت فاطمې رضي الله عنها چي به د خپل پلار رسول الله صلى الله عليه وسلم دغه ضعف او شديد دردونه ليدل په ژړا او افسوس سره به يې ويل: وا کرب آباه! اي د پلار درد او غمه!

رسول الله صلى الله عليه وسلم و فرمايل: تر نن ورځي وروسته ستا پر پلار درد او تکليف نسته، رسول الله صلى الله عليه وسلم حسن او حسين رضي الله عنهما وروغوښتل او مچ يې کړه، د دوى په باره کي يې د بني گذارې او بنه ژوند سپارښت وکړى، بيا يې ازواج مطهرات وروغوښتي هغو ته يې وعظ او نصيحت وکړى، د رسول الله صلى الله عليه وسلم درد نور هم زياتېدى او د هغو زهرو اثر ښکاره سو چي په خيبر کي يې خوړلي وه پخوا به رسول الله صلى الله عليه وسلم عائشې رضي الله عنها ته ويل: يا عائشه! تر اوسه د هغه خوړو درد حسوم چي په خيبر کي مي خوړلي وه او نن يې و فرمايل: اوس هغه وخت راغلى چي د زړه رگونه مي د هغه زهرو په واسطه پرې سوه.

په هغه حديث شريف کي چي امام بخاري يې د حضرت عائشې رضي الله عنها څخه روايتوي چي رسول الله صلى الله عليه وسلم د رحلت يا وفات په ناروغي کي و فرمايل:

« مَا أَزَالُ أَجِدُ أَلَمَ الطَّعَامِ الَّذِي أَكَلْتُ بِخَيْبَرَ فَهَذَا أَوَانُ وَجَدْتُ انْقِطَاعَ أَبْهَرِي مِنْ ذَلِكَ السَّمِّ » [رواه: البخاري]

ژباړه: همپشه د هغو خوړو درد حسوم چي ما په خيبر کي وخوړل نو دا هغه وخت دی چي له هغو زهرو څخه ما ته زما د اُبهر پرې کېدل پېښ سو. (اُبهر مي پرې سو) اُبهر هغه رگ يا شريان دی چي د زړه وينه پکښي تېرېږي. نو د رسول الله ﷺ د رحلت په وخت کي د ده ﷺ د زړه رگ د هغو زهرو د خوړلو په سبب پرې يا قطعه سو چي په خيبر کي يې خوړلي وه. ډير علماء کرام وايي: دا د رسول الله ﷺ شهادت دی، دی ﷺ هغه د خيبر د زهرو په واسطه شهيد وفات سو، رسول الله ﷺ لره ټول صفتونه پوره وه حتی شهيد هم دی.

د احتضار يا زکندن وخت

اوس د څابست وخت دی او رسول الله ﷺ د حضرت عائشې رضي الله عنها سره د دې په کور کي ناست دی چي بيا ډير شديد درد پر راغلی، رسول الله ﷺ خپله شا د حضرت عائشې رضي الله عنها پر ځيگر تکیه کړې وه، په دغه وخت کي عبدالرحمن بن ابوبکر الصديق رضي الله عنه چي د حضرت عائشې رضي الله عنها ورور و راغلی، رسول الله ﷺ د ډير درد په سبب خبري هم نه سواي کولای، د عبدالرحمن رضي الله عنه سره مسواک ور سره و چي هغه يې واهه او رسول الله ﷺ ورته کتل، حضرت عائشه رضي الله عنها پوهېدل چي د رسول الله ﷺ مسواک خوښ دی نو يې رسول الله ﷺ ته وويل: يا رسول الله! مسواک غواړې؟ رسول الله ﷺ په سر اشاره ورته وکړه چي هو، حضرت عائشې رضي الله عنها د خپل ورور عبدالرحمن رضي الله عنه څخه هغه مسواک وغوښتی هغه هم ورکړی او دې رضي الله عنه ورسول الله ﷺ ته ورکړی، څرنکه چي مسواک سخت و او رسول الله ﷺ نه سواي ژوولای او پسته ولای، نو حضرت عائشې رضي الله عنها ورته وويل: آيا زه يې در نرم کړم؟ يا رسول الله! رسول الله ﷺ په سر اشاره ورته وکړه چي هو، حضرت عائشې رضي الله عنها د مسواک هغه بل طرف وژووی نرم يې کړی او رسول الله ﷺ ته يې ورکړی، حضرت عائشه رضي الله عنها وايي: رسول الله ﷺ داسي سخت او شديد مسواک وواکه چي د ده ﷺ په ټوله ژوند مي تر دغه سخت مسواک وهل نه وه ليدلي، عبدالرحمن رضي الله عنه هم اجازه وغوښتل او ولاړی.

د رسول الله ﷺ سره بېله عائشې رضي الله عنها بل څوک نه وه ور سره چي بيا پر

رسول الله ﷺ درد زياتېدی، د درد له شدته يې له سر او تندي مبارکه خولې را توپېدې، حضرت عائشه رضي الله عنها وايي: پر رسول الله ﷺ داسې خولې بهېدلې چې هيڅ وخت مې دومره ډيري خولې نه دي ليدلي، وايي: د رسول الله ﷺ مخ ته د اوبو يو لوبنی پروت و په هغه اوبو به يې لاس لنداوه او پر مخ به يې تېراوه او ويل به يې:

«لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ إِنْ لَمَوْتِ لَسُكْرَاتٌ» يعني: مرگ سختی او تکالیف لري.

ورونو! که مرگ پر چا رحم کولای پر رسول الله ﷺ به دغه دردونه او تکلیفونه نه تېرېدلای، مرگ رحم نه لري او نه د هغه څخه تېښته او چاره سته، الله جَلَّ جَلالُه فرمایي:

﴿إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ﴾ الزمر: ۱۳۰

ژباړه: بېشکه چې ته مړې او دوی هم مړه کېږي.

بېله الله جَلَّ جَلالُه بل هيڅوک نه پاته کېږي، نو مرگ نه پر چا رحم لري او نه څوک ځني خلاصېدلای سي حتی رسول الله ﷺ د ټول بشریت سردار، او د ټولو کائناتو سرور ﷺ د مرگ او زکندن تکالیف حس کړه، الله جَلَّ جَلالُه دي پر موږ او تاسې د مرگ پر وخت رحم، کرم او احسان وکړي. «إِنْ لَمَوْتِ لَسُكْرَاتٌ»

پسله هغه چې رسول الله ﷺ د مسواک وهلو څخه فارغه سو لاس يا گوته يې د آسمان و طرف ته پورته کړه او سترگي يې هم د خوني د چت و طرف ته نيولي وې او مبارک شندان يې بنورېدل، حضرت عائشه رضي الله عنها وايي: ما غوږ ورته ونيوی چې دئ ﷺ څه وايي؟ رسول الله ﷺ د ځانه سره ويل:

«مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ.

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي وَارْحَمْنِي وَالْحَقْنِي بِالرِّفِيقِ الْأَعْلَى، بَلِ الرَّفِيقِ الْأَعْلَى، بَلِ الرَّفِيقِ الْأَعْلَى، بَلِ الرَّفِيقِ الْأَعْلَى.»

دا لکه بيا چې د آخري وار دپاره وحی ورته راغلې چې ابدي ژوند غواړې او که د الله جَلَّ جَلالُه ملاقات اختياروې؟ خو رسول الله ﷺ دغه جمله په تکرار سره ويل:

بَلِ الرَّفِيقِ الْأَعْلَى، بَلِ الرَّفِيقِ الْأَعْلَى. د الله جَلَّ جَلالُه ملاقات يې اختياراوه.

حضرت عائشه رضي الله عنها وايي: رسول الله ﷺ دغه جمله په تکرار سره ويل چې لاس

يې را کښته سو او مبارک سړيې زما پر اوږه ولوېدی.

صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، رسول الله ﷺ د رفیق اعلیٰ سره سلاقي سو.

﴿إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾ البقره: ۱۵۶

رسول الله ﷺ د دارالفناء څخه دارالبقاء او دارالقرار ته د څښت په وخت کي

رحلت وکړی او د رسول الله ﷺ سترگي لوړي د آسمان طرف ته پاته سوې.

دا د هجرت د یوولسم کال د ربیع الأول د میاشتي دوولسمه د دوشنبې ورځ او د څښت

وخت ؤ، په دغه ورځ د رسول الله ﷺ د عمر (۶۳) کاله او څلور ورځي پوره سوې.

ورونو! د سیره النبي ﷺ د دغه ځای یا د رسول الله ﷺ د ژوند د دغي لحظي

په بیانولو سره موږ ته د کون او وجود هغه لوی حقیقت او واقعیت را معلومېږي.

دا هغه حقیقت دی چي د هغه په سقابل کي د جباره وو جبروت، د ملحدینو

عناد، د طاغیانو او باغیانو سرکښي ماتېږي، دا هغه حقیقت دی چي د کون او وجود

ټول سرکښه موجونه او څپې د انتهاء او فناء په پرده پټوي، دا هغه حقیقت دی چي

د سرکښه بشر ژوندکه خوښ وي که نا خوښ د قهار السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ و بندگي او

عبودیت ته ور اړوي، دا داسي حقیقت دی چي فرمانبرداره او نا فرمانه، رئیسان او

هغه د خدایي دعوه کوونکي، رسولان او انبیاء، اغنیاء او فقراء، د علم او اختراع

خاوندان او ناپوهان، ټول ورته تسلیم دي، دا داسي حقیقت دی چي په ټوله زمانه او

هر ځای کي د هر اورېدونکي په غوږ کي او د هر عاقل په دماغ کي دا اعلان کوي

چي بېله یوه الله د بل چا دپاره ألوهیت او بقاء نسته او بېله هغه ذاته چي یوازي

دی ﷻ پاته کېدونکی دی بل چا لره حاکمیت نسته، الله ﷻ هغه ذات دی چي امر

یې نه مگر څول کېږي او د ده ﷻ د اوامرو دپاره حد او اندازه نسته، نه څوک د ده له

حکمه وتلای سي او نه یې منعه کولای سي.

کوم حقیقت به د مرگ تر هغه تر څه حقیقت واضح او صریح وي چي الله ﷻ په

دغه مرگ سره د ټوله دنیا اوسېدونکي د وجود د شروع څخه بیا د قیامت تر ورځي

مغلوبه او مقهوره کړي دي؟ د دې دنیا پر پلکه او په کوڅه کي ډیر داسي کسان تېر

سوي دي چي په خپل ناچیزه قدرت یا موقتي حاکمیت، یا په لږ څه علم یا په یوه

اختراع، یا په څه مال او جايداد سره مغروړه وه، مگر ډير ژر دغه د مرگ لوی حقیقت د غفلت له خوبه را وینښ کړه او د قیوم السماوات والأرض، مالکُ الملک! الله ﷻ په حضور کې د ذلیل له او ضعیفه بندگانو په شکل سره یې ودرول.

﴿كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ﴾ [آل عمران: ۱۸۵] هر نفس د مرگ څکونکی دی.

دا داسې یوه عامه جمله ده چې هیڅ خاصوالی پکښې نسته او هیڅوک نه دی ځنې وتلی، دا داسې شامله جمله ده چې په ټوله دنیا کې هیڅوک د هغه دپاره حد او اندازه نه سي ایښوولای، او نه شاذ او نادر پکښې سته.

د نوو علومو دعوه کوونکي دي راسي، د نوي طب پوهان دي سره را ټول سي، د فضاء مسخره کوونکي دي سره جمعه سي، خپله ټوله پوهي او طاقت، مختلف امکانيات او وسائل دي سره يو ځای کړي، خپلي ټولي مصنوعي سپورمياني دي په کار واچوي، خو فقط له يوه نفره دي دغه د مرگ حقیقت چې دوی یې ذلیل کړي او مقهوره کړي دي ایسته کړي، په دغو ټولو سره دي مرسته وغواړي، خو د دغه الهي تحدی یا چلنجه څخه دي چې فرمایي:

﴿كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ﴾. یو جزء باطل یا یو نفر خلاص کړي.

په خپلو ټولو علومو او امکانياتو سره دي فقط یو انسان له مرگه را وگرځوي، که یې دا کار وکړی بیا نو د دوی حق دی چې دغه طغیان او جبروت، د خدایي دعوې او د نعمتو گفران یا پتوالی وکړي، که دا کار نه سي کولای نو دي د هغه قبر په تنگیو او تاریکیو کې فکر وکړي چې دوی د هغه په نس کې غائبېږي او ور کېږي، هغه خاوري دي ور په یاد کړي چې دوی تر هغه لاندې ایښوول کېږي او هغه د روح قبضدل دي ور په یاد کړي چې دوی ځان نه سي ځنې خلاصولای، د قبر هغه چنجان دي ور په یاد کړي چه د دوی په خولو، سترگو، پزو، غوږو او ټول بدن کې به گرځي.

هو، الله ﷻ ته دا آسانه وه چې د رسول الله ﷺ درجه د مرگ او د هغه د دردو تر سويې او مستوی لوړه کړي، د مرگ او د هغه له دردو څخه یې خلاص کړي، مگر د الهي حکمت دا خوبه وه چې د الله ﷻ په امر دغه د مرگ تر څه کاسه د خپلو سختیو

او دردو سره عامه کړي، هر څوک او هر څومره چې يې د الله ﷻ په حضور درجه هم لوړه وي دغه د مرگ د ترخې کاسې څکه بايد وکړي، دا د دې دپاره چې ټول موجود انسانان د توحيد او الهي وحدانيت په حقيقت کې ژوند وکړي.

او ټول په دې سره اقرار وکړي چې بقاء يوازي او يوازي الله ﷻ لره ده او ټول بايد په دې پوره پوه سي: هر هغه څوک چې په مخکه او آسمانو کې دي، هغه ټول د الله ﷻ عباد، بندگان او مخلوق دي، هيڅوک نه سي کولای چې خپل ځان د الله ﷻ له بندگيه خلاص کړي يا يې د بندگي تر درجې او سويې لوړ کړي.

پسله هغه چې رسول الله ﷺ د خپل رب په اطاعت او فرمانبرداري کې خپل ژوند تېر کړی او بيا د خپل رب قضاء ورته راغله او د دغه حقيقت سکرات او دردونه يې وځکل، نو هيچا ته دا نه بنايي چې مرگ او د هغه دردونه هېر کړي. يوازي دا نه چې هېر يې نه کړي بلکه بايد همېشه مرگ او د هغه دردونه ډير ډير ور په ياد کړي.

الله ﷻ فرمايي: ﴿كُلُّ مَنَ عَلِمَهَا فَاِنَّ﴾ [الرحمن: ۲۶]

ټول هغه څوک چې پر دغه مخکه دي هغه ټول فاني کېدونکي دي.

او بيا الله ﷻ فرمايي: ﴿اِنَّكَ مَيِّتٌ وَّاَنَّهُم مَّيِّتُونَ﴾ [الزمر: ۳۰]

بېشکه چې ته مړې او بېشکه دوی هم ټوله مړه کېږي.

او بيا رب ﷻ فرمايي: ﴿كُلُّ نَفْسٍ ذَايِقَةُ الْمَوْتِ﴾ [آل عمران: ۱۸۵]

هر ژوندی نفس د مرگ څکونکی دی.

نوموړه د سيرة النبي ﷺ د دغه ځای په ويلو او اورېدلو سره دوه حقيقتونه را معلوم سوه چې دغه دوه حقيقتونه يوازي دا نه چې د ايمان اساس او رېښې دي، بلکه د کون حقيقت هم دغه دوه شيه دي چې يو يې د الله ﷻ وحدانيت دی او بل دغه الله ﷻ لره د ټول کون او کائناتو عبوديت او بندگي ده، هيڅوک د ځان اختيار نه لري.

(اوس به بيرته خپلې قصې ته ولاړسم)

حضرت عائشه رضي الله عنها وايي: ما زما د ناپوهي په سبب د رسول الله ﷺ سر چې زما پر ځيگر پروت و پر بانست کېښاوه او ما په چغو، نارو او د ځان په وهلو شروع وکړه،

که څه هم چني او د خان وهل حرام دي خو سا پر دغه لوی غم او مصيبت سیر نه
سواي کولای، هر څه را څخه هېر او را څخه ورک وه.

ورونو او خویندو! کوم غم او کوم مصيبت به د رسول الله ﷺ تر وفات لوی او
عظيم وي؟ د رسول الله ﷺ په وفات آسماني او الهي وحی قطعې سوې، د رسول
الله ﷺ په رحلت د مخکي او آسمان هغه تعلق چي د (اقرأ) د نزول په ورځ په غار
حراء کي راغلی و قطعې سو، که يو چا ته غم او مصيبت پېښ سي هغه د اسلام او
مسلمانانو غم او مصيبت دې ور په ياد کړي چي د رسول الله ﷺ په رحلت سره ورته
پېښ و، د آسمان د خبر او وحيو قطعې کېدل دي ور په ياد کړي، تر دې به لوی غم څه
شي؟ څنگه؟ او چيري وي؟

کله چي حضرت عائشې رضي الله عنها ژړل ازواج مطهرات او نوري بنځي هم را ټولي
سوې، هغو هم چني، نارې او ژړاوي شروع کړې، حضرت فاطمې رضي الله عنها به ويل:

{يا أبتاه! أجاب رباً دعاه، يا أبتاه! من جنة الفردوس مأواه، يا أبتاه! إلی جبريل نغاه}

دغه د بنځو آوازونه دباندې مسجد ته ورسېدل او خلک سره را ټول سوه، په
خلکو کي د رسول الله ﷺ د رحلت خبر نشرېدی، څوک يې مني او څوک يې نه
مني، د رسول الله ﷺ اکا حضرت عباس رضي الله عنه خبر سو او خلکو ته يې دغه درد ناکه خبر
وايه چي رسول الله ﷺ رحلت وکړی، ټول خلک په غم او پرېشاني سره داسي ژاړي
چي چا يې مثل نه دی ليدلی، ځيني خلک په گوبڼه ځای پسي گرځي چي هلته
کيښي او په زوره زوره وژاړي، څوک په مسجد کي ناست دي سر په چپلاخو وهي او
ژاړي، خلک په داسي غمجن او پرېشانه حال کي دي چي تعبير يې نه سي کېدلای.

هلته حضرت عمر فاروق رضي الله عنه ته خبر ورسېدی او په تلوار راغلی، اجازه يې
وغوښتل او د رسول الله ﷺ کور ته ورغلی، رسول الله ﷺ يې پر دغه حال وليدی او
وې ويل: م نه دی بلکه بېهوښه دی، لکه څرنګه چي موسی عليه السلام هغه وخت بېهوښه
سو چي د الله جبار مجتبی تجلی پر هغه غره ښکاره سوه او بيا بيرته پر هوبڼي راغلی.

حضرت عمر رضي الله عنه د رسول الله ﷺ له کوره را ووتی او په داسي حال کي مسجد
ته ورغلی چي عقل او حواس يې بايللي وه، منبر ته وختی د خلکو په تهديد او بېرولو

يہ شروع وڪرہ، ويل: ڪيئي منافقان دا ڪمان ڪوي چي رسول الله ﷺ وفات سو. حال دا چي رسول الله ﷺ نه دی وفات سوی بلڪه خپل رب ته والاری، لکه موسیٰ بن عمران چي تللی و او خلوت بنیت شپي له خپله قومہ غائب و اب پسلا. هغه خپل قوم ته په داسي حال کي راغلی چي هغو به ويل: موسیٰ ﷺ وفات سوی دی.

په والله رسول الله ﷺ به راسي او د هغو ڪسانو پيڻي او لاسونه به ور پرې ڪري چي وایي: رسول الله ﷺ وفات سو، نوکه چا و ويل: چي رسول الله ﷺ وفات سو غاره به يي ور پرې ڪرم او هغه سڙي منافق دی، بلڪه رسول الله ﷺ بهوبسه سوی دی او د خپل رب ملاقات ته تللی دی، هغه ڪسان چي هغو هم له دغه لويه مصيبتہ انڪار ڪاوه پر راتول دي او دغه د ده ﷺ خبري ور تائيدوی، خلڪ دوو ڊلو ته وپشل سوي دي: ڇوڪ د دغه لوی مصيبت خبر مني او ڇوڪ يي نه مني.

ابوبڪر الصديق ﷺ ته چي د رسول الله ﷺ په اجازہ سُنح ته تللی و نفر ولهرل سو، هغه هم په ڊير تلوار پر يوه غاتره سپور راغلی او مسجد ته ور ننوتی، خلڪ يي وليدل چي هر طرف ته سره پاشلي دي او ڙاري، حضرت عمر ﷺ په لوڙ آواز خبري ڪوي او خلڪ په داسي حال کي دي چي نه پوهيڙي چي ڇه پيڻه ده، آيا واقعا رسول الله ﷺ وفات سوی دی؟ آيا واقعا وحی قطعہ سوې؟ آيا د مسلمانانو د خپل حبيب او محبوب سره دغه آخري ملاقات و؟ ٽول خلڪ په غم او پرڻشاني کي دي.

ابوبڪر الصديق ﷺ دغو خلڪو او هغه د دوی پرڻشانه حال ته نه سو متوجه سمدستي د خپلي لور حضرت عائشې ﷺ ڪورته ورغلی، وې ليدل چي رسول الله ﷺ پر بستر پروت دی او مخ يي پٽ دی، مستقيماً د رسول الله ﷺ طرف ته ورغلی او مخ يي ور لڻ ڪري، پوه سو چي سردار ڪونين، رحمۃ للعالمين، د الله او بندگنانو په منڇ کي واسطه، د دې دنيا ڇخه رحلت ڪري دی، نويي د دوو سترگو په منڇ کي مچ ڪري او وې ويل: { طِبَتْ حَيًّا وَ مَيِّتًا يَا رَسُولَ اللَّهِ! } او ويل: زما مور او پلار دي تر تا قربان وي يا رسول الله! هغه مرگ چي الله ﷻ تا ته ليکلی و د هغه څکه دي وڪرہ او پسله دغه بيا همپشه ڙوندي يي، بيا يي د دوهم وار دپاره رسول الله ﷺ د دوو سترگو په منڇ کي مچ ڪري او مخ يي ور پٽ ڪري، ابوبڪر الصديق ﷺ مسجد او

خلکو ته را ووتی د منبر طرف ته ورغلی، حضرت عمر رضی الله عنه پر منبر ولاړ دی او په لوړ آواز خبري کوي، ابوبکر الصديق رضی الله عنه ورته وويل: علی رسلك يا عمر!

عمر رضی الله عنه خپلو خبرو ته دوام ورکړی دی او ده رضی الله عنه ته يې جواب ور نه کړی، ابوبکر الصديق رضی الله عنه بيا ورته وويل: علی رسلك يا عمر! عمر رضی الله عنه د هغه لوی او شديد مصيبت په سبب په ځان نه پوهيږي، نه څه ويني نه څه اوري، بيا يې هم ده رضی الله عنه ته جواب ور نه کړی، دلته نو ابوبکر الصديق رضی الله عنه په خبرو شروع وکړه او خلک پر ابوبکر الصديق رضی الله عنه را ټول سوه، ابوبکر رضی الله عنه پسله حمد او ثناء پسله دروده پر خير البشر ﷺ وويل: اي خلکو! که چا د محمد ﷺ عبادت کاوه د هغه معبود وفات سو او که چا د الله ﷻ عبادت کاوه الله ﷻ حی دی لا يموت، بقاء يوازي او يوازي الله ﷻ لره ده. او بيا يې د الله ﷻ هغه قول تلاوت کړی چې فرمايي:

﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَلَنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ

أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَىٰ عَقْبَيْهِ فَلَن يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٤﴾

[آل عمران: ۱۴۴]

ژباړه: نه دی محمد ﷺ مگر د الله ﷻ يو رسول دی، په تحقيق تر ده د مخه ډير رسولان تېر سوي دي، آيا که محمد ﷺ وفات سي يا شهيد کړل سي نو تاسي به بيرته خپل کفر ته ورگرځی؟ او هرڅوک چې بيرته خپل کفر ته ورگرځي نو الله ﷻ ته به د هيڅ شي تاوان و نه رسوي او قريبه ده چې الله ﷻ به و شکر کوونکو بندگانو ته د خير بدله او جزاء ورکړي.

عمر رضی الله عنه ولاړ و، کله چې يې دغه آیات شريف واورېدی ځنکنونه يې کت سوه او پر پښو ولوېدی او ويل: أهذه في كتاب الله؟

آيا دغه آیات شريف په کتاب الله قرآن مجيد کي دی؟ د حضرت عمر رضی الله عنه قرآن مجيد په یاد و مکر له ډيره غمه ځني هېر و او ويل: أهذه في كتاب الله؟

عبدالله بن عباس رضی الله عنه وايي: په والله تر دغه وخته چې ابوبکر الصديق رضی الله عنه دغه آیات تلاوت او لکه خلک چې په دې نه وه خبر چې الله ﷻ دغه آیات نازل کړی

دی، لکه خلکو چي د ده ﷺ څخه زده کړی او په خلکو کي چي هر چا دغه آیات واورېدی هغو به د ځانه سره وایه، سعید بن المسیب رضی الله عنه وایي: چي عمر رضی الله عنه به ویل: په والله کله چي ما دغه آیات د ابوبکر رضی الله عنه څخه واورېدی، ولوبدم زما پښو زه نه سواي تکیه کولای او پوه سوم چي رسول الله صلی الله علیه و آله وفات سو، نو حضرت عمر رضی الله عنه خلکو ته مخ وړ واپراهه او ویل: ای خلکو! هو، رسول الله صلی الله علیه و آله وفات سو او غوښتل یې چي له مسجد ووزي، مگر حضرت ابوبکر الصديق رضی الله عنه پسي رغ کړه: یا عمر! رسالت؟ يعني: ته پوهېږې چي اوس زموږ په غاړه کي د رسالت امانت را ولوبدی، هو، رسول الله صلی الله علیه و آله رحلت وکړی، خود دغه دین ساتنه زموږ پر غاړه ده، تر دې وروسته د دین ساتل او نشرول زموږ وظیفه او مسؤلیت دی.

ورونو! نن ورځ هم دغه مسؤلیت زموږ اوستاسي پر غاړه او ذمه پروت دی.

پر خلکو دغه حال ډیر سخت و هر چيري او هر ځای ژړاوي شروع دي، هر يو جلا جلا ژاري، ځيني صحابه کرام وایي: په داسي گوښه ځای پسي به گرځېدو چي هلته کښنو او څوک مو نه ويني، چي د خپل حبیب سید الکونین رسول الله صلی الله علیه و آله پر فراق او جدایي د خلکو څخه ليري څنگه چي موزره غواړي په لوړ آواز او فارغه زړه وژاړو.

علي، زبیر، طلحه رضی الله عنهم اجمعین د حضرت فاطمة الزهراء رضی الله عنها په کور کي سره يو ځای سوه چي د رسول الله صلی الله علیه و آله یواځنی او گرانې لور فاطمة الزهراء رضی الله عنها ته په دغه لوی مصیبت او عظیم درد کي د زړه ډاډ او دلاسانه ورکړي، په مدینه منوره کي غم او مصیبت عام دی، ټول خلک که نارینه دي که ښځي، که لویان دي که کوچنیان ټول ژاري، ټوله مدینه ژاري، خپل گران محبوب او رسول الله صلی الله علیه و آله ځني جلا سو، خاصاً د اصحاب کرامو مشران نه پوهېږي چي څه وکړي؟

د رسول الله صلی الله علیه و آله د رحلت خبر په ټوله مدینه منوره کي نشر دی او ټول اهل مدینه په داسي غم اخته دي چي څوک نه پوهېږي چي څه وکړي؟ چيري ولاړ سي؟ او چا ته وړسي؟ هر څه ځني هېر دي.

د رسول الله ﷺ د خليفه د انتخابولو د پاره مشوره

اول هغه څوک چې د دغه غم او مصيبت له بهوښيه پر هوښ راغله او په ځان پوه سو دا ور معلومه سوه چې اوس د دوی پرغاړه د رسالت لوی او دروند مسؤليت ور ولويدی هغه انصار وه، نو يې د بني ساعده په سقيفه کې د اجتماع او مشورې اعلان وکړی چې دغه سقيفه د عمومي مجلسو ځای و، رسول الله ﷺ تر اوسه په خپل کور کې دی نه غسل ورکول سوی دی نه کفن او نه بنځ سوی دی، انصار سره را ټول سوه مشوره کوي چې بايد څه وکړو؟ د رسول الله ﷺ تر رحلت وروسته حل څه دی؟ انصار دلته په سقيفه کې سره يو ځای دي.

خو د انصارو څخه دوه نفره چې يو يې عُوَيْن بن ساعده رضي الله عنه و او بل يې مَعْن بن عَدِي رضي الله عنه و سقيفه پرېښوول او مهاجرينو ته ور رهي سول، دوی پر دې وپېرېدل چې يوازي انصار بېله حضوره د مهاجرينو کومه فيصله ونه کړي.

ابوبکر الصديق رضي الله عنه ته د مخه لا خبر ور رسېدلی و چې انصار د ماڅيگر تر لمانځه وروسته د بني ساعده په سقيفه کې د مشورې د پاره سره يو ځای سوي دي، نو هغه څوک چې د ده سره موجود وه چې هغه ابو عبیده عامر بن الجراح او عمر فاروق رضي الله عنه وه هغو ته يې وويل: راځی چې خپلو وروڼو انصارو ته ورسو.

دغه درې نفره مهاجرين د سقيفه و طرف ته ور رهي سول او د سقيفه له طرفه هغه دوه نفره انصار: عُوَيْن او مَعْن رضي الله عنه د مهاجرينو طرف ته را رهي دي چې په لار کې سره يو ځای او مخامخ سول.

عُوَيْن بن ساعده څوک دی؟ کله چې دغه آیات شريف نازل سو.

﴿ فِيهِ رِجَالٌ مُّحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ مُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ ﴾ [التوبه: ۱۰۸]

يعني: په دغه مسجد قباء کې داسې خلک دی چې دا يې خوښه ده چې خپل ځانونه د گنهو او نجاستو څخه پاک وساتي او الله تعالى پاکي کوونکي خوښ لري.

رسول الله ﷺ و فرمايل: چي د هغو خلکو څخه، يو هم عوبين بن ساعده دی.

او معن بن عدي بيا هغه څوک دی: کله چي دا خبر نشر سو چي رسول الله ﷺ وفات سو ځيني خلکو به ويل: يا رسول الله! کشکي موږ تر تا د مخه وفات سوي وای، مگر معن ﷺ ولاړ سو او ويل: زه د ځان دپاره دا نه خوښوم چي تر رسول الله ﷺ د مخه مړ سوې وای، دا د دې دپاره چي پسله رحلته يې هم داسي تصديق وکړم لکه تر رحلت د مخه چي مي يې تصديق کاوه او د دغه رسالت دپاره تر رسول الله ﷺ وروسته کار وکړم، دا د دغو دوو نفرو مقام او درجه وه.

نو د انصارو دغه دوه نفره د مهاجرينو د هغو درو نفرو مشرانو سره په لار کي يو ځای سول او ورته وې ويل: تاسي مهاجرين د رسول الله ﷺ وزيران ياست نو هغو کارو ته مه گوري چي انصاريې کوي، د کارو فيصله په تاسي پوري تعلق لري او کارونه تاسي فيصله کړي، دغه دوه نفره انصار، مهاجرين هغه کار ته ور بولي او تشويقوي چي هغه کار واقعاً هم د مهاجرينو حق ؤ، که څه هم دغه خبري د دوی د قوم د انصارو پر ضد وې، خو دا هغه د زړم صافوالی، صدق او امانت او حق ته تسليمېدل وه.

يو انسان که د خپل قوم او اقرباوو څخه جلا کيږي او يوازي يو کار کوي دا صحي ده، خو دا هغه وخت او په هغه ځای کي کېدلای سي چي د ده يقين او عقیده وي چي دغه زما کار حق او صحي لار ده او واقعاً هم هغه کار حق او صحي وي.

ابوبکر الصديق ﷺ دغه د دوی خبره نه ومنل او ويل: يا، موږ زموږ د خپلو وروڼو انصارو سره يو ځای کيږو غواړو چي خبره مويوه وي تفرقه او جلا والی نه غواړو، بيا هم د مهاجرينو دغه درې نفره مشران د انصارو د اجتماع ځای ته ورغله.

هلته سعد بن عباده ﷺ ولاړ سو او په خبرو يې شروع وکړه. د الله ﷻ تر حمد او ثناء ويلو وروسته يې پر رسول الله ﷺ درود ووايه او بيا يې وويل:

"يا معشر الأنصار! تاسي په دين کي سابقه لری او په اسلام کي داسي فضيلت لری چي د عربو بله قبيله يې نه لري، رسول الله ﷺ ديارلس کاله په خپل قوم کي و اوسېدی، چي هغه يې د رحمان ﷻ عبادت ته را بلل او د بتانو په پرېښوولو يې امر کول مگر د ده له قومه بېله لږو نفرو بل چا ايمان نه راوړی او دغه لږو نفرو د دې

قدرت نه درلودی چې د رسول الله ﷺ څخه آزارونه منعه کړي او نه یې د ده ﷺ دین ته عزت او لوړ والی ورکولای سواى او نه یې د خپلو ځانو دفاع کولای سواى تر څو چې الله ﷻ ستاسي د فضيلت اړاده وکړه او تاسي ته یې عزت او کرامت را وستی او تاسي یې د اسلام په نعمت خاص کړاست، پر الله ﷻ او پر رسول الله ﷺ یې ایمان را وړل ستاسي نصیب وکړاوه، د رسول الله ﷺ او د ده د اصحابو څخه دفاع ستاسي برخه سوه، د رسول الله ﷺ او د ده د دین عزت او د رسول الله ﷺ د دښمنانو سره جهاد ستاسي نصیب سو، تاسي واست چې تر بل چا د ده ﷺ پر دښمنانو شدید واست، تر څو چې عرب که خوښ وه که ناخوښ د الله ﷻ د امر تابع سوه او الله ﷻ ستاسي په واسطه خپل رسول ﷺ ته محکمه تابع کړه، ستاسي په تورو ټول عرب و رسول الله ﷺ ته کښته او تابع سوه او بیا الله ﷻ خپل رسول ﷺ په داسي حال کي وفات کړی چې دی ﷺ ستاسي څخه راضي ؤ، په تاسي یې سترگي یخي او روښانه وې، نو د رسول الله ﷺ خلافت بېله ګډون او اشتراکه د نورو خلکو د ځان دپاره واخلي، دغه خلافت یوازي ستاسي حق دی .

حضرت عمر فاروق رضی الله عنه وایي: کله چې سعد بن عبادة رضی الله عنه خبري کولې ما هم د خپل ځان سره خبري جوړي کړې او دا مي اړاده وه چې کله د سعد بن عبادة رضی الله عنه خبري خلاصي سي بیا به زه د ده د خبرو په جواب کي خبري وکړم.

کله چې سعد بن عبادة رضی الله عنه د خبرو کولو څخه فارغه سو عمر رضی الله عنه ولاړ سو غواړي چې خبري وکړي، ابوبکر الصديق رضی الله عنه تر لاس ونيوی او ویل: علی رسلک يا عمر! يعني: ته تلوار مه کوه، عمر رضی الله عنه وایي: زه کښېنستم او ابوبکر الصديق رضی الله عنه ولاړ سو او وې ویل: اې خلکو مور مهاجرین یو او تر ټولو خلکو په اسلام کي د مخه یو، حسب او نسب مو تر ټولو عزتمن دی، ژوند مو میانه دی او په خلکو کي مو درجه لوړه ده، نسل مو تر هر چا زیات او په رحم کي تر هر چا و رسول الله ﷺ ته نژدې یو، تر تاسي د مخه مسلمانان سوي یو او په قرآن کریم کي تر تاسي د مخه ذکر سوي یو، الله تبارک و تعالی فرمایي:

﴿وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ أُولَئِكَ مِنْكُمْ أُولُو الْأَنْصَارِ﴾ (التوبه: ۱۱۰)

مور مهاجرین یو تاسي انصار یاست، په دین کې زموږ وروڼه یاست، په فې او نیتمو کې زموږ شریکان یاست، پر دښمن زموږ مرسته کوونکي یاست، خای موراکړی، زموږ غم شریکي مو وکړه، الله ﷻ دي یې ښه بدله درکړي، مور آمران یو او تاسي مو وزیران یاست، عرب نه تابع کېږي مگر د قریشو و قبیلې ته، تاسي د خپلو وروڼو سره په هغه شي کې چې الله ﷻ د خپله فضله دوی ته ورکړی دی رقابت او منافسه مه کوی.

حضرت عمر رضی الله عنه وایي: هغه چې زما په نیت کې وه چې زه یې ووايم د هغه څخه داسي شئ نه سو پاته چې ابوبکر رضی الله عنه یې و نه وایي او بیا ابوبکر الصديق رضی الله عنه حضرت عمر او ابو عبیده رضی الله عنه تر لاس و نیول او ویل: ما دغه دوه نفره انتخاب کړي دي هر یو چې ستاسي خوښ وي د هغه سره بیعت وکړی، حضرت عمر رضی الله عنه وایي: د ده په ټولو خبرو کې زما دغه خبره نه سوه خوښه، زه څنگه پر داسي قوم آمریت وکړم چې په هغه قوم کې دي ابوبکر الصديق رضی الله عنه موجود وي؟

سعد بن عباده رضی الله عنه چې خبري کولې په دغه ورځ ناروغه ؤ او پسله خبرو کولو یې په پټو کې ځان وپېچي او دالته په سقیفه کې یې دیوه دېواله و بغل ته څنگ و اچاوه.

د ابوبکر الصديق رضی الله عنه تر خبرو کولو وروسته حُباب بن منذر رضی الله عنه چې د انصارو څخه ؤ ولاړ سو، پسله حمد او ثناء او دروده یې و ویل: د مسئلې حل زما سره دی هغه دا چې یو وار دي امیر زموږ له طرفه وي او بل وار ستاسي، یعنی: خلافت به په نوبت کړو. خو دلته غالمغال شروع سو هر یو خپل فکر او نظر بیانوي، خبري کېږي وډي سوې او له هره طرفه آوازونه را پورته سوه، یو د بل خبري نه سره اوري او نه پوهیږي چې څه وکړي، په دغه وخت کې حضرت عمر رضی الله عنه ودرېدی او په لوړ آواز یې و ویل: اې خلکو! دا ابوبکر الصديق دی، د رسول الله ﷺ هغه ملگری دی چې دوی په غار کې وه، الله ﷻ په قران کریم کې ذکر کړی دی او رسول الله ﷺ په ده راضي ؤ چې ستاسي د لمانځه امام وي، ستاسي څخه یو څوک په دې راضي دی چې په لمانځه کې دي د ابوبکر الصديق امام سي؟ یعنی: هر څوک چې ځان د دغه کار لائق بولي را دمخه دي سي، هیڅوک نه سو ولاړ او نه چا څه و ویل، ټول چپ دي او گوري، نو حضرت عمر رضی الله عنه و ویل: یا ابا بکر! لاس دي راکړه چې بیعت درسره وکړم،

ابوبکر الصديق ﷺ هم لاس ور اوږد کړی.

دا ولي؟ آیا حضرت ابوبکر الصديق ﷺ د خلافت په شوق وچي لاس يې ور کړی؟
یا، څرنگه چي ده ﷺ د قوم اختلاف وليدی، د دغه اختلاف د ليري کولو او له
منځه وړلو دپاره يې دا کار وکړی، په دغسي نازکو او باريکو وختو کي بېله فوري او
قطعي فيصلې بله چاره نسته.

کله چي ابوبکر الصديق ﷺ د بيعت کولو دپاره لاس ور وغځاوه، د مخه تردې
چي حضرت عمر ﷺ بيعت ور سره وکړي، د انصارو څخه يو نفر چي بشير بن سعد ﷺ
نومېدی ور وغورځېدی د ابوبکر الصديق ﷺ لاس يې ونيوی او بيعت يې وکړی، دغه
سړی که څه هم د انصارو څخه و خو دا يې غوښتل چي اول هغه څوک سي چي
بيعت کوي او په بيعت کولو کي اول نفر هم سو.

بيا عمر ﷺ بيعت وکړی او خلکو په بيعت کولو شروع وکړه، سعد بن عباده ﷺ
چي مريض او پروت و د خلکو د ډير والي او ازدحام په سبب تر پښو لاندي کېدی او
خلک پر ختل، نو د بني ساعده د سقيفي د مشورو او بحثو انتهاه او فيصله د ابوبکر
الصديق ﷺ سره پر بيعت کولو وسوه، دغه بيعت د رسول الله ﷺ د رحلت په ورځ
چي د دوشنبې ورځ وه وسواو رسول الله ﷺ تر اوسه په کور کي دی.

سبا ورځ چي د سه شنبې ورځ وه او خلک د ماپښين د لمانځه دپاره سره يوځای
سوه، ابوبکر الصديق ﷺ اړاده وکړه چي منبر ته وخېژي، حضرت عمر ﷺ وويل: لږ
انتظار وکړه يا ابا بکر! او په خپله عمر ﷺ منبر ته وختی او وي ويل: هغه خبره چي ما
پرون کول چي رسول الله ﷺ نه دی وفات سوی هغه د شيطان له طرفه بنويېدل وه
(يعني: زه هغه خپله خبره بېرته اخلم هغه خطاء وه) او بل ستاسي د شورا خلکو
ستاسي د نبي د خلافت دپاره د هغه پر هغه صاحب او ملگري اتفاق وکړی چي د
ده ﷺ سره په غار کي ملگری و، نو ولاړ سی او بيعت ور سره وکړی، خلک هم ور ولاړ
سوه او د ابوبکر الصديق ﷺ سره پر بيعت کولو ازدحام، گڼه گونډه او رش جوړ سو، هر
يو غواړي چي تر هغه بل د مخه بيعت وکړي، کله چي بيعت پای ته ورسېدی او ټولو
خلکو بيعت ور سره وکړی، ابوبکر الصديق ﷺ منبر ته وختی د الله ﷻ حمد او ثناء يې

وويل او پسله دروده پر رسول الله ﷺ يي وويل: اما بعد: اي خلکو! زه پر تاسي امر وگرڇول سوم او تر تاسي بهتر نه يم (اصلاً دغه جمله د ده ﷺ له طرفه تواضع وه) که نه دئ ﷺ د رسول الله ﷺ په شاهدي پسله انبياء ﷺ څخه تر ټولو انسانانو بڼه او بهتر دئ. رسول الله ﷺ فرمايي: پسله انبياوو تر ابوبکر بڼه او بهتر پر مخکه نه دئ گرځېدلي، نو د کومه وخته څخه چي الله ﷻ بشر پيدا کړي دئ بيا د قيامت تر ورځي پوري بېله انبياء ﷺ څخه تر ابوبکر الصديق ﷺ بل دلوري درجي خاوند نسته.

اوس ابوبکر الصديق ﷺ خپله (خط مشيه) يا د خپل حکم طرز او طريقه بيانوي چي زما حکم به څنگه او څه ډول وي، نو يي وويل: بڼه متوجه سي!
ويل: که مي بڼه کول مرسته مي کوي او که مي مخالف يا کور کار کاوه تاسي مي پر لار برابر وي. (د دې څخه دا معلومه سوه چي امر ته بايد نصيحت وسي).

رشتيا ويل! امانت دئ او درواغ ويل خيانت دئ، يعني: هيڅ وخت به د يوې موضوع په باره کي خلاف درته و نه وایم، بلکه صادق او صريح به يم، په معلوماتو او اخبارو کي به اړول او مخالفت نه وي، نو ځکه يي وويل:
{ الصّدقُ أمانُهُ والكذبُ خيانهُ }

ورونو! د حکم کولو قانون هم دغه دئ، هر حاکم بايد د خپل ملت سره صادق وي، نه لکه د نن ورځي ځيني حاکمان چي د ملت سره سراسر په درواغو او خطايستلو ژوند کوي، هر امر چي خپل ملت ته درواغ وايي هغه خائن دئ.

او ويل: ستاسي ضعيف زما په حضور کي قوي دئ ترڅو چي حق يي وراخلم
إن شاء الله او ستاسي قوي زما په حضور کي ضعيفه دئ ترڅو چي د ده څخه حق اخلم
ان شاء الله. او هر قوم چي في سبيل الله جهاد پرېږدي هغه قوم ته الله ﷻ ذلت او خواري راوړي، يعني: جهاد ته دوام ورکوم او نه يي پرېږدم.

او په هيڅ قوم کي فواحش نه دي نشر سوي مگر الله ﷻ پر هغه قوم عام آفت نازل کړي دئ، يعني: فحشاء ته به هيڅکله اجازه ور نه کړم، د فحشاء په باره کي به هيڅ نرمي و نه کړم.

او ويل: ترڅو چي د الله او رسول الله اطاعت کوم زما اطاعت کوي او که ما د الله

او رسول الله ﷺ نا فرماني وکړه، بیا نو زما اطاعت پر تاسي نه دی لازم او په آخر کي یې وویل، خپل لمانځه ته مو ولاړ سی یرحمکم الله.

دا د ابوبکر الصديق رضی الله عنه د خلافت د دورې اولنۍ مختصره او جامعہ خطبه وه.

او خلکو د ما پښین لمونځ آداء کړی.

د رسول الله ﷺ د مبارک جسد تجهیز

دغه ورځ چي د هجرت د یوولسم کال د ربیع الأول د میاشتي د یارلسمه او د سه شنبې ورځ وه، رسول الله ﷺ د پروڼ څخه په خپل کور کي دی او خلک نه پوهیږي چي د هغه په باره کي څه وکړي؟

خو په دغه ورځ د رسول الله ﷺ اهل بیت د ده ﷺ د غسل او بنخولو نیت او اراده وکړه، نو علي بن أبي طالب، عباس بن عبدالمطلب، فضل بن عباس، قثم بن عباس، اسامه بن زيد، شقران مولی رسول الله ﷺ، سره یو ځای سوه چي رسول الله ﷺ ته غسل ورکړي.

دا خبر د رسول الله ﷺ د اصحابو څخه یوه نفر ته ورسېدی چي د انصارو او اهل بدره څخه ؤ او اوس بن خولي نومېدی، دغه اوس رضی الله عنه ورغلی او اجازه یې وغوښتل، علي رضی الله عنه ورته را ووتی، اوس رضی الله عنه وویل: یا علي! د الله دپاره او په هغه صحبت چي زه یې د رسول الله ﷺ سره لرم او په سبب د هغه حصې چي مور انصار یې د رسول الله ﷺ څخه لرو اجازه راکړه چي د رسول الله ﷺ په غسل کي مرسته در سره وکړم، نو اوس بن خولي چي د انصارو څخه ؤ هغه هم د رسول الله ﷺ په غسل ورکولو کي حصه واخیستل، اوس دوی غواړي چي رسول الله ﷺ ته غسل ورکړي مگر نه پوهیږي چي څنگه وکړي؟ آیا کالي ځني وکارې؟ لکه د نورو خلکو سره چي دا کار کيږي، او که د خپلو کالو سره غسل ورکړي؟ چي دا کار بیا هغه د غسل له عاده څخه مخالف ؤ، ډیر متحیر او په فکر کي سوه، دوی کښېستل نه پوهیږي چي څه وکړي؟

په دغه وخت کي پر ټولو د خوب یوه پرېشاني یا هېنمه راغله او ټول بیده سوه، دغه

د خوب په وخت کې يې د کور له طرفه يو آواز واورېدی چې ويل: رسول الله ﷺ ته د خپلو کالو سره غسل ورکړی، دوی را وپښ سوه او هر يو هغه بل ته وايي: دغه آواز دي واورېدی؟ ويل: هو.

دا د الله ﷻ له طرفه هاتفي آواز و چې دوی ته يې دغه د حيرت په حال کې لار ښوونه وکړه، نو يې رسول الله ﷺ ته د خپلو کالو سره غسل ورکړی.

عباس رضي الله عنه او د ده دوو زامنو فضل او قثم د رسول الله ﷺ مبارک جسد پرله اړاوه، أسامه او شقران اوبه ور توبولې، علي رضي الله عنه پرېولی، اوس بن خولي رضي الله عنه خپل ځيگر ته تکیه کړی و، رسول الله ﷺ ته غسل ورکول سو، بيا په درو سپينو ټوکرانو کفن ورکړه سو، پسله غسل او کفن ورکولو خلکو ته د جنازې د لمانځه د آداء کولو اجازه ورکړل سوه چې پر رسول الله ﷺ د جنازې لمونځ آداء کړي.

لس لس نفره مبارکي حجرې ته ور داخلېدل او لمونځ يې آداء کاوه، دغه لمونځ په جمعه يا د يو چا په امامت نه و بلکه هر يوه جلا جلا لمونځ کاوه، اول د رسول الله ﷺ اهل بيت يا کورنۍ لمونځ آداء کړی، بيا مهاجرينو او بيا انصارو لمونځ آداء کړی، تر نارينه وو وروسته ښځو په دغه طريقه سره يعني: بېله امامه او بېله جماعته په انفرادي شکل سره لمونځ آداء کړی او بيا هلکانو لمونځ آداء کړی، دغه د جنازې د لمانځه په آداء کولو کې د سه شنبې ورځ ټوله تېره سوه او د چارشنبې شپه داخله سوه.

(مور او تاسي چې دغه د جنازې لمونځ نه دی آداء کړی نوبه درود ووايو)

د رسول الله ﷺ د پاره د قبر کندنل

اوس بيا د رسول الله ﷺ اهل بيت په فکر کې سوه چې جسد مبارک چيري ښخ کړي؟ آيا په مسجد کې يې ښخ کړي؟ د حضرت عائشې رضي الله عنها په کور کې پر هغه ځای يې ښخ کړي چې هلته وفات سوی دی؟ او که يې په بقیع کې چې د مسلمانانو عامه هديره ده ښخ کړي؟ دلته هم په حيرت او فکر کې سوه، نو يې حضرت ابوبکر الصديق رضي الله عنه ته نفر ولېږی چې مشوره ور سره وکړي چې څه وکړو؟ ابوبکر الصديق رضي الله عنه وويل: ما د رسول الله ﷺ څخه اورېدلي دي چې مور انبياء هلته ښخېږو چيري چې

موروح قبض کړل سي، يعني: د ښخېدلو ځای مو هغه د روح د قبض کېدلو ځای دی، د ابوبکر الصديق رضي الله عنه له طرفه دغه امر او مشوره ورته راغله، دوی هم د دې آمادگي ونيول چې د حضرت عائشې رضي الله عنها په خونه او پر هغه ځای چې د رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم بستر آوار و قبر وکني.

مگر اوس بیا نه پوهیږي چې قبر څنگه وکني؟ ځکه هلته په مدینه منوره کې قبرونه پر دوه قسمه کڼدل کېدل، مهاجرینو بې لحده قبرونه کڼدل او انصارو بیا قبر ته لحد ورکاوه. (لحد) څه شي دی؟

لحد: هغه په قبر کې کښته د قبلي و طرف ته هغه بل کڼدل سوي ځای ته لحد ویل کېږي، چې د مړي جسد په هغه لحد کې ایښوول کېږي او بیا خښتي ورته درول کېږي، اوس اهل بیت کرام نه پوهیږي چې د رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم دپاره بې لحده قبر وکني او که د لحد قبر جوړ کړي؟

د مهاجرینو د قبرو د کڼدلو مسئول ابو عبیده رضي الله عنه ؤ او د انصارو د قبرو د کڼدلو مسئول ابو طلحه رضي الله عنه ؤ، عباس رضي الله عنه یو نفر ابو عبیده رضي الله عنه ته ولېږي او یو نفر یې ابو طلحه رضي الله عنه ته ولېږي او ویل: الهي ته یې ستا د نبي دپاره اختیار کړه، هر یو چې د مخه راغلی د هغه پر ډول به قبر وکڼو، خو اول ابو طلحه رضي الله عنه را ورسېدی د قبر په کڼدلو یې شروع وکړه او د لحد قبر یې جوړ کړی، دا کار د چارشنبې په شپه کې وسو، حضرت عائشه رضي الله عنها وايي: موږ د رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم په ښخېدلو نه سوو خبر مگر د کلنگانو په آوازو، د چارشنبې په شپه مو په نیمه شپه کې د کڼدلو آوازونه واورېدل، نو د سه شنبې ورځ تېره سوه او د چارشنبې په شپه، په شپه کې کڼدل شروع سوه او قبر جوړ سو، بیا نو علي، فضل، قثم، شقران رضي الله عنهم اجمعین قبر ته ورکښته سول او رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم یې قبر ته ور داخل کړی، مغیره بن شعبه رضي الله عنه د رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم محافظ هم دغه د دفن یا ښخولو په کار کې گډون او اشتراک ورسره کړی ؤ، کله چې خلک له قبره را پورته سوه غواړي چې اوس خاوري ور واچوي، مغیره رضي الله عنه خپله انگشتری کښلې وه او قصداً یې په قبر کې پرې ایښې وه، نو ویل: لږ صبر وکړی زما انگشتری په قبر کې لوېدلې ده غواړم چې را وایي خلم، ویل: ورکښته سه، مغیره رضي الله عنه قبر ته ورکښته سو، اول یې د رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم

مبارک جسد په غيږ کي ونيوی او مچ يې کړی، بيا يې خپله انگشتری را واخيستل. بغيره عليه السلام وايي: له دې کاره زما مقصد دا ؤ چې زه هغه آخري څوک سم چي د رسول الله ﷺ مبارک جسد مي مسحه کړی وي او آخري نفر سم چي د رسول الله ﷺ سره مي وداع کړې وي، دا د اصحاب کرامو هغه ډير حُب او محبت ؤ چي د خپل حبيب او محبوب رسول الله صلوات الله عليه و سلامه سره يې درلودی.

اوس چي د بنجېدلو وخت سو ټول اصحاب کرام وايي: پر رسول الله ﷺ څنگه خاوري واچوو؟ مور دا کار نه سو کولای دا کار ډير سخت او مشکل دی چي مور دي پر رسول الله ﷺ خاوري ور واړوو، خود رسول الله ﷺ هغه حديث شريف يې ور په ياد سو چي دوی ته يې فرمايلي وه: زما ژوند ستاسي دپاره خیر دی او زما وفات ستاسي دپاره خیر دی، ژوند مي په دې سبب ستاسي دپاره خیر دی چي سمه لار درېښم او وفات مي په دې سبب ستاسي دپاره خیر دی چي هره پنجشنبې ستاسي عملونه ما ته وړاندي کيږي، که مو په عملو کي خیر او ښه کارونه وه د الله جبار حمد ووايم او که شر يا بد کارونه وه ستاسي دپاره د الله جبار څخه بخښنه غواړم، صحابه کرامو وويل: يا رسول الله! آیا پسله هغه چي ته وفات سي مور پيژني؟ رسول الله ﷺ و فرمايل: زه تاسي ستاسي په نومو او نسب سره پيژنم، د قيامت تر ورځي تاسي هر يو جلا جلا پيژنم، صحابه کرامو وويل: ته څنگه مور ته دعاء کوې ستا جسم به خاوري سوی وي، رسول الله ﷺ و فرمايل: الله جبار د انبياء عليهم السلام جسد پر مخکه حرام کړی دی، يعني مخکه يې نه خرابوي، نو يې د دغه حديث شريف په يادولو سره د رسول الله ﷺ پر مبارک جسد خاوري واچولې، رسول الله ﷺ د شپې د حضرت عائشې رضي الله عنها په کور او خونه کي د هغه خپل بستر پر ځای ښخ کړل سو.

حضرت علي رضي الله عنه خپل کور ته ولاړی چي هلته فاطمة الزهراء رضي الله عنها د رسول الله ﷺ يواځنی لور او اولاد ډير شديد ژړل او ويل يې: يا علي! ستاسي زړو څنگه قبلول چي پر رسول الله ﷺ خاوري واچوی؟ دا مو څنگه په وسه پوره سوه چي پر رسول الله ﷺ خاوري ور واړوی؟

انس بن مالک رضي الله عنه وايي: د دوشنبې په ورځ رسول الله ﷺ مدينې منورې ته

راغلی او هر شئی په روښانه سو او د دوشنبې په ورځ رسول الله ﷺ په مدینه منوره کې رحلت وکړی او هر شئی تاریک سو، اوس نو په مدینه منوره کې حالات څنگه وه؟ صحابه کرامو یو د بل سره خبرې نه کولې او وایي: موږ خپلو کورو ته په داسې حال کې ولاړو چې مخکې تغیر کړی ؤ، د خپلو ښځو سره مو خبرې نه کولې، هر یو په خپل بستر کې ناست یو او ژاړو، خوب او خوړل نسته، موږ یو او ژړا، د ځانو سره وایو زموږ محبوب رسول الله ﷺ چیرې دی؟

مگر مرگ حق دی ټول انسانان نه بلکه ټول موجودات به دغه پیاله نوشوي.

دغه شپه تېره سوه د سپېدو د چاودلو سره د سهار د آذان وخت سو، حضرت بلال رضی الله عنه راغلی غواړي چې آذان وکړي خو په آذان کې چې دغې جملې ته ورسېدی: أشهد أن محمداً رسول الله، د ډیرې ژړا څخه یې نه سي پوره کولای، هر څه کوبښ یې وکړی چې دغه د شهادت کلمه و وایي، خو ژړا د دغې کلمې د پوره کولو وخت نه ورکوي، دا هغه کلمه وه چې د رسول الله ﷺ په حضور او وجود کې به یې ویل او اوس یې هغه محبوب نسته، نو ابوبکر الصديق رضی الله عنه ته ورغلی او د هغه څخه یې د آذان کولو یا مؤذنی معافي وغوښتل چې زه اوس دغه کار نه سم کولای.

ورونو! د رسول الله ﷺ د رحلت او وفات، غم او مصیبت داسې لوی او عظیم مصیبت دی چې بل هېڅ غم نه سي ور سره برابرېدلای، په دغه رحلت آسماني وحی قطعې سوې، رسول الله ﷺ هغه مبارک ذات ؤ چې د مخکې او آسمانو د مالک او خالق، الله جبار حال یې راته وایه، رسول الله ﷺ هغه ذات ؤ چې د الله جبار او امر یې د الله جبار تر بندګانو پورې رسول، دا کوچنۍ مسئله نه ده، لږ ژور او عمیق فکر غواړي، هغه او امر چې رسول الله ﷺ راته بیانول د یوه حاکم یا پاچا امرونه نه وه، بلکه د الله جبار خالق الکون والکائنات زموږ د رب جبار او امر وه.

د رسول الله ﷺ سره د ده د اصحاب کرامو حب او محبت فقط په دغه مکان او په دغه زمان پورې نه ؤ خاص، بلکه دغه حب او محبت ابدی او دائمی ؤ، پسله ډیرو کلو د هغه نه هېرېدونکي حبیب رضی الله عنه سره د دوی حُب او محبت پر هغه حال پاته او باقي ؤ، د مثال پر قسم دغې یوې قصې ته متوجه سی:

څرنگه چې د رسول الله ﷺ تر رحلت وروسته بیا هم جهاد دوام درلودی او پېرې فتحې وسوې، مسلمانانو د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه په خلافت کې شام او بیت المقدس فتحه کړه او هلته د مسلمانانو هغه څلور لوی لښکري سره یو ځای سوې، کومې چې حضرت عمر رضی الله عنه د شام د فتحه کولو د پاره لېږلي وې. قصه داسې وه:

د شام ټولې منطقي فتحه سوې مگر د بیت المقدس نصاراوو و ویل: موږ قدس شریف بېله آمره د مسلمانانو بل چاته نه تسلیموو، نو حضرت عمر رضی الله عنه د بیت المقدس د تسلیمېدلو د پاره د مدینې منورې څخه بیت المقدس ته ورغلی او هغه یې فتحه کړې او بیا یې امر وکړ چې د مسلمانانو هغه لښکري چې شا وخوا په شام کې نشر سوي دي ټولې دي سره یو ځای سي او زه به هم هلته ورسم، نو د مسلمانانو ټولې لښکري: د خالد بن ولید رضی الله عنه لښکر چې په وروسته کې یې آمریت ابو عبیده رضی الله عنه ته ورکړل سو، د شرحبیل رضی الله عنه لښکر، د عمرو بن العاص رضی الله عنه لښکر او نورې ټولې لښکري د جولان په منطقه کې په الجادیه کې سره یو ځای سوې، دا هغه وخت ؤ چې الله جبار د کفارو شان او شوکت، د بدبه او هیبت ورمات کړي وه، مسلمانان پر فارس او روم کامیابه سوي وه، د هغه وخت د دنیا لوی لوی قوتو د مسلمانانو په مقابل کې شکست خوړلی ؤ، د کفارو ډیر ښارونه مسلمانانو فتحه کړي وه، نو دغه د الجادیه یا جولان اجتماع یا ټولنه د اسلام او مسلمانانو د عزت علامه وه، د اصحاب کرامو مشران پسله هغه چې څو کاله د جهاد د پاره سره پاشلي او یوله بله لیري وه، د اول وار د پاره په دغه اجتماع کې سره یو ځای سوه، نو اصحاب کرامو وویل: یا امیر المؤمنین! دا ورځ ډیره لویه ورځ ده، د اسلام د فتحې او کامیابۍ ورځ ده، د حضرت بلال رضی الله عنه څخه وغواړه چې آذان وکړي، حضرت بلال رضی الله عنه د رسول الله ﷺ تر رحلت وروسته بیا آذان نه ؤ کړی، نو صحابه کرامو و ویل: دغه ورځ لویه او شانداره ورځ ده غواړو چې بلال رضی الله عنه آذان وکړي، دا هم د الله جبار د عزت د اظهار د پاره چې موږ مسلمانان یې پر دغه محکه کامیابه کړو، حضرت عمر فاروق رضی الله عنه هم حضرت بلال رضی الله عنه ته ورغلی او ویل: یا بلال! نَأْشِدُّكَ اللهُ أَنْ تَأْذِنَ فِي هَذَا الْيَوْمِ. { نَأْشِدُّكَ اللهُ } په عربي کې داسې جمله ده لکه موږ چې په پښتو کې وایو: د خدای روی مي در وړی دی، نو حضرت عمر رضی الله عنه ورته

وويل: يا بلال! د الله په روى نن په دغه لويه او شانداره ورځ كې اذان وكړه. حضرت بلال رضي الله عنه هم موافق سو ويل: هو، نو د رسول الله صلى الله عليه وسلم تر رحلت وروسته دا اول وار دى چې حضرت بلال رضي الله عنه اذان كوي، بلال رضي الله عنه ودرېدى او په اذان يې شروع وكړه: الله اكبر الله اكبر، الله اكبر الله اكبر، أشهد أن لا إله إلا الله، أشهد أن لا إله إلا الله. كله چې دې كلمې ته ورسېدى (أشهد أن محمداً رسول الله) بلال رضي الله عنه وژړل او ټولو خلكو ورسره ژړل، د دې ژړا سبب د رسول الله صلى الله عليه وسلم يادېدل وه، د هغه صلى الله عليه وسلم هغه پاك سيرة او خوبونه وه، د رسول الله صلى الله عليه وسلم جهاد او اخلاقو وژړول، هغه عظمت او هغه محبت چې د أعظم البشر او خير البشر صلى الله عليه وسلم په اخلاقو كې پروت و هغه وژړول، ټولو خلكو ژړل او د رسول الله صلى الله عليه وسلم مؤذن، بلال رضي الله عنه خوداسي شديد ژړل چې اذان يې نه سواى پوره كولاى او پوره يې هم نه كړى، دا د هغه حُب او محبت په سبب وه چې بلال رضي الله عنه او اصحاب كرامود خپل محبوب رسول الله صلى الله عليه وسلم سره درلودى.

ورونو! كه تاسي غواړئ چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم سره په جنت كې يو ځاى سئ؟ كه يې د مجلس او ملاقات شوق لرى؟ نو يوه اندازه د دنيا شوق پرېردى او د رسول الله صلى الله عليه وسلم محبت اختيار كړئ، د هغه صلى الله عليه وسلم د رسالت د رسولو په فكر كې سئ، مور او تاسي دغه پاك سيرت د دې دپاره ولوستئ چې حقه لار پيدا كړو او پر هغه رهي سو، د مخكې د اصلاح لار او حقه لار دغه ده چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم متابعت وكړئ، كه څه هم په ډير گران قيمت درته تماميږي، ته بايد و وايې: دنيا څه شي ده، زه جنت غواړم، زه د رسول الله صلى الله عليه وسلم ملاقات او مجلس غواړم، مور بايد د رسول الله صلى الله عليه وسلم سره محبت ولرو، د الله جبار څخه سوال او غوښتنه كوم چې د سرور كائنات سيد الكونين رسول الله صلى الله عليه وسلم متابعت زمور په نصيب كړي، د رسول الله صلى الله عليه وسلم حُب او محبت ته زمور په زړو كې ځاى ور كړي او د الله جبار څخه غواړم چې د خپل محبوب رسول الله صلى الله عليه وسلم سره مو پر حوض كوثر او په فردوس اعلى كې يو ځاى كړي او الله جبار دا توفيق راكړي چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم د رسالت د رسولو محترمه وظيفه پر غاړه واخلو.

ورونو! د رسول الله صلى الله عليه وسلم سيرة تاريخي معلومات نه دي، قصه نه ده، د زړه تسلى او د وخت تېرېدل نه دي، بلكه د رسول الله صلى الله عليه وسلم سيرة پند او نصيحت دي، دين او

شریعت دی، وعظ او عبرت دی، زموږ مسلمانانو دپاره درس او لار ښوونه ده چې موږ باید په خپل پېشوا پسي اقتداء وکړو، او د هغه ﷺ متابعت وکړو. الله ﷻ فرمایي:

﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا﴾ [الأحزاب: ۲۱]

ژباړه: هغه خلک چې د الله ﷻ د رضاء او لقاء امیدوار دي او د آخرت د ثواب امید لري او په کثرت سره د الله ﷻ په ذکر او یاد مشغول دي، د هغو دپاره د رسول الله ﷺ مبارک ذات ډیره ښه أسوه او نمونه ده، هغه مبارک ذات ښه قائد او پېشوا دی، ښه لار ښوونکی او رهنما دی، دغه کسان باید په عباداتو او معاملاتو، په افعالو او اقوالو، په خوړلو او څښلو، اغوستلو، حرکاتو او سکنتاتو، جود او سخا، صبر او تحمل، په ناسته او ولاړه بلکه په هر حرکت کې، د دغه جامع الصفات ذات محمد مصطفی رسول الله ﷺ پر طریقه تگ او حرکت وکړي او په ټول حیات کې د ده ﷺ متابعت وکړي او د ده ﷺ دین او لار ښوونې په ښه ډول سره زده او عملي کړي.

د رسول الله ﷺ واقعي محبت په خطبو او نصیحتو، درسو او قصو، اشعارو او نعتو، حتی د مولد په مجالسو کې نه دی، بلکه د محمد مصطفی ﷺ واقعي او حقیقي محبت د هغه ﷺ په متابعت کې دی، د رسول الله ﷺ په لار ښوونه پسي اقتداء کول او د ده ﷺ د اوامرو عملي کول، د رسول الله ﷺ متابعت دی، الله ﷻ فرمایي:

﴿قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ

رَحِيمٌ﴾ [آل عمران: ۳۱]

یعني: اې محمد! ﷺ دوی ته ووايه که چیرې تاسې د الله ﷻ سره محبت لری یا محبت کوی نو زما متابعت وکړی چې الله ﷻ به هم تاسې خوښ ولري او تاسې ته به ستاسې گنهونه دروښخني.

خو محترمه وروره! متابعت بېله واقعي او صادقې محبتې څخه په وجود نه سي راتلای، د رسول الله ﷺ سره واقعي محبت درلودل تا د هغه ﷺ متابعت ته ور جذبوي او ور بولي، نو د متابعت دپاره لازمي شرط محبت دی، که چیرې په تا کې

د رسول الله ﷺ د محبت شوق موجود وي او ته د هغه ﷺ محبت غواړې؟ نو څلور شپه دي چې ستا سره د رسول الله ﷺ په محبت درلودلو کي مرسته کوي، يعني: د دغو څلورو شيانو په عملي کولو سره د رسول الله ﷺ سره ستا محبت پيدا کېږي او زياتېږي او دغه محبت په تا کي د متابعت شوق زياتوي، چې هغه څلور شپه دادي:

اول: پر رسول الله ﷺ ډير درود ويل.

دوهم: څو ځلي او په تکرار سره د رسول الله ﷺ د سيرة ويل يا اورېدل، او په هغه سره پوره ځان خبرول او پوهول.

درېيم: د رسول الله ﷺ د طريقې متابعت کول، که ته غواړې چې رسول الله ﷺ خوښ ولرې او محبت دي ورسره زيات سي متابعت يې کوه.

څلورم: د رسول الله ﷺ د مبارک ښار مدينې منورې زيارت، خاصاً د روضې مبارکې، مگر هو د پوره ادب او عبادته سره.

الله ﷻ دي ما او تاسي د هغو کسانو څخه وگرځوي چې د رسول الله ﷺ سره محبت لري، او د هغه ﷺ متاعت کوي او د هغه ﷺ د رسالت د رسول او دين د نشرولو دپاره ژوند کوي. الله ﷻ دي مور او تاسي ټولو ته دا توفيق راکړي چې د رسول الله ﷺ متابعت تر هغه وخته وکړو چې د الله ﷻ په حضور کي درېږو.

آمين، ثم آمين، ثم آمين.

سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٨﴾ وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ ﴿١٩﴾

وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٢٠﴾

اللهم صلِّ وسلِّم وبارك على عبدك ورسولك سيدنا وحبينا

محمد وآله وأصحابه واهل بيته اجمعين.

د سیره النبي ﷺ خلاصه

د رسول الله ﷺ د ژوند لږ حالات مو په دغه درې جلدو کتاب کې مطالعه کړل، حال دا چې د رسول الله ﷺ سیره یوه داسې موضوع ده چې په کتابو او فیتو سره پای ته نه سي رسېدلای، څومره چې ما وکولای سواي چې دغه سیره بیان کړم او پر هغه تبصره وکړم خو ترما وروسته به داسې خلک راسي چې تر دغه هم څو ځله زیاتي فایده او حکمتونه ځني را وباسي، لکه تر ما د مخه چې ډیر داسې علماء تېر سوي دي چې په دې باره کې یې ډیر گټور او فایده من مضمونونه بیان کړي او لیکلي دي، حتی په اوسنیو خلکو کې هم داسې کسان سته چې دغه زما تر بیان ښه او ښایسته، گټور او مفید بیان کولای سي، مگر دا چې زه غواړم چې د دغه ټول مبارک سیره خلاصه په څو جملو کې درته بیان کړم دا ډیر سخت او مشکل کار دی، خو بیا هم زه غواړم چې د ضرورت په لحاظ زما د فکر پر اندازه د ټول سیره خلاصه او نتیجه چې موږ په خپل ژوند کې ضرورت ورته لرو په پنځلسو مادو یا نقطو کې درته بیان کړم.

دغه پنځلس مادې د بشریت د اصلاح دپاره د رسول الله ﷺ د سیره هغه اساسي تقطی دي او دغه پنځلس مادې به زموږ د ټوله بیان سوي بحث خلاصه او نتیجه وي او خامخا باید د دغه مبارک سیره څخه د خپل ژوند د کامیابۍ دپاره یوه خلاصه او نتیجه را وباسو، چې دغه نتیجه ډیره مهمه ده او باید په خپله حافظه کې یې په ښه ډول سره وساتو.

ورونو! رسول الله ﷺ درویشت کاله د نبوت او رسالت ژوند کړی دی، موږ د دغه درویشت کلني ژوند دپاره کوم نوم او کوم عنوان انتخابولای سو؟ ممکن دوه نومه ورته کښېږدو.

اول: (د مخکي د اصلاح دپاره رسالت)

دوهم: (پر باطلو او شخصي گټو د حق د کامیابه کېدلوقصه)

متوجه اوسه: زه اوته د رسول الله ﷺ امت نه یو؟ او نه غواړو چې د هغه پر لار ولاړ سو؟ بلکه هم یې امت یو او هم غواړو چې متابعت یې وکړو.

نو باید زما او ستا ژوند هم دغه دوه عنوانه ولري، زه او ته هم باید په خپل ژوند کي د دغه هدف او مقصد دپاره کوبښن وکړو،
 يا (د مخکي د اصلاح دپاره)
 يا (پر باطلو او شخصي گټو د حق د کاميابه کولو دپاره)
 ځکه د رسول الله ﷺ رسالت د ټول بشر دپاره دی.
 او د ده ﷺ ژوند يوه انساني تجربه ده، ما او تا ته يې د کاميابي لار را وښوول،
 تا وليدل چي د رسول الله ﷺ د رسالت ژوند په څومره ضعف او تنهائي سره شروع سو؟ او په څومره کاميابي سره پای ته ورسېدی، دا ټوله د بشر په کوبښن سره وه او ته هم بشريې.

ته به وايي: د رسول الله ﷺ په ژوند کي وحی وې او زما په ژوند کي وحی نسته.
 خوزه وایم: وحی تخطيط او عملي کول نه دي.
 (تخطيط يعني: د يوه کار د عملي کولو دپاره د پلان او نقشي جوړول) وحی يو قانون دی چي نازلېدی او هغه قانون نن ورځ ما او تا ته پروت او موجود دی، چي هغه قرآن مجيد دی، د ټولو مسلمانانو حتی د رسول الله ﷺ قانون قرآن مجيد دی.
 ته به وايي: د رسول الله ﷺ په ژوند کي معجزې پرتې وې.
 خوزه وایم: معجزې و أحداثو ته تغير نه سي ورکولای، معجزې فقط روحي معنويات لوړ وي، مگر هغه څه چي په أحداثو کي تغير را ولي هغه صحي پلان او په صدق سره جدي عمل دي.

دا يوه داسي ثابته تجربه ده چي د قيامت تر ورځي د قبلېدو قابله ده،

(چي پلان او عمل په أحداثو او واقعاتو کي تغير را ولي) لکه څرنګه چي الله ﷻ فرمايي:

﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ

وَذَكَرَ اللَّهَ كَذِمْرًا ﴿١١﴾﴾ الاحزاب: ۲۱

اوس نو ويلای سم: ترڅو چي زموږ په ژوند کي دغه پنځلس مادي چي د سيرة النبي ﷺ خلاصه او نتيجه ده نه سي پيدا، موږ په خپل ژوند کي تمدن او نهضت،

ترقي او کاميابي نه سورا وستلای.

هنه پنځلس مادې څه شي دي؟

زه به يې په تفصيل سره درته بيان کړم او ته به متوجه اوسه!

اول: فعال او مناسب پلان يا تخطيط.

(پلان او تخطيط) يعني: د يوه شي يا يوه کار دپاره صحي نقشه جوړول او بيا د هغې نقشې جدي عملي کول، نوکه ته اوس د دوهم وار دپاره سيرة النبي ﷺ ووايې يا واورې ته به ووينې چې هلته څنگه پلان او نقشه جوړېدل او هغه پلان او نقشه بيا څنگه په جدي ډول سره عملي کېدل، نو پلان او تخطيط، د نهضت او ترقي مقصد ته د رسېدلو دپاره د مهمو شرطو څخه دي، بېله پلان او تخطيطه هيڅکله نهضت، ترقي او کاميابي په وجود نه سي را تلای.

ورونو! زموږ اوستاسي څخه هر يو په خپل ژوند او د خپل مسؤليت پر اندازه بايد خامخا پلان او نقشه ولري او دا يې بايد عقیده وي چې زه د دغه پلان او تخطيط د عملي کولو مسؤله يم، يو وزير بايد دا عقیده ولري چې پسه لسو کلوزه د دغه وزارت مسؤله يم او زما څخه پوښتنه کېږي چې ما په دغولسو کلو کي د خپل وزارت په متعلق ملک او وطن ته څه ترقي ورکړې ده، يو والي د خپل ولايت مسؤله دی، يو تاجر د خپلي تجارت خانې مسؤله دی، يو باغوان د خپل باغ او زراعت مسؤله دی، د يوې فابريکې خاوند د خپلي فابريکې مسؤله دی، يو مسلمان د اسلامي رسالت مسؤله دی، نو هر سړی بايد د کار په شروع کي يوه صحي نقشه او پلان ولري، ځکه بېله پلان او تخطيطه نهضت او ترقي په وجود نه سي را تلای او بيا د هغه سنجول سوي پلان دپاره صحي او جدي کار او عمل وکړي، يوازي د خولې په خبرويې هم سر نه سره ورځي.

دوهمه ماده: صبر او قرباني، د ترقي دپاره به دي قرباني د ويني او روح تر حده پوري وي، سُميه رضي الله عنها دي په ياد ده؟ حمزه رضي الله عنه دي په ياد دی؟ د رسول الله ﷺ د مبارک مخ څخه دي د وينو بهېدل په ياد دي؟ ترقي او نهضت بېله وينو نسته، هر هغه څوک چې د روح او وينو قرباني ته آمادگي نه لري هغه دي په کور کي کښيني د ترقي او کاميابي نوم دي نه يادوي.

درېيمه ماده: چې مور يې د رسول الله ﷺ د سيرة څخه را ايستلای سو هغه (تدريې او تعليم) دى، ستاسي په ياد دي؟ چې رسول الله ﷺ د ارقم بن ابي ارقم رضي الله عنه په کور کي خپلو اصحابو ته فکري، روحاني، اخلاقي، سياسي، ايماني، تدريې او تعليم ورکاوه؟ او له هغه ځايه دغه عالي او متميز جبل را ووتی چې دنيا يې په نور ډکه کړه، که نن ورځ مور خپلو ځوانانو ته فکري، سياسي، روحي، ايماني او اخلاقي تعليم ور نه کړو، نو د نهضت او ترقی امید هيڅکله مه کوی.

اې ځوانانو! که څوک تاسي ته ايماني او اخلاقي تعليم نه درکوي تاسي په خپله بايد په تعليم پسې سى، ځکه تعليم د ترقی لار ده، لهو او لعب، عبث ژوند، د وخت ضائع کول او بېځايه غوښتني يا خواهشات پرېږدى.

د رسول الله ﷺ د ژوند او سيرة څخه څلرمه نقطه:

د مخالفينو سره په ښه نيت او پراخه زړه ژوند کول دي، ستاسي په ياد دي چې رسول الله ﷺ د مدينې منورې مختلفو طائفو او مختلفو قبيلو ته چې د مختلفو ديانتو تابع وي يوقانون جوړ کړی؟

ستاسي په ياد دي چې رسول الله ﷺ د مځکي پاچهانو ته ليکونه لېږل؟

ستاسي په ياد دي چې د حديبيې صلحه يې وليکل؟

دا ټوله د مخالفينو سره ژوند کول وه، خو دا دا معنی نه لري چې زه به ترخپل حق تېرېږم، هو، د مخالفينو سره ژوند کوم خو خپل حق هم حتماً غواړم او په خپل دين سره قوي او محترم يم.

اې هغو مسلمانانو! چې په غرب يا کفري ملکو کي اوسېږي هلته و اوسېږي، مگر دا هم په ياد ولری چې په خپل دين سره و نه شرمېږي، پام کوی چې هغه عزت چې تاسي يې په خپل دين سره لری د لاسه ور نه کړی، په خپل دين معززه اوسى، په خپل دين سره فخر کوی او خپل لاسونه په خپل حق پوري ټينګ ونیسی، تا وليدل چې رسول الله ﷺ که په زور و که په رضاء خپل حق خامخا اخیستی، قريشو ته يې ويل: ما او خلک سره پرېږدى، د دعوت له کاره يې په هيڅ طريقه سره لاس نه اخیستی، مگر په حلف الفضول کي هم ور سره داخل و.

د رسول الله ﷺ د ژوند څخه پنځمه ماده:

اصل په اسلام کې صلحه ده نه جنگ، جنگ هغه وخت منځ ته راتلای شي چې مسلمانان ور ته مجبوره شي، مثلاً غدر او خیانت ور سره وسي، یا د رسالت د رسولو څخه چې دعوت، امر بالمعروف او نهی عن المنکر دي منع کړل شي، رسول الله ﷺ به همپشه ویل: ما او خلک سره پرېږدی.

ستاسي د بدر، أحد، خندق، غزاوي په یاد دي؟ د ټولو سبب دا ؤ چې قریشو مسلمانان تبلیغ او دعوت ته نه پرېښوول، خو چې بیا قریشو په حدیبیه کې صلحه وغوښتل صلحه ور سره وسوه، د خیبر جنگ هم د صلحي دپاره ؤ، نو اصل په اسلام کې صلحه او امان دي نه د وینو د تویولو شوق، که د رسول الله ﷺ د وینو بهولو اراده وای، د مکې مکرمې په فتحه کې به یې د وینو ولې بهولي وای او دا کاریې ونه کړی، ځکه صلحه او امان یې غوښتل.

شپږمه ماده: د وطن داری فکر، مور ټوله که اوزبک یو که تاجک، که پښتون یو که ازاره، د یوه وطن اوسېدونکي یو، ستاسي په یاد دي چې رسول الله ﷺ په مدینه منوره کې څنګه قانون جوړ کړی؟ او دا یې کوښښ ؤ چې مور ټوله په یوه وطن کې د وطندارانو په صفت سره و اوسېږو، که څه هم په دین او دیانت کې فرق او اختلاف سره ولرو.

ورونو! که څه هم نن ورځ په مور کې سني او شيعه موجود وي، ازیبک او ازاره موجود وي، فارسي زبان او پښتون موجود وي، خو د وطندارۍ فکر باید له دماغه ونه باسو، ستاسي په یاد دي چې رسول الله ﷺ نه غوښتل چې د مکې مکرمې مسلمانان په هغه جنگ کې ګډون وکړي چې د مکې مکرمې د کفارو پر ضد کېدی؟ دا ولي؟ ځکه دوی په مکه مکرمه کې مواطین وه او دا نه وه صحي چې دوی د خپلي هني ټولني پر ضد وجنګېږي یا ودرېږي چې دوی هلته اوسېږي.

اوومه ماده: د رسول الله ﷺ په ژوند کې د مسلمانو بنځو طبقه: سیاسي، اجتماعي، آسري، فعاله قوه بلل کېدل، خونن ورځ د ځینو مسلمانانو له طرفه د بنځو پر طبقه بد بختانه ډیر ظلم کېږي او متأسفانه دغه ظلم هم د اسلام په نامه پر کېږي،

کول، حبشي او رومي، عربي او فارسي ټولو د يوه هدف دپاره ژوند کاوه.

لسمه ماده: د رسول الله ﷺ ديني خطاب: رسول الله ﷺ د هر وخت سره مناسبې ديني بيانيې ايرادولې، کله چې د مسلمانانو په منځ کې ورورگلوې او محبت ته ضرورت و، هلته د اخوة آياتونه او احاديث نازلېدل، د جهاد په وخت کې د جهاد آياتونه او احاديث ويل کېدل او بيا چې به جهاد نه و، نه د جهاد آياتونه وه او نه احاديث، نو زموږ په ټولنه کې بايد ديني خطاب د هغو حالاتو سره موافق او مناسب وي چې موږ ژوند پکښې کوو، د منبرو وعظونه او نصيحتونه مو بايد داسې نه وي لکه سل کاله د مخه چې وه، بايد د وعظ او ديني لارښوونو طريقه مو د اوسني وخت او هغو حالاتو سره موافقه وي چې موږ ژوند پکښې کوو او ضرورت ورته لرو، نو نهضت او ترقي بېله دې څخه نسته چې ديني خطاب به مو د وخت د حالاتو سره داسې موافق او برابر وي چې د ژوند نوي او کاميابه مرحلې ته مو ور داخل کړي.

يوولسمه ماده: پنځه اساسي يا بنسټي اخلاق دي، چې موږ په ټول سيرة کې وليدل، د نهضت او ترقي دپاره موږ هم بايد هغه اخلاق په خپلو ځانو او خپل ژوند کې پيدا کړو، هغه اخلاق څه شي وه؟

الف: صدق، يا رشتيا ويل، په ټولو کارو کې بايد صادق و اوسو.

باء: امانت، په هر کار کې بايد امانت کاره يو، د رسول الله ﷺ لقب صادق الامين و. (رشتيا ويونکی او امانت کاره)

جيم: وفاء، تا وليدل چې د رسول الله ﷺ سره په ټول ژوند کې وفاء ملگري وه.

دال: اتقان، يعني: هر کار په صحي ډول سره کول او پای ته رسول، تا وليدل چې د رسول الله ﷺ ټول تخطيط يا پلان جوړول او عمل، په سل کې سل صحي او پرځای و.

هاء: أمل يا اميد، دغه خوی هم بايد حتماً په موږ مسلمانانو کې موجود وي، د خپل صحي عمل د نتيجې څخه بايد نا اميده نه سو، تاسي وليدل چې رسول الله ﷺ څنگه او څه ډول د خپلو اصحابو معنويات د اميد په خوی سره ور لوړول، مسلمانان هيڅ وخت د خپل کار او عمل د نتيجې څخه نه نا اميده کېدل.

پسله هغه څخه چې کفارو خبیب ﷺ ته په اور او سرو سوو ډبرو آزارونه ورکړه. رسول الله ﷺ څه ورته وویل؟

عدي بن حاتم الطائي ﷺ ته یې د هغه د مسلمانېدلو په وخت کې څه وویل؟ ټول د کامیابۍ امیدونه اوزیري وه، د رسول الله ﷺ په ټول ژوند کې ناامیدي نه وه. اوس هم په ځوانانو کې هغه څوک و رسول الله ﷺ ته حبیب دی چې نه ناامیده کیږي او نور خلک هم نه ناامیده کوي او هغه څوک کښته او ناکامه دی چې وایي: پرېږده یې فایده نه کوي، ناامیدي په خلکو کې مه پیدا کوی، په هر وخت او هر حالت کې امید د کامیابۍ لاره ده.

دوولسمه ماده: د ملت او رعیت د رأیې او نظر احترام، د خلکو د رأیې قبول، خلک په آزاده سره خبرو ته پرېښوول، دا هغه منهج او طریقه ده چې رسول الله ﷺ په خپل ژوند کې عملي کول، تاسې نه ولیدل؟ چې رسول الله ﷺ په بدر کې د یوه سړي د رأیې په سبب خپلي نقشبې ته تغیر ورکړی، د خندق په غزاه کې یې د سلمان فارسي ﷺ په رایه سره په جنگ کې یوه نوې طریقه اختیار کړه، که څه هم سلمان فارسي ﷺ یو آزاد سوی مریئ بلل کېدی، د خیبر په غزاه کې حباب بن المنذر ﷺ ورته وویل: یا رسول الله! دغه ځای د اړولو دپاره مناسب نه دی، رسول الله ﷺ وفرمایل: حاضر یا حباب او هغه ځای ته یې تغیر ورکړی، ځکه د هغه خبره صحي وه، نو د ملت او خلکو د فکر او نظر احترام کول، او د هغو خبرو ته غوږ نیول په خلکو کې نژدې والی را وړي او که چیرې قائد یا حکومت دا فکر کوي چې موږ قوي یو، ځکه خلک او د خلکو رأیې زموږ سره دي، د معارضې یا منافس یا په اوسنۍ اصطلاح د حزب اختلاف په مخ کې د رأیو په اکثریت درېدلای سو.

دلته نو نهضت او ترقي په وجود نه سي راتلاي، تر څو چې د خلکو د رأیې احترام و نه سي، د نهضت او ترقي فکر کول بې معنی دي.

که د خلکو رایه او نظر واورېدل سي په هغو کې دغه حس پیدا کیږي چې موږ د دغه وطن یو او زموږ رایه قابل د اعتبار ده او بېله دې څخه چې د خلکو یا ملت و رأیې ته اعتبار ور نه کړل سي، که موږ هر څومره د ترقي نارې هم ووهو فایده نه لري.

ديار لسمه ماده: په خبرو او بيان کي د خلکو او ملت حریت او آزادي.

بخښنه غواړم چې زه په پوره صراحت سره دغه خبري کوم او هم يې بايد خامخا وکړم، ځکه دا د رسول الله ﷺ سيرة دی او دا يولوی امانت دی. څوک دي زما څخه په واضحه او صريحه خبرو نه ناراضه کيږي، ځکه زه نه سم کولای چې د سيرة النبي ﷺ په بيانولو کي د بل چا مراعت وکړم او دغه حق خبري په دې سبب سره کوم، چې د قيامت په ورځ د خپل رب ﷻ په حضور کي د دغه حق ويلو سره و درېږم او ورته ووايم: يارب! ما خلکو ته حق وويل، هغه چې پرما وه د هغه تبليغ مي وکړی.

نو ترڅو چې خلکو ته په خبرو او بيان کي پوره حریت او آزادي ور نه کړل سي دغه د عنف او شدت کار نور هم زياتيږي، ځکه که د ملت د افرادو څخه يو څوک و نه کولای سي چې د خپل وطن په باره کي وږغېږي، د ده خبري او نظريات سانسور سي، د هغه د خپل وطن او د وطن د آمرانو څخه ښه نه راځي، حتی دا احساس هم نه کوي چې زه د دغه وطن د افرادو څخه يو فرد یم.

څوار لسمه ماده: د نهضت او ترقي دپاره يوه داسي مشر او قائد ته ضرورت سته چې خلک د هغه پر شا وخوا را وگرځي او را ټول سي، تا د رسول الله ﷺ په سيرت کي وليدل چې خلکو د رسول الله ﷺ سره څومره شديد محبت او څومره ټينگ ارتباط يا اړيکي درلودل، حتی غربيان په تعجب کي دي چې رسول الله ﷺ سياستدان که عسکري قومندان ؤ؟ رهبر که قائد ؤ؟ حاکم که نبي ؤ؟ پلار که مربي ؤ؟ څومور وایو: هغه دغه ټوله ؤ، هغه د محکي د اصلاح د رسالت خاوند ؤ.

نن ورځ هم مور دغسي مومن قائد ته ضرورت لرو چې خلک پر را ټول سي او محبت ور سره ولري، د خلکو غمخور وي او په ايمان و نه شرميږي، يوازي په مناسباتو کي د ايمان خبري نه کوي، بلکه په هره لحظه او هر کار کي د ايمان حس او احساس پکښي موجود وي، نهضت او ترقي بېله دغسي قائده په وجود نه سي را تلای.

پنځلسمه او آخيره ماده: ايمان دکاميابي سبب دی، که ايمان نه وای صحابه کرامو ولي خندق کندی؟ که ايمان نه وای ولي يې په خندق کي قرباني ورکولې؟

که ایمان نه وای ولي يې په اُحد کي ځانونه مرک ته سپارل؟ که ایمان نه وای ولي يې د حديبيې صلحه قبلول؟ که ایمان نه وای سُميه رضي الله عنها ولي وژل کېدل؟ که ایمان نه وای داسي نور ډير کارونه دي چي هغه به نه کېدلای.

هر هغه څوک چي په اسلامي ملکو کي نُهضت او ترقي غواړي او دا يې عقیده وي چي دين او ایمان خپل ځان ته جلا ځای لري، په دنيوي امورو کي د دين او ایمان خبري پرېږده، هغه څوک د دغو منطوقو د افرادو يا د خپل ملت په حقيقت نه پوهيږي.

د اسلامي ملکو افراد يا امت مسلمه بېله يوې ژبي په بل څه نه پوهيږي، چي هغه د دين او ایمان ژبه ده، هغه مهم او يواځنی شی چي د اسلامي ملکو د افرادو که نارینه دي که ښځي، که لويان دي که ماشومان په وجدان او ضمير کي ښخ او پروت دی د هغه نوم ایمان دی.

که ته غواړې چي ترقي را ولې او ملت ته په خطاب کي و وايې: مور مو د دين سره کار نه لرو، هر يو او د ده دين سره پوهيږي، خود وطن د ترقي دپاره کار وکړی، دا د خولې خبري دي، هيڅ مثبت تاثير نه لري، ځکه د دغه کار دپاره کوم عقيدوي او وجداني باعث نسته.

او که په خطاب يا بيانیه کي ورته و وايې: بېسوادي ور که کړی چي اجر او ثواب حاصل کړی، مخکه په زراعت سره آباده کړی: الله به اجر او جنتونه درکړي، کوچنی کوچنی فابريکي راوړی له خپل وطنه بېکاري او غريبي ليري کړی، پر غريبانو ورحمېږی، الله ﷻ به پر تاسي ورحمېږي.

د دغه خطاب نتیجه مثبته او ايجابي ده، که دي ایمان له ترقيه څخه جلا کړی، پوه سه چي کاميابي لاس ته نه سي را وړلای او دا شی په کلو کلو تجربه سوی دی.

مور داسي يو قوم يو چي الله ﷻ په ایمان سره معززه کړي يو، که مور نُهضت او ترقي بېله اسلامه او ایمانه په بل شي کي وغواړو الله ﷻ به مو ذليله کړي، دا زما قول نه دی دا د حضرت عمر فاروق رضي الله عنه قول دی، که څوک د هغه له نظره څخه مخالف نظر لري هغه سهوه او خطاء دی، دين زموږ د رب ﷻ له طرفه زموږ ساتونکی او زموږ کاميابه کوونکی دی، الهي دين الله ﷻ د دې دپاره نه دی نازل کړی چي مور ځني

وبيرېږو، يا دي مور بد بخته کړي، نو ځکه سور وايو: چې ديني خطاب او بيانو ته بايد ترقي ورکول سي.

دا هغه پنځلس مادې يا تفصلي وې چې مور يې د سيرة النبي ﷺ څخه په اختصار سره را ايستلای سو.

محترمه وروره! د دغه سيرة تر اورېدلو يا لوستلو وروسته ستا څخه څه شي غوښتل کېږي؟ فقط دوه شيهه بايد عملي او په ځان کي موجود کړې.

اول: د رسول الله ﷺ سره ډير زيات او شديد محبت، داسي محبت چې ستا زړه او وجود ټول په ډک وي، داسي محبت چې ستا د وينو په رگو کي بهيږي، تا چې دغه درې ټوکه کتاب ولوستی آيا ستا زړه ته يې لارونه کړه؟

آيا د رسول الله ﷺ محبت دي په زړه کي ځای و نه نيوی؟

که ستا زړه ډېره نه وي خامخا دي په زړه کي د رسول الله ﷺ د محبت احساس پيدا سوی دی او رسول الله ﷺ ډير خوښ لري، رسول الله ﷺ فرمايي:

«لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّىٰ أُوْحِبَّ إِلَيْهِ مِنْ أَهْلِهِ وَوَلَدِهِ وَمَالِهِ وَنَفْسِهِ الَّتِي بَيْنَ جَنْبَيْهِ»

ژباړه: تر هغو پوري د يو چا ايمان پوره او کامل نه دی، تر څو چې زه د ده تر کورنۍ، د ده تر اولادو، د ده تر مال او د ده تر ځان وده ته خوښ نه سم.

نو مور مسلمانان بايد خامخا رسول الله ﷺ په دغه اندازه سره خوښ و لرو چې تر دغو ټولو شيانو راتېر وي او د دغه محبت دپاره ستا مرسته کوونکی په دقت سره د رسول الله ﷺ د سيرة اورېدل دي.

دوهم: د دغه اوسه څخه ته بايد په دې فکر کي سپې چې زه بايد په مخکه کي اصلاحات را وللم، ځکه ته د رسالت خاوند يې، ته د رسول الله ﷺ امت يې او دغه رسالت ستا په غاړه کي امانت دی، وگوره! په هر شي کي چې ته مهارت لري په هغه شي کي د مخکي او انسانانو په اصلاح پسې سه، زما مقصد دا نه دی چې ټول خلک دي شرعي او ديني تعليم وکړي بلکه دا د ځينو متخصصو علماوو کار دی، که هر يو په شرعي علومو مشغوله سي دغه نور کارونه به چا ته پاته وي؟

د مسلمانانو څخه هر یو باید په خپل قدرت او خپل مهارت کې جدي عمل وکړي، هوله دینه باید دومره زده کړه وسي چې خپل دین وپیژني او خپل اعمال د شرعي احکامو سره موافق اجراء کړي، حق او باطل سره وپیژني، خو تعلیم، صحت، زراعت، تخنیک او داسې نور علوم هم باید ولرو چې امت مسلمه پر خپلو پښو و دروو او د مخکې په اصلاح کولو سره موږ خپل رب ﷺ عبادت کړی وي، که ته د رسالت د رسولو په نیت سره ژوند وکړي، ان شاء الله په جنت کې به د رسول الله ﷺ ملگری یې، هو، هغه څوک چې د رسالت د رسولو دپاره ژوند کوي یقیناً به هغه کسان په جنت کې د رسول الله ﷺ ملگری وي.

دا معلومه ده چې ټول امت لمنځونه کوي، ټول امت روژې نیسي، ټول امت حج کوي، ټول امت د قرآن مجید تلاوت کوي، ټول امت ژړلي دي او دعاوي یې کړي دي، خو په جنت الفردوس کې به څوک د رسول الله ﷺ ملگری وي؟ هغه څوک چې د رسول الله ﷺ سره ډیر محبت لري او هغه څوک چې د رسالت په رسولو کې ډیر زیار او زحمت باسي.

د رسول الله ﷺ تر رحلت وروسته د رسالت رسول او تبلیغول، امر بالمعروف او نهی عن المنکر، د ده ﷺ د امت پر غاړه امانت دی.

ما خود رسول الله ﷺ د سیره څخه دغه پنځلس ذکر سوي مادي په اختصار سره را وایستلي، نو په نتیجه کې ته باید رسول الله ﷺ په داسې اندازه سره خوښ ولري چې په هر قہمت او هره ممکنه وسیله سره چې وي د مخکې د اصلاح دپاره حرکت دریکښي موجود کړي، ځان د رسول الله ﷺ امت و بوله او د هغه پر لار رهي سه.

ألاهل بلغت؟ اللهم فاشهد. ألاهل بلغت؟ اللهم فاشهد.

خویندو او وروڼو! د لیکلو او ویلو دپاره ډیر څه لرم خو تر دغه زیات اوږد والی لازم نه بولم او دغه بحث به په شکر او مننه سره پای ته ورسوم، شکر او مننه د هر هغه چا: چې د دغه سیره د لیکلو، پوره کولو، کامیابه کولو، نشرولو او چاپولو دپاره یې زما سره مرسته او مساعده کړي دي، الله ﷻ دي د خیر جزاء او بدله په دنیا او آخرت کې ورکړي، خو اول او تر ټولو لوی شکر د هغه الله سبحانه و تعالی شکر دی چې موږ ته

يې دا رابښوولي دي چې د خلكو شكر آداء كړو، مگر مور نه سو كولاى چې د رب ﷻ الملك العظيم ﷻ تر شكر څوك د مخه كړو، زموږ رب: هغه الله سبحانه و تعالى دى چې قسم قسم نعمتونه يې راكړي دي، زموږ رب: هغه ﷻ دى چې د دغه سيرة د ليكلو او بيانولو قدرت يې راكړى، دا دومره لوى نعمت دى كه زه ټول عمر خپل رب ته سر پر سجده كېښوږم بيا يې هم شكر نه سم آداء كولاى او دا مي خوښه ده چې زه په دغه عمل د خپل رب ﷻ سره ملاقي سم او د قيامت په ورځ ورته و وايم: يا رب! زه عنایت الله خودغه دى د ډيرو ډيرو گنهو سره درته راغلم مگر څرنگه چې تا رب ﷻ د دغه پاك سيرت د راټولولو، بيانولو، ليكلو او نشرولو توفيق راكړى نو دا اميد هم درڅخه لرم چې دغه عمل را څخه قبول كړې او زما په نېكيو كي يې را حساب كړې.

او تاسي لوستونكي او اورېدونكي هم د خپل رب ﷻ شكر او حمد آداء كړى چې د دغه پاك سيرة د لوستلو يا اورېدلو توان او قدرت يې دركړى، په والله په دغه سيرة پوهېدل او د هغه زده كول الهي لوى نعمت دى چې د هر چا نه دى نصيب سوى. او دوهم شكر! شكر د محبوب سرور کائنات رسول الله ﷺ دى.

ورونو! په والله دا ممكنه وه چې رسول الله ﷻ هغو كسانو ته ښرا وکړي چې پر ده ﷻ يې ظلم كاوه، بنديزونه يې پر لگول، تكليفونه او آزارونه يې وركول، د ده ﷻ سره يې جنگونه كول، د ده ﷻ مبارک اصحاب او دوستان يې وژل او د ده ﷻ په ښرا سره دي هغه قومونه او ملتونه نېست او نابود سوي واى، مگر نبی الرحمة، رؤف او مهربانه رسول، رحمة للعالمين رسول الله ﷻ ښرا نه ورته كول، دا ولي؟

ځكه چې زه او ته مومنان او مسلمانان را ووزو، الله ﷻ دي زموږ له طرفه د خير بدله او جزاء دركړي يا رسول الله، تا صبر كاوه، هغه آزارونه او تكليفونه، مقاطعي او بنديزونه، جنگونه او زخموونه دي د دې دپاره قبلول چې موږ مسلمانان را ووزو او بيا ستا مبارک سيرة بيان كړو يا يې واوړو، ستا په مبارک حرم او روضه كي لمنځونه وكړو، د قرآن مجيد تلاوت وكړو او بيا د الله ﷻ په رحمت سره جنت ته ولاړ سو.

(جزاك الله عنا خيراً يا رسول الله، خير ما جاز نبياً عن أمته ورسولاً عن قومه)

يوازي دا نه چې موږ مسلمانان درته ووايو (جزاك الله خيراً) بلکه پر ټول بشریت

دا لازمه ده چې درته و وايي (جزاک الله خيراً) ځکه ته وې چې ټول بشریت ته دي د نهضت، ترقی، کامیابی او خوشاله ژوند لاري چاري وروښوولې.

تاسي پوهېږئ؟ چې ټول عالم او بشریت چې په هر ځای او هر دیانت سره وي دې ته اړ او محتاجه دي چې د رسول الله ﷺ څخه زده کړه او تعلیم وکړي. د رسول الله ﷺ څخه د بشریت او انسانیت قوانین زده کړي، د رسول الله ﷺ څخه اداره، پلان جوړول، سیاست، حلم، صبر، جنگ، صلحه او د ژوند ټول اخلاق زده کړي.

تاسي پوهېږئ چې د امریکا او اروپا د قانون ډیري مادې د اسلامي دین او د رسول الله ﷺ د لار ښوونو څخه اخیستل سوي دي، خو متأسفانه څرنګه چې مور مسلمانان د اسلام په اساساتو او د رسول الله ﷺ په لار ښوونو پوره نه یو خبر، نو د پردیو د قانون صفت کوو او ښه یې وایو، حال دا چې د هغو د قانون د صفت وړ مادې، هغه مادې چې د انسانیت او بشریت په نفعه دي او ته یې خوښي لرې، هغه د مسلمانانو د دین او د رسول الله ﷺ د لار ښوونو څخه اخیستل سوي دي.

د ویلو او لیکلو دپاره ډیر څه لرم خو اوږدول هم نه دي په کار، الله ﷻ ته موسپارم

سُبْحٰنَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُوْنَ ﴿٧٧﴾ وَسَلٰمٌ عَلٰی الْمُرْسَلِيْنَ ﴿٧٨﴾

وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿٧٩﴾

اللهم صلِّ و سلم و بارک علی عبدک و رسولک سیدنا و حبیبنا

محمد و آله و أصحابه و أهل بیته أجمعین.

د هر ویونکي او اورېدونکي څخه دا امید لرم چې ما او زما والدینو ته، د الله ﷻ له درباره زموږ د بخښني او مغفرت دپاره د زړه د اخلاصه خاصه دعاء وکړي.

والسلام علیکم ورحمة الله وبرکاته.

عنایت الله "علمي"

پای

د دغه کتاب مصادر او مراجع :

- ۱ - قرآن مجيد.
  - ۲ - صحيح البخاري.
  - ۳ - صحيح مسلم.
  - ۴ - د احاديثو نور کتابونه او مسند امام احمد.
  - ۵ - بدايه والنهايه، تأليف عماد الدين اسماعيل بن كثير.
  - ۶ - الرحيق المختوم، تأليف شيخ صفى الرحمن مبارک پوري.
  - ۷ - سيرة النبي ﷺ، تأليف: ډاکټر طارق سويدان. معاصر،
  - ۸ - على خطى الحبيب ﷺ، تأليف: استاد عمرو خالد. معاصر،
  - ۹ - عظمة الرسول ﷺ، تأليف: استاد محمد عطيه الإبراشي.
  - ۱۰ - النور الخالد محمد ﷺ، تأليف محمد فتح الله گولن. معاصر،
  - ۱۱ - فقه السيرة، تأليف: ډاکټر محمد سعيد رمضان البوطي.
  - ۱۲ - تاريخ ابن الوردي، تأليف: زين الدين عمر بن مظفر متوفى ۷۴۹ هـ.
- پر دغه کتابو سربيره د سيرة هيخ داسي کتاب نسته چي په هغه کي دي د سيرة ابن اسحاق او سيرة ابن هشام خخه اخيسته نه وي سوي. نو په دغه ليکل سوي کتاب کي هم ځيني مضمونونه د دغو دوو کتابو خخه را نقل سوي دي.

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

وَصَلَوَاتُ اللَّهِ وَسَلَامُهُ عَلَى سَيِّدِ الْخَلْقِ وَالْمُرْسَلِينَ، وَأَلِهِ وَأَصْحَابِهِ،

وَأَهْلِ بَيْتِهِ وَذُرِّيَّتِهِ أَجْمَعِينَ،

د جمعي ورغ د (۱۴۲۷) هجري قمري کال د ذوالقعدې د مياشتي (۲۴) تاريخ،

د (۱۳۸۵) هجري شمسي کال د قوس د مياشتي (۲۴) تاريخ،

د (۲۰۰۶) ميلادي کال د ډسمبر د مياشتي (۱۵) تاريخ.

د مؤلف له طرفه نشر سوي او چاپ سوي کتابونه

- ۱- د سرور کائنات صلى الله عليه وسلم ژوند : په درې ټوک کېښي .
- ۲- خُلفاء الراشدين : په يوه ټوک کېښي .
- ۳- ديني او اخلاقي لارښوونې : په يوه ټوک کېښي .
- ۴- شيطان د انسان دښمن دی : وړوکې رساله .
- ۵- د ساحر له شره خلاصون : په يوه ټوک کېښي .
- ۶- آخري سفر : په يوه ټوک کېښي .
- ۷- نصيحتونه : په يوه ټوک کېښي .

که ژوند او صحت باقي وه تر لاس لاندي کتاب د قصص الأنبياء عليهم السلام په نامه سره يادېږي. ان شاء الله تعالى په راتلونکي وخت کي به ترتيب او چاپ سي .

وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ

د کتاب د ټولو لوستونکو څخه دا هيله او غوښتنه لرم چې د رب ﷻ له درباره ما، زما مور او زما هغه پلار ته چې زما مُرَبِّي او زما استاد دی د مغفرت او بخښني خاصه دعاء وکړي او رب ﷻ ما ته نور توان او توفيق راکړي چې د عامو مسلمانانو ديني خدمت وکړم، او الله ﷻ دي هغه چا ته د خير بدله او د خير جزاء ورکړي چې زما سره يې د دغه کتاب په چاپولو او نشرولو کي مرسته او کومک کړی دی .

عنايت (الله) "علمي"

د درېيم ټوک فهرست

شمبر	سرليک	مخ
۱	د خيبر د دوهمې حصې فتحه کېدل	۹۲۱
۲	د ابي الحقيق يهودي د دوو زامنو وژل	۹۲۷
۳	په زهرو لړل سوی پسه	۹۲۸
۴	د فدک د يهودو سره صلحه	۹۳۱
۵	د وادي القراي فتحه کېدل	۹۳۲
۶	د تيماء د يهودو سره پر جزيره صلحه	۹۳۳
۷	د جزيرة العرب شخه د يهودو ايستل	۹۳۴
۸	د هجرت په اووم کال کي د حينو ټوليو لېږل	۹۳۸
۹	عمره القضاء	۹۴۸
۱۰	پاچهانو او آمرانو ته د رسول الله ﷺ رسالې	۹۵۶
۱۱	د روم پاچا قيصر ته ليک	۹۵۷
۱۲	د دمشق آمر حارث بن ابي شمر ته ليک	۹۷۲
۱۳	د بصرای آمر ته ليک	۹۷۳
۱۴	د مصر پاچا مقوقس ته ليک	۹۷۳
۱۵	د حبشې پاچا نجاشي ته ليک	۹۷۶
۱۶	د فارس پاچا کسرای ته ليک	۹۸۰
۱۷	د بحرین پاچا (منذر بن ساوي) ته ليک	۹۸۳
۱۸	د يمن پاچا حارث الحميمي ته ليک	۹۸۴
۱۹	د يمامې رئيس هوذه بن علي ته ليک	۹۸۵
۲۰	د عمان پاچا ته ليک	۹۸۶
۲۱	د حينو سريو لېږل	۹۹۱

۹۹۳	..... د مؤته جنگ	۲۲
۱۰۰۸	..... د مؤته د جنگ انتها	۲۳
۱۰۱۴	..... د مؤته د جنگ اثر او نتیجه	۲۴
۱۰۱۷	..... د ذات السلاسل سريه	۲۵
۱۰۲۴	..... د خبط سريه	۲۶
۱۰۲۷	..... د مکې مکرمې د فتحې غزاء	۲۷
۱۰۴۹	..... اسلامي لښکر د مکې مکرمې پر طرف حرکت کوي	۲۸
۱۰۶۶	..... د ابو قحافه <small>رضي الله عنه</small> مسلمانېدل	۲۹
۱۰۷۱	..... رسول الله <small>صلی الله علیه و آله وسلم</small> مسجد الحرام ته داخلېږي	۳۰
۱۰۷۶	..... حضرت بلال <small>رضي الله عنه</small> پر کعبه شريفه آذان کوي	۳۱
۱۰۷۷	..... د بتانو ماتول	۳۲
۱۰۸۴	..... د بيعت اخيستل	۳۳
۱۰۸۷	..... د عبد الله بن سعد بن ابي سرح اسلام	۳۴
۱۰۸۹	..... د عکرمه بن ابي جهل اسلام	۳۵
۱۰۹۱	..... د صفوان بن اميه اسلام	۳۶
۱۰۹۳	..... د مکې مکرمې څخه د سړيو يا ټوليانو لېږل	۳۷
۱۱۰۶	..... د مدينې منورې د ژوند درېيمه مرحله	۳۸
۱۱۰۷	..... د حنين غزاء	۳۹
۱۱۰۹	..... دريد بن الصمه	۴۰
۱۱۱۲	..... د مکې مکرمې څخه د حنين پر طرف حرکت	۴۱
۱۱۲۸	..... د حنين د غزاء غنيمتونه	۴۲
۱۱۲۹	..... د رسول الله <small>صلی الله علیه و آله وسلم</small> رضي خور شيما بنت الحارث	۴۳
۱۱۳۰	..... سراقه بن مالک	۴۴
۱۱۳۱	..... د طائف محاصره	۴۵
۱۱۴۰	..... په جعرانه کې د غنيمتو وپشل	۴۶
۱۱۴۴	..... د انصارو په زړو کې نا اميدي	۴۷

۱۱۴۷	.....	د هوازن يوه ډله	۴۸
۱۱۵۱	.....	د مالک بن عوف اسلام	۴۹
۱۱۵۲	.....	د جُعراني څخه عمره	۵۰
۱۱۵۹	.....	د عروه بن مسعود الثقفي اسلام	۵۱
۱۱۶۱	.....	اهل طائف و اسلام ته داخليږي	۵۲
۱۱۶۵	.....	د هجرت نهم کال	۵۳
۱۱۶۹	.....	د تبوک د غزاء سبب	۵۴
۱۱۷۳	.....	ابو عامر الفاسق	۵۵
۱۱۷۷	.....	د مسجد ضرار نړول	۵۶
۱۱۸۰	.....	مسلمانان د روم د غزاء دپاره ځانونه تياروي	۵۷
۱۲۰۱	.....	په تبوک کې د اسلامي لښکر اړول	۵۸
۱۲۰۳	.....	د دومة الجندل فتحه کېدل	۵۹
۱۲۰۶	.....	د هرقل له طرفه قاصد	۶۰
۱۲۱۰	.....	د تبوک څخه مدينې منورې ته رجوع	۶۱
۱۲۲۹	.....	د تبوک د غزاء اثر او نتيجه	۶۲
۱۲۴۱	.....	د مدينې منورې د منافقانو سره ښکاره مقابلې	۶۳
۱۲۴۷	.....	د رسول الله ﷺ د لور أم کلثوم وفات	۶۴
۱۲۴۸	.....	د ابو بکر الصديق <small>رضي الله عنه</small> حج	۶۵
۱۲۵۴	.....	خلق د الله <small>جبار</small> دين ته په ډلو ډلو داخليږي	۶۶
۱۲۵۴	.....	د بنو تميم وفديا ډله	۶۷
۱۲۵۷	.....	د بني عامر وفديا ډله	۶۸
۱۲۶۳	.....	د بني عبد القيس وفديا ډله	۶۹
۱۲۶۴	.....	د بنو حنيفه وفديا ډله	۷۰

۱۲۷۰	..... د طی د قبیلې وفد یا ډله	۷۱
۱۲۷۷	..... د بنو سعد بنو بکر وفد یا ډله	۷۲
۱۲۷۸	..... د دوو کوخیو خاوند	۷۳
۱۲۷۹	..... د نجران وفد یا ډله	۷۴
۱۲۸۴	..... د قروه بن عمرو الجذامي قاصد	۷۵
۱۲۸۵	..... د حمیر وفد یا ډله	۷۶
۱۲۸۵	..... د بنو بجیله وفد یا ډله	۷۷
۱۲۸۷	..... د بنو حارث بن کعب وفد یا ډله	۷۸
۱۲۹۰	..... هغه کسان چې د اسلام شوولو دپاره لېږل سوي دي	۷۹
۱۲۹۳	..... تبصره او خلاصه	۸۰
۱۲۹۵	..... د مسلمانانو د شمېر او عدد محاسبه	۸۱
۱۲۹۷	..... حجة الوداع	۸۲
۱۳۲۲	..... د رسول الله ﷺ آخرنی سريه	۸۳
۱۳۲۵	..... رفيق اعلى ته رحلت	۸۴
۱۳۲۷	..... د رسول الله ﷺ د ناروغی شروع	۸۵
۱۳۳۰	..... د رسول الله ﷺ د ناروغی آخره هفته	۸۶
۱۳۳۱	..... د چار شنبې ورځ تر رحلت پنځه ورځي د مخه	۸۷
۱۳۳۶	..... تر رحلت څلور ورځي د مخه	۸۸
۱۳۴۱	..... تر رحلت يوه يا دوې ورځي د مخه	۸۹
۱۳۴۱	..... تر رحلت يوه ورځ د مخه	۹۰
۱۳۴۲	..... د رسول الله ﷺ د ژوند آخرنی ورځ	۹۱
۱۳۴۹	..... د احتضار يا زکندن وخت	۹۲
۱۳۵۸	..... د رسول الله ﷺ د خليفه د انتخابولو دپاره بحث	۹۳
۱۳۶۴	..... د رسول الله ﷺ د مبارک جسد تجهيز	۹۴
۱۳۶۵	..... د رسول الله ﷺ دپاره قبر کندل	۹۵
۱۳۷۳	..... د سيرة النبي ﷺ خلاصه	۹۶

۱۳۸۶	..... د کتاب آخرنی صفحه	۹۷
۱۳۸۷	..... د کتاب مراجع او مأخذونه	۹۸

پای

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**